

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii
Pravěká a středověká archeologie

Disertační práce

Luboš POLANSKÝ

**MINCE 9. A 10. STOLETÍ V ARCHEOLOGICKÝCH
NÁLEZECH Z ČESKÝCH ZEMÍ
A JEJICH PŘÍNOS PRO POČÁTKY NAŠICH DĚJIN**

**Coins of the 9th and 10th centuries in archaeological discoveries from the Czech lands
and their contribution to the beginning phase of the Czech history**

Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří SLÁMA, CSc.

Praha 2019

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. dubna 2019

Luboš Polanský

Lidunce, Bětušce, Aničce a Haně

Mince 9. a 10. století v archeologických nálezech z českých zemí a jejich přínos pro počátky našich dějin

Disertační práce je věnována nálezům mincí 9. a 10. století v českých zemích. Jejich archeologický kontext a podrobné numismatické zpracování přinášejí nové poznatky, které umožňují doplnit či upřesnit naše znalosti raně středověkých českých dějin. Nálezy mincí z období před zaražením první české mince, tedy z 9. a 1. poloviny 10. století, doznaly v poslední době velký nárůst. Chronologicky je lze rozdělit do tří fází: staročeské, staromoravské a raně přemyslovské, kterým se věnuje první kapitola *Nálezy mincí před počátkem české ražby*. Přináší výsledky ukazující na odlišný monetární vývoj Čech a Moravy v této době. Nové nálezy naznačují specifické postavení Čech ve vztahu k bavorskému jádru francké říše. To vrcholí ražbou prvních českých mincí v průběhu 1. poloviny 60. let 10. století. Nejstarším českým denárem 2. poloviny 10. století je věnována druhá kapitola *Počátky českého mincovnictví ve světle nových a revize starých nálezů*. V úvodní části rekapituluje starší názory a podrobně rozebírá argumentaci nových hypotéz vyslovených na téma *Datování počátků českého mincovnictví a chronologie typů*. Rozbor složení především zahraničních nálezů přináší upřesnění data počátků ražby českých denárů mezi léta 962 a 965. Datace počátků, spolu s relativní chronologií variant známou z rozboru mincí a datací nejstarších nálezů, pak umožňuje alespoň rámcově absolutně datovat pořadí jednotlivých typů prvních českých denárů. Druhá část *Nálezy denárů 10. století v českých zemích* přináší nejprve souhrn všech podchycených nálezů mincí 10. století z území Čech a Moravy. Poté představuje, pro jednotlivé země odděleně, vybrané depoty denárů 2. poloviny 10. století. Prezентuje především nové nálezy z poslední doby, ať již v podobě předběžné zprávy, částečného, či kompletního zpracování, ale také revize či dodatky starších nálezů. Obecnější otázky spojené s počátky českého mincovnictví zahrnuje třetí část *České mincovnictví konce 10. století*. Řeší problematiku tzv. blíže nepřirazených denárů, organizace českého mincovnictví na příkladu počátků ražeb na Vyšehradě a v Olomouci, rozpoznání jmen mincmistrů, ražby třetího pražského biskupa Thiddaga, nevládních ražeb Slavníkovců Soběslava a Vojtěcha, a ražby s nejistým původem. Výsledky a přínos zpracování nálezů a těchto sond do jednotlivých problematik pro českou historii pak sumarizuje závěrečná kapitola *Počátky českých dějin ve světle numismatického poznání*.

Klíčová slova: nálezy, denáry, chronologie, typologie, ikonografie, epigrafika, dějiny, Čechy, Morava, Bavorsko, 9. století, 10. století.

Coins of the 9th and 10th centuries in archaeological discoveries from the Czech lands and their contribution to the beginning phase of the Czech history

The dissertation is focused on coins of the 9th and 10th centuries found on the territory of the Czech lands. Their archaeological context and detailed numismatic description bring new data, which can help to complete and precise our knowledge of the early medieval phase of the Czech history. Number of coins dating to the period before production of the first issues in the Czech lands (i.e. the coins of the 9th century and the first half of the 10th century) discovered on the mentioned territory increased. Their chronology is the following: the Old-Bohemian phase, the Old-Moravian phase and the Early Přemyslid phase, which is described in the first chapter of the dissertation – *Coin finds before the beginning of the coinage in the territory of the Czech lands*. The text brings results pointing to different monetary development of Bohemia and Moravia of that period. The new finds indicate a specific role of Bohemia in relationship with the Bavarian centre of the Frankish Empire. This situation culminates in production of the first coins in the Czech lands during the first half of the 960s. The second chapter of the dissertation – *Beginning of the coinage in the territory of the Czech lands in light of the new and revised older finds* – is dedicated to the earliest deniers of the second half of the 10th century produced in the territory of the Czech lands. In the starting part of the chapter, older theories are summarized, and argumentation of the new hypothesis is studied in detail – all concentrated in the part called *Dating of the beginning of the coinage in the territory of the Czech lands and chronology of types*. Above all, analysis of content of the foreign finds brings specification of data for the beginning of production of the deniers in the Czech lands, i.e. for the period of 962-965. Dating of the beginning phase, together with relative chronology of coins and dating of the earliest finds, can help in rough absolute dating of sequence of the individual types of the first deniers in the Czech lands. The second part of the chapter – *Finds of the deniers of the 10th century in the Czech lands* – brings survey of all registered coins of the 10th century found on the territory of Bohemia and Moravia. Then selected hoards of deniers of the second half of the 10th century are presented for the particular territories separately. Especially, new recent finds are described, either in form of preliminary reports, or as partly or completely finished results and revisions or additions to the older finds. General questions connected with the beginning of the coinage in the territory of the Czech lands are incorporated in the third chapter – *The coinage in the territory of the Czech lands at the end of the 10th century*. It is focused on problems connected with the so-called unclassified deniers, organization of the coinage in the Czech lands based on examples of the beginning of the striking process in Vyšehrad and Olomouc, classification of the mint-masters' names, the coins of the third Prague Archbishop Thiddag, the non-governmental issues of the Slavníkid rulers Soběslaus and Vojtěch (Adalbert), and the coins of unclear origin. Results and contribution of the studied finds and the views in the particular fields to the Czech history are summarized in the final chapter – *Beginnings of the Czech history in light of the numismatic data*.

Key words: finds, deniers, chronology, typology, iconography, epigraphy, history, Bohemia, Moravia, Bavaria, 9th century, 10th century.

Obsah

1. Úvodem – mince 9. a 10. století v archeologických nálezech z českých zemí	9
2. Nálezy mincí před počátkem české ražby	14
2. 1. První fáze – staročeská. Nálezy karolinských denárů v Čechách	14
2. 2. Druhá fáze – staromoravská. Nálezy mincí na Moravě	26
2. 3. Třetí fáze – raně přemyslovská před rokem 948	33
2. 4. Předmincovní období	37
3. Počátky českého mincovnictví ve světle nových a revize starých nálezů	45
3. 1. Datování počátků českého mincovnictví a chronologie typů	46
3. 1. 1. Datování ražby prvních českých mincí	46
3. 1. 2. Počátky českého mincovnictví	65
3. 1. 3. Chronologie typů českých denárů	70
3. 2. Nálezy denárů 10. století v českých zemích	77
3. 2. 1. Jednotlivé a drobné nálezy mincí 2. poloviny 10. století v Čechách	83
3. 2. 1. 1. Pražský hrad a jeho zázemí	83
3. 2. 1. 2. Mince 10. a 11. století nalezené na Libici a v jeho zázemí	93
3. 2. 1. 3. Starý Plzenec – raně středověká Plzeň	135
3. 2. 1. 4. Hradiště Dřevíč	138
3. 2. 1. 5. Jednotlivé nálezy ze středního Polabí	142
3. 2. 1. 6. Kouřimsko	152
3. 2. 1. 7. Litoměřicko	155
3. 2. 1. 8. Českolipsko	156
3. 2. 1. 9. Příbramsko	157
3. 2. 1. 10. Prachaticko	159
3. 2. 1. 11. Čechy – neznámé naleziště ?	161
3. 2. 2. Nové české poklady a dodatky	162
3. 2. 2. 1. Čistěves (okr. Hradec Králové) 1896 – dodatek	163
3. 2. 2. 2. Poděbrady (okr. Nymburk) 1936 – dodatek	172
3. 2. 2. 3. Žatec (okr. Louny) 1937 – numismatická složka	179
3. 2. 2. 4. Hradec Králové 1970 – přehled	183
3. 2. 2. 5. Mladá Boleslav-Podlázky 2011 – katalog	191
3. 2. 2. 6. Chýst' (okr. Pardubice) 2015 – předběžná zpráva	214
3. 2. 3. Jednotlivé a drobné nálezy mincí 2. poloviny 10. století na Moravě	218
3. 2. 3. 1. Olomoucké hradiště a jeho zázemí	219
3. 2. 3. 2. Olomoucko	226
3. 2. 3. 3. Radslavice – Zelená Hora a Jevíčko	231
3. 2. 3. 4. Přerov – Horní náměstí čp. 19-20	234
3. 2. 3. 5. Brno-Líšeň – Staré zámky a Velatice	236
3. 2. 3. 6. Brněnsko	245
3. 2. 3. 7. Kostice – Zadní hrád	260
3. 2. 3. 8. Přítluky-Nové Mlýny	266

3. 2. 3. 9. Moravský Krumlov-Rokytná	267
3. 2. 3. 10. Zálesí	268
3. 2. 3. 11. Opava-Komárov	270
3. 2. 3. 12. Morava – neznámá naleziště	274
3. 2. 4. Moravské poklady	276
3. 2. 4. 1. Opava-Komárov (okr. Opava) 1881	277
3. 2. 4. 2. Kojetín-Popůvky (okr. Přerov) 1891, 2009–2013	297
3. 2. 4. 3. Kelč (okr. Vsetín) 1938, 1989–1994, 1997–1998	299
3. 2. 5. Uložení pokladů mincí 10. století (nádobky)	312
3. 2. 6. Poklady mincí 2. poloviny 10. století v českých zemích	327
3. 3. České mincovnictví konce 10. století	332
3. 3. 1. Imitativní ražby a soudobá falsa	332
3. 3. 2. Obol mrtvých Boleslavů	338
3. 3. 3. Tzv. blíže nepřirazené oboly (20)	342
3. 3. 3. 1. Tzv. blíže nepřirazené oboly ze sbírky Národního muzea	344
3. 3. 3. 2. Poklad z Nagyarsány	352
3. 3. 3. 3. Nálezy obolů	363
3. 3. 3. 4. Epigraficko-ikonografický rozbor obolů a jejich typologie	370
3. 3. 4. Počátky vyšehradského mincovnictví	374
3. 3. 4. 1. Praha versus Vyšehrad	376
3. 3. 5. Počátky moravského mincovnictví v 10. století	381
3. 3. 5. 1. Mizletovo olomoucké a pražské mincovnictví v 90. letech 10. století	393
3. 3. 6. Mincovny a mincmistři na českých denárech konce 10. století	394
3. 3. 6. 1. Vyšehradští mincmistři	400
3. 3. 6. 2. Čeští mincmistři konce 10. století	407
3. 3. 7. Nevládní ražby v Čechách	410
3. 3. 7. 1. Ražba biskupa Thiddaga	411
3. 3. 7. 2. Ražby biskupa Vojtěcha Slavníkovce	444
3. 3. 7. 3. Ražby Soběslava Slavníkovce	453
4. Závěrem – počátky českých dějin ve světle numismatického poznání	481
5. Prameny a literatura	488
5. 1. Seznam zkratek	488
5. 2. Prameny	492
5. 3. Literatura	494

1. Úvodem – mince 9. a 10. století v archeologických nálezech z českých zemí

Mince jsou výjimečným a důležitým historickým pramenem. Pro sledované období (9. až 10. století) představují jeden z mála dochovaných pramenů domácí provenience, často dokonce jediný a navíc poměrně dobře datovatelný. Jejich vypovídací schopnost je velmi široká, a to nejen z vlastního numismatického, ale i archeologického, historického a uměnovědného hlediska. Maximálního využití numismatického materiálu je ovšem možné dosáhnout pouze u tzv. nálezových mincí, takových, u kterých máme úplný záznam o jejich původu a které jsou podrobně popsány a zpracovány.

Nepostradatelným předpokladem pro možnost studia a využití tohoto významného pramene v celé šíři a hloubce je existence souborného *Katalogu nálezů*, resp. inventáře všech známých, popsaných i nepublikovaných mincí 10. století nalezených na území České republiky. Ten k roku 2007 evidoval osmdesát nálezů původně obsahujících přes 4000 kusů českých mincí, z nichž menší polovina je stále dochována v regionálních muzeích a v archeologických ústavech.

Zprávy o nálezech mincí známe od sklonku 18. století. Teprve od 2. poloviny 19. století byly zaznamenávány systematictěji, a to především v *Památkách archeologických a místopisných*. V tomto periodiku se objevily i první odborné popisy nálezů, převážně z pera Václava Hanky, Josefa Smolíka a Eduarda Fialy. Posledně jmenovaný shrnul ve svém díle *České denáry* k roku 1895 veškeré tehdy známé hromadné nálezy denárů. Z tohoto období se nám dochovaly v naprosté většině pouze popisy mincí, nálezy samotné byly po popisu rozprodány či jinak rozptýleny.

V 1. polovině 20. století se situace změnila, přibývalo nálezů, z nichž většina byla uložena do muzeí, i jejich podrobných popisů od Josefa Smolíka, Viktora Katze, Gustava Skalského a Karla Chaury. K významnému přelomu ve studiu nálezů mincí došlo v polovině 20. století, kdy bylo započato s přípravou čtyřsvazkového katalogového soupisu *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Druhý svazek z roku 1956 sestavený Pavlem Radoměřským obsahoval celkem 313 denárových nálezů, jak hromadných, tak jednotlivých mincí. Vydané *Nálezy* byly však jen registářem nalezišť, nikoliv inventářem nálezů. Výběrový soupis nálezů s uvedením typů českých denárů v nich obsažených vyšel v díle Františka Cacha *Nejstarší české mince* v roce 1970 (s dodatky 1982). Problematika soupisu nálezů mincí byla poté zpracovávána již jen na regionální úrovni. Zprávy o nových nálezech

mincí i jejich popisy, vedle monografických zpracování, vycházely a vycházejí především v časopisech *Numismatický sborník*, *Numismatické listy* a *Folia numismatica*.

Celá řada nových, ale i starších nálezů převážně z archeologických výzkumů však zůstávala donedávna nezpracována a nezveřejněna. Historie a archeologie tak přichází o jednu z možností lepšího využití dochovaného materiálu. České numismatice bohužel schází dvě základní díla – *Katalog nálezů mincí* a *Korpus českých mincí*. Zárodky obou jsem se pokusil položit v rámci grantového projektu *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*. V letech 2005 až 2007 vytvořený katalog, resp. databáze *Nálezy mincí 10. století v českých zemích*, však jak již název napovídá podchycuje do té doby známé i dohledané starší a nepublikované nové nálezy obsahující pouze české denáry 10. století. Současně bylo započato s revizí dochovaných částí nálezů a s přípravou publikací jak starších nepublikovaných, tak nově objevených nálezů.

V poslední době byla přemyslovským mincím 10. století v literatuře věnována větší pozornost. Značnou měrou k tomu přispělo několik „milénií“ (vyvraždění Slavníkovců, umučení sv. Vojtěcha, smrt Boleslava II., rok 1000, úmrtí kněžny Emmy a třetího pražského biskupa Thiddaga) a především pak nové nálezy odkryté pomocí detektorů kovů. Jejich záslužné evidenci a publikování se věnují především Jiří Lukas a Jan Videman. Diskusi nad nejstaršími českými mincemi již dříve rozpoutali zahraniční badatelé Wolfgang Hahn a Stanisław Suchodolski posouvající počátky českého mincovnictví do pozdější doby. Čeští numismatici, historici a archeologové však převážně setrvávají na starších závěrech (tak Pavel Radoměřský, Jarmila Hásková, Jaroslav Šůla, Rudolf Turek, Dušan Třeštík, Jiří Sláma, Zdeněk Petrán). Revize starších a objevy nových především polských a severských nálezů spolu s kritickým vyhodnocením závěrů a hypotéz Wolfganga Hahna a Stanisława Suchodolského ukazuje, jak si níže ukážeme, že oprávněně.

V rámci postgraduálního studia jsem pokračoval v započaté práci na revizi dochovaných částí nálezů, popsání dosud nepublikovaných nálezů a především jsem se věnoval výsledkům, které tato nová zpracování přináší. V projektu původně předpokládané široké interdisciplinární zpracování tehdy známých 80 nálezů českých mincí 10. století, vzalo brzo za své překotným nárůstem počtu nově objevovaných nálezů způsobeným používáním detektorů kovů bohužel nejen při archeologických výzkumech. Nových objevů neustále přibývalo a jistě se nezastaví na v této práci podchyceném téměř dvojnásobném čísle 154 nálezů všech mincí 10. století. K velké změně pak došlo v našem pohledu na úlohu mince v 9. století v Čechách, kde původně jeden nález ztrátové mince doplnily další včetně jednoho velkého pokladu nemajícího obdoby v daleko širší oblasti, než jsou samotné Čechy.

Nenadále změny v pramenné základně způsobily změnu v projektu, který se na jednu stranu rozšířil časově na 9. a 10. století, na druhou stranu zúžil na vyhodnocení nových či nově interpretovatelných nálezů denárů velkého střížku 9. a 10. století. Tyto nálezy jsou tak v rámci disertační práce zpracovány především z numismatického, archeologického a historického hlediska. O vzájemné provázanosti a užitečnosti úzké spolupráce mezi těmito obory, pro námi sledované období, psali a v praxi ji často využívali již Rudolf Turek, Pavel Radoměřský, Dušan Třeštík a Jiří Sláma. V práci jsou proto použity standardní metody výše zmíněných oborů.

Shromážděný numismatický materiál je tak posouzen především z hlediska typů nálezů (hromadné, jednotlivých mincí), jejich chronologie (datace mincí, doba ukrytí nálezů, rozptyl v rámci souboru), topografie (sídliště, neosídlená oblast), teritoriálního původu (domácí a zahraniční mince, jednotlivé mincovny), typologie (četnost jednotlivých typů či jejich skupin v nálezů), ikonografie (vzory pro obrazovou náplň mincí), epigrafiky (vypovídací schopnost opisů mincí), výrobní technologie (rozpoznání a interpretace přeražeb), a ve vybraných případech i složení kovů (především u falešných mincí – rentgen fluorescenční analýzy). U nálezů s dochovanými nálezovými okolnostmi nebo u nálezů, jež obsahovaly i nemincovní složku (šperky, kov, závaží, keramiku), jsou tyto v disertační práci z prostorových i časových důvodů jen uvedeny. S jejich archeologickým vyhodnocením se počítá v následující interdisciplinární fázi zpracování nálezů.

Disertační práce je věnována konkrétním vybraným příkladům, ve kterých nálezy mincí, respektive jejich archeologický kontext a podrobné numismatické zpracování přináší nové poznatky umožňující doplnit či upřesnit naše znalosti raně středověkých českých dějin. Práce je rozčleněna do tří kapitol věnujících se vždy specifické oblasti problémů. První kapitola *Nálezy mincí před počátkem české ražby*, je, jak již název napovídá, věnována nálezům cizích mincí na českém území v 9. a na počátku 10. století. Tyto nálezy lze rozdělit do tří fází, které jsem nazval staročeskou, staromoravskou a raně přemyslovskou. Významný nárůst depotů především v první a poslední fázi a nová interpretace nálezů druhé etapy, přináší zcela nový pohled na monetární vazby českého a moravského knížectví v této době. Druhá kapitola *Počátky českého mincovnictví ve světle nových a revize starých domácích nálezů* je rozdělena do tří podkapitol. První je věnována problematice *Datování počátků českého mincovnictví*. Rekapituluje starší názory a podrobně rozebírá argumentaci nových hypotéz vyslovených na toto téma. Závěr z rozboru vyplývající je podstatný pro následující interpretaci numismatických pramenů. Druhá podkapitola *Nálezy denárů 10. století v českých zemích* přináší nejprve souhrn všech podchycených nálezů mincí 10. století z území Čech

a Moravy. Poté představuje, pro jednotlivé země odděleně, vybrané depoty denárů 2. poloviny 10. století, a to jak v podobě revize či dodatků starších, tak předběžných zpráv či kompletního zpracování nálezů nových, nevynechávajíc případné řešení problematiky úzce spjaté s konkrétními nálezy. Obecnější otázky spojené s počátky českého mincovnictví zahrnuje třetí podkapitola *České mincovnictví konce 10. století*. Řeší problematiku tzv. blíže nepřirazených denárů, organizace českého mincovnictví na příkladu počátků ražeb na Vyšehradě a v Olomouci, rozpoznání jmen mincmistrů, ražby třetího pražského biskupa Thiddaga, nevládních ražeb Slavníkovců Soběslava a Vojtěcha, a ražby s nejistým původem. Výsledky a přínos zpracování nálezů a těchto sond do jednotlivých problematik pro českou historii pak sumarizuje závěrečná kapitola *Počátky českých dějin ve světle numismatického poznání*.

V níže uvedených soupisech nových nálezů jsou mince popisovány z hlediska pozorovatele. Vzhledem k publikaci zvětšených fotografií je přepis opisů a nápisů na mincích čistě informativní. Jedná se tedy o interpretaci závislou na možnostech použitého textového programu (tzn. např. v případě nestandardně natočených písmen, pokud neexistuje adekvátní znak, tak je použito písmeno bez ohledu na jeho postavení v opise – v určitých případech je skutečné postavení písmene doplněno v závorce). Znaky a písmena v úhlech křížů jsou uváděny při popisu v pořadí podle směru hodinových ručiček, počínaje pravým horním segmentem. Rozměry mincí jsou podchyceny podle vodorovné a svislé osy lící strany, osa (tedy vzájemná poloha lícího a rubního razidla) je uvedena v hodinách. Je-li metrologický údaj uveden v hranatých závorkách, jedná se o neúplný údaj [rozměry a hmotnost zlomku], v opisech pak o nečitelný či jen na základě analogie shodného razidla doplněný údaj. Znaky předsazené před opisy 12 h, ↑, ↓, ↻ a ↺ znamenají údaj o místě začátku čtení opisu uvedeném v hodinách, jeho postavení vůči středu a čtení po či proti směru chodu hodinových ručiček. RFA = výsledky rentgen-fluorescenční analýzy mincí. Není-li uvedeno jinak, jsou fotografie autorovými skeny sbírkových kusů či skeny publikovaných vyobrazení převzatých z literatury uvedené v popisu. Fotografie mincí (bohužel bez grafické úpravy) jsou, umožňují-li to rozlišení, zvětšeny cca 2:1, přesný rozměr originálu je uveden v popisu mince. Literatura je v popisech a poznámkách pod čarou od počátku uvedena ve zkrácené formě, plné znění je v seznamu literatury. Katalogy jsou udávány ve zkratkách obvyklých v numismatické literatuře v převážné většině v podobě jmen autorů, jejich zkratkách či místních názvů pokladů. Tyto zkratky jsou uvedeny v seznamu literatury. Citační úzus je použit podle nejstaršího kontinuálně vycházejícího numismatického periodika *Numismatických listů*.

Na tomto místě bych rád ze srdce poděkoval za cenné připomínky, konzultace a podporu především své rodině a svému školiteli prof. Jiřímu Slámovi, prof. Stanisławu Suchodolskému, dr. Janě Maříkové-Kubkové, dr. Kateřině Tomkové, dr. Zdeňku Petráňovi, dr. Marku Budajovi, ing. Marku Fikrlemu, konzultantovi, korektorům a překladateli a mnoha dalším kolegům, ať již z mého působiště – Národního muzea, tak i mimo něj, včetně kolegů zahraničních, kteří přispěli pomocí u vybraných témat.

2. Nálezy mincí před počátkem české ražby

První nálezy mincí tzv. denárového období v českých zemích pochází hluboko z doby před počátkem českého mincovnictví z počátku 9. století. Tyto nálezy v poslední době významně narostly. Představují důležitou součást peněžní historie na našem území vedoucí k ražbě prvních českých mincí, a proto je nelze pominout. Nám doposud známé nálezy mincí v českých zemích lze rozdělit do tří chronologicko-geograficko-historických fází: staročeské, staromoravské a raně přemyslovské.

2. 1. První fáze – staročeská. Nálezy karolinských denárů v Čechách

Nejstaršími nálezy evropského denárového období v českých zemích jsou nálezy karolinských denárů. Donedávne doby jsme znali pouze jediný, a to z pražského hradiště v Šárce. Od roku 2006 však nastal nevídaný nárůst nálezů těchto mincí. Během sedmi let došlo k objevení dvou depotů a dvou jednotlivých mincí na území Čech.

Celkem se tedy jedná již o pět nálezů karolinských mincí v Čechách. Prvním, jak již bylo výše řečeno, byl nález akvitánského denáru z Melle Karla II. Holého v areálu hradiště Šárka (k. ú. Liboc) v Praze (1964),¹ druhým poklad cca 70 denárů Ludvíka I. Pobožného z Jedomělic na Kladensku (2006),² třetím depot čtyř italských denárů z Pavie Karla I. Velikého na hradišti Hradec u Hudčic (k. ú. Martinice) na Příbramsku (2007/2008)³ a čtvrtým nález franckého denáru z Amiens Karla I. Velikého u hradiště Tismice na Kolínsku (2011).⁴ Naposledy objevený denár z Kostelního Hlavna na Staroboleslavsku (před 2013) je již pátým nálezem karolinských mincí a třetím obsahujícím přímo ražby Karla I. Velikého z území Čech.⁵

¹ HÁSKOVÁ, J.: *Nález karolinského denáru*, s. 5–10. K archeologickému kontextu nálezu PROFANTOVÁ, N.: *Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand*, s. 65–106.

² VIDEMAN, J. – PROFANTOVÁ, N.: *An der Ostgrenze des Frankenreiches*, s. 367–390.

³ LUTOVSKÝ, M. – VIDEMAN, J.: *Nález denárů Karla Velikého*, s. 523–537; VIDEMAN, J. – LUTOVSKÝ, M.: *Nález karolinských denárů*, s. 201–210.

⁴ MILITKÝ, J. – PROFANTOVÁ, N. – VIDEMAN, J.: *Pozdně římské mince*, s. 179–190.

⁵ POLANSKÝ, L. – KRÁSNÝ, F. – KOUT, A.: *Kolínský denár*, s. 105–107.

FRANCKÁ ŘÍŠE, Karel I. Veliký (768–814), Kolín nad Rýnem, denár 793/4–812.

Av.: v perlovcovém kruhu kříž s obloučky v každém úhlu;

opis v perlovcovém kruhu 1h↑☉: +CARLVSRE+FR

Rv.: v perlovcovém kruhu karlovský monogram;

opis v perlovcovém kruhu 4h↑☉: +CO+LONI•A

1. AR; 1,644 g; 21,5 x 21,6 mm; 3 h.

Určení: **Depeyrot**⁶ 340, s. 214.

Lit.: Polanský, L. – Krásný, F. – Kout, A.: *Kolínský denár*, s. 105–107.

Naleziště: **Kostelní Hlavno** (okr. Praha-východ) **před 2013**; lokace: poloha V lukách.

Soukromá sbírka. Zvětšeno 3:1.

Evidovaný vzácný denár je třetím popsáním exemplářem mince Karla I. Velikého tohoto typu z let 793/794 až 812 vyraženým v mincovně v Kolíně nad Rýnem. První denár je uložen ve sbírce Státních muzeí v Berlíně (AR; 1,64 g; 21 mm; 12 h),⁷ druhý pak pochází z nálezů Leer (1,66 g).⁸ Oproti berlínskému exempláři je hlavenský kus vyražen z jiného páru razidel. Jedná se o denár vyražený po mincovní reformě z roku 793/794.

Denáry Karla I. Velikého se dělí do čtyř základních typů. První ražený v letech 768–771 (ještě souběžně s denáry Karlova bratra Karlomana) nese na lici jméno panovníka

⁶ DEPEYROT 340, s. 214.

⁷ Sbírk: Staatliche Museen zu Berlin, Münzkabinett, přír. č. 1904/508, inv. č. 18202708, zdroj: <http://ww2.smb.museum/ikmk/object.php?id=18202708>; viz též KLUGE, B.: *Numismatik des Mittelalters I.*, č. 200, s. 306–307.

⁸ DEPEYROT 340, s. 214.

převážně ve dvou řádcích CAR / LVS a na rubu pak označení mincovny ve variantách 1, 2, 3 řádkové, do kruhu či do kříže.⁹ Druhý typ z let 771–793/794 je obdobou prvního s korekcí jména na líci CARO / LVS a větší variabilitou na rubu, např. s uvedením titulu panovníka RxF či jmen mincmistrů.¹⁰ Třetí poreformní typ ražený v letech 793/794–812 nese na líci kříž v kruhu a v opisu převážně CARLVS REX FR na rubu pak v kruhu Karlův monogram a v opisech jména mincoven, variantně s prohozením kříže a monogramu na líci a rubu.¹¹ Na posledním typu vidíme poprsí panovníka se jménem KAROLVS IMP AVG v opise na líci a na rubu variantně bránu města, mincovní nástroje a loď se jmény mincoven, především však kaplici s opisem XRISTIANA RELIGIO. Předěly mezi typy jsou svázány v roce 771 se smrtí Karlomana, do roku 793/794 je datována velká mincovní reforma, která změnila hmotnostní základ mincí z římské libry (327 g), z níž bylo raženo 264 denárů po 1,24 g, na tzv. libru karolinskou (cca 408 g), z níž bylo raženo 240 mincí po 1,7 g,¹² a roku 812 byl Karel I. uznán Byzantskou říší za císaře, odtud změna titulatury na mincích.

Prvotní informace o existenci mince Karla I. Velikého od Kostelního Hlavna s nálezovými okolnostmi se objevila v roce 2013, následně se ji podařilo získat k základní dokumentaci. Jedná se o vzácnou minci – denár franckého krále a římského císaře Karla I. Velikého (768–814) z let 793/4–812 vyražený v mincovně v Kolíně nad Rýnem. Mince v soukromém držení byla nalezena v poloze V lukách na okraji katastrálního území Kostelní Hlavno ve Středních Čechách v oranici, samotná bez žádných dalších předmětů v okolí.¹³ Po získání informace o lokalitě byla provedena (ne zcela dostatečná, časově omezená) vizuální povrchová prospekce čerstvě zorané lokality, která nepřinesla zjištění žádných dalších artefaktů (ani např. zlomků keramiky). Z místa nejsou evidovány ani žádné starší archeologické nálezy. Nejbližším nálezem karolinského importu je nález ostruhy ze Skorkova.¹⁴ Tyto skutečnosti napovídají, že místo ztráty mince zřejmě leží mimo tehdejší sídlištní (případně pohřební) areál. Je třeba připomenout, že tehdy nestálo ani hradiště ve Staré Boleslavi, na jeho místě byl však významný brod přes Labe.¹⁵ Mince tak mohla být ztracena v souvislosti s důležitou komunikací nadregionálního významu později nazývanou žitavská stezka, která přes tento brod vedla a která Pojizeřím, Ponisím a Poodřím spojovala

⁹ K typologii DEPEYROT, s. 32–33.

¹⁰ DEPEYROT, s. 33–36.

¹¹ DEPEYROT, s. 36–38.

¹² DEPEYROT, s. 68–74; srovnej též SUCHODOLSKI, S.: *Die Hauptprobleme*, s. 289–309.

¹³ Autoři děkují současnému majiteli za poskytnutí mince k publikaci a za zprostředkování informací o jejím původu.

¹⁴ PROFANTOVÁ, N.: *The horse harness*, s. 281–297. Souhrnně TÁŽ: *Karolinské importy*, s. 71–104.

¹⁵ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 289–291.

centrum Čech s Pobaltím.¹⁶ Nicméně severně od tohoto exempláře nacházíme karolinské denáry až v samotném Pobaltí, a to ještě v minimálním počtu, kam dospěly spíše cestou podél mořského pobřeží.

Hlavenská mince není jediným nálezem karolinských mincí u nás mimo sídlištní, resp. hradištní kontext v Čechách. Stranou osídlení byl také nalezen největší depot karolinských mincí z Jedomělic na Kladensku čítající cca 60–70 denárů Ludvíka I. Pobožného, z nichž bylo podchyceno 45 exemplářů patřících 1. a 2. typu jeho ražeb (814–819 – 13x; 819–822 – 22x).¹⁷ Nález nedaleko studánky a blíže nedatovaného úvozu leží poblíž trasy cesty vedoucí z pražské aglomerace, v této době reprezentované především hradištěm v Šárce, na Rubín u Podbořan a dále Poohřím a Pomoháním do Porýní, resp. do Mohuče.¹⁸ Tento depot je naprosto výjimečný z několika důvodů.

Předně jde o největší depot karolinských mincí východně od Rýna a severně od Alp. Druhým takovým depotem je nález 43 či 44 denárů taktéž Ludvíka I. Pobožného nejmladšího 3. typu *Xristiana religio* z let 822/823–840 (podchycených pouze 32 ks) a jednoho denáru arcibiskupa Wulfreda z Cantenbury (805–832, denár z mincovny Cantenbury, mincmistr Saeberht, cca. 815–823?) z Freisingu v Horních Bavorsch.¹⁹ Mince Ludvíka I. Pobožného se našly v 16 nálezech (celkem 51 mincí – 37 z depotů a 14 jednotlivých) na území dnešního Bavorska a Rakouska, z toho jeden nález je hromadný, a to zmíněný freisingický a dva drobné z Řezna – o dvou (?) a o třech mincích (z nichž jedna byla Ludvíka Němce).²⁰ Jedomělický nález tak převyšuje počtem všechny ostatní nálezy mincí Ludvíka I. Pobožného v této oblasti, v Čechách je pak jediným nálezem tohoto panovníka i jediným velkým hromadným depotem. Mince v nálezu (viz tabulka) pocházejí z 9 mincoven rozprostřených po celé Francké říši. V době jejich ražby se kromě řezenské (jejíž ražby jsou velice vzácné, datované široce do let 819–840) vyskytovaly všechny říšské mincovny západně od Rýna a jižně od Alp. Mince zastoupené v nálezu navíc vykazují vysokou variabilitu razidel, což svědčí o větší produkci doted' vzácných typů.²¹

Obsah nálezu umožňuje velmi dobré datování pokladu. Nejmladší typ, tj. druhý Ludvíkův byl ražen v letech 819–822, tedy *tpq* nálezu je rok 819, ovšem s výhradou možného omylu, protože nález nebyl zpracován celý, a mohl tak i obsahovat mince mladší. Autory

¹⁶ POLANSKÝ, L. – KRÁSNÝ, F. – KOUT, A.: *Kolínský denár*, s. 105–107.

¹⁷ VIDEMAN, J. – PROFANTOVÁ, N.: *An der Ostgrenze des Frankenreiches*, s. 367–390.

¹⁸ Důkaz o vedení této cesty přímo v blízkosti pokladu nemáme. Cesta však nepochybně probíhala v jeho širším okolí. D. TŘEŠTÍK, *Vznik*, s. 299, pozn. 68) považuje spojování nálezů s cestami za nešťastně přehnané. Tak např. N. PROFANTOVÁ, *Problém importů*, s. 79–88.

¹⁹ EMMERIG B22, s. 61.

²⁰ EMMERIG, s. 53–74.

²¹ VIDEMAN, J. – PROFANTOVÁ, N.: *An der Ostgrenze des Frankenreiches*, s. 370.

publikace nálezu toto datování vedlo ke spojení nálezu se zprávou písemných pramenů o císařském sněmu ve Frankfurt nad Mohanem v roce 822, kterého se Češi zúčastnili.²² Hypoteticky tak předpokládají, že poklad mohl být součástí výměny darů při takovýchto příležitostech běžné a podporu pro tuto svou hypotézu vidí v lokaci nálezu na cestě z Pomohání, relativní typové sevřenosti kolekce a absenci dokladů jejich dlouhodobého užívání. Pokud by bylo třeba připustit možné zpoždění mezi poslední ražbou a předáním mincí, navrhuje autoři vzít v úvahu i mladší událost: křest 14 z českých knížat v Řezně roku 845.²³

Tyto zcela hypotetické, jak sami autoři uvádí, konstrukce, je na základě pokladu zcela zbytečné vyvozovat. Předně nevíme, jaké mince byly obsahem nezpracované části. Absence dokladů dlouhodobého užívání (známá i z depotů s větším časovým rozpětím) je dobře vysvětlitelná povahou tehdejšího oběhu mincí, spolu s typovou sevřeností jsou dána také krátkým časovým úsekem od počátku vlády Ludvíka I. (814–840). Je však třeba upozornit především na různorodost dochovaných ražeb, co se týče jejich provenience. Jejich původ z mincoven z území Austrásie, Švábska, Akvitánie, Frízsko; Langobardie a Španělské marky tak bezpochyby naznačuje složitější tvorbu daného souboru.

Také spojování s těmi několika málo konkrétními zprávami, které o českém prostředí této doby máme je velmi ošemetné. Vázat nález s křtem v roce 845 v Řezně, v době vlády již jiného panovníka Ludvíka Němce (840–876), je opravdu velice spekulativní. Kdybychom měli uvažovat o bližších událostech propojitelných s mincemi a ještě i dobou vlády Ludvíka I. Pobožného, tak se nabízí ústup Ludvíka Němce z Durynska v roce 840, kdy musel svou cestu přes Čechy do Bavor vykupovat četnými dary.²⁴ Ale tato činnost je zcela zbytečná. Pohyb mincí není třeba spojovat s konkrétními politickými událostmi.

Vraťme se však nejprve ke zbývajícím třem nálezům. Narozdíl od předchozích pocházejí ze středočeských hradišť. Druhý tentokrát však drobný depot čtyř italských denárů z Pávie Karla I. Velikého snad objevený v areálu hradiště Hradec u Hudčic v literatuře vystupujícího také jako Martinice na Příbramsku²⁵ na přelomu let 2007 a 2008²⁶ je jako předchozí výjimečný svým obsahem a složením.²⁷ Pávijské mince jsou všechny jedné ze čtyř

²² *Annales regni Francorum ad. a. 822*, s. 159; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 270.

²³ VIDEMAN, J. – PROFANTOVÁ, N.: *An der Ostgrenze des Frankenreiches*, s. 377; *Annales Fuldenses ad. a. 845*, s. 90.

²⁴ *Annales Fuldenses ad. a. 840*, s. 30; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 88 (tam i další prameny).

²⁵ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 197–198 – k. ú. Martinice u Březnice.

²⁶ LUTOVSKÝ, M. – VIDEMAN, J.: *Nález denárů*, s. 523–537; VIDEMAN, J. – LUTOVSKÝ, M.: *Nález karolinských denárů*, s. 201–210.

²⁷ DEPEYROT 780E, s. 342–343.

variant tohoto poreformního typu (793/794–812) známého z 57 exemplářů, ale každá z nich je vyražena jiným razidlem. V bavorsko-rakouské oblasti byla mince z Pávie nalezena pouze jedenkrát, a to v hornorakouské Enži v roce 1988/1989.²⁸ Další nález jednotlivého ztrátového franckého denáru Karla I. Velikého na akropoli u severozápadního okraje hradiště Tismice na Kolínsku²⁹ v roce 2011³⁰ přináší zcela novou unikátní variantu druhého typu z let 771–793/794 s novým nápisem, resp. ligaturou představující pravděpodobně označení mincovny Amiens. Její vzácnost podtrhuje fakt, že se jedná o pátou známou amienskou ražbu Karla I. Velikého, druhou druhého typu mince a že se dosud jediné známé naleziště amienské karlovske mince nachází na pobřeží Severního moře v Domburku.

V bavorsko-rakouské oblasti se mince Karla I. Velikého vyskytují v 10 nálezech jednotlivých mincí na šesti lokalitách. Šest mincí a nálezů obsahujících předreformní ražby druhého typu (771–793/4) byly objeveny v dolnorakouském Podunají, pět z nich v areálu bývalého římského tábora Petronell-Carnuntum u Bad Deutsch-Altenburk v letech 1978–1992 (mincovny Dorestad, Limoges, Melle – 2x a neznámá)³¹ a jedna v roce 1994 (mincovna Treviso) v blízkosti středověkého pohřebiště v Zwentendorfu,³² ze kterého známe i minci českého knížete Boleslava II. typu Cach 128 var.³³ Wolfgang Hahn³⁴ spojuje nálezy v Bad Deutsch-Altenburku s tažením Karla I. Velikého v roce 791 proti Avarům. Militký – Profantová – Videman pak nález v Tismicích s cestou Sasů a Frísů³⁵ do války a zpět přes území Čech, či s následným kořistěním Slovanů na území avarského kaganátu, nevylučují ani obchodní kontakty s franckým prostředím. Čtyři zbývající mince třetího poreformního typu 793/794–812 Karla I. Velikého byly nalezeny v Altöttingu v Horních Bavorsch 1999 (mincovna Milán),³⁶ Burgheimu ve Švábsku 1949 (taktéž Milán),³⁷ v Enži v Horních Rakousích 1988/1989 (Pávie)³⁸ a Eysölden ve Středních Frankách 1764 (Ravenna?).³⁹

Oproti tomu nejstarší nález, co do doby odkrytí, avšak nejmladší svým obsahem, nález akvitánského denáru z Melle Karla II. Holého z let 840–864⁴⁰ z areálu hradiště Šárka

²⁸ EMMERIG B16, s. 60, A14, s. 54.

²⁹ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 315–317.

³⁰ MILITKÝ, J. – PROFANTOVÁ, N. – VIDEMAN, J.: *Pozdně římské mince*, s. 179–190.

³¹ EMMERIG A6–9, A11, s. 53–54, B4–8, s. 56–57

³² DEPEYROT 1079C, S. 430–431.

³³ CACH N 634 z roku 1955; HAHN MR, s. 56, č. 33.

³⁴ HAHN G 2, s. 58.

³⁵ třestík 2001, s. 57–63.

³⁶ EMMERIG A 13, s. 54, B1, s. 56.

³⁷ EMMERIG A 12, s. 54, B10, s. 58.

³⁸ EMMERIG A 14, s. 54, B16, s. 60.

³⁹ EMMERIG A 15, s. 54, B21, s. 61.

⁴⁰ HÁSKOVÁ, J., *Nález karolinského denáru*, s. 6 uvádí 845–850.

v Praze,⁴¹ patří jedné z nejběžnější minci karolinského 9. století známé včetně naší v 5755 exemplářích.⁴² Ze třech mincí tohoto panovníka nalezených v bavorsko-rakouské oblasti jsou dvě stejného typu (nálezy Solnohrady-Itzling 1926 a Bad Deutsch-Altenburk / Petronell-Carnuntum před 1996).⁴³

(ZÁPADO)FRANCKÁ ŘÍŠE, Akvitánie, Karel II. Holý (840–877), mincovna Melle, denár 840–864.

Av.: v perlovcovém kruhu kříž;

opis 12h↑⤿: +CARLVSREXFR

Rv.: v perlovcovém kruhu karlovský monogram;

opis 1,5h↑⤿: +METVLLO

AR; 1,54 g; 20,8 mm.

Určení: **Depeyrot 606.**

Lit.: HÁSKOVÁ, J.: *Nález karolinského denáru*, s. 5–10; TÁŽ: *K obchodním stykům*, s. 275–278; MAŠEK, N.: *Nález karolinské mince*, s. 125.

Naleziště: **Praha-Šárka (k. ú. Liboc) 1964.**

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-SS-6/2.

Jarmila Hásková tuto tehdy ještě jedinou karlovskou minci nalezenou u nás dávala do spojitosti s obchodem vedoucím k nám přes Podunají a Moravu.⁴⁴ Tuto teorii hájil poté i Jiří Sejbal, který se domníval, že Velká Morava vedle nepeněžních platidel používala

⁴¹ HÁSKOVÁ, J., *Nález karolinského denáru*, s. 5–10. K archeologickému kontextu nálezu PROFANTOVÁ, N.: *Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand*, s. 65–106.

⁴² DEPEYROT 606, s. 290.

⁴³ EMMERIG A88 a A89, s. 55, B25, s. 62 a B9 s. 57–58, naznačuje, že tyto mince tohoto typu by mohly být raženy i později jako nápodoby původních ražeb Karla I. Velikého a Karla II. Holého.

⁴⁴ HÁSKOVÁ, J.: *Nález karolinského denáru*, s. 8; TÁŽ: *K obchodním stykům*, s. 275–278.

i platidla Byzantské a Francké říše.⁴⁵ K nálezům mincí 9. až počátku 10. století na Moravě viz následující kapitola, nicméně tu je třeba zmínit, že v literatuře je zmiňován nález, který měl obsahovat „staré mince, prý kopie z doby Karla Velikého“ z Pařezovic v obci Lhota v okrese Vyškov na Moravě z roku 1883.⁴⁶ Nález jako pochybný či mince jako nejasně popsané (mohlo se jednat o jakékoli středověké nápodoby Karlových typů, pročež by svědčil použitý pojem kopie) neberou do úvahy pro 9. století žádné práce.⁴⁷

Tento obraz pronikání karolinských mincí do Čech se však s novými nálezy rapidně změnil. A nejen to. Revizí a zpracováním nových prošly nálezy nejen v dnešním Bavorsku a Rakousku, ale také na Slovensku a v Polsku. V oblasti mezi Rýnem, Alpami a Čechami tak dnes evidujeme 97 karolinských mincí ze 46 nálezů, v Čechách 52 z pěti, na Moravě 3 ze tří, v Uhrách 287⁴⁸ (z toho na Slovensku po revizi 43 z 11),⁴⁹ z Polska pouze jednu.⁵⁰ Podíváme-li se však na tyto soubory v časovém horizontu do roku 877, tedy na nejstarší vrstvu mincí karolinského období, tak v rakousko-bavorské oblasti máme 90 mincí z 39 nálezů, v Čechách 52 z pěti, na Moravě a na Slovensku žádný a v Polsku s otazníkem jeden s jednou mincí Ludvíka Pobožného (814–840) z let 822–840 upravenou na šperk přiděláním dobového očka. Jiný pohled se naskýtá v Dánsku, v Británii a ve Skandinávii, kam mince podél obchodních cest v Severním moři (dále v Pobaltí již výrazně méně) proudily ve větším měřítku a kde dokonce docházelo k napodobování karolinských mincí.⁵¹ Jiným způsobem výraznou oblastí je karpatská kotlina, kde je naprostá většina mincí spojena s příchodem Maďarů a jejich výprav do západní Evropy. Přesto i zde je patrná starší fáze do 875 čítající ne více jak 28 mincí, i když i část z nich může být spojena až s mladším „maďarským“ horizontem.

V protikladu se situací v Čechách a původním teoriím o „velkomoravském“ zprostředkovávání obchodu a významné úloze ve slovanské oblasti je především skutečnost, že za současného stavu bádání nemáme pro starší období jediný hmatatelný doklad o pronikání karolinských mincí před rokem 888 spíše však ještě daleko později na Moravu a Nitravu. Nejstarší na Nitravě a jediná vrstva na Moravě je spojena s italskými ražbami Berengara a Lamberta, o nichž se oprávněně domníváme, že jsou spojeny až s příchodem

⁴⁵ SEJBAL, Jiří: *Základy středověkého mincovnictví*, s. 67–68; TÝŽ: *Základy peněžního vývoje*, s. 75; HUNKA, Ján: *Karolínske mince*, s. 47–52.

⁴⁶ NÁLEZY 1648; SKUTIL J. – MALÁ, A.: *Soupis stredo- a novovekých nálezů*, s. 323; VP N 179, s. 458.

⁴⁷ HÁSKOVÁ, J.: *Nález karolínského denáru*, s. 7; VIDEMAN, J. – LUTOVSKÝ, M.: *Nález karolínských denárů*, s. 201. K složité dataci karolínských mincí se jménem Karel viz též případ ze slovenské Nitry: KOLNÍKOVÁ, E.: *Streit*, s. 51–60.

⁴⁸ KOVÁCS, L.: *Münzen*, uvádí 68 francouzských + 2 německé + 217 italských.

⁴⁹ HUNKA, J.: *Karolínske mince*, s. 49–50.

⁵⁰ BOGUCKI, M.: *Denar*, s. 173–180.

⁵¹ HILBERG, V.: *Zwischen*, s. 206; MALMER KG 1–6; WIECHMANN, R.: *Haithabu*, s. 182–278.

Maďarů do oblasti⁵² (ať již získané při výpravách do Itálie roku 899 a 901, či při jiných příležitostech – tributum pacis).⁵³

To vše ukazuje, jak výjimečné jsou nálezy karolinských mincí v Čechách. Nejenže významně doplňují naše vědomosti o mincovním oběhu této doby, ale především jako důležitý historický pramen mění pohled na nejstarší české dějiny vůbec.⁵⁴ Všechny mince dokládají úzké zapojení Čech do vztahů s říší v této době. Situace ještě více vynikne, rozdělíme-li bavorsko-rakouskou oblast na tehdejší historické země a odečteme nálezy starší merovejské a mladší roku 877. Samotným Bavorům pak z 39 nálezů patří 14 nálezů (13 jednotlivých a 1 poklad), východní marce (Avarii/Rakousím) 10, Švábsku 6 a Frankům 4. a je třeba pro srovnání dodat, že v Čechách se jich našlo 5 (3 jednotlivé a 2 poklady).⁵⁵

Mincovní nálezy tak potvrzují centrální politickou a hospodářskou roli Bavor. Z ostatních oblastí zcela zřetelně vynikají Čechy, které se díky 2 depotům počtem nalezených mincí vyrovnají samotným Bavorům. Nálezy z ostatních oblastí (zde jde pouze o jednotlivé mince) se koncentrují v Podunají, Pomohani a podél Lechu. Ve všech případech jde o území, o kterých víme, že buď patřily k na počátku 9. století vznikajícímu „bavorskému království“ či k němu byly v této době připojeny.

Události konce 8. století vzaly na východním pomezí Francké říše rychlý spád. Roku 788 dovršil Karel I. Veliký úplné začlenění Bavor do říše, v letech 777–797 probíhal krutý boj o totéž v Sasku.⁵⁶ Zatímco z Bavor se stala integrální část říše, závislé kmenové vévodství na severu Sasko se takovému osudu ještě dlouho bránilo. Hranice říše se tak posunula k Čechám. Češi spolupracovali s říší roku 791, kdy umožnili Sasům a Frísům průchod zemí při tažení proti Avarům.⁵⁷ Posunutí hranic říše dále na východ, či její zabezpečení vytvořením pásu závislých území bylo dalším cílem Karla I. Velikého. Spolu s Bavory přešli pod říši roku 788 i Karantánci, kteří přišli o samostatnost roku 828.⁵⁸ Roku 795 se mu poddali Avarové, jejichž území sahalo až k řece Enži, přesto i nadále docházelo k dalším a dalším výpravám proti nim.⁵⁹

⁵² Italské lombardské mince jsou nejpočetnější složkou nálezů této doby v cele karpatské kotlině (217 ks); KOVÁCS, L.: *Münzen*.

⁵³ NEZAVINSKÝ, G. – HUNKA, J.: *Talianske mince*, s. 248

⁵⁴ K tomu viz MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. – MAŘÍK, J. – POLANSKÝ, L.: *Centraal Europa*, s. 163–174; stručně v *Dědictví Karla Velikého*, 74 s.; a především v publikaci MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J.: *Úloha*, s. 100–130; POLANSKÝ, L. – KRÁSNÝ, F. – KOUT, A.: *Kolínský denár*, s. 105–107.

⁵⁵ EMMERIG, s. 53–74.

⁵⁶ BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, J. – PROFANTOVÁ, N.: *Velké dějiny*, s. 165–170; *Einhardi Vita Caroli Magni* 13.

⁵⁷ *Annales regni Francorum* ad a. 791.

⁵⁸ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 47.

⁵⁹ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 53–70.

Roku 805 se pozornost Karla I. Velikého upnula na Čechy, v té době již vklíněné mezi na říši závislá území – posálské Srbsko a podunajskou Avarii. Po sérii dvou výprav v letech 805 a 806 se pravděpodobně Čechy zavázaly platit tribut říši a staly se tak její součástí.⁶⁰ Sdíleli tak osud Sasů, Obodritů, Veletů, Srbů, Avarů a Karantánců ve stejné době, a to postupné podmaňování ze strany říše ve třech fázích. První je vojenské dobytí území, spojené s ustanovením tributu a umožnění misí, na ochranu křesťanů a pro správu takto závislého území je v druhé fázi stanoven správce stojící v čele pohraniční marky, finální fází je křest, následná christianizace a snaha o co nejužší začlenění do říše.⁶¹ Výsledky tohoto postupu jsou však případ od případu různé. Někde vedou k zániku vlastní centrální moci a jsou nahrazeny správou v rukou markrabat a hrabat – tak u Sasů, Veletů, Srbů, Avarů a Karantánců. Jinde i přes stejný postup zůstává moc v rukou domácích vévodů – tak u Obodritů, Čechů, Moravanů a Chorvatů. I zde však nechyběly zásahy snažící se o rozbití domácích struktur.

Celý proces se vyznačuje neustálými válečnými zásahy. Především postup proti Čechům a Moravanům má mnoho společného. Křest 831, resp. 845, zásah do vedení země – nahrazení nepohodlného vzpurného panovníka vlastním pretendentem – za Mojžíra Rastislav 846 a za Slavitaha jeho bratr 857, druhý pokus na Moravě došel ještě dál, když za Rastislava byla za správce Moravy určena hrabata východní marky Vilém a Engilšalk (870–871). To se však setkal s výrazným domácím odporem a tak byl dosazen „domácí“ Svatopluk, který se však vzápětí postavil do čela odporu.⁶² Svatopluk sám se později při rozšiřování své „říše“ pokusil ovládnout po smrti Bořivoje Čechy přímo.⁶³ Domácí elita dle mého názoru rodově spřízněná (minimálně sešvagřená) knížata odvozující svůj původ od bájného Přemysla však takový vývoj nepřipustila.

Čechy byly oproti Moravě začleněny do tohoto franckého systému dříve, což se projevilo ve větší závislosti, ale i propojenosti s centrem vznikající východofrancké říše. 6. února 806 totiž obdržel Pipin při dělení říše ke svému dílu, tj. Itálii, část Švábska a Bavorsko, kterým se již počítají Karantánci i dobytá území v Avarii. K tomuto svému království pak asi roku 807 připojil a tributárně zpoplatnil i Čechy. Tento celek, který Dušan Třeštík nazývá „malým impériem“ soustředil kolem centra v Bavorsku území části Švábska, Karantánie,

⁶⁰ *Annales regni Francorum* ad a. 805 et 806; TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 71–85. STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 50–52.

⁶¹ SOMMER, P.: *Začátky*; WIHODA, Martin: *Od křtu*, s. 131–145.

⁶² TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 74–94, s TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 107–201; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 50–70.

⁶³ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 188; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 72–73.

Čech a Avarů a Slovanů na východ od Bavor. Roku 817 jej získal, jak dokládá *Ordinatio imperii*, Ludvík Němec a stalo se jádrem, ze kterého později vzešla východofrancká říše.⁶⁴

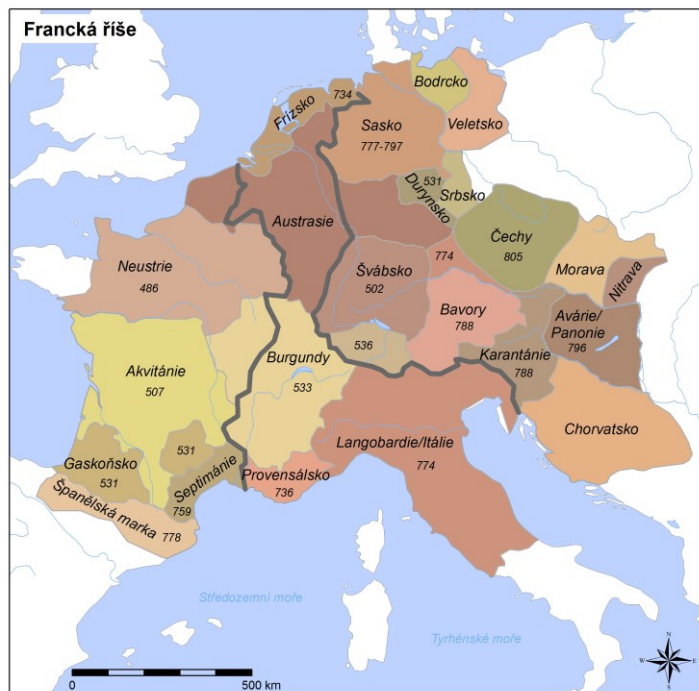
A je to právě toto území, ve kterém se koncentrují nálezy nejstarších karolinských mincí severně od Alp a východně od Rýna. Není tak třeba spojovat české nálezy s konkrétními nám stejně jen velmi sporadicky známými událostmi, ale raději s obecným zařazením Čech do struktur univerzální říše, jejímž představitelem pro nás byly Bavorsy. Výše zmíněné české nálezy (viz tab.) tak pouze dokládají výjimečné postavení Čech v tomto konglomerátu různorodých území soustředěného kolem Bavor.

⁶⁴ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 71–73.

Tabulka mincí 9. století nalezených v Čechách.

Č.	Naleziště	Datum	Lokace	Panovník	Mincovna	Datace	Počet dílců	Depeyrot
1	Šárka, k. ú. Liboc (Praha)	1964	hradiště	Karel II. Holý (840-877)	Melle (Akvitánie)	840-864	1	606
2	Jedomělice (okr. Kladno)	2006	les	Ludvík I. Pobožný (814-840)	Quentovic (Franky-Austrásie)	814-819	60-70 (45)	802
					Štrasburk (Švábsko/Alamanie)	814-819		955
					Dorestad (Frízsko)	814-819		413
					? (Xristiana religio)	814-819		1172
					Palác ?Cáchy (Franky-Austrásie)	819-822		743
					Melle (Akvitánie)	819-822		609
					Dorestad (Frízsko)	819-822		416
					Pavie (Langobardie/Itálie)	819-822		780H
					Milán (Langobardie/Itálie)	819-822		662 I
					Benátky (Langobardie/Itálie)	819-822		1116C
					Benátky (Langobardie/Itálie)	819-822		1116D
					Ampurias (Španělská marka)	819-822		39
				?	?	?		?
3	Hradec u Hudčic, k. ú. Martinice (okr. Příbram)	2007/8	hradiště	Karel I. Veliký (768–814)	Pavie (Langobardie/Itálie)	793/4-812	4	780E
4	Tismice (okr. Kolín)	2011	hradiště	Karel I. Veliký (768–814)	Amiens (Franky-Neustrie)	771-793/4	1	nezná
5	Kostelní Hlavno (okr. Praha-východ)	2013	pole	Karel I. Veliký (768–814)	Kolín (Franky-Austrásie)	793/4-812	1	340

Mapa Francké říše v době Karla Velikého.

2. 2. Druhá fáze – staromoravská. Nálezy mincí na Moravě

Nejstarší středověký nález mincí spojovaný s územím Moravy měl obsahovat „staré mince, prý kopie z doby Karla Velikého“ odkryté v Pařezovicích v obci Lhota v okrese Vyškov na Moravě v roce 1883.⁶⁵ Bližší nálezové okolnosti nejsou známy a určení je natolik obecné, že se může jednat o jakoukoli středověkou nápodobu Karlových typů. Použitý pojem kopie by tomu i nasvědčoval. Nález proto neberou do úvahy pro 9. století žádné práce.⁶⁶

Nejstarší mincí co do doby uložení i objevení je nález zlatého konstantinopolského solidu byzantského císaře Theofila I. (829–842) raženého v letech 830/1–840 s vyobrazením jeho otce Michala II. a syna Konstantina, který však zemřel mlád (+ cca 840).⁶⁷ Solidus byl nalezen na hradišti sv. Klimenta u Osvětiman někdy v letech 1922 až 1923 při archeologických vykopávkách prováděných nadšenci a příznivci velkomoravských tradic v okolí kostela. Podle jedné z verzí měla být milodarem v hrobě na pohřebišti východně od kostela sv. Klimenta mezi druhým a třetím valem.⁶⁸ Nálezové okolnosti se bohužel nepodařilo ověřit. V publikaci N. Profantové je vyobrazen zavádějící obrázek jiného exempláře konstantinopolského solidu byzantského císaře Theofila I. (829–842), jedná se pravděpodobně pouze o ilustrační foto navíc s chybným měřítkem, nikoli foto mince nalezené na hradišti Osvětimany.

*Konstantinopolský solidus byzantského císaře Theofila I. (829–842) z nálezu na hradišti sv. Klimenta u Osvětiman z let 1922/1923. Podle HRUBÝ, V.: *Zum Fund*, obr. mezi s. 18 a 19.*

⁶⁵ NÁLEZY 1648; SKUTIL, J. – MALÁ, A.: *Soupis stredo- a novověkých nálezů*, s. 323; VP N 179, s. 458.

⁶⁶ HÁSKOVÁ, J.: *Nález*, s. 7; VIDEMAN, J. – LUTOVSKÝ, M.: *Nález*, s. 201. K složité dataci karolinských mincí se jménem Karel viz též případ ze slovenské Nitry: KOLNÍKOVÁ, E.: *Streit*, s. 51–60.

⁶⁷ DOC 3.1, s. 426–427, č. 3.d.var, k chronologii ražeb s. 406–416.

⁶⁸ HRUBÝ, V.: *Velkomoravské hradisko*, s. 40, (druhá verze je, že byla nalezena náhodně při odstraňování pařezů); SEJBAL, J.: *Nález*, s. 64; SEJBAL, J.: *Zum Fund*, s. 17–19.

Vyobrazený konstantinopolský solidus byzantského císaře Theofila I. (829–842) v PROFANTOVÁ, N.: Byzantine coins, s. 585, obr. 4A – je pouze ilustrační foto navíc s chybným měřítkem, nejedná se o foto mince nalezené na hradišti Osvětimany.

Na tuto nejstarší minci navazuje skupina ražeb nalezených na hradišti Valy u Mikulčic. Nejprve byl 2. září 1957 vykopán druhý byzantský solidus, tentokrát však Michala III. (842–867) z let 856–867, a to v mužském hrobě č. 480 na pohřebišti jižně od trojlodní zděné baziliky, tzv. 3. kostela na akropoli. Mince byla uložena do úst jako obol mrtvých.⁶⁹ U této ražby jako jediné není pochyb o její souvislosti s velkomoravským horizontem. Dokresluje mozaiku styků Moravy s Byzancí známou jak z písemných tak z archeologických pramenů.

1. *Inv.Nr. 1000/57; Fundnr. ?; Gf. III. Kirche 1956-57; Q. ? (Sektor VI); T. ?; Grab Nr. 480; FU - zwischen Unterkiefer und Nackenbein des Skeletts (Abb. 2-3).
Gold 4,52 g, Dm. 21 mm;
Bestimmung: Byzanz, Michael III. (842-867), Konstantinopel, Solidus, Prägezeit 856-866;
Beschreibung:
A: Im Perlenkreis das Brustbild des bärtigen Kaisers Michael III. von vorne, mit Krone auf dem Kopf, die rechte Hand hält das Labarum. Links im Felde ein Kreuz
M: I - XAHL bASIL)
R: Im Perlenkreis das Brustbild des bärtigen Christus, von vorne
I hSYSX - RISTOS*
Literatur: WROTH 1908, 431, Nr. 5, Tab. XLIX, Nr.17; SABATIER 1862, Tab. XLIV, Nr. 12; HALAČKA 1960, 52-53.*

Konstantinopolský solidus byzantského císaře Michala III. (842–867) z hrobového nálezu na hradišti Valy u Mikulčic 2. září 1957. Podle KUČEROVSKÁ, Taťána: Münzfunde, s. 160–161, č. 1.

⁶⁹ RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol 955*; KOLNÍKOVÁ, E.: *Obolus*, s. 189–254; KOVÁČZ, L.: *Einzelne Fragen*, s. 35–41; SUCHODOLSKI, S.: *Poczatki obola zmarłych w Wielkopolsce*, s. 266–307; KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 774–808; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44; BARTOŠKOVÁ, A.: *Obolus*, s. 129–138.

Vyvozovat však na základě dvou předchozích nálezů solidů dalekosáhlé závěry o byzantském mincovním systému jako základu moravského obchodu je nadbytečné.⁷⁰ Písemné prameny staroslovanského moravského původu měly byzantské předlohy, a proto se v nich vyskytují odkazy na řecké nominály. Rafellstettenský celní řád uvádí jak východní tak západní nominály, z čehož jasně plyne jejich koexistence v prostoru, které samo mezi lety 840 až cca 887 vůbec nemincovalo. Práce z tohoto období jsou bohužel poplatné své době, kdy převládal názor o nesmiřitelném antagonismu mezi východem a západem. V letech 887–896 bylo obnoveno mincování v Řezně Arnulfem, jeho produkce však nebyla velká.⁷¹ Z bavorsko-rakouské oblasti známe nález pouze jediného exempláře řezenské mince krále Arnulfa, a to z Melku před 1868.⁷² Druhá jeho mince v oblasti nalezená, tj. v Řezně roku 1935, je jeho pravděpodobně milánská ražba (namísto jména mincovny má v opise – XRISTIANA RELIGIO).⁷³

Další tři mince z Mikulčic pocházejí ze severní Itálie. Jedná se o ražby italských králů a císařů Berengara I. a Lamberta I. nalezené v roce 1969. Zatímco první z nich, je pravděpodobně další doklad obolu mrtvých – tzv. široký denár krále Berengara I. (888–924, císař od 915) ražený v letech 888–9,⁷⁴ zbylé dva nalezené cca 50 cm od sebe lze díky dochovaným 2 dírkám na každé z nich pokládat za mince použité jako ozdoby. Jedná se taktéž o tzv. široké denáry tentokrátě však císaře Lamberta I. (894–898).⁷⁵ Obě ražby jsou, co se mincovny týče, anonymní, na rubu mají opis XRISTIANA RELIGIO, z toho důvodu se v literatuře liší jejich přiřazení mincovnám – původně byly přiřazovány Milánu, jindy Pávii, podle posledních katalogů by mohla být Berengarova mince z Pávie a Lambertovi z Milána.

⁷⁰ POŠVÁŘ, J.: *Platební prostředky*, s. 40–48; KUČEROVSKÁ, T.: *Zahlungsmittel*, s. 215–219; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 544, pozn. 16.

⁷¹ HAHN MR, s. 77–78, č. 2–3.

⁷² EMMERIG A 91, s. 55, B31, s. 63.

⁷³ EMMERICH mince A 92 = B 39, s. 66; DEPEYROT 662N.

⁷⁴ CNI V, s. 31, č. 37; MEC 1, s. 556, č. 1013 var.; DEPEYROT, s. 345, č. 780P.

⁷⁵ CNI V, s. 27, č. 2 a tab II.1; MEC 1, s. 556, č. 1015 var.; DEPEYROT, s. 306, č. 662R.

19. *Inv. Nr. 867/69; Fundnr. Z. 199/69; Gf. Z. 1969-1; Q. -9/+2 (N - 70 cm, W - 120 cm); T. 70 cm; FU - helle erdig-sandige Schicht.*
 Silber 1,286 g, Dm. 31,8 mm;
 Bestimmung: Lombardei, Lambert (894-898), Mailand/Milano, sog. breiter Denar;
 Beschreibung:
 A: Im Perlenkreis gleicharmiges Kreuz mit ankerförmig verbreiteten Armen, in jedem Kreuzwinkel eine Kugel
 +LAMBERTVS IMPE
 R: Karolingische Tempelfassade mit Kreuz auf dem Spitzdach
 XPITIANA RELIGIO
 Literatur: Corpus nummorum italicorum V, 27, Tab. II:1.
20. *Inv. Nr. 868/69; Fundnr. Z. 312/69; Gf. Z. 1969-1; Q. -10/+2 (N - 190 cm, O - 0 cm); T. 70 cm, FU - unter einer Mörtel- und Steingruppe, 30 cm östlich der rechten Hand eines Bestatteten, 5 cm über dem Niveau des Skeletts (die Verbindung mit dem Grab ist nicht sicher).*
 Silber 1,259 g, Dm. 27,1 mm;
 Bestimmung: Lombardei, Berengar I. (888-915-924), Mailand/Milano, sog. breiter Denar aus der 1. Regierungsperiode 888-915;
 Beschreibung:
 A: Im Perlenkreis gleicharmiges Kreuz mit stachelförmigen Armen, in jedem Kreuzwinkel eine Kugel
 +BERENCARIVS REX
 R: Karolingische Tempelfassade mit Kreuz auf dem Spitzdach
 XPITIANA RELIGIO
 Literatur: Corpus nummorum italicorum V, 31, Nr. 37.
21. *Inv. Nr. 869/69; Fundnr. Z. 313/69; Gf. Z. 1969-1; Q. -9/+2 (N - 120 cm, W - 130 cm); T. 70 cm; FU - dunkle sand- erdige Schicht.*
 Silber 1,072 g, Dm. 31,4 mm;
 Bestimmung: Lombardei, Lambert (894-898), Mailand/Milano, sog. breiter Denar;
 Beschreibung:
 A: Im Perlenkreis gleicharmiges Kreuz mit ankerförmig verbreiteten Armen, in jedem Kreuzwinkel eine Kugel
 +LAMBERTVS IMPE
 R: Karolingische Tempelfassade mit Kreuz auf dem Spitzdach
 ...ITIANA RELIGIO
 Literatur: Corpus nummorum italicorum V, 27, Nr. 2, var.

Široké denáry italských panovníků Berengara I. a Lamberta I. nalezené na hradišti Valy u Mikulčic v roce 1969. Podle KUČEROVSKÁ, Taťána: Münzfunde, s. 160–161, č. 1.

Italské mince oproti byzantským však budí více otázek, než dávají odpovědi. Spor se vede o to, patří-li staromoravskému či již staromaďarskému horizontu. Starší publikace nedávaly mince Lamberta do souvislosti s hrobem vůbec, mluví o stejné sídlištní vrstvě západně od baziliky na akropoli.⁷⁶ Novější práce mluví o souvislosti celé skupiny mincí se skupinou hrobů vně ohrazeného prostoru hřbitova u kostela, tedy cíleně oddělených od ostatních nejspíše z důvodů jiné náboženské orientace.⁷⁷ Ve starších publikacích je však v souvislosti s hrobem uváděna pouze Berengarova mince, která byla nalezena cca 30 cm od pravé ruky jednoho z hrobů a s určitou pravděpodobností ji lze považovat za obol mrtvých.⁷⁸ Vzdálenost od ruky lze vysvětlit dekompozitními pohyby,⁷⁹ pro mluví také skutečnost, že mince nebyla narozdíl od Lambertových provrtána.

Provrtané mince známe především jako ztrátové ze staromaďarských nálezů a hrobů, a donedávna byly považované za součást oděvu jako ozdoba. Nicméně jak již naznačila T. Kučerovská mince neztrácela provrtáním svou hodnotu a kdykoli mohla být použita jako

⁷⁶ KUČEROVSKÁ, T.: *Nálezy*, s. 10, 12.

⁷⁷ KOUŘIL, P.: *Starí Maďaři*, s. 112.

⁷⁸ MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 9 píše, že podle nových revizí je souvislost Berengarovi mince s hrobem vyloučena (dle ústního sdělení prof. J. Slámy).

⁷⁹ ČERNÝ, V.: *Význam*, s. 309; PROKEŠ, L.: *Posmrtné změny* s. 14-16.

platidlo. Provrtání také mohlo sloužit jako způsob uložení hotovosti.⁸⁰ Novější nálezy zcela jistě prokazují funkci obolu mrtvých i u provrtaných mincí.⁸¹ Dnes bohužel již nemůžeme u Lambertových mincí rekonstruovat smysl jejich původního uložení, pravděpodobně se však jedná o obyčejné ztrátové mince.

K dataci mincí je třeba odmítnout tvrzení, že má-li dochovaná mince zřetelný reliéf nemohla být dlouho v oběhu. Tento závěr je metodologicky chybný. Tato zjištěná skutečnost pouze naznačuje, že neprošel intenzivním oběhem, resp. mnoha směny jako jednotlivá mince. Jak dokládají dlouhodobě střádané poklady, i mince z nejstarší vrstvy jsou mnohdy lépe dochované než podstatně mladší. Jde tedy jen o projev nakládání s mincí. Jako projev intenzivního oběhu můžeme připustit opačný jev, kdy je mince otřelá, ale i zde s velkou opatrností. Tedy tento „důkaz“, že italské mince byly krátce v oběhu padá.

Nověji nám s datací pomáhá poslední zařazení mincí Berengara I. Pochází-li opravdu s prvních let jeho vlády 888–9,⁸² pak je možné, že se na Moravu dostala i jiným způsobem než prostřednictvím Maďarů.⁸³ Spadala by totiž do krátkého období, kdy Moravu zásluhou Svatopluka I. můžeme opravdu nazývat „velikou“ (890–894). Intenzivní stýkání se a potýkání s bavorsko-italským královstvím Arnulfa ukončené smírem v roce 890 uvolnilo ruce oběma panovníkům. Svatopluk získal Čechy a volné ruce k výbojům ve slovanské oblasti, Arnulf toho využil pro svá italská tažení proti z jeho pohledu vzdorocísařům Kvidovi a Lambertovi, která skončila Arnulfovou korunovací za císaře v roce 896.

Jako spojenci tu byly využíváni nejen Maďaři, ale také Slované.⁸⁴ Ale to je opět jen hrubý politický kontext jinak jistě daleko složitějších nadregionálních vazeb. Morava byla nepochybně od dob cyrilo-metodějské misie v kontaktu s italským prostředím přímo.⁸⁵ Jaké byly cesty Berengarovi mince tak můžeme jen tušit – nabízí se jako obvykle všechny možnosti – obchodní, diplomatické církevní i politické, válečná kořist, tribut, apod.

Oproti tomu se Lambertovi mince liší od Berengarovi tím, že jsou provrtané, a tak s největší pravděpodobností musely projít přes maďarské prostředí. Kočovnický zvyk provrtávat mince zde byl natolik čerstvý, že předpokládat jeho napodobení v domácím prostředí by bylo velmi odvážné. Znamená to však, že mince vyražené v letech 894–898,⁸⁶ se na území Moravy dostaly oklikou přes uherskou kotlinu. Z chronologického hlediska tak

⁸⁰ KUČEROVSKÁ, T.: *Nálezy*, s. 12.

⁸¹ POLANSKÝ, L.: *Unikátní obol*, s. 12–21.

⁸² MEC 1013, s. 556, s. 250–257 – široké denáry klade do této doby a do Pavie.

⁸³ SEJBAL, J.: *Základy středověkého mincovnictví*, s. 68 spojení s Itálií.

⁸⁴ V souvislosti s Maďary viz pozn. Kouril s. 112, pozn. 112.

⁸⁵ Jak minimálně dokládá cesta Cyrila a Metoděje do Říma, poselstvo k obnově arcibiskupství a pod.

⁸⁶ MEC 1015, s. 556, s. 250–257 – široké denáry klade do let 894–895 a do Pavie.

tyto mince spadají nejdříve do období rozpadu Moravy po roce 894, spíše však do doby pozdější, do období intenzivního se potýkání s Maďary, jehož důsledkem byl zánik moravské samostatnosti, nejpravděpodobněji ale až do doby, kdy již Morava byla pod jejich vládou.

I zde je tak třeba odmítnout spojování „příchodu“ mincí s konkrétními nám jen zlomkovitě známými událostmi. V tomto případě nejčastěji s maďarským vpádem do severní Itálie v roce 899–900.⁸⁷ Jistě maďarské nájezdy do celé západní Evropy byly příležitostí k bohaté kořisti v rámci, které byla např. získána většina západních mincí nacházených v uherské kotlině provrtané a převážně v hrobových situacích, ale pouze v obecné rovině, nikoli vztahované ke konkrétnímu tažení.

Jediným spolehlivým údajem, který nám umožňuje relativně přesněji datovat dobu uložení mince, je jejich určení. Většina mincí sebou nese jasnou informaci, od kdy byla ražena, tedy i od kdy mohla být použita, tzv. *terminus post quem* (*tpq*). U Lambertových mincí je to díky jeho krátké vládě (894–898) jednoduché, mohlo se tak nejdříve stát po roce 894. Datace mince Berengara je složitější. Jako král vládl v letech 888–915, jako císař 915–924. Vzhledem k užití královského titulu spadá mince jistě do první části jeho vlády. Přesnější určení do let 888–889⁸⁸ je však v našem případě hypotetické, a proto je s ním třeba nakládat velmi opatrně. Mince se na Moravu klidně mohly dostat i poměrně pozdě až po jejím „politickém“ zániku. V této souvislosti nejde nezmínit, že Berengarovi mince jako vůbec nejstarší z tohoto období se na Slovensku vyskytují zcela jistě až ve staromaďarském horizontu po roce 900, pravděpodobně dokonce i ještě později (Sereď a Vojnice).⁸⁹ Datování uložení italských mincí z Mikulčic do doby před pádem Moravy se tak vymyká ostatním nálezům na území severně od Dunaje.⁹⁰

Stejně problémy s datací vyvstávají i u další mince, a to bronzového follisu byzantského císaře Lea VI. (886–912) nalezeného na Starém Městě – Na Špitálkách „před lety“ (myšleno před 1965).⁹¹ Bronzové ražby byly raženy po celou dobu jeho vlády.⁹² Mince

⁸⁷ V souvislosti s vpádem Maďarů do Itálie 899–900 KOUŘIL, P.: *Starí Maďaři*, a TŘEŠTÍK, D.: *Pád Velké Moravy*, s. 33–34.

⁸⁸ Tak MEC, s. 250–259 konkretizuje dataci denárů na základě historických událostí a klade tak široké denáry do Pávie a na začátek vlád obou panovníků, tj. 888–889 a 894–895; jistou chronologickou logiku toto zařazení má, protože široké denáry razil i Kvido v letech 891–894, nelze však zcela vyloučit delší časový úsek jejich ražby, či souběh se stejnými běžnými jinak zcela ikonograficky totožnými denáry. DEPEYROT 662 a 780 dataci neupřesňuje, nicméně Berengarovu minci klade do Pávie, zatímco Lambertovy mince do Milána.

⁸⁹ NEVIZÁNSKÝ, G.: *K významu*, s. 127; HUNKA, J.: *Karolínske mince*, s. 50.

⁹⁰ Jako příklad dlouhodobého oběhu mince nám může posloužit sama další ražba císaře Lamberta I. (894–898) nalezená na našem území. Jako nejstarší mince byla součástí pokladu z Čistěvsí ukrytého někdy okolo poloviny 90. let 10. století, v oběhu tedy byla cca 100 let. FIALA, E.: *Nález*, s. 346, č. 93; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 105.

⁹¹ HRUBÝ, V.: *Staré město*, s. 347; PROFANTOVÁ, N.: *Byzantine coins*, s. 583.

⁹² DOC 3.2, s. 515–522, č. 5–14.

je bohužel nezvěstná a více informací o ní nebylo publikováno. Oproti tomu poslední mince této fáze, bronzový follis byzantského císaře Konstantina VII. (913–959) ražený v letech 914–919, tedy v době regentské vlády jeho matky Zoe,⁹³ již jistě souvisí s dobou po pádu Moravy. Nálezové okolnosti ani této mince bohužel nejsou blíže známy, mince byla objevena před rokem 1941.⁹⁴ Dokládá, že sporadické pronikání byzantských mincí na moravské území pokračovalo i po jejím pádu. Přisun byzantských mincí do oblasti Nitravy se naopak zvýšil.⁹⁵

Z tohoto pohledu poslední dva nálezy zapadají do obrazu nárůstu počtu byzantských mincí v 1. polovině 10. století severně od Dunaje. Je také důležité zmínit, že z Moravy, tak v tuto dobu známe jen dvě bronzové byzantské ražby, z Čech jednu zlatou a z Nitravy čtyři bronzové a po jedné zlaté a stříbrné. Poslední dvě zmíněné však byly použity jako ozdoby – jejich přisun je spojován s kořistí a tributů Maďarů. Bronzové ražby nikoli – je však otázkou, je-li zrovna tyto mince možné spojovat i s obchodem. Obchod na významné evropské severo-jihní spojnici pádem Moravy a vpádem Maďarů jistě zcela neustal, snad byl pouze na určitou dobu z bezpečnostních důvodů omezen či odkloněn. Nicméně pro počátek 10. století v této moravsko-nitranské oblasti je pravděpodobnější souvislost s původem souvisejícím se starými Maďary. K opětovnému rozvoji obchodu na severo-jihní a podunajské magistrále dochází po polovině 10. století, jak dokládají nové objevy mincí. To je však již kapitola patřící jiné fázi vývoje.

Tabulka mincí 9. a 1. poloviny 10. století nalezených na Moravě.

Mince číslo	Země, panovník	Mincovna	Mat.	Nominál	Datace	Určení	Naleziště	Datum
1	BYZANTSKÁ ŘÍŠE, Theofilos I. (829-842)	Konstantinopol	AV	solidus	830/1-840	DOC 3.1, s. 426-427, č. 3.d.var	Osvětimany	1922/1923
2	BYZANTSKÁ ŘÍŠE, Michal III. (842-867)	Konstantinopol	AV	solidus	856-867	DOC 3.1, s. 463-464, č. 3.var.	Mikulčice	2. 9. 1957
3	ITÁLIE, Berengar I. (888-924)	[? Pávie]	AR	denár široký	888-889?/915	CNI V, s. 31, č. 37; MEC 1, s. 556, č. 1013 var.; DEP 780P	Mikulčice	1969
4	ITÁLIE, Lambert I. (894-898)	[? Milán]	AR	denár široký	894-895/898	CNI V, s. 27, č. 2; MEC 1, s. 556, č. 1015; DEP 662R var.	Mikulčice	1969
5	ITÁLIE, Lambert I. (894-898)	[? Milán]	AR	denár široký	894-895/899	CNI V, s. 27, č. 2 var.; MEC 1, s. 556, č. 1015 var.; DEP 662R	Mikulčice	1969
6	BYZANTSKÁ ŘÍŠE, Leo VI. (886-912)	?	AE	follis	886-912	DOC 3.2, s. 515-522, č. 5-14.	Staré Město - Na Špitálkách	před 1965
7	BYZANTSKÁ ŘÍŠE, Konstantinos VII. (913-959)	Konstantinopol	AE	follis	914-919	DOC 3.2, s. 559-560, č. 22.	Rakvice	před 1941

⁹³ DOC 3.2, s. 559-560, č. 22.

⁹⁴ NÁLEZY 1334.

⁹⁵ HUNKA, J.: *Finds*, s. 395-401, nálezy byzantských mincí na Slovensku vykazují hiát mezi lety 775 a 869, v oblasti Nitravy pak až do roku 913. FIALA, A.: *Byzantské mince*, s. 57-64. TÝŽ: *Kontakt*, s. 47-55, tři horizonty – kočovnické kořisti.

2. 3. Třetí fáze – raně přemyslovská před rokem 948

Stejně jako v karolinské fázi a na rozdíl od staromoravské rozhojnila poslední doba nálezy mincí i v raně přemyslovské fázi. Tu lze definovat jako období za prvních Přemyslovců, kdy ještě nerazili, a v Bavořech vládli vévodové z rodu Luitpoldovců, tedy období do roku 948.

Z této doby jsme donedávna znali pouze stručnou zprávu z inventáře staré soukromé sbírky Günzla uložené v chomutovském muzeu o nález/nálezech dvou denárů v Novém Sedle západně od Žatce. V letech 1907 a 1908 tu měli pánové Lauermann a Schmidt na dnes blíže neurčitelné poloze „auf der Lausitzer Siedlung“ nalézt dva denáry vévody Arnulfa (907–911 markrabě, 911–914, 916 a 917–937 vévoda bavorský) ražené v Řezně a Solnohradu.⁹⁶ Obě mince jsou dnes nezvěstné a tak správnost určení těchto mincí již bohužel nelze ověřit. Denáry Arnulfa známe právě jen z mincoven v Řezně a Solnohradu. Zatímco z Řezna jsou známy dva typy první 3 bodový přiřazovaný jeho 1. a 2. vládě 911–914, 916 (Hahn MR+G 5) a druhý 4 bodový kladený do doby jeho 3. vlády 917–937 (Hahn MR+G 7), ze Solnohradu donedávna jen jediný 3 bodový kladený do 2. vlády, resp. do doby, kdy při pokusu o návrat (v roce 914 byl sesazen králem Konrádem I.) krátce v rámci tažení ovládl Solnohrad a Řezno, tj. do roku 916 (Hahn MR+G 86).⁹⁷ Tuto složitou konstrukci však není třeba předpokládat (Arnulf v roce 916 Solnohrad a Řezno sice dobyl, ale v rámci tažení jimi spíše protáhl, aby nakonec opět musel před Konrádem utéct do exilu), za dobu ražby tohoto typu můžeme považovat celé období, do kterého jsou kladeny jeho 3 bodové typy z Řezna i ze Solnohradu (911–914, 916).

V literatuře zmíněné informace o místě nález, resp. že Günzlova sbírka byla uložena v chomutovském muzeu, mne přiměly k jejich ověření. Informace v inventáři Günzlovy pod čísla 135 a 136 doslovně zní: „2 *Silberdenare herzog Arnulf v. Bayern (907–937), prägte in Regensburg und Salzburg; gef. 1907 u. 1908 in Neusattl auf der Lausitzer Siedlung durch Lauermann u. Schmidt.*“⁹⁸ Nová Sedla známe tři: u Žatce, u Chomutova a u Lokte. Chomutovská provenience sbírky naváděla, že by místo nález mohlo být dnes již zaniklé Nové Sedlo u Jirkova na řece Bílině v okrese Chomutov, kde je dnes povrchový důl Vršany. Nicméně toto Nové Sedlo se v roce 1907/08 jmenovalo Neudorf a. d. Biela. Původní název žateckého je Neusattel a loketského Neusattl, nicméně v literatuře a záznamech jsou tato jména často zaměňována. Přidržíme-li se striktně oficiálních názvů, měl by tedy nález

⁹⁶ SLÁMA, J.: *Nález*, s. 107.

⁹⁷ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 358.

⁹⁸ Za pomoc při vyhledání archiválií a informace o nálezech v Novém Sedlu velice děkuji PhDr. Lence Ondráčkové z Oblastního muzea v Chomutově.

pocházet z Nového Sedla u Lokte.⁹⁹ Potvrzení případné změny místa nálezů nic nemění na jeho významu a vyhodnocení.

Třetí mince patřící této fázi je další ražba vévody Arnulfa Bavorského nalezená před rokem 2005 na poli nedaleko hradiště Dřevíč (k.ú. Kozojedy).¹⁰⁰ Jedná se zcela o nový do té doby neznámý typ, který však logicky doplňuje Arnulfovo mincovnictví. Přestože v její prvotní publikaci bylo vysloveno více možností, tak není pochyb o tom, že se jedná o minci vévody Arnulfa (ARNVLFFV•DVX•) ze Solnohradu ([I]VAVENSISCIVITAS) typu kříž se 4 body / kaplice s BRA pod lomenicí, který dosud nebyl znám. Časově jej tak není třeba řadit k roku 916,¹⁰¹ ale souběžně se 4 bodovým řezenským typem do let 917–937. Tato ražba je unikátní z několika důvodů, předně je jedinečná tím, že jde o nový neznámý typ, podruhé, že verifikuje možnost nalezení „ztracených“ Arnulfových denárů z Nového Sedla a potřetí potvrzuje úzké kontakty mezi Arnulfem a českými knížaty Spytihněvem I. (888–915), Vratislavem I. (915–921), Václavem I. (921–935) a Boleslavem I. (935–972), kteří se všichni vystřídali na českém stolci za jeho vlády. Z písemných pramenů jsou známy především kontakty z doby sv. Václava, kdy se měl Arnulf účastnit dvou tažení do Čech, a to v roce 922 a 929.¹⁰² Pokračuje tu však dlouhodobá blízká vazba na Bavorsko od dob Karla Velikého. První křesťanští Přemyslovští vládci se k ní přihlásili svou výpravou do Řezna v roce 895, kdy Spytihněv I. a jeho bratr Vratislav složili králi Arnulfovi Korutanskému vazalský slib.¹⁰³

Předposlední ražbou této fáze je nález byzantského solidu Romana I. Lakapena (920–944) z doby, kdy on sám byl spolucísařem Konstantina VII. (913–959). Nalezená mince však nenese jméno ani poprsí Konstantina VII, ale jen Romana I. (921–944) a jeho syna a spolucísaře Christofora (921–931). Jedná se tedy o typ DOC 3.2, č. 7 ražený v letech 921–931. Náhodný nález z roku 2005 byl učiněn opět na hradišti Dřevíč (k.ú. Kozojedy).¹⁰⁴ Nález stejného solidu známe např. také ze slovenské Iži, ta je však provrtaná a sloužila jako ozdoba. Jedná se mj. o jedinou byzantskou zlatou mince 10. století ze Slovenska (spolu s 1 stříbrnou a 4 bronzovými).¹⁰⁵

⁹⁹ Potvrzení o jaké Nové Sedlo bychom mohli získat studiem matrik, kde bychom měli nalézt jména nálezců. Toto studium je v plánu další práce autora nad nálezem.

¹⁰⁰ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 142–143.

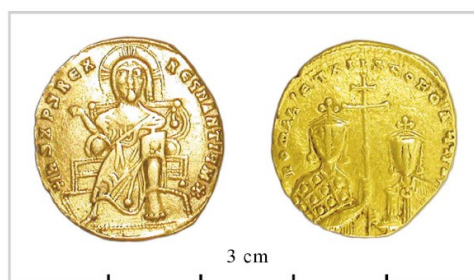
¹⁰¹ VESELÝ, P.: *Arnulf*, s. 142.

¹⁰² TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 374, pozn. 157, 391–398.

¹⁰³ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 350–351; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 75–76; SLÁMA, J.: *Vitislav*, s. 11–19.

¹⁰⁴ PROFANTOVÁ, N. – STOLZ, D. – VIDEMAN, J.: *Kovové ozdoby*, s. 29–36.

¹⁰⁵ HUNKA, J.: *Byzantine coins*, s. 399.

Poslední nález z tohoto období je další unikát.¹⁰⁶ Jedná se o poklad 14 bavorských denárů krále Konráda I. (914–917 vládcem Bavor), Arnulfa (911–914, 916 a 917–937 vévoda bavorský) z poslední vlády¹⁰⁷ a Eberharda (937–938). Poklad byl zakopán po roce 937 pod hradištěm Bezemín (obec Cebiv-Bezemín, k.ú. Bezemín, okr. Tachov) v údolí u cesty směřující na protilehlé hradiště Šipín (obec Konstantinovy Lázně-Šipín, k.ú. Okrouhlé Hradiště, okr. Tachov).¹⁰⁸ Jedná se o detektorový nález z jara 2016, jenž se naštěstí podařilo zachytit. Obsahuje neznámý typ Konráda I. a nové varianty denárů Arnulfa a Eberharda, a to jak celých mincí, tak zlomků (nikoli však záměrných, nýbrž druhotných), nalezené roztroušené nedaleko sebe.¹⁰⁹ Součástí pokladu jsou také dva zlomky typu kříž se 4 body v úhlech / kaplice s HE pod lomenicí, který dosud není znám. Jedná se tak pravděpodobně o nový typ z dob vlád Konráda I., Arnulfa, Eberharda či Bertholda, tedy ze širokého rozmezí let 914 až 948.

Soubor čtyř ztrátových mincí a jednoho pokladu z tohoto období vypovídá o konsolidaci moci a návratu Čech do bavorského okruhu. V nálezech bavorských mincí se opět Čechy zcela vymykají svému okolí, jsou zde nalézány nejen řídké ražby a jediné známé exempláře mincí vévody Arnulfa, ale také, obdobně jako v první fázi, největší, vlastně jediný známý větší, poklad mincí bavorských vévodů z rodu Luitpoldovců (911–947).¹¹⁰

U řezenských typů Arnulfa Hahn MR+G 5 a 7 (u obou víme pouze o 5 kusech) je známo vždy jen po jedné ztrátové minci, kterou by bylo možné zařadit do doby svého vzniku z nálezů v Horních Bavořech, ostatní jsou ze starých sbírek či mladších pokladů

¹⁰⁶ Za prvotní informaci o nálezu děkuji PhDr. Miroslavu Husovi, za poskytnuté podklady a informace o nálezu samotném PhDr. Pavlu Břicháčkovi ze Západočeského muzea v Plzni.

¹⁰⁷ Vše 4 bodové typy z let po 917 o hmotnosti okolo 1,6 g.

¹⁰⁸ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 34–26, 308.

¹⁰⁹ Poklad s podrobným určením a vyhodnocením je připravován k publikaci v Numismatických listech.

¹¹⁰ HAHN MR, s. 50–56 a HAHN G 5–9, s. 60 zná pouze 5 nálezů z území dnešního Bavorska a Rakouska (č. 8. Ensding, Horní Falc, 1771 – 1 ks Eberharda – Hahn MR 8a, 2 ks Bertholda Hahn MR9c a 9d1 – celkem 3 ks; č. 23. Offenhausen, Střední Franky, 1760 – 1 ks Berthold – Hahn MR 9d3 – jako součást pokladu ze 13. století; č. 24. Pfaffenhausen a. d. Ilm, Horní Bavoř, 1800 – 1 ks Arnulf – Hahn MR 7c; č. 26g. Řezno VII, hřbitov Sv. Kláry, 1971 – 1 ks Arnulf – Hahn MR 5(b?); č. 30 Sixthaselbach, Horní Bavoř, 1809 – 1 ks Arnulf – Hahn MR 5c, 1 ks Konrád – Hahn MR 6a a další řezenský denár snad Arnulfův – celkem 3 ks).

Solnohradská ražba Hahn MR+G 86 je unikát popsáný pouze ze sbírky. Dva české nálezy tak trojnásobí počet solnohradských ražeb Arnulfa, dřevíčský exemplář je dosud nepopsaný zcela nový typ, tedy také unikát zaplňující logickou mezeru v arnulfovském mincovnictví. Novosedelský nález, ať již jakéhokoli solnohradského typu, jen opět vyzdvihuje skutečnost, že jediné nálezové mince této mincovny (2 ze 3) byly nalezeny na českém území. Mladší nálezy mincí typu Hahn MR+G 5 a 7 – Obrzycko (*tpq.* 970), Turwia (*tpq.* 974), Zalesie (*tpq.* 976), Kotowice (*tpq.* 983)¹¹¹ ukazují, že tyto bavorské ražby raného 10. století byly v oběhu velmi dlouho, než byly uloženy do země, resp. do velkých severských pokladů. Do nich se pravděpodobně dostaly až s mladšími mincemi – bavorských Jindřichů I. a II. a i našeho Boleslava I. – jež již byly určeny pro dálkový obchod se severem, tedy s Čechy, Slezskem, Velkopolskem a Pobaltím. Raný výskyt těchto ztrátových mincí a pokladu v Čechách, mimo hlavní obchodní trasu z Řezna přes Prahu a Vratislav do Pobaltí, tak jen potvrzuje zapojení se a výjimečné postavení Čech v rámci bavorské politicko-hospodářské oblasti.

[illegible]

36

2. 4. Předmincovní období

Revize starých nálezů a objevení se řady nových zcela mění zažitou představu o úloze mince v předmincovním českém prostředí. Ta byla založena na ústřední roli velkomoravské říše, jejímž prostřednictvím se nejen na naše území, ale i Slovenska zprostředkovával styk s peněžními prostředky. Jistě tomu napomáhal stav, kdy z nemoravských částí bývalého Československa byl znám jeden nález z Prahy-Šárky, jeden z Nitry a jeden ze Stredy nad Bodrogom všechny tehdy datované do doby rozkvětu velkomoravské říše. Morava samotná pak přinášela jak ražby byzantské tak italské, tedy z oblastí, které byly silně monetizované.

Především „slovenská“ část doznala rapidní změnu pohledu. Byzantský solidus ze Stredy nad Bodrogom (mimo území Nitravy) je spojován s příchodem Maďarů, a tedy až s 10. stoletím, rozptýl datování karolinského obolu z Nitry (původně 840–923)¹¹² je od konce 9. do 11. století, s tím, že prvotním vydavatelem této mince mohl být nejdříve Karel III. Prostý (898–923) v Lons-le-Saulnier v Juře (nikoli Blainville-sur-l'Eau).¹¹³ Názory na to, v jakém období byl obol ražen, se však stále liší, Kolníková se přiklání k ještě velkomoravské provenienci,¹¹⁴ Hunka již ke staromaďarské.¹¹⁵

Příchod cizích především byzantských mincí na Slovensko se tak koncentruje do tří period: 1. období 6. až 8. století – z doby Avarského kaganátu (byzantské mince); 2. období 10. století – maďarské ovládnutí Karpatské kotliny (byzantské a západní mince – především jako ozdoba); 3. období po roce 1000 (již ve formě platidel).¹¹⁶ Hiát mezi lety 775 a 898 tak přiměl Hunku odmítnout Sejbalovu teorii o výrazném vlivu mincí na hospodářství Velké Moravy.¹¹⁷ S tímto názorem se na základě revize moravské části nálezů plně ztotožňuji. Snaha spojovat šest výše zmíněných náleзовých mincí ze sedmi s velkomoravským prostředím neodpovídá celkové mincovní situaci v celé oblasti. Mince samotné dokonce umožňují přesně opačný pohled. S Velkou Moravou lze jistě spojit pouze solidus Michala III. z Mikulčic, u ostatních jsou nálezy nejasné a dovolují různé interpretace.

Přesto lze připustit, že z těchto sedmi mincí tři mohou mít spojitost s velkomoravským prostředím, vedle solidu Michala III. i solidus Theofila z Osvětiman a denár Berengara z Mikulčic. Denáry Lamberta a byzantské follisy již jistě souvisí se staromaďarským

¹¹² KOLNÍKOVÁ, E. *Prvý nález*, s. 12–24.

¹¹³ DEPEYROT, 514C, s. 263–264.

¹¹⁴ KOLNÍKOVÁ, E. *Streit*, s. 57–58.

¹¹⁵ HUNKA, J.: *Karolínske mince*, s. 49.

¹¹⁶ HUNKA, J.: *Findy*, s. 396; FIALA, A.: *Byzantské mince*, s. 60–61.

¹¹⁷ HUNKA, J.: *Karolínske mince*, s. 49.

prostředím. Patří tak do druhého období přílivu mincí do karpatské kotliny a Podunají v 10. století, jak jej známe ze Slovenska (zastoupené 6 nálezy byzantských mincí – 2 zlaté, 1 stříbrná a 4 bronzové ražby¹¹⁸ a 11 západoevropskými nálezy s cca 40 mincemi¹¹⁹) spojované s kořistí z výprav a s placením tributů. Můžeme tak konstatovat, že Morava až na zatím zcela marginální jeden až tři nálezy mincí pravděpodobně z hrobů z doby svého vrcholu a počátku úpadku kopíruje situaci v širší karpatské kotlině. Zmíněné tři mince pak lze spojit s osobami, které jistě vybočovali mezi ostatními, a to ať již svým postavením, nebo svým původem. Na základě těchto nálezů tak v žádném případě nelze vyvozovat dalekosáhlé teorie o působení jakéhokoli měnového systému na Velkou Moravu.

Druhým zásadním poznatkem je, že se na Moravě a Slovensku zatím nenašla žádná západní mince až do úplného sklonku 9. století. Mince přelomu 9. a 10. století jsou pak dokladem staromaďarských nájezdů na celou Evropu. V tomto kontextu tak zcela vybočuje situace v Čechách, a to jak v 9. tak v 10. století. Česká kotlina totiž zcela evidentně kopíruje a je tedy součástí měnového vývoje východní části říše. V dosavadní antagonistické literatuře převažoval pohled o vyspělých mincovních systémech byzantské a francké říše mající vliv na právě se emancipující slovanský svět.

Avšak situace byla zcela jiná – měna byzantské říše pronikala po celé Evropě ještě do konce 8. století, poté však příliv mincí rapidně poklesl. Byl nahrazován vlivem franckých denárů, jejichž objemový první vrchol nastal v době po velké mincovní reformě Karla Velikého na počátku 9. století a následovaly další dva po polovině 9. a na počátku 10. století. Je však třeba podotknout, že tento rozvoj se týkal téměř výlučně západní a jižní části říše. Odtud mince pronikala do ostatních nemonetizovaných částí říše na východ od Rýna a na sever od Alp.

Produkce západofrancké a italské části sanovala potřeby celé říše až do počátku 10. století. Příjemcem těchto ražeb byla v rámci říše především bavorsko-švábsko-česká oblast, jak zcela evidentně dokládají nálezy první fáze přílivu mincí do Čech. I další dva vrcholy produkce mincí na říšském území našly (i když druhý ve velmi malé míře) odraz v českém prostředí. Vrcholem této vazby je pak bavorsko-švábsko česká „mincovní“ unie z 60. let 10. století, ale té se budeme věnovat níže.

Tento současný „měnový“ obraz přímo vybízí k otázce o postavení Čech vůči říši od počátku 9. století. Významný výskyt karolinských mincí v Čechách, jak jsme si výše ukázali, může mít v podstatě pouze dvojí vysvětlení. První, Čechy byly v rámci

¹¹⁸ HUNKA, J.: *Finds*, s. 399.

¹¹⁹ HUNKA, J.: *Karolínske mince*, s. 50.

„zahraničního“ obchodu konečným příjemcem karolinských mincí mimo říši, stejně tak jako jediné další oblasti, kam poza říši pronikala karolinská mince, tj. oblast při severním moři – především Británie a Skandinávie. V pramenech však pro toto výjimečné obchodní postavení Čech uprostřed kontinentu nenacházím vysvětlení.¹²⁰

Druhé vysvětlení vychází z příslušnosti Čech k říši, v jejímž rámci byla na stejné „měnové“ úrovni jako oblast bavorsko-švábská, tedy spolu s Bavorsy a Švábskem jako domácí příjemce mincí ražených v západních a jižních částech říše. Ve východní části říše se vedle převážně naturální směny teprve postupně rozvíjelo používání mincí především v dálkovém obchodu a v obchodu s nejvýznamnějšími komoditami. K tomuto účelu byly používány jak „západofrancké a italské“ mince, tak mince byzantské, a to minimálně jako početní jednotky. Pro tento stav svědčí i tzv. raffelstettenský celní zákoník zmiňující řadu nominálů, které však v naprosté většině nemáme v archeologických nálezech z dané oblasti vůbec doloženy.

Postavení Čech je v literatuře často vnímáno ve vztahu vyspělá říše versus zaostalé slovanské barbarikum. Jak jsme si ukázali, skutečnost však byla jiná, Čechy se od Bavor či Saska příliš nelišily, byly jen dalším kmenovým vévodstvím na seznamu, které mělo být připojeno k říši. Jen shodou okolností způsobenou vnitřní krizí vlastní říše, která ukončila v tomto období své kořistnické rozšiřování (obdobně jako na konci 10. století „říše“ česká) umožnilo Chorvatsku, Moravě a posléze Čechám získat zvláštní „nezávislé“ postavení v rámci říše.

Čechy byly po podrobení a zavedení placení tributu po roce 806 připojeny k říši. Narozdíl od ostatních připojených území se tomuto stavu Češi dle dochovaných písemných pramenů nesnažili v blízké době vzepřít. Odrazovat tu mohl příklad nedávného krvavého zlomení odporu v Sasku a rozpad a podrobení Avárie. Vystoupení proti říši se tak později omezovala na pokusy vypovědět poslušnost a přestat platit tribut, které byly při první možné příležitosti vymáhány zpět vojensky. Takto ovšem císař či král postupoval i proti neposlušným závislým markrabatům a hrabatům. Překročilo-li počínání některého z nich meze, byl sesazen a nahrazen jiným.

Stejný postup uplatňoval císař i vůči slovanským územím. Nepohodlná vládnoucí knížata (vévody) nahradil jinými, zprvu z širokých řad domácích knížat pocházejících z jednoho či více sešvagřených vládnoucích rodů, posléze, dovolily-li to okolnosti z řad vlastních hrabat a markrabat. Tak v roce 846 císař nahradil na Moravě Mojmíra Rostislavem, 857 v Čechách Slavitaha jeho bratrem, 870 opět na Moravě Rostislava hrabaty Vilémem

¹²⁰ PROFANTOVÁ, N.: *Přínos*, s. 29–60.

a Engilšalkem a o rok později se pokusil nahradit Slavomíra Svatoplukem.¹²¹ Ve všech případech se jednalo o nahrazení prvního mezi knížaty v čele země. Tito měli v rámci knížat výsostní postavení – vedli obranu či útoky (odtud pravděpodobně pramenilo jejich později doložené označení vévodové – vojvodové¹²²), chránili domácí pořádek a kult, zajišťovali odvod tributu ze země císaři. Při těchto příležitostech vystupovali jako suveréni, v dobách míru pak pouze jako první mezi rovnými.

V pramenech často zmiňovaná knížata slovanských zemí či kmenů byla podle mého názoru rodově spřízněná elita (ať již pokrevně či sešvagřeně) odvozující svůj původ od bájných předků toho daného kmene. Jména těchto knížat se také dovídáme pouze při jediné příležitosti, v ostatních jsou anonymní, ale vždy vystupují pospolu. Jména z roku 872 tak známe pouze díky dobré i špatné informovanosti fuldského analisty, dobré, že znal jména, špatné, že nevěděl a nebo záměrně neuvedl, který z nich je vévodou.¹²³

To, že vždy mají Slované v čele vévodu, dokazují zprávy o jejich rychlých volbách po úmrtí předchozího. Na Moravě byly vládnoucím rodem tzv. Mojmírovci, císař při jejich výměnách sahal po blízkém příbuzném, v pramenech nazývaným nepos. Tento termín zahrnoval několik možností příbuzenství jako nejčastěji synovec, ale také vnuk, zeť či švagr. Svatopluk tak byl nepos Rostislava a Rostislav Mojmíra.

V Čechách vládl rod odvozující svůj původ od bájného Přemysla, z předkřesťanských knížat císař nahrazoval Wistrachova syna Slavitaha jeho bratrem v roce 857 jinak nevíme, že by do obsazování postu vévody zasahoval. Přímý zásah Svatopluka údajně kolem roku 885 proti Stojmírovi ve prospěch Bořivoje, o kterém mluví Třeštík, se dle jediného pramene pro tuto událost – Kristiána – nekonal, Češi povolali Bořivoje zpět sami.¹²⁴ Nutno dodat, že Bořivoj byl v logickém exilu pravděpodobně u svého švagra. Kristián či jiné prameny ani nenaznačují, že by Svatopluk v Čechách jakkoli zasahoval před smrtí Bořivoje. Připustíme-li hypoteticky zásah, tak ne jistě jako nadřazený panovník, ale jako příbuzný ve prospěch jedné sobě nakloněné strany sporu v Čechách.¹²⁵

¹²¹ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 85 a passim.

¹²² Postavení pěkně vysvětluje modlitba ke sv. Václavovi „vévodo české země, kníže náš“, kdy titul knížete se vztahuje obecně ke „kmeni“ Čechů, zatímco vévoda k celé české zemi.

¹²³ Vítězství nad vícero knížaty mělo zvýšit jeho význam a dodat na důležitosti zprávě.

¹²⁴ *Kristián*, kap. 2, s. 24–25; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 337.

¹²⁵ Myšlenka o podřízeném a poté nadřazeném postavení má v legendě smysl pouze jako důvod ke křtu Bořivoje. Navíc Svatopluk byl v tu chvíli pro Bořivoje jeho vévodou či králem, proto, že byl u něj v exilu (*Kristián*, kap. 2, s. 18–19). Stejně nehistorická je „příbásněná“ pohanská reakce k povolání Stojmíra z bavorského exilu do čela země. Historický základ příběhu je spor mezi profrankou a promoravskou stranou Stojmíra a Bořivoje v Čechách samotných.

Z tohoto hlediska tvořily Čechy jeden celek nelišící se od ostatních závislých kmenů na hranici říše. Z našeho hlediska důležitou informaci přináší *Ordinatio imperii* z roku 817, kdy jsou Čechy zahrnuty do území, které bylo určeno Ludvíku Němci (Bavoři a Karantánci a Češi a Avaři a Slovani, kteří jsou na východ od Bavor).¹²⁶ K roku 822 jsou jmenováni v seznamu účastníků na sjezdu ve Frankfurtu, kterého se za Slovy z východu účastnili Obodriti, Srbové, Veleti, Češi, Moravané, Praedenecenti (jižní Obodriti) a v Panonii sídlící Avaři.¹²⁷ Roku 843 při dělení říše získal Ludvík Němec ke svému „bavorskému“ království východní Franky, Švábsko, Sasko a území barbarských kmenů.¹²⁸ Ty popisuje tzv. Geograf bavorský ve svém *Descriptio civitatum et regionum* vzniklém právě krátce po roce 843.¹²⁹ V první řadě vyjmenovává ty, kteří sídlí na hranici říše v pořadí: severní Obodriti, Veleti, Liňané, Beteňci, Smolinci, Moričané, Havolané, Srbové, Daleminci, Čechové, Moravané (Marharii), Bulhaři a Moravané (Marehani). Přes Čechy pravděpodobně ustupoval Ludvík Němec v roce 840 a průchod si vykupoval dary.

Důležité je, že Češi v letech 806–846 nevystupují nepřátelsky vůči říši. To se nedá říci o ostatních Slovanech (Srbové se bouří roku 816, Srbové a Veleti v roce 838–839,¹³⁰ Obodriti 844, Moravané 846), proti kterým jsou následně vedeny trestné výpravy. Češi, resp. 14 českých knížat, se v opozici proti okolnímu světu 13. ledna 845 nechávají pokřtít. Podle mého názoru to nebyla náhlá a jednorázová reakce na trestnou výpravu k Obodritům, při které byl zabit v boji jejich kníže Hostomysl, jak je nejčastěji tento křest vysvětlován. Byl naopak výsledkem dlouhodobější spolupráce českých knížat s bavorským jádrem právě vzniklé východofrancké říše. Tento vývoj byl však záhy přerušen.

V roce 846 se pokusila od roku 831 křesťanská Morava odtrhnout od říše,¹³¹ následná trestná výprava, která byla proti nim vedena dosáhla úspěchu. Na moravský stolec byl dosazen nový profranký kníže Rostislav. Vítězná výprava na Moravu se vracela přes Čechy, přes „přátelské vlastní“ území. Roztržka ve vedení a následné rabování (?) části frankého vojska v Čechách opojeného vítězstvím na Moravě, však tento vývoj na delší čas zpřetrhala.¹³²

¹²⁶ *Ordinatio imperii a. 817*, MGH, Capp. I., č. 136, s. 270: „Item Hludowicus volumus ut habeat Baioarium et Carentanos et Beheimos et Avaros atque Sclavos qui ab orientali parte Baioaroae sunt, et insuper duas villas dominicales ad suum servitium in pago Notgaoe Luttraof et Ingoldestat.“ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 102–103.

¹²⁷ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 267.

¹²⁸ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 145–150.

¹²⁹ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 479n.

¹³⁰ STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 51–52; TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 136n, 148–9.

¹³¹ TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 150.

¹³² TŘEŠTÍK, D.: *Vznik*, s. 152.

Křest nebyl překvapením, ani politickým tahem, který by měl odvrátit útok, byl vědomím přihlášením se ke křesťanské říši. Následné nešťastné napadení spojence, však vyvolalo jednoznačnou reakci, avšak pouze v politické rovině. Odpor vedený pravděpodobně Wistrachem a poté jeho synem Slavitahem se dlouho, až do roku 857 nedařilo zlomit (847 a 848 pustošící výpravy do Čech, 849 vítězství Čechů v zemské bráně). Tehdy byl dobyt Wistrachův hrad (tedy centrální hrad, stejně jako bylo roku 855 dobýváno Rastislavovo město) a dosazen do čela Čech Slavitahův bratr, který až do konce 60. let udržoval s říší mír.

Stálé potýkání se s říší ani v Čechách ani na Moravě nepřerušilo postupnou christianizaci země, stejně tak jako ekonomické vazby na říši. Nemáme jedinou zprávu o „pohanské“ reakci na vojenská tažení z říše, na Moravě je v roce 870 do čela odboje proti hrabatům Vilémovi a Engilšalkovi postaven dokonce křesťanský kněz. Proto také není nutné ani v Čechách předpokládat, že došlo po roce 846 k úplnému odvržení křesťanství.

Nejnovější výsledky revize archeologických výzkumů na Pražském hradě dovolují nadto uvažovat o předbořivojovském křesťanském horizontu v souvislosti se stavbou interpretovanou jako kostel Panny Marie.¹³³ Nasvědčují tomu i písemné prameny, předpokládáme-li, že svatební průvod z Čech na Moravu v roce 871 doprovázel nevěstu knížete Svatopluka (Svatožiznu?) dceru českého knížete (Hostivíta?),¹³⁴ pak nepochybně nejpozději při svatbě musela být pokřtěna a předtím s křesťanstvím obeznámena, spíše však již křesťankou byla.

Také ve sporu Bořivoje a Stojmíra nešlo o křesťanství, křesťany byli oba,¹³⁵ ale o stále se opakující soupeření dvou stran profranké a protifranké (v této době se opírající o Moravu). Zdá se však, že šlo vždy o strany v rámci jednoho a téhož rodu, stejně tak jako v Srbsku či na Moravě. Bořivojovo přijetí křtu na Moravě je jeho osobní záležitostí (proto kostel na Levém Hradci pouze pro jednoho „osobního staroslověnského“ kněze), pokřtít knížete či člena vládnoucího rodu nemohl v té době jen tak někdo, a až do jeho cesty (do exilu?) na Moravu, nemusela být příležitost k tomu, aby se tak stalo. Stojmírova reakce nebyla vedena proti křtu, ale proti spojenectví s Moravany narušující vazby na Bavorsy.¹³⁶

Bořivojův křest také není důvodem pro předpoklad, že Čechy v této době (po 882) byly v moci Svatopluka. Čechy v pramenech vystupují jako *regnum* patřící do říše v roce 876,

¹³³ Tak přesvědčivě MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J.: *Úloha*, s. 106–114; k písemným pramenům ADÁMKOVÁ, I.: *Kostel*, s. 56–63; původní mladší dataci obhajují či se k ní kloní: FROLÍK, J.: *Pohřebiště*, s. 64–99; ŠTEFAN, I.: *Pohanství*, s. 146–171; WIHODA, M.: *Od křtu*, s. 131–145.

¹³⁴ KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 548.

¹³⁵ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 334.

¹³⁶ Křest však nemohl být natolik věcí soukromou, jak naznačuje TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 336.

a potažmo tak i v roce 884.¹³⁷ Spojenectví Bořivoje a Svatopluka bylo postaveno na jejich příbuzenství. Nic také nenásvědčuje tomu, že by Svatopluk ovládal Čechy dříve než Bořivoj zemřel, tedy po roce 888. Tehdy nezletilí Bořivojovi synové byly pravděpodobně prohlášeni knížaty, fakticky však moc za ně musela vykonávat jejich matka Ludmila. Svatopluk pravděpodobně uplatňoval právo na Čechy skrze své manželství s Bořivojovou sestrou (nárok na přední postavení v Čechách tak již byl evidentně spojen s Bořivojovou rodinou, jinak by mohli být jeho synové nahrazeni jinými českými knížaty z širšího příbuzenství¹³⁸) a argumentoval uprázdněným stolcem. Arnulf také Čechy nepřenechal Svatoplukovi plně, ale toliko je jako nedílnou součást své říše Svatoplukovi propůjčil. Uznal tím pravděpodobně realitu vzniklou po roce 888, aniž by se vzdal formálního nároku. To, že Svatopluk po roce 888 Čechy dobyl, dosvědčuje zpráva z roku 895, podle které je Svatopluk násilím vytrhl ze společenství a moci bavorského národa.¹³⁹

A tato informace je velmi důležitá „ze společenství a moci bavorského“ a nikoli franckého národa. Tato vazba přežila i turbulence po vpádu Maďarů, pádu Velké Moravy a zániku východofrancké říše v roce 911. Nástup Luitpoldovců v Bavorech spojený se synem markraběte Luitpolda (prameny nazývaného také *dux Boemanorum*) Arnulfem v roce 907 a jeho ustanovením vévodou mezi lety 907 a 911 neznamenal pro Čechy žádnou změnu. Arnulf Bavorský se proto mohl nazývat „*Arnulfus divina ordinante providentia dux Baioariorum et etiam adiacentium regionum*“.¹⁴⁰ Těmi „přílehlými územími“ mohly být v této době myšleny pouze Karantánie a Čechy, „Avaři a Slované na východ od Bavor“ byly ztraceni ve prospěch Maďarů, jejichž území sahalo až po řeku Enži.¹⁴¹

Okolo roku 915 se formovalo italsko-bavorsko-maďarsko-české spojenectví proti franckému králi Konrádovi (a Sasům), který roku 914 vyhnal Arnulfa z Řezna. Arnulfův pokus o návrat roku 916 a návrat v roce 917 byl jeho důsledkem. V roce 921 se Arnulf formálně podřídil novému saskému králi Jindřichovi I., fakticky však získal vysokou autonomii na svém a jemu přílehlých územích. Ta se projevila zásahem Arnulfa v Čechách v roce 922, kdy se Drahomíra odmítla narozdíl od Bavorů podřídít Sasku,¹⁴² ale především v roce 929. Jindřich na přelomu roku 928/929 vytáhl proti polabským Slovanům, dobyl jejich hrady Branibor a Ganu, povraždil jejich obyvatele a podřídil si je.¹⁴³

¹³⁷ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 337–8; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 70–71.

¹³⁸ *Annales Fuldenses* ad a. 895 – jsou zmiňována další knížata.

¹³⁹ *Annales Fuldenses* ad a. 895; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 75.

¹⁴⁰ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 256–357; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 84.

¹⁴¹ Nikoli jen Karantánie jak píše STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*, s. 84.

¹⁴² TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 369.

¹⁴³ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 389–397.

Poslední a hlavní cíl Praha měl zůstat utajen.¹⁴⁴ Ale proč? Museli bychom předpokládat, že se Václav po ujetí vlády vzepřel říši i Bavorům. Tomu však nic nenasvědčuje. Po svém nástupu na stolec povolává zpět bavorské kněží, vyhání matku a přenáší tělo svaté Ludmily z Tetína do Prahy.¹⁴⁵ Prameny neuvádějí ani důvod ani výsledek Arnulfova tažení do Čech roku 922, důvod je však nasnadě restituce svých nároků (na tribut) a vyhnání bavorských kněží. Podařilo-li se to již této výpravě nebo jak píší legendy až samotnému Václavovi, je otázkou, avšak z absence dalších výprav do Čech, usuzují, že již Arnulfovi.

Česká část saské výpravy z roku 929 měla zcela jiný průběh, než polabská, nebyla likvidační, ale konstruktivní. Vedle Jindřicha se jí účastnil Arnulf a stejně jako v roce 922 i tentokrát o bojích neslyšíme, výsledkem je „jen“ to, že Jindřich vzal v poddanství Václava. Ten pokud žil zůstal císaři věrný a užitečný.¹⁴⁶ A to je ten hlavní důvod, proč se s Čechy jednalo jinak. Čechy byly dlouhodobě téměř po celé 9. století věrným spojencem Bavor. Václav byl věrný Arnulfovi od 922, a tím zprostředkovaně i Jindřichovi, roku 929 došlo v rámci výpravy pouze k přímému stvrzení tohoto zprostředkovaného vztahu za přítomnosti vrchního pána bavorské „*pertinencie*“ Arnulfa.

Důležitost Václava pro Jindřicha je nasnadě, narodil od polabských zemí, která mohl Jindřich vyvrátit a roztržštěná opanovat přímo, Čechy byly důležitým faktorem v rámci bojů s Maďary. Jejich zničení by oslabilo obranu samotného Saska. Věrný a užitečný Václav měl pro Jindřicha větší cenu, než zpustošené neobranyschopné Čechy. Čechy se tak jako příslušenství nadmíru autonomií obdařenými Bavy staly důležitým obranným prvkem v Jindřichově protimaďarské politice.¹⁴⁷

Opět je tu situace ne nepodobná té z roku 845, kdy se k Čechám přistupuje zcela odlišným způsobem. Mírové období v letech 924 až 935 tak bylo důležitou dobou konsolidace moci, na kterou mohl Boleslav I. navázat svou rebelií a expanzí. Nebude tak jistě zcela náhodou, že právě v mírových letech, kdy Čechy byly pevnou součástí bavorského společenství, tedy potažmo i v době, kdy platili do Bavor tribut, vrcholil příliv mincí na české území, tedy v letech 806 až 846 a 911 až 938.

¹⁴⁴ TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 391.

¹⁴⁵ Obzvláště nelze souhlasit s tím, že Drahomíra odmítla přežít orientaci na Bavy BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, J. – PROFANTOVÁ, N.: *Velké dějiny*, s. 273.

¹⁴⁶ *Widukind* I.35; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 394–395.

¹⁴⁷ Jindřich potřeboval eliminovat bavorské a české tendence využívat Maďary v boji proti němu a obrátit je ve svůj prospěch jako obranný val proti nájezdům z karpatské kotliny.

3. Počátky českého mincovnictví ve světle nových a revize starých nálezů

S počátky českého mincovnictví jsou spojeny dvě důležité problematiky, a to jejich datace a chronologické řazení nejstarších typů. Numismatika není bohužel schopna, až na výjimky, určit pořadí typů mincí v rámci 10. století jinak než relativně. Důvodem jsou tři čeští panovníci stejného jména Boleslav. Jsme tak odkázáni na rozbor mincí samotných, především ikonografický, epigrafický a metrologický. V poslední době přineslo do této problematiky nové světlo rozpoznání přeražeb jedné varianty druhou. V absolutní alespoň přibližné dataci jsme závislí na výskytu prvních českých typů v nálezech datovatelných podle lépe časově zařaditelných mincí cizích. V průběhu numismatického bádání vzniklo několik chronologicky rozdílných teorií. Ani dnes bohužel nepanuje v této otázce mezi numismatiky naprostá shoda. Připomeneme si proto nejprve stručně historický vývoj této problematiky.

Navazující kapitoly poté budou věnovány novým nálezům mincí, důležitým revizím a doplňkům starších nálezů a z nich vyplývajícím okruhům problémů, ve kterých právě na základě nových objevů došlo k zásadním změnám. Jedná se o výchozí sondy vzniklé v rámci revizního výzkumu nálezů, které poopravují či přímo mění náš pohled na některé dosavadní numismatické a z nich vycházející historické interpretace. Nové nálezy pokladů a jednotlivých mincí z důležitých center přemyslovského státu a nejen jich významným způsobem buď mění dosavadní pohled nebo doplňují stávající znalosti. V další části se pak budu věnovat okruhům, které ze zpracování těchto nových nálezů vyplývají. Mezi ně patří otázky přiřazení některých typů vydavatelům, počátky a nová zjištění o mincovnictví moravském, vyšehradském a biskupském. Zvláštní kapitoly jsou věnovány obolům, a to jak obolům mrtvých, tak i dosud blíže nepřirazeným obolům, stejně tak jako mincím sporným.

3. 1. Datování počátků českého mincovnictví a chronologie typů¹⁴⁸

3. 1. 1. Datování ražby prvních českých mincí

Pomineme-li nejstarší fantastické teorie o ražbách Libuše, Rostislava a Vratislava, brzy rozpoznané jako nesprávné, byl počátek českého mincovnictví nejhluběji kladen do doby svatého Václava. S tímto názorem založeným na existenci tzv. svatováclavského denáru přišel německý numismatik H. Dannenberg.¹⁴⁹ Vyvolal tím odbornou polemiku, v níž se řada renomovaných numismatiků vyslovila pro tento výklad, např. C. J. Thomsen a J. Menadier,¹⁵⁰ někteří však byli proti, jako J. Friedländer a F. Friedensburg.¹⁵¹ Z českých numismatiků tuto teorii odmítl E. Fiala. Hlavním argumentem proti této hypotéze bylo, že se denáry nesoucí opis VENCIEZLAVS vyskytují v nálezech zakopaných nejdříve na počátku 11. století, a proto nemůže jejich ražba spadat před rok 935. E. Fiala je přisoudil Václavovi, synovi Boleslava II., jehož jméno známe z Kosmovy kroniky.¹⁵² Přes tyto odmítavé závěry získala svatováclavská teorie i své zastánce mezi českými numismatiky. Jejím hlavním obhájcem byl G. Skalský. V řadě svých prací¹⁵³ se pokoušel prokázat její oprávněnost, avšak jeho názor byl brzy vyvrácen a postupně opuštěn. Zásahu na tom nesou práce V. Katze¹⁵⁴ a K. Chaury, který vyslovil dodnes obecně přijímanou domněnku, že se spíše než o ražbu knížete Václava jedná o denár, na kterém je v opise vyznačeno jméno světce. Minci samotnou pak navíc označil podle její fabriky za ražbu polskou z 11. století.¹⁵⁵ V současné době je považována za polskou minci se jménem Boleslava Chrabrého na lici a sv. Václava na rubu z doby před mučednickou smrtí sv. Vojtěcha v roce 997, jehož kult v Polsku teprve poté nahradil prvotní svatováclavský.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Tato kapitola doplňuje a rozšiřuje argumentaci, kterou jsem vyslovil již v rámci své diplomové práce POLANSKÝ, L.: *Manželky*, s. 111–118; vychází pak také především z prací POLANSKÝ, L.: *Spory*, s. 27–48; TÝŽ: *Úvahy*, s. 41–53; TÝŽ: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152; TÝŽ: *Pře*, s. 11–44; *Soběslav nebo Boleslav?*, s. 93–106; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; POLANSKÝ, L. – LUKAS, J.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 39–90; TITÍŽ: *Přeražby českých denárů z nálezu Gěbice*, s. 146–160; POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 103–116; POLANSKÝ, L. – PETRÁŇ, Z.: *Denáry prvních Přemyslovců*, s. 192–195.

¹⁴⁹ DANNENBERG, H.: *Der Münzfund von Rummelsburg*, s. 28.

¹⁵⁰ THOMSEN, C. J.: *Der Munkegaard-Fund*, s. 31; a MENADIER, J.: *Funde*, s. 158.

¹⁵¹ FRIEDLÄNDER, J.: *Der Fund von Althöfchen*, s. 267; FRIEDENSBURG, F.: *Der Münzfund von Posen*, s. 8.

¹⁵² FIALA, E.: *České denáry*, s. 249–250.

¹⁵³ SKALSKÝ, G.: *Denár knížete Václava*; TÝŽ: *Denáry se jménem Biagoty a Emmy*, s. 65–76; TÝŽ: *Nález*; TÝŽ: *Nejstarší české mince*, s. 31–57.

¹⁵⁴ KATZ, V.: *O chronologii*; TÝŽ: *Nejstarší české mince*, s. 58–84.

¹⁵⁵ CHAURA, K.: *Pravda*, s. 17–18.

¹⁵⁶ KOZŁOWSKA-BUDKOWA, Z.: *Który Bolesław?*, s. 86–89; SUCHODOLSKI, S.: *Kult św. Wacława i św. Wojciecha*, s. 87–102; PASZKIEWICZ, Borys: *Święty Wojciech i monety*, s. 295.

V nedávné době se myšlenku ražby knížete Václava pokusila oživit na základě nálezů oloveného odrazku v Kazani J. Hásková.¹⁵⁷ Přidělení této podivné olovené ražby našemu světcí však bylo vzápětí oprávněně odmítnuto většinou nejen českých badatelů.¹⁵⁸ Dle mého mínění vycházejícího ovšem pouze z publikovaných vyobrazení by se mohlo jednat o olovené závaží,¹⁵⁹ při jehož tvorbě byla použita razidla jinak neznámé varianty mince. Lící strana nese dle mého názoru zkorumpované jméno vládce •[?]CVIZ•[LAV]VAGDAV (připomínající při zkorumpování a zdvojení některých písmen opis BOLEZ:LAVVASDVX)¹⁶⁰ a kříž se 4 body (jako na Cach 26, 27, 60, Lasowice 154 a Choustník 3), tedy obraz z nejstarší vrstvy denárů navazujících na 9 bodový typ,¹⁶¹ rubní pak kaplici s IOA pod lomenicí s opisem se stejným zněním, rozložením písmen i zakončením PRAG•A•CIVITA z denárů Cach 11 a 12 pouze s použitím teček místo příček v písmenu A jako na hybridních variantách Cach 14 a 15.¹⁶² Původní ražba by tak čistě hypoteticky mohla představovat stejně jako typ Lasowice 154 přechodnou variantu mezi starším a mladším bavorsko-švábským typem.

Ostatní teorie přisuzují vznik prvních českých mincí ve shodě s jejich opisy českému vévodovi Boleslavovi. Kdy však začal razit a který z Boleslavů tak učinil, zůstává dodnes předmětem dohadů. K těmto problémům pak přistupují další otázky – chronologické seřazení typů českých denárů a jejich případné rozdělení mezi knížecí nositele stejného jména.

E. Fiala¹⁶³ považoval za nejstarší české mince denáry zobrazující na rubu nebo na lici meč. Tyto mince jsou označovány jako domácí, český či mečový typ. Druhou skupinu představují denáry rázu bavorského, obsahující i ražby se jménem Biagota. Ty Fiala přisuzuje s určitostí ještě Boleslavu I., zatímco skupinu následující, taktéž rázu bavorského, klade na rozhraní vlády Boleslava I. a Boleslava II. Podle nálezů soudil, že Boleslav I. počal razit teprve asi v posledních letech své vlády, což znamená, jak z kontextu vyplývá, již před rokem 960. Stejnou chronologii typů zachovali v podstatě i J. Smolík¹⁶⁴ a G. Skalský.¹⁶⁵

¹⁵⁷ HÁSKOVÁ, J.: s. 35; TÁŽ.: *Počátky*, s. 106–111; CHUZIN, Fajaz: *Stará Kazaň*, s. 101–105; KONZAL, V.: *Filologický názor*, s. 112–113; PAUKERT, J.: *Epigrafická poznámka*, s. 118–119; TÝŽ.: *Naše současné znalosti*, s. 74.

¹⁵⁸ SLÁMA, J.: *Na okraj*, s. 97–100; PALKOSKOVÁ-BÖHMOVÁ, O.: *Lingvistický rozbor*, s. 120–121; TŘEŠTÍK, D.: *Poznámky*, s. 114–117; PETRÁŇ, Z.: *Co vypovídá kazaňský nález*, s. 65–74; SUCHODOLSKI, S.: *O způsobech*, s. 123–134; TÝŽ.: *Numizmatyka*, s. 317.

¹⁵⁹ Obdobně jako u závaží z Přerova, viz: STAŇA, Č.: *Dva unikátní raně středověké nálezy*, s. 768–772; SEJBAL, J.: *Die Beteiligung*, s. 294.

¹⁶⁰ Opis B:OLEZVAVAV s dvojtečkou v textu a zdvojenou koncovkou (zde korumpované DV) nese typ Cach 8.

¹⁶¹ Jak si níže ukážeme, viz též LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 70–85.

¹⁶² HAHN BM 31–35.

¹⁶³ FIALA, E.: *České denáry*.

¹⁶⁴ SMOLÍK, J.: *Denáry*.

¹⁶⁵ SKALSKÝ, G.: *Denár knížete Václava*, samozřejmě s protažením až k době vlády sv. Václava.

Ve 20. letech našeho století již přestávala vyhovovat stará klasifikace typů a jejich časové zařazení. Objevení nálezů, které obsahovaly dosud neznámé typy a varianty mincí, s sebou přinášelo komplikace při jejich třídění a zpracování. To vedlo V. Katze¹⁶⁶ k vypracování nové chronologie, která by lépe vyhovovala potřebám stávajícího nálezového materiálu. Dosavadní literatura dělila denáry Boleslava I. a Boleslava II. na tyto typy ražeb:

1. mečový typ, považovaný za původní domácí a tedy i nejstarší typ ražeb Boleslava I.;
2. bavorsko-švábské typy, které byly raženy hlavně podle vzoru řezenských denárů;
3. anglosaské typy, mezi něž byly zařazovány denáry s rukou a křížem a tzv. ethelredský typ, napodobující mince anglického krále Ethelreda II.;
4. mimo tyto typy byl v literatuře uveden také typ karolínský; a
5. typ byzantský.

Po Katzově revizi vypadala nová chronologie takto:

Boleslav I. (929–967/972?)

1. starší bavorsko-švábský typ (956–965);
2. mladší bavorsko-švábský typ (965–973);

Boleslav II. (967/972?–999)

3. karolínský typ (973–975);
4. mečový typ (975–982);
5. byzantizující typ (983–987), a také denáry s meči a ptákem;
6. bavorsko-švábský typ s ONO pod lomenicí (974–987) na konci s úzkou rukou;
7. frízský typ (987–992);
8. ethelredský typ (992–999), na konci s přechodem opět na typ kombinovaný s typem bavorsko-švábským.

V následující polemice zejména s G. Skalským,¹⁶⁷ který i nadále setrval při svém názoru na počátky českého mincování, V. Katz svou novou teorii obhájil. Jeho chronologie včetně datování prvních českých ražeb nejdříve do roku 956¹⁶⁸ byla všeobecně přijata a až na malé „kosmetické“ úpravy je převážnou většinou českých numismatiků akceptována dodnes.

¹⁶⁶ KATZ, V.: *O chronologii*.

¹⁶⁷ SKALSKÝ, G.: *Nejstarší české mince*, s. 31–57; TÝŽ: *Doslovem*, s. 85–89; KATZ, V.: *Nejstarší české mince*, s. 58–84; TÝŽ: *V závěru polemiky*, s. 90–93.

¹⁶⁸ KATZ, V.: *O chronologii*, s. 102.

Na konci 60. let vystoupil K. Turnwald s novou chronologií vytvořenou na základě interpretace mincovních obrazů, ve které přiřazuje k jednomu roku jednu „základní“ variantu českých mincí.¹⁶⁹ Tento způsob byl ale odmítnut. Obrazy na mincích vztahuje k jednotlivým historickým událostem (motiv tzv. široké ruky – povolení a obsazení pražského biskupství) nebo dokonce naopak některé historické události datuje na základě své chronologie (nástup Boleslava II. na český trůn roku 970). Počátky českých ražeb klade do let 950–955 a denáry se třemi kuličkami ve třech rozích kříže a s nápisem GOT pod lomenicí klade do roku 970 a rozděluje je mezi Boleslava I. (opis PRAGACIVITAS) a Boleslava II. (opis BIAGOTACONIVX).

Mezitím vznikla řada dílčích prací upřesňujících Katzovu klasifikaci o poznatky z rozborů nových nálezů, jejichž autory byli především E. Nohejlová-Prátová, P. Radoměský a F. Cach.¹⁷⁰ Poslední jmenovaný v 70. letech našeho století shrnul výsledky těchto prací do nového přehledu nejstarších českých mincí.¹⁷¹

V této době vystoupil představitel polské numismatiky S. Suchodolski¹⁷² s novým názorem, že počátky českého mincování spadají do doby pozdější, do poloviny 60. let. K tomuto názoru dospěl na základě četnosti výskytu jednotlivých typů bavorských mincí v polských nálezech. Typ, který byl v Čechách napodobován jako první, tj. se třemi body ve třech úhlech kříže, byl starší německou literaturou datován do let 955–973, tedy do doby nezletilosti bavorského vévody Jindřicha II.¹⁷³ Podle této datace byl českými numismatiky počátek českého mincování kladen do 2. poloviny 50. let.¹⁷⁴

S. Suchodolski rozšířil dobu ražby tříbodového typu bavorských denárů kladeného původně jen do doby vlády Jindřicha I. (948–955) částečně i do období nezletilosti jeho nástupce Jindřicha II. Nástup bavorského devítibodového typu položil pak na počátek 60. let 10. století, a v návaznosti na to posunul počátky českého mincování nejdříve k roku 965, spíše však do posledních let panování Boleslava I., panoval-li do roku 972, nebo teprve do počátku vlády Boleslava II., jestliže se ujal vlády již v roce 967.¹⁷⁵ České typy pak seřadil a datoval takto:

¹⁶⁹ TURNWALD, K.: *K chronologii*.

¹⁷⁰ Z většího množství prací například NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, E.: *Kilka uwag*, s. 133–162; RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 11–94; CACH, F.: *Poznámky*, s. 40–45.

¹⁷¹ CACH, F.: *Nejstarší české mince I.–IV.*

¹⁷² SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 60–100, (srov. rec. J. SEJBAL, s. 118–123); TÝŽ: *Zur Frage*, s. 75–84; TÝŽ: *Nowy obraz*, s. 168–177.

¹⁷³ Tak ještě HAHN MR, s. 114.

¹⁷⁴ KATZ, V.: *O chronologii*; CACH, F.: *Nejstarší české mince I.*; a další.

¹⁷⁵ SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 60–100; TÝŽ: *Zur Frage*, s. 75–84.

1. bavorsko-švábský typ I (965/7–976);
2. bavorsko-švábský typ II (976–985);
3. karolínský typ (976–985);
4. mečový typ I (976–985);
5. kotvový [šípový] (976–985);
6. bavorsko-švábský typ III (976–985);
7. byzantizující typ (985–995);
8. mečový typ II a III (985–995);
9. bavorsko-švábský typ IV s ONO pod lomenicí (985–995);
10. frízský typ (985–995);
11. ethelredský typ (985–1000).

Na změnu v dataci bavorských ražeb reagoval W. Hahn, který se pokusil datovat jednotlivé změny na znaménkách v rozích kříže bavorských a švábských denárů v závislosti na změnách politických, jako jsou nastoupení nových vládců, jejich povýšení, skončení poručenských regentských vlád, změny monetáriů, popř. jiných orgánů peněžní správy. Počátek ražby bavorských tříbodových denárů tak datoval až k roku 967, kam položil konec regentské vlády za nezletilého Jindřicha II.¹⁷⁶ Počátky českého mincování pak posunul až k roku 973/4, kdy se Boleslav II. při své „nástupní“ návštěvě u Oty I. v roce 973 měl stát skrze Emmu (v Čechách pojmenovanou Blagota) sestru manželky Jindřicha II. jeho švagrem a kdy si měl od císaře vyžádat svolení k ražbě mincí. To mu mělo být uděleno spolu s předepsáním typu, který právě v Bavorech přestali razit.¹⁷⁷

W. Hahn pak tuto svou hypotézu rozvíjí v dalších pracích, kdy v některých případech dokonce neváhá rapidně změnit svůj názor jen proto, aby ji podpořil. Vzniká tak hypotéza o alianční ražbě Boleslava II. a Jindřicha II. v roce 977.¹⁷⁸ Vzápětí přiděluje do Čech ražbu tzv. imitací bavorských denárů z let 955–973, ražených v divokých mincovnách bez vědomí panovníka před oficiálním zahájením českého mincovnictví.¹⁷⁹ Závažnou novinou bylo objevení přeražby špýrské ražby datované od roku 962 tříbodovým typem nabburské provenience.¹⁸⁰ Argumentační změnu pak předvedl v poslední práci věnované nejstarším českým ražbám. Změnil čtení opisu BLAGOTA CONIVX na BLAGOTA CODVX (= condvxit) a Blahotu prohlásil za mincovního pachtýře. Na počátek tak již neklade mince

¹⁷⁶ HAHN, W.: *Herzog*, s. 162, pozn. 5.

¹⁷⁷ HAHN, W.: *Blagota*, s. 65–80.

¹⁷⁸ HAHN, W.: *Eine bayerisch-böhmische Allianzprägung*, s. 205–206.

¹⁷⁹ Hahn IP, s. 285–299.

¹⁸⁰ HAHN, W.: *Zwei Notizen*, s. 19–23.

s jeho jménem, ale vrací se ke Katzově pořádku s drobnou změnou. Jako první měla být ražena mince s PRA pod lomenicí, jejíž ražbu spojuje se založením pražského biskupství v roce 973, resp. 976.¹⁸¹ Spolu s konstatováním, že o počátku českého mincovnictví lze jen stěží uvažovat před polovinou 70. let, dostáváme dle Hahna tuto chronologickou kostru: 976 založení biskupství, počátek českého mincovnictví zahájen typem v Bavorech již opuštěným s PRA pod lomenicí kaplice oslavující vznik biskupství, 976/977 se na minci zvěčni pachtýř Blagota, 977 je vyražena alianční ražba Boleslava II. a Jindřicha II.

Na nesmyslná tvrzení a hypotetické domněnky obratem se proměňující v pevný základ pro vršení dalších teorií spojených jak s bavorským tak českým mincovnictvím upozornil již po prvních publikacích opakovaně R. Turek.¹⁸² Na neudržitelnost Hahnových myšlenek a kolísání v argumentaci upozornil také J. Šůla.¹⁸³ Hahnovu hypotézu o počátcích českého mincovnictví a jeho ničím nepodložená historická tvrzení jsem odmítl v roce 1997 i já ve své diplomové práci.¹⁸⁴ Ke stejnému názoru dospěl vzápětí i Z. Petrůň, který se prvními českými mincemi zabýval zevrubně.¹⁸⁵ Podrobný rozklad českých i zahraničních nálezů v komparaci s písemnými prameny jej dovedl k odmítnutí nejen výše zmíněných historických hypotéz, ale také posunutí počátků jak bavorských do 2. poloviny 60. let tak českých až do 70. let 10. století. Vznik české ražby pak klade do širšího rozmezí let nejdříve po 955 a nejpozději před 966 s dohadem, že se tak stalo přibližně v letech 960–962. Typologické rozbor českých mincí podle něj potvrzuje závěry V. Katze s tím, že ražby mezi starším bavorsko-švábským typem a frízským typem, které se dají na základě nálezů dobře datovat, shrnuje pod pojmem mezilehlé, jejichž pořadí bude třeba podrobit podrobnému zkoumání. Z. Petrůň tak dospěl k této chronologické řadě:

1. starší bavorsko-švábský typ (960/2–965);
2. mezilehlé typy (965–978)
 - a) mladší bavorsko-švábský typ;
 - b) se širokou rukou;
 - c) karolínský typ;

¹⁸¹ HAHN BM, s. 379–392.

¹⁸² Srovnej TUREK, R.: (rec.) Hahn, W.: *Die administrativen Grundlagen*, s. 52–54; R. Turek nové datování počátku českých ražeb zcela odmítl; TÝŽ: *Początki*, s. 27–47; Sám se dokonce pokusil sestavit vlastní chronologii; TÝŽ: *Typy*, s. 33–58. Ta však byla odmítnuta numismatiky. Srovnej např. ŠŮLA, J.: *Adivea*, s. 187, pozn. 3.

¹⁸³ ŠŮLA, J.: *Adivea*, s. 187–192. Bez konkrétního stanoviska pouze s konstatováním, že se jedná o radikální zásah do tradičního pojetí začátku českého mincovnictví, se vyjádřil SEJBAL, J.: *Několik poznámek*, s. 116–118.

¹⁸⁴ POLANSKÝ, L.: *Manželky*, s. 111–118.

¹⁸⁵ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 49–91; KLÍMA, V.: (rec.) Petrůň, Z.: *První české mince*, s. 25–26; některá upřesnění k chronologii v: LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 99–100.

- d) mečový typ;
 - e) kotvový [šípový];
 - f) byzantizující typ,
 - g) ptačí typ;
 - h) kříž / kříž;
 - i) ruka / kaplice;
3. frízský typ (978/9–983/5);
 4. ethelredský typ (983/5 [po 978, spíše však po 991]–999).

Naopak nekriticky byla Hahnova datace k roku 973 přijata J. Šmerdou.¹⁸⁶ Přijetí pozdější datace, ač není vysloveno explicitně, vyplývá z novějších prací J. Lukase a J. Videmana.¹⁸⁷ Věcné a metodicky správné poznámky a připomínky vyřčené již R. Turkem, J. Šulou, mnou, Z. Petráněm a D. Třeštíkem¹⁸⁸ jsou na české straně některými badateli přecházeny, v zahraničí jsou pak W. Hahnem a S. Suchodolským shazovány s poukazem na jediný sporný a ne zrovna šťastný Turkův argument opírající se o dataci libického kostela, či marginalizovány s poukazem, že se jedná o podružné problémy.¹⁸⁹ Ale tak tomu není, celá Hahnova koncepce je postavena na hypotézách vršených na domněnkách vyplývajících z těchto podružných problémů. Proto se jim je třeba věnovat.

Předně je nezbytné předeslat, že v žádném případě nelze zpochybnit obrovský přínos práce W. Hahna v oblasti publikace samotných numismatických pramenů, tedy kompletního soupisu bavorských ražeb,¹⁹⁰ bez kterého by následující diskuse vůbec nebyla možná. Výhrady oponentů směřují pouze k jeho historickým koncepcím a svérázné chronologii a dataci českého mincovnictví.

1) Změny typů, resp. výplní úhlů křížů, na nejstarších bavorských denárech 10. století (mezi lety 896 a 1002 10x – 896, 914/916, 948, 953, 967 či dříve 955, 973/974, 976, 985, 995 a 1002) byly spojovány se změnami panovníků. Po Suchodolského prodloužení ražby 3 bodového typu Jindřicha časově původně datovaného jen rámcově k roku 960,¹⁹¹ přichází

¹⁸⁶ ŠMERDA, J.: *Denáry*, s. 13; SEJBAL, J.: *Základy*, s. 76–77 nové názory W. Hahna a S. Suchodolského pouze uvádí, aniž by vyjádřil vlastní stanovisko.

¹⁸⁷ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Preražby českých denárů z poděbradského nálezů*, s. 85, tab. 8; TÍŽ: *Preražby českých denárů z nálezů Gébice*, s. 147–160; LUKAS, Jiří: *České denáry*, s. 261–264; LUKAS, J.: *Denár*, s. 253–255; TÝŽ: *Denáry tzv. karolinského typu*, s. 23–60; TÝŽ: *Denáry mečového typu (I)*, s. 211–270; TÝŽ: *Denáry mečového typu (II)*, s. 53–77; TÝŽ: *Denáry mečového typu (III)*, s. 29–35; TÝŽ: *K datování*, s. 19–44; TÝŽ: *Nález českých denárů Boleslava II. v Uduvere*, s. 318; TÝŽ: *Nález českých denárů v Chýšti*, s. 9–24; VIDEMAN, Jan: *Významná centra*, s. 208.

¹⁸⁸ TŘEŠTÍK, D.: *Od příchodu*, s. 90–91.

¹⁸⁹ SUCHODOLSKI, S.: *O sposobach*, s. 316; HAHN, W.: *Zwei Notizen*, s. 19.

¹⁹⁰ HAHN MR; HAHN G.

¹⁹¹ SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa*, s. 44; TÝŽ: *Zur Frage*, s. 75–84.

W. Hahn s teorií, že za změnami stojí střídání ve funkcích řezenských falckrabat a purkrabích.¹⁹² Pomineme-li, že nevíme, jednalo-li se o čestné dvorské úřady či správními orgány vykonávajícími dozor nad činností mincoven, jsou tito úředníci v pramenech zmiňováni sporadicky, v naprosté většině bez udání dat nástupu či sesazení z funkce, a jejich vazba na provoz mincoven je zcela hypotetická. W. Hahn tak pro 10. století sice zná 4 falckrabata, tři další však pouze předpokládá (2 purkrabí, 1 předpokládá),¹⁹³ přičemž data změn v úřadu většinou nezná a odvozuje je ze změn panovníků, popř. jím předpokládaných změn typů. Tedy klasická argumentace v kruhu. Některé významné předěly, jako smrt Jindřicha I. Bavorského a nástup nezletilého Jindřicha II. v roce 955, pak zcela pomíjí. To vše proto, aby dokázal, že ke změně 3 bodového typu na 9 bodový nedošlo v době nástupu Jindřicha II. v roce 955, ale v roce 967 poté, co měl dosáhnout zletilosti a mělo dojít ke změně v úřadu falckraběte (jmenování Bertholda z Reisenberku). Celou argumentaci provází slovy „asi, možná, zdá se, pravděpodobně apod.“, aby však nakonec na základě těchto hypotéz dospěl k „pevné“ dataci Jindřichových typů ohraničených daty 967 a 974.¹⁹⁴

2) Pro české mincovnictví zásadní datum rok 967, kdy mělo dle W. Hahna pravděpodobně dojít k ukončení nezletilosti Jindřicha II., k obsazení úřadu falckraběte Berholdem a ke změně z 3 na 9 bodový typ, je založeno na domněnce (jak sám Hahn v poznámce pod čarou uvádí), že Jindřich dosáhl zletilosti v 16 letech.¹⁹⁵ Obecně se však přijímá, že se vlády ujal v někdy v druhé polovině či na konci 60. let.¹⁹⁶ Pro příklad dosažení zletilosti panovníka nemusíme chodit daleko. Král a císař Ota III. zahájil samostatnou vládu již ve svých 14 letech v roce 994. Dosažení plnoletosti, či schopnost ujmout se vlády byla dána v této době fyzickými vlastnostmi i duševními schopnostmi jedince, nikoli dosažením určitého věku.¹⁹⁷ Proto i rok 967 jako datum zletilosti a počátku ražby 9 bodového typu musíme odmítnout. Jindřich II. se ujal samostatné vlády někdy v průběhu 2. poloviny 60. let a spojovat s touto blíže nedatovatelnou změnou počátek ražby nového typu je jen ničím nepodloženou hypotézou.

¹⁹² HAHN, W.: *Die administrativen Grundlagen*, s. 102–115.

¹⁹³ Pro celé Hahnem sledované období (948–1053) je to z 11 falckrabat dokonce pět. HAHN, W.: *Die administrativen Grundlagen*, přehledně v tabulce na s. 115.

¹⁹⁴ TUREK, R.: (rec.) Hahn, W.: *Die administrativen Grundlagen*, s. 52–54; ; TÝŽ: *Początki mennictwa czeskiego*, s. 27–47; ŠŮLA, J.: *Adiva*, s. 187–192; POLANSKÝ, L.: *Manželky*, s. 115; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 56–58.

¹⁹⁵ HAHN, W.: *Herzog*, s. 162, pozn. 5: „Dieses Datum ergibt sich, wenn wir der Sitte der Zeit entsprechend annehmen, dass der 951 geborene Heinrich II. mit 16 Jahren volljährig wurde.“; HAHN, W.: *Die administrativen Grundlagen*, s. 108.

¹⁹⁶ REINDEL, K.: *Heinrich II.*, in: *Neue Deutsche Biographie* 8, 1969, s. 341.

¹⁹⁷ Srovnej spory o zletilost sv. Václava, např. TŘEŠTÍK, D.: *Počátky Přemyslovců*, s. 205, kde počítá za nejnižší věk dospělosti 14 let. Tak i KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 541–573; POLANSKÝ, L.: *Rodokmen*.

Stejně nepodloženou hypotézou je i datum ukončení ražby 9 bodového typu, ke kterému mělo dojít v roce 974 pravděpodobně poté, co byl Jindřich II. za účast ve spiknutí proti císaři Otovi II. uvězněn a jeho stoupenci a úředníci, falckrabě a purkrabí, měli být sesazeni. Představa, že první starostí nových neznámých a v pramenech nedoložených úředníků (tj. oněch Hahnem předpokládaných) bylo provést změnu typu na mincích ražených se jménem vězněného, a tedy asi jen stěží s tímto krokem souhlasícího Jindřicha, mi nepřipadá zrovna pravděpodobnou. Také vazba razidel mezi posledními 9 bodovými typy a prvními 6 bodovými typy ukazuje na postupné plynulé přecházení mezi nimi, popřípadě i na možnost přechodného období s jejich souběžnou ražbou.¹⁹⁸ Tedy žádný projev diskontinuity způsobený obsazením Bavor císařem a uvězněním Jindřicha II.

3) V pramenech zmiňovaná přítomnost Boleslava II. a Měška na setkání v Quedlinburku o velikonocích roku 973 z císařova příkazu, dovoluje pouze uvažovat o vynuceném řešení sporu mezi Měškem a markrabětem Hodonem, ke kterému byl Boleslav jako prostředník přizván.¹⁹⁹ Vše ostatní jsou pouhé domněnky a hypotézy. Zcela spekulativní jsou všechny Hahnovy důkazy spojované s rokem 973. Již označení této Boleslavovy účasti jako nástupní návštěvy²⁰⁰ neodpovídá nejen dikci pramene, ale také skutečnosti, že žádné takto označitelné návštěvy nemáme doloženy. Setkání císaře s českým knížetem jistě proběhlo v průběhu 10. století více než máme doloženo. Proto spojovat s jednou doloženou cestou konkrétní záležitosti je nadbytečné. To platí i pro hypotézu, že na tomto setkání bylo stvrzeno založení pražského biskupství, které Hahn také spojuje s počátkem ražby. Jedná se také o pouhý hypotetický konstrukt, i když ve starší literatuře se dost často vyskytující.²⁰¹

4) V Quedlinburku si měl také Boleslav II. od císaře vyžádat svolení k ražbě mincí. To mu mělo být uděleno spolu s předepsáním typu, který právě v Bavorech přestali razit.²⁰² Nemáme jediný důvod předpokládat, že by Boleslav II. takové svolení, stejně jako ostatní říšští vévodové potřeboval. Práva k ražbám mincí byla v této době králem udělována závislým příjemcům – městům, biskupům a opatům, nebyla však, pokud víme, prakticky využívána. Sám W. Hahn připouští, že knížata v 10. století razila mince i bez tohoto souhlasu. V Bavorech a Švábsku drželi mincovní regál nezávisle na králi vévodové.²⁰³ Postavení českého vévody bylo přeci jen ještě o něco nezávislejší než těchto vévodů, předpokládat tedy

¹⁹⁸ HAHN G 15 a 16.

¹⁹⁹ *Annales Hildesheimenses*, s. 11 (k roku 973); *Annales Altahenses Maiores*, s. 11 (k roku 973); DĚTMAR II. 29 a 31.; *Gesta aeipiscoporum Magdeburgensium*, s. 384.

²⁰⁰ HAHN, W.: *Blagota*, s. 66, 74; HAHN IP, s. 290.

²⁰¹ KALHOUS, D.: *Záhadné počátky*, s. 195–208, tam i starší literatura.

²⁰² HAHN, W.: *Blagota*, s. 74.

²⁰³ KLUGE, B.: *Deutsche Münzgeschichte*, s. 32; TÝŽ: *Numismatik*, s. 96–97.

udělení práva císařem pro počátek českého mincovnictví také nemá žádnou oporu v historických pramenech.²⁰⁴

Naprostý nonsens je pak tvrzení, že českému knížeti mohl být předepsán k ražbě již v Bavorech neražený typ. Jen stěží si lze také představit, že císař předepisuje českému knížeti typ ražený nezávisle na něm bavorskými vévody. Předpoklad udělení neaktuálního typu popírá základní tezi o současném oběhu ikonograficky podobných „berných“ typů, na které je postavena chronologie všech ostatních říšských ražeb 10. století, a to i samotným Hahnem. Navíc vylučuje dle mého soudu prokázané bezprostřední napodobování soudobých bavorských mincí v Čechách na počátku mincovnictví.

5) Čirou spekulací bez jakékoli opory v pramenech je předpoklad o v Quedlinburku uzavřeném či dohodnutém manželství Boleslava II. s Emmou, kterou W. Hahn opět bez jakékoli opory v pramenech považuje za švagrovou Jindřicha II., tedy sestru jeho manželky Gisely Burgundské.²⁰⁵ Na základě tzv. burgundské teorie o původu české kněžny Emmy vytvořil celý konstrukt o totožnosti Emmy a Blagoty, kterou si měl roku 973/4 vzít Boleslav II., nechat u této příležitosti vyrazit jako první české ražby svatební mince po vzoru oto-adlétských ražeb, Emma pak měla razit své mince jako vdova po 999 jako prestižně-demonstrativní ražby proti Boleslavovi III. Nic z této teorie neodpovídalo pramenům a jejich základní kritice. Neexistuje jediný důkaz o existenci Emmy Burgundské – jde o zcela vymyšlenou osobu, není jediná indicie ani nutnost spojovat Emmu a Biagotu, ražba oto-adlétských mincí spadá do mladšího období,²⁰⁶ nemohly být tedy vzorem, a především zcela nesmyslné přiřazení mincí Emmy až do doby po smrti Boleslava II., když tento razil ethelredský typ cca v letech 989–995. Emminy mince by tak byly vydávány zcela mimo dobu ražby svých vzorů. Další Hahnův pokus o výjimku z pravidel, která má potvrzovat jeho smyšlenku. Již podruhé v českém mincovnictví předpokládá, že byl u nás ražen neaktuální typ (?).²⁰⁷ Naštěstí tyto teorie byly již většinově zcela odmítnuty.²⁰⁸

6) K těmto podivným argumentům se připojuje další, a to, že se Čechové seznámili s mincemi až po bitvě na Lechu v roce 955. Toto tvrzení objevující se i v některých starších

²⁰⁴ Srovnej POŠVÁŘ, Jaroslav: *K organizaci* s. 46–47; TÝŽ: *Mincovní regál*, s. 38–39; TÝŽ: *Mincovní právo*, s. 97–101; TÝŽ: *Vývoj*, s. 22; LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavíkovci*, s. 90–93.

²⁰⁵ HAHN, W.: *Blagota*, s. 65–80.

²⁰⁶ To však nebylo tehdy ještě známo.

²⁰⁷ Prvním případem je ražba nejstarší české mince.

²⁰⁸ POLANSKÝ, L.: *Pře*, s. 11–44, tam i shrnuta starší literatura, čeští historici, archeologové a numismatici se dnes shodují na francském původu kněžny Emmy reginy a Biagotu považují za manželku Boleslava I. KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 541–573; POLANSKÝ, L.: *Rodokmen*; bavorský původ obhazuje bez uvedení jediného pramene na základě kombinací starších hypotéz SOBIESIAK, J. A.: *Boleslaw*, s. 221–280.

pracích předpokládající předchozí naprostou izolaci Čechů od říše je, jak jsme si výše ukázali, dalším historickým nesmyslem, který má v podání W. Hahna umožnit další unikátní myšlenku. V Čechách před zaražením oficiálních knížecích ražeb měly fungovat již před rokem 970 malé mincovny, které měly imitovat bavorské mince včetně starších Jindřicha I., tedy podle tehdejšího jeho názoru ražených před rokem 955 a tím i před bitvou na Lechu, kde se teprve měli Češi s nimi seznámit (?).²⁰⁹ Následovalo období divokého mincování v Čechách, kdy se tyto dílny měly specializovat na výrobu tzv. imitativních ražeb, buď v podobě „kvalitních“ napodobenin či soudobých fals. Jedna z těchto mincovních dílen měla pak být dána k dispozici oficiálním knížecím ražbám v roce 973/4.²¹⁰ Přestože tuto myšlenku jako neudržitelnou odmítli vzápětí již J. Šůla, R. Turek a Z. Petrán,²¹¹ v některých novějších článcích o počátcích moravského mincovnictví opět ožívá. Podrobnou argumentaci odmítající tyto hypotézy předkládám níže v reakci na tyto tendence.

8) Další hypotézou, se kterou se nelze v žádném případě ztotožnit, je výklad hybridních ražeb nesoucích jméno Boleslava II. i Jindřicha II. jako alianční ražby z doby, kdy byl Jindřich II. na útěku z Bavor v Čechách (976/7), a už vůbec ne s tím, že by v tuto dobu mělo být Jindřichem II. Boleslavovi mincovní právo teprve propůjčeno.²¹² Vznik hybridních ražeb, kterých z českého prostředí známe několik (i k tomuto problému se vracím níže) nelze v žádném případě spojovat s konkrétními osobními vazbami. Jsou produktem buď vlastní technologie výroby – napodobování vzorů, nebo pohybu mincmistrů, popř. samotných razidel.²¹³

9) V další práci W. Hahn mění opět svůj názor na první českou ražbu.²¹⁴ Po upozornění S. Suchodolského na minci kombinující starší bavorsko-švábský typ s mladším Cach 7 s GOT pod kaplicí s 4 bodovým křížem blízkým Cach 26 a 27,²¹⁵ přehodnotil svůj názor na to, že by typy Cach 10 a 9 se jménem Biagota a s ním svázané typy Cach 8 a 7 s GOT pod lomenicí byly nejstaršími českými ražbami. Nově je na základě provazeb k mladším typům s 4 bodovým křížem a kaplicí klade na konec 9 bodového typu. Současně opouští i výklad, že na minci je uvedeno jméno Boleslavovy manželky Blagoty-Emmy, a opis nově interpretuje jako Biagota conduxit (BIAGOTA CODVX). Jméno Blahoty (BIAGOTA) a jeho označení jako pachtyře (CODVX), čte na minci podle „originálních“ fotografií. Mohu

²⁰⁹ HAHN, W.: *Blagota*, s. 77, HAHN IP, s. 286.

²¹⁰ HAHN IP, s. 285–295.

²¹¹ TUREK, R.: (rec.) *Hahn, W.: Die administrativen Grundlagen*, s. 52–54; ; TÝŽ: *Początki mennictwa czeskiego*, s. 27–47; ŠŮLA, J.: *Adiva*, s. 187–192; PETRÁN, Z.: *První české mince*, s. 56–58.

²¹² HAHN, W.: *Eine bayerisch-böhmische Allianzprägung*, s. 205–206.

²¹³ Tak i SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 8; LUKAS, J.: *K činnosti*, s. 62–66.

²¹⁴ HAHN BM, s. 379–392.

²¹⁵ SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 8.

prohlásit na základě prostudování několika originálních mincí, že označení CODVX na minci vyraženo rozhodně není. Originálu nejbližší přepis je COIIIIX a dává smysl jako zkratka, pokud chtěl řezač vyjádřit delší slovo, tj. CONIVNX, popřípadě nepodařenou verzi slova bez nosovky CONIVX. Mělo-li být na minci dle Hahna vyraženo CODVX, mohlo být vyraženo správně, protože by se do popisu bez problémů vešlo, ale tak tomu není. Uvedení pachtyře na minci pak dává do souvislosti se jmény uvedenými na anglosaských typech, které by podle něj také měly být pravděpodobně pachtyři. Za zajímavé pak považuje současné uvedení jména mincmistra Usfery na minci. „Vypaření“ se jména manželky z mincí pak Hahna osvobozuje od genealogických těžkostí, stejně jako od hledání paralelních případů společného označení vladaře s manželkou; nutno podotknout, že tyto genealogické těžkosti si vytvořil sám na základě ničím nepodložené teorie a analogické ražby s uvedením jména manželky panovníka nejsou ničím neznámým.²¹⁶ Ostatní badatelé s tím nemají sebemenší problém. Jako problematické naopak vidím Hahnem předpokládané současné uvedení jména pachtyře a mincmistra na jedné minci, pročez opravdu nemáme žádnou prokázanou analogii. Jméno pachtyře je navíc uvedeno na straně, která je jinak vyhrazena panovníkovi, z důvodů, které sice neznáme, ale jistě natolik závažných, aby jméno panovníka ustoupilo do pozadí, mezi něž uvedení jména pachtyře dle mého názoru nepatří. W. Hahn tu opět hledá důkazy pro svou teorii, místo aby vycházel ze samotného pramene.

10) To potvrzuje i další změna názoru na to, jaká je nejstarší česká ražba. Nově totiž klade na počátek 9 bodového typu ražbu Cach 4 s PRA pod lomenicí²¹⁷ a dává ji do souvislosti se založením pražského biskupství v roce 976. Nutno opět podotknout, že spojení počátků mincovnictví se založením pražského biskupství by bylo evropským unikátem. Zajímavé je, že i v samotných Bavorských mincovnictví není spojeno s církevní hierarchií. Předsunutí varianty s PRA v kaplici na počátek tak, mimo jiné důvody,²¹⁸ nedává smysl. Dokonce v samotném sídle bavorského arcibiskupství v Solnohradu se v této době nerazí. Postrádáme tu tak opět důvod či důkaz, který by tuto hypotézu vůbec opravňoval vyslovit. W. Hahn však svůj důvod má. Propojením se staršími, výše zmíněnými, nemožnými a vyvrácenými hypotézami, dovršuje svou chronologickou kostru počátků českého mincovnictví: 976 založení biskupství a zahájení českého mincovnictví typem v Bavorských již opuštěným se zkratkou PRA v kaplici oslavující vznik biskupství, 976/977 se na minci zvěnění pachtyř Blagota, 977 je vyražena alianční ražba Boleslava a Jindřicha dlíciho v Čechách.

²¹⁶ SUCHODOLSKI, S.: *Mennictwo kobiet*, s. 131–145; TÝŽ: *Moneta polska i obca*, s. 323–336.

²¹⁷ HAHN BM, s. 379–392; tak již SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 43, obr. 26.

²¹⁸ K první české ražbě podrobněji viz níže.

Smysluplnost hypotézy, která vlastně říká, že české mince byly raženy s devítiletým zpožděním od svých již nevydáváných vzorů, které jinak věrně napodobují, v době, kdy v Bavorsch razil již Ota Švábský zcela jiný 4 bodový typ, doplněné odjinud neznámým uvedením jména pachtýře i mincmistra na jedné ražbě a na další pak unikátním zvěčněním politické a vojenské aliance Boleslava II. a z Bavor vyhnaného Jindřicha II., mi naprosto uniká a nemohu se zbavit dojmu, že je tu přání otcem myšlenky. Výše nastíněný výčet ukazuje, jak W. Hahn přichází ke svým historickým závěrům. Hypotéza v jednom článku je v dalším reprodukována jako fakt, na kterém je postavena další hypotéza, atd. Podpůrné argumenty nemusí mít žádný skutečný základ v pramenech (neexistující falckrabata, purkrabí, burgundská Emma, pachtýř, apod.) Z těchto důvodů proto hypotetickou chronologii W. Hahna nemohu považovat za přijatelnou.²¹⁹

11) Jediným relevantním přínosem pro počátky českého mincovnictví je tak objevení přeražby špýrského denáru Oty I. nabburským 3 bodovým denárem s převráceným PER v kaplici Jindřicha II.²²⁰ Dokazuje totiž, že 3 bodový typ byl v Nabburku ražen ještě v roce 962. To však ještě nevyklučuje možnou souběžnou ražbu 9 bodového typu tamtéž. Řazení bavorských typů striktně chronologicky za sebou způsobuje chronologické potíže v českém mincovnictví. Podle Hahnovy teorie by totiž během let 976 až 985 musely být v Čechách vyraženy všechny typy emitované před typem frízským, tj. dle Cachovy typologie 101 variant. Aby to bylo vůbec možné, uvažuje se o současném mincování různých typů. Oproti Bavorům, našemu vzoru, i celé říši razícím typy chronologicky po sobě bychom byly opět zcela výjimeční. Přitom připuštění souběžné ražby 3 a 9 bodového typu v době vlády Jindřicha II. v Bavorsch by vysvětlilo nejen jejich dochovaný počet a poměr ve známých nálezech, ale také by uvolnilo prostor pro logické seřazení 101 variant českých typů. Na obou stranách Šumavy by tak byl vývoj podobný – ražba chronologicky seřaditelných typů s více či déle trvajících přesahy, kdy docházelo k jejich souběžné ražbě.

S. Suchodolski především právě díky chronologickým obtížím, které by způsobily nakupení českých typů do velmi krátké doby, řadu Hahnových hypotéz nepřijal. Nekriticky však přijal datum 967 jako jistý rok, kdy došlo k zavedení 9 bodového typu. Počátky českého mincovnictví a řazení prvních českých typů pak podle toho a na základě mnohdy nově předatovaných nálezů upravil do následující podoby:²²¹

²¹⁹ Výše zmíněné důvody rozhodně nepovažuji jako SUCHODOLSKI, S.: *Numizmatyka*, s. 316 za formální či druhořadé. Na základě těchto spekulací není možné stavět absolutní chronologii počátku českého mincovnictví, což rozhodně není pro české dějiny záležitost nevýznamná.

²²⁰ HAHN, W.: *Zwei Notizen*, s. 19–23.

²²¹ SUCHODOLSKI, S.: *Dziesiątowieczny skarb*, s. 211–218; TÝŽ: *Spór*, s. 5–11.

1. bavorsko-švábský typ I (970±3–978);
2. bavorsko-švábský typ II (978–984);
3. se jménem Otto (980–984)
4. bavorsko-švábský typ III (980–988);
5. karolínský typ (984–988);
6. mečový typ I (984–988);
7. kotvový [šípový] (984–988);
8. byzantizující typ (před 988–cca 990);
9. bavorsko-švábský typ IV s ONO pod lomenicí (před 988–cca 990);
10. mečový typ II a III (988–995);
11. frízský typ (988–995);
12. ethelredský typ (988–995).

Z této chronologie ve svých pracích vychází i J. Lukas. Na určení počátku českého mincovnictví jsme se neshodli již při společném vyhodnocení mých rekonstrukcí původních ražeb pod přeražbami poděbradského a gečického nálezu. Proto v nich, bohužel až na jednu tabulku, nebylo nebo spíše nemělo být uvedeno žádné absolutní datování.²²² Odhalené přeražby výrazně pomohly určit vnitřní relativní chronologii především mladšího bavorsko-švábského typu, typu se širokou rukou, karolinského a kotvového typu. Na tyto práce poté J. Lukas navázal rozbořením typů se jménem Otto, karolinského, tří mečových a ražeb 90. let 10. století.²²³ Přichází v nich s novou chronologií některých z nich:

1. starší bavorsko-švábský typ;
2. mladší bavorsko-švábský typ (od konce 70. / počátku 80. let);
3. karolínský typ (od počátku 80. let);
4. se jménem Otto (od počátku 80. let–985);
5. se širokou rukou (před 985);
6. kotvový [šípový];
7. mečový typ I (983–985);
8. byzantizující typ;
9. štíhlá ruka / kaplice;
10. frízský typ (přelom 80. – 90. let);²²⁴

²²² LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 85, tab. 8.

²²³ LUKAS, J.: *K datování*, s. 19–44; TÝŽ: *Denáry tzv. karolinského typu*, s. 23–60; TÝŽ: *Denáry mečového typu (I)*, s. 211–270; TÝŽ: *Denáry mečového typu (II)*, s. 53–77; TÝŽ: *Denáry mečového typu (III)*, s. 29–35; TÝŽ: *Nález českých denárů v Chýšti*, s. 23–24.

²²⁴ LUKAS, J.: *Nález českých denárů Boleslava II. v Uduveru*, s. 318.

11. mečový typ III (od přelomu 80. a 90. let);
12. ethelredský typ (990–v průběhu 2. poloviny 90. let);
13. mečový typ II (od poloviny 90. let);
14. ruka / kříž (v průběhu 2. poloviny 90. let);
15. ruka / kaplice (v průběhu 2. poloviny 90. let).

Obzvláště řazení mečového typu, a to jak relativní tak absolutní chronologické, překvapuje a v budoucnu jistě vyvolá reakci či si vyžádá upřesnění.

S. Suchodolski ve své poslední ucelené práci věnující se počátkům českého mincovnictví představuje 4 metody, které je možné využít pro jejich objasnění:

- a) podle vyobrazení a nápisů, přičemž ukazatelem mohou být analogie k lépe datovaným zahraničním mincím;
- b) podle typologie a metrologie – za předpokladu, že starší mince jsou obecně lépe udělané, těžší, větší a obsahují více čistého kovu;
- c) podle kontextu jiných mincí vyskytujících se ve stejném nález – žádná mince nemůže být mladší, než je doba ukrytí nález;
- d) podle korelací s událostmi známými z písemných pramenů (např. přijetí křesťanství, založení biskupství, nástup na trůn, korunovace, válečné události).

Na jejich základě přijímá výše zmíněné argumenty jako v zásadě přesvědčující, s tím, že se mu zdá, že založení biskupství mělo větší význam pro počátek ražby mincí než – z jiných zdrojů neznámé – manželství knížete s Emmou-Blagotou. Z typologických ohledů tak pouze odmítl postavení denáru Boleslava a Biagoty na počátek českého mincovnictví a spojení ražby hybridních ražeb se jmény Boleslava II a Jindřicha II. s jejich politickým a vojenským spojenectvím. S. Suchodolski konstatuje, že sestavení chronologie na základě korelace s politickými událostmi (třebaže pravděpodobné) není prosté subjektivismu, a proto je třeba se obrátit na metodu – jak se zdá – nejobjektivnější, jmenovitě na rozbor nálezů mincí. Svůj názor na počátek českého mincovnictví pak staví na porovnání 14 pokladů z Polska a Polabí (viz Tabulka podle SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 9.).²²⁵

Musím však konstatovat, že takto sestavená tabulka je plná subjektivního pohledu S. Suchodolského na problematiku. Nálezy, jejichž datace se příliš nehodí, relativizuje, přičemž se opírá o jiné, jejichž složení je (ostatně jako v téměř všech případech) díky nejasným a často si nekorelujícím zprávám o obsahu stejně nejisté, a to včetně samotné

²²⁵ SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 5–11, výčet s. 6.

datace. Navíc v některých případech dochází k předatovávání nálezů, tak aby vyhovovala nové na Hahnových hypotézách postavené dataci. Porušuje se tu zásada, že mince, které nejsou dobře datovatelné, nemohou nálezu datovat. Jistě vyloučit, že zrovna ony nejsou nejmladší složkou pokladu nelze, ale zároveň nelze na jejich maximálně relativní dataci předatovávat v absolutních datech celý poklad, a tato data pak brát jako argument pro správnost své hypotézy.

Tabulka podle SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 9.

Nálezy neobsahující české mince		Nálezy s českými mincemi			
naleziště	tpq	naleziště	tpq	kusů	typ
Świątki (Pomořany)	962	Uśc (Pomořany)	970?	1	I
Meschwitz (Polabí)	965	Obrzycko (Velkopolsko)	970?	1	I
Paretz (Polabí)	965	Zalesie (Velkopolsko)	976	15	I
Obiszów (Slezsko)	967	Kórnik – soubor	976	21	I
Turwia (Velkopolsko)	974	Niemcza (Slezsko)	[978]	4	I+II
Ciechanów (Mazovsko)	974	Kotowice (Slezsko)	983	cca. 20	I-III
Obra Nowa (Velkopolsko)	974	Lasowice (Slezsko)	983	11	I-III

Tabulka S. Suchodolského má na první pohled evokovat jasné sdělení, že české mince se objevují s jistotou až v nálezech po 976. Slouží k tomu nejen výběr nálezů, ale také zpochybnění datace nejstarších (Uśc a Obrzycko), přičemž datace jiných, daleko více nejistá, je uvedena jako nesporná (např. Turwia – 955/962/974, Obra Nowa – 974/1000). Asi nepřekvapí, klademe-li vznik českého mincovnictví na počátek 60. let, že v nálezech před rokem 965 české mince nenacházíme. Datace pokladu v Turwii je sporná, je kladena buď již k roku 955 P. Ilischem nebo k roku 962 S. Suchodolským, pak by nepřítomnost opět nepřekvapila, či W. Hahnem až k roku 974, pak by ovšem mělo být uvedeno, že součástí pokladu byla i česká mince typu Cach 81!²²⁶ Případy jednotlivých zlomků jiného než 9 bodového typu se v nejstarších pokladech rozrůstají. V roce 2006 byl dohledán poklad ze Zalesie a nově tak obsahuje vedle 15 devítibodových typů z původního nálezu i fragment mečového typu Cach 58.²²⁷ Z celé tabulky a všech pokladů nám tak zbývají dva poklady, ve kterých se české mince nevyskytují, a to Ciechanów ve vzdáleném Mazovsku a Obra Nowa ve Velkopolsku. Oba jsou rekonstrukcí tors pokladů, jejichž osudy byly dosti, obzvláště v druhém případě, pohnuté. Poklad z Obry Nowe obsahuje navíc dle jeho rekonstrukce

²²⁶ K dataci SUCHODOLSKI, S.: *Numizmatyka*, s. 188; LUKAS, J.: *K datování*, s. 37–42; ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 81–87; HAHN MR. K vyřazení nejmladších bavorských mincí a českého denáru z pokladu P. Ilischem a J. Lukase není důvod. K tomu viz níže.

²²⁷ FRĄCKOWIAK, M.: *Wczesnośredniowieczny skarb z Zalesia*, s. 243, č. 37, tab. V.37; DEKÓWNA, M. – REYMAN, J. – SUCHODOLSKI, S.: *Wczesnośredniowieczny skarb*.

i mince mladší po roce 1000.²²⁸ V pokladu také chybí i jiné říšské ražby. Z nejstarších nálezů neobsahujících české mince tak zůstává poklad z Ciechanówa. Ten však v dochované části vedle určitelných kusů obsahuje i přes 100 blíže neurčených zlomků bavorsko-švábsko-české provenience, takže vyloučit sic marginální podíl jednoznačně nelze.²²⁹ Ale tato domněnka není třeba, ne ve všech nálezech 10. století byly obsaženy vždy všechny české, jindy zas bavorské typy. Vznik nálezu podléhá do značné míry nahodilosti transakcí majitele, a tak se obsah hotovosti v tomto případě na své pouti prostě jen nemusel s českými mincemi oproti 3x častějším řezenským potkat.

Důležitým svědkem pro dataci prvních českých mincí jsou nejstarší je obsahující nálezy. S. Suchodolským zmíněné poklady Uśc a Obrzycko jsou na základě jistě určitelných mincí dobře datovatelné k roku 970.²³⁰ Velmi poučným příkladem argumentace v kruhu je poklad z hrobu ženy ve slezské Niemczi.²³¹ Obsahoval zlomky mincí a šperků, mezi nimi 4 islámské (s *tpq* 946), jeden augšpurský (po 973), 3 řezenské (po 962/7), jeden nabburský (po 962/7), křížový denár (cca. po 950), ražbu krále Lothara a biskupa Adalberona (po 968) zlomek dánské ražby z Hedeby (po cca. 965) 2 zlomky šperků a 4 zlomky českých denárů. Z nich tři byly 9 bodového typu (Cach 12 – 2x, Hahn BM 24) a jeden 4 bodového (Cach 26). Nejmladší dobře zařaditelnou mincí s nejvyšším *tpq* (973) je augšpurský denár biskupa Jindřicha ražený v letech 973–cca 976). Datace českých ražeb by tak za normálních okolností byla dána tímto datem, tedy byly by považovány za ražby z období před 973. Nicméně hypotetická chronologie Hahna a Suchodolského, druhého z nich přiměla předatovat tento nález k roku 978,²³² kam nově (dříve až k roku 980) klade počátek ražby mladšího bavorsko-švábského typu, mezi které patří Cach 26.²³³ Ale to je metodicky nepřipustná subjektivní manipulace s daty. Jak je vidět, ani analýza nálezů není tohoto jevu prostá.

²²⁸ Německá část, a tím i starší datace je uvedena na základě toho, že starší část pokladu obsahovala jako nejmladší mince 6 bodový typ Jindřicha II., které jsou kladeny do let 974–976. Poklad však obsahuje i denár Boleslava Chrabrého typu *Princes Polonie* datovaný po roce 1000. FELCZAK, A. – MAŁARCZYK – MAŁACHOWSKA, S.: *Skarb*, s. 1–27.

²²⁹ FMP III.18, zlomky č. 3990–4103, navíc ražba č. 3989 zařazená mezi imitace s poznámkou „zu Bayern“ může být (dle publikovaného bohužel nezřetelného vyobrazení) i imitací českého 4 bodového typu Cach 27. Tedy opět typu bezprostředně navazujícího na typ 9 bodový.

²³⁰ Starší datace k 973 (převzaté u Uści i v FMP II: 95 jako Kaldus-Uśc I) vychází ze staré datace špýrského denáru (dříve po 973, dnes po 962). Viz SUCHODOLSKI, S.: *Die Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts*, s. 301–313. Datovat poklad na základě nedatovatelných enigmatických křížových denárů Dbg 1328 nepovažuji za relevantní.

²³¹ SUCHODOLSKI, S.: *Skarb*, s. 92–105; BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg*, s. 105–106; FMP IV.B: 47, s. 342–344.

²³² SUCHODOLSKI, S.: *Skarb*, s. 98. Přitom právě nejmladší český typ Cach 26 na základě tohoto nálezu posouvá z původně předpokládané datace po 980 do roku 978. Poklad a typ se mu tak datují navzájem!

²³³ SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 11.

V Suchodolského argumentaci se totiž projevuje ještě dalším jevem. V tabulce uvedené údaje jsou vytrženy z kontextu. Porovnáme-li totiž obsah z pohledu nejen českých, ale také bavorských a augšpurských mincí, dostaneme zcela jiný obraz, než jaký nám ve své tabulce a textu předkládá S. Suchodolski. V nejstarších nálezech neobsahujících český 9 bodový typ nenajdeme totiž ani bavorský či švábský, dva nejstarší nálezy s českým 9 bodovým typem (Metsaküla [Kumna] – 965 a Obrzycko – 970)²³⁴ neobsahují také žádné bavorsko-švábské 9 bodové, teprve v Ušci (970) se vedle jednoho pražského objevuje i jeden řezenský. Poklad z Niemcze obsahoval čtyři bavorské a švábské 9 bodové vedle třech českých a jednoho českého mladšího 4 bodového typu. A to není vše, ražby bezprostředního vzoru pro nejstarší české typy, tj. nabburské 9 bodové, chybí stejně jako české jak v pokladu v Ciechanowie, tak v Obře Nowe (a řezenské a augšpurské jsou zde jen v jednom max. dvou kusech).²³⁵ Podle pravidel W. Hahna a S. Suchodolského bychom tak museli předpokládat, že stejně jako česká tak i nabburská produkce 9 bodového typu začala mnohem později, ale to naštěstí v rámci stavu poznání ražeb nabburské mincovny není možné.

Z nálezů však vyplývá jiná otázka, nepředcházeli-li český 9 bodový typ, 9 bodové bavorské, a to obzvláště s ohledem na pozdější výskyt předpokládaného přímého vzoru z mincovny Nabburk. V Praze by tak čistě hypoteticky pro odlišení od 3 bodového typu bavorského mohly být na počátku první ražby pozměněny na 9 bodový, a ten by se posléze přes nabburské mince rozšířil i na ostatní bavorsko-švábské ražby.²³⁶ I když se jedná o pouhou hypotézu, rozhodně je více pravděpodobná, než teorie o císařském přidělení již v Řezně neraženého 9 bodového typu Čechům. Jistě takto bychom mohli uvažovat, jako výše zmínění autoři, v intencích toho, že někde některé ražby chybí. To však není nutné. Přijetí prostého faktu, že pražské a nabburské ražby, jejichž produkce oproti řezenským a augšpurským nebyla tak velká, nejsou zastoupeny ve všech nálezech, vše dostatečně vysvětluje.

Objektivní údaje dané nálezy tak zcela bezpečně dokazují, že první české mince byly vyraženy před rokem 965.²³⁷ Druhé objektivní datum relevantní pro toto téma je rok 962, kdy nejdříve mohlo dojít k přeražbě špýrského císařského denáru tříbodovým typem nabburské

²³⁴ MÖLVOGIN, A.: *Die Funde*, č. 1, s. 32–35; PSW I.86.

²³⁵ FMP III:18; FELCZAK, A. – MAŁARCZYK – MAŁACHOWSKA, S.: *Skarb*, s. 1–27.

²³⁶ Zpětný vliv české ikonografie je dobře znám v případě kroužku v úhlech kříže, který se na českých denárech objevuje vzápětí po nejstarších 9 bodových typech na počátku 70. let (dle Suchodolského a Hahna na počátku 80. let) zatímco na bavorských až po roce 985.

²³⁷ Aplikace Suchodolského teorie o 5–10 letém oběhu mincí před jejich tezaurací by dokonce ukazovala na počátek českého mincovnictví v letech 955–960 (např. SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 10).

provenience.²³⁸ Nebudeme-li uvažovat o možnosti alespoň částečného překrytí ražeb 3 a 9 bodových bavorských typů, pak je datum 962 *tpq* počátků ražby nejen bavorského a švábského,²³⁹ ale i českého 9 bodového typu. Na základě takto získaných objektivních dat numismatických pramenů tak lze prohlásit, že k ražbě prvních českých denárů, a tím k počátkům českého mincovnictví došlo mezi lety 962 a 965.

Z historického hlediska toto období koresponduje se změnami v mincovnictví po císařské korunovaci Oty I. projevující se mimo jiné v epigrafii i ikonografii jeho mincí. V bavorsko-švábské oblasti pak mohlo v úzké časové návaznosti na tyto císařské kroky dojít nejen k typologické změně, ale k rozšíření mincování připojením českého vévody a zřízením pražské mincovny. Toto období také odpovídá věku 12–16 let, ve kterém mohl být v raném středověku vévoda Jindřich II. prohlášen za plnoletého.

²³⁸ HAHN, W.: *Zwei Notizen*, s. 19–23; SUCHODOLSKI, S.: *Die Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts*, s. 301–313.

²³⁹ Tato datace odpovídá původní teorii S. SUCHODOLSKÉHO (*Początki*; viz též výše), která vycházela z vysoké odborné erudice autora a objektivních dat, na jejichž základě posunul S. Suchodolski počátky bavorského 9bodového typu na počátek 60. let 10. století.

3. 1. 2. Počátky českého mincovnictví

Po nástupu Jindřicha I. Liudolfinga na bavorský trůn v roce 948 razila v Bavorech pouze řezenská mincovna. Jindřich změnil dosavadní Bertholdův 4 bodový typ na 3 bodový a před rokem 953 založil novou mincovnu v Nabburku. K této typologické změně se připojil i augšpurský biskup Oldřich.²⁴⁰ V roce 950 došlo po 14letém konfliktu ke smíru mezi Otou a Boleslavem. Boleslav byl předán pod dozor Jindřicha.²⁴¹ Čechy se tak vrátily do svazku pod vedením bavorského vévody. V roce 955 se spojeným říšským silám, včetně českého kontingentu, podařilo porazit Uhry v bitvě na řece Lechu. Boleslav pravděpodobně souběžně vázal část uherských sil, nad kterými se mu podařilo zvítězit a zajmout jednoho z jejich králů jménem Lele.²⁴² Po této dvojí porážce Uhrů Bavoři ovládli opět bývalou avarskou východní marku a Češi jihovýchodní část, resp. bývalé centrum staré Moravy.

Česká územní expanze je většinou logicky spojována s obdobím po roce 935 a měla směřovat na východ a na sever podél západo-východní transevropské obchodní magistrály vedoucí z Kordóby přes Prahu a Krakov na Kyjev.²⁴³ V této době pravděpodobně většinou latentního konfliktu s říší se Boleslavovi podařilo podrobit různé sousední „podkrálíčky“ v takovém rozsahu, že se díky takto získaným zdrojům, ať materiálním či lidským, v roce 950 mohl ubránit útoku Oty I. Pomohla mu k tomu situace v říši po nástupu Oty, který musel čelit vnitřní opozici, povstáním i vnějším útokům. Tento klid zbraní stvrzený rukojmími umožnil oběma upevnit svou moc nejen doma, ale i na svých hranicích. Rozšíření české říše po Bug a Styr k Červeňským hradům, tak bylo díky absenci významnějšího soupeře otázkou krátké doby, při které došlo nejen k nárůstu moci knížete, ale také výraznému rozšíření jeho vojenského kontingentu zocelujícího se v neustálých výbojích. Proto mohl Boleslav I. vyslat 1000 vybraných bojovníků na pomoc Otovi v bitvě na Lechu, proto jejich ztráta nijak neovlivnila jeho postavení a proto mohl souběžně porazit a zajmout uherského krále a hrdinu Lela.

Tento stav a úzká spolupráce s Jindřichem Bavorským, pod jehož „dozor“ Boleslav byl dán, umožnila rozšíření jejich moci na úkor území od počátku 10. století ovládané Uhry,

²⁴⁰ HAHN MR.

²⁴¹ DĚTMAR II.2; WIDUKIND III.8.

²⁴² Annales Sangallenses maiores, MGH SS I, s. 79.

²⁴³ K tomu rozsáhlá literatura, srovnej např. články ve sbornících *Přemyslovský stát a Přemyslovci*; a LUTOVSKÝ, M.: *Bratrovrah*; MATLA-KOZŁOWSKA, M.: *Pierwsi Przemyślidzi*; NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I.1*; SLÁMA, J.: *Počátky*, s. 30–52; TŘEŠTÍK, D.: *Od příchodu*, s. 61–96; STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly*; TŘEŠTÍK, D.: *„Veliké město*, s. 49–70; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*; ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*; TÝŽ: *Expanse*, s. 205–222; WIHODA, M.: *Morava*.

tj. přímé ovládnutí Rakous východně od Enže Jindřichem I. a jihovýchodní Moravy Boleslavem II.²⁴⁴ Toto rozšíření zapadá do koncepce rozšiřování Boleslavovy moci ovládnutím důležitých obchodních cest. Záborem jižní Moravy a Rakous došlo k opanování částí důležitých obchodních magistrál, a to tzv. jantarové severo-jížní stezky a na ní napojené části podunajské tepny, v blízkosti jejichž křížení kdysi stál významný trh Moravanů. Představa, že vpádem Uhrů do této oblasti ustal obchodní ruch na těchto stezkách je podle mého mínění nereálná. Prameny dokládají sice sporadicky obchodní cesty a transakce vedoucí přes tuto oblast (a Uhry) i nadále. Pouze díky nevyzpytatelnosti nového etnika a s tím spojeného většího obchodního rizika byla hlavní trasa přesunuta do bezpečnějšího, i když méně pohodlného koridoru vedoucího přes Čechy.

V literatuře opakovaná představa, že právě díky ovládnutí a zaručení bezpečnosti na západo-východní magistrále, došel Boleslav svého bohatství, je sice doložena v písemných pramenech, archeologické nálezy (především mincí) spíše ukazují na větší význam severo-jížního směru obchodu. Maďarské dobytí Moravy a Rakous si totiž z naprosto stejného důvodu vyžádalo přesunutí hlavní trasy jantarové stezky více na západ, tj. z Pobaltí přes Poodří dále, místo původní cesty přes Moravu a oklikou kolem Alp směrem na Benátky, přes Čechy a Bavorsy Brennerským alpským průsmykem do severní Itálie. Z tohoto přesunu obou tras těžila především Praha, která se tak stala jejich novou křižovatkou, na které vznikl veliký trh Slovanů, ale také Řezno.

Rozvoji Boleslavova knížectví prospěl i další vývoj v říši po roce 950. Uznání příslušnosti k říši spojené s navrácením se pod ochranu bavorského vévodství, nové vnitřní rozbroje v první polovině 50. let, úspěšná spolupráce na likvidaci uherského nebezpečí, nástup nezletilého bavorského vévody Jindřicha II. v roce 955 a Otovo angažmá v Itálii v druhé polovině 50. let vytvořily klidný rámec pro upevnění získaných pozic a zapojení se do celoevropských mocenských i obchodních struktur. Vyvrcholením těchto vazeb bylo mincovní propojení oblastí opět zahrnující výše zmíněné bavorské „regnum“ a jeho „pertinencie“, tedy vznik něčeho, co bychom mohli nazvat bavorsko-švábsko-českou měnovou unií. Již potřetí se nám tu objevuje v numismatickém materiálu jednoznačně doložitelný jev úzkého ruku v ruce jdoucího ekonomického a politického propojení těchto tří oblastí.²⁴⁵

²⁴⁴ K tomu v poslední době nově např. WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*; MACHÁČEK, J. – WIHODA, M.: *Dolní Podyjí*, s. 878–894.

²⁴⁵ SLÁMA, J.: *Hospodářství*, s. 122–136.

Je třeba si uvědomit, že před rokem 936 je jedinou kontinuálně razící mincovnou východně od Rýna a severně od Alp stále pouze Řezno (krátkodobě doplněné Solnohradem a Würzburgem).²⁴⁶ Mincí krále Jindřicha I. Ptáčníka (919–936) známe velmi málo, všechny však pochází z mincoven v Porýní. K nárůstu mincovní produkce dochází až za krále Oty I. (936–973), nicméně i za něj se to týká především již fungujících mincoven a sklonku jeho vlády. Tento rozmach je obecně spojován s objevením stříbra na Rammelsberku u Goslaru na konci 60. let 10. století. Ne nadarmo doprovází kronikář Dětmár objevení stříbrné žíly slovy: „*Za jeho vlády nastal zlatý věk*“.²⁴⁷ Po posunutí produkce oto-adlétských denárů z 50. let až za rok 983, zůstává jedinou otonskou ražbou mimo tradiční porýnskou oblast skupina tzv. křížových denárů ražená pravděpodobně již po roce 950, jistě po roce 965.²⁴⁸ Tyto epigraficky téměř němé ražby tak jako jediné zastupují v letech cca 950–983 území, ze kterého vládnoucí Otoni pocházejí, tedy Sasko. Jiná situace je jižně od řeky Mohan. Ve švábském Augšpurku dochází ke vzniku mincovny pravděpodobně již před rokem 948, v bavorském Nabburku pak jistě mezi lety 948 a 953. Je-li dáván nárůst produkce otonských porýnských a saských ražeb do souvislosti s objevením stříbra v Harzu, pak se naskytá otázka, nestojí-li za prvním nárůstem ražeb bavorsko-švábské oblasti na přelomu 40. a 50. let obdobný jev. Zdroj stříbra pro tyto ražby je hledán především v alpské oblasti.²⁴⁹ V této souvislosti není bez zajímavosti informace, že nově vzniklá mincovna Nabburg,²⁵⁰ stejně jako později u nás Malín, stojí na ložiscích stříbra, o jejichž využití máme doklady až z období vrcholného a pozdního středověku.²⁵¹ Otázka využití těchto zdrojů v raném období je neustále diskutována, nicméně mimo Schwarzwald a Harz východně od Rýna a severně od Alp nemáme pro 10. století rozsáhlejší těžbu nijak doloženu.²⁵²

Když v první polovině 60. let přistupoval k bavorsko-švábské mincovní unii Boleslav I., musel mít zajištěn pro svou kontinuální ražbu stálý zdroj stříbra. V literatuře zmiňovaný přísun kovu z islámských oblastí Hispánie a Maroka za prodej především otroků,

²⁴⁶ HAHN MR, s. 93; KLUGE, B.: *Deutsche Münzgeschichte*, s. 31; viz též níže.

²⁴⁷ WIDUKIND III.63; DĚTMAR II.13.; KLUGE, B.: *Deutsche Münzgeschichte*, s. 31.

²⁴⁸ KILGER, Ch.: *Pfenigmärkte*, s. 124.

²⁴⁹ HAHN MR; HAHN, W.: *Weitere Ergebnisse*, s. 543–554; HAHN, W.: *Nové poznatky*, s. 9–11.

²⁵⁰ Nabburská mincovna vznikla na místě, které neleží v této době na žádné dálkové obchodní cestě. Hlavní trasa transevropské magistrály z Prahy na Řezno jej míjela z jihu, alternativní trasa přímo na Mohuč ze severu.

Nabburk pak leží mezi nimi, na spojnici Řezna s Magdeburkem.

²⁵¹ Nedaleko Nabburku v oblasti okolo Schwarzachu (Altfalter) se nachází ložisko galenitu obsahující vysoké procento olova a stříbro. MÜLLER-LUCKNER, E.: *Nabburg*, s. 3. V Čechách se analogická ložiska vyskytují především ve Stříbře, Příbrami a Harrachově. Mezi Nabburgem a Řeznem se nachází další zdroj v Nittenau viz HATZ, G. – HATZ, V. – ZWICKER, U. – GALE, N – GALE Z.: *Otto-Adelheid-Pfennige*, s. 140, obr. 337.

²⁵² BARTELS, CH. – HEMKER, CH.: *Těžba*, s. 27–38. K těžbě stříbra a olova na pomezí Slezska a Malopolska srovnej články ve sborníku *Argenti fossiores et alii*. Těžbu doloženou od 2. poloviny 11. století spojují někteří již z 10. stoletím. Tak např. MACHÁČEK, J. – MĚCHURA, R.: *Raně středověké olovo*, s. 275–287.

mohl být jedním ze zdrojů, ale nikoli stálým a stabilním. Nabízí se proto řešení, že připojením k bavorsko-švábské unii, jsme se stali odběrateli bavorské suroviny s povinností razit stejný typ. V této souvislosti je tak signifikantní, že mezi ztrátovými bavorskými mincemi v Čechách mají naprostou převahu v tomto období nabburské denáry a že právě tyto denáry, resp. jeden konkrétní nabburský typ (kříž s 9 body v úhlech kříže / kaplice s PER pod lomenicí) byl přímým vzorem pro první českou minci (viz níže). Vytěžené stříbro z Rammelsberku se stalo novým významným zdrojem pravděpodobně nejen pro císařské mincovny, ale i bavorsko-švábské, a tím i české. Jeho exploatace způsobila nebývalý nárůst produkce denárů na konci 60. let 10. století.

Vazbu na „stříbro z Bavor“ podporují i analýzy numismatického materiálu, nikoli však, jak bychom si přáli, co se týče zjištění původu díky obsahu stopových prvků, ale na základě rapidního snížení obsahu stříbra a hmotnosti u mincí Boleslava III. a Vladivoje. Přerušení spojení s Bavorskem způsobené vyhnáním Jaromíra, Oldřicha a Emmy do bavorského exilu z Čech Boleslavem III. kolem roku 1000 a jeho změna orientace „říšské“ zprostředkované ochrany z Bavor na Míšeň,²⁵³ tak pravděpodobně i zastavily přísun stříbra do českých mincoven. Ten byl obnoven až po návratu Jaromíra do Prahy v roce 1004 a s ním i ražba s vysokým obsahem stříbra.

Do tohoto obrazu počátků českého mincovnictví mezi lety 962–965 pak velmi dobře zapadá i zpráva židovského kupce z Tortosy Ibráhíma ibn Jákúba vyslance kordóbského kalifa al Hakama II. z cesty do střední Evropy, kterou podnikl v letech 965–966 a při které mimo jiné navštívil i Prahu.²⁵⁴ Ve své zprávě zachoval nejen svědectví o používání mincí v pražském tržišti, ale také informace o tehdejších cenách a zejména o pevném poměru mezi tzv. šátečky – řídce tkaným plátnem a denárem.²⁵⁵ Hypotézy posouvající začátek české ražby až za rok 967 Ibráhímovu zprávu relativizují tvrzením, že se jednalo o říšské denáry. Předpokládalo by to ale zavedení pevného poměru mezi „domácí“ a cizí měnou doloženou u nás, i přes nárůst v poslední době, stále přeci jen sporadicky. Nařízení tohoto poměru vůči cizí měně však nemá žádné opodstatnění. Na druhou stranu většina českých badatelů se domnívala, že tento pevný poměr mezi českými denáry a šátečky musel být tehdy „zavedený“ již delší dobu.²⁵⁶ Podle mého názoru je však pravděpodobnější, že byl nastaven krátce

²⁵³ DĚTMAR V.7 (5). Ke krizi českého státu viz KRZEMIENSKA, Barbara: *Krize*, s. 497–532; k Boleslavovi III. viz KALHOUS, D.: *Boleslav III.*, s. 221–229, tam i další literatura.

²⁵⁴ KOWALSKI, T.: (ed.) *Relatio*; Srovnaj též LEWICKI, T.: *Opis*, s. 695–700; a TŘEŠTÍK, D.: *Cesta*, s. 9–13; TŘEŠTÍK, D.: *„Veliké město“*, s. 49–70.

²⁵⁵ PETRÁŇ, Z.: *Jaké mince*, s. 209–219.

²⁵⁶ K tomuto názoru jsem se dříve přikláněl POLANSKÝ, L.: *Manželky*, s. 118. Tak např. PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 60; či TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 438–39. Zde vyslovený názor, že první mince dal Boleslav I.

předtím, a to spolu s počátkem ražby českých denárů. Pouze v tomto případě, tj. při změně v domácím platebním systému, má „pevný“ poměr mezi cenou raženého stříbra a k ničemu jinému než k platbám sloužící tkanině své opodstatnění. Tento „pevný“ poměr však, předpokládáme-li volný trh, nemohl vydržet dlouho.

Ražbou „bavorské“ mince a účastí na hospodářském využití raženého stříbra se Boleslavovy Čechy zapojují mezi ekonomicky a monetárně vyspělé oblasti říše a na dlouhou dobu se tak stávají jedinou kontinuálně razící slovanskou zemí.²⁵⁷

razit již okolo roku 950. Není totiž možné, aby české denáry byly raženy dříve než jejich bavorský vzor, ať jej klademe k roku 955, 962 či 967.

²⁵⁷ SLÁMA, J.: *Hospodářství*, s. 122–136.

3. 1. 3. Chronologie typů českých denárů

Jak jsme si výše ukázali, názory na relativní chronologii od dob Viktora Katze vycházejí z jeho skvělé práce. Přes starší drobné opravy a doplňky, sladění pořadí ražeb Slavníkovců s přemyslovskými z pera Z. Petráně, moji revizi přidělení některých typů Soběslavovi, se až v poslední době podařilo více upřesnit relativní chronologii pomocí rozeznání přeražeb. Týká se to především tzv. mladšího bavorsko-švábského typu kříž / kaplice, typu široká ruka / kaplice a kotvového typu. Výsledky tohoto rozpoznání následnosti na přeražbách spolu s revizí polských nálezů, ikonografickým a epigrafickým rozbohem a v návaznosti na výše uvedené upřesnění počátků českého mincovnictví nám dovolují relativně seřazené typy alespoň rámcově absolutně chronologicky zařadit. U typu je vždy uvedena přibližná absolutní datace, soupis variant (především dle Cacha), které k danému typu řadím, a nejstarší nálezy s *tpq*, jež typ datují.

1) starší bavorsko-švábský typ (962/5–cca 970)

Varianty kříž s 9, 10 a 5 body v úhlech / kaplice – Cach 1–15.

Nejstarší nálezy Metsäkula *tpq* 965, Obrzycko *tpq* 970, Kałdus-Uśc *tpq* 970.

2) mladší bavorsko-švábský typ I (cca 970–cca 972/3)

Varianty kříž se 4 body v úhlech / kaplice – Cach 26, 27, 60, Choustník 3, Lasowice 154.

Nejstarší nálezy Niemcza *tpq* 973, Lasowice *tpq* 983, Kotowice *tpq* 983/1010.

3) kotvový typ (cca okolo 972/3)

Varianta kotva / kaplice s oooo pod lomenicí – Cach 59.

Nejstarší nálezy Gębice *tpq* 985, Słupsk I *tpq* 985/990,²⁵⁸ Choustník *tpq* 990/1004.

4) mladší bavorsko-švábský typ IIa (cca okolo 972/3)

Varianty kříž / kaplice s VV či VVI pod lomenicí – Cach 32, 33, 34.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Lasowice *tpq* 983, Kotowice *tpq* 983/1010.

5) mladší bavorsko-švábský typ IIb (cca 972/3–cca 983)

Varianty kříž / kaplice s ONO, ONC, ECC, N pod lomenicí – Cach 23, 24, 25, 78, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 19, 20, 21, 22.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Kehra *tpq* 979, Lasowice *tpq* 983.

²⁵⁸ Fiala a Cach uvádí, FMP II.185, s. 467 nikoli.

6) typ „se jménem Otto“ (cca 972/3–cca 976)

Varianty hlava s opisem „ODDO“ / kaplice – Cach 79, 80, 81.

Nejstarší nálezy Turwia *tpq* 974, Nový Dvůr *tpq* 974, Kotowice *tpq* 983/1010.

7) karolinský typ (cca 972/3–cca 976)

Varianty kříž / „karolinská“ kaplice – Cach 40, 41, 42, 43, 44, 45.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Lasowice *tpq* 983, Kotowice *tpq* 983/1010.

8) se širokou rukou (cca 973–cca 980)

Varianty široká ruka / kaplice – Cach 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 39, Nový Dvůr – Fiala
BM 165 = Fiala ČD 144.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Kapiel *tpq* 983, Kotowice *tpq* 983/1010.

9) úzká ruka / kaplice (cca okolo 980/1)

Varianty ruka mezi Λ a ω / kaplice – Cach 120, 121.

Nejstarší nálezy Gralewo II *tpq* 983, Kapiel *tpq* 983, Gębice *tpq* 985.

10) tzv. nepřirazené oboly (cca 981–cca 988/990)

Varianty ruka / pták a ruka / kaplice – Cach 165–184.

Nejstarší nálezy Mančice *tpq* 990, Kalisz-Rajsków *tpq* 992, Lännäs *tpq* 991/995.

11) typ meč / kaplice (cca 973–cca 978)

a) varianty meč / kaplice – Cach 50, 51, 52, 56, 57, 58.

Nejstarší nálezy Zalesie *tpq* 976, Gralewo *tpq* 983, Čistěves *tpq* 990.

b) varianty meč / kaplice – Cach 47, 48, 49, 53, 54, 55.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Kapiel *tpq* 983, Vaalse *tpq* 983.

12) typ meče / meč (cca 973–cca 978)

Varianta meče / meč – Cach 91.

Nejstarší nálezy Nový Dvůr *tpq* 974, Choustník *tpq* 990/1004, Mančice *tpq* 990.

13) byzantizující typ (cca 976–cca 983)

Varianty hlava či poprsí Krista / ruka či kříž – Cach 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88.

Nejstarší nálezy Gralewo *tpq* 983, Kapiel *tpq* 983, Gębice *tpq* 985.

14) typ meč / meč (cca 978–cca 983)

Varianty meč / meč – Cach 90, 92.

Nejstarší nálezy Kulhusgaarden *tpq* 991, Ostroměř *tpq* 990, Poděbrady *tpq* 990.

15) typ meč(e) / pták (cca 983–cca 986)

Varianty meč(e) / pták – Cach 93, 94, 95, 96.

Nejstarší nálezy Mančice *tpq* 990, Ostroměř *tpq* 990, Moskorze *tpq* 991/995.

16) typ ruka / pták (cca 983–cca 988)

Varianty ruka / pták – Cach 160, 161, Fiala IV.6, Cach 98.

Nejstarší nálezy Mančice *tpq* 990, Poděbrady *tpq* 990, Stará Boleslav *tpq* 990.

17) frízský typ (cca 981–cca 988/990)

Varianty kříž / ruka – Cach 89, 99, 100, 102–109, 112–119.

Nejstarší nálezy Słupsk *tpq* 985/990, Mančice *tpq* 990, Choustník *tpq* 990/1004.

18) ethelredský typ starší (cca 988/990–cca 995)

Varianty ruka / poprsí (ruka mezi Λ a ω / ω a ω / ω a ω / Λ a N) – Cach 122–124, 126–128, 136, 139–141, 144–145, 146–148, 149–151, 152–154, 155–157.

Nejstarší nálezy Kalisz-Rajsków *tpq* 992, Połczyn-Zdrój *tpq* 995, Mierzeszyn *tpq* 995.

19) ethelredský typ mladší (cca okolo 995)

Varianty ruka / poprsí (ruka mezi Λ a kotvou) – Cach 129–130, 1016 a nové varianty.

Nejstarší nálezy Křinec *tpq* 995, Chýšť *tpq* 999, Hradec Králové *tpq* 999/1012.

20) typ ruka / kaplice (cca 995–cca 999)

Varianty ruka / kaplice (ruka mezi Λ a kotvou / Λ a $\omega\omega$ / $\Lambda\omega$ a kotvou) –

Cach 132–135, 142–143, 185, 226, 1017, 1018, 1020, 1021, 1023.

Nejstarší nálezy Mladá Boleslav-Podlázky *tpq* 999, Chýšť *tpq* 999, Hradec Králové *tpq* 999/1012

21) typ ruka / kříž (cca 995–cca 999)

Varianty ruka / kříž (ruka mezi Λ a kotvou) – Cach 137, 1019, 1022.

Nejstarší nálezy Chýšť *tpq* 999, Hradec Králové *tpq* 999/1012, Jarocin *tpq* 1004.

První skupinou typů je starší bavorsko-švábská, jejíž základní 9bodová varianta napodobuje přesně svůj nabburský (nikoli řezenský) vzor. Ke konci této skupiny dochází u některých variant ke změně počtu bodů v úhlech na 10 (3-3-3-1) a 5 (2-1-1-1). Na tuto skupinu plynule navazuje druhá tzv. mladší bavorsko-švábská, skrze denár Lasowice 154 razidly s ní provázaná. Pět variant se 4 body v úhlech kříže je s vysokou pravděpodobností výsledkem domácí „redukce“ v rámci bavorsko-švábského typu (v řadě 9b – 10b – 5b – 4b). Inspirací mohly být ale také starší bavorské a švábské 4 bodové ražby z let před rokem 937 či spíše soudobé ražby císařské. Vedle porýnských mincí také saské křížové denáry, jejichž produkce s objevením ložisek stříbra v Rammelsberku právě prožívala překotný růst.²⁵⁹

²⁵⁹ Převzat by tak byl pouze motiv kříže se 4 body, styl provedení by zůstal „bavorský“. Saské křížové denáry převzaly obrazovou náplň z porýnských mohučských denárů. Mohučské jsou považovány za vzor pro české ražby tzv. karolinského typu, tak např. KATZ, V.: *O chronologii*, s. 68–69, LUKAS, J.: *Denáry tzv. karolinského*

Změnu ze staršího bavorsko-švábského na mladší 4 bodový lze datovat jen opravdu rámcově na přelom 60. a 70. let. Počátek a pravděpodobně i konec krátké omezené emise 4 bodových typů pak spadá před rok 973, kdy byl nalezen v Niemczi, tedy na počátek 70. let.

Dalším důležitým pramenem pro dataci nejstarších českých typů je jediný lépe popsáný nález z našeho území zakopaný před devadesátými lety 10. století. Jedná se o nález z roku 1869 ze samoty Nový Dvůr u Duchcova, který se nedochoval, a tak jsme (ostatně jako u většiny nálezů 19. století) odkázáni na stručný popis E. Fialy, který vychází ze záznamů českého sběratele Emanuela Mikše.²⁶⁰ Obsahoval typy starší bavorsko-švábský, nejstarší varianty mladšího bavorsko-švábského II, karolinský, meč / kaplice, meče / meč a typ se jménem Otto.

Mimo ně obsahoval dle Fialova popisu ražbu o velikosti i hmotnosti obolu (0,7 g; 17 mm) Nový Dvůr – Fiala BM 165 = Fiala ČD 144 typu ruka mezi ω a Λ / kaplice s OIO pod lomenicí, která byla chybně Smolíkem (č. 213) a posléze i Cachem interpretována jako obol typu Cach 121 s rukou mezi ω a Λ . E. Fiala však striktně tuto minci odděluje od typu Cach 121, a to proto, že narozdíl od ní má tato mince místo hladkého zoubkovaného kruhu kolem ruky. Neuvádí také žádnou vodorovnou čárku nad písmenem Λ u ruky.

Rubní stranou tato mince odpovídá obrazem i opisem typu nejen typu Cach 121, ale také podstatně staršímu typu Cach 24. Lící strana by také lépe zapadala díky zoubkovanému kruhu u ruky do doby ražby v pokladu obsažených ostatních českých mincí. S denárem Cach 23 a denárem se jménem Otto Cach 79 jej spojuje stejný původní tvar opisu rubu, se souběžně raženými oboly druhého z nich pak zoubkované kruhy. Mohlo by se tak jednat o obol spojující tyto ražby s denárem typu Cach 39 se širokou rukou mezi $>$ a $<$ a na líci a kaplicí s IO pod lomenicí. Rozhodně se tak jedná o novou neznámou variantu typu ruka / kaplice, z Fialova popisu s jistotou blíže nezařaditelnou. Proto tuto minci také nelze použít pro dataci novodvorského pokladu.

Z popisu zahraniční složky Fialovi vyplývalo, že obsahovala mince augšpurského biskupa Oldřicha (923–973), Jindřicha I. (948–955) a Jindřicha II. Bavorského (955–976) do roku 974, tj. do roku, kdy měl Jindřich II. podle tehdejších představ díky neúspěšnému povstání a uvěznění přestat razit. Na základě toho Fiala ČD N 3 poklad datoval k roku 974, Nálezy 1422 a Cach N 31 pak okolo roku 975. Fiala však udává dvě období, ve kterých měl

typu, s. 55–56, ale jejich ražba ustala pravděpodobně již v roce 962. Pokud bychom však nejprve odmítli dle mého názoru pravděpodobnější domácí vývoj, tak by bylo možné považovat za vzor pro český kříž se 4 body císařské porýnské ražby (Mohuč, Špýr, Worms – Dbg 776, 777, 778/9, 825 a 842/1913) a pro kaplici „karolinského” typu soudobé ražby saských křížových denárů (CNP 309–345)

²⁶⁰ FIALA BM, s. 14; FIALA ČD s. 22–23; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 22–23; NÁLEZY 1422; CACH N 31; LUKAS, J. – POLANSKÝ L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 79.

Jindřich II. razit, z čehož plyne, že poklad obsahoval jak 9 bodový, tak 6 bodový typ. Podle současné chronologie bavorských mincí W. Hahna tak *tpq* nálezu spadá ke stejnému roku 974. V případě domácího nálezu se dá předpokládat rychlé uložení do země. Tomu odpovídá i fakt, že vedle 6 bodového v pokladu nejmladšího bavorského typu nález obsahoval nejstarší varianty výše zmíněných českých typů. Na základě toho lze skutečnou dobu ukrytí nálezu klást cca k roku 975.²⁶¹

S touto datací úzce souvisí i datování dalšího pokladu, a to z velkopolské Turwii. Nesrovnalosti ve dvou nejstarších Cappeho a Kohneho popisech depotu rozdělily badatele v pohledu na obsah a dataci do dvou skupin. Kohne datoval poklad domnívající se, že obsahoval denár Oty Švábského (od 973 švábský a od 976 i bavorský vévoda; +982) k roku 985.²⁶² H. P. Cappe datoval nález k roku 976 podle výskytu 9 bodového augšpurského typu biskupa Oldřicha tehdy považovaného za nejmladší z 3, 6 a 9 bodových typů.²⁶³ K dataci do posledních let vlády Jindřicha II., tj. před rok 976 se poté přiklonili např. H. Grote, H. Dannenberg a W. Hahn.²⁶⁴ Proti tomu vystoupil P. Ilisch s radikálním řešením odmítajícím jako součásti pokladu mince mladší než 3 bodové²⁶⁵ a za *tpq* pokladu tak prohlásil rok 955. S. Suchodolski upozornil, že P. Ilisch pominul při dataci úplně císařské ražby Oty, a posunul tak *tpq* k roku 962.²⁶⁶

Vyřazení mladších typů postavil Ilisch na původním Cappeho zmínce, že nejmladšími typy pokladu jsou 3 bodové, a pokusil se ji zdůvodnit tím, že tři mladší mince (augšpurská Oldřichova 9 bodová, řezenská 6 bodová Jindřicha a česká Boleslavova „se jménem Otto“) nepasují do kontextu, ve kterém chybí 9 bodové bavorské ražby. Je třeba říci, že Ilischovu mezeru vyplňuje Oldřichův 9 bodový augšpurský denár, takže typologická řada bavorsko-švábských mincí je celá. Tuto zcela hypotetickou puristickou akci je proto třeba odmítnout. Český denár z nálezu v Turwii byl pravděpodobně zakoupen do sbírky berlínského mincovního kabinetu a jeho fotografie byla publikována.²⁶⁷

²⁶¹ Nikoli tedy k roku 985, jak je např. uvedeno v LUKAS, J. – POLANSKÝ L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 78–79; a v VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 210.

²⁶² KOHNE, B.: *Der Fund*, s. 241–248, k roku 985.

²⁶³ CAPPE, H. P.: *Die Münzen*.

²⁶⁴ GROTE, H.: *Baierische Münzgeschichte*, s. 100; DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*, s. 42; MENADIER, J.: *Funde*, s. 170; FIALA, E.: *České denáry*, s. 152; ALBRYCHT-RAPNICKA, D.: *Les monnaies*, s. 171; HAHN MR; a původně i SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 90, pozn. 91.

²⁶⁵ ILISCH, P.: *Zum Schatzfund*, s. 85–86.

²⁶⁶ SUCHODOLSKI, S.: *Numizmatyka*, s. 188.

²⁶⁷ O totožnosti této mince publikované MENADIEREM, J.: *Funde*, s. 143, tab. V.12, je přesvědčen i CACH, F.: *Denáry*, s. 11.

Typu „se jménem Otto” se podrobně věnovali F. Cach a J. Lukas,²⁶⁸ kteří poplatní soudobým názorům na počátek českého mincovnictví samozřejmě dospěli k odlišným názorům. Souhlasit lze s názory obou na relativní chronologii typu kladoucí ho mezi nejstarší české ražby do blízkosti mladšího bavorsko-švábského typu Cach 23 a karolinského typu Suhle 30, se kterým typ Cach 79 pojí pravděpodobně shodné razidlo rubní strany. Dokládá tak časově blízkou či spíše souběžnou ražbu těchto variant denárů. Spolu J. Lukase nesouhlasím s Cachovým názorem, že jméno Otto se na denáry dostalo z denárů švábského vévody Oty (973–982). Nejen pro svůj tvar Oddo, tedy nikoli Otto švábských denárů, ale také pro evidentní snahu o symetrizaci opisu (známou též z mladšího byzantizujícího typu). Jedná se o zkorumpovaný opis jména Boleslava II. v původním znění na denáru Cach 23 +DOEZLAVDVX, o tečky doplněný na karolinském typu Suhle 30 +•DOLEZLAV•DVX a na našem denáru přetvořený v zrcadlově souměrný opis •+OD•VAV•DO+ vynecháním části jména LEZ, resp. EZ.

Naopak s F. Cachem se přibližně shodují v dataci nálezu (jak turwijského, tak novodvorského), a tím i samotných mincí. *Tpq.* turwijského nálezu osahující variantu Cach 81 a novodvorského s variantou Cach 79 je z dochovaných záznamů stejné, tedy rok 974.²⁶⁹ Počátek jejich ražby je tedy třeba položit před toto datum cca do let 972/973. Do stejné doby novodvorský poklad datuje i současné nejstarší ražby variant typů mladšího bavorsko-švábského II a i b (Cach 32–34, 23–25), karolinského (Cach 40–42) a kotvového. Kotvový typ Cach 59 je přímo razidly navázán na 4 bodovým typ Cach 60, jejichž relativní chronologii v tomto pořadí potvrdila vzájemná přeražba.²⁷⁰

Na kratší uzavřené emise mladšího bavorsko-švábského IIa a kotvového typu ražené krátce okolo let 972/3 navázaly dle svědectví novodvorského nálezu ještě před rokem 974 typy se širokou rukou, resp. obě varianty typu meč / kaplice. V prvním případě je kontinuita prokázána vazbou razidel (Cach 7 → Lasowice 154 → Cach 31 a Cach 27 → 29 → 31 → 36),²⁷¹ v druhém pak zřetelnou motivickou ikonografickou a epigrafickou návazností (Cach 60 → 59 > 58 > 57 → 50)²⁷² na jedné straně či výskytem v novodvorském nálezu (Cach 47, 49, spolu s variantou meče / meč Cach 91).

²⁶⁸ CACH, F.: *Denáry*; LUKAS, J.: *K datování*, s. 19–44.

²⁶⁹ Nemohu souhlasit se závěrem J. LUKASE (*K datování*, s. 42) založeném na vlastní dataci typu Cach 81, že pokud by byl tento český obol součástí pokladu, pak by musel být zakopán na samém počátku 80. let 10. století. Datování nálezu na základě vlastní hypotézy je nepřijatelné a v tomto případě ani navíc nutné. Nález sám velmi dobře datuje typ před polovinu 70. let.

²⁷⁰ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby*, s. 75–76, obr. 24.

²⁷¹ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby*, s. 73, diagram 2.

²⁷² LUKAS, J.: *Denáry mečového typu III*, s. 29–35.

Zatímco mladší bavorsko-švábský typ IIb je s vysokou pravděpodobností kontinuálně dlouhodobě ražen cca mezi lety 972/3–983, je typ se jménem Otto cca v polovině 70. let vystřídán byzantizujícím typem, se kterým ho pojí nejen motiv hlavy, ale také snaha o symetrizaci opisů mincí. Po polovině 70. let také končí ražba karolinského typu. Do konce 70. let pokračuje ražba typu se širokou rukou, na níž na přelomu 70. a 80. let navazuje ražba typu úzká ruka / kaplice snad pod vlivem anglosaských ražeb Ethelreda II. Mečové typy (č. 11a, 11b a 12) v druhé polovině 70. let přecházejí z variant meč / kaplice a meče / meč na variantu meč / meč, aby v první polovině 80. let plynule přešly v typy meč(e) / pták a ruka / pták. Ražba ptačích typů pak postupně končí v druhé polovině 80. let.

Na počátku 80. let také dochází k souběžné ražbě doznívajících typů mladšího bavorsko-švábského IIb a byzantizujícího s nastupujícím typem frízským. Ten je pak dominantním typem (spolu se souběžnou ražbou tzv. nepřirazených obolů) až do sklonku 80. let. Na počátku 80. let také dochází k otevření nových mincoven na Vyšehradě a na Libici, které přejímají a razí stejné typy jako Praha. Na Vyšehradě i na Libici je krátce ražen nejprve typ byzantizující, aby vzápětí Vyšehrad převzal varianty frízského typu, Libice pak přes kombinaci typu ruka / pták s mečem zrcadlila standardní ptačí motivy.

Zprovoznění nových mincoven, nárůst produkce, souběžná ražba některých typů, jednotné ikonografické pojetí českých mincí, to vše si vyžadovalo efektivní řízení mincovního provozu v zemi. Za zdárné provedení centrálně řízeného dohledu nad mincovnami byli odpovědní tzv. mincmistři. Jejich význam a prestiž stoupala s růstem produkce. Koncem 80. let 10. století se po vzoru anglosaských mincí krále Ethelreda začínají objevovat jejich jména i na českých mincích (tak Omeriz v Praze na frízském typu a typu ruka / pták a Conrad na Vyšehradě taktéž na frízském typu).

Masivní rozšíření mincovní produkce na sklonku 80. let si vyžádalo vznik nových mincoven (Mělník, Malín a Olomouc) a souběžnou ražbu více mincmistrů v centrálních mincovnách v Praze a na Vyšehradě. Tato změna šla v ruku v ruce se změnou metrologickou, ikonografickou a epigrafickou. Denár získal mírně na váze, byl zaveden jednotný tzv. ethelredský typ pro všechny mincovny, ve vládních mincovnách doplněný o „povinnost“ uvedení jména mincmistra v opisu mince. Ražby jednotlivých mincoven či mincmistrů si ponechaly drobná ikonografická rozlišení praktikovaná již na frízském typu, která musela být určena centrálně. Zavedení ethelredského typu tak povýšilo organizaci českého mincovnictví na vyšší stupeň. Postižitelné projevy této změny nám umožňují vyslovit hypotézu, že se jedná o první českou mincovní reformu provedenou kolem roku 988 v českých zemích.

3. 2. Nálezy denárů 10. století v českých zemích

Nálezy mincí 10. století představují důležitý pramen pro poznání počátků českého mincovnictví, dálkového obchodu, kulturních vlivů, ekonomických a politických vztahů českého státu v tomto období. Základním předpokladem pro ucelené vyhodnocení této problematiky je zpracování pramenné základny, tedy revize známých pokladů a nálezů. Postupné naplňování tohoto dlouhodobého úkolu je mým cílem. Předkládaný text si tak neklade za cíl úplný přehled nálezů, ale navazuje na předchozí výsledky, které doplňuje, rozšiřuje či nově interpretuje. Jako základ pro následující řádky slouží výsledky grantového projektu Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích a na ně navazující průběžné zpracovávání tohoto tématu v rámci rigorózní a disertační práce. Některá z těchto témat byla již v rámci doktorského studia publikována jako dílčí výsledky v rámci doktorského studia.²⁷³

Celkový počet nálezů mincí 10. století zaznamenaných P. Radoměským v roce 1956 v soupisu nálezů čítal 41 záznamů, z toho 32 mělo obsahovat české mince vyražené do roku 1003.²⁷⁴ V seznamu nálezů pouze českých denárů uvádí F. Cach k roku 1982 pro stejné období 31 nálezů (oproti Radoměského nálezům neuvádí či nepovažuje jejich obsah za český ve čtyřech případech, přidává pak dva starší neevidované a pouze jeden nový).²⁷⁵ Databáze nálezů vytvořená v rámci výše zmíněného grantového projektu k roku 2006–8 udává 80 nálezů.²⁷⁶ Oproti předchozím je to tak nárůst téměř dvojnásobný, na kterém se nové nálezy

²⁷³ Kapitoly 3.2 a 3.3 vychází z mých starších článků, z výsledků zjištěných v rámci řešení grantového projektu *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v Českých zemích*, Grantová agentura České republiky reg. č. 404/05/2134 a z průběžně zpracovávaných dílčích témat v rámci doktorského studia: POLANSKÝ, L.: *Manželky*, 136 s.; TÝŽ: *Spory*, s. 27–48; TÝŽ: *Streit*, s. 43–78; TÝŽ: *Nález denáru bavorského vévody*, s. 139–141; TÝŽ: *Úvahy*, s. 41–53; TÝŽ: *Denár*, s. 64–65; TÝŽ: *Ikonografie*, s. 85–95; TÝŽ: *Kníže*, s. 103–111; TÝŽ: *Mince*, s. 126–149; TÝŽ: *Oldřich*, s. 133–144; TÝŽ: *Nález denáru Jindřicha I.*, s. 146–147; TÝŽ: *Soběslav*, s. 93–106; TÝŽ: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152; TÝŽ: *Nálezy mincí 10. století*; TÝŽ: *Pře*, s. 11–44; TÝŽ: *Archeologické nálezy*, 146 s.; TÝŽ: *Rodokmen*, příloha; TÝŽ: *Jména*, s. 236–246; TÝŽ: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Interpretace*, s. 91–111; TÝŽ: *Unikátní obol*, s. 12–21; TÝŽ: *Denáry*, s. 235–254; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171; POLANSKÝ, L. – KRÁSNÝ, F. – KOUT, A.: *Kolínský denár*, s. 105–107; POLANSKÝ, L. – PETRÁŇ, Z.: *Denáry*, s. 192–195; POLANSKÝ, L. – SLÁMA, Jiří: *Denárové ražby*, s. 103–116; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, Lenka: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603; BAXA, P. – POLANSKÝ, L. – BISTÁK, P.: *Hrobový nález*, s. 304–309; BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150; KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 541–573; KOLEKTIV (POLANSKÝ, L. spoluautor): *Dědictví*, 74 s.; LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Preražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 39–90; TITÍŽ.: *Preražby českých denárů z nálezu Gebice*, s. 146–160; MAŠEK, Michal – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 150–155; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. – MAŘÍK, J. – POLANSKÝ, L.: *Centraal Europa*, s. 163–174; MICHNOVÁ, V. – POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K. – TYMONOVÁ, M.: *Komárovský poklad*, s. 98–126.

²⁷⁴ NÁLEZY, s. 9–73.

²⁷⁵ CACH N, s. 55–59; CACH N Dodatky, s. 12–15.

²⁷⁶ POLANSKÝ, L.: *Nálezy mincí*.

podílí 18ti záznamy, 15 patří starším nálezům v předchozích soupisech P. Radoměrského a F. Cacha nepodchycených odhalených při revizi písemných pramenů, sbírek a nálezů.

Předkládaný přehled nálezů evidovaných v rámci této disertační práce vzrostl na dvojnásobek a podchycuje tak již **154 nálezů mincí 10. století**. Jejich stručný přehled v podobě tabulky je uveden na konci této kapitoly. Oproti předchozímu soupisu, který byl z 80 zredukován na 76 záznamů,²⁷⁷ tak přibylo 78 nálezů (41 českých a 37 moravských), z toho je 66 nových a 12 (10 českých a 2 moravské) připadá opět na starší dříve nepodchycené nálezy.

Ze 154 depotů je 120 nálezů jednotlivých mincí, 6 drobných a 28 hromadných. Do soupisu byly zařazeny i nálezy obsahující např. byť jedinou zahraniční minci z 10. století mezi denáry jinak podstatně mladšími z 11. století (Želčany, Praha – Kanálská zahrada)

Tento neobyčejný nárůst, resp. naprostá většina těchto nových nálezů, jde na vrub používání detektoru kovů, a to jak v rámci oficiálních archeologických výzkumů, tak i z okruhu soukromých hledačů. Podchycené nálezy z této „mimo archeologické zóny“ tvoří s vysokou pravděpodobností pouhý zlomek nalezených denárů nejen námi sledovaného období. Přesto tyto nálezy rapidně změnily náš pohled na české mincovnictví 9. a 10. století, a proto všem, kteří se podílejí na zdokumentování těchto nálezů (a to především poctivým nálezcům hlásícím a odevzdávajícím své objevy dle zákona do muzeí, sběratelům i uvědomělým nálezcům poskytujícím mince k dokumentaci, tak také těm, kteří tyto nálezy podchycují a zdokumentované publikují) patří dík za záchranu jinak navždy ztracených jedinečných pramenů české historie.

Následující tabulka je řazena abecedně, čísla N představují zápis v *Nálezech*, C N zápis v Cachově soupisu nálezů pouze českých mincí, stejně jako PNM – čísla v mém v katalogu *Nálezy mincí*. Jako hromadný nález jsou označeny depoty s 10 a více mincemi, jako drobný s 2 až 9 exempláři, otazníkem jsou označeny ty, u kterých není jisté, jakého rozsahu nálezy byly. Otazník u názvu znamená nejisté nálezové okolnosti. Podrobnosti k novým nálezům viz následující kapitoly.

²⁷⁷ Jeden nález určen jako polský, druhý v rámci revize písemných záznamů jako totožný s jiným, třetí po konzervaci rozeznán jako mladší a čtvrtý po analýzách jako artefakt pravděpodobně nemincovního charakteru.

Č	PNM	CN	N	Naleziště	Nález	Datum nálezu
1	68	25	1649	BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 1	jednotlivý	před 1893
2	69			BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 2	jednotlivý	1959
3				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 3	jednotlivý	2009
4				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 4	jednotlivý	před 2013
5				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 5	jednotlivý	před 2013
6				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 6	jednotlivý	před 2013
7				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 7	jednotlivý	před 2013
8				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 8	jednotlivý	před 2013
9				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 9	jednotlivý	před 2013
10				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 10	jednotlivý	před 2013
11				BRNO-LÍŠEŇ - STARÉ ZÁMKY 11	jednotlivý	2016
12	1		1538	BUDEČ	jednotlivý	1931
13				CEBIV-BEZEMÍN	hromadný	před 2016
14	2	1	1443	ČÁSLAV	jednotlivý	1890
15				ČECHY - NEZNÁMÉ ?	jednotlivý ?	před 1970
16				ČESKOLIPSKO	jednotlivý	před 2015
17	3	2	1424	ČIŠTĚVES	hromadný	1896
18				DOKSANY	jednotlivý	2011
19	5	6	1425	DŘEVĚNICE	hromadný	před 1938
20				DUB NAD MORAVOU	jednotlivý	před 2015
21				DRŽOVICE 1	jednotlivý	2013
22				DRŽOVICE 2	jednotlivý	2014
23	6	505		HRADEC KRÁLOVÉ	hromadný	1970
24	7	10		CHLÍSTOV	hromadný	1904
25	8	11	1447	CHODOVLICE	hromadný	1928
26				CHOŤOVICE	jednotlivý	2013
27	9	12	1448	CHOUSTNÍK	hromadný	1923
28	10	13	1454	CHRAŠŤANY	hromadný	1897
29				CHÝŠŤ	hromadný	2015
30				JEVÍČKO	jednotlivý	2013
31				KANÍN 1	jednotlivý	2010
32				KANÍN 2	jednotlivý	2010
33	11	17	1652	KELČ	hromadný	1938, 1989-94, 1997-8
34				KOLÍN-ZÁLABÍ 1	jednotlivý	30. léta 20. st
35				KOLÍN-ZÁLABÍ 2 ?	jednotlivý	2013
36				KOLÍN-ZÁLABÍ 3	jednotlivý	2013
37	12		1651	KOJETÍN-POPŮVKY	hromadný	1891, 2009-13
38				KOSTICE - ZADNÍ HRÚD 1	jednotlivý	2002-2009
39				KOSTICE - ZADNÍ HRÚD 2	jednotlivý	2009
40				KOSTICE - ZADNÍ HRÚD 3	jednotlivý	2009-2010
41				KOSTICE - ZADNÍ HRÚD 4	jednotlivý	2009-2010
42				KOSTICE - ZADNÍ HRÚD 5	jednotlivý	2009-2010
43				KOZOJEDY - DŘEVÍČ 1	jednotlivý	před 2005

44				KOZOJEDY - DŘEVÍČ 2	jednotlivý	2005
45				KOZOJEDY - DŘEVÍČ 3	jednotlivý	2004-2009
46				KOZOJEDY - DŘEVÍČ 4	jednotlivý	2012
47				KOZOJEDY - DŘEVÍČ 5	jednotlivý	2013
48				KOUŘIM - U SV. JIŘÍ	jednotlivý	před 1999
49				KOZÁROVICE	jednotlivý	2013
50	14	18	1426	KŘINEC	hromadný	před 1829
51	15	19	1444	LEVÝ HRADEC	jednotlivý	1854
52	16	21	1427	LIBICE NAD CIDLINOU 1	hromadný	1896
53	17		1440	LIBICE NAD CIDLINOU 2	jednotlivý	1909
54	18	22	1421	LIBICE NAD CIDLINOU 3	jednotlivý	cca 1924
55	19	23	1419	LIBICE NAD CIDLINOU 4	jednotlivý	1949
56	20			LIBICE NAD CIDLINOU 5	jednotlivý	před 1970
57	21			LIBICE NAD CIDLINOU 6	jednotlivý	1971
58	22			LIBICE NAD CIDLINOU 7	jednotlivý	1980/1981
59	23			LIBICE NAD CIDLINOU 8	jednotlivý	1981 či 1983
60	24			LIBICE NAD CIDLINOU 9	jednotlivý	před 2000
61				LIBICE NAD CIDLINOU 10	jednotlivý	2010
62				LIBICE NAD CIDLINOU 11	jednotlivý	2010 a 2013
63				LIBICE NAD CIDLINOU 12	jednotlivý	2011
64				LIBICE NAD CIDLINOU 13	jednotlivý	2011
65				LIBICE NAD CIDLINOU 14	jednotlivý	2011
66				LIBICE NAD CIDLINOU 15	jednotlivý	2012
67				LIBICE NAD CIDLINOU 16	jednotlivý	2014
68				LIBICE NAD CIDLINOU 17	jednotlivý	2014
69				LIBICE NAD CIDLINOU 18	jednotlivý	2018
70	25	26	1428	LITOMĚŘICE 1	hromadný	před 1800
71	26	27	1429	LITOMĚŘICE 2	hromadný	okolo 1885
72	27		1437	LITOMĚŘICE 3	hromadný	před 1892
73	28	28	1430	LITOMĚŘICE 4	jednotlivý	před 1895
74	29	30	1431	MANČICE 1	hromadný	1890
75	30		1432	MANČICE 2	jednotlivý	před 1892
76	31			MIKULČICE	jednotlivý	1969
77				MISKOVICE-HOŘANY	jednotlivý	1916
78				MLADÁ BOLESLAV-PODLÁZKY	hromadný	2011
79				MORAVA - NEZNÁMÉ 1 - 1	jednotlivý	?
80				MORAVA - NEZNÁMÉ 1 - 2	jednotlivý	?
81				MORAVA - NEZNÁMÉ 1 - 3	jednotlivý	?
82				MORAVA - NEZNÁMÉ 1 - 4	jednotlivý	?
83				MORAVA - NEZNÁMÉ 2	jednotlivý	?
84				MORAVA - NEZNÁMÉ 3	jednotlivý	?
85				MORAVSKÝ KRUMLOV-ROKYTNÁ	jednotlivý	před 2010
86				NETOLICE	jednotlivý	2016
87	32			NOVÉ SEDLO 1	jednotlivý	1907/1908
88	33			NOVÉ SEDLO 2	jednotlivý	1907/1908

89	34	31	1422	NOVÝ DVŮR	hromadný	1869
90				OLOMOUC-DENISOVA	jednotlivý	2015
91				OLOMOUC-KŘÍŽKOVSKÉHO	jednotlivý	1980
92	44			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 1	jednotlivý	1984
93	41			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 2	jednotlivý	1983
94	35			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 3	jednotlivý	1983
95	39			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 4	jednotlivý	1983
96	40			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 5	jednotlivý	1983
97	42			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 6	jednotlivý	1984
98	43			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 7	jednotlivý	1984
99	38			OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 8	jednotlivý	1983
100				OLOMOUC-PEKAŘSKÁ 9	jednotlivý	1983
101				OLOMOUC-SLAVONÍN	jednotlivý	před 2013
102	45			OLOMOUC-WURMOVA	jednotlivý	1999
103	13		1653	OPAVA-KOMÁROV 1	hromadný	1881
104				OPAVA-KOMÁROV 2	jednotlivý	2015
105				OPAVA-KOMÁROV 3	jednotlivý	2015-2016
106				OPAVA-KOMÁROV 4	jednotlivý	2015-2016
107				OPAVA-KOMÁROV 5	jednotlivý	před 2018
108	46	512		OPOČNO	jednotlivý	před 1945
109	47	32	1433	OSTROMĚŘ	hromadný	1903
110	48	33	1423	PODEBRADY 1	hromadný	okolo 1885
111	49	34	1434	PODEBRADY 2	hromadný	1936
112	50			PODEBRADY 3	jednotlivý	1971
113	51			PODEBRADY 4	jednotlivý	1971
114	52		1418	PRAHA-HRAD 1	jednotlivý	1927
115	53			PRAHA-HRAD 2	jednotlivý	1927
116	54			PRAHA-HRADČANY	jednotlivý	před 1935
117		36	1473	PRAHA - KANÁLSKÁ ZAHRADA	hromadný	1894
118	55	38	1445	PRAHA-OLŠANY	drobný	1853
119	57		1446	PRAHA-SMÍCHOV	jednotlivý	1857
120	58			PRAHA-STARÉ MĚSTO	jednotlivý	1992
121	59			PRAHA-UNGELT	jednotlivý	1979
122	60		1439	PRAHA-VYŠEHRAD	jednotlivý	před 1890
123				PRACHATICE - OKRES	jednotlivý	před 2011
124	61			PŘEROV 1	drobný	1990
125	62			PŘEROV 2	jednotlivý	1990
126	63			PŘEROV 3	jednotlivý	1990
127				PŘÍBRAM - OKOLÍ	jednotlivý	před 2006
128				PŘÍTLUKY-NOVÉ MLÝNY	jednotlivý	před 2013
129				RADOVESNICE II	jednotlivý	2014
130				RADSLAVICE-ZELENÁ HORA	jednotlivý	2011
131	64		1334	RAKVICE	jednotlivý	před 1941
132	65	42	1435	ŘEPOV	jednotlivý	1890
133				SBĚŘ	drobný	před 1901

134	66		1420	STARÁ BOLESLAV 1	jednotlivý	před 1900
135	67	44	1436	STARÁ BOLESLAV 2	hromadný	1931
136	70	49	1441	STARÝ PLZENEC 1	jednotlivý	1931
137	71	49	1441	STARÝ PLZENEC 2	jednotlivý	1931
138	72			STARÝ PLZENEC 3	jednotlivý	1935
139				STARÝ PLZENEC 4	jednotlivý	2004
140				STARÝ PLZENEC 5	jednotlivý	2013
141	73			ŠANCE U BŘEZNICE 1	jednotlivý	okolo 1980
142	74			ŠANCE U BŘEZNICE 2	jednotlivý	okolo 1995
143	75		1438	ŠLUKNOV	hromadný	po 1880
144				TŘEBOVLE / KOUŘIM	jednotlivý	před 1999
145	76	50	1442	ÚSTÍ NAD LABEM - OKOLÍ	drobný ?	před 1895
146	77		1650	VELATICE	jednotlivý	před 1932
147				VELTRUBY-HRADIŠTKO I 1	jednotlivý	1990
148				VELTRUBY-HRADIŠTKO I 2	jednotlivý	2012
149				VĚROVANY	jednotlivý	před 2010
150				VITICE-LIPANY	jednotlivý	2015
151				ZÁLESÍ	drobný	před 2015
152	78			ZBEČNO	drobný	1938
153	79	54	1452	ŽATEC	hromadný	1937
154	80	55	1478	ŽELČANY	hromadný	1884

3. 2. 1. Jednotlivé a drobné nálezy mincí 2. poloviny 10. století v Čechách

Nové pohledy na české mincovnictví 10. století přinášejí nejen velké depoty, ale i nálezy jednotlivých mincí a drobných pokladů nacházených především na významných hradištích a v jejich zázemí. Rozložení těchto nálezů před započítím s revizemi v 90. letech 20. století podávalo značně nerovnoměrný obraz.²⁷⁸ To bylo dáno samozřejmě několika faktory (způsob archeologického výzkumu; doba, kdy byl prováděn; prostředí; apod.).

3. 2. 1. 1. Pražský hrad a jeho zázemí

Velmi překvapující skutečností byla především absence nálezů českých denárů 10. století z území románské Prahy.²⁷⁹ Jedinou Radoměřskému zpřístupněnou ražbou tohoto období byl imitativní denár typu kříž/kaplice nejasného českého nebo bavorského původu nalezený na III. nádvoří Pražského hradu.²⁸⁰ Tento stav naprosto nekorespondoval s obrazem Prahy konce 10. století jako centra dálkového obchodu známého z písemných pramenů.²⁸¹ V porovnání například s nálezy jednotlivých mincí na Libici nad Cidlinou²⁸² či v Olomouci²⁸³ tak Praha výrazně pokulhávala. V rámci revize nálezů mincí denárového období z Pražského hradu se tento stav přeci jen podařilo nepatrně korigovat.²⁸⁴

Od roku 1925 probíhá oficiální archeologický průzkum areálu Pražského hradu. Poslední ucelený přehled nálezů mincí z románské Prahy publikoval Pavel Radoměský v roce 1955. Představil tehdy 35 ražeb z Pražského hradu a 3 mince z jeho zázemí na Hradčanech. Neslavným výsledkem probíhající revize starých archeologických výzkumů a spolu s ní i revize všech nálezů denárového období je skutečnost, že se k dnešnímu dni bohužel podařilo dohledat pouze 16 z 38 ražeb, které měl Radoměský v roce 1955 k dispozici. Na druhou stranu pozitivním výsledkem je, že nově bylo identifikováno šest

²⁷⁸ Viz NÁLEZY II.1.

²⁷⁹ RADOMĚSKÝ, P.: *Románská Praha*, s. 32–35.

²⁸⁰ RADOMĚSKÝ, P.: *Románská Praha*, s. 15.

²⁸¹ TŘEŠTÍK, D.: *Veliké město*, s. 49–70.

²⁸² POLANSKÝ, L.: *Nález denáru Jindřicha I.*, s. 146–147.

²⁸³ BLÁHA, J.: *Topografie a otázka*, s. 179–196; BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150; BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*, s. 22–54.

²⁸⁴ POLANSKÝ, L.: *Archeologické nálezy*, s. 51–52. V roce 1983 převzala Z. Nemeškalová k určení a zpracování od Z. Smetánky 7 krabic se 437 nahrubo popsányými kusy mincí. V prvním desetiletí našeho století byly postupně tyto mince vráceny, spolu se zprávou zpracovávající část souboru, tj. výzkumy dr. Borkovského z let 1934–37. Od konce 90. let jsem postupně přebíral z vrácených souborů ražby denárového období ke zpracování a určení. Ucelené publikaci těchto nálezů brání fakt, že bohužel dosud nebyly dohledány ani všechny mince, které měl v roce 1955 k dispozici Radoměský (viz níže v textu i poznámkách).

mincí nalezených v období před rokem 1955, 11 mincí pochází z nálezů učiněných v rámci archeologických výzkumů v 80. a 90. letech 20. století, 1 kus z 60. let, chronologické zařazení dvou a časová i místní lokace dvou dalších mincí je prozatím neznáma. V současnosti tak máme k dispozici 37 z 59 nám známých ražeb denárového období, které měly být nalezeny v areálu Pražského hradu a jeho zázemí.

Důležitý je nárůst u mincí období denárů velkého střížku. Radoměřský znal pouze imitativní ražbu bavorsko-švábského devítibodového typu, český denár Oldřicha I. a bavorský Jindřicha III. (1026–1040) – dnes přiřazovaný Jindřichovi IV. (1056–1084).²⁸⁵ Nově přibýly české ražby Boleslava II. a Břetislava I., bavorská Jindřicha II. a uherská Štěpána I. Z cizích mincí mimo již zmíněné byly na Pražském hradě v mladším období nalezeny ještě tři denáry uherského krále Šalamouna I. a šest širokých bavorských feniků z konce 12. století, které jsou bohužel dochovány vždy jen po jednom exempláři. Mezi českými denáry malého střížku jsou zastoupeny ražby Břetislava I. (1x), Spytihněva II. (1x), Vratislava II. (7x), Vladislava I. (8x / z toho 3 dochované), Soběslava I. (4x), Vladislava II. (5x / 4x), Bedřicha I. (10x / 4x), Soběslava II. (3x) a Přemysla I. (2x). Zajímavý je tu především soubor mincí Soběslava I. jednoho typu, které jsou považovány za jeho nástupní denáry,²⁸⁶ nebo soubor mincí Bedřicha I., který vedle sedmi mincí různých typů v největším hradním hromadném depotu, čítá i tři ztrátové mince jednoho typu ražené se jménem panovníkovi manželky kněžny Alžběty.²⁸⁷

Jako první se v roce 1999 mezi starými dosud nezpracovanými nálezy mincí podařilo identifikovat denár bavorského vévody Jindřicha II. typu Hahn 68 nalezený na Loretánském náměstí v Praze na Hradčanech.²⁸⁸

Ostatní z dosud nezpracovaných nálezů již pocházeli z areálu Pražského hradu, resp. z jeho III. nádvoří. Nejvýznamnější byl nález denáru tzv. ethelredského typu ruka/poprsí knížete Boleslava II. (972–999) z pražské mincovny ražený mincmistrem Omerizem (typ Cach 123).²⁸⁹ Denár byl nalezen v druhotně přemístěném terénu 20. 9. 1927 na III. nádvoří Pražského hradu ve výkopu před balkonem u románské kaple. Stejný osud měl i nález denáru uherského krále Štěpána I. (997–1038) ze Stoličného Bělehradu (typ Huszár 1).²⁹⁰ Taktéž

²⁸⁵ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Románská Praha*, s. 15, tab. II:29 – určil jako DANNENBERG 1099, tj. jako bavorský denár Jindřicha III. (VI.) (1026–1040). Nověji dle W. HAHN, *Moneta*, s. 87, č. 53 se jedná o denár Jindřicha IV. (VIII.) (1056–1084). Vzhledem k tomu, že se jej nepodařilo dohledat a že jeho nová datace je již mimo české období denárů velkého střížku, není zahrnut do níže uvedeného soupisu.

²⁸⁶ POLANSKÝ, L.: *Nálezy mincí na Pražském hradě*, s. 220–230.

²⁸⁷ POLANSKÝ, L.: *Nález z Pražského hradu*, s. 1–7.

²⁸⁸ POLANSKÝ, L.: *Nález denáru bavorského vévody*, s. 139–141. Mince byla původně špatně určena jako česká Boleslava I. typ Cach 3. Viz NEMEŠKALOVÁ, Z.: *Pražský hrad, Loretánské náměstí, výzkum 1934–37, Dr. Borkovský*, uloženo v: Archiv výzkumu Pražského hradu ArÚ AVČR, č. j. 10030/00, Praha 2000, s. 1, č. 7.

²⁸⁹ CACH 123.

²⁹⁰ HUSZÁR, L.: *Münzkatalog*, s. 31.

tento denár byl nalezen na III. nádvoří, ale 14. 12. 1927 při bourání jižní zdi prozatímní rampy před jižním hlavním portálem chrámu sv. Víta v násypu pod základy zdi.

V rámci nových výzkumů byl nalezen v roce 1991 poslední nám dosud známý denár velkého střížku, a to česká ražba Břetislava I. (1035–1055) typu Cach 311. Mince byla nalezena v rámci výzkumu prováděného v Tereziánském křídle Pražského hradu v sondě XI/1155.²⁹¹

Soupis mincí období denárů velkého střížku z areálu Pražského hradu a jeho zázemí

1. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár 962/7–973/6.

AR; [0,7621 g před a 0,3220 g po čištění; (0,2032 g; 9,6 x 15,6 mm – největší zlomek)]; 9 h; rozlámaný, 4 větší zlomky + více drobných.

Určení: **Hahn MR 68b1.3 + 11.**

Lit.: Radoměský, nezná; Polanský, s. 139–141;²⁹² Boháčová, I. – Blažková, G.: *Pohřebiště I*, s. 191; tytéž: *Pohřebiště II*, s. 208–209, 302–303.

Naleziště: **Praha–Hradčany, Loretánské nám. 11. – 15. 6. 1935** (ident. 1999); lokace: pohřebiště, v okolí hrobů 294 a 295, při archeologickém výzkumu.²⁹³

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-63-01 (př. č. PHYLN-12883a).

²⁹¹ Za poskytnutí mincí ke zpracování a informací o nálezových okolnostech velice děkuji dr. Janu Frolíkovi. Jedná se o předběžné sdělení. Mince budou publikovány spolu s dalšími dosud nezveřejněnými nálezy denárů z Pražského hradu.

²⁹² Citace v tomto soupisu mimo výše uvedené zkratky: Radoměský = RADOMĚSKÝ, P.: *Románská Praha*; Polanský = POLANSKÝ, L.: *Nález denáru bavorského vévody*, s. 139–141.

²⁹³ BOHÁČOVÁ, I. – BLAŽKOVÁ, G.: *Pohřebiště*, s. 191 (I), s. 208–209, 302–303 (II) v okolí hrobu č. 294 a 295 byly nalezeny 3 mince, 2 špendlíky, náprstek, 6 bronzových plíšků, bronzový drátek a hrudka bronzoviny. Hrob 294 – raně novověký, tj. před 1541, hrob 295 – raně středověký ?. Z popisu situace vyplývá, že nález mince nespíše nesouvisí přímo s pohřebištěm, ale pravděpodobně se sídlištní situací, kterou pohřebiště narušilo. Připomeňme, že poblíž vedla hlavní cesta z hradu západním směrem.

2. BAVORY / ŠVÁBSKO / ČECHY, denár tzv. bavorsko-švábského typu (kříž / kaplice)
barbarizovaného provedení 962/5–970/973/976.

AR/AE; [0,5068 g]; 21,63 x 20,95 mm; 12 h; olámaný, 3 slepené zlomky, lakovaný (brání RFA).

Určení: -

Lit.: Radoměský, s. 15, tab. I:2; Videman, J.: *K postavení*, s. 16, č. B-05.

Naleziště: **Praha-Pražský hrad, III. nádvoří, 3. 8. 1927**; lokace: v sondě uvnitř hliněného valu; při archeologickém výzkumu.

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-15-03 (př. č. PHIII-10727).

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár tzv. ethelredského typu (ruka / poprsí).

AR; [1,2395 před a 0,2821 po čištění (0,1959 g; 12,92 x 14,87 mm – největší zlomek)]; 3h; rozlámaný, tenký, prokorodovaný, 5 větších zlomků + drobné zlomky.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Radoměský, nezná; Polanský, L.: *The 10th century*, s. 149, obr. 17.

Naleziště: **Praha-Pražský hrad, III. nádvoří, 20. 9. 1927**; lokace: u románské kaple,
ve výkopu před balkonem, při archeologickém výzkumu.

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-15-08 (př. č. PHIII-10989).

4. UHRY, Štěpán I. (997–1038), denár typ (kříž / kříž) po roce 1000.

AR; 0,7489 g před a 0,5709 g po čištění; 17,04 x 17,21; 12 h; rozlámaný, 5 zlomků,
bez drobného vylomení celá mince.

Určení: **Huszár 1.**

Lit.: Radoměský, nezná; nepublikováno.

Naleziště: **Praha-Pražský hrad, III. nádvoří, 14. 12. 1927**; lokace: při bourání jižní zdi
prozatímní rampy před jižním hlavním portálem chrámu sv. Víta v násypu
pod základy zdi.

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-15-09 (př. č. PHIII-10985).

5. ČECHY, Oldřich I. (1012–1034), denár typ (poprsí panovníka / poprsí světce).

AR; 0,7394 g; 19,78 x 20,32; 9 h; prasklý, zkorodovaný.

Určení: **Cach 293 var.**

Lit.: Radoměský, s. 15, tab. I:4.

Naleziště: **Praha-Pražský hrad, III. nádvoří, 6. 10. 1927**; lokace: na povrchu románského terénu 10. – 11. století ve štole pro potrubí severně od karolinské rampy, při archeologickém výzkumu.

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-15-04 (př. č. PHIII-10763).

6. ČECHY, Břetislav I. (1035-1055), denár typ (jezdec na koni / poprsí světce) před 1050.

AR; 1,0651 g před a 0,3149 po čištění; [19,54] x 19,67; 7,5 h; olámaný, zkorodovaný, prokorodovaný.

Určení: **Cach 311.**

Lit.: Radoměřský, nezná.

Naleziště: **Praha-Pražský hrad 1991**; lokace: Tereziánské křídlo, v sondě XI/1155, při archeologickém výzkumu.

Sbírka: ArÚ AVČR Pražský hrad, inv. č. PH-14-01 (př. č. PHTK-155).

Širší pražská sídelní aglomerace

Výše uvedené ražby přímo souvisí se sídelním zázemím Prahy, resp. Pražského hradu a jeho podhradí v 10. století. V širším okolí Prahy však máme doloženo osídlení, u něhož se dá předpokládat silná vazba na pražské centrum. Většina denárů z této oblasti však již patří ranému 11. století.

Staré město

Jedinou známou ražbou 10. století ze Starého města je bavorský denár Jindřicha II. (955–976, 985–995) z let 962/7–973/6, tzv. 9bodového typu Hahn 15k3. Byl nalezen při stavebních úpravách areálu ČVUT na Starém městě v roce 1992 v rámci archeologického průzkumu dvorního traktu přilehlého k Husově ulici naproti kostelu sv. Jiljí spolu s další pro špatný stav neurčitelnou mincí.²⁹⁴

1. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár 962/967–973/976.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **MR 68b var.**

Lit.: Hásková, J. – Starec, P.: *Nález*, s. 118–119 (jako Hahn MR 15k3).

Naleziště: **Praha-Staré město, Husova ulice, říjen–listopad 1992**; lokace: areál ČVUT

ve dvorním traktu přilehlém k Husově ulici proti kostelu sv. Jiljí; v hloubce 3,5 metru od dnešního terénu, v podlouhlém objektu zahloubeném do písčného podloží, který byl narušen mladší stavbou románského domu. Ve výplni bylo množství keramiky a kostí; archeologický výzkum.

Sbírka: nezvěstná.

Kom.: Spolu s denárem z Loretánské náměstí a imitativní mincí z Pražského hradu se jedná o nejstarší ražby nalezené na území současné Prahy.²⁹⁵ J. Hásková minci určila jako blízkou typu Hahn MR 15k3, nicméně dle ní „podobná“ vlnovka ležatého S je na jiném místě a ani si podobná s naší není. Rubní obraz celý však jednoznačně řadí

²⁹⁴ HÁSKOVÁ, J. – STAREC, P.: *Nález*, s. 118–119.

²⁹⁵ HÁSKOVÁ, J.: *Počátky Prahy*, s. 61.

tuto minci k denáru z lasowického pokladu FMP IV.B 34:290, jež je provázán s libickým exemplářem č. 7 (viz níže). Z popisu mince vyplývá sic s otazníkem, že byla poškozena korozí (nikoli, že byla měděná), tedy pravděpodobně se jedná o exemplář původní ražby, jež byla vzorem pro falsa nalezená v Lasowicích a na Libici.

Vyšehrad a Smíchov

O nálezech z obou lokalit máme pouze strohé zmínky z Katalogu retrospektivní výstavy Všeobecné zemské výstavy v Praze 1891.²⁹⁶ První „mince z 10.–11. století“ měla být nalezena před rokem 1890 na blíže nespecifikovaném místě na Vyšehradě a patřila tehdy J. Vlačihovy. Druhou minci, kterou P. Radoměský²⁹⁷ udává podle katalogu výstavy jako problematický nález blíže nespecifikovaného denáru knížete Vladivoje (1002–1003), se strohým udáním naleziště „u Smíchova,“ a kterou vystavil na téže výstavě bez dalších údajů Eduard Fiala, lze poměrně dobře identifikovat. E. Fiala ji ve svém prvním pokusu o katalog českých mincí z roku 1891 popisuje pod číslem 299 a vyobrazuje na tabulce III.2. E. Fiala však celou situaci sám zneřehlednil, když ve svém rozšířeném českém vydání katalogu v roce 1896 zaměnil u mince lokalitu Smíchov za Olšany.²⁹⁸

1. ČECHY, Vladivoj I. (1002–1003), mincmistr *Nacub*, denár.

AR; 0,82 g; 19 mm; vylomený.

Určení: **Cach 220.**

Lit.: Fiala, E.: *Beschreibung*, s. 33, č. 299, tab. III.2; Fiala, E.: *České denáry*, s. 256–257, tab. V.3; Radoměský, s. 31; *Nálezy* 1446.

Naleziště: **Praha-Smíchov 1857**; lokace: poblíž židovského hřbitova na Smíchově dělníkem Homolou.

Sbírka: E. Fiala 1891, 1896 (dříve Grentzer); dnes neznámá.

²⁹⁶ *Katalog retrospektivní výstavy Všeobecné zemské výstavy v Praze 1891*, skupina XXV, s. 13 a 37, č. 62.

²⁹⁷ RADOMĚSKÝ, P.: *Románská Praha*, s. 19–21, 31; poté i v *Nálezy* 1446.

²⁹⁸ U židovského hřbitova na Olšanech se našel jiný poklad (*Nálezy* 1445 – tam i starší literatura), který také obsahoval mince Vladivoje (a mince Boleslava III), ale jiného typu. E. Fiala také tyto dva nálezy v *Českých denárech* nespojuje, naopak rozlišuje. FIALA, E.: *České denáry*, s. 160, 256–257. K olšanskému depotu viz níže.

Vyhodnocení

Všech devět výše uvedených mincí ukazuje, že se Pražský hrad, resp. pražská sídelní kotlina, nelišila od jiných významných českých obchodních středisek, co se týče struktury jednotlivých ztrátových nálezů mincí. Především nejstarších šest pak podporuje již dříve publikované obecné závěry týkající se počátků českého mincovnictví.

Chronologicky nejstarší dobře určitelný nález denáru bavorského vévody Jindřicha II. typu Hahn MR 68 nalezeného na pohřebišti na Loretánském náměstí v Praze na Hradčanech představuje ražbu, která byla bezprostředním vzorem pro první český denár vůbec. Bezprostředně po opublikování této mince se rozpoutala diskuse o první české minci a chronologii nejstaršího typu, ze které vyplynula změna pořadí prvních Cachových, resp. Katzových variant. Především typ Cach 1 tzv. 6 bodový (spolu s již dříve odmítnutým 10 bodovým typem) byl označen za nikdy neexistující, resp. chybně překreslený 5 bodový typ. Na vinně tu byl především starý úzus deskripce mincí používající zkracování popisů pomocí označení „jako dříve,“ při kterém docházelo k mnoha nepřesnostem a chybám. Po diskuzi se tak ustálil sled prvních českých mincí, se kterým lze plně souhlasit, v pořadí Cach 3 (9b s PER), 2 (9b s RE), 1 (5b s RE), 4 (9b s PRA), kdy Cach 1, 2 a 4 jsou variantami vycházejícími z Cach 3.²⁹⁹

V roce 2002 však přišel W. Hahn s novými hypotézami o počátcích českého mincovnictví. Vypublikoval nový soupis mincí 9bodového typu, který spojil se svou teorií o pozdním počátku českého mincovnictví. Na první místo postavil variantu Cach 4 s PRA pod lomenicí a její ražbu spojil se vznikem pražského biskupství v roce 973, resp. 976.³⁰⁰ Jméno Biagota je mužské a patří mincovnímu pachtýři, GOT, PER, VVI, IOA a USFERA jsou jména mincmistrů. Pomineme-li to, že datum založení pražského biskupství a jeho obsazení prvním biskupem je samo o sobě historickou interpretací, a že spojení počátků mincovnictví se vznikem biskupství nemá žádný smysl ani oporu v pramenech, říká Hahn v podstatě následující: v Praze byl v roce 973, resp. spíše 976 jako první vyražen typ Cach 4 s PRA pod lomenicí k oslavě založení biskupství, který byl záhy zaměněn za typ Cach 3 s PER pod lomenicí, který byl vyražen podle bavorského typu, který byl vzorem pro první českou ražbu.

Máme tu opět několik rozporů. První česká ražba je a není vyražena podle bavorského vzoru. Proč bychom měli po vyražení první mince s vlastním nápisem pod lomenicí přejít

²⁹⁹ POLANSKÝ, L.: *Nález denáru bavorského vévody*, s. 139–141; PETRÁŇ, Z.: *Problematika denárů Boleslava I.*, s. 129–135; PAUKERT, J.: *Ještě k denárům*, s. 97–98; PETRÁŇ, Z.: *Čtyřkuličkový typ*, s. 33–35; PAUKERT, J.: *Naše současné znalosti*, s. 65–78.

³⁰⁰ HAHN BM, s. 379–392; tak již SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 43, obr. 26.

na přesnou kopii bavorské ražby? Proč, když se záhy tento typ rozvíjí zcela nezávisle na bavorském mincovnictví. Jediným typem, který přesně odpovídá svému vzoru, je jen typ Cach 3 s PER pod lomenicí, ostatní z něj vychází či přináší vlastní změny. Druhou záhadou je, proč bychom v roce 973, resp. 976 měli napodobovat již v Bavorech neražený 9bodový typ (dle Hahna ražen původně v letech 967–973, nověji precizováno na 967–974, snad abychom jej v roce 973 stihli převzít).³⁰¹ Opět v Čechách napodobujeme to, co se již jinde nerazí, popřípadě si tento typ ponecháme po několik let, i když v Bavorech v roce 973 zavedou 6bodový typ. Ten pak natolik neumíme napodobit, že z toho vznikne 5bodový hybrid, a tak raději zůstáváme u typu 9bodového.

Chronologie nejstarších bavorských typů je postavena stejným způsobem na základě nejen známých, ale i zcela hypotetických historických událostí a osobností. Již výše jsem poukázal, že Hahn uvažuje o změně mincovních typů na základě předpokládané změny ve funkci falckrabat a purkrabí, ale pokud mu nevyhovuje změna typů při změně panovníka, tak ji odmítá a posouvá. Všude jinde je však změna panovníků základním chronologickým dělítkem. Lze připustit, že smrt panovníka a nástup jeho nezletilého stejnojmenného syna se nemusí na minci projevit, nicméně konkrétní určení data takto „posunuté“ typologické změny je a bude vždy jen pouhou hypotetickou konstrukcí, stejně tak jako přesné zadatování každé takové změny v rámci panování jednoho vládce. V mnoha případech je problematické i relativní pořadí některých typů, natož pak absolutní. Příkladem tu může být samotný 6bodový bavorský typ.

Jediné co nám tu opravdu může pomoci, jsou přeražby a případná návaznost razidel, která však jde jen výjimečně přes typovou hranici. Proto jediným přijatelným argumentem pro prodloužení ražby 3bodového typu Jindřicha I. do doby vlády Jindřicha II. je přeražba denáru císaře Oty I. ze Špýru ražená po roce 962 (Dannenberg 825 a) právě 3bodovým typem s PER.³⁰² Nicméně to není opět zásadní argument pro posun počátků ražby 9 bodového později. Oba typy mohly totiž být raženy po nějakou dobu souběžně. Je zajímavé, že v případě bavorského mincovnictví tuto možnost Hahn i Suchodolski nepřipouští, avšak vzhledem k tomu, že posunem ražby vzniká chronologický problém s mnoha českými typy (Cach 17–101), které by tak měly být vyraženy v krátké době 978–985 před ražbami typu fríského a ethelredského, v Čechách souběžnou ražbu přímo předpokládají.

³⁰¹ HAHN BM, s. 380.

³⁰² HAHN, W.: *Zwei Notizen*, s. 20–21.

3. 2. 1. 2. Mince 10. a 11. století nalezené na Libici a v jeho zázemí

Zcela odlišná situace je na Libici. Narozdíl od Prahy je vnitřní hradiště, resp. akropole nezastavěná, na předhradí pak leží stejnojmenná vesnice. Hradiště bylo v roce 1989 vyhlášeno národní kulturní památkou. K zázemí počítám přilehlé sídlištní a hrobové nálezy v podhradí. Takto pojatá libická aglomerace je již více jak sto let archeologicky sledována a patří k nejlépe poznaným raně středověkým lokalitám v Čechách. Archeologický výzkum pokryl již přibližně 5 % plochy opevněného areálu.³⁰³

Nálezy mincí na Libici a v jejím nejbližším okolí z denárového období nebyly na rozdíl od jiných lokalit až do zahájení pravidelného archeologického průzkumu detektorem kovů zanedbatelné.³⁰⁴ Jednalo se v podstatě o dvanáct nálezů, z nichž pouze jediný obsahoval více mincí. Od roku 2009 probíhá oficiální archeologický povrchový průzkum akropole hradiště Libice za pomoci detektorů. V sedmi sezónách se podařilo objevit 15 mincí denárového období či jejich zlomků. Z 12 českých ražeb připadá pět na denáry knížete Boleslava II. (972–999), pět na Břetislava I. (1037–1055), jedna na Spytihněva II. (1055–1061). Dvě mince patří do okruhu denárů bavorsko-švábských, první je pravděpodobně ražba bavorského vévody Liudolfa Švábského (953–954), druhá blíže neurčitelné soudobé falsum. Poslední mincí tohoto období nalezenou v rámci těchto průzkumů na Libici je byzantský miliaresion Basilea II. (976–1025) ražený v letech 977–989 v Konstantinopoli. V zázemí hradiště pak byl detektorem objeven 16. kus patřící Břetislavovi I. (1037–1055). Tyto mince korespondují se staršími šesti nálezy z akropole, při kterých byly objeveny denáry Boleslava I., Boleslava II., Břetislava I., Jindřicha I./II. Bavorského a soudobé falsum z bavorsko-švábského okruhu. Nálezy z akropole pak doplňují čtyři nálezy z předhradí, při kterých byly nalezeny mince Jindřicha I./II. Bavorského, Břetislava I., Bořivoje II. a byzantský zlatý histamenon Jana I. Cimiska, jeden přesněji nelokalizovatelný, tj. nález oto-adlétského denáru, a jeden z podhradí výjimečný tím, že se jedná o jediný depot více mincí (10 denárů Boleslava II.) z celé libické aglomerace navíc uložený jako obol mrtvých do hrobu.

V rámci detektorových průzkumů byly nalezeny na akropoli také mince staršího a mladšího období – 2 římské mince a 98 ražeb grošového a tolarového období, dva početní

³⁰³ ČTVERÁK, V. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 174–177; LUTOVSKÝ, M.: *Encyklopedie*, s. 161–163; *Libice nad Cidlinou, okr. Nymburk, Středočeský kraj. raně středověké hradiště (9.–11. století)*, Archeologický atlas ČR – výpis lokality, zdroj: http://www.archeologickyatlas.cz/cs/lokace/libice_nb_hradiste, 26.1.2019; MAŘÍK, J.: *Libice*, s. 619–623; TÝŽ: *Libická sídelní aglomerace*; TÝŽ: *Topografie* s. 331–350.

³⁰⁴ POLANSKÝ, L.: *Nález denáru Jindřicha I.*, s. 146–147. Zde i soupis nálezů 10. století doplněný, opravený a použitý dále v textu.

peníze a jedna blíže neurčitelná známka.³⁰⁵ V souvislosti s nálezy těchto 117 ražeb je zajímavý především chronologický hiát mezi poslední raně středověkou denárovou ražbou Bořivoje II. a následujícími prvními vrcholně středověkými ražbami grošového období Václava II. raženými až po roce 1300. Mezi objevenými mladšími ražbami vyniká nález unikátního tlustého peníze Ludvíka I. Jagellonského (1516–1526), jež byl vyražen kombinací razidel bílého peníze a dosud neznámé varianty halěře. Jedná se o vůbec první známou samostatnou tlustou ražbu tohoto panovníka.³⁰⁶

Jak již bylo výše řečeno, do období ražby českých denárů spadá 28 nálezů. V chronologickém pořadí nálezů se jedná o tyto depoty. Prvním nálezem byl, nepočítáme-li nejasný depot mincí Boleslavů z 80. let 19. století široce lokalizovaný do okolí města Poděbrad (Nálezy 1423), objev deseti mincí Boleslava II. typu ruka/ethelredské poprsí (Cach 123, 136 a 141) v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu pohřebiště prováděném Janem Hellichem při stavbě nové budovy železniční stanice roku 1896 (Nálezy 1427).³⁰⁷

Druhým nálezem byl oto-adlétský denár odhalený při výkopech někdy před datem 25. 1. 1909 (Nálezy 1440), kdy byl darován majitelem cukrovaru Eduardem Haislem do sbírek Národního muzea.

Třetím byl náhodný nález denáru knížete Boleslava typu kříž s 9 body/kaplice s IOA (Cach 11) učiněný školákem roku 1924 v jižní části vnitřního hradiště (Nálezy 1421).

Čtvrtým byl další denár typu kříž s 9 body/kaplice s CVV\³⁰⁸ nalezený 1949 při archeologickém výzkumu v objektu v severozápadní části vnitřního hradiště (Nálezy 1419), jehož provenienci však nelze s jistotou určit, protože jeho opisy jsou nesrozumitelné. Určité indicie naznačují, že by se spíše než o napodobeninu českých mincí mohlo jednat o následní ražbu imitující nabburský denár vévody Jindřicha II. (955–976, 985–995) z let 962/7–973.

Pátý denár byl vykopaný při archeologickém výzkumu v roce 1951 na pohřebišti akropole v kostrovém hrobě č. 71 (Nálezy 1469). Jedná se o denár Břetislava I. typu postava panovníka / poprsí světce (Cach 316) použitý jako obol mrtvých uložený v levé ruce kostry.³⁰⁹

³⁰⁵ Za poskytnutí denárů ke zpracování a informací o výzkumech i o dalších mincích nalezených na Libici velice děkuji PhDr. Janu Maříkovi, Ph.D., řediteli Archeologického ústavu AV ČR.

³⁰⁶ Minci připravuji k publikaci.

³⁰⁷ NÁLEZY 1427, s. 11 je uvedeno mylné datum objevení 15. 7. 1954.

³⁰⁸ CACH uvádí č. 16, ale v: HÁSKOVÁ, J.: *Slavnickovské mincování*, obr. 1, 2 a 43 je vyobrazena fotografie zcela odlišné mince s Cach 16 nesouvisející. Viz níže.

³⁰⁹ RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, s. 19.

Šestým nálezem je náhodný objev byzantské zlaté mince Jana I. Cimiska (969–976) v 60. letech 20. století při práci na pozemcích zahradnictví, tj. v prostoru jižní části libického předhradí.

Sedmým pak nález z roku 1971, kdy byl v druhotném zásypu rybářské sádky zhruba uprostřed vnitřního hradiště nalezen další denár typu kříž s 9 body/kaplice s P $\supset \supset$. Jedná o soudobé falsum nabburského denáru Jindřicha II. (955–976, 985–995) z let 962/7–973 se zkorumpovanými opisy a nápisem.

Osmým nálezem učiněným při předstihovém záchranném výzkumu v roce 1976 v ploše staveniště kulturního domu na parcele č. 18/1 ve středu předhradí je denár Břetislava I. malého střížku typ Cach 322. Byl nalezen v sondě 3 v druhotné pozici v zásypu objektu 31 náležejícímu k vrcholně středověkému až raně novověkému manskému dvoru vybudovanému ve 14. století.³¹⁰

Devátým nálezem spojovaným s Libicí je údajný povrchový sběr v těsném západním sousedství severní části mladšího libického paláce denáru typu ruka/ethelredské poprsí Boleslava II. (dříve Soběslava Slavníkovce) typu Cach 153 učiněného sběratelem cca počátkem roku 1981. Tento nález je zpochybňován, je možné, že se jedná o záměrnou lokaci mince na Libici, která by tak byla první a jedinou slavníkovskou mincí zde objevenou.

Desátým nálezem při archeologickém výzkumu u rodinného domku a garáže na parcele č. 6 v sondě 28 při východním okraji předhradí v mladohradištní vrstvě 5 vnitřního příkopu opevnění je nejmladší mince souboru, a to denár Bořivoje II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120) z let 1118–1120.

Jedenáctým nálezem je odkrytí nabburského denáru Jindřicha I. či II. Bavorského (948–955–962/7) (Hahn MR 65a1.²A) při archeologickém výzkumu v letech 1981/1983 na předhradí v jámovém objektu č. 30.³¹¹

Dvanáctým je povrchový nález učiněný v 90. letech minulého století na ploše západního areálu, resp. na akropoli hradiště, další nabburská mince Jindřicha I. či Jindřicha II. Bavorského (948–955–962/7).³¹²

³¹⁰ NEMEŠKALOVÁ, Z. – JUSTOVÁ, J.: *Denár Břetislava I.*, s. 17; CACH N 509; HÁSKOVÁ, J. – JUSTOVÁ, J. – TUREK, R.: *LIVBVZ*, s. 47, 49, obr. 64:1.

³¹¹ JUSTOVÁ, J.: *Archeologický výzkum [1980–1984]*, s. 313. Zde mince určena dle Nemeškalové chybně jako Cach 3.

³¹² POLANSKÝ, L.: *Nález denáru Jindřicha I.*, s. 146–147.

Následující mince (13–18 a 19–26) byly objeveny v rámci oficiálních archeologických povrchových průzkumů akropole hradiště Libice za pomoci detektorů. Bylo nalezeno 16 mincí či zlomků, z nichž ve dvou případech se jednalo o dva zlomky téže mince.

Třináctá až osmnáctá mince byla nalezena ve dnech 11.–12. 9. 2010. Jednalo se o čtyři denáry Břetislava I. (1037–1055), tzv. malého střížku Cach 322 (3x) a Cach 324 (1x), dva zlomky denáru typu kříž se 3 body/kaplice s PER Liudolfa Švábského (953–954) a jeden ze dvou zlomků denáru mečového typu Cach 42 Boleslava II. (972–999). Druhý zlomek této mince byl jako jediný denárový nalezen 24. 9. 2013.

Devatenáctá mince je detektorový nález z let 2010–2013 učiněný na poli cca 700 m severozápadně od hřbitova v obci Libice nad Cidlinou.

Dvacátá a dvacátá první mince byla objevena 20. 8. 2011, dvacátá třetí 21. 8. 2011. Všechny tři jsou denáry Boleslava II. (972–999), jeden tzv. frízského typu Cach 118 a dva typu ethelredského Cach 123 (druhý blíže neurčitelný).

Dvacátá třetí a čtvrtá mince nalezené 4.–5. 8. 2012 patří typu ruka/kaplice Cach 29 Boleslava II. (972–999) a dalšímu denáru tzv. malého střížku typu Cach 322 Břetislava I. (1037–1055).

Další tři nálezy (25–27) z roku 2014 přinesly nové typy mincí. Dvacátý pátý je nález zlomku soudobého falsa z bavorsko-švábské oblasti z konce 10. století; dvacátý šestý patří denáru tzv. malého střížku typu Cach 330 Spytihněvu II. (1055–1061) a dvacátý sedmý nález je druhým nálezem byzantské mince tentokrátě však stříbrné ražby, tj. miliaresia Basileia II. (976–1025) z let 977–989.

Konečně poslední dvacátý osmý nález z roku 2018 připadá mečovému typu Cach 49 Boleslava II. (972–999).

Komentovaný soupis mincí nalezených na libické aglomeraci

1.1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Omeriz, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **Λ**, nad písmeny vodorovné čárky;

opis 1 h ↑ ∪: **XD V X BOLE Z LAVS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 11 h ↑ ∪: **XOMERIZ•RRACA•CIV**–

AR; 1,1368 g; 22,49 x 22,63 mm; 12 h; vyštípnutý kousek okraje, prasklý na 8 h; na rubní straně v obraze odchlípnutý kousek stříbrné vrstvy, plátku.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*, s. 620; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-54213.

1.2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **Ω** a **Λ**, nad
písmeny vodorovné čárky;

opis 2 h ↑ **Ω**: **XDVXBOLEZLAVS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 9 h ↑ **Ω**: **XOMEPIZRRACA•CIV**–

AR; 1,2478 g; 21,72 x 21,64 mm; 1 h.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich,
Nálezy, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11, s. 64, č. 1; J. Mařík, *Libice*; J.
Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží,
v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-54214.

1.3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **Ω** a **Λ**, nad
písmeny vodorovné čárky;

opis 1,5 h ↑ **Ω**: **XDVXBOLEZLAVS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 9 h ↑ **Ω**: **XOMERIZ•RRACA•CIV**–

AR; 1,1834 g; 21,94 x 21,84 mm; 7,5 h.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-54215.

1.4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **Θ** a **Λ**, nad písmeny vodorovné čárky;

opis 1,5 h ↑ ∪: **XDVXBOLEZLAVS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 10,5 h ↑ ∪: **XOMERIZ•RRACA•CIV**–

AR; 1,1579 g; 20,98 x 20,98 mm; 1,5 h.

Určení: **Cach 123**.

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-54216.

1.5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

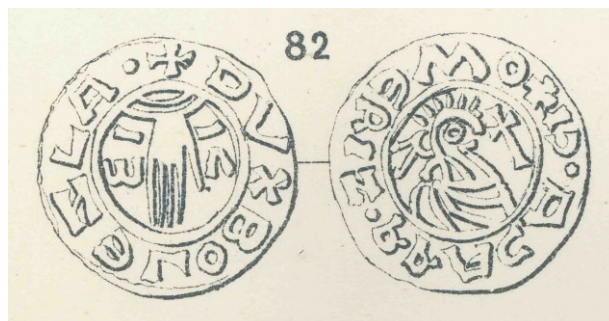
Určení: **Cach 123**.

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží,
v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: soukromá (1897 Eduard Haisl, dnes neznámá).

Kom.: vyobrazení převzato z HELLICH, J.: *Archeologický výzkum*, s. 677–678, obr. 11.

1.6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **Λ**, nad
písmeny vodorovné čárky;
opis 12 h ↑ ∪: **XDVXBOLEZLA•**

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;
opis 1,5 h ↑ ∪: **+OMERIZ•RRACA[• či O]CI**

AR; 1,26 g.

Určení: **Cach 123; Smolík 231** (tab. IV.82).

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; Smolík, J.: *Denary*, s. 24, č. 5, s. 76, č. 231; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, rozřazena.

Kom.: Mince popsána dle textu a vyobrazení u Smolíka. Smolík má rozpor mezi textem a vyobrazením v opise rubu (**•** versus **O**). Přes specifický opis mince ve sbírce nebyla identifikována. Vyobrazení převzato z Smolík, J.: *Denary*, tab. IV.82.

1.7. až 1.8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ ruka/poprsí.

Určení: **Cach 123**.

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, rozřazeny.

Kom.: ve staré sbírce je rozřazen větší počet mincí tohoto typu bez lokace, mince tedy již nepůjde zpětně identifikovat.

1.9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Olomouc, mincmistr Mizlenta, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi ω a Λ , nad písmeny vodorovné čárky;

opis $\uparrow \cup$: +DV+BOLEZLAVS(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis $\uparrow \cup$: WIZAdOANVCVNU

AR; 1,1118 g; 21,56 x 21,53 mm; 6 h.

Určení: **Cach 136; Smolík 289.**

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; Smolík, J.: *Denary*, s. 24, č. 5, s. 82, č. 289; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-79.

Kom.: Mince byla identifikována dle popisu u Smolíka.

1.10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Vyšehrad, mincmistr Athaz, denár typ ruka/poprsí

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **Λ**, nad

písmeny vodorovné čárky;

opis 12 h ↑☩: **+BOLEZLVDVX**

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 11,5 h ↑☩: **+VDVCEGVATHZ**

AR; [1,0374] g ; [22,23] x 22,32 mm; 1,5 h; olámaný mezi 12 a 4 h.

Určení: **Cach 141; Smolík 352** (tab. V.105).

Lit.: Cach N 21; Nálezy 1427; J. Hellich, *Archeologický výzkum*, s. 682–683; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38–39; Smolík, J.: *Denary*, s. 24, č. 5, s. 90, č. 352; P. Radoměský, *Obol*, s. 18–19, č. 11; J. Hásková, *Vyšehradská mincovna*, s. 131, č. IV.1.a;³¹³ J. Mařík, *Libice*; J. Mařík, *Topografie*, s. 340.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1896**; lokace: podhradí, pohřebiště u nádraží, v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-107.

Kom.: V literatuře je k tomu nálezu uvedeno několik chybných údajů. J. Hellich jej ve svém druhém článku datuje k roku 1897.³¹⁴ Nálezy 1427, s. 11 pro změnu uvádí zcela chybné přesné datum odkrytí – 15. 7. 1954. Denár č. 1.10. byl vzorem pro perokresbu uvedenou na tab V.105 v katalogu Smolíka a č. 141 v katalogu Cacha.³¹⁵ Ke jménu mincmistra Athaze viz níže kapitola o mincmistrech.³¹⁶ Smolík uvádí ve svém katalogu 6 ks,³¹⁷ z toho jeden Athazův, zbylých 5 považuje za Omerizovi. Uvádí však 3 varianty – č. 258 (3x) odpovídá našim denárům 1.1–4; Smolík č. 231 má variantní opisy líce i rubu, avšak zcela jasně jde o minci Omerize (1.5); oproti tomu č. 289 není jak se domnívá Smolík Omeriz, ale Cach 136 Mizlenta z Olomouce (1.9). Tento exemplář se mi podařilo identifikovat ve sbírce Národního muzea. Z jakého důvodu uvádí Cach N 21 jako součást nálezu typ Cach 140 je nejasné, není však vyloučené, že mohlo jít o omyl v určení Smolíkova denáru č. 289.

Depot mohl, ale spíše neobsahoval více mincí. Z Hellichova popisu vyplývá, že hrob z kamene nejevil žádné známky porušení, z čehož spolu s faktem, že některé kosti byly přemístěny, vyvodil závěr, že byl hrob vybrán někým, kdo o depotu věděl

³¹³ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století*, Sborník Národního muzea v Praze A 29, 1975, s. 105–160.

³¹⁴ HELLICH, J.: *Nálezy*, s. 38–39.

³¹⁵ CACH 141.

³¹⁶ POLANSKÝ, L.: *Jména*, s. s. 236–246.

³¹⁷ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 76, č. 231, s. 79, č. 258 (3x), s. 82, č. 289 a s. 90, č. 352.

již cca 10 let po pohřbu. Neporušený hrob, přemístění pouze některých kostí a rozptýlení mincí jen na jedné straně od nebožtíka spíše naznačují, že změny v hrobě způsobil rozklad těla v duté hrobce spolu s působením půdní fauny, tj. především velkých hrabavých zvířat – hlodavců.³¹⁸ Domnívám se proto, že hotovost deseti denárů byla původní a že se jednalo o bohatý obol mrtvých.³¹⁹ Druhá varianta výkladu, že se jednalo o pohřbení s hotovostí, nevylučuje zcela i záměr – tedy obol mrtvých ve formě symbolické hotovosti dotyčného. Násobek deseti koresponduje s početním územ v Čechách 10. století, jak dokládá zpráva Ibrahima ibn Jakuba o deseti šáteccích za denár.³²⁰ Předpokládat při uložení těla s takovouto hotovostí výjimečnou událost (násilná smrt, nemoc, strach ze zemřelého) je dosti spekulativní závěr. Zbavení se strachu se v hrobech projevuje, zcela jiným způsobem. Násilnou smrt většinou doprovází z pohledu tehdejší společnosti zcela legitimní právo na kořist. V případě libického nebožtíka jde však, jak svědčí nejen mince, ale i „honosná“ hrobka, o velmi významný pohřeb bez známek jakýchkoli negativních pověrečných aktivit.

2. SASKO, Ota a Adelheida, mincovna *Goslar* (?), denár tzv. oto-adlétský po 983.

AR; neměřeno; špatně zachovalý.

Lit.: Nálezy 1440.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou (okr. Nymburk) před 25. 1. 1909**; lokace: při výkopech na Libici.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, přír. č. H5p2/1909 (získán od E. Haisla), rozřazen.

Kom.: denár byl ve sbírce Národního muzea rozřazen a s největší pravděpodobností jej nebude možné již identifikovat. V literatuře nebyl vůbec popsán ani přibližně určen a nebylo publikováno ani žádné vyobrazení.

³¹⁸ ČERNÝ, V.: *Význam*, s. 301–313, zvl. 309; PROKEŠ, L.: *Posmrtné změny*, s. 1–50; zvl. s. 14–16.

³¹⁹ K obolům RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol mrtvých*; KOLNÍKOVÁ, E.: *Obolus mrtvých*, s. 189–254; KOVÁČZ, L.: *Einzelne Fragen*, s. 35–41; SUCHODOLSKI, S.: *Poczatki obola*, s. 266–307; KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 774–808; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44; BARTOŠKOVÁ, A.: *Obolus mrtvých*, s. 129–138; BARTOŠKOVÁ, A. – SLÁMA, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 150–152; POLANSKÝ, L.: *Unikátní obol*, s. 12–21; SUCHODOLSKI, S.: *The Obol*, s. 316–340 (dva hroby s 6 a 7 mincemi u hlavy).

³²⁰ *Relacja Ibrahima ibn Jakuba*, s. 48. Český překlad textu Ibrahima ibn Jakuba lze nalézt v knize *Magnae Moraviae fontes historici III.*, Brno 1969, s. 411–420.

3. ČECHY, Boleslav I. (935–972), denár typ kříž/kaplice.

Av.: v perlovém kruhu rovnoramenný kříž s devíti body v úhlech (☩ 3-0-3-3);

opis 11 h ↑☩: **BGPIEH OAVDVX**

Rv.: kaplice s **IOA** pod lomenicí;

opis 1 h ↑☩: **PRAGACIVITA**

AR; 1,02 g.

Určení: **Cach 11 var.; Hahn B XVII.**

Lit.: Cach N 22; Nálezy 1421; J. Hellich, *Nálezy*, s. 38, tab. II.4.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1924**; lokace: akropole – jižní část, náhodný
nález učiněný školákem.

Sbírka: neznámá.

Kom.: foto převzato z Hellich, J.: *Nálezy*, tab. II.4. Mince je prvním známým exemplářem
této varianty typu Cach 11. Druhý známý exemplář této varianty pochází z polského
nálezu uloženého ve sbírce v Kórniku (viz obr. k č. 3).³²¹

Obr. k č. 3: Denár Cach 11 var. z polského nálezu uloženého ve sbírce v Kórniku.

³²¹ CACH N 91; PSW IVD, 57.

4. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, obol z let 962/7–973.

Av.: v perlovém kruhu rovnoramenný kříž s devíti body v úhlech (☩ 0-3-3-3);

opis zkorumpovaný, viz obr.

Rv: kaplice s **CVV** pod lomenicí;

opis zkorumpovaný, viz obr.

AR; 0,6642 g; 19,08 x 18,18 mm; 12 h.

RFA: 78,59% Ag; 17,11 Cu; 1,75% Pb; 1,27 Au; 0,93% Sn; 0,19% Bi; 0,16% Zn.

Určení: **Hahn MR P68a7 var.** [dříve Hahn IP 32; Cach 18].

Lit.: Cach N 23; Nálezy 1419; K. Turnwald, *Nález*, s. 1–12, obr. A; Turek, R.: *Poznámky*, s. 33; J. Hásková, *Slavníkovské mincování*, obr. 1, 2, 43; J. Hásková, *K problematice*, s. 51–53; J. Videman, *K postavení*, s. 16–17, B-06.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1949**; lokace: akropole – severozápadní část, v objektu při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-316761.

Kom.: Cach N 23 uvádí z neznámého důvodu jako český typ Cach 16. Denár byl K. Turnwaldem považován za ražbu Slavníka napodobující český vzor.³²² Hásková uvádí, že určité indicie naznačují, že by se spíše než o napodobeninu českých mincí mohlo jednat o následní ražbu imitující augšpurské denáry biskupa Oldřicha (923–973), které se objevily i v našich nálezech,³²³ tento závěr jsem původně převzal.³²⁴ Po podrobném prozkoumání originálu mince se domnívám, že se jedná o ražbu se zkorumpovanými opisy a nápisem pod lomenicí, jenž vychází pravděpodobně z původního nápisu obsahujícího $\Lambda\text{N}\Lambda\text{O}/\text{ANO}$, resp. zrcadlově $\text{O}\Pi\Lambda$, tedy o napodobení nabburských variant Hahn G 68a. Augšpurské švábské 9 bodové denáry

³²² TURNWALD, K.: *Nález*, s. 9–11.

³²³ HÁSKOVÁ, J.: *K problematice*, s. 51–53.

³²⁴ POLANSKÝ, L.: *Nález denáru bavorského vévody*, s. 139–141.

nápis tohoto typu nemají. Hahn zařadil minci mezi široce pojatou skupinu imitativních ražeb.³²⁵ Avšak v Hahn MR P 68a7 uvádí velmi podobný obol se stejně převráceným nápisem pod lomenicí OM, kde M je ligatura N a Λ. K tomuto obolu z nálezů v Kongsö připojuje i typ Cach 18, který tak nově považuje za nabburský obol. Sám typ denárů Hahn 68a obsahuje mnoho variant včetně se zkorumpovanými nápisy a opisy. Blízké varianty se zkorumpovanými opisy viz Hahn G 68a1.1, a7. Analýzy ukazují, že se jedná o ražbu stříbrnou s příměsí mědi. Z tohoto důvodu, se domnívám, že se jedná o korumpovanou ražbu z oficiální mincovny, jejíž razidla vytvářel negramotný a ne příliš pečlivý řezač, tak jak to ostatně známe z mnoha českých typů. Ale hlavně, a to především, na základě metrologie mince se jedná o první **obol** nalezený na hradišti v Čechách, a to o variantu obolu typu Hahn P68a7. K bližšímu vymezení tzv. imitativních ražeb naposledy viz Videman³²⁶ K imitativním ražbám viz též kapitola níže.

5. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1037–1050.

Av.: postava zpříma s praporem na kopí v pravici;

opis 7 h ↑ ∪: **BRACISLAV**[+]

Rv.: poprsí zleva s křížem v pravici;

opis 7 h ↑ ∪: **SC**[SV]**VENCEZLAS**:

AR; [0,5225] g; 19,77 x 18,94 mm; 9 h.

Určení: **Cach 316**.

Lit.: Cach N 24; Nálezy 1469; P. Radoměský, *Obol*, s. 19, č. 11, s. 65, č. 4, tab. I.4; J.

KLÁPŠTĚ, Příspěvek, s. 778, č. 14; J. Mařík, *Topografie*, s. 334, 342.

³²⁵ HAHN IP 32. Hahnem uváděný imitativní denár HAHN IP 33 není z Libice. Viz TURNWALD, K.: *Nález*, s. 1–12.

³²⁶ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 10–25.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1951**; lokace: akropole, pohřebiště, v levé ruce kostry v hrobě č. 71 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-sine.

Kom.: Vedle již zmíněného pokladu (č. 1) je tato mince jediným raněstředověkým obolem mrtvých na hradišti. Denár nebyl přímo nikdy publikován, byl považován za ztracený, teprve nedávno byl objeven v Turkově pozůstalosti.

6. BYZANCKÁ ŘÍŠE, Jan I. Cimiskes (969–976), mincovna Konstantinopol, histamenon.

Av.: poprsí panovníka vlevo držící v levici patriarchální kříž na žerdí, napravo poprsí Panny Marie sahající pravou rukou na korunu panovníka vlevo;
opis nedochovaný.

Rv.: poprsí Krista Pantokratora;
opis nedochovaný.

AV; 1,0895 g; 10,15 x 10,45 mm; 6 h; mince záměrně ostřížena/ořezána.

Určení: **DOC 3.2, s. 593, č. 3.3, tab. XLII:3.3.**

Lit.: J. HÁSKOVÁ, *Obchodní styky*, s. 129–133; J. Militký, *Nový pohled*, s. 125–136;
N. Profantová, *Byzantine coins*, s. 581–598.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **60. léta 20. století**; lokace: v prostoru jižní části libického předhradí při práci na pozemcích zahradnictví.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, přír. č. H5p44/1980.

Kom.: J. Militký uvádí vícero možností určení DOC 3.2, č. 2.1, 3.2, 3.3, 3.7, 5a.³²⁷
Po podrobnějším ohledání se však domnívám, že DOC 2.1 naše mince nemůže být kvůli jinému provedení Krista, ruky Panny Marie a postavení bodu na kříži, DOC 3.7 má narozdíl od naší zdvojené čáry kříže za Kristem, DOC 5a jiné postavení ruky Panny Marie, bodu a svatozáře Krista. Z velmi blízkých variant DOC 3.2 a 3.3 je

³²⁷ MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 125.

našemu obrazu ve dvou detailech varianta DOC 3.3 bližší – má navíc čárku mezi žerdí a svatozáří Panny Marie, jež je na rozdíl ode všech ostatních variant zdvojená (jako by byla mezi svatozáří a hlavou Panny Marie ještě jedna méně patrná svatozář).

Z tohoto určení vyplývá, že se s nejvyšší pravděpodobností nejedná o tetarteron o váze 4,0 g, ale histamenon o váze 4,4 g. Hmotnost tak ostřížením či ořezáním byla snížena na čtvrtinu. Obdobně ořezané mince byly objeveny na několika místech Karpatské kotliny.³²⁸ Naši minci nejbližší jsou mince z pokladu v Nagyhaszány, ve kterém se navíc vyskytovala početná složka českých denárů.³²⁹ Na základě těchto nálezů tak rozhodně nelze souhlasit s názorem J. Háskové, že libický histamenon neplnil funkci peněžního nominálu a že sloužil jako ozdoba.³³⁰

Byzantské mince 10. století byly známy před objevením mince na Libici ze dvou nálezů. Prvním byl depot z Kelče objevený v roce 1938 uložený po roce 1011 obsahující minimálně 4 zlomky byzantských mincí, resp. stříbrných milliarenis, z nichž tři byly Konstantina VII. Porfyrogeneta (913–959) a jeden Jana I. Cimiska (969–976).³³¹ Nedlouho poté v roce 1941 byl za blíže neznámých okolností objeven bronzový follis Konstantina VII. a Zoe z let 914–919 v Rakvicích na Moravě.³³² V daleko mladším kontextu (po 1150) byl nalezen anonymní bronzový follis z let 976?–1030/5 v Ungeltu na Praze 1, jeho oběh u nás již ale spíše připadá 11. a 12. století.³³³ V roce 2005 byla nalezena na Dřevíči byzantský solidus Romana I. Lakapena (920–944) z doby, kdy on sám byl spolucísařem Konstantina VII. (913–959). Nalezená mince však nenese jméno ani poprsí Konstantina VII, ale jen Romana I. (921–944) a jeho syna a spolucísaře Christofora (921–931). Jedná se tedy o typ DOC 3.2, č. 7 ražený v letech 921–931.³³⁴ Další byzantská mince pak byla

³²⁸ MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 126–129.

³²⁹ GEDAI, I.: *István Király denára*, s. 23–32; CACH N 588; KOVÁCS, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*, s. 45–46; POLANSKÝ, L.: *Unikátní obol*, s. 12–21; přiřazení českých mincí se liší od předchozích katalogů, zpřesněné určení bylo provedeno v rámci přípravy nové publikace nálezu: POLANSKÝ, L. – TÓTH, C.: *Nagyhaszány 1968*, v přípravě. Česká složka popsána níže v kapitole Tzv. blíže nepřirazené oboly.

³³⁰ HÁSKOVÁ, J.: *Obchodní styky*, s. 131.

³³¹ Nálezy 1652; DOC 3.2, č. 21 – 3x; DOC 3.2, č. 7a.1 – 1x; KUČEROVSKÁ, T.: *Kelčský nález*, s. 163; MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 130–131; NOVÁK, V.: *The Kelč Hoard*; TÝŽ: *Revize*, s. 45–108; POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, L.: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603.

³³² Nálezy I.2, č. 1334; DOC 3.2, č. 22; MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 130.

³³³ NEMEŠKALOVÁ, Z. – HRDLÍČKA, L. – DRAGOUN, Z. – RICHTEROVÁ, J.: *Byzantská mince*, s. 108–109; MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 131.

³³⁴ PROFANTOVÁ, N. – STOLZ, D. – VIDEMAN, J.: *Kovové ozdoby*, s. 29–36. Viz též výše.

nalezena opět zde na Libici (viz níže č. 27). Známe tak již čtyři, resp. pět nalezišť byzantských mincí u nás – Kelč, Rakvice, Praha-Ungelt?, Libice a Dřevíč.

7. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, dobové falsum denáru z let 962/7–973.

Av.: v perlovém kruhu rovnoramenný kříž s devíti body v úhlech (☩ 3-3-3-0);
opis zkorumpovaný 12 h ↑☩: +[HEMRICVSDVX]

Rv.: kaplice s P ⊃ ⊃ pod lomenicí;
opis zkorumpovaný.

AE; 1,3878 g; 21,57 x 21,28 mm; 3 h; měděný denár z větší části pocínovaný.

RFA: jádro: Cu 97,93 %; Ag 0,24 %; Sn 1,83 %.

povrch: Cu 93,25 %; Pb 1,07 %; Bi 0,32 %; Sn 5,35 %.

Určení: **Hahn MR 68b var.**

Lit.: R. Turek – J. Hásková – J. Justová, *LIVBVZ*, s. 19; R. Turek, *Poznámky*, s. 33; J.

Hásková, *K problematice*, s. 51–53, tab. III.b; R. Turek, *K českým nálezům*, s. 10; D.

Radoměřský, *Deutsche Münzen*, s. 209; J. Videman, *K postavení*, s. 16–17, B-07.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1971**; lokace: v druhotném zásypu rybářské sádky zhruba uprostřed vnitřního hradiště při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní muzeum, Oddělení pravěku a antického starověku, inv. č. H1-316379.

Kom.: V publikacích J. Háskové je z neznámého důvodu uváděno chybné datum nálezu 1973 místo 1971, z ní pak převzal tuto chybnou dataci i J. Videman.³³⁵ Původně jsem se domníval ve shodě s J. Háskovou, že se jedná podobně jako ve čtvrtém případě i zde o následní denár napodobující konkrétní tentokrátě českou ražbu typu Cach 13.³³⁶ Při

³³⁵ TUREK, R. – HÁSKOVÁ, J. – JUSTOVÁ, J.: *LIVBVZ*, s. 19; HÁSKOVÁ, J.: *K problematice*, s. 52; VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 16–17, B-06.

³³⁶ HÁSKOVÁ, J.: *K problematice*, s. 51–53; POLANSKÝ, L.: *Nález denáru Jindřicha I.*, s. 147; nejnověji i VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 23–24.

zpracování české a neurčené části nálezů z Lasowic v roce 2010 se mi tam podařilo identifikovat denár vyražený ze stejných razidel.³³⁷ Obě mince jsem podrobil analýzám, jedná se o měděné pocínované ražby. Razidlo bylo pro ražbu libického kusu upraveno v opisech doplněním punců, které způsobily zkorumpování opisu. Z analýz vyplývá, že se jedná o soudobé falsum vyšlé pravděpodobně z oficiálních razidel nabburské mincovny, které byly postupným opravováním zcela zkorumpovány. Původním vzorem byla ražba s PER pod lomenicí kaplice. Tyto ražby tak dokládají, že tzv. imitativní mince či následní ražby, a to ať již z kvalitního stříbra či ne, jsou ražbami mincoven svých vzorů. Ke korpování docházelo v průběhu používání razidla – jeho opravami, posléze také nepochopením původních vzorů obzvláště, bylo-li vzato za vzor k tvorbě nového razidla razidlo staré opotřebované a práci prováděl ne zrovna graficky nadaný pracovník. Soudobá falsa pak vznikala jak z razidel graficky správných, tak i korpovaných. Vliv na přebírání vzorů mezi mincovnami měl nejen pravděpodobný pohyb mezi pracovníky mincoven a s tím spojená možnost přenosu konkrétních razidel, ale také mechanické kopírování nejen podle opotřebovaných razidel, ale i již vyražených mincí mezi něž se mohla dostat i ražba cizí mincovny. To že se v mincovnách pracovalo s jinými již vyraženými mincemi dokládají jejich existující přeražby.

Srovnání ražeb Libice 7 a Lasowice 290.

³³⁷ FMP IV, s. 313, č. 290 (inv. č. Mna/A/482/110)

Tabulka výsledků RF analýz vybraných mincí nalezených na Libici a v Lasowicích.³³⁸

RFA	Cu	Zn	Pb	Bi	Au	Ag	Sn
Libice 4	17,11	0,16	1,75	0,19	1,27	78,59	0,93
Libice 7 – jádro	97,93	n/d	n/d	n/d	n/d	0,24	1,83
Libice 7 – povrch	93,25	n/d	1,07	0,32	n/d	n/d	5,35
Lasowice 290 – jádro	80,6	n/d	1,6	n/d	0,2	0,3	16,5
Lasowice 290 – povrch	49,5	n/d	2,7	n/d	0,5	0,5	45,6
Lasowice 290 – bílé plošky	27,2	n/d	1,6	n/d	0,7	0,6	68,6
Libice 13 – větší zlomek	0,05	n/d	0,6	n/d	n/d	94,9	n/d
Libice 13 – menší zlomek	0,06	n/d	0,4	n/d	n/d	91,6	0,4
Libice 25 – jádro	76,6	0,1	2,5	n/d	n/d	0,2	18,5
Libice 25 – povrch	60,7	n/d	1,5	n/d	n/d	n/d	36,8

Analýzy potvrdily, že mince Libice 4 a 13 nejsou falsy, nicméně denár Libice 4 byl vyroben z méně kvalitního stříbra. Mince Libice 7 a 25 a Lasowice 290 jsou dobovými falsy vyrobenými z pocínované mědi.

8. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpřímá mezi body, obvod hladký;

opis 1 h ↑: **BRACIZLAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným pěti body na žerdi před sebou, obvod hladký;

opis 7 h ↑: **SCSWEICEZLAVS**

AR; [0,3418] g ([0,8723] g před a [0,3639] g po konzervaci); 13,86 x [12,87] mm; 9 h; olámaný.

³³⁸ Analýzy byly provedeny v Ústavu jaderné fyziky AV ČR v Řeži Ing. Markem Fikrlem.

Určení: **Cach 322.**

Lit.: Cach N 509; Zdenka Nemeškalová – Jarmila Justová, *Denár Břetislava I. z libického předhradí*, Numismatické listy 33, 1978, s. 17; J. Justová, *Archeologický výzkum (1974–1979)*, s. 242–243, 261, obr. 11.1; Rudolf Turek – Jarmila Hásková – Jarmila Justová, *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*, Libice nad Cidlinou 1981, s. 47, 49, obr. 64:1.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1976**; lokace: v sondě 3 v ploše staveniště kulturního domu na parcele č. 18/1 ve středu předhradí v druhotné pozici v zásypu objektu 31 náležejícímu k vrcholně středověkému až raně novověkému manskému dvoru vybudovanému ve 14. století.

Sbírka: Národní muzeum, inv.č. H5-305623.

9 (?). ČECHY, **Boleslav II.** (972–999) [či **Soběslav** (981–995)], denár typu ruka/poprsí.

AR; metrologické údaje neznámy; recentní nalomení.

Určení: **Cach 153.**

Lit.: R. Turek, *Poznámky*, 36–37.

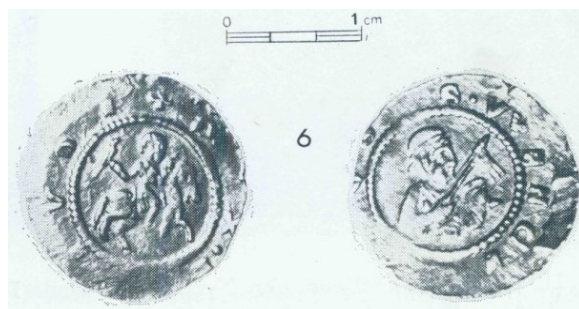
Naleziště: **Libice nad Cidlinou (okr. Nymburk) přelom let 1980/1981**; lokace: akropole, údajně v těsném západním sousedství severní části mladšího libického paláce, tedy snad ještě v obvodu západní části paláce staršího.

Sbírka: soukromá (1981 Jan Kasík ml.).

Kom.: Tento nález je údajný povrchový sběr v těsném západním sousedství severní části mladšího libického paláce denáru typu ruka/ethelredské poprsí Cach 153 učiněný sběratelem Janem Kasíkem ml. cca na přelomu let 1980/1981.³³⁹ Nálezové okolnosti dle Turka „budí podezření, že jde o kus pohozený zde v recentní době, např. v době pátrání po zmizelých částech druhého nálezu poděbradského, v jehož zachované části tento denár zastoupen není.“ Vysvětlení předpokládaného důvodu pohození však vyvolává podezření ještě větší. Turek děkujíc nálezci, netroufl si přímo zpochybnit jeho slova, přesto poznamenává, že na povrchový sběr je tento kus příliš dobře zachován. Ze situace spíše vyplývá, že se Turek mohl domnívat, že se jedná o záměrnou lokaci mince nálezcem na Libici. Nálezce by se tak stal objevitelem první a jediné slavníkovské mince zde nalezené. Turek při určení mince (pozn. 19) chybně uvádí, že „libický exemplář zcela odpovídá denáru z nálezu staroboleslavského,

³³⁹ TUREK, R.: *Poznámky*, s. 36–37.

G. Skalský 1932, str. 30 č. 3“, ve skutečnosti ale odkazuje na s. 60, č. 3, kde je pouze foto mince ilustrující slavníkovské mincovnictví, navíc mince, která nepochází ze staroboleslavského nález.³⁴⁰ Typ Cach 153 nově oproti starší interpretaci (sporná mince Boleslava II. či Soběslava) na základě rozboru a ikonografie považují spíše za ražbu boleslavskou než slavníkovskou.³⁴¹

10. ČECHY, Bořivoj II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120) denár z let 1118–1120.

Av.: sokolník na koni zleva se sokolem v pravici;

opis 12 h ↑∘: +DVX•B[??]IVOI

Rv.: poprsí bojovníka s kopím a štítem zprava;

opis 12 h ↑∘: [•]S•VVENCE[????]V[????]

AR; metrologické údaje neznámy.

Určení: **Cach 423.**

Lit.: J. Justová, *Archeologický výzkum (1980–1984)*, s. 309, 311, 360, tab. III.6.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1981**; lokace: předhradí – východní okraj, sonda 28 (rodinný domek a garáž na parcele č. 6) v mladohradištní vrstvě 5 vnitřního příkopu opevnění při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR.

Kom.: fotografie převzata z J. JUSTOVÁ, *Archeologický výzkum (1980–1984)*, s. 360, tab. III.6. Mince Bořivoje II. z let 1118–1120 je nejmladší mincí celého raně středověkého denárového souboru.

³⁴⁰ SMOLÍK, J.: *Denary*, tab. VIII.185; SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 60, č. 3; TÝŽ, *Význam*, s. 7, tab. I.4.

³⁴¹ Srovnej POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 101–105; viz též níže.

11. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **II.** (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár
typ kříž/kaplice 948–962/7.

Av.: v perlovém obvodku rovnoramenný kříž se třemi body v úhlech (U1-1-1-0);

opis: z fotografie nečitelný.

Rv.: kaplice s **PER** pod lomenicí;

opis 12 h ↑U: **NAV**[???]**SCIVI**[???]

AR; metrologické údaje nezaznamenány (dle měřítka průměr cca 20 mm).

Určení: **Hahn MR 65a1.2A**; **Hahn G 65a1.2**.

Lit.: J. Justová, *Archeologický výzkum [1980–1984]*, s. 309, 313, 360, tab. III.5; R. Turek, *K českým nálezům*, s. 10, pozn. 10.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **1981, 1983**; lokace: sonda 14 uprostřed
severní poloviny předhradí na parcele č. 49/1 (tzv. Volkovo pole) v ploše plánované
základní školy v jámovém objektu č. 30 při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR.

Kom.: J. Justová³⁴² uvádí na základě určení Z. Nemeškalovou chybně, že jde o denár
Boleslava I. určený pouze dle rubu jako Cach 3. Mince nově určena dle fotografie
převzaté z J. Justové.³⁴³ Stejný typ, resp. rub Hahn G 65a1.2 avšak s lícem č. 18 na
s. 59 dochovaný ve 2 ks v Berlíně, má na líci zdá se 5 či 6 bodů (2-1-1-1/2-1-2-1).
Vyobrazení však není příliš kvalitní a k originálním exemplářům jsem se prozatím
nedostal. Jako o pětibodovém o něm píše J. Paukert. Jsou-li tyto mince opravdu
5bodové jak se z vyobrazení zdá, tak mohly být vzorem pro náš 5 bodový typ. Vazba
na razidla z konce ražby 3 bodového typu v roce 962/7 by tak dokazovala souběžnost
bavorských 3 a 9 bodových typů, protože náš 9 bodový našemu 5 bodovému zcela
jistě předchází. Jednalo by se tak o další důkaz Hahnovy chybné datace počátků
českého mincovnictví.

³⁴² JUSTOVÁ, J.: *Archeologický výzkum (1980–1984)*, s. 313.

³⁴³ JUSTOVÁ, J.: *Archeologický výzkum (1980–1984)*, s. 360, tab. III.5.

12. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna

Nabburk, denár typ kříž/kaplice 948–962/7

Av.: v hladkém kruhu rovnoramenný kříž se třemi body v úhlech (0-1-1-1);

opis 12 h↑0: [??]E(pouze části vodorovných dřiků)IMICVS(ležaté)DV

Rv.: kaplice s VVI pod lomenicí;

opis 12 h↑0: S(ležaté)I(možná část jiného písmene)[????]E(dolní polovina)CIVI●

AR; [0,9439] g; [19,38 x 19,41] mm; 6 h; cca 1/4 opisové části odlomena a cca 1/6 ohnuta zpět.

Určení: **Hahn MR 65b1.⁵B; Hahn G 65b1.5+16.**

Lit.: L. Polanský, *Nález*, s. 146–147.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **90. léta 20. století**; lokace: akropole.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-305410.

Oba posledně jmenované nálezy přinesly mince jednoho a téhož panovníka, ze stejné mincovny a shodného typu kříž se 3 body/kaplice lišící se od sebe pouze nápisem pod lomenicí, kdy první zde má uvedeno PER a druhý VVI. Tento typ byl ražen před typem kříž s 9 body/kaplice, tj. posledním typem emitovaným před tím, než byly bavorské denáry použity jako vzory pro české ražby. Jedná se tak o mince pocházející z doby před počátkem ražby prvních českých mincí. Patří k nejstarším denárovým ražbám nalezeným v prostoru libické aglomerace.³⁴⁴

³⁴⁴ TUREK, R.: *K českým nálezům*, s. 8–13; SLÁMA, J.: *Nález*, s.107.

13. BAVORY, Liudolf Švábský (953–954), mincovna Nabburk, denár typ kříž/kaplice 953–954.

Av.: v perlovitém kruhu kříž se třemi body v úhlech (U ?-0-1-1)

opis: [??]ITOI[F??]VSD[??]

Rv.: kaplice s [?]ER, pod lomenicí;

opis: [???]IDA[???]I; zkorumpovaný ve stylu „runnenartig.“³⁴⁵

AR; [0,7143 g + 0,4251] g; [21,38] x 22,52 mm – spojené, zlomky [13,87 x 18,28 + 18,77 x 9,06] mm; 2 zlomky.

Určení: **Hahn MR 66; Hahn G 66a1+[15?]**

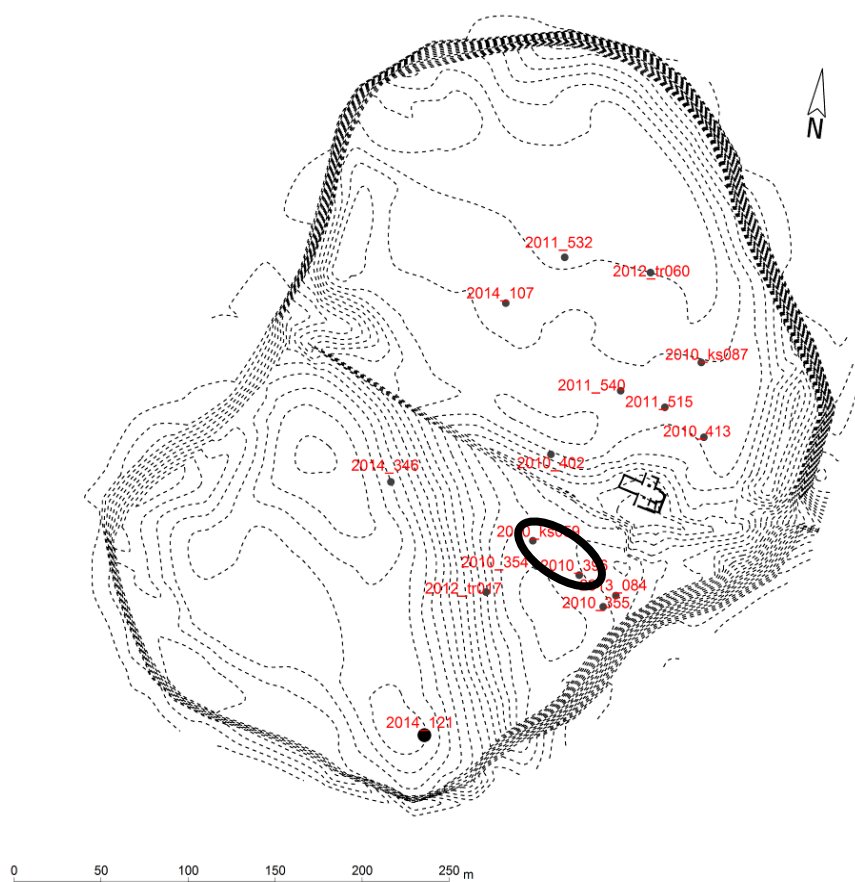
Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010**; lokace: akropole;
archeologický výzkum detektorem kovu.

Lit.: nepublikováno.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 396/2010 a KS 059/2010.

Kom.: Mince byla složena ze dvou zlomků nalezených cca 40 metrů od sebe. Díky tomu se na základě takto složené většiny obrazu a opisu podařilo minci určit jako ražbu bavorského vévody Liudolfa Švábského (953–954) z mincovny Nabburk, jejíž rubní razidlo je totožné s Hahn G 66a1. Mince je spolu s dvěmi předchozími (č. 11 a 12) nejstarší ražbou souboru. Avšak vzhledem k časovému rozpětí možné ražby této (953–954) i obou předchozích (948–962/7) lze konstatovat, že ražba této mince skončila dříve a je tak relativně starší.

³⁴⁵ HAHN MR 13, s. 80.

Mapa akropole libického hradiště s vyznačením nálezů zlomků mince Libice 13.

14. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpřímá mezi body; obvod hladký;

opis 1 h: **BRACIZLAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným pěti body na žerdi před sebou; obvod hladký;

opis 7 h: **SCSWEHCEZLAVS**

AR; 0,9717 g; 15,08 x 15,12 mm; 6 h; razidlo líce na kraji mezi 9 a 10 h prasklé.

Určení: **Cach 322**; Fiala 792, tab. VIII/8.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010**; lokace: akropole;
archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 354/2010.

15. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpříma mezi body; obvod hladký;

opis 1 h: **BRA[CIZ]LAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným čtyřmi body na žerdi před sebou; obvod hladký;

opis 6 h: **SCSWEHCEZLAVS**

AR; 0,8259 g; 13,72 x 13,62 mm; 1 h.

Určení: **Cach 322**; Fiala 794, tab. VIII/9.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010**; lokace: akropole;
archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 402/2010.

16. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpřima mezi bodem s trojúhelníkem a bodem; obvod hladký;

opis 1 h: **BPACIZLAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným čtyřmi body na žerdi před sebou; obvod hladký;

opis 8 h: **SCSWEHCEZLAVS**

AR; 0,9769 g; 15,54 x 15,81 mm; 10 h; prasklý v opisové části mezi 4 a 6 h.

Určení: **Cach 322**; Fiala 792, tab. VIII/8.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010**; lokace: akropole;
archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 413/2010.

17. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: v hladkém kruhu poprsí zpřima se zdviženou pravicí; obvod hladký;

opis 12 h: **BPACI=LAVSDVX**

Rv.: v hladkém kruhu poprsí zprava se zdviženou pravicí před sebou; obvod vroubkovaný;

opis 7 h: **SCSWEHCEZLAS**

AR; 0,9254 g; 16,20 x 16,50 mm; 1,5 h.

Určení: **Cach 324**; Fiala nemá, rub odpovídá č. 806, tab. VIII/11 (líc tu pravděpodobně chybně pochopen).

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010**; lokace: akropole;
archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. KS 87/2010.

18. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, denár.

Av.: ve vroubkovaném kruhu kříž s obloučkem (srpkem) dovnitř otevřeným \mathfrak{D} – bodem • – bodem • – bodem • v úhlech; obvod vroubkovaný;
 opis: 1h •**+**BO[??????]Λ**+**

Rv.: kaplice bez znaků pod lomenicí;
 opis: **PRAG**[????]

AR; [0,2356 g + 0,3502] g; [8,89–11,04 + 12,45–14.82] mm; 8 h; 2 zlomky.

Určení: **Cach 42 (var. rv.)**.

Lit.: Lukas, J.: *Denáry tzv. karolinského typu*, č. 13, s. 34–35, raz. 1/1 (var. rv.) – publikována jen menší část z roku 2010.³⁴⁶

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **11.–12. 9. 2010 a 24. 9. 2013**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 355/2010 a 84/2013.

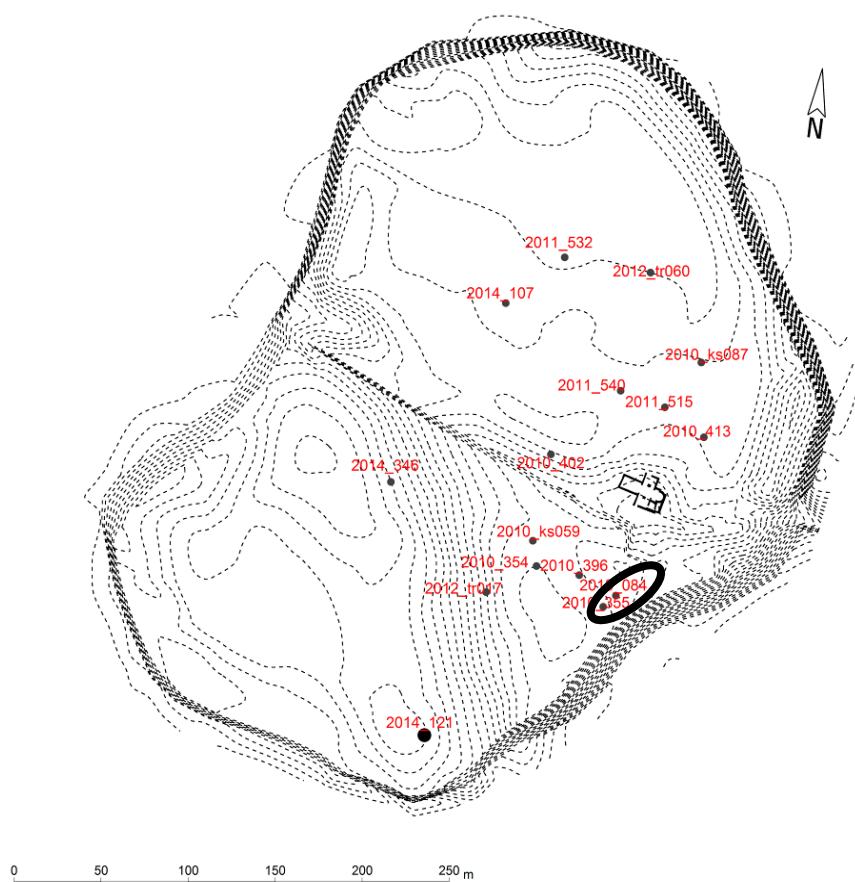
Kom.: mince byla složena ze dvou zlomků nalezených cca 10 metrů od sebe. Razidlo líce odpovídá razidlu použitému na mince z nálezů v Poděbradech IX-D-1, 1-4³⁴⁷ = Lukas 1. Toto razidlo však není totožné s razidlem užitým na IX-D-2, 1, jak uvádí J. Lukas.³⁴⁸ Razidlo rubu odpovídá razidlu použitému na mince z nálezů v Poděbradech IX-D-1, 2-4, které však není totožné s razidlem užitým na IX-D-1, 1 = Lukas raz. 1.³⁴⁹

³⁴⁶ LUKAS, J.: *Denáry tzv. karolinského typu*, s. 23–60.

³⁴⁷ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, č. IX-D-1, 1–4.

³⁴⁸ LUKAS, J.: *Denáry tzv. karolinského typu*, s. 39, srovnej obr. s. 32, č. 26.

³⁴⁹ LUKAS, J.: *Denáry tzv. karolinského typu*, s. 42, srovnej obr. s. 31, č. 22.

19. [?] ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpřímá mezi body; obvod hladký;

opis 12 h ↑: **BPACIZLAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným čtyřmi body na žerdi před sebou; obvod hladký;

opis 7 h ↑: **SCSWEICEZ[LAV]S**

AR; 0,98 g; 14,6 mm; 6 h.

Určení: **Cach 322.**

Lit.: Lukas, J.: *Nálezy*, s. 58, č. A1.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **2010–2013**; lokace: cca 700 m

severozápadně od hřbitova v obci Libice nad Cidlinou, na poli; detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

20. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (prave) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **o** a **ω**; obvod perlovitý;

opis ↓ ♂: **[+DO]I•V•EZJAVD[VX]**

Rv.: v hladkém kruhu rovnoramenný kříž s třemi hřeby z obloučku vycházejícími (kotva z lodě) – bodem – bodem – bodem v úhlech; obvod perlovitý;

opis 12 h ↓ ♂: **+DOI[VE=JAV]DV[X]**

AR; [0,9649] g; 20,44 x [17,06] mm; 12 h; zprohýbaný zlomek.

Určení: **Cach 118.**

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **20. 8. 2011**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 540/2011.

Kom.: mince je vyražena ze stejného razidla jako denáry Čistěves B20 a Poděbrady 45-5.

21. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **Λ**, nad

písmeny vodorovné čárky;

opis 1 h ↑ **ω**: **XD**[??????]**S**(ležaté)

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis ↑: [????????]**A**[?????]

AR; [0,7002] g; [17,013 x 17,01] mm; 9 h; zlomek, naprasklý.

Určení: **Cach 123**.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **20. 8. 2011**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 532/2011.

22. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **[?]**, nad

písmenem **ω** vodorovná čárka;

opis nedochovaný.

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním **[?]**;

opis nedochovaný.

AR; [0,2516] g; [10,00 x 13,04] mm; 6 h; zlomek – část středu, prasklý líc.

Určení: **typ ruka/poprsí, tzv. ethelredský** (Cach 123/128/141)

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **21. 8. 2011**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 515/2011.

Kom.: mince podle současného stavu poznání variant ethelredského typu přiřazují Boleslavu II. O ražbu Emmy nemůže jít z důvodu, že její denáry mají na rubní straně vždy pravou ruku mezi Λ a ω a obloučky zcela jiného provedení. Ze Soběslavových variant připadá v úvahu pouze Cach 148 a 155, nicméně dochované vzácné exempláře obou variant mají zcela jiné provedení poprsí i ruky a ω . Ražby s korumpovaným opisem Cach 152–154 mají vždy poprsí zleva. Pokud se tedy nejedná o novou neznámou ražbu Emmy či Soběslava, tak uvedené torzo mince patří s nejvyšší pravděpodobností Boleslavovi II.

23. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár.

Av.: ve vroubkovaném kruhu ruka (pravice) shora;

opis 10,5 h ↓☪: **XBOLEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s **VVI** pod lomenicí. Obvod vroubkovaný;

opis 12 h ↑☪: **•✚PRAGA•CIV**

AR; 0,9545 g; 18,67 x 18,44 mm; 11 h; zprohýbaný, mezi 3 a 4 h okraj ohlý k líci.

Určení: **Cach 29.**

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **4.–5. 8. 2012**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 60/2012.

Kom.: chronologické zařazení této mince Boleslavovi II. vyplývá z relativní chronologie zjištěné při studiu přeražeb mincí. Oproti publikovanému názoru se domnívám, že se jedná o ražbu z počátků vlády Boleslava II. cca z let 973–980.³⁵⁰

24. ČECHY, Břetislav I. (1037–1055), denár z let 1050–1055.

Av.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zpřímá mezi body; obvod hladký;

opis 12 h ↑⤵: **BPACIZLAVSDVX**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu poprsí zprava s křížkem vyznačeným čtyřmi body na žerdi před sebou; obvod hladký;

opis 7 h ↑⤵: **S[C]SWEHCEZLAVS**

AR; 1,0802 g; 15,21 x 15,14 mm; 9 h.

Určení: **Cach 322.**

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **4.–5. 8. 2012**; lokace: akropole;

archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 17/2012.

25. BAVORY / ŠVÁBSKO, soudobé falsum 10. století.

³⁵⁰ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezů*, s. 39–90; TITÍŽ: *Přeražby českých denárů z nálezů Gébice*, s. 147–160. Viz též výše kapitola o datování českých denárů.

Av.: v perlovitém kruhu kříž s prázdným polem – ? – ? – ? v úhlech;

opis ↑☉: [???????]I[??]•[?]

Rv.: kaplice;

opis ↑☉: [???????C]I[V]

AE; [0,3419] g; [13,13 x 14,49] mm; [12?] h; zlomek.

Určení: blíže neurčitelné.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **2014**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 346/2014.

Kom.: z dochované části bohužel nelze příliš mnoho zjistit. Jedná se o soudobé falsum tří, šesti, devíti nebo prázdný úhel●●● typu kříž / kaplice. Pouze hypoteticky lze na základě bodu v opise uvažovat o nejmladší variantě.

26. ČECHY, Spytihněv I. (1055–1061), denár,

Av.: postava zpřímá s kopím v pravici; hlava postavy a kopí zasahují do opisu; obvod hladký;

opis 1 h ↑☉: [+SPITIG] NE[kopí]VDVX

Rv.: postava sedící na trůně zpřímá s hlavou vpravo hledící na kříž v pravici držící; obvod vroubkovaný;

opis 7 h ↑☉: [SCSW]EICE[ZLAVS]

AR; [0,6675] g; [13,27 x 16,56] mm; 1 h; zlomek.

Určení: **Cach 330**; Fiala 828, tab. VIII/19.

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **2014**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 107/2014.

27. BYZANCKÁ ŘÍŠE, Basileios II. (976–1025), mincovna *Konstantinopol*, miliaresion 977–989.

Av.: patriarchální kříž křížkový s X uprostřed na globu a čtyřech stupních, v poli vlevo busta Basilia II. v loru s korunou s křížem a pendilii, v poli vpravo busta Konstantina bez vousů, v chlamydě a s korunou s křížem a pendilii;

opis: **ЄN TOVTΘ nICAT' bASILEI C CΘnST'**

Rv.: pětiřádkový nápis mezi -*- nahore i dole:

+ bASIL / CCΘnSTAn / IIORFVROS / IIISTOIbAS / RΘMAIΘ'

AR; 2,3974 g; 22,60 x 22,01 mm; 12 h; mezi 5 a 6 h mírně vylomený okraj.

Určení: **DOC 3.2, s. 629, č. 17d.**

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **2014**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 121/2014.

Kom.: Vylomení cca na 6 hodině evokuje obdobná vylomení na mincích, které měly přiděleno očko, nicméně na této minci nejsou po této úpravě stopy. Jedná se o stříbrnou ražbu císaře Basila II. s největší pravděpodobností bratra Theofano, manželky císaře Oty II. polovičního bratra Emmy. Mince je nejnovějším, pátým a zatím posledním nálezem byzantské ražby 10. století u nás (viz výše č. 6). Nález zlomků z Kelče na Moravě patří oběhu tzv. zlomkového stříbra v severské pobaltské a polské oblasti zde zasahující až do moravské brány, ostatní čtyři nálezy (u rakvíckého s výhradou možného omylu, protože neznáme nálezové okolnosti) dokládají oběh byzantských mincí u nás. Jejich zatímní koncentrace soustředěná v Čechách na hradiště Libice a Dřevíč není třeba vysvětlovat žádnými speciálními kontakty. České prostředí obecně bylo s jihovýchodní Evropou v kontaktu obchodním

(dokládají to jak nálezy – Nagyharszány, tak písemné prameny – obchod s otroky, byzantští obchodníci), církevním (podíl na christianizaci Uher – Anastazios) i numismatickém (byzantské mince jako vzory pro Jaromírovi ražby).

28. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, denár.

Av.: ve vroubkovaném kruhu meč ostím doprava, nad ním kovadlina;

opis: 1h •**+**BOL[??????]••

Rv.: kaplice s **+**[E] pod lomenicí;

opis: [????]•**S(ležaté)**

AR; neměřeno; 6 / 4,5 h; dvojráz na rubu.

Určení: **Cach 49**; Lukas, J.: *Denáry mečového typu I*, s. 247–250, C 49: raz. b/a(?).

Lit.: nepublikováno.

Naleziště: **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) **2018**; lokace: akropole; archeologický výzkum detektorem kovu.

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR, přír. č. 50/2018.

Vyhodnocení

Soubor 37 mincí z 28 nálezů z jednoho hradiště je již svou početností pro raný středověk sám o sobě výjimečný, nemluvě v libickém případě o jedinečnosti obsahové. Z 28 nálezů bylo objeveno 21 na akropoli, 4 na předhradí, 1 „na Libici“ a 2 v podhradí. I to rozdělení je pro nálezy mincí signifikantní. V opevněné části se totiž běžně setkáváme s jednotlivými ztrátovými kusy, zatímco v zázemí hradiště nacházíme jak ztrátový kus, tak depot. V našem případě zcela ojedinělý depot uložený jako obol mrtvých. Obsahoval 10 denárů tzv. ethelredského typu souběžné ražby pražské a vyšehradské mincovny vyňatých z oběhu v období cca 988–995. Takto bohatý obol je sám o sobě výjimečný, proto již od jeho objevení

docházelo k vytváření „náhradních“ příběhů. Oboly mrtvých o vícero mincích však známe a v tomto případě se nacházel v hrobě, který byl na libické poměry velmi pečlivě upravený, obložený opukovými deskami pečlivě na sebe naskládanými. Není pochyb, že se jednalo o významného a bohatého nebožtíka dle dochovaných ikonograficky perfektních ražeb pohřbeného snad ještě v době před vražděním na Libici.

Mince nalezené na hradišti pokrývají časový úsek od poloviny 10. století po počátek 12. století. Nejstarší mince pocházejí z doby před zaražením první české mince. Jedná se o ražby bavorských vévodů Jindřicha I. (948–955) či II. (955–976, 985–995) tzv. 3bodového typu datovaného do let 948–962/7, které zde byly nalezeny dvě, a to jedna na akropoli a jedna na předhradí. Třetí ražba tohoto typu patří bavorskému vévodovi Liudolfovi Švábskému, který se Bavor zmocnil během povstání proti svému otci Otovi I. v letech 953–954, a i proto jsou jeho ražby poměrně vzácné. Do této doby je některými badateli kladen i počátek ražby tohoto typu Jindřichem I. Potřeba ražené mince měla být dána válečnými akcemi za povstání. Tento předpoklad je však jistě chybný. Jindřich I. navazoval na mincovnictví svých předchůdců a proto není třeba vůbec předpokládat jakýkoli hiát. Liudolfův denár tak představuje minci s nejstarším koncem rozpětí doby ražby, jaká se kdy nejen na Libici, ale v celých Čechách z doby vlády liudolfové (otonské) dynastie v říši u nás nalezla.

Další vrstvu tvoří mince tzv. 9bodového typu, jedná se o typ, který podle vzoru soudobých bavorských a švábských mincí nechal vyrazit jako první české mince Boleslav I. bavorsko-švábské vzory byly raženy v letech 962/7–973. Dvě bavorské ražby jsou, ale ne zrovna řádného provedení, první stříbrná má zkorumpované opisy i nápis pod lomenicí, druhá soudobé falsum z pocínované mědi taktéž. I přesto se je podařilo místně zařadit. Jedná se jako i předchozích bavorských ražeb o ražby z Nabburku. Nabburk je pro české mincovnictví významný tím, že jeho jedna ražba – Hahn MR 68b (mj. nalezená v Praze na Hradčanech, viz výše) byla přímým vzorem pro první ražbu českou. Zdá se však na základě právě pražského a libických nálezů, že nabburské ražby hrály v počátcích českého mincovnictví větší roli. Nabburk leží poblíž českých hranic v ústí jedné ze zemských stezek spojující Plzeň s Norimberkem. Po Řezně a Augšpurku je v pořadí třetí mincovnou zapojenou do kontinuální ražby v bavorsko-švábské oblasti. Vzhledem k tomu, že naprostá většina produkce tehdejších mincoven putovala do pobaltské oblasti, je pravděpodobné, že se jejím založením snažil panovník přiblížit této oblasti co nejblíže. Nabburk jako poslední významné bavorské hradiště tímto směrem mohl sloužit i jako zemská celnice.

Z Libice je známa i jediná ražba Boleslava I. tzv. 9bodového typu Cach 11, která je tak nejstarší českou ražbu z šedesátých let 10. století nalezenou na Libici vůbec. Následují tři české ražby Boleslava II. ze 70. let 10. století typů Cach 29, 42 a 49. Jak typ Cach 11, tak typ Cach 42 přinesly ve své době nové varianty.

Závěrečná vrstva mincí 10. století z 80. až 90. let je nejpočetnější a nejrozmanitější. Vedle již zmíněného depotu obolu mrtvých se jedná o další tři české ražby Boleslava II. tzv. ethelredského typu (Cach 123 – 2x, 153) a jednu jemu předcházejícímu tzv. frískému typu (Cach 118). Jeden ze zlomků typu Cach 123 je soudobým falsem z pokovené mědi, stejně jako do stejné doby (985–995) pravděpodobně spadající i další zlomek blíže neurčitelné bavorské mince. Do této doby případně i o něco mladší patří i lépe nepopsaný tzv. oto-adlétský denár ze saského Harzu (? Goslar). Čím jsou však libické nálezy mincí pro Čechy zcela výjimečné, to jsou ražby byzantských císařů z tohoto období. Poslední povrchový průzkum přinesl k již delší čas známé zlaté libické ražbě i minci stříbrnou. Obě konstantinopolské ražby jsou jedinými byzantskými mincemi nalezenými po počátku českého mincování v Čechách v 10. století (starší období viz výše). Spolu s ostatními mincemi dokládají oběh byzantských nominálů v českých zemích v raném středověku.

Všechny doposud popsane mince spadají do období tzv. slavníkovské Libice. Dokládají její významné postavení v celém průběhu 2. poloviny 10. století. Libice v této době byla důležité hradiště s tržištěm ležící v blízkosti důležitého brodu přes Labe na trase tzv. transevropské obchodní magistrále vedoucí z muslimského kordóbského chalífátu Al Andalus přes francké oblasti, Bavorsy do Čech k „velikému městu Slovanů“ Praze a k Libici, dále na Krakov, Novgorod, Kazaň do muslimských středisek ve střední Asii, popřípadě s odbočkou od Libice na sever na Vratislav, Hnězdno a do Pobaltí. Napojení na výnosný obchod na této magistrále, která původně vedla jižněji Podunajím a Čechám se vyhýbala, v 10. století přinesla i rozvoj nejen obchodu, ale také řemesel, stavitelství a v neposlední řadě prestižní postavení slavníkovských správců hradiště v soudobé české společnosti.

Jejich pád „z výšin“ však jistě neznamenal ztrátu významu hradiště. Ta přišla později s krizí českého státu po smrti Boleslava II. (+999), celkovou změnou politické situace po roce 1000 a tím způsobenými změnami ve vedení hlavních tras dálkového obchodu na počátku 11. století. Obnovení jižní podunajské cesty z Bavor přes právě vzniklé křesťanské uherské království a konsolidace severní cesty z Magdeburku přímo přes polská území odkázala českou horami sevřenou kotlinu do druhořadého postavení v mezinárodním obchodu.

Přes cílevědomou činnost Jaromíra I., Oldřicha I. a Břetislava I. o obnovení silného postavení českého státu jak po obchodní (mincovní) stránce, tak po politické (s částečným úspěchem v době Břetislava I.), se obecný geopolitický vývoj již ubíral jiným směrem. Dálkový obchod přestával mít prvořadou úlohu v získávání bohatství, ekonomika jednotlivých států se uzavírá do sebe – s využíváním vlastních zdrojů pak souvisí i teritorializace mincovnictví v 2. polovině 11. století.

Vraťme se však do doby posledního „záchvěvu“ obchodního a státního rozmachu českého knížectví za Břetislava I. (1037–1055). Nebudeme jistě daleko od pravdy, když jej spojíme s obrovskou kořistí získanou při dobývání Polska v letech 1038/1039, jejíž součástí bylo mimo jiné i získání velkého počtu zajatců, z jejichž prodeje po delší době opět plynul nemalý zisk do knížecí komory. Exploatace polských zdrojů probíhala nejen násilným způsobem, ale také snad díky chaotické bezvládné situaci obchodem, jehož projevem je poslední větší příliv českých mincí do této oblasti.

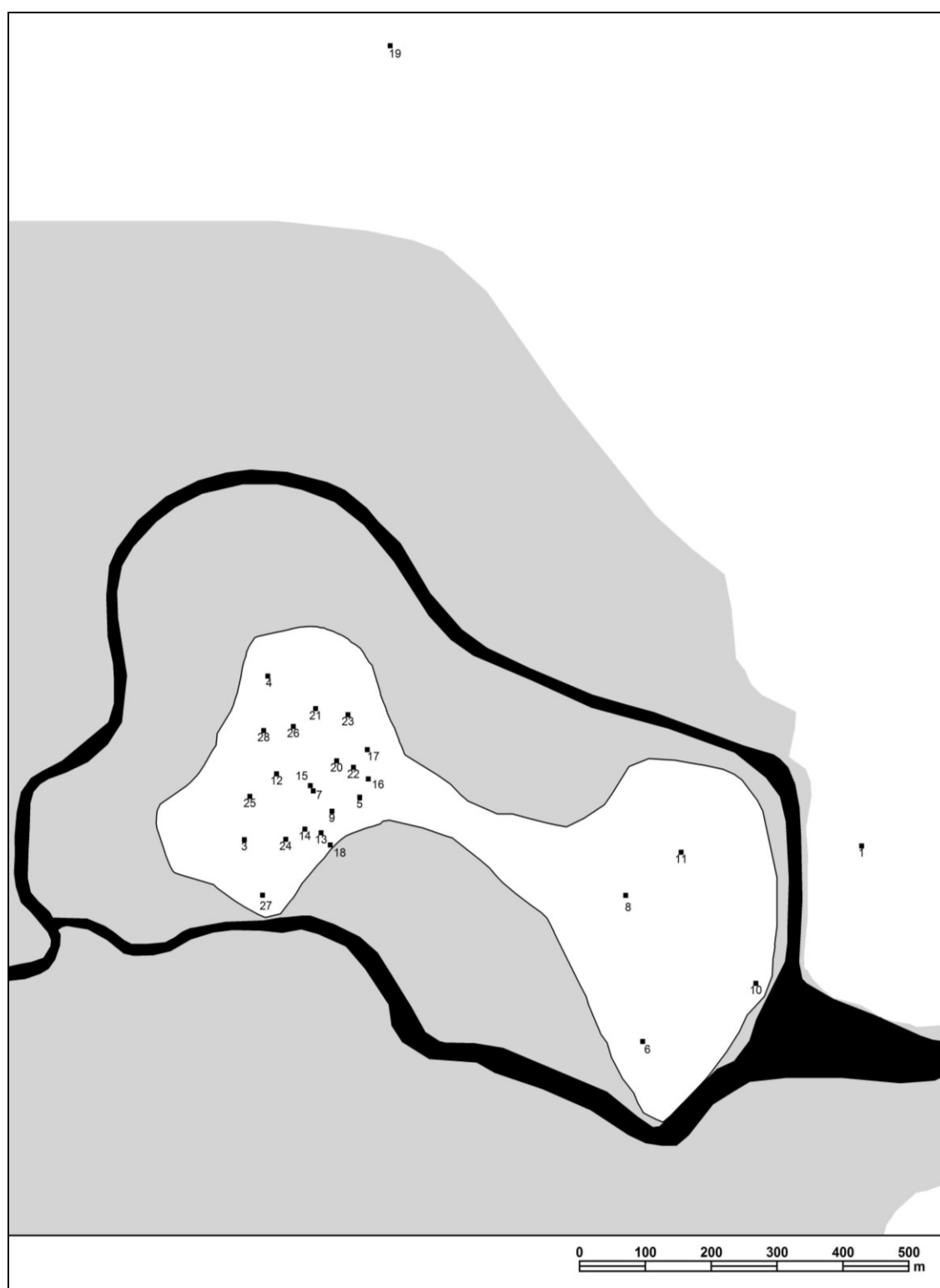
V této době dosáhl i počet nalezených mincí svůj druhý vrchol na Libici. Sedm Břetislavových mincí, z nichž jedna pochází z doby před 1050, ostatní z konce jeho vlády, spolu s jedinou mincí jeho nejstaršího syna a nástupce Spytihněva II. (1055–1061) jsou doklady posledního hospodářského vzestupu a významu hradiště ve středověku. Mince tu překrásně ilustrují situaci známou i z archeologických a písemných pramenů o upadajícím významu libické aglomerace. Její „labutí“ písní je druhé libické vraždění, tentokrát Božeje a jeho syna Bořuta z rodu Vršovců v roce 1108 zachycené Kosmovou kronikou. Poslední raně středověká zmínka z roku 1130 o Libici jako centru hradske správy spolu s posledním na Libici nalezeným denárem Bořivoje II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120) z let 1118–1120 uzavírá historii tohoto významného hradiště na soutoku Labe a Cidliny. Následuje hiát jak v písemných pramenech do roku 1228, tak numismatických, kdy další ražbou zde nalezenou je až pražský groš Václava II. z let 1300–1305.

Tabulka jednotlivých nálezů mincí v rámci libického hradiště a jeho zázemí.

Číslování odpovídá katalogu.

Č.	Země, panovník	Mincovna	Datace	Typ	Lokace	Datum
1	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	Praha, Olomouc a Vyšehrad	988–995	8x Cach 123 +1x Cach 136 +1x Cach 141	podhradí, pohřebiště U nádraží, hrob 53	15. 7. 1896
2	SASKO, Ota a Adelheida		983–999	oto-adlétský denár	na Libici	před 25. 1. 1909

3	ČECHY, Boleslav I. (935–972)	Praha	962/5–970	Cach 11 var.; Hahn B XVII.	akropole - J	1924
4	BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995)	Nabburk	962/7–973	Hahn G 68a; Hahn IP 32	akropole - SZ	1949
5	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1037–1050	Cach 316	akropole, hrob 71	1951
6	BYZANCKÁ ŘÍŠE, Jan I. Cimiskes (969–976)	Konstantinopol	969–976	DOC 3.2, s. 593, č. 3.3	předhradí - J	60. léta 20. století
7	BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995)	Nabburk (?)	962/7–973	Hahn MR 68b var	akropole - střed	1971
8	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	předhradí střed	1976
9	ČECHY, Boleslav II. (972–999)		988–995	Cach 153	akropole	přelom let 1980/1981
10	ČECHY, Bořivoj II. (1100–1107, 1109–1110, 1118–1120)		1118–1120	Cach 423	předhradí - V	1981
11	BAVORY, Jindřich I. (948–955) či Jindřich II. (955–976, 985–995)	Nabburk	948–962/7	Hahn MR 65a1.2A; Hahn G 65a1.2	předhradí - S střed	1981/1983
12	BAVORY, Jindřich I. (948–955) či Jindřich II. (955–976, 985–995)	Nabburk	948–962/7	Hahn MR 65b1.5B; Hahn G 65b1.5+16.	akropole	90. léta 20. století
13	BAVORY, Liudolf Švábský (953–954)	Nabburk	953–954	Hahn MR 66; Hahn G 66a1	akropole	11.–12. 9. 2010
14	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	akropole	11.–12. 9. 2010
15	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	akropole	11.–12. 9. 2010
16	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	akropole	11.–12. 9. 2010
17	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 324	akropole	11.–12. 9. 2010
18	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	Praha	972/3–976	Cach 42 (var. rv.)	akropole	11.–12. 9. 2010 a 24. 9. 2013
19	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	zázemí (podhradí)	2010–2013
20	ČECHY, Boleslav II. (972–999)		981–990	Cach 118	akropole	20.8.2011
21	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	Praha	988–995	Cach 123	akropole	20.8.2011
22	ČECHY, Boleslav II. (972–999)		988–995	ethelredský typ	akropole	21.8.2011
23	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	Praha	973–980	Cach 29	akropole	4.–5. 8. 2012
24	ČECHY, Břetislav I. (1037–1055)		1050–1055	Cach 322	akropole	4.–5. 8. 2012
25	BAVORY / ŠVÁBSKO		10. století	soudobé falsum	akropole	2014
26	ČECHY, Spytihněv I. (1055–1061)		1055–1061	Cach 330	akropole	2014
27	BYZANCKÁ ŘÍŠE, Basileios II. (976–1025)	Konstantinopol	977–989	DOC 3.2, s. 629, č. 17d.	akropole	2014
28	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	Praha	973–978	Cach 49	akropole	2018

*Mapa jednotlivých nálezů mincí v rámci libického hradiště a jeho zázemí.
Číslování odpovídá katalogu.*

3. 2. 1. 3. Starý Plzenec – raně středověká Plzeň

Dalším významným hradištěm, které se řadí po bok Prahy a Libice v průběhu 10. století počtem nalezených mincí, je nejvýznamnější hradiště v západních Čechách Starý Plzenec, resp. raně středověká Plzeň. Nejnovější soupis nálezů denárů publikoval J. Lukas, pro naše účely si uvedeme pouze mince zde nalezené do počátku 11. století, tj. do konce tzv. krize českého státu v roce 1004 v chronologickém sledu, jak byly nalezeny. U prvních dvou mincí je otázkou, bylo-li jejich odkrytí při kopání základů vily ve Starém Plzenci³⁵¹ v místě zvaném pod Hůrkou nálezem dvou jednotlivých ztrátových mincí či drobného depotu. Vzhledem k cca pětadvacetiletému časovému rozdílu mezi ražbami se spíše přikláním k první variantě.

Starý Plzenec (okr. Plzeň-město)

1. ČECHY, Boleslav I. (935–972), denár typ kříž/kaplice.

Av.: kříž se znaky v úhlech (☉ •/•/•/o);

opis: **BOLE**[???]**V**[???]

Rv.: kaplice s **VV** pod lomenicí;

opis: neznatelný

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 32.**

Lit.: Lukas, J. – Orna, J. – Dudková, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 2; Cach N 49;³⁵²

Nálezy 1441; J. Ječný, *V Plzenci*, s. 110; Klíma, V. J.: *Nález*, s. 1–3, č. 2; Švancar, V.: *Nálezy*, s. 81, č. 3.

Naleziště: **Starý Plzenec** (okr. Plzeň-město) **listopad 1931**; lokace: podhradí hradiště, lokalita pod Hůrkou, při kopání základů vily.

Sbírka: neznámá.

2 ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ ruka/kaplice.

Av.: ruka mezi značkami;

opis: **ЯСА+•STAT**[???]

Rv.: kaplice s **ІАН** pod lomenicí;

opis: **ӘЯІVІЯЯ**

³⁵¹ SLÁMA, J.: *Alt-Pilsen*, s. 395–396; SLÁMA, J.: *Starý Plzenec*, s. 140; ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 291–292; LUTOVSKÝ, M.: *Encyklopedie*, s. 309–310.

³⁵² Cach chybně udává tři denáry.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 226.**

Lit.: Lukas, J. – Orna, J. – Dudková, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 3; Cach N 49; *Nálezy* 1441; J. Ječný, *V Plzenci*, s. 110; Klíma, V. J.: *Nález*, s. 1–3, č. 3; Švancar, V.: *Nálezy*, s. 81, č. 3.

Naleziště: **Starý Plzenec** (okr. Plzeň-město) **listopad 1931**; lokace: podhradí hradiště, lokalita pod Hůrkou, při kopání základů vily.

Sbírka: neznámá.

3.[?] ČECHY, Boleslav I. (935–972), denár typ kříž/kaplice.

Av.: v perličkovém kruhu kříž se 9 body (⊕ 0-3-3-3) v úhlech;

opis: **BOLEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s **RĚP** pod lomenicí;

opis: **AGVDIATLVS**

AR; 0,997 g; 21 mm.

Určení: **Cach 2 var.; Hahn BM 9.**

Lit.: Lukas, J. – Orna, J. – Dudková, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 1; Švancar, V.: *Nálezy*, s. 86, č. 2; Klíma, V. J.: *Nález*, s. 1–3, č. 1.

Naleziště: **Starý Plzenec** (okr. Plzeň-město) **zima 1935**; lokace: na kluzišti, volně ležící.

Sbírka: 1935–před 1961 J. O. Neubarth v Plzni (získal od nálezce); dnes neznámá.

Kom.: nálezové okolnosti budí podezření, že se spíše jedná o nález ztraceného sbírkového kusu.

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ ruka/kaplice.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 226 (?).**

Lit.: Lukas, J. – Orna, J. – Dudková, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 4; Videman, J. – Paukert, J.: *Moravské denáry*, s. 468, č. 241.

Naleziště: **Starý Plzenec** (okr. Plzeň-město) **2004**; lokace: detektorový neověřený nález bez bližší lokace.

Sbírka: neznámá.

Kom.: Videman, J. – Paukert, J.: *Moravské denáry*, s. 468, č. 241 jako „nepublikovaný“ typ.

5. ČECHY, Boleslav III. (999–1002, 1003), mincovna *Praha*, mincmistr Mizleta, denár.

Av.: v hladkém kruhu kříž s 4 křížky (po jednom v každém úhlu);

opis 10,5 h ↑ ∪: **BOLZLAVS**(ležaté)**DV+**

Rv.: ve vroubkovaném kruhu kříž s 4 kroužky (po jednom v každém úhlu);

opis 12 h ↑ ∪: **+PPAVTMEZTAI:**

AR; 0,72 g; 18,6 x 18,8 mm; 11 h.; mírně vylomený.

Určení: **Cach 205.**

Lit.: Lukas, J. – Orna, J. – Dudková, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 5.

Naleziště: **Starý Plzenec** (okr. Plzeň-město) **2013**; lokace: podhradí, pohřebiště, hrob 14, 23 cm od předpokládané polohy dlaně, při záchranném archeologickém výzkumu v jižní části bývalého Blochova statku (roh ulic Husova a Za statkem).

Sbírka: Západočeské muzeum v Plzni, př. č. AN 18/2015.

Kom.: Mince uložena jako obol mrtvých. Unikátní ražba známá jen pouze ze dvou kusů.

Vyhodnocení

Staroplzenecký soubor mincí 10. století je důležitým dokladem existence z písemných pramenů známého významného politického a tržišního centra západních Čech. Omezený počet nálezů denárů českých Boleslavů bude dán stejně tak jako v Praze stavem výzkumu lokality. Dá se však předpokládat jejich rozhojnění v letech následujících.

3. 2. 1. 4. Hradiště Dřevíč

Nálezy mincí a nejen jich v poslední době ukazují na velký význam tohoto hradiště v období raného středověku, z našeho hlediska především po celé 10. století. Vedle již výše zmíněných dvou ražeb z období raného 10. století – bavorského solnohradského denáru Arnulfa z let 917 až 937 a byzantského konstantinopolského solidu Romana a Christofora z let 921 až 931 – byly nalezeny na hradišti Dřevíč³⁵³ další tři neméně zajímavé a unikátní ražby. První je 9 bodový bavorský nabburský denár Jindřicha II. se stopami přeražby českého denáru, druhá pak další dobové falsum téhož typu denáru a panovníka avšak pravděpodobně z mincovny Řezno, třetí pro území Čech unikátní je pak nález zlomku sámánovského dirhamu z 60. či 70. let 10. století.

Kozojedy (okr. Rakovník) – hradiště Dřevíč

1. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár z let 962/7–973/6.

Av.: kříž s 9 body (0-3-3-3) v úhlech.

Rv.: kaplice s **ANA** pod lomenicí.

AR; 0,593 g; 19,2 x 16,2 mm.

Určení: **Hahn MR + G 68a3/16?**

Lit.: Profantová, N. – Stolz, D. – Videman, J.: *Kovové ozdoby*, s. 32–33.

Naleziště: **Kozojedy** (okr. Rakovník) – **Dřevíč 2004–2009**; lokace: bez bližší lokalizace, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Kom.: autoři uvádějí, že lícní strana denáru nese stopy přeražby „snad českého denáru

Boleslava I. nebo II. (??) – podle ne zcela bezpečně rozpoznatelných písmen BO ...“

³⁵³ ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 149–150; LUTOVSKÝ, M.: *Encyklopedie*, s. 142–143.

2. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Řezno*, dobové falsum denáru z let 962/7–973/6.

Av.: kříž s 9 body (☩ 3-3-0-3) v úhlech.

Rv.: kaplice s ΛΛ pod lomenicí.

AE; 0,782 g; 20,4 mm; mince proděravělá korozí.

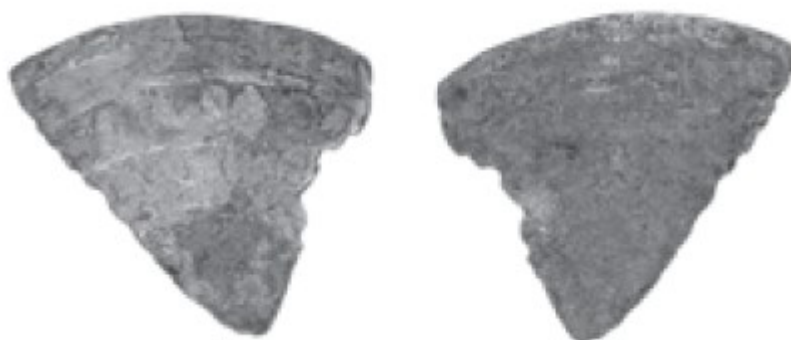
EDX: výsledky na různých místech povrchu se zaměřením na charakteristická místa ukazují na pocínované/postříbřené (?) měděné falsum.

Určení: Hahn IP nezná; dobové falsum k Hahn MR 15 k6.

Lit.: J. Videman, *K postavení*, s. 17, B-08.

Naleziště: **Kozojedy** (okr. Rakovník) – **Dřevíč 2012**; lokace: hradiště, JZ část plochy, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

3. SÁMÁNOVCI, neidentifikovaný panovník, neidentifikovaný chalífa

Mincovna: mimo zachovaný zlomek, dirham

Datace: ročník mimo zachovaný zlomek – dle duktu, tlustých liter a zrnitosti kovu nejspíše okolo AH 350 /AD 961

Av.: v poli: nápis nečitelný, prostý kruh, 1. opis: ... الدرھ [...] *tento dirh...*, 2. opis: ... يفرح
... ذنموي [...] *v onen den se budou radovat ...*], prostý kruh

Rv.: nápisy v poli i na okraji zcela setřeny (stopy jedné linie nápisu na okraji), prostý vnější kruh

AR; 0,381 g; 12 x 13,6 mm.

Lit.: Blažková, K. – Novák, V. – Smíšek, K. – Šámal, Z.: *Zlomek*, s. 43–56; Novák, V. –

Videman, J. – Kouřil, P. – Richtera, L. – Zmrzlý, M: *Depot*, s. 80, č. 3.

Naleziště: **Kozojedy** (okr. Rakovník) – **Dřevíč 13. 4. 2013**; lokace: hradiště Dřevíč, po hluboké orbě, při archeologickém průzkumu pomocí detektoru kovů.

Sbírka: Muzeum T. G. Masaryka v Rakovníku.

Kom.: unikátní první nález ztrátového kusu zlomku islámské mince v Čechách a v Českých zemích vůbec, v roce 2015 byl doplněn o druhý takový nález z hradiště v Opavě-Komárově (viz níže). Dle V. Nováka mohl být zlomek do země uložen pravděpodobně na přelomu 10. a 11. století.³⁵⁴

Celý soubor mají doplňovat nálezy dalších mincí nalezených na hradišti v letech 2000–2009 pomocí detektoru kovů. Má se jednat o minimálně tři domácí přemyslovské denáry, které se ovšem nepodařilo získat k dokumentaci. Jak autoři této zmínky uvádějí, přestože nejsou precizně určeny, dokreslují obraz rozvinutých dálkových kontaktů pro 2. polovinu 10. století.³⁵⁵

Vyhodnocení

V souvislosti s nálezy mincí posouvající význam dřevíčského hradiště písemně doložený pro 11.–12. století hluboko do počátků 10. století, především však s unikátním zlomkem sámánovského dirhemu, nelze nezmínit historii zapsanou kronikářem Kosmou k roku 1002. Tehdy měl podle Kosmovy verze kníže Oldřich při vyhánění Poláků z Čech vejít do „velmi pevného hradu jménem Dřevíč“, odkud poté pokračoval na Prahu.³⁵⁶ Tato verze bývá zpochybňována, protože současník této doby kronikář Dětmar ji uvádí jinak. Díky Dětmarovi, jeho zařazení události do dějů té doby, můžeme tuto akci přesněji datovat do roku 1004. Dětmar však uvádí jako vůdce české výpravy Jaromíra a hrad, který měl knížeti otevřít brány, jmenuje jako Žatec, kde měla být následně pobita polská posádka.³⁵⁷ Této verzi se dává

³⁵⁴ NOVÁK, V. – VIDEMAN, J. – KOUŘIL, P. – RICHTERA, L. – ZMRZLÝ, M: *Depot*, s. 80, č. 3.

³⁵⁵ PROFANTOVÁ, N. – STOLZ, D. – VIDEMAN, J.: *Kovové mince*, s. 33.

³⁵⁶ KOSMAS I. 36.

³⁵⁷ DĚTMAR VI.11.

přednost a Kosmova je označována za zmatenou či záměrně změněnou.³⁵⁸ Podíváme-li se však na mapu Čech je třeba konstatovat, že vojsko postupující od Chlumce a Žatce směrem na Prahu se jen stěží mohlo vyhnout Dřevíči. Mezitím bylo přehodnoceno starší mínění o tom, že do Čech se vracel jen Jaromír a Oldřich zůstal v říši až do doby, kdy měl Jaromíra v roce 1012 sesadit z českého stolce. Oba bratři spolu s kněžnou Emmou reginou také po celou dobu krize českého státu vystupovali společně.³⁵⁹ Nabízí se tedy otázka, není-li přeci jen i domácí tradicí dochovaná Kosmova zmínka pravdivá. Oldřich přeci mohl se svým vojem obsadit Dřevíč, zatímco Jaromír s císařem Žatec. Obě zprávy by tak byly součástí jedné události, z níž si Kosmas vybral pro svou verzi jen tu „domácí“ dřevíčskou tradovanou z doby vlády Oldřicha – vítěze nad Jaromírem. Dá se tedy také předpokládat, analogicky k Žatci, že na Dřevíči seděla polská či „polsky placená“ posádka. Jak si níže ukážeme na příkladech moravských pokladů, je s těmito posádkami spojována také přítomnost depotů a ztrátových mincí ve formě zlomků, která se jinak díky směru obchodu Bavorsko → Čechy / Morava → Slezsko → Polsko → Pomořany v rámci tohoto do Čech až na výjimky nedostávala.³⁶⁰ Zlomek sásánovského dirhemu by tak mohl být dokladem přítomnosti „polské“ posádky placené způsobem obvyklým na sever od českého území, tedy ve vážených zlomcích mincí, a to včetně islámských.

³⁵⁸ SLÁMA, J.: *K česko-polským stykům*, s. 221–269; TÝŽ: *Střední Čechy v raném středověku II.*, s. 77; KRZEMIENSKA, B.: *Krize*, s. 497–532; TÁŽ: *Břetislav I.*, s. 46–47; ŽEMLIČKA, Josef: *Das „Reich“*, s. 267–278; TÝŽ: *Expanze*, s. 205–222.

³⁵⁹ A to na základě mincovní produkce Oldřicha v době vlády Jaromíra. Viz POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149; TÝŽ: *Oldřich*, s. 133–144.

³⁶⁰ NOVÁK, V. – VIDEMAN, J. – KOUŘIL, P. – RICHTERA, L. – ZMRZLÝ, M.: *Depot*, s. 78–84.

3. 2. 1. 5. Jednotlivé nálezy ze středního Polabí

V blízkém i širokém okolí Libice nad Cidlinou podél řeky Labe byly v minulosti i v době nedávné nacházeny jednotlivé ztrátové mince. Jedná se o hustě osídlenou oblast již v 10. století protkanou řadou cest. Toto území křížily především dvě důležité dálkové cesty vedoucí z Prahy na sever a východ, a to severní přes brod u Poděbrad a Libici dále na Vratislav a jižní přes Malín dále na Chrudim a Moravu. Jedna z hlavních spojnic těchto cest vedla podél Labe mezi Libicí a Malínem. Nálezy se tu koncentrují nejen na hradištích, ale také v jejich blízkém i vzdálenějším zázemí.

Poděbrady (okr. Nymburk)

První publikovanou vlašťovkou byl nález dvou mincí při archeologickém výzkumu předcházejícím výstavbě oplocení radiotelegrafní vysílací stanice. Výzkum prováděný Archeologickým ústavem AV ČR pod vedením Magdaleny Beranové v letech 1970–1972 na k. ú. Poděbrady v poloze „V zátiší“, nebo dříve též „U cihelny“ odhalil osídlení lokality, včetně raně středověkého sídliště z 2. poloviny 10. století. Nálezy byly M. Beranovou hypoteticky spojovány s velkým poděbradským pokladem objeveným nedaleko. Dnešní stav bádání však tento předpoklad spíše vylučuje. Důležité je tu zjištění soudobého osídlení v místě a z mého pohledu nejdůležitější blízkost brodu přes řeku Labe, tedy vazba na transevropskou dálkovou obchodní trasu.³⁶¹

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

AR; hmotnost a rozměry nezjištěny.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Beranová, M.: *Příspěvek*, s. 35–36; táž: *Poděbrady*, s. 169; Lukas, J. – Šorm, P.: *Denáry*, s. 225–227.

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **8. 9. 1971**; lokace: v poloze V zátiší, nedaleko radiostanice, dříve též u Cihelny, sonda IV, pod objektem B ve III. vrstvě – asi v polovině souvislé černé vrstvy při archeologickém výzkumu Magdaleny Beranové.

Sbírka: Polabské muzeum Poděbrady, vyřazena.

Kom.: při čištění se rozpadla, Z. Nemeškalovou dána na rozbor suroviny.

³⁶¹ CHARVÁT, P.: *Dálkový obchod v raně středověké Evropě (7.–10. století)*, Brno 1998; TŘEŠTÍK, D.: *Veliké město*, s. 49–70.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Nacub, denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **ω** a **Λ**, nad
písmeny vodorovné čárky;

opis 1 h ↓ ♂: **XDVXBOLDZ•AS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 3 h ↓ ♂: **NACVBINRRACV**

AR; 1,026 g; 22,35 x [21,61]; 7,5 h.; olámaný.

Určení: **Cach 128**.

Lit.: Beranová, M.: *Příspěvek*, s. 35–36; táž: *Poděbrady*, s. 169; Lukas, J. – Šorm, P.: *Denáry*,
s. 225–227. Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **1971**; lokace: v poloze V zátiší,
nedaleko radiostanice, dříve též u Cihelny, sonda IV, mezi objektem B a opukovou zdí
I/1972 ve III. vrstvě; při archeologickém výzkumu Magdaleny Beranové.

Sbírka: Polabské muzeum Poděbrady, př. č. 25/1997.

Kanín (okr. Nymburk)

Také v katastru obce Kanín v sousedství Libice byly nalezeny dvě mince 10. století.
Jihovýchodně od obce v zalesněném zákrutu řeky Cidliny na nezáplavové říční terase mimo
nivu v blízkosti cesty na dvůr ve Starých Badrech byly na jaře 2010 v hloubce cca 10–15 cm
pod povrchem odkryty cca 50 cm od sebe denár a obol Boleslava II. (972–999).³⁶² Místo
nálezu patří k širšímu zázemí hradiště v Libici nad Cidlinou.³⁶³

³⁶² LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Nález*, s. 326–329.

³⁶³ MAŘÍK, J.: *Topografie*, s. 39–90; TÝŽ: *Libická sídelní aglomerace*

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár

Av.: v hladkém kruhu kotva položená přes loď mezi dvěma oblouky;

opis 1,5 h ↑: +BOLEZLAV•

Rv.: kaplic s oooo pod lomenicí;

opis 1,5 h ↑: PR•AGA+ O

AR; 1,12 g; 20,0 x 20,2 mm.

Určení: **Cach 59.**

Lit.: Lukas, J. – Videman, J.: *Nález*, s. 326–327; Polanský, L.: *Ikonografie*, s. 85–96.

Naleziště: **Kanín** (okr. Nymburk) **jaro 2010**; les, mimo nivu, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: stylizovaná hlava Krista;

opis 12 h ↑: [??]OTT• DVX•X•

Rv.: kaplice s •N• pod lomenicí;

opis 1,5 h ↑: [...].AOAGVTA,

AR; 0,43 g; 15,3 x 15,3 mm; olámaný.

Určení: **Cach 81.**

Lit.: Lukas, J. – Videman, J.: *Nález*, s. 327; Lukas, J.: *K datování*, s. 19–44.

Naleziště: **Kanín** (okr. Nymburk) **jaro 2010**; les, mimo nivu, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Obě ražby jsou výjimečné nejen svými náleзовými okolnostmi, tj. jako ztrátové mince, ale také sami o sobě. Typ Cach 59 je unikátní svou obrazovou náplní ryze domácího českého původu. Vyobrazuje totiž kotvu jako křesťanský symbol naděje výtvarně ztvárněnou velmi realisticky. Na jejím konci je vyobrazeno očko na lano a je položena přes stylisticky zjednodušenou loď. Po obou stranách kotvy jsou znázorněny dvěma obloučky symboly slunce a měsíce, dne a noci, znamenající věčný koloběh. Celá kompozice tak má zcela jasný symbolický význam – věčné naděje.³⁶⁴ Tento typ je znám pouze ze dvou razidel líce a jednoho razidla rubu, které byly součástí velkého pokladu v Poděbradech. Mince z Kanína je vyražena ze stejného razidla jako č. 1 z nálezů v Poděbradech.³⁶⁵ Také druhá mince je výjimečná, jedná se o první ztrátový nále z českého obolu v Čechách. Obol sám (Cach 81) patří mezi vzácné exempláře známé doposud pouze v pěti kusech. Se dvěma z nich má provázána razidla buď líce či rubu.³⁶⁶

Datace obou mincí spadá do stejné doby.³⁶⁷ Kotvový typ (Cach 59) patří na základě rozpoznání přeražeb mezi nejstarší varianty tzv. mladšího bavorsko-švábského typu. Chronologicky tak spadá cca do let 972/3, hned za typ Cach 60.³⁶⁸ Obol Cach 81 je dobře datován nálezy z Turwii *tpq* 974, Nového Dvora *tpq* 974 a z Kotowic *tpq* 983, což odpovídá jeho ražbě přibližně v letech 972/3–976.³⁶⁹

³⁶⁴ POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95.

³⁶⁵ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 35–36, č. 11–1; razidlo líce označené Radoměským jako A1 opr. není opravovaným razidlem, ale naopak razidlem původním. Liší se od sebe provedením očka na kotvě.

³⁶⁶ LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Nález*, s. 327. obr. 2.

³⁶⁷ Narozdíl od závěru kolegů LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Nález*, s. 327, že byly raženy v první polovině 80. let.

³⁶⁸ Nikoli jak je publikováno v LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby*, s. 85 v tab. 7 vycházející z chybné Hahnovy chronologie. Viz výše kapitola o dataci prvních českých mincí.

³⁶⁹ K dataci typu viz výše. K jeho pozdní dataci do 80. let srovnej LUKAS, J.: *K datování*, s. 30–31 a 37–42.

Veltruby-Hradištko I (okr. Kolín)

Další nálezy pochází z raně středověkého hradiště jižně od Libice. Při záchranném archeologickém výzkumu způsobeném hloubením plynovodní rýhy byl nalezen na hradišti Hradištko³⁷⁰ v k.ú. Hradištko I ve stejnojmenné části obce Veltruby denár Boleslava II. z první poloviny 90. let.

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Omeriz, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi ω a Λ , nad písmeny vodorovné čárky;

opis 1 h \uparrow \cup : **XDV[???]ZLAVS(ležaté)•**

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 12 h \uparrow \cup : **X[???]Z•RRA•CA•CV-**

AR; 0,82 g; 21,5 mm; zlomek.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Lukas, J.: *Nálezy*, s. 146–151.

Naleziště: **Veltruby-Hradištko I (okr. Kolín) 22. 8. 1990**; lokace: hradiště, objekt 12, hrob, při archeologickém výzkumu Zbyňka Sedláčka.

Sbírka: Regionální muzeum v Kolíně.

Kom.: Mince měla být nalezena na výhozu u hrobu v „hrudce písčité hlíny“ náležející k tomuto hrobu. Je tedy otázkou, byla-li použita jako obol mrtvých. Ze zaznamenané nálezové situace můžeme o této její funkci s vysokou pravděpodobností uvažovat.

³⁷⁰ ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 95.

Při detektorovém povrchovém průzkumu plochy hradiště pod dohledem Regionálního muzea v Kolíně byla na jaře roku 2012 nalezena další mince.

2. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Řezno*, denár 973–976 či
ŠVÁBSKO, Augšpurk – biskupství, Jindřich (973–982), mincovna *Augšpurk*, denár
973–978.

Av.: v hladkém kruhu kříž s šesti body v úhlech (••/••/••/nic);

opis: **HE**[???]**CVS**[část D či E ???]

Rv.: kaplice s **ENC** pod lomenicí;

opis: [???]**AS**

AR; 0,75 g; 21,0 x 18,8 mm; olámaný.

Určení: **Hahn MR + G 16** nová varianta (av. podobný č. **16/III**, rv. velmi podobný č. **15e4**)
či **Hahn G 134** nová varianta.

Lit.: Forst, M. – Lukas, J.: *Nález*, s. 146–151.

Naleziště: **Veltruby-Hradištko I** (okr. Kolín) **jaro 2012**; lokace: hradiště, 10 m od nálezu
předchozí mince č. 1, při archeologickém detektorovém výzkumu.

Sbírka: Regionální muzeum v Kolíně.

Kom.: Jedná se o první ztrátový nález tzv. 6 bodového typu bavorských denárů z území Čech, ale především o novou variantu neznámou bavorskému katalogu. Rub je velmi podobný řezenskému razidlu 15e4, líc již méně č. 16/III. Kombinace 6 bodový typ s ENC pod lomenicí není známa. 6 bodový, i když z dochovaných exemplářů ne zrovna podobný typ razil biskup Jindřich ve švábském Augšpurku. Kterému z těchto vydavatelů bude tento nový typ přidělen nelze zatím jednoznačně rozhodnout.

Kolín-Zálabí (Hánín)

Nejinak tomu je ještě o něco jižněji, kde v zázemí hradiště Hánín byly nalezeny další české denáry. Nejprve byl při archeologickém výzkumu pohřebiště v poloze „Na vinici“ cca 250 m severně od hradiště Hánín³⁷¹ na k.ú. Kolína ve čtvrti Zálabí ve 30. letech nalezen blíž neurčený denár Boleslava II.

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **bez bližšího určení.**

Lit.: Lukas, J.: *Nálezy*, s. 150; Lutovský, M.: *Encyklopedie*, s. 131–132; Dvořák, F.: *Pravěk*, s. 104.

Naleziště: **Kolín-Zálabí (Hánín) počátek 30. let 20. století**; lokace: pohřebiště Na vinici 250 m severně od hradiště Hánín, při archeologickém výzkumu Františka Dvořáka.

Sbírka: Regionální muzeum v Kolíně, rozřazen.

Druhý denár měl být nalezen cca 600 metrů severovýchodně od hradiště Hánín v roce 2013.

2.[?] ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Omeriz, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **W** a **A**, nad písmeny vodorovné čárky;

opis 2 h ↑ ∪: **XD V X B O L E Z L A V S**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 4 h ↑ ∪: **X O M E P I Z R R A C A • C I V**–

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

³⁷¹ ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 130; LUTOVSKÝ, M.: *Encyklopedie*, s. 131–132.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: <https://www.cestyapamatky.cz/kolinsko/kolin/hradiste-hanin>.

Naleziště: **Kolín-Zálabí (Hánín) 2013**; lokace: 600 m severovýchodně od hradiště Hanín;
pravděpodobně detektorový nález.

Sbírka: ?.

Kom.: popiska připojená k vyobrazení denáru na stránkách: „Kolín – hradiště Hánín, denár Boleslava II.“ Vzhledem k totožnému popisu místa i data nálezů, je možné, že se jedná o zprávu o nálezu jedné a té samé mince s tím, že obrázek typu Cach 123 byl použit jako ilustrační. Samozřejmě nelze také vyloučit nález dvou mincí ve stejnou dobu na stejném místě.³⁷²

Třetí denár byl nalezen také cca 600 metrů severovýchodně od hradiště Hanín na podzim roku 2013.

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typu kříž / kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s znaky v úhlech (✠/o/o/•);

opis: [??]VALZ[??]

Rv.: kaplice s **OIO** pod lomenicí;

opis: [??]AGA[??]

Určení: **Cach 78.**

AR; 0,69 g; 18,3 x 17,9 mm; excentrická ražba, nepravidelný střížek, zprohýbaný.

Lit.: Lukas, J.: *Nález*, s. 117–122.

Naleziště: **Kolín-Zálabí (Hánín) podzim 2013**; lokace: předpolí hradiště Hánín, 600 m
severovýchodně od hradiště Hanín, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

³⁷² Za konzultaci k tomuto denáru velice děkuji RSDr. Ladislavu Jouzovi, kurátorovi numismatické sbírky Regionálního muzea v Kolíně.

Radovesnice II (okr. Kolín)

Poněkud více vzdálen od výše zmíněných center středního Polabí (Libice, Hradištka a Hánina) východním směrem zůstává nález z obce Radovesnice II, z jehož okolí zatím není známo žádné soudobé osídlení.

BAVORY, Jindřich I. (948–955) či II. (955–976, 985–995) či ŠVÁBSKO, Augšpurk – biskupství, Oldřich (923–973), denár 948–962/7.

Av.: v perličkovém kruhu kříž se 3 body (1-1-1-0) v úhlech;

opis korumpovaný.

Rv.: kaplice s **IIAVI** pod lomenicí

opis korumpovaný.

Určení: **Hahn IP 10.**

AR; 1,06 g; 20,5 x 20,7 mm.

RFA: líc – Ag 95,96 %; Cu 3,56 %; Au 0,16 %; Bi 0,21 %; Pb 0,11 %; Fe stopy

rub – Ag 95,77 %; Cu 3,50 %; Au 0,19 %; Bi 0,18 %; Pb 0,09 %; Fe 0,26 %

Lit.: Lukas, J.: *Nález*, s. 113–117.

Naleziště: **Radovesnice II (okr. Kolín) přelom ledna a února 2014**; lokace: pole v poloze

Na čtvrtích při silnici na Žiželice, cca 900 m severně od středu obce, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Kom.: dle W. Hahna a J. Videmana tzv. imitativní ražba. Viz níže.

Choťovice (okr. Kolín)

Severně od obce Radovesnice II na jižním břehu Žehuňského rybníka byl nalezen denár dnes řazený mezi nejmladší boleslavské mince, tedy Boleslavu III. (999–1002, 1003).

1. ČECHY, Boleslav III. (999–1002, 1003), denár typ kříž/kaplice.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 200.**

Lit.: Lukas, J.: *Nález*, s. 115.

Naleziště: **Choťovice** (okr. Kolín) **duben 2013**; lokace: levý břeh žehuňského rybníku, severně od hospodářského dvora Korec, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Kom.: pouze zmíněn autorem, dosud nepublikován.

Miskovice-Hořany (okr. Kutná Hora)

Naopak západním směrem od středního Polabí, mezi Kolínem a Kutnou Horou, byl dle archivních záznamů na raně středověkém sídlišti v obci Hořany³⁷³ (dnes místní částí Miskovic) nalezen na pohřebišti v pravé ruce nebožtíka blíže neurčený denár Boleslava II. jako obol mrtvých.

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **bez bližšího určení.**

Lit.: Lukas, J.: *Nálezy*, s. 150.

Naleziště: **Miskovice-Hořany** (okr. Kutná Hora) **po žních 1916**; lokace: pohřebiště, hrob se 2 esovitými stříbrnými záušnicemi, korálem z bílého skla, pod metakarpy (záprstní kosti = dlaň) levé ruky denár Boleslava II., při archeologickém výzkumu Františka Dvořáka.

Sbírka: Regionální muzeum v Kolíně, rozřazen.

Kom.: jedná se o další tentokrát nálezovou zprávou jasně potvrzený tzv. obol mrtvých.

³⁷³ LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie*, s. 84.

3. 2. 1. 6. Kouřimsko

Další oblastí s nálezy mincí 10. století je Kouřimsko. Zatímco na samotné Kouřimi, resp. hradišti U svatého Jiří³⁷⁴ byl nalezen denár z konce vlády Boleslava II., další dvě ražby z okolí jsou dobová falsa obolu a denáru. První, obol, pochází z blízkosti dvora Broučkov, který leží 2,5 km severozápadně od hradiště U svatého Jiří na katastrálním území Hlaváčova Lhota dnes místní části obce Třebovle na hranici s katastrálním územím Kouřim, druhé, denár, pak z 5,5 km severozápadně položených Lipan dnes místní části obce Vitice.

Kouřim – U svatého Jiří (okr. Kolín)

ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑: +•2TVTV2THCZCA (var. 29Lb)

Rv.: kaplice s IAH pod lomenicí;

opis ↑: TĚATVĚJITVĚJ CA (var. 29Rb)

AR; [1,1143] g; 20,14 x [18,88] mm; 7 h; odlomený okraj.

Určení: **Cach 226.**

Lit.: nepublikováno.

Sbírka: Národní muzeum, H5p10/1999,4.

Naleziště: **Kouřim – U svatého Jiří** (okr. Kolín) **před 1999**; lokace: hradiště U sv. Jiří, výsypky po archeologických výzkumech M. Šolleho; detektorový nález.

³⁷⁴ ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 142–143; LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie*, s. 136–137.

Třebovle-Hlaváčova Lhota – Broučkov / Kouřim (okr. Kolín)

Podle posledních zpráv nálezce byla do Národního muzea odevzdaná mince nalezena u dvora Broučkov, na hranici katastrálních území Hlaváčova Lhota a Kouřim.³⁷⁵ Jedná se o unikátní dosud jinde nezaznamenanou ražbu. Mince ražená razidlem velikosti denáru na střížku o hmotnosti a velikosti obolu je z neznámé snad mosazné slitiny. Mince není ořezávána ani jinak upravována, jedná se tedy o ražbu obolu.

BAVORY, Jindřich I. (948–955) či II. (955–976, 985–995) či ŠVÁBSKO, Augšpurk–biskupství, Oldřich (923–973), dobové falsum obolu 948–962/7.

Av.: kříž s 3 body (1-1-1-0) v úhlech.

Rv.: kaplice s VZN pod lomenicí.

AE; 0,7822; 15,71 x 15,25 mm.

Určení: Hahn IP nezná.

Lit.: Hásková, J.: *Počátky*, s. 110; Videman, J.: *K postavení*, s. 14, č. B-01.

Naleziště: **Třebovle-Hlaváčova Lhota** (okr. Kolín) **před 1999**; lokace: poblíž dvora Broučkov; detektorový nález.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5p10/1999, 5.

Kom.: minci popsala pouze slovně J. Hásková v souvislosti s tzv. kazaňským denárem, jako příklad dalšího odražku mince z méněhodnotného kovu. Označila ji za minci velikosti obolu, s čímž lze souhlasit, zhotovenou ze slitiny připomínající na první pohled mosaz. Jako místo nálezu uvedla pouze Kouřimsko, bez bližšího upřesnění. J. Videman uvádí, že podle pozdější informace nálezce byla nalezená přímo na hradišti Stará Kouřim.³⁷⁶ Současná informace od nálezce hovoří o okolí dvora Broučkov.³⁷⁷

³⁷⁵ Přesná poloha nálezů nebyla zjištěna, proto uvádím obě katastrální území, na kterých k nálezům mohlo dojít.

³⁷⁶ HÁSKOVÁ, J.: *Počátky*, s. 110; Videman, J.: *K postavení*, s. 14, č. B-01.

³⁷⁷ Za poskytnuté informace nálezci velice děkuji.

Vitice-Lipany (okr. Kolín)

Šest kilometrů severozápadně od hradiště U svatého Jiří v obci Lipany, která je dnes částí obce Vitice, byla na poli nalezena další falešná ražba. Tentokrát spojitelná s konkrétním typem bavorských ražeb.

BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, dobové falsum denáru z let 962/7–973.

Av.: kříž s 9 body (0-3-3-3) v úhlech.

Rv.: kaplice s **VV** pod lomenicí.

AE; 0,941 g; 20,6 mm.

RFA: Ag 0,11%, Cu 54,26%, Pb 2,95%, Sn 16,03%, Hg 2,41%, Fe 0,84%, P 2,97%,
jiný prvek 22,16% (průměrné hodnoty ze tří měření na líci a tří měření na rubu mince).

Hydrostatika: 7,64 g/cm³.

Určení: dobové falsum k **Hahn MR 68c2**; Hahn IP nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*, s. 18, B-09.

Naleziště: **Vitice-Lipany** (okr. Kolín) **2015**; lokace: na poli severně o Lipan.

Sbírka: soukromá.

Kom.: publikováno pod označením „Kolín, místní část Lipany“, avšak taková kolínská místní část není známa. Jedná se tedy pravděpodobně o omyl a záměnu s místní částí obce Vitice v okrese Kolín. Mince byla autorem její publikace označena jako imitativní k typu Hahn 15.

3. 2. 1. 7. Litoměřicko

Ojedinělý nález mince 10. století byl učiněn v Doksanech na Litoměřicku. Byla zde nalezena ražba tzv. oto-adlétského typu.

Doksany (okr. Litoměřice)

Na podzim roku 2011 našel pan nad Ohří severně od Doksan (okr. Litoměřice) pomocí detektoru kovů silně otřelou raně středověkou minci, kterou odevzdal do Oblastního muzea v Litoměřicích (ev. č. 57).

SASKO, Otto III. (983–1002), mincovna *Goslar* (?), tzv. oto-adlétský denár/obol.

Av.: v hladkém kruhu kříž s písmeny ODDO v úhlech;

opis + **D**[??]**X**

Rv.: v hladkém kruhu kaplička s vnitřním vodorovným šrafováním a bodem;

opis: **AT**[?]**HLHT**

AR; 0,89 g; 18,6 x 18,8 mm.

Určení: **Hatz III/7d.**

Lit.: Kotyza, O. – Lukas, J.: *Nález*, s. 227–232.

Naleziště: **Doksany** (okr. Litoměřice) **podzim 2011**; lokace: Doksany parcela č. 847/1, pole v poloze k Dolánkám; detektorový nález učinil Jiří Krpeš z Brozan a odevzdal jej do muzea.

Sbírka: Oblastní muzeum v Litoměřicích, ev. č. 57.

Kom.: mince je svou velikostí i hmotností na pomezí denárové ražby a obolu.

3. 2. 1. 8. Českolipsko

Výjimečný nález unikátní mince z konce 10. století byl učiněn na blíže nespecifikovaném místě u České Lípy před rokem 2015. Jedná se o již dvanáctý depot obsahující denár české kněžny Emmy reginy, manželky Boleslava II. ražený po roce 989. Denár je unikátní varianta kombinující razidla typů Cach 144 a 145.

Česká Lípa – okolí

ČECHY, Mělnický věnný úděl, Emma (989–1006), mincovna Mělník, denár 988/990–995/999.

Av.: poprsí zprava (tzv. ethelredské) s křížkem před sebou,

opis 12 h \cup + $\overline{\text{ENMA}}+\text{R}[\text{???}]\overline{\text{IIA}}$

Rv.: pravá ruka mezi Λ a ω , ω vodorovně převrácena, nad písmeny čárka,

opis 12 h \cup + $\overline{\text{CIAITAS}}$ (ležaté)+ $\overline{\text{MELHIC}}$ (písmena M a E unciální)

AR; [0,8827 g; 20,81 x 21,15 mm]; 7,5 h; zprohýbaný, slepovaný ze 4 kousků (1 ks polovina, původně patrně přehnutý ve svislé ose rubu, rozlámání patrně vzniklo při narovnávání – čerstvý lom).

Určení: **Cach 144/145.**

Lit.: nepublikováno; k denárům Emmy: Polanský, L.: *Pře*, s. 11–44; Petrář, Z.: *Mince mělnické kněžny*, s. 67–80; Lukas, J.: *Nálezové exempláře*, s. 106–116.

Naleziště: **Česká Lípa – okolí před 2015**; lokace: blíže nespecifikovaná; náhodný nález.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-305565.

Kom: unikátní kombinační varianta razidel v opise s ostrým M na líci (Cach 144) a oblým M na rubu (Cach 145).

3. 2. 1. 9. Příbramsko

Další dvě mince, dobová falsa bavorsko-švábského 3 bodového typu kříž / kaplice, byla objevena na Příbramsku. První v blíže nespecifikovaném okolí Příbrami, druhé na významném raně středověkém hradišti této oblasti v Kozárovicích.³⁷⁸

Příbram – okolí (okr. Příbram)

BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **Jindřich II.** (955–976, 985–995), dobové falsum denáru 948–962/7.

Av.: kříž s 3 body (1-1-1-0) v úhlech.

Rv.: kaplice s ELLIN (zrcadlově) pod lomenicí.

AE; hmotnost a rozměry nezaznamenány, 12 h.

Určení: dobové falsum k **Hahn MR 10d**; Hahn IP nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*, s. 15, č. B-02.

Naleziště: **Příbram – okolí** (okr. Příbram) **před 2006**; na poli; detektorový nález.

Sbírka: neznámá.

³⁷⁸ SLÁMA, J.: *Slovanské hradiště*, 121 s.; ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 147–148; LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie*, s. 141–142.

Kozárovice (okr. Příbram)

BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **Jindřich II.** (955–976, 985–995) či **ŠVÁBSKO,**

Augšpurk – biskupsví, Oldřich (923–973), dobové falsum denáru 948–962/7.

Av.: kříž s 3 body (1-0-1-1) v úhlech.

Rv.: kaplice s znešvařeným písmeny pod lomenicí.

AE; 1,017 g; 21,1 mm; 12 h.

EDX, výsledky na různých místech povrchu se zaměřením na charakteristická místa ukazují jednoznačně na pocínované měděné falsum.

Určení: Hahn IP nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*, s. 15–16, č. B-03.

Naleziště: **Kozárovice** (okr. Příbram) **2013**; lokace: hradiště, detektorem kovů.

Sbírka: soukromá.

3. 2. 1. 10. Prachaticko

Nové nálezy mincí pak uzavírá dvojice neúplných zpráv z Prachaticka. První je polní nález z blíže nespecifikované lokality v okrese Prachatice dosud neznámého unikátního bavorsko-švábského obolu/denáru 9 bodového typu kříž / kaplice.

Prachatice – okres

ŠVÁBSKO, Augšpurk – biskupství, Jindřich (973–978) či BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), obol/denár 962/7–978.

Av.: kříž s 9 body (3-3-0-3) v úhlech;

opis 1 h ↑☉: **HV**[???]**VID**[?]**V**[?]

Rv.: kaplice s **INI** pod lomenicí;

opis 1 h ↑☉: **L**[????]**V**[?]**V**

AR; 0,7 g; 20 mm; 6h.

Určení: Hahn IP+MR nezná (blízké 134a4, popř. 68a)

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Prachatice – okres před 2011**; lokace: na poli, neověřený detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Předposlední jednotlivou ztrátovou mincí publikovanou zatím jen v krátké zmnice je nález blíže nespecifikované imitativní ražby 9 bodového typu z hradiště Netolice či jeho blízkého okolí.³⁷⁹

Netolice (okr. Prachatice)

BAVORY / ŠVÁBSKO / ČECHY, denár tzv. bavorsko-švábského 9 bodového typu (kříž / kaplice) 962/967–973/6.

Určení: Hahn IP nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*, s. 18, B-10 (pouze zmíněn, zatím podrobně nepublikován).

Naleziště: **Netolice** (okr. Prachatice) **2016**; lokace: hradiště či blízké okolí, detektorový nález.

³⁷⁹ ČTVERÁK, L. – LUTOVSKÝ, M. – SLABINA, M. – SMEJTEK, L.: *Encyklopedie*, s. 216–217; LUTOVSKÝ, M. *Encyklopedie*, s. 210–211.

3. 2. 1. 11. Čechy – neznámé naleziště ?

Posledním denárem v soupisu je mince biskupa Thiddaga z mincovny na Vyšehradě. Její nálezové okolnosti jsou blíže neznámé, nevíme ani, byla-li samostatnou ztrátovou mincí či součástí většího pokladu.

ČECHY, Praha – biskupství, Thiddag (998–1017), mincovna Vyšehrad, denár 1003–1004.

Av.: ruka shora ze dvou oblouků uprostřed písmen nad sebou **ΛO** a **ΛH** v hladkém kruhu;

opis 12 h **∪ ↑: =I[VΛ]⊃[???I]⊃•⊃III**

Rv.: kaplice s **WO** pod lomenicí a písmeny **V** a **Λ** nad lomenicí v hladkém kruhu;

opis 12 h **∪ ↑: OO[???]VAIV**

AR; [0,941] g; [cca 21,5 mm]; 2 h; dvojráz na rubu; koroze; opisy částečně dle přepisu Paukrtova.

Určení: **Cach 164**; Donebauer č. 67 a 68; Fiala ČD, č. 201 a 202, tab. III:10; Šmerda 65.

Lit.: Paukert, J.: *Nová varianta denárů*, s. 47–48; Polanský, L. – Tomková, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; Polanský, L.: *Interpretace*, s. 104.

Naleziště: **Čechy – neznámé naleziště ?**, nalezen ? – znám od 70. let 20. století; lokace: neznámá.

Sbírka: soukromá sbírka (dříve sbírky Josef Paukert 1979; „jihočeská” získána po 1970).³⁸⁰

Kom.: v původní publikaci tohoto denáru J. Paukert uvádí, že „mince údajně pochází z nálezu v Čistěvsi“ (nález uložen cca 995, nalezen 1896) – toto přidělení jsem odmítl jako velmi nepravděpodobné. Dříve jsem interpretoval jako minci pocházející pravděpodobněji z pokladu v Hradci Králové (uložen po 1012, nalezen 1970), dnes se kloním k názoru, že se jedná o minci z neznámého snad českého nálezu z cca 70. let 20. století.³⁸¹

³⁸⁰ Dle ústního sdělení J. Paukerta.

³⁸¹ Viz též kapitola o razbách biskupa Thiddaga.

3. 2. 2. Nové české poklady a dodatky

Nejen nálezy jednotlivých mincí a drobných pokladů se v Čechách v poslední době dočkaly revizí a nových objevů. Byly revidovány poklady z Čistěvsi,³⁸² Poděbrad,³⁸³ v archivních záznamech byly rozpoznány drobné poklady ze Sběře³⁸⁴ a Ústí,³⁸⁵ probíhá revize Staré Boleslavi, Ostroměře, Chodovic,³⁸⁶ k vydání se připravují dosud celkově nepublikované starší nálezy z Žatce a Hradce Králové³⁸⁷ a nové nálezy z Mladé Boleslavi-Podlázek³⁸⁸ a Chýště.³⁸⁹ Všechny tyto aktivity přináší nové poznatky z oblastí chronologie, ikonografie, epigrafiky, metrologie, které zasazené do archeologických a historických souvislostí mění náš pohled na nejstarší české dějiny. O tom, že se jedná o nikdy nekončící práci, nás přesvědčují výsledky revizí muzejních sbírek a zpřístupňování sbírek soukromých, které přináší stále nové doplňující informace k pokladům již publikovaným či revidovaným.

³⁸² POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124.

³⁸³ Revize poděbradského nálezu ukázala, že až na drobné interpretační rozdíly, je poklad publikovaný P. RADOMĚRSKÝM (*Studie*, s. 11-94) perfektně zpracován.

³⁸⁴ LUKAS, J.: *Neznámý nález*, s. 101-107.

³⁸⁵ LUKAS, J.: *Pokus*, s. 26-28.

³⁸⁶ Probíhá nové určení těchto pokladů ve sbírce Národního muzea v minulosti bohužel z různých důvodů sesypaných či částečně rozřazených.

³⁸⁷ Autorské kolektivy za účasti autora a odborníků na archeologii, historii, šperky a analýzy připravují k vydání komplexní vyhodnocení těchto unikátních pokladů.

³⁸⁸ Numismatická složka a přehled ostatních artefaktů z pokladu jsou publikovány poprvé zde, viz níže. Taktéž u tohoto pokladu se za účasti odborníků na archeologii, historii, šperky a analýzy připravuje k vydání jeho všestranné vyhodnocení. Poklad byl stručně publikován POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

³⁸⁹ Nejinak tomu je i u nejnovějšího pokladu, jehož lépe dochovaná část byla již publikována LUKAS, J.: *Nález českých denárů v Chýšti*, s. 9–24; TÝŽ: *Katalog ražeb z nálezu v Chýšti*, s. 39–79. Autor chystá taktéž jeho komplexní ucelené vyhodnocení k vydání.

3. 2. 2. 1. Čistěves (okr. Hradec Králové) 1896 – dodatek

Při revizi a komplexní systematizaci sbírky numismatického oddělení Národního muzea byly nalezeny nové exempláře patřící k tomuto nálezu, další pak byl v této sbírce rozpoznán jako konkrétní jedinečný kus. V neposlední řadě bylo zpřístupněno i několik kusů ze staré soukromé sbírky a publikován denár z jedné zahraniční sbírky. Nejprve však doplnění a oprava č. B44 revizního katalogu.³⁹⁰

B44. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna Řezno, denár 962/7–973/4.

Av.: v hladkém kruhu kříž s 9 body (0-3-3-3) v úhlech;

opis 12 h ↑☉: [?]IVIVIVIV[??]

Rv.: kaplice s ΛΛ pod lomenicí;

opis 12 h ↑☉: [??]IVIV•[?]IV

AR; 1,153 g; 21,0 x 21,5 mm; 6,5 h; nedoražený.

Určení: **Hahn G 15k6.2+61.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, č. 82; Polanský, L. – Tomková, K.: *Hromadný nález*, č. B44.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 3310.

Kom.: při původním určení jsem vycházel z domácí literatury pokládající tuto ražbu za českou.

³⁹⁰ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 95.

Při zpracovávání Chaurovy sbírky jsem objevil další 4 exempláře s označením Čistěves, které mi bohužel v roce 2006 nebyly J. Háskovou předloženy k revizi:

B51. ³⁹¹ ČECHY, Boleslav I. (935–972), mincovna *Praha*, denár 962/5–cca 970.

Av.: v hladkém kruhu kříž s 9 body (3-3-3-0) v úhlech;

opis 1 h ↑☉: **BOLEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s **PER** pod lomenicí;

opis 1 h ↑☉: **PRAGVDIATLVS**

AR; 1,11 g; 20,8 x 20,6 mm; 6 h.

Určení: **Cach 3.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 339, č. 4; Smolík, J.: *Denary*, s. 61, č. 132 (?133), tab. II.47.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-5080 (Chaurova sbírka).

B52. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár cca 973–cca 980.

Av.: ve vroubkovaném kruhu ruka;

opis 12 h ↓☉: **•XBOL[??]AV•DVX**

Rv.: kaplice s **VV** pod lomenicí;

opis 1 h ↑☉: **•+PRAGA[?]IV**

³⁹¹ Číslování navazuje na revizní katalog POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124.

AR; 1,1772 g; 20,36 x 19,91 mm; 7,5 h.

Určení: **Cach 29.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 339, neuvádí (? pod č. 8); Smolík, J.: *Denary*, s. 51, č. 73 var.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-5090 (Chaurova sbírka).

Kom.: Fiala neuvádí, blízky 2 exemplářům uvedeným pod č. 8 (Cach 30 – kaplice bez nápisu). Smolík tuto konkrétní opisovou variantu nezná. Jako čistěveskou uvádí jinou u Fialy neuvedenou variantu (Smolík č. 71), která má mít však pod lomenicí pouze VV, jiné opisy na obou stranách a jinou hmotnost.

B53. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna [Vyšehrad ?], denár cca 981–cca 988/990.

Av.: v hladkém kruhu ruka mezi o a ω;

opis 12 h ↑ ∪: **3UMOIЄCZVTCA**

Rv.: v hladkém kruhu kříž s ☩ (kotvou) / • / • / • v úhlech;

opis 12 h ↑ ∪: **3UMOIЄCZVTCA**

AR; 1,2965 g; 21,06 x 20,99 mm; 1 h.

Určení: **Cach 118.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 341, č. 23; Smolík, J.: *Denary*, s. 95, č. 385 var.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-5145 (Chaurova sbírka).

Kom.: Smolík tuto konkrétní opisovou variantu nezná. Jako čistěveské má však jiné varianty tohoto typu.

B54. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár cca 988/990–cca 995.

Av.: v hladkém kruhu ruka mezi Λ a ω , nad písmeny čárka;

opis 12 h \uparrow \cup : DO[?]=AAV[?]+V+

Rv.: v hladkém kruhu kříž s \bowtie (kotvou) / • / • / • v úhlech;

opis 12 h \downarrow \cup : TOMCDIZ[??]VCVCI[?]

AR; 1,0119 g; 20,86 x 20,75 mm; 4,5 h.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 341, č. 26; Smolík, J.: *Denary*, s. 75–84, nezná.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-5185 (Chaurova sbírka).

Kom.: Smolík tuto konkrétní opisovou variantu nezná. Jako čistěveské má však jiné varianty tohoto typu.

Následuje na základě publikovaných informací ve sbírce Národního muzea rozpoznaný jedinečný exemplář tzv. blíže nepřirazeného obolu, který však jak si níže ukážeme, byl vyražen za Boleslava II v pražské mincovně v 80. letech 10. století.

B55. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol 981–cca 988/990.

Av.: pták zleva se skloněnou hlavou.

Rv.: kaplice s **ONO** pod lomenicí.

AR; 0,7703 g; 17,97 x 18,40 mm; 1,5 h.

Určení: **Cach 167.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 346, č. 89 – jiná var., tab. XXXV:89 – přesně; Smolík, J.: *Denary*, s. 106, č. 472, tab. VII.147.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-2162.

Kom.: ve sbírce Národního muzea byl tento obol rozpoznán jako čistěveský podle záznamu u J. Smolíka pod č. 472.³⁹² Mince odpovídá obrazově, opisově i hmotnostně Smolíkem popsané a vyobrazené minci na tab. č. VII.147 (perokresba byla pravděpodobně vyhotovena podle tohoto exempláře, který se podařilo získat do sbírky Národního muzea). V publikaci čistěveského nálezu, ale E. Fiala tuto minci v textu neuvádí (zde uvedeny pouze dva kusy typu ruka / pták i s odkazem na tentýž typ ve sbírce Donebauerově č. 158), přesto sám na tab. XXXV.89 vyobrazuje typ pták / kaplice (s poněkud odlišným překreslením opisů).³⁹³ Fiala tedy popisuje dva kusy typu Cach 165, ale vyobrazuje typ Cach 167 s tím, že vyobrazení je odlišné od vyobrazení u Smolíka a tedy i od muzejního exempláře.³⁹⁴ Zdá se tedy, že v čistěveském pokladu byly 2 kusy typu Cach 167, podle kterých byly vytvořeny perokresby, a že chyba je v popisu, přesto však nelze vyloučit možnost, že i typ Cach 165 nález obsahoval, protože by svědčil Fialův odkaz na minci uvedenou a vyobrazenou v Donebauerovi na tab. V.158.³⁹⁵ Vyloučit tak nelze ani variantu, že v pokladu mohlo být vždy jen po jednom kusu typů Cach 165 a 167.

³⁹² SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 106, č. 472, tab. VII.147.

³⁹³ FIALA, E.: *Nález Čistěveský*, s. 346, č. 89, tab XXXV.89.

³⁹⁴ K nepřesnostem Fialových perokreseb viz POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 84, 103–105. K dalším dodatečně objeveným exemplářům z čistěveského nálezu viz níže.

³⁹⁵ FIALA, Eduard: *Beschreibung der Sammlung Böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Praha 1888, s. 19, č. 158.

V roce 2014 J. Lukas publikoval další čistěveský exemplář, který objevil ve sbírce Niedersächsisches Münzkabinett der Deutschen Bank v Hannoveru:

B56. ČECHY, Mělnický věnný úděl, Emma (989–1006), mincovna Mělník, denár cca 988/990–cca 995/999.

Av.: poprsí zprava (tzv. ethelredské) s křížkem před sebou,
opis 12 h ↑ ☩: +**ENMA**+**RE**(unciální)**GINA**

Rv.: pravá ruka vystupující shora z oblak mezi Λ a ω , ω vodorovně převrácena, nad písmeny
čárka,

opis 12 h ↑ ☩: +**CIAITIS**(ležaté)+**MEL'NIC**(písmena M a E unciální)

AR; 1,34 g; 21,5 x 22,0 mm.

Určení: **Cach 145.**

Lit.: Lukas, J.: *Nálezové exempláře*, s. 109–111, č. 2; Polanský, L. – Tomková, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; Fiala, E.: *Münzen und Medaillen der Welfischen Lande II.*, Prag 1910, s. 123, č. 576a; Fiala, E.: *Nález*, s. 341.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Niedersächsisches Münzkabinett der Deutschen Bank, Hannover, inv. č. 01:036:016.

Kom.: unikátní opisová varianta rubní strany. S vysokou pravděpodobností se jedná, jak píše J. Lukas, o jeden ze dvou exemplářů prodaných nálezcem předtím, než poskytl nález E. Fialovi k popisu. Tento exemplář tak rozšiřuje obsah nálezu na obě varianty Emmíných mincí (Cach 144 i 145).

Následují tři ražby ze staré soukromé sbírky Pankráce Zajíčka, který je získal před 2. světovou válkou.³⁹⁶

B57. ČECHY, Boleslav I. (935–972), mincovna *Praha*, denár 962/5–cca 970.

Av.: v hladkém kruhu kříž s 9 body (3-3-3-0) v úhlech;

opis: **BOLEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s **PER** pod lomenicí;

opis: **PRAGVDIATLVS**

AR; 1,13 g; 21 mm.

Určení: **Cach 3.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, s. 339, č. 4; Smolík, J.: *Denary*, č. 132 (?133), tab. II.47.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: soukromá.

B58. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár cca 981–cca 988/990.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků, vpravo od ní +;

opis: **+O•DDLE•ZTAV**

Rv.: v hladkém kruhu kříž s $\angle \therefore o \bullet$ v úhlech;

³⁹⁶ Za zprostředkování fotografií a údajů o těchto mincích velice děkuji PhDr. Jiřímu Lukasovi.

opis: **+ITADDACVCI**

AR; 1,19 g; 21 mm.

Určení: **Cach 103.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, neuvádí; Smolík, J.: *Denary*, č. 177, tab. III:66; Cach N 2, č. 103;

Polanský, L. – Tomková, K.: *Hromadný nález*, B 12 a B 13.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: soukromá.

Kom.: mince je vyražena ze stejných razidel jak čísla B12 a B13 revizního katalogu,³⁹⁷ což zvyšuje pravděpodobnost původu této mince z čistěveského pokladu. Smolík 177 a Cach N 2 udávají u tohoto typu pouze jeden exemplář z nálezu, tento je již třetí, který se k němu hlásí.

B59. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Řezno*, denár 962/7–973/4.

Av.: v hladkém kruhu kříž s 9 body (0-3-3-3) v úhlech;

opis: **•HEMRCVSDVX**

Rv.: kaplice s **WIL**• pod lomenicí;

opis: **REC[?][?]CVITAS**

AR; 1,10 g; 21,5 mm.

Určení: **Hahn G 15j1.2+31.**

Lit.: Fiala, E.: *Nález*, č. 54.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: soukromá.

Revizí sbírek se tak podařilo podstatně rozšířit kolekci dochovaných mincí z čistěveského nálezu. Soubor devíti doplněných mincí obsahuje jak exempláře v prvotním

³⁹⁷ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 90–91.

Fialově popisu publikované, tak kusy původně neudávané, které se objevily až v následujících soupisech, dokonce i typ dosud nikde jako čistěveský nezmiňovaný. Jedná se však pravděpodobně o variantu Fialou zahrnutou pod blízkým typem, jak ve svém popisu běžně činil. Většina doplněných mincí jsou varianty typů, které Smolík konkrétně neuvádí. Jeden z denárů je již třetím exemplářem typu, který ve Fialově popisu uveden vůbec není a který by podle Smolíkova a Cachova soupisu měl být v pokladu jen v jednom exempláři. Navíc jsou všechny tři exempláře vyraženy z jednoho páru razidel. Všechny tyto skutečnosti potvrzují můj závěr, že Fiala ani Smolík neměli k dispozici poklad celý.³⁹⁸ Dostáváme tedy stejný obraz jako při výsledcích již publikované revize.³⁹⁹

³⁹⁸ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 103.

³⁹⁹ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124.

3. 2. 2. 2. Poděbrady (okr. Nymburk) 1936 – dodatek

Ne zrovna často se stává, že by do Národního muzea přišel někdo s dědictvím po rodičích, jehož součástí by byly denáry velkého střížku. V loňském roce se tak poštěstilo s výjimečným souborem 9 denárů pocházejících z velkého nálezů z Poděbrad z 20. 10. 1936.⁴⁰⁰ Původní majitelé vlastnili tehdy nemovitost v lokalitě nazývané „V zátíší“, jež se nacházela v blízkosti místa nálezů, tj. obecní louky „V hruškách“. V popisu nálezů z pera P. Radoměského zazněla slova na téma kompletnosti odevzdaných mincí nálezci, která jsou tímto objevem potvrzena: „..., přece jen existuje aspoň teoretická možnost, že některá z důležitých mincí mohla se ztratit evidenci a obraz nálezů jako celek poškozuje.“⁴⁰¹

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, denár cca 972/973–cca 983.

Av.: v hladkém kruhu kříž s \swarrow / • / • / • v úhlech;

opis 12 h ↓ ∪: +**BOEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s **CIO** pod lomenicí (C obrácené);

opis 1 h ↑ ∪: **PRAGA•CIVITR**

AR; 1,4508 g; 19,99 x 19,99 mm; 6 h.

Určení: **Cach 23.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ II.1 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady (okr. Nymburk) 20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

⁴⁰⁰ NÁLEZY 1434; CACH N 34.

⁴⁰¹ RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 12.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár cca 972/973–cca 983.

Av.: v hladkém kruhu kříž s • / • / • / ∟ v úhlech;

opis 12 h ↓ ∪: +BOEZLAVDVX

Rv.: kaplice s GNO pod lomenicí (G obrácené a převrácené);

opis 1 h ↑ ∪: PRAGA•CIVITR

AR; 1,1671 g; 19,87 x 19,50 mm; 4 h; prasklé razidlo líce ve spodní části kříže.

Určení: **Cach 23.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ II.6 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 976–cca 983.

Av.: v perličkovém kruhu kříž s ∟ / • / Đ / • v úhlech;

opis 12 h ↑ ∪: XVADLALOHA•

Rv.: v perličkovém orámování dole otevřeném hlava Krista;

opis 11 h ↑ ∪: +V+ ĐI VΞ+V

AR; 1,1497 g; 21,32 x 21,44 mm; 4 h.

Určení: **Cach 83.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ XXII.3 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 976–cca 983.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků, vlevo od ní kotva;

opis 12 h ↑Ů: + **DV**[??]V+

Rv.: ve vroubkovaném kruhu hlava Krista;

opis 12 h ↑Ů: +V+ **DI+IE**+V

AR; 1,1376 g; 21,20 x 21,31 mm; 10 h.

Určení: **Cach 86 var.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ XXIB.3 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 981–cca 988/990.

Av.: v perličkovém kruhu kříž s **o** / **o** / **o** / **o** v úhlech;

opis 12 h ↑Ů: **ΛDEZDVΛVO**[??]+

Rv.: v perličkovém kruhu kříž s **o** / **o** / **o** / **o** v úhlech;

opis 12 h ↑Ů: +**DVIEZDNVOVΛ**†

AR; 1,3990 g; 21,82 x 21,79 mm; 12 h.

Určení: **Cach 101.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ XXXI.3 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár cca 981–cca 988/990.

Av.: v hladkém kruhu kříž s \cdot / \bullet / \cdot / \angle v úhlech;

opis 12 h \uparrow \cup : +DO•L \exists •Z[??]

Rv.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků, vpravo od ní +;

opis 12 h \uparrow \cup : [??]AGACIVITIX

AR; 1,1122 g; 20,54 x 20,91 mm; 9,5 h.

Určení: **Cach 103.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ XXXIIIA.5 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 981–cca 988/990.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků, mezi I a O nad níž \cdot / \angle / \cdot / \bullet v úhlech;

opis 2 h \uparrow \cup : +CV \blacktriangleright O \blacktriangleleft V[•ZLAVO

Rv.: v hladkém kruhu kříž s \bullet / \angle / \bullet / \bullet v úhlech;

opis 12 h \uparrow \cup : +VA \blacktriangleright OLCZVAOV┘

AR; 1,1291 g; 19,66 x 19,90 mm; 3 h.

Určení: **Cach 117.**

Lit.: Radoměský, P.: *Studie*, typ XLIV.24 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár
cca 988/990–cca 995.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků, mezi ω a Λ, nad nimiž čárky;
opis 11 h ↑☉: **XDVXBOLEZLAVS•**

Rv.: v hladkém kruhu poprsí zprava, před ním křížek;
opis 7,5 h ↑☉: **+OMERZ•RRACA•CIV**

AR; 1,3362 g; 20,95 x 21,21 mm; 2,5 h.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: Radoměřský, P.: *Studie*, typ XLVII.6 (shoda razidel).

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 983–cca 988.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora z jednoho oblouku, mezi Λ a E, nad Λ čárka;
opis 6 h ↑☉: **+LDEZVOLEIALV**

Rv.: v hladkém kruhu pták zleva, před ním X;
opis 6 h ↑☉: **+MAVLAZ DVDLV**

AR; 1,2258 g; 19,65 x 19,18 mm; 6 h.

Určení: **Fiala ČD 416–417, tab. IV.6.**

Lit: Skalský, G.: *Nález*, s. 66, obr. č. 13.

Naleziště: **Poděbrady** (okr. Nymburk) **20. 10. 1936.**

Sbírka: soukromá.

A právě poslední exemplář je tou důležitou mincí, která mění pohled na tento typ. Minci totiž i přes zařazení mezi české v několika starších studiích a knihách z per J. Menadiera, E. Fialy a G. Skalského, dnes v katalogových soupisech českých denárů nenalezneme. Minci prvně publikoval v popisu nálezů z Bystrzyce J. Menadier jako minci Soběslava Slavníkovce,⁴⁰² E. Fiala ji zařadil mezi neurčité ražby Boleslava II.⁴⁰³ a G. Skalský ji považuje za českou, důvody proto aby byla považována za Soběslavovu nepovažuje za dostatečné.⁴⁰⁴ J. Smolík, V. Katz, F. Cach ani J. Šmerda ji do svých katalogů českých denárů nezařadili.

Denáry typu ruka / pták Fiala ČD 416–417, tab. IV.6.

Mince je známa pouze v několika málo kusech a ze 4 nalezišť. První, zlomek s odlomenou částí opisu nad rukou, byl nalezen v Bystrzyci v roce 1886.⁴⁰⁵ Druhý měl být dle záznamu E. Fialy nalezen v Mančicích roku 1890.⁴⁰⁶ Třetí výše popsáný byl tedy původně součástí pokladu v Poděbradech v roce 1936. Čtvrtý exemplář má pocházet z nepopsaného nálezů v Hnězdě či jeho okolí z doby před rokem 1939.⁴⁰⁷ Pátý celý a šestý zlomek této mince byly nalezeny na dánském ostrově Omo v říjnu 2014.⁴⁰⁸ Ve fondu Národního muzea se pak nachází exemplář bez nálezových okolností původně ze sbírky F. Cacha, který jej získal od K. Chaury.

ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár cca 983–cca 988.

⁴⁰² MENADIER, J.: *Funde*, s. 122, č. 76, tab. V.9.

⁴⁰³ FIALA, E.: *České denáry*, s. 264, č. 416–417, tab. IV.6 - spolu s typem IV.5 (= Cach 98) dle vyobrazení ptáka usuzoval, že byly vyraženy na Moravě. O tom v případě typu Fiala IV.6 uvažují nově i VIDEMAN, J. – PAUKERT, J.: *Moravské denáry*, s. 419.

⁴⁰⁴ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 66, obr. č. 13 vyobrazuje denár z Bystrzyce, avšak doplněný do tvaru celé mince.

⁴⁰⁵ MENADIER, J.: *Funde*, s. 122, č. 76, tab. V.9.

⁴⁰⁶ FIALA, E.: *České denáry*, s. 156, s. 264, č. 417.

⁴⁰⁷ SUCHODOLSKI, S.: *Moneta*, s. 310.

⁴⁰⁸ POULSEN, R. H.: *Slavníkovce*, s. 4–8; POLANSKÝ, L.: *České denáry*, s. 9; viz též: www.vestmuseum.dk/Default.aspx?ID=943

Av.: v hladkém kruhu ruka shora z jednoho oblouku, mezi Λ a E, nad Λ čárka;

opis 6 h ↑☉: +LDEZVOLEIALΛ

Rv.: v hladkém kruhu pták zleva, před ním X;

opis 6 h ↑☉: +MAVLAZ DVDLV

AR; 1,3218 g; 20,34 x 20,55 mm; 12 h; dvojráz rubu.

Určení: **Fiala ČD 416–417, tab. IV.6.**

Lit: Skalský, G.: *Nález*, s. 66, obr. č. 13.

Naleziště: **neznámo.**

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5p16/1958,2; dříve sb. F. Cach a K. Chaura.

Exempláře ze sbírky Národního muzea, z nálezů Bystrzyca, Poděbrady a celý kus z Omo jsou všechny z jednoho páru razidel. Zlomek z Oma a celý z Hnězdna mají s předchozími shodné razidlo rubu, líc s rukou je však vyražen jiným razidlem. Ucelený přehled všech exemplářů připravuji k publikaci. Zde je však třeba konstatovat, že exemplář z Poděbrad odehnal veškeré pochyby o českém původu mince. Ten byl kvůli nehodnověrnosti zmínky o existenci mančického exempláře zpochybňován natolik, že mince byla vyřazena z českých ražeb.

Ikograficky se tento typ bezpochyby řadí k denáru Cach 98 se stejným motivem, svým zjednodušeným provedením však připomíná i jiné české ražby, jako například typ Cach 62. Epigraficky je opis na lící straně mírnou korpulentou jména Boleslav připomínající opisy na typech meče / pták. Zapadá tak mezi známé české ptačí typy knížete Boleslava II.

MVE3119X26

2 cm

MVE3119 X611

2 cm

Dva exempláře z dánského nálezů z ostrova Omo. Foto Museum Vaestsjaelland.

3. 2. 2. 3. Žatec (okr. Louny) 1937 – numismatická složka

Žatecký poklad – výběr části nálezů. Foto Martin Frouz.

Mincovní složka pokladu nalezeného 27. 4. 1937 mezi domem čp. 346 a základy zbořené stáje usedlosti „Alte Post“ v nádobě se šperky, stříbrnými slitky a polotovary nebyla dlouhodobě zpracována. V první publikaci z pera H. Preidla věnující se šperkové části pokladu byl alespoň zapsán celkový počet 357, z toho více než 200 českých a více než 100 německých.⁴⁰⁹ Obsah české části je uváděn podle stručného regestu vytvořeného na základě prohlídky pokladu F. Cachem.⁴¹⁰ Ten uvádí z 357 mincí cca 200 českých o 15 variantách své typologie:

Boleslav II.: 123, 133;

Boleslav III.: 185;

Boleslav Chrabrý: 226;

Jaromír I.: 228, 229, 255, 258, 262, 264, 267, 273, 274, 275, 276.

První prací zabývající se numismatickou částí zevrubně je publikace Daniela Radoměrského z roku 1993, která je však věnována pouze německým mincím z pokladu.⁴¹¹ Popisuje 143 určitelných německých (130 celých + 7 nezvěstných určených jen dle foto + 6 určitelných fragmentů) mincí a 28 neurčitelných zlomků, tedy celkem 171 exemplářů:

SASKO, m. Goslar (?), oto-adlétské feniky: 3 ks

ŠVÁBSKO, m. Augšpurk, Bruno (1006–1009): 5 ks

Jindřich II. (1009–1024): 4 ks

BAVORY, m. Řezno, Jindřich II. (1002–1024): 122 ks

m. Nabburk, Jindřich II. (1002–1009): 1 ks

Jindřich Svinibrodský (1003): 1 ks

m. Solnohrad, Jindřich II. (1002–1024): 7 ks

V rámci probíhající revize jsem nově a poprvé podrobně určil českou složku a zrevidoval německou. Byl dohledáno 9 kusů dříve nezpracovaných denárů, z toho 6 českých a 3 německé. Do současnosti se tak dochovalo 337 denárů a 39 drobných neurčitelných zlomků z celkového počtu původně uváděných 357 mincí. Německá složka (139 dochovaných a 7 nezvěstných mincí určených dle fotografií) obsahuje 3 saské oto-adlétské feniky, 9 švábských augšpurských ražeb biskupa Bruna (1006–1029, 5 denárů z let 1006–1009) a krále Jindřicha II. (1002–1024, 4 denáry po roce 1009) a 131 ks bavorských,

⁴⁰⁹ PREIDEL, H.: *Der Silberschatz*, s. 542 a 587.

⁴¹⁰ CACH N 54.

⁴¹¹ RADOMĚRSKÝ, D.: *Der Silberschatz*, s. 19–34.

z nichž jeden kus razil v Nabburku Jindřich Svinibrodský (1003) a zbylých 130 král Jindřich II. (1002–1024) v mincovnách Řezno, Nabburk a Solnohrad. Dle současné chronologie mohla být německá složka pokladu nejdříve shromážděna v roce 1009.

SASKO, m. *Goslar* (?), oto-adlétské feniky: 3 ks

ŠVÁBSKO, m. *Augšpurk*, Bruno (1006–1009): 5 ks

Jindřich II. (1009–1024): 4 ks

BAVORY, m. *Řezno*, Jindřich II. (1002–1024): 124 ks

m. *Nabburk*, Jindřich II. (1002–1009): 1 ks

Jindřich Svinibrodský (1003): 1 ks

m. *Solnohrad*, Jindřich II. (1002–1024): 8 ks

Česká složka obsahuje ražby knížat Boleslava II. (972–999) a jeho syna Jaromíra I. (1003, 1004–1012, 1033–34). Mince Boleslava II. pocházejí z konce jeho vlády a z mincoven Praha (15 ks), Vyšehrad (2 ks) a neznámé (1 ks). Mince Jaromíra I. tvoří průřez mincovnictví od počátku po úplný konec jeho vlády v letech 1004–1012. Rok 1012 je tak datem, kdy nejdříve mohl být poklad ukryt do země, díky absenci mincí Oldřicha to však nemohlo být o moc později. V následujícím přehledu jsou použita typologická čísla dle Cacha, barevné rozlišení ukazuje zeleně mince oproti Cachovu soupisu nově rozpoznané a červeně v pokladu nenalezené:

Boleslav II., m. *Praha*, mm. Omeriz: 123 (13 ks),

mm. Nacub: 134 (1), 185/1023 (1),

m. *Vyšehrad*, mm. Cacz: 133 (2),

m. *neznámá*: 226 var. (1).

Jaromír I., m. *Praha*: 228 (1), 229 (0), 255 (2), 258 (6), 261/260 (1),

262 (0), 264 (1), 267 (11), 268 (4), 273 (92),

274 (47), 274 var. (2), 274/275 (5), 275 (1), 276 (0)

Chybí zde stejně jako v několika dalších pokladech mincí této doby (Hradec Králové, Choustník) ražby z let krize českého státu (999–1004), tedy Boleslava III. (999–1002, 1003), Vladivoje I. (1002–1003) a Boleslava Chrabrého (1003–1004).

Revize žateckého a zpracovávání královehradeckého mi daly první podnět k úvahám nad správností zařazení denárů Cach 185 a 226 do doby krize českého státu. Lišily se totiž svou fabrikou, ikonografií a metrologií od ostatních denárů přidělovaných Boleslavu III. a Boleslavu Chrabrému. Cach 185 obrazově odpovídá ražbám mincmistra Nacuba typů

Cach 132 a 134 (všechny mají podél ruky alfu a kotvu), po kterých teprve přichází ražba Cach 135 s alfou na jedné a omegou s o na druhé straně ruky. Typ Cach 226 je pak nejbližší svými znaky podél ruky, resp. zdvojením znaků na jedné straně, již zmíněnému typu Cach 135.⁴¹² Tyto denárům Cach 185, 1023 a 226 ikonograficky, metrologicky i provedením nejbližší ražby, tj. Cach 132, 134, 135, jsou kladeny do konce vlády Boleslava II. Jistotu s předatováním typu Cach 226 přinesl v roce 2011 objevený poklad v Mladé Boleslavi-Podlázkách, který obsahoval právě ražby této výše zmíněné sobě si příbuzné skupiny.⁴¹³ U typu Cach 185 a jeho varianty Cach 1023 obou objevených v královehradeckém pokladu jsem přidělení Boleslavu II. považoval za jisté na základě ikonografického a epigrafického rozboru mincí. Obě tato předatování potvrdil v roce 2015 objevený poklad v Chýšti.⁴¹⁴

Osudy střadatele mincovní složky tak kopírují osud českého knížete Jaromíra I., který byl po roce 999 vyhnán z Čech svým starším bratrem Boleslavem III. spolu s mladším bratrem Oldřichem a vdovou po otci Emmou. Uchýlil se na dvůr krále Jindřicha II., který ho roku 1004 dosadil na český trůn a kterému zůstal po dobu své vlády věren a vázán vojenskou pomocí. V roce 1012 byl Jaromír sesazen a vyhnán svým bratrem Oldřichem ze země. Přesně v tuto dobu také končí shromažďování české mincovní složky pokladu, která datuje ukrytí pokladu k roku 1012. Střadatelem mincovní složky tak pravděpodobně mohla být osoba patřící do nejužšího kruhu v družině knížete Jaromíra. Tato charakteristika se nevylučuje s představou danou zbylou složkou žateckého pokladu o majiteli tohoto pokladu jako šperkaři či řemeslníkovi. Špičkoví odborníci na svá řemesla často sdíleli osudy svých pánů a chleboďarců, což se přinejmenším projevilo v přístupu ke zdrojům a financím. Obdobné složení s hiátem přes období krize českého státu má i nález z Choustníku, ve kterém najdeme ražby Boleslava I., Boleslava II. a Jaromíra I., a nález z Hradce Králové.⁴¹⁵

Žatecký poklad je v současnosti komplexně vyhodnocován a připravován k vydání širokým autorským kolektivem za účasti autora a odborníků na archeologii, historii, šperky a analýzy.

⁴¹² Tuto myšlenku vycházející především z ikonografie a rozboru žateckého a hradeckého nálezu jsem poprvé zveřejnil v přednášce POLANSKÝ, L.: *Poznámky k nejstarším přemyslovským ražbám*, v rámci cyklu numismatických přednášek v Národním muzeu 2. 5. 2011; POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171; v reakci na článek LUKAS, J.: *Poznámky (III)*, s. 1–10, ve kterém J. Lukas kladl tento denár na základě metrologického a ikonografického rozboru na samý počátek ražeb knížete Jaromíra I. (1004–1012).

⁴¹³ POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; viz též níže.

⁴¹⁴ Definitivně pak moji dataci typu Cach 226 k roku 998/999 potvrdil nový nález z Chýště v roce 2015 (*Denárový poklad*, red. Ladislav NEKVAPIL) obsahující variantu mince Cach 226 se jménem knížete Boleslava v opisu.

⁴¹⁵ K tomu viz níže.

3. 2. 2. 4. Hradec Králové 1970 – přehled

Poklad v Hradci Králové byl objeven při vykládce zeminy pro zavezení výkopu na rohu mezi Masarykovým náměstím a Havlíčkovou ulicí zeminou přivezenou z jiného výkopu před domem čp. 1321 ve Veverkově ulici před 28. 3. 1970.⁴¹⁶ Následovalo bohužel rychlé rozebrání depotu dělníky a přihlížejícími obyvateli Hradce Králové. Teprve se zpožděním začali místo nálezu prohledávat pracovníci zdejšího muzea, kde dohledali již cca 30 mincí. Díky J. Šůlovi se nakonec během následujících dní podařilo shromáždit od nálezců 410 denárů,⁴¹⁷ které byly později (1976, 1977 a 1986) doplněny o tři další denáry spojované s pokladem. Ve sbírce Muzea východních Čech v Hradci Králové je tak uloženo 413 exemplářů z pokladu. Do zpracování pokladu je zahrnuto i 42 denárů ze zpřístupnělých soukromých sbírek, celkový počet mincí spojitelných s nálezem tedy činí 455 exemplářů. Ve skutečnosti však poklad obsahoval větší množství denárů, odhady celkového počtu se pohybují mezi 600 až 1200 kusy.⁴¹⁸

V literatuře je obsah české části uváděn podle vlastního ohledání 412 ks z muzejní sbírky F. Cachem.⁴¹⁹ Podle jeho katalogu měl obsahovat 20 známých a devět zcela nových variant, které Cach nechal nově vyobrazit v dodatcích. Celkem tedy dle Cachovy typologie obsahoval 29 variant:

Boleslav II.: 123 (30 ks), 124 (1), 128 (2), 129 (1), 131 (1), 132 (11),
133 (2), 134 (6), 135 (21), 136 (9), 137 (26), 141 (2), 142 (6),
143 (3), 1017 (1), 1019 (2), 1020 (1), 1022 (17);
Soběslav Slavníkovec: 154 (1);
Boleslav III.: 1023 (3);
Boleslav Chrabrý: 226 (62);
Jaromír I.: 1025 (4), 1026 (9), 1027 (4);
Oldřich I.: 283 (95), 284 (72), 1028+1029 (18), 1030 (1).

⁴¹⁶ Nálezové okolnosti zpracoval spoluautor připravované publikace pokladu PhDr. Vojtěch Brádle z Muzea východních Čech v Hradci Králové, kterému tímto velice děkuji. První informace o nálezu přinesl tisk, bohužel nikde není uvedeno přesné datum nálezů. Pochodeň 59, č. 74 z 28.–29. 3. 1970, s. 2; Práce 26, č. 75 z 31. 3. 1970, s. 2; Rudé právo 50, č. 76 z 1. 4. 1970, s. 2; Mladá fronta 26, č. 76 z 1. 4. 1970, s. 2; Zemědělské noviny 26, č. 76 z 1. 4. 1970, s. 1; Lidová demokracie 26, č. 78 z 3. 4. 1970, s. 3; Svobodné slovo 26, č. 80 z 6. 4. 1970, s. 2.

⁴¹⁷ Přírůstková kniha historického oddělení I, 1961–1975, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, s. 44, záznam H76/1970. U záznamu je napsána poznámka, že mince byly získány v průběhu roku vlastním výzkumem a koupěmi od nálezců.

⁴¹⁸ ŠŮLA, J.: *Neznámé denáry*, s. 66; LUKAS, J.: *Poznámky III*, s. 4; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 119.

⁴¹⁹ Cach N 505.

Zpracování pokladu přináší 46 variant českých denárů z toho 31 Cachem popsaných:⁴²⁰

Boleslav II.: 123 (30 ks), 124 (1), 128 (2), **129 (0), 131 (0)**, 132 (11), 133 (2), 134 (6), 135 (21), 136 (9), 137 (26), **138 (1)**, 141 (2), 142 (6), 143 (3), 154 (1), **185 (1)**, 226 (62), **1016 (1)**, 1017 (1), 1019 (2), 1020 (1), 1022 (17); 1023 (3).

Oldřich I.: 283 (95), 284 (72), 1025 (4), 1026 (9), 1027 (4), 1028+1029 (18), 1030 (1), **1031 (1)**.

jednu minci cizí:

BAVORY, Jindřich IV. (995–1002), mincovna *Řezno*, *denár typ* Hahn MR 25e2².
a 15 nových variant českých mincí Cachem nepopsaných.

Tyto varianty se v 8 případech od známých liší „pouze“ natočením obrazu, v 7 však přináší nové prvky či nové kombinace již známých. Jedná se o nové koruptely (2x), známý obraz nové opisy (2x), nový nápis pod lomenicí (1x), nové ztvárnění známého motivu (1x) a nový doprovodný prvek obrazu (1x). Poklad je zpracováván do úrovně jednotlivých razidel, zaznamenává všechny jejich kombinace. Následující přehled ukazuje typologické a variantní členění královehradeckého pokladu po jeho zpracování:

ČECHY, Boleslav II. (972–999)

Základní typ RUKA / POPRSÍ (tzv. ethelredské)

1. Typ ruka mezi Λ a ω / poprsí zboku s křížkem

mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz

1. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

= **Cach 123**

2. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zleva s křížkem

= **Cach 124**

mincovna *Praha*, mincmistr Nacub

3. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

= **Cach 128**

mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Athaz

4. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

⁴²⁰ V následujícím přehledu jsou použita typologická čísla dle Cacha. Barevné rozlišení ukazuje rozdíly oproti Cachovu soupisu – červeně v pokladu typy nenalezené, zeleně typy nově rozpoznané.

= Cach 141

mincovna Vyšehrad, mincmistr Conrad

5. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach nemá⁴²¹

mincovna Olomouc, mincmistr Mizleta

6. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach 136

mincovna Olomouc ? (MVD+V), mincmistr neuveden

7. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach nemá

mincovna a mincmistr neznámý

8. Varianta: = levá ruka mezi ω a Λ / poprsí zleva s křížkem

= Cach 154

2. Typ ruka mezi Λ a kotvou / poprsí zboku s křížkem

mincovna Praha, mincmistr Omeriz

9. Varianta: = levá ruka mezi kotvou a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach 1016

mincovna Olomouc či Praha?, mincmistr Mizleta

10. Varianta: = levá ruka mezi kotvou a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach nemá

mincovna Praha, mincmistr Mizleta

11. Varianta: = levá ruka mezi kotvou a Λ / poprsí zprava s křížkem

= Cach nemá⁴²²

Základní typ RUKA / KŘÍŽ

3. Typ ruka mezi Λ a kotvou / kříž s $\text{OOO}\angle$

mincovna Praha, mincmistr neuveden

12. Varianta: pravá ruka mezi kotvou a Λ / kříž s $\text{OOO}\angle$

= Cach 1019

mincovna Praha, mincmistr Mizleta

13. Varianta: pravá ruka mezi kotvou a Λ / kříž s $\text{OOO}\angle$

= Cach 137

⁴²¹ RADOMĚRSKÝ, P.: *Neznámý denár Boleslava II.*, s. 10–12.

⁴²² BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150;

4. Typ kříž s $\rightarrow(\bullet\bullet\bullet$ / ruka mezi **o** a **ω**

mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Conrad

14. Varianta: kříž s $\rightarrow(\bullet\bullet\bullet$ / pravá ruka mezi **o** a **ω** /

= Cach 138

5. Typ ruka mezi **Λ** a kotvou / kříž s **•O••**

mincovna *Vyšehrad*, mincmistr ?

15. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kříž s **•O••**

= Cach 1022

16. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kříž s **O•••**

= Cach nemá (var. 1022)

Základní typ RUKA / KAPLICE

6. Typ ruka mezi **Λ** a kotvou / kaplice s nápisy

mincovna *Praha*, mincmistr neuveden

17. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **ΩHO**

= Cach 1017

mincovna *Praha*, mincmistr NACVB

18. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **NON**

= Cach 132

19. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **2ΛEI**

= Cach 134

20. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **IEOEI**

= Cach 185

21. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **EOE**

= Cach 1023

mincovna *Vyšehrad*, mincmistr neuveden

22. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **BOZE**

= Cach 142

mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Cacž

23. Varianta: levá ruka mezi kotvou a **Λ** / kaplice s **CVCE**

= Cach 1020

24. Varianta: levá ruka mezi **kotvou** a Λ / kaplice s **ONO**
= **Cach 133**

25. Varianta: levá ruka mezi **kotvou** a Λ / kaplice s **CHEU**
= **Cach 143**

26. Varianta: levá ruka mezi **kotvou** a Λ / kaplice s **CHE**
= **Cach nemá**⁴²³

7. Typ ruka mezi ω nad **o** a Λ / kaplice s nápisy

mincovna Praha, mincmistr NACVB

27. Varianta: levá ruka mezi ω nad **o** a Λ / kaplice s **OICI**
= **Cach 135**

8. Typ ruka mezi Λ pod ω a **kotvou** / kaplice s nápisy

mincovna neuvedena, mincmistr neuveden

28. Varianta: levá ruka mezi **kotvou** a Λ / kaplice s Δ a **I|AH**
= **Cach nemá (var. 226)**

29. Varianta: levá ruka mezi **kotvou** a Λ / kaplice s **I|AH**
= **Cach 226**

Skupina A: delší opisy

Skupina B: kratší opisy

ČECHY – kouřimský úděl, Oldřich I. (po 1004–1012)

Základní typ KŘÍŽ / POPRSÍ ZEPŘEDU

9. Typ kříž s **R.:R.:** / poprsí zepředu mezi křížky

mincovna Kouřim

30. Varianta: = kříž s **R.:R.:** / poprsí s prsty levé ruky
= **Cach 1025 = Polanský**⁴²⁴ **A**

10. Typ kříž s **▲.:O.:** / poprsí zepředu mezi kroužky

mincovna Kouřim

31. Varianta: = kříž s **▲.:O.:** / poprsí s prsty levé ruky
= **Cach nemá = Polanský VIII.(x)**

⁴²³ HÁSKOVÁ, J.: *Nová varianta*, s. 14–15.

⁴²⁴ Typologie dle katalogu POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149 (dále zde v soupisu jen Polanský).

11. Typ kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí zepředu mezi obloučky

mincovna *Kouřim*

32. Varianta: B/A: kříž s ∴ ▲ ∴ O / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach 1026

33. Varianta: C/A: kříž s O ∴ ▲ ∴ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach nemá (var. 1026) = Polanský VIII.x²

34. Varianta: C/B: kříž s O ∴ ▲ ∴ / poprsí s prsty levé ruky
= Cach nemá (var. 1027) = Polanský VIII.x^{1(a)}

35. Varianta: B/B: kříž s ∴ ▲ ∴ O / poprsí s prsty levé ruky
= Cach nemá (var. 1027) = Polanský VIII.x^{1(b)}

36. Varianta: A/B: kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí s prsty levé ruky
= Cach 1027 = Polanský VIII.x^{1(c)}

ČECHY, Oldřich I. (1012–1033, 1034)

Základní typ KŘÍŽ / POPRSÍ ZEPŘEDU

11. Typ kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí zepředu mezi obloučky – pokračování z předchozí strany

mincovna [*Kouřim*], ražba pro Břetislava

37. Varianta: A/A: kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach 1029 = Polanský VIII.a²

38. Varianta: A/B: kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí s prsty levé ruky
= Cach 1028 var. = Polanský VIII.a¹

mincovna [*Kouřim*], proklamativní ražba „REGNET“

39. Varianta: A/A: kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach 1030 = Polanský VIII.b

mincovna [*Kouřim*], (oboustranně „ODALRICVS“)

40. Varianta: A / A: kříž s ▲ ∴ O ∴ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach nemá (var. 283A) = Polanský VIII.c⁽¹⁾

41. Varianta: B / A: kříž s ∴ ▲ ∴ O / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach 283 (= var. 283B) = Polanský VIII.c⁽²⁾

42. Varianta: skupina C / A: kříž s O ∴ ▲ ∴ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach nemá (var. 283C) = Polanský VIII.c⁽³⁾

43. Varianta: skupina D / A: kříž s ∴ O ∴ ▲ / poprsí s prsty pravé ruky
= Cach nemá (var. 283D) = Polanský VIII.c⁽⁴⁾

Základní typ POPRSÍ ZBOKU/ KŘÍŽ

12. Typ poprsí zboku s členkou/ kříž s **O** ∴ **O** ∽

mincovna [Praha], proklamativní ražba „REGNET“

44. Varianta: A / A = poprsí zprava / kříž s **O** ∴ **O** ∽

= Cach 1031 = Polanský II.a

mincovna [Praha], (oboustranně „ODALRICVS“)

45. Varianta: A / A = poprsí zprava / kříž s **O** ∴ **O** ∽

= Cach 284 = Polanský II.b⁽¹⁾

46. Varianta: A / B = poprsí zprava / kříž s ∽ **O** ∴ **O**

= Cach nemá (var. 284) = Polanský II.b⁽²⁾.

Poklad přináší mnoho nových poznatků pro české dějiny. Asi nejdůležitějším je rozpoznání údělného mincovnictví knížete Oldřicha na Kouřimi za vlády jeho bratra Jaromíra.⁴²⁵ Je důležitým pramenem pro zařazení „sporných“ typů jednotlivým panovníkům. Jak již bylo výše zmíněno především v komparaci s žateckým a mladoboleslavsko-podlázským pokladem, samostatně i společně, přináší nové poznatky. V rámci chronologie zařazuje typy Cach 226, 185 a 1023 jako ražby Boleslava II.⁴²⁶ Epigrafický rozbor vedle zmíněné kouřimské mincovny Oldřicha, pomohl rozpoznat Boleslavovu mincovnu v Olomouci a nového mincmistra Cacze na Vyšehradě a identifikovat další ražby mincmistra Conrada na Vyšehradě.⁴²⁷

Tak jako žatecký poklad představuje i královehradecký nález hotovost dvou panovníků. Prvním je v obou případech Boleslav II., druhý se však liší, u Žatce to byl Jaromír, u Hradce Králové jsou to ražby jeho bratra Oldřicha. Mezera mezi ražbami obou panovníků není však shodná s dobou dělení jejich vlády. Královehradecký poklad totiž přináší Oldřichovy ražby již z doby, kdy za vlády Jaromíra, razil na Kouřimi, tj. cca z let 1008–1012, spolu s prvními ražbami samostatné vlády cca z let 1012–1014. Rok 1012 je tedy termínem *post quem* mohl být poklad nejdříve zakopán, na základě rozboru typů knížete Oldřicha se tak pravděpodobně stalo okolo roku 1014.

⁴²⁵ POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149.

⁴²⁶ Tuto myšlenku vycházející především z ikonografie a rozboru žateckého a hradeckého nálezu jsem poprvé zveřejnil v přednášce POLANSKÝ, L.: *Poznámky k nejstarším přemyslovským ražbám*, v rámci cyklu numismatických přednášek v Národním muzeu 2. 5. 2011; POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171. Viz též poznámka výše v kapitole o Žatci.

⁴²⁷ POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149; TÝŽ: *Interpretace*, s. 106–107; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171. O tom více viz níže v kapitolách o olomouckém a vyšehradském mincovnictví.

Obsah nálezů nás pak přivádí ke stejné úvaze, jako v případě žateckého a choustnického pokladu, a to že střadatel mincovní složky sdílel v době krize českého státu, kdy byli Jaromír, Oldřich a Emma vyhnáni z Čech (1000–1004) osudy svého „pána“ tentokrát však knížete Oldřicha. To, že mu byl nablízku, se projevilo ve složení pokladu, který jako jediný obsahuje ve velkém jinak velmi vzácné Oldřichovy kouřimské ražby. Máme tu tedy již třetí nález s hiátem přes období krize českého státu, který vyplňuje jiný depot obsahující pro změnu pouze mince Boleslava III. a Vladivoje. Jedná se o nález chodovický.⁴²⁸

Tyto depoty pak podle mého názoru odrážejí skutečnost, že majiteli těchto pokladů nebyli bohatí obchodníci věnující se dálkovému obchodu, ale příslušníci elity obklopující knížata, ať již se jednalo o elitu vojenskou – družiníky, či výrobní – špičkový řemeslník.

⁴²⁸ SKALSKÝ, G. – SCHRÁNIL, J.: *Nález*, s. 29–50; NÁLEZY 1447; CACH N 11.

3. 2. 2. 5. Mladá Boleslav-Podlázky 2011 – katalog

Poklad Mladá Boleslav-Podlázky 2011. Foto Martin Frouz.

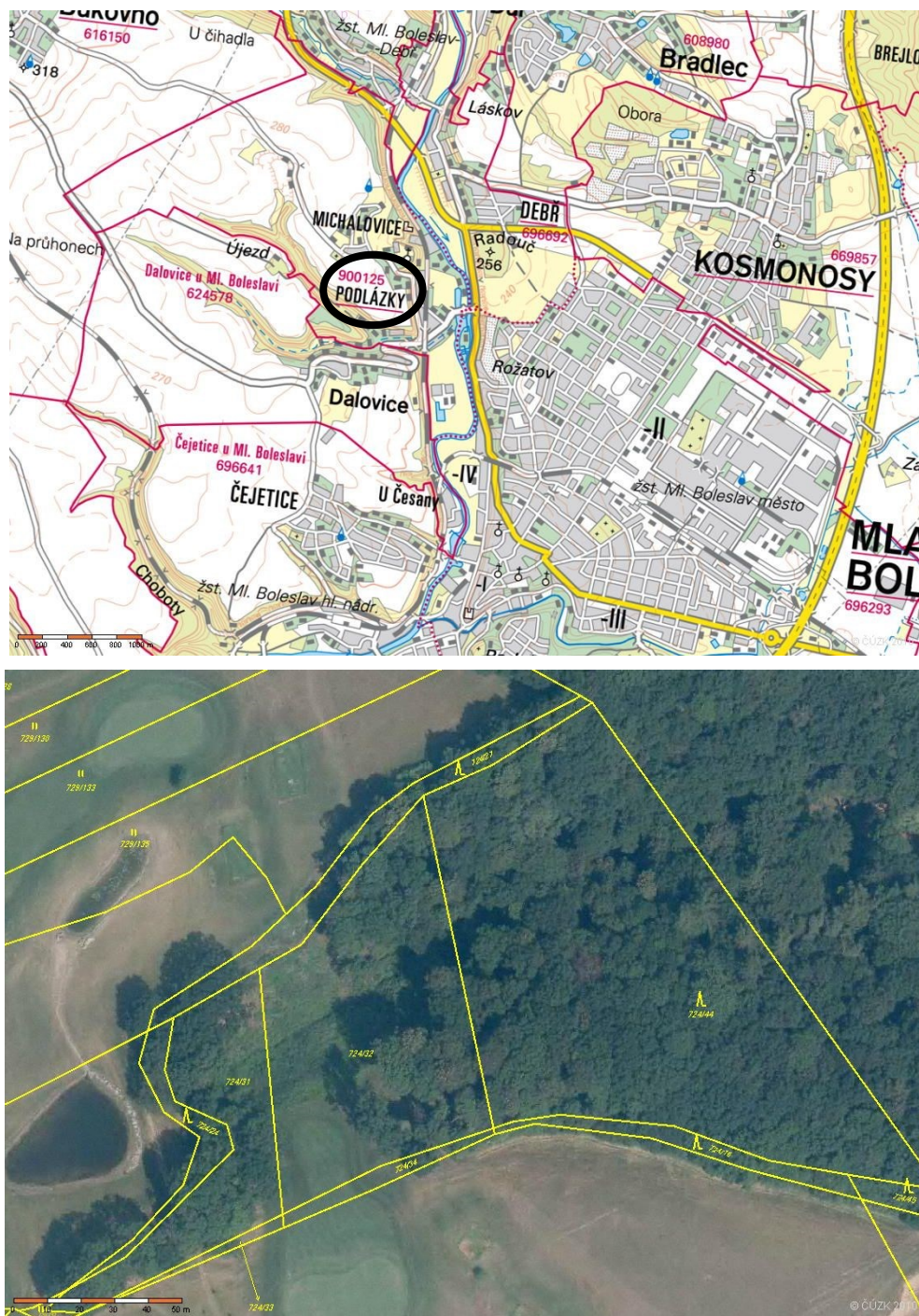
Dne 5. 12. 2011 se na archeologické oddělení Muzea Mladoboleslavska dostavil pan Martin Dobeš, který oznámil náhodný nález stříbrných českých mincí z konce 10. století, tzv. denárů velkého střížku, a dalších stříbrných, železných a olovených předmětů z 27. 11. 2011 v lese nedaleko úvozové cesty nad obcí Hrdlořezy na pozemku parc. č. 724/44 v kat. území Podlázky, jež je částí města Mladá Boleslav. Nálezce z nalezeného souboru vyzvedl volně

předměty, tj. 6 kusů denárů Boleslava II. (972–999), 8 kusů závaží, 1 ks cínového prutu a 1 kus oloveného artefaktu, které odnesl do muzea. Na základě nahlášení nálezů pracovníkům archeologického oddělení Muzea Mladoboleslavska provedli tuto ve spolupráci s nálezcem pokladu základní zaměření a zajištění místa nálezů. V následujících dnech 6. a 8. 12. 2011 byli přizváni archeologové a numismatici z Národního muzea, Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, Moravského zemského muzea a Archeologického ústavu Praha k odbornému vyzvednutí nálezem nalezené, avšak v nálezové situaci ponechané části nálezů. Jednalo se o dalších 18 zlomků i celých kusů českých denárů z přelomu 10. a 11. století, 2 stříbrné perly, 2 kusy stříbrného zdobeného plechu, jedno železné závaží, 5 kusů olovených artefaktů a jeden kus skla či křišťálu. Mince byly nalezeny v různých hloubkách od povrchu až k písčitému podloží. 29. května 2012 byl proveden archeologický průzkum lokality sondou ve čtvercové síti o celkové ploše 4 m² a povrchový průzkum širšího okolí. Předpoklad nálezů jádra pokladu se nepotvrdil, v nejnižší vrstvě (okrová prachová hlína) byly dohledány již pouze dva předměty – mince a železné závaží.

Naleziště se nachází v části obce Mladá Boleslav-Podlázky na k.ú. Podlázky (900125), okres Mladá Boleslav, na pozemku parcelní číslo 724/44. Jedná se o svah skloněný v úhlu cca 30° k jihu tvořící terasu strže, již vede úvoz od Mladé Boleslavi z údolí řeky Jizery směrem na Bezděz. Naleziště tak leží v blízkosti významných hradišť Chloumek a Mladá Boleslav, v bezprostřední blízkosti důležitých obchodních stezek vedoucích Pojizeřím a ve směru na Bezděz. Parcela je v současné době využívána jako les.

Jádro depotu bylo z hlediska horizontálního rozptýleno u stromu na ploše cca 1,00 x 0,60 m, s tím že v důsledku tisíciletých přírodních pochodů došlo k dalšímu rozptýlení; a to zvláště směrem po svahu dolů, takže celková plocha dosáhla rozměrů cca 2 x 2 m. Jednotlivé artefakty depotu z hlediska vertikálního rozptýleny ve vrstvách 1–3 (1 – povrch s listím, 2 – hnědá prachová hlína/ hrabanka, 3 – okrová prachová hlína), do slehlejší probarvené vrstvy 4 (rozpadlé pískovce) již nezasahovaly.⁴²⁹

⁴²⁹ Za poskytnuté informace k nálezovým okolnostem velice děkuji Mgr. Filipovi Krásnému z archeologického oddělení Muzea Mladoboleslavska, za odborné vedení archeologického výzkumu a určení šperků PhDr. Kateřce Tomkové, Ph.D. z Archeologického ústavu AV ČR, za odbornou konzervaci, analýzy části souboru a fotodokumentaci konzervace Dušanu Perlíkovi, za určení křišťálu RNDr. Tomáši Řídkošilovi z Muzea Českého ráje v Turnově a za druhou část fotografií Martinu Frouzovi.

Mince a ostatní předměty byly v různém stavu zachování, od dobře dochovaných po různé stupně koroze, od celých kusů po drobné fragmenty. Základní očištění mincí umožnilo k sobě přiřadit některé zlomky mincí a šperků. Z původních 25 mincovních nálezů bylo složeno 15–16 českých denárů. Nález byl poté podroben odbornému konzervátorskému zásahu a částečným analýzám, které provedl Dušan Perlík.

Popis nálezů:

A. mince:

A1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Mizleta, denár.

Av.: ruka mezi kotvou a alfou, nad alfou čárka;

opis 2 h ↑☩: [??]AVSDVX

Rv.: kříž s o-o-7-o v úhlech

opis 12 h ↑☩: +ITA2PP[??]

AR; [0,8121] g; [15,60 x 17,41] mm; 12 h; zlomek (N4).

Určení: **Cach 1019.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162b.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález
(27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Vyšehrad, mincmistr Cacž, denár.

Av.: ruka mezi kotvou a alfou, nad alfou čárka;

opis 12 h ↑☩: DVXBOL3ZLAVSX

Rv.: kaplice s **ONO** pod lomenicí;

opis 1 h ↑ ∪: **IOEZRRACACZ•**

AR; 1,2212 g; 20,06 x 20,13 mm; 10,5 h; celá mince (D11).

Určení: **Cach 133.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162a.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Cacaz, denár.

Av.: ruka mezi kotvou a alfou, nad alfou čárka;

opis 12 h ↑ ∪: **DVXBOLZLAVSX**

Rv.: kaplice s **ČEU** pod lomenicí;

opis 1 h ↑ ∪: **IOCZRRATCAE•**

AR; 0,9528 g; 19,82 x 20,13 mm; 1,5 h; celá mince (N1).

Určení: **Cach 143 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162d.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Cacz, popř. mincovna *Praha*, mincmistr Mizleta, denár.

Av.: ?; opis ♂: [???]LAV[??]

Rv.: ?; opis ♀: [???]TA[??]

AR; 0,0901 g; [10,59 x 5,83] mm; ? h; dva zlomky (D4).

Určení: **Cach 143**, popř. opisové var. **142, 1019, 1021, 137**.

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162e.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Cacz, denár.

Av.: ruka mezi kotvou a [alfou];

opis 11 h ↑ ♂: **XBO**[??]

Rv.: kaplice s [CVC]**E** pod lomenicí;

opis ♀: [??]**ZR**[??]

AR; 0,1214 g; [8,07 x 11,03] mm; 12 h; zlomek (D8).

Určení: **Cach 1020**.

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162c.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑∘: +•2TATV[2THC]E2RC A (var. La1:)

Rv.: kaplice s IIAFI pod lomenicí;

opis ↑∘: AOREVIREVTAET• (blízký var. Rb1:)

AR; [1,0251] g; [19,73 x 18,32] mm; 9,5; téměř celá mince ze 4 zlomků (D17).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑∘: +•2TV4VTHERC•A (Lm1)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑∘: RTVE RHTEVCV (Rm1-2)

AR; 0,7479 g; 20,41 x 20,19 mm; 8 h; celá mince (N2).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález
(27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A8.–10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑: + 2TVAΛTHEPCV (Lol)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑: RTVE ЯHTVCV (Rm1-2)

A8. AR; 0,9975 g; 19,65 x 20,16 mm; 4,5 h; celá mince (D6).

A9. AR; 0,7766 g; 20,31 x 19,61 mm; 8 h; celá mince ze 3 zlomků (D5).

A10. AR; 0,7570 g; 18,64 x 19,63 mm; 1,5 h; celá mince (N3).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A11. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑: + 2TVCVTHEPCV (Lo1)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑: RTVE RHTVCV (Rq1-15)

AR; [0,7890] g; 20,29 x 20,70 mm; 9 h; téměř celá mince ze 7 zlomků
(N6+D9+10+12+13+16+20).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A12. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑U: + 2TVČVTHEЯC V (Lo1)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑U: RTVE ЯHTEVCV (v Hradci není)

AR; 0,9485 g; 20,21 x 20,13 mm; 6,5 h; celá mince (D15a).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A13. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑U: [??]TVČVTHEЯC[?] (Lm1 či Ln1)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑U: RTVE ЯHTEVCV (Rq1-15)

AR; [0,6284] g; [19,39 x 17,77] mm; 1,5 h; většina mince z 6 zlomků (N5+D1a).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A14. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑⤵: + 2TΛϞΛTHEPCEA (Lk1-2)

Rv.: kaplice s IEAH pod lomenicí;

opis ↑⤵: RTΛE PHTEΛCEΛ (Rg1-5)

AR; [1,0598] g; 19,98 x 20,94 mm; 8,5 h; téměř celá mince z 9 zlomků (D23).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A15. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, denár z let 998–999.

Av.: ruka mezi kotvou a omegou nad alfou;

opis ↑⤵: [??]V[??]

Rv.: kaplice s **IAH** pod lomenicí;

opis ↑: **RTV**[??]

AR; [0,3349] g; 15,28 x 12,47 mm; 6 h; střed mince ze 3 zlomků (D2+18+19).

Určení: **Cach 226 var.**

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162f.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález
(27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

A16. ČECHY, blíže neurčitelný zlomek mince

Av.: ?; opis: [??]V[??]

Rv.: ?; opis: [??]C[??]

AR; 0,0316 g; [4,60 x 4,10] mm; ? h; zlomek (D22).

Určení: neurčený.

Lit.: samostatně nepublikováno; Polanský, L.: *Podlázky*, s. 261–262.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162g.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález
(27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

Kom.: možná nenavazující část některé výše uvedené necelé mince.

B. šperky:

B1. Soudkovitá podélně dělená perla

Popis: sestavená ze dvou polokoulí, dochovány oba hladké kroužky kolem navlékacího otvoru, které jsou zdobeny prstencem z granulovaných zrn. Výzdobu tvoří zpravidla dvouřadá granulace – pásy v prohlubních, trojúhelníky na vypouklých částech orientované základnou k místu spoje polokoulí.

Stav dochování: výzdoba na vypuklých částech otřelá. Na jednom místě mírně stlačená.

AR; 1,3177 g; průměr 10,84 mm, délka 13,2 mm, průměr kroužku 4,9 – 5,0 mm; průměr navlékacího otvoru 2,3 mm.

Lit.: Polanský, L. – Tomková, K.: *Hromadný nález*, s. 109, C10 – typová shoda, rozdíl ve velikosti.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162h.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

B2. Perla

Popis: polovina perly s oválným podélným průřezem tvořený polokulovým bubínkem se středovým prstencem, dochován navlékací otvor. Výzdoba granulovaná: velké trojúhelníky, jejichž odvěsny jsou tvořené vodícím drátem s granulací po obou stranách, ve vnitřním poli jednoho z trojúhelníků a v prostoru mezi nimi malé granulované trojúhelníky. Středový prstenec zdoben třemi pásy jednořadé granulace, z nichž vnitřní tvoří přepony velkých trojúhelníků.

Stav dochování: polovina perly a samostatný drobný zlomek výzdoby vodícího drátku s jednou řadou granulace.

AR; [0,6231] g; průměr 11 x 8,5 mm; délka [12,3] mm, průměr kroužku 3,5, průměr navlékacího otvoru 1,5 mm.

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162i.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález (27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

a)

b)

c)

B3. Perla ?

Popis: zlomky pravděpodobně perly, 3 plíšky s výzdobou v podobě kroužků z hladkého drátu

a) AR; 0,0531 g; 6,12 x 5,25 či 4,63 x 5,24 mm (D1b).

b) AR; 0,0526 g; 6,78 x 3,94 mm (d21).

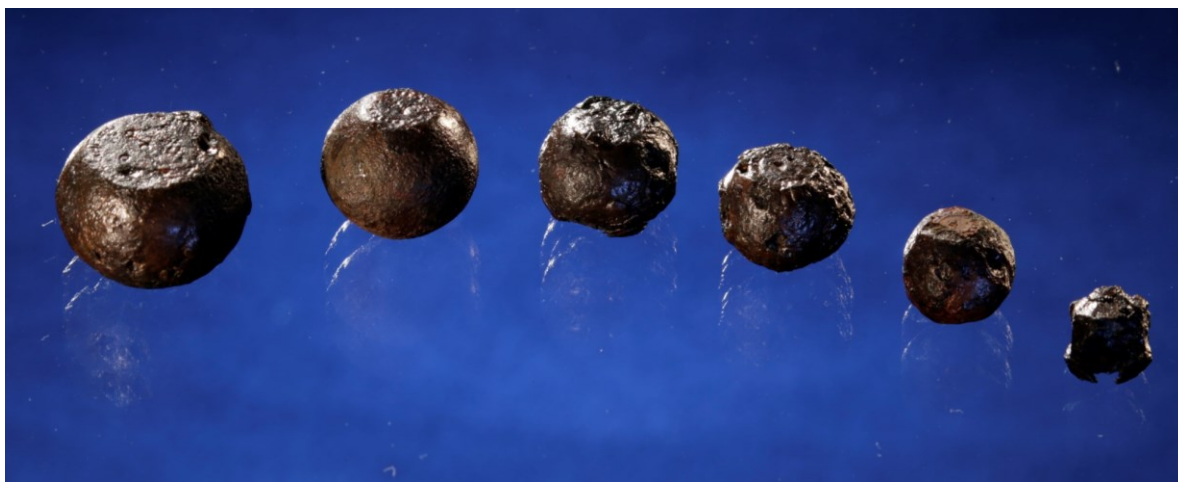
c) AR; 0,0271 g; 4,07 x 3,65 mm (d3c).

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162i.

Naleziště: **Mladá Boleslav-Podlázky 27. 11. 2011**; lokace: úvoz v lese, náhodný nález
(27. 11. 2011) a následný archeologický výzkum (6. a 8. 12. 2011; 29. 5. 2012).

Kom.: část B3c byla nalezena společně se zlomky perly B2.

C. Závaží

Ca) sada mosazí pokovených železných závaží s olověným jádrem

Sbírka: Muzeum Mladoboleslavska, inv. č. 38162j.

Ca1) závaží tvaru bipolárně zploštělého sferoidu (Kaupang, s. 124, typ a)

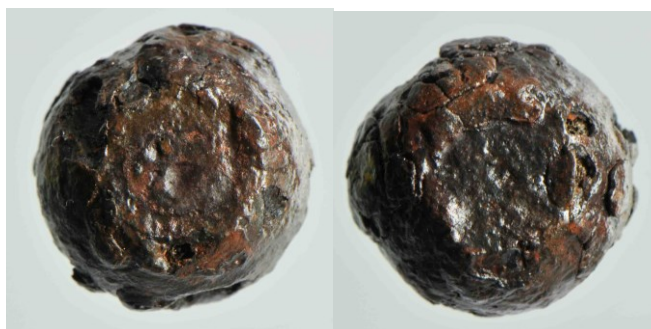
C1. AE; 38,5707 g před konzervací; 36,8799 g po očištění; 23,00 x 16,03 mm (N11).

C2. AE; 23,8444 g před konzervací; 22,8187 g po očištění; 18,80 x 15,77 mm (D15b).

C3. AE; 16,6929 g před konzervací; 15,0466 g po očištění; 17,56 x 13,57 mm (N10).

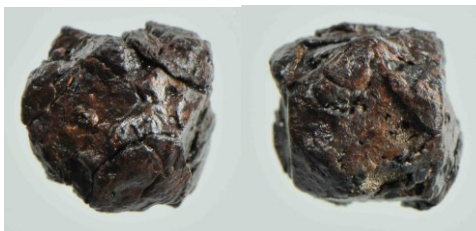

C4. AE; 13,5175 g před konzervací; 12,8279 g po očištění; 16,25 x 12,49 mm (N8).

C5. AE; 9,7431 g před konzervací; 7,6502 g po očištění; 13,13 x 11,81 mm (D24).

Ca2) závaží polyedrického (kubo-oktohedrického) tvaru (Kaupang, s. 124, typ b)

C6. AE; 3,8279 g před konzervací; 3,1613 g po očištění. 12,11 x 9,48 mm (N9).

Cb) olověné závaží tvaru bipolárně zploštělého sferoidu (Kaupang, s. 124, typ a)

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162k.

C7. Pb; 10,7142 g před konzervací; 10,620 g po očištění; 13,26 x 11,63 mm (D25).

Kom.: dle tvaru a stavu dochování se může jednat o samostatně dochované olověné jádro mosazí pokovených železných závaží Ca)

Cc) sada olověných závaží různých tvarů

Sbírka: Muzeum Mladoboleslava, inv. č. 38162k.

Cc1) olověné závaží tvaru knihy

C8. Pb; 20,6141 g před konzervací; 20,4874 g po očištění; 14,51 x 17,29 x 11,08 mm (D27).

Cc2) olověné závaží kubického tvaru (pravidelný kvádr)

C9. Pb; 11,3169 g před konzervací; 11,3168 g po očištění. 12,04 x 11,64 x 10,79 mm (N16).

Cc3) olověné závaží konického tvaru (Kaupang, s. 124, typ f2)

C10. Pb; 7,4571 g před konzervací; 7,4567 g po očištění; 12,89 x 13,8110,58 mm (N15).

Cc4) olověné závaží polyedrického (kubo-oktohedrického) tvaru zdobené body na plochách (Kaupang 2008, s. 124, typ b)

C11. Pb; 3,4860 g před konzervací; 3,4269 g po očištění; 10,08 x 9,28 x 7,91 mm; body na plochách dochovány jen částečně – odkorodovány (N13).

Cc5) olověné závaží tvaru části zploštělého toroidu

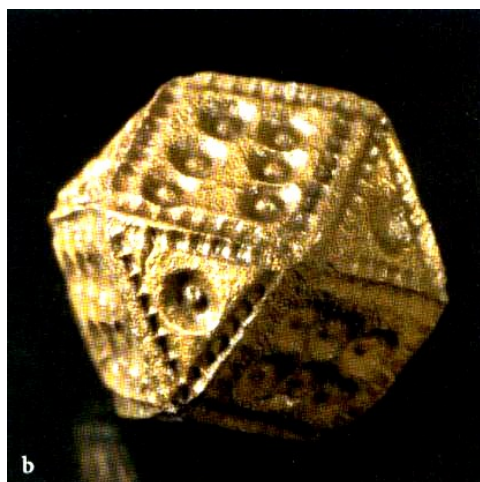

C12. Pb; 3,5921 g před konzervací; 3,5919 g po očištění; 17,01 x 11,48 x 3,78 mm (N14).

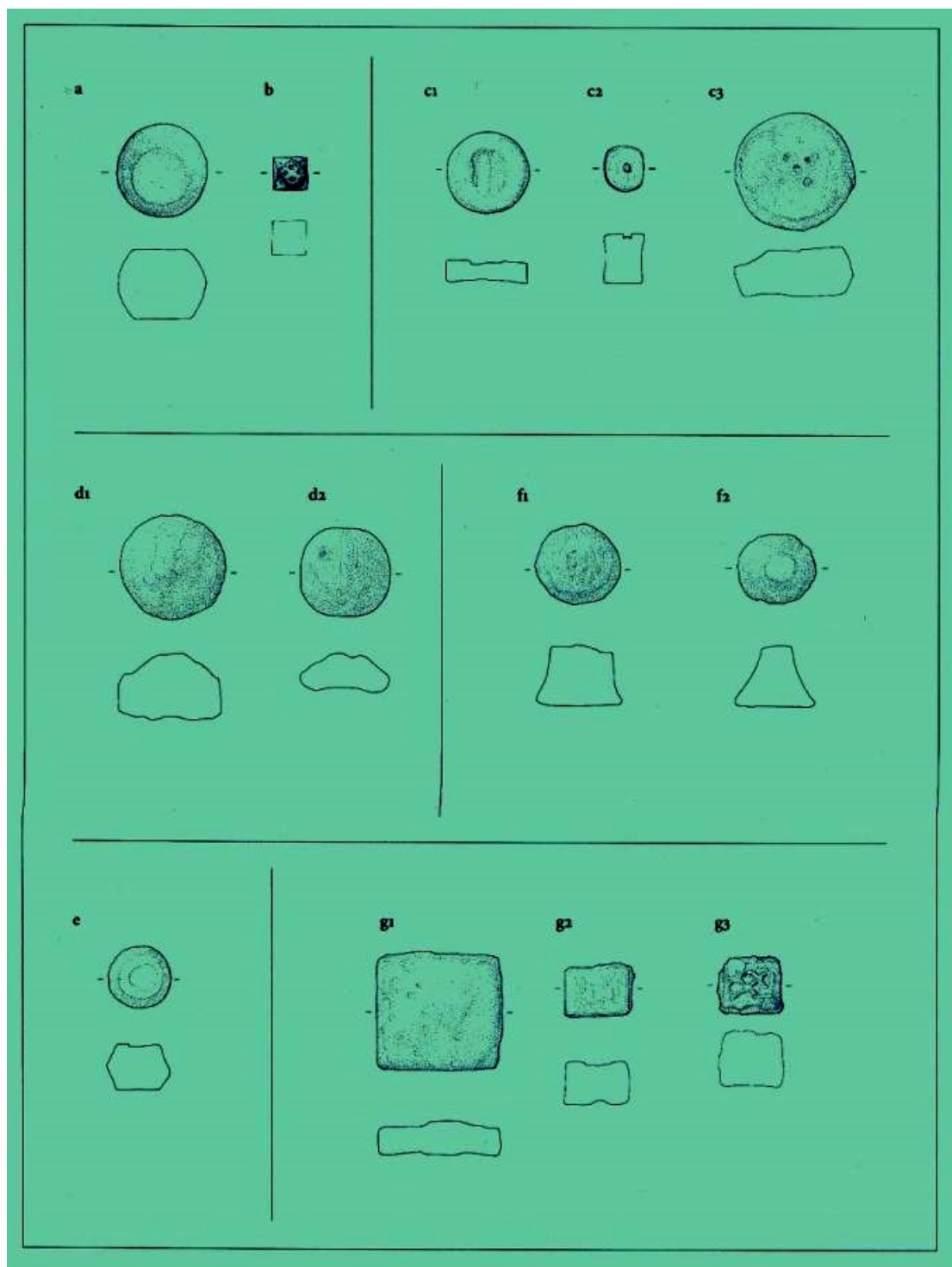
Cc6) olověné závaží tvaru zploštělé rotačního elipsoidu (Kaupang, s. 120, obr. 6.1)

C13. Pb; 1,5078 g před konzervací; 1,4623 g po očištění; 10,18 x 3,65 mm (N12).

Ukázka závaží z Kaupangu. Podle SKRE, Dagfinn ed.: Means of Exchange.

Tabulka typů závaží z Kaupangu. Podle SKRE, Dagfinn ed.: *Means of Exchange*, s. 124.

D. ostatní předměty (polotovary či surovina):

D1. část cínového trojúhelníkovitého prutu (polotovary)

Sn; 1,6204 g před konzervací; 1,6176 g po očištění; 9,09 x 8,42 x 4,69 mm (N7).

D2. úštěp surového křišťálu

křišťál; 1,2772 g; 14,91 x 13,90 x 6,64 mm.

Jedná o jedinečný mincovní nález, poklad pro naše území zcela unikátního obsahu, jehož hodnota je zvýšena přesnou lokalizací i jasnými nálezovými okolnostmi. Depot byl pravděpodobně uložen v organické schránce, která se nedochovala. Vzhledem k povrchovým průzkumům, které byly následně na nalezišti provedeny, je pravděpodobné, že byla zachráněna velká část, ne-li absolutní většina původního celku, v tu dobu na místě dochovaného. Lze jen uvažovat, že část nálezu mohla být vzhledem k výskytu na povrchu a díky své poloze ve strži v průběhu staletí odplavena.

Depot obsahuje především české denáry tzv. velkého střížku ražené na sklonku vlády Boleslava II. a typ dosud kladený díky zkorumpovaným opisům do doby krize českého státu v letech 1002–1004. Většina typů mincí byla až do doby nálezů v Hradci Králové (odkrytém v roce 1970 a dnes uloženém v Muzeu východních Čech v Hradci Králové) známa jen z několika málo českých a zahraničních nálezů pouze jako jednotlivé exempláře v počtu několika málo kusů, dva typy nebyly známy vůbec (Cach 1019 a 1020).⁴³⁰

⁴³⁰ To vše však zcela změnil nový nález z Chýště, jehož hlavní součástí byly právě tyto typy z konce doby vlády Boleslava II. Viz *Denárový poklad*, red. Ladislav NEKVAPIL.

Svým obsahem podlázský nález umožnil chronologicky blíže zařadit typ Cach 226 (o jehož dataci a přiřazení některému z českých knížat vládnoucích v rozmezí let 1002 až 1004 se v numismatické literatuře vedly spory),⁴³¹ a stal se tak důležitým zdrojem historického poznání. Na základě svědectví složení tohoto souboru v komparaci s nálezy z Hradce Králové a Žatce, lze tento typ zcela jistě přiřadit Boleslavovi II. a dobu ukrytí depotu stanovit nejspíše k roku 998/999.⁴³² Tím se řadí mezi cca deset českých pokladů mincí, na základě kterých je založena chronologie českého mincovnictví 10. století.⁴³³

Podlázský depot je teprve druhým nálezem denárů velkého střížku na Mladoboleslavsku. První je hrobový nález jednotlivé mince z Řepova východně od Mladé Boleslavi.⁴³⁴ Jedinečnost podlázského depotu z mincovního hlediska vyniká především ve srovnání s královéhradeckým depotem a nově i chýštským, jež obsahují stejně jako podlázský dosud neznámé varianty českých denárů 10. století.

Naprosto unikátní a jedinečná na podlázském depotu je především nemincovní složka nálezu. Jedná se o první společný depot mincí a závaží nejen na našem území, ale také na území jižně od pobaltské oblasti. Na našem území i jižně a západně od nás byly v 10. století raženy mince, které se zde používaly jako všeobecně přijímaný platební prostředek. Na území Skandinávie a na jižním pobřeží Baltského moře, tedy severně od nás, probíhal obchod pomocí tzv. sekaného stříbra – především zlomků mincí, ingotů a šperků, tedy na váhu.

Závaží jsou známa především z pobaltských a skandinávských obchodních středisek a přístavů, z polského a pobaltského prostředí.⁴³⁵ Jedná se především o tzv. mědí plátovaná železná závaží tvaru bipolárně zploštělých sféroidů. Tento typ se donedávna na našem území vyskytl dosud pouze čtyřikrát (nález z Dubé a z Kozárovic v Čechách a z Melic a Litovle na Moravě).⁴³⁶ V poslední době s využíváním detektorů kovů při archeologických výzkumech jejich počet rapidně stoupá (např. Libice 6 ks; Kostice-Zadní hrúd 8 ks; Roudnice u Hradce Králové 3 ks; Vraclav u Vysokého Mýta 4 ks, Olomouc 2 ks, atd.).⁴³⁷ Podlázský nález je pro

⁴³¹ Průběh starších sporů zachytil LUKAS, J.: *Poznámky (III)*, s. 1–10.

⁴³² Viz výše kapitoly o žateckém a hradeckém pokladu; POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

⁴³³ Tyto mé závěry zcela potvrdil nález z Chýště. *Denárový poklad*, red. Ladislav NEKVAPIL; viz též níže.

⁴³⁴ POLANSKÝ, L.: *Unikátní obol*, s. 20–21.

⁴³⁵ Pro náš nález nalzáme největší analogie v Kaupangu SKRE, D. ed.: *Means of Exchange*, 502 s.; ale také v Janówě v Polsku – STEUER, H.: *Waagen und Gewichte in Janów*, s. 185–280 či v Haithabu – SCHIETZEL, K.: *Spurensuche Haithabu*, s. 553–555.

⁴³⁶ MICHNA, P.: *Další nález*, s. 95–100; TÝŽ: *Závaží*, s. 18–35; TÝŽ: *Původ*, s. 389–398, 478.

⁴³⁷ Informace z workshopu v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze uspořádaného 1. 11. 2012 hovoří o několika desítkách nepublikovaných závaží. Za informaci o nálezech závaží na Libici děkuji Mgr. Janu Maříkovi, Ph.D. V poslední době byla některá závaží již publikována, např. DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. :

tato závaží velmi důležitý i z dalšího hlediska, datuje jejich používání v naší oblasti již do 10. století.

Olovená závaží různých tvarů jsou známá především ze Skandinávie (hlavně z norského Kaupangu – celkem 378 závaží), jižněji sporadicky,⁴³⁸ u nás ještě nebyly zaznamenány. Tu je třeba podotknout, že za olovená závaží nepovažují olovené kroužky s otvorem. Na českém území se zcela výjimečně vyskytují, jak nálezy sekaného stříbra (pouze 2 nálezy ze střední Moravy), tak zmiňovaná závaží a vždy se zároveň jedná o unikátní doklady nejjižnějšího výskytu těchto předmětů v Evropě. Nález olovených závaží v podlázském depotu je tak také nejjižnějším dokladem výskytu olovených závaží v této oblasti. Navíc tvary podlázských olovených závaží nalézají ve své většině analogie přímo v závažích z norského Kaupangu.⁴³⁹

Také další dva artefakty jsou velmi významná svědectví k tezaurování polotovarů a surovin. Část cínového trojúhelníkovitého prutu přímo vybízí ke spojení s výrobou pocínovaných měděných soudobých fals denárů.⁴⁴⁰ Také křišťál lze spojit s jiným artefaktem obsaženým v depotu. Jde o závaží (C10) konického tvaru, které má analogický protějšek nalezený v Kaupangu. Narozdíl od podlázského je však kaupanský exemplář na své špičce ozdobený kuličkou ze skla či křišťálu.⁴⁴¹

Složení depotu z Podlázek – původně celé mince, závaží, šperky a polotovary, jejich poměrné zastoupení v nálezu tvoří zcela výjimečný soubor. Skutečností, že tento depot obsahuje dvě sady závaží (železnou a olovenou) se vymyká všem známým depotům a je naprosto unikátní ve středoevropském měřítku.

Nález má tedy nejen značný význam pro poznání měnového a mincovního vývoje českých zemí potažmo střední a severní Evropy kolem roku 1000, ale také významnou měrou obohacuje o nové poznatky naše znalosti o dálkovém obchodu, o průběhu obchodní stezek v 10. století v zázemí vznikajícího hradiště Mladá Boleslav a především o pohybu zboží a lidí v mezinárodním kontextu.

Nové nálezy raně středověkých severských závaží, s. 145–151; MACHÁČEK, J. – BALCÁRKOVÁ, A. – DRESLER, P. – MILO, P.: *Archeologický výzkum*, s. 765–766; MACHÁČEK, J. – MĚCHURA, R.: *Raně středověké olovo* s. 275–288; BLÁHA, R. – HEJHAL, P. – SKALA, J.: *Raně středověké olovené artefakty*, s. 289–306.

⁴³⁸ K závažím v Polsku srovnej: WACHOWSKI, K.: *Wagi*, s. 173–207; MALESZKA, M.: *Zespól*, s. 177 nn.; KRZYSZOWSKI, A.: *Fruhmittelalterliches Grab*, s. 639–671. V poslední práci popsáný hrob v Sowinkách u Poznaň obsahoval vážky a sadu závaží včetně olovených, neobsahoval však žádné mince.

⁴³⁹ SKRE, D. ed.: *Means of Exchange*, s. 120–124.

⁴⁴⁰ Viz výše nálezy v Čechách a níže nálezy na Moravě a kapitola Imitativní ražby a soudobá falsa.

⁴⁴¹ SKRE, Dagfinn ed.: *Means of Exchange*, s. 124, typ f2. Viz též obr.: *Ukázka závaží z Kaupangu*.

3. 2. 2. 6. Chýšť (okr. Pardubice) 2015 – předběžná zpráva

Nález odevzdaný 2. prosince 2015 do Východočeského muzea v Pardubicích byl učiněn na poli v severovýchodní části katastrálního území obce Chýšť v pardubickém okrese Pardubického kraje, ve svahu severně od Starovodského potoka v oblasti zvané Vrše.⁴⁴⁵ Naleziště se nachází nedaleko významného hradiště Hradec Králové a v bezprostřední blízkosti důležité obchodní stezky, tzv. transevropské obchodní magistrály, vedoucí na konci 10. století ze Španělska přes Prahu, Vratislav a Krakov na Kyjev a dále na Střední Východ.

Odevzdaný soubor obsahoval v keramické nádobce uložených více než 780 kusů celých mincí a mincovních zlomků (460 + 320). Při provádění orby nebo jiné zemědělské činnosti byla vrchní část nádoby „odříznuta“ a došlo k roztažení keramických zlomků a části mincí do nejbližšího okolí (jádro nálezů cca 2 x 2 m; celková plocha výskytu dosáhla rozměrů cca 5 x 5 m). K rozbití nádoby muselo dojít již dříve, jak naznačují již ne zcela čerstvé okraje keramických zlomků. Mince, které byly roztaženy po poli, byly mechanickou cestou při zemědělské činnosti rozlámány a z důvodu agresivního chemického prostředí (včetně chemických hnojiv) došlo k jejich masivnímu pokrytí korozními produkty. V červenci a srpnu 2016 došlo k dohledávání pokladu a archeologickému výzkumu místa uložení pokladu. Při této akci bylo dohledáno přibližně ještě jednou tolik mincí a jejich zlomků, celkový počet tak činí více než 1500 kusů.⁴⁴⁶ Soubor, který jsem měl možnost posoudit (prvotní odevzdaný nález), obsahoval 460 mincí celých či jen nepatrně olámaných, 317 zlomků různé velikosti, jeden slepenec dvou mincí a 2 soubory drobných neměřených úlomků. Jedná se tedy o pouze o předběžnou zprávu o části nálezů, který komplexně zpracovává J. Lukas.⁴⁴⁷

Soupis obsahu prvotní části nálezů na základě zběžného posouzení dle Cachovy typologie:

Boleslav II., mincovna *Praha*,

mincmistr Omeriz: 123 (110 ks), 124 (4), 154 (1), 1016 (5),

mincmistr Nacub: 128 (81), 128/129 (3), 129 (4), 134 (23), 185 (5),
1023 (4), 135 (34)

beze jména mincmistra: 130 (7),

⁴⁴⁵ Za poskytnuté informace k nálezů (nálezové okolnosti, základní seznam a základní fotodokumentaci celých mincí) děkuji PhDr. Ladislavu Nekvapilovi (Východočeské muzeum v Pardubicích) a PhDr. Jiřímu Lukasovi. Tyto podklady byly autorem použity ke zpracování znaleckého posudku na tento nález (znalecký posudek č. 30/2016/HM), z jeho zpracování také vychází tato kapitola o pokladu.

⁴⁴⁶ NEKVAPIL, Ladislav (red.): *Denárový poklad*, s. 15. Tato dohledaná část ještě nebyla publikována, v současné době probíhá její zpracování.

⁴⁴⁷ U příležitosti výstavy pokladu byl vydán katalog NEKVAPIL, L. (red.): *Denárový poklad*, ve kterém jsou publikovány základní vyhodnocení numismatické složky a vybrané celé mince z prvotního nálezů LUKAS, J.: *Nález českých denárů v Chýšti*, s. 9–24; TÝŽ: *Katalog ražeb z nálezů v Chýšti*, s. 39–79.

mincovna *Olomouc*,

mincmistr Mizleta: 136 (7),

beze jména mincmistra: 136 [var. 7 z Hradce Králové viz výše] (1)

mincovna *Praha*,

mincmistr Mizleta: 137 (57)

beze jména mincmistra: 1019 (2)

nová var. typu ruka / kaplice (2)

mincovna Vyšehrad,

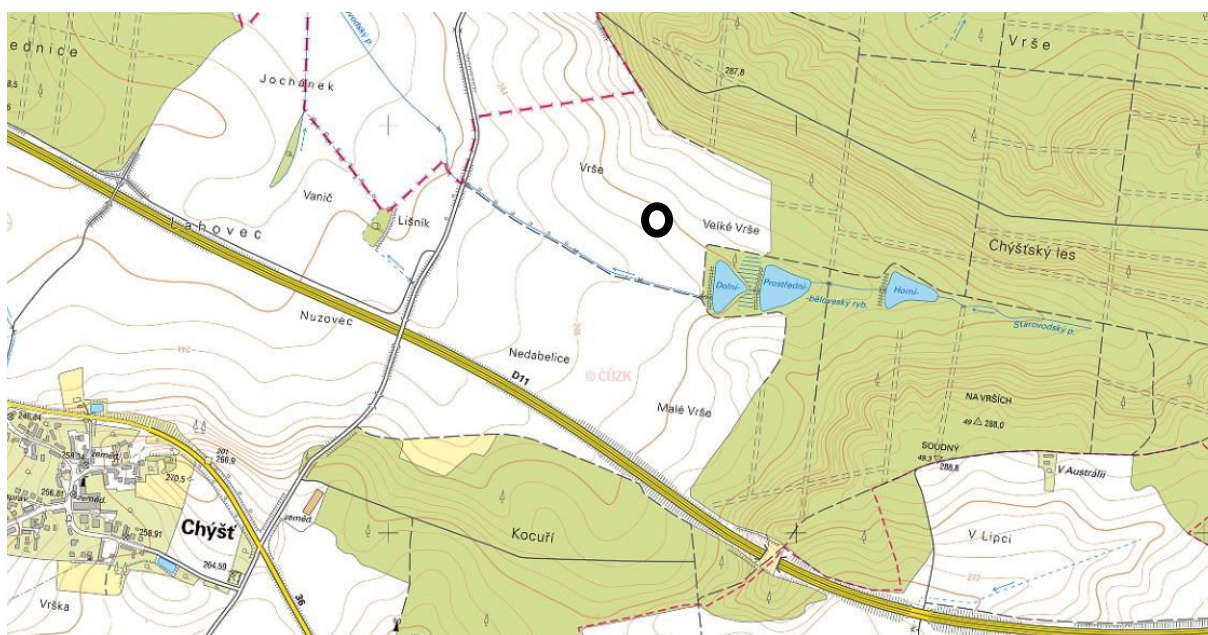
mincmistr Athaz: 140 (145), 141 (30) 140či 141 (2)

mincmistr Cacz: 133 (24), 143 + nové var. (34), 1020 (7), 1021 (1)

beze jména mincmistra: 142 (27)

mincovna *neznámá*: 226 (77), 226 nová var. (1)

Soběslav, mincovna *Praha*, mm. Omeriz: (2)

I přesto lze na základě prvotního ohledání části pokladu konstatovat, že se jedná o jedinečný mincovní nález, poklad pro naše území zcela unikátního obsahu, jehož hodnota je zvýšena přesnou lokalizací i jasnými nálezovými okolnostmi. Depot obsahuje především české denáry tzv. velkého střížku ražené na sklonku vlády Boleslava II., typ kladený díky zkomoleným opisům do doby krize českého státu okolo roku 1000 (Cach 226), dva zlomky mincí považované dosud za falsa připisované Soběslavu Slavníkovci avšak ražené v Praze

mincmistrem Omerizem, osm nových unikátních typů a vysoký počet nových variant, nemluvě o neznámých kombinacích razidel. Většina typů mincí byla až do doby nálezů v Hradci Králové v roce 1970⁴⁴⁸ známa jen z několika málo českých a zahraničních nálezů pouze jako jednotlivé exempláře v počtu jednotek kusů. Většina známých exemplářů je uložena v muzejních sbírkách, na numismatickém trhu se nevyskytují a z tohoto hlediska jsou tedy i některé známé typy sběratelsky vzácné. Svým obsahem nález potvrzuje nové chronologické zařazení několika typů, např. typu Cach 226, o jehož dataci a přiřazení některému z českých knížat vládnoucích v rozmezí let 998 až 1004 se v numismatické literatuře vedly dlouhodobě diskuse,⁴⁴⁹ pravost denáru Soběslava Slavníkovce se jménem mincmistra Omerize a stává se tak důležitým zdrojem historického poznání. Na základě svědectví nálezů Žatec z roku 1937, Hradec Králové z roku 1970 a Mladá Boleslav-Podlázky z roku 2011 jsem typ Cach 226 s přiřadil Boleslavovi II. (972–999).⁴⁵⁰ Chýštský nález tuto interpretaci obsahem unikátní varianty tohoto typu se jménem Boleslav verifikuje (viz obr.). Stejně tak potvrzuje mé na základě královehradeckého a žateckého pokladu provedené zařazení typů Cach 185 a 1023 mezi mince téhož panovníka. Dobu ukrytí chýštského depotu tak lze vycházejíc z prvotní části nálezů stanovit nejpozději k roku 999. Tím se řadí mezi cca deset českých pokladů mincí, na základě kterých je založena chronologie českého mincovnictví 10. století. Chýštský depot je prvním pokladem denárů velkého střížku z 10. století na Pardubicku. Jedinečnost chýštského depotu z mincovního hlediska vynikne především ve srovnání s královehradeckým a žateckým depotem, jež stejně jako chýštský přinesly ve své době nové dosud neznámé či unikátní typy českých denárů 10. století.

Nález má tedy nejen značný význam pro poznání měnového a mincovního vývoje českých zemí, potažmo střední a severní Evropy kolem roku 1000, ale také významnou měrou obohacuje o nové poznatky naše znalosti o dálkovém obchodu, o průběhu obchodní stezek v 10. století ve východních Čechách a především o pohybu zboží a lidí v mezinárodním kontextu.

⁴⁴⁸ CACH N 505; POLANSKÝ, L.: *Hradec Králové*, v přípravě; viz stručná zpráva výše.

⁴⁴⁹ Soupis starších názorů viz článek LUKAS, J.: *Poznámky (III)*, s. 1–10, ve kterém autor kladl tento denár na základě metrologického a ikonografického rozboru na samý počátek ražeb knížete Jaromíra I. (1004–1012). Svůj názor na dataci typu Cach 226 do konce doby vlády Boleslava II. (972–999) vycházející především z ikonografie a rozboru žateckého a hradeckého nálezů jsem poprvé zveřejnil v referátu POLANSKÝ, L.: *Poznámky k nejstarším přemyslovským ražbám*, v rámci cyklu numismatických přednášek v Národním muzeu 2. 5. 2011; tuto hypotézu potvrdil svým obsahem nález z Mladé Boleslavi-Podlázek v roce 2011 POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

⁴⁵⁰ POLANSKÝ, L.: *Podlázky*, s. 261–262; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171; viz též předchozí kapitoly.

Unikátní varianta denáru Cach 226 s jménem knížete Boleslava..

Foto Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. N1-50-21.

3. 2. 3. Jednotlivé a drobné nálezy mincí 2. poloviny 10. století na Moravě

Také na Moravě došlo v posledních letech k velkému nárůstu nově objevených jednotlivých ztrátových mincí. Do Roku 2007 jsme znali pouze dva poklady – komárovský v torzu a kelčský, a jednotlivé či drobné nálezy z Olomouce, Kojetína, Přerova, Brna-Líšně a Velatic. Nárůst se projevil především v Brně-Líšni a Komárově, byla objevena nová na mince bohatá řemeslnicko-obchodní lokalita Kostice – Zadní hrúd, staronovou lokalitou s mladšími nálezy mincí jsou Držovice a Olomouc, nové s jednotlivými exempláři pak Dub nad Moravou, Věrovany, Radslavice, Jevíčko, Rokytná a Zálesí. Nárůst nastal především kvůli používání detektorů kovů, a to jak v rámci oficiálních archeologických výzkumů, tak aktivit soukromých osob. Nálezy se až na výjimky soustředí na blízké okolí a plochy hradišť, která jsou dnes neosídlena (v Čechách srovnej především Libici, Starý Plzenec, Dřevíč) či významných komunikací. V následujícím výčtu reviduji dosavadní publikované nálezy a komentuji závěry a hypotézy na nich postavené. Do výčtu zařazuji pouze nálezy s mincemi bezpečně patřícími 10. století.

3. 2. 3. 1. Olomoucké hradiště a jeho zázemí

Významným centrem přemyslovské správy Moravy v 10. století bylo olomoucké hradiště ležící na významné transevropské obchodní magistralé vedoucí z muslimského Španělska přes Prahu, Olomouc a Krakov na Kyjev a dále pak přes území povolžských Bulharů do středisek v muslimské střední Asii. Nálezy mincí 10. století z olomouckého hradiště a jeho zázemí máme zaznamenány ze čtyř lokalit: z roku 1980 v Křížkovského ulici č. o. 4; v letech 1982–1984 z Pekařské ulice č. o. 5 a 7, z roku 1999 ve Wurmově ulici č. o. 3, z roku 2015 v Denisově ulici.⁴⁵¹ Zatímco první v Křížkovského ulici a poslední dva ve Wurmově a Denisově ulici nálezy pocházejí z předhradí hradiště, nálezy z Pekařské ulice patří již podhradí (suburbium). Soupis všech olomouckých ražeb s určením je uveden v příložené tabulce.

Č.	Země, panovník	Mincovna, mm.	Materiál	Nominál	Datace	Určení	Naleziště	Datum	Lokace	BLV	PNM
1	?		AR	denár/obol		?	Olomouc – Křížkovského 4	1980	předhradí	23	
2	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	<i>Výšehrad, Athaz</i>	AR	denár	988/990–995	Cach 141	Olomouc – Pekařská 5	1984	podhradí	3	10
3	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	<i>Praha ?</i>	AR	obol	981–988/990	Cach 170	Olomouc – Pekařská 5	1983	podhradí	6	7
4	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	<i>Praha ?, Nacub</i>	AE (Cu poSn)	denár – falsum	995–999	Cach 135/129	Olomouc – Pekařská 7	1983	podhradí	2	1
5	ČECHY, Boleslav II. (972–999)		AE (Cu poSn)	obol – falsum	981–988/990	170, 172, 180	Olomouc – Pekařská 5	1983	podhradí	4	5
6	ČECHY, Boleslav II. (972–999)		AE (Cu poSn)	denár/obol – falsum	980–1004	úzká ruka	Olomouc – Pekařská 5	1983	podhradí	5	6
7	ČECHY / BAVORY / ŠVÁBSKO		AE (Cu poSn)	denár – falsum	? 10.–poč. 11. st.	kříž / kaplice	Olomouc – Pekařská 5	1984	podhradí	1	8
8	?		AE (Cu poSn)	denár/obol – falsum	? 10.–poč. 11. st.	?	Olomouc – Pekařská 5	1984	podhradí	7	9
9	?		AE (Cu poSn)	denár/obol – falsum	? 10.–poč. 11. st.	?	Olomouc – Pekařská 5	1983	podhradí	22	4
10	?		AE (Cu poSn)	denár/obol – falsum	? 10.–poč. 11. st. / ? 13. st.	?	Olomouc – Pekařská 7	1983	podhradí	8	
11	ČECHY, Boleslav II. (972–999)	<i>Praha, Mizleta</i>	AR	denár	cca 995	Cach nt za 136	Olomouc – Wurmova 3	1999	předhradí		
12	FRANKY, Ota III. (983–1002)	<i>Kolín</i>		denár		Hävernack 34	Olomouc – Denisova	2015	předhradí		

Tabulka nálezů z Olomouce (BLV = Bláha – Lukas – Videman, Revize; PNM – Polanský, Nálezy mincí)

Olomouc – Křížkovského č. o. 4

Šest zlomků nalezených v Křížkovského ulici č. o. 4 v roce 1980 bohužel nelze blíže určit,⁴⁵² jsou však z velmi kvalitního stříbra (tab. č. 1 = BLV 23).⁴⁵³

⁴⁵¹ BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*, s. 22–54, na s. 49, č. 23, chybně autoři přiřadili zlomky z Křížkovského ulice do souboru z Pekařské ulice; v článku jsou také mylně udávána čísla orientační v Pekařské ulici za čísla popisná (čp.); BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150; POLANSKÝ, L.: *Archeologické nálezy*, s. 51–52; VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 219–220. Z těchto publikací vychází kapitola o olomouckých nálezech.

⁴⁵² BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*, s. 49, č. 23 byly tyto zlomky omylem zařazeny mezi nálezy z Pekařské ulice.

Olomouc – Pekařská č. o. 5 a 7

Mince z nálezů v Pekařské ulici č. o. 5 a 7 jsem měl k dispozici k určení v rámci grantového projektu v letech 2006–2008,⁴⁵⁴ posléze v roce 2015 byly publikovány kolektivem autorů v roce 2015.⁴⁵⁵ Závěry dvojího posouzení byť díky špatnému stavu dochování často hypotetické se také mírně liší. Nesporným přínosem publikovaného příspěvku je provedení analýz kovů, které nám umožňují přesnější určení použitých mincovních technik. Dělí také mince na „pravé a soudobá falsa.“

Z kvalitního stříbra byly vyraženy dvě mince, a to vyšehradský denár mincmistra Atha[na]ze typu Cach 141 (tab. č. 2 = NPM 10 = BLV 3) a blíže nepřirazený obol typu Cach 170 (tab. č. 3 = NPM 07 = BLV 6 – Cach 170, 172–174, 180). Obol, pokud se nejedná o novou neznámou variantu, je díky čitelným zbytkům hustého opisu možné spojit s typem Cach 170 (u Cach 173 a 180 by muselo jít o neznámou opisovou variantu; u 172 a 178 i o novou variantu nápisu pod lomenicí; 174 nepřichází v úvahu kvůli jinému nápisu pod lomenicí), tedy s obolem z pražské mincovny (viz níže).

Následuje skupina 6 měděných pocínovaných fals, z nichž tři lze určit jako české ražby, dvě následující snad jen díky analýzám a společnému kontextu jako falsa denárů či obolů z konce 10. či počátku 11. století (s výhradou možného omylu) a poslední ražbu pouze velice široce jako typ kříž / kaplice do bavorsko-švábsko-české oblasti.

První falsum (tab. č. 4 = NPM 01 = BLV 2 – Cach 122–131, 140, 141, 144–157)⁴⁵⁶ je velice zajímavé. Původně jsem jej určil jako variantu typu Cach 123 na základě dochovaného písmene O na rubu, po konzervaci se mi jeví jako nejpravděpodobnější, že se jedná o falsum nové varianty kombinující líc typu Cach 135 s rubem typu Cach 129 z pražské mincovny a dílny mincmistra Nacuba.⁴⁵⁷

Druhé falsum napodobuje obol typu ruka / kaplice (tab. č. 5 = NPM 05 = BLV 4 – Cach 170, 172–174, 180) s V vpravo od ruky a s ?HO pod lomenicí, tedy typy Cach 170, 172, 180.

⁴⁵³ První číslo i v následujících v závorkách odpovídá číslování v níže připojené tabulce, druhé se zkratkou BLV odpovídá číslování v publikaci BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*. Zkratka použita i dále v textu.

⁴⁵⁴ POLANSKÝ, L.: *Nálezy mincí 10. století*. Čísla označená NPM uvedena dále v textu v závorkách odpovídají číslování v tomto grantovém katalogu.

⁴⁵⁵ BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*, s. 22–54 (v textu v závorkách jako BLV).

⁴⁵⁶ Nevím z jakého důvodu udávají autoři tak široké rozpětí možných vzorů. Zcela jistě nemůže jít o nápodobu typů s kotvou místo omegy – Cach 129–131, s jinými či převrácenými znaky vedle ruky – Cach 122, 125, 127, 140, 144–153, 156–157 a s poprsím zprava – Cach 124, 126, 131, 154.

⁴⁵⁷ Mohlo by se však také hypoteticky jednat o novou variantu „s přidaným kroužkem“ pod omegou, a to typů Cach 123, 128, 136 a 155.

Třetí falsum je určeno pouze zbytky obrazu úzké ruky (tab. č. 6 = NPM 06 = BLV 5 – Cach 168–181, obol). Vzhledem k nekompletnosti mince nelze říci, jedná-li se o denár či obol. Může tak jít o minci v širokém rozmezí od frízského typu (ruka / kříž), přes ethelredský typ (ruka / poprsí) až po všechny varianty ruha / kaplice (včetně mincí Jaromíra), tedy o ražby od 80. let 10. století do počátku 11. století.

U čtvrtého falsa denáru (tab. č. 7 = NPM 08 = BLV 1 – český mladší bavorsko-švábský typ nebo varianta bavorského denáru typu kříž se 4 body / kaplice z 80. let 10. století, např. augšpurské typy Hahn MR 136 a 137) lze vzhledem k dochované části obrazové náplně obou stran pouze konstatovat, že se jedná o typ kříž / kaplice. Nejasné obrazy znaků v kříži (snad 2x bod a jednou měsíček či také bod?, čtvrtý znak je mimo dochovanou část) a pod lomenicí, které mohou být pozůstatky vícero písmen, nám za současného stavu bádání neumožňují bližší určení. Chronologicky se může jednat o falsum denáru od poloviny 10. (bavorské 3bodové typy kříž / kaplice) až do počátku 11. století (Boleslav III., Jaromír).

Páté (tab. č. 8 = NPM 09 = BLV 7 – mladší bavorsko-švábský či frízský typ), šesté (tab. č. 9 = NPM 04 = BLV 22 – zlomky), a sedmé (tab. č. 10 = NPM nemá = BLV 8) falsum denáru či obolu lze podle mého názoru jen s výhradou možného omylu přiřadit konci 10. až počátku 11. století, a to pouze na základě jejich nálezového kontextu a složení kovu. Sedmé falsum mi však dle vzhledu, tj. tenkého střížku, spíše připadá jako dva přeložené brakteáty 13. století, proto jsem jej do svého seznamu nálezů v rámci grantu nezařadil. Naopak jsem před konzervací a analýzami mezi mince 10. století kladl denár (NPM 03 = BLV 9 – Bavory, Jindřich V. (1018–1026) na základě tehdy rozeznatelné kaplice, který se však ukázal být mladší, a zlomky (NPM 02 = BLV 21), u kterých se ukázalo, že mají větší obsah cínu než mědi. Na základě jejich složení je proto nepovažuji za zlomky mincí, ale pravděpodobně jiného artefaktu či polotovaru.

Složení souboru devíti mincí nalezeného v podhradí olomouckého hradiště, kde byla pravděpodobně situována tržnice s řemeslnicko-obchodní osadou, se liší např. od aglomerace Pražského hradu a Libice převahou měděných pocínovaných soudobých fals nad stříbrnými odražky, a to dokonce v poměru 7 ku 2. Z relativně dobře určitelných kusů jsou dva denáry a dva oboly, vždy po jednom pravém a jednom falešném. U dalších čtyř falešných exemplářů nelze jednoznačně určit, jedná-li se o denár či obol. Poslední devátý kus je falsum denáru typu kříž / kaplice, které může patřit ražbám od poloviny 10. do počátku 11. století. Ze souboru zaujme i pravděpodobně nová varianta sic falešného denáru Boleslava II. Z Olomouce to není ojedinělý jev, jak si ukážeme níže.

Nesouhlasím tak s příliš konkrétními hypotetickými přiřazeními některých exemplářů, a to, jak co se týče určení, tak nominálu. Počet obolů v souboru se pohybuje mezi 2 a 6, z čehož plyne, že za jisté považuji pouze dva oboly, u ostatních je přiřazení k obolům velmi nejisté. V případě určení je velmi diskutabilní uvažovat u falešných mincí o domácím, tedy moravském původu. Nemáme prozatím jediný důvod hledat vznik fals mimo oficiální mincovny, a to obzvláště, jedná-li se o falsa známých konkrétních typů.

Olomouc – Wurmova č. o. 3

Poslední známý nález mince 10. století z Olomouce byl učiněn v rámci první etapy předstihového archeologického průzkumu probíhajícího v měsících červenci až prosinci roku 1999 na ploše cca 75 m². Denár velkého střížku typu ruka/poprsí (tzv. ethelredský typ) byl nalezen 6. října 1999 ve dvorním traktu (parcela č. 24/3) měšťanského domu ve Wurmově ulici č. o. 3⁴⁵⁸ na olomouckém předhradí v sondě S 4/99 (S) v objektu 69/99 (S) ve vrstvě 80 v hloubce 157 cm.⁴⁵⁹

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, mincmistr Mizlenta, denár typ ruka/poprsí.

Av.: v hladkém obvodu ruka vystupující shora z dvojitého obloučku mezi symbolicky znázorněnou lodí s kotvou a písmenem alfa; po stranách kotvy po jedné tečce, nad písmenem alfa vodorovná čárka;

opis +DVXO[LD]LZLAS(ležaté)

Rv.: v hladkém obvodu ethelredské poprsí zprava před ním křížek;

opis +LVA[L]ZIoPPDV

AR; 0,895 g (po čištění a slepení z 5 částí); 22,3 x 21,9 mm; 9 h.

⁴⁵⁸ Zmíněný dvůr původně příslušel k domu čp. 589, č. o. 36 na třídě 1. Máje.

⁴⁵⁹ BLÁHA, J.: *Útvar*, s. 61–63 (zde i starší literatura k tématu); TÝŽ: *Topografie*, s. 179–196; TÝŽ, *Archeologické poznatky*, s. 41–68; TÝŽ, *Olomouc*, s. 325–361; TÝŽ, *K raně středověké topografii*, s. 13–28; TÝŽ, *Olomouc (k. ú. Olomouc – město, okr. Olomouc)*, nepublikovaný rukopis; TÝŽ: *Ke genezi*, s. 50–57.

Určení: **nová varianta** (mezi typy Cach 136 a 137)

Lit.: Bláha, J. – Polanský, L., *Nález*, s. 147–150; VP N 169.⁴⁶⁰

Naleziště: **Olomouc** (Wurmova č.o. 3) **6. 10. 1999**; lokace: předhradí hradiště; dnes ulice

Wurmova č. o. 3, resp. dvorní trakt (parcela č. 24/3) měšťanského domu, v sondě S 4/99 (S) v objektu 69/99 (S) ve vrstvě 80 v hloubce 157 cm při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci (býv. Archeologický útvar Památkového ústavu v Olomouci), přír. č. 699-19/1999.

Původně jsem minci interpretoval jako, novou variantu denáru Boleslava II. typu ruka/poprsí (tzv. ethelredského typu), která se od dosud známých exemplářů tohoto typu liší detailem v obrazu líce a neznámými opisy (opis líce jsem interpretoval **+DVXO[??]LZLAVS** nebo **+DVXO[??]LZLAS**(ležaté); opis rubu **+LVA[?]ZIoPPD**(GčiR)**V**. Obrazově jsem řadil nalezený denár jako blízký typům Cach 129 a 130 s tím, že na rozdíl od nich má však navíc tečky po obou stranách kotvy⁴⁶¹ zobrazené vlevo od ruky na lící straně mince, obdobně jako denár typu Cach 132 (typ ruka/kaplice). Svými nečitelnými opisy jsem jej považoval za blízký typu Cach 131. Celkově jsem se domníval, že se pravděpodobně jedná o přechodný typ, resp. jednu z posledních variant typu ruka/poprsí před zavedením typu ruka/kaplice. Na základě části opisu na rubní straně (PPD nebo PPR či PPG) a celkového rázu jsem tuto minci s výhradou možného omylu přiřadil mezi ražby pražské mincovny. Jméno mincmistra jsem považoval za bohužel z koruptely nečitelné.⁴⁶²

Nyní však na základě zhlédnutí většího počtu srovnávacího materiálu mohu toto určení výrazně upřesnit. Nalezl jsem totiž při zpracování hradeckého nálezu exemplář vyražený ze stejného páru razidel (viz obr.). Přes dvojráz na lící straně je tak možné potvrdit existenci dvou teček po stranách kotvy a doplnit přesné znění opisů **+DVXO[LD]LZLAS**(ležaté) / **+LVA[L]ZIoPPDV**. Na základě celých opisů a ve srovnání s dalšími příbuznými ražbami lze konstatovat, že se jedná o denár mincmistra Mizlaty / Mizlenty z pražské mincovny. Opis rubu je totiž třeba číst od malého kroužku na obě strany směrem ke křížku, tedy jako **oPPDV+** = **oPP[A]DA+** = **oPRAGA+** a **oIZLAVL+** = **o[M]IZLAVL+** = **oMIZLATA+**. Typologicky se tak jedná o novou variantu, kterou je třeba zařadit mezi typy Cach 136 a Cach 137 s tím, že v rámci relativní chronologie spadá

⁴⁶⁰ BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150.

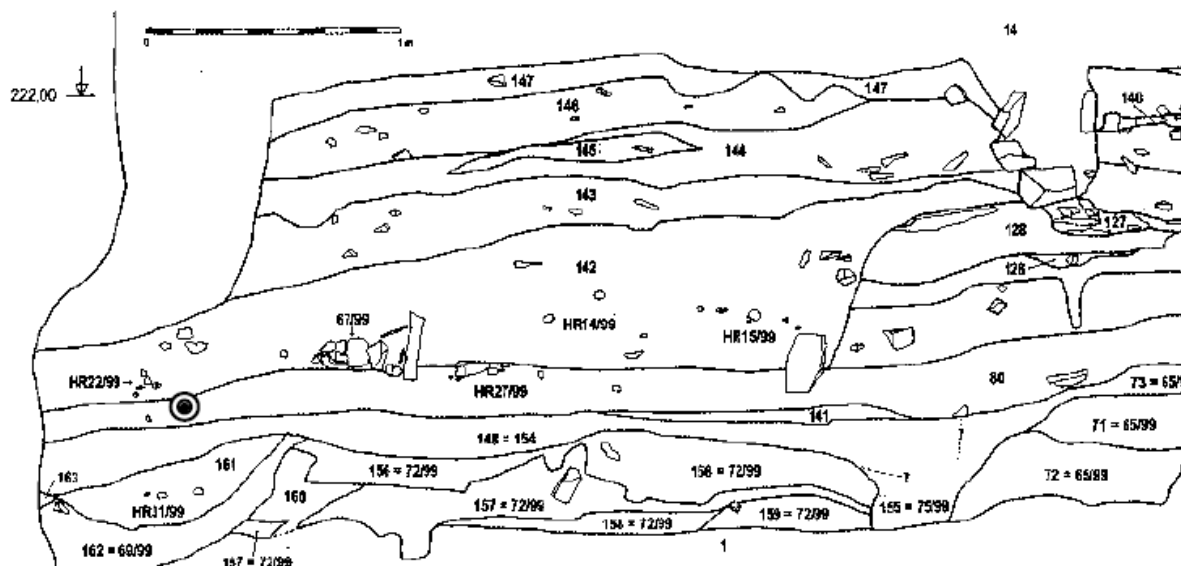
⁴⁶¹ POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95.

⁴⁶² BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150; POLANSKÝ, L.: *Archeologické nálezy*, s. 51–52.

na úroveň, díky ikonografické podobnosti a detailům, typů Cach 129–132, tedy ethelredských typů s kotvou místo omegy vedle ruky.⁴⁶³

Nová varianta denáru z nálezu Hradec Králové ze sbírky MVČ HK, inv. č. 15618.

Olomouc – Wurmova ulice, výzkum v roce 1999. Východní profil sondy S 4/99 (bez vyobrazení nadložního souvrství), při jeho severním okraji (zde vlevo) je černým bodem v kroužku vyznačena stratigrafická pozice nalezeného denáru knížete Boleslava II. Kreslil Petr Večeřa.

⁴⁶³ Více viz kapitola Hradec Králové výše a Olomoucké mincovnictví níže.

Olomouc – Denisova ulice

Při archeologickém výzkumu v proluce v Denisově ulici v Olomouci byl v roce 2015 nalezen kolínský denár Oty III.

1. FRANKY, Ota III. (983–1002), mincovna *Kolín*, denár.

Av.: kříž s body v úhlech.

Rv: třířádkový nápis S(přeškrtnuté) / COLONIA / A.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Hävernack 34.**

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 08.1.⁴⁶⁴

Naleziště: **Olomouc – Denisova ulice 2015**; lokace: předhradí; parc. č. 455–459, proluka mezi čp. 291/35 a 824/47; archeologický výzkum.

Sbírka: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci (býv.

Archeologický útvar Památkového ústavu v Olomouci).

⁴⁶⁴ Denár bude vydán samostatně J. Videmanem. Foto (publikováno pouze rubní strany) a informace převzaty z VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 216, č. M 08.1.

3. 2. 3. 2. Olomoucko

Soubor 12 mincí z širšího zázemí olomouckého hradiště překvapuje nejen dvěmi dosud nepublikovanými variantami typu ruka / kaplice, ale především vysokým počtem falešných ražeb. Sedm soudobých fals ražených na měděný výlučně pocínovaný střížek je prozatím největším souborem fals známým z českých zemí vůbec. Zajímavé je také výlučné užití pocínování, a tedy absence postříbřených exemplářů, ukazující na jednotnou výrobní technologii těchto fals. Tento fakt spolu s tím, že se jedná o falsa známých ražeb, je jen dalším střípkem ukazujícím větší pravděpodobnost teorie o vzniku těchto ražeb v oficiálních mincovnách, minimálně z oficiálních razidel. V již větší avšak ne tak příliš vzdálené oblasti jižně od Olomouce při cestě podél řeky Moravy byly v poslední době nalezeny dvě další ztrátové mince:

Olomouc-Slavonín

Podle krátkých zmínek v literatuře měl být nedaleko od olomouckého hradiště v dnešní části města Olomouc ve Slavoníně nalezen na poli detektorem oto-adlétský denár.⁴⁶⁵

1. SASKO, Ota III. (983–1002), oto-adlétský denár.

Av.: kříž s ODDO v úhlech (čteno po řádcích).

Rv.: kaplička v kruhu.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány; ohlý, nastřižený.

Určení: **Hatz III.6a.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 215, pozn. 13; NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143; Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 11.1.

Naleziště: **Olomouc-Slavonín před 2013**; lokace: na poli, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

⁴⁶⁵ Samostatně nepublikován, zmíněn v NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143. Další oto-adlétské denáry byly podle této stručné zprávy nalezeny v Dubu nad Moravou (okr. Olomouc) a na hradišti Rokytňá (okr. Znojmo) – zde pouze zlomek.

Dub nad Moravou

Další oto-adlétský denár stejného typu (Hatz III.6a) měl být nalezen detektorem kovů v Dubu nad Moravou na Olomoucku v blízkosti kostela Očišťování Panny Marie.

1. SASKO, Ota III. (983–1002), oto-adlétský denár.

Av.: kříž s ODDO v úhlech (čteno po řádcích).

Rv.: kaplička v kruhu.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Hatz III.6a.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 215, pozn. 13; NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143; Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 03.1.

Naleziště: **Dub nad Moravou** (okr. Olomouc) **před 2015**; lokace: v blízkosti kostela Očišťování Panny Marie; detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Věrovany

V sousední obci Dubu nad Moravou ve Věrovanech měla být objevena podstatně starší mince, a to obol Jindřicha I. či II. Bavorského typu Hahn MR 11c3 kladeného do let 948–962/7.

1. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **II.** (955–976, 985–995), mincovna *Řezno*, obol typ kříž/kaplice 948–962/7.

Av.: v perlovém obvodku rovnoramenný kříž se čtyřmi body v úhlech (C1-1-[1]-1);

opis viz obr.

Rv.: kaplice s **CCHO** pod lomenicí;

opis viz obr.

AR; 0,723 g; 16,1 mm.

Určení: **Hahn MR 11c3**.

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 215, pozn. 13; NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143; Videman, J.: *Finds*, s. 223, č. M 21.1.

Naleziště: **Věrovany** (okr. Olomouc) **před 2010**; ; lokace: na poli, detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Držovice

Přibližně ve stejné vzdálenosti avšak mírně jihozápadním směrem od Olomouce byly na lokalitě Pastviska v Držovicích na Prostějovsku v květnu roku 2013 a září 2014 při záchranných archeologických výzkumech realizovaných prostějovským pracovištěm Ústavu archeologické památkové péče Brno nalezeny dva oboly v literatuře označované jako dosud blíže neurčené. Význam těchto nálezů tkví především ve skutečnosti, že byly nalezeny v rámci oficiálních a tedy perfektně zdokumentovaných archeologických výzkumů.⁴⁶⁶

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), obol – dobové falsum.

Av.: v hladkém kruhu ruka vycházející ze dvou oblouků mezi nečitelnými znaky.⁴⁶⁷

Rv.: kaplice s [?]NO pod lomenicí.

AE; 0,467 g; 16,6 mm; povrchově postříbřené měděné jádro.

Určení: **Cach 170 / 173 / 180.**

Lit.: Fojtík, P. – Videman, J. – Richtera, L. – Mazík, M. – Zmrzlý, M.: *Dva mincovní nálezy*, č. 1, s. 150, 153.

Naleziště: **Držovice** (okr. Prostějov) **květen 2013**; lokace: lokalita Pastviska; ulice

Levandulová, parc. č. 701/7; výplň objektu K 500 – zásobní jáma s „předstupněm“;
záchranný archeologický výzkum při výstavbě technické infrastruktury.

Sbírka: Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 281516.

⁴⁶⁶ Podle FOJTÍK, P. – VIDEMAN, J. – RICHTERA, L. – MAZÍK, M. – ZMRZLÝ, M.: *Dva mincovní nálezy*, s. 149–161.

⁴⁶⁷ U následujících mincí, u kterých chybí opisy viz vyobrazení. Reprodukce opisů mincí, které jsem neměl v ruce, vyjma jednoznačných, vynechávám z důvodu vytvoření možné chyby.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), obol – dobové falsum.

Av.: v hladkém kruhu ruka vycházející ze dvou oblouků mezi dvěma kroužky.

Rv.: pták zprava se skloněnou hlavou.

AE; 0,58 g; 17 mm; povrchově postříbřené měděné jádro.

Určení: **Cach 165.**

Lit.: Fojtík, P. – Videman, J. – Richtera, L. – Mazík, M. – Zmrzlý, M.: *Dva mincovní nálezy*, č. 2, s. 150–151, 153.

Naleziště: **Držovice** (okr. Prostějov) **září 2014**; lokace: lokalita Pastviska; obytný soubor s 25 rodinnými domy – parc. č. 703/1; výplň objektu K 545 – zásobní jáma „obilné silo”; záchranný archeologický výzkum při výstavbě komunikace a inženýrských sítí.

Sbírka: Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 285287.

Mince byly podrobeny analýzám, které zjistily, že se jedná o soudobá falsa vyrobená z měděného jádra, které bylo povrchově postříbřeno. Stále se rozrůstající počet falešných mincí mezi nálezy jednotlivých mincí ukazuje na větší rozsah užívání mincí v 10. století v obchodě než jsme si byly schopni dosud představit. Mezi ztrátovými mincemi převládají vedle fals také ražby se zkorumpovanými opisy. Zdá se tedy, že obchodníci velice pečlivě kontrolovali nejen vzhled, ale i pravost mincí, a s vysokou pravděpodobností falešné pak zahazovali.

3. 2. 3. 3. Radslavice – Zelená Hora a Jevíčko

Naopak na okraji historického Olomoucka, a to jihozápadním a západním byly nalezeny dvě zajímavé a sobě si velmi blízké ražby. Jedná se o nálezy z hradiště Zelená Hora u Radslavic na Vyškovsku, které je od Olomouce jihozápadním směrem (přes Držovice) na Brno, a ze zatím nezveřejněné lokality na katastrálním území Jevíčka od Olomouce západním směrem na Čechy.⁴⁶⁸ Obě naleziště jsou od sebe po tehdejších hlavních komunikacích přes Brno či Olomouc poměrně vzdálena, i když vlastní vzdálenost „vzdušnou čarou“ činí asi 40 km.

Nalezené ražby jsou soudobými falsy z pocínované mědi⁴⁶⁹ zajímavé především tím, že jsou s nejvyšší pravděpodobností vyraženy ze stejných razidel. Jevíčský exemplář je hůře zachovaný. Dle mého názoru se však nejedná o napodobeniny českých denárů typu Cach 13 či 14, jak uvádí J. Videman, ale o soudobá falsa denárů Jindřicha II. Bavorského z let 962/7–973/6 typu Hahn MR 15d se zkomoleným ELLN v kaplici pod lomenicí a s relativně mírně zkorumpovaným jménem vévody Jindřicha a mincovny Řezno v opisech. Také nemohu souhlasit s názorem, že se pravděpodobně jedná o ražby místního moravského původu. K původu soudobých mincovních fals a vůbec denárů a obolů nalezených na Moravě viz text kapitoly Imitativní ražby a soudobá falsa níže.

BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), dobové falsum denáru 962/7–973/6.

Av.: kříž s devíti body v úhlech (⋈ 0-3-3-3);

opis 12 h ⋈: zkorumpovaný [HEMRICVS DVX]

Rv.: kaplice s **CLLA** [zkorumpované ELLN] pod lomenicí;

opis: zkorumpované [REGINA CIVITAS].

AE; 0,923 g; 19,0 mm.

⁴⁶⁸ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 10–25. Údaje o mincích z obou nálezů a jejich vyobrazení jsou převzata z této publikace.

⁴⁶⁹ U jevíčského exempláře jde prozatím o kvalifikovaný odhad autora jejich publikace.

EDX: pocínovaná měď.

Určení: **Hahn MR 15d var.**; Hahn IP, nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*,⁴⁷⁰ M-03.

Naleziště: **Radslavice** (okr. Vyškov)⁴⁷¹ **2011**; lokace: hradiště Zelená Hora, západní strana
vnějšího líce valu; detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), dobové falsum denáru 962/7–973/6.

Av.: kříž s devíti body v úhlech (0-3-3-3);

opis 12 h ↑0: zkorumpovaný [HEMRICVS DVX]

Rv.: kaplice s [CILLA zkorumpované ELLN] pod lomenicí;

opis: zkorumpované [REGINA CIVITAS].

AE; hmotnost, rozměry a složení kovu neměřeny; 3 zlomky; (dle vzhledu asi pokovená měď).

Určení: **Hahn MR 15d var.**; Hahn IP, nezná.

Lit.: Videman, J.: *K postavení*, M-04.

Naleziště: k.ú. **Jevíčko** (okr. Svitavy) **2013**; lokace: údaje o přesné poloze místa nálezu jsou
k dispozici v databázi Archeologického ústavu ČR v Brně; detektorový nález
povrchovou prospekci.⁴⁷²

Sbírka: Archeologický ústav AV ČR (Brno).

Kom.: obrysy zvýrazněny J. Videmanem.⁴⁷³

⁴⁷⁰ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 21.

⁴⁷¹ ČIŽMÁŘ, M.: *Encyklopedie*, s. 221; PROCHÁZKA, R.: *Vývoj*, s. 195–201.

⁴⁷² Lokalita prozatím archeologickým ústavem nezveřejněna.

⁴⁷³ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 21–22.

J. Videman srovnává tyto dvě mince s ražbou soudobého falsa na Libici (viz Libice č. 7 výše), kterému J. Hásková našla pravděpodobný vzor obdobně jako J. Videman v českém denáru Cach 13,⁴⁷⁴ a s denáry se zkorumpovanými opisy typu Cach 13, resp. Hahn BM 28 a 30.⁴⁷⁵ Jak jsme si však dříve u libického exempláře uvedli, tato ražba je spolu s lasowickým exemplářem soudobým falsem bavorského denáru Jindřicha II. raženým původně v nabburské mincovně.

⁴⁷⁴ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 23–24; HÁSKOVÁ, J.: *K problematice počátků*, s. 52; oba chybně datují libický nález k roku 1973).

⁴⁷⁵ HAHN BM, s. 389, 391 a 561, tab. 22:28 a 30.

3. 2. 3. 4. Přerov – Horní náměstí čp. 19–20

Dalším nalezištěm na střední Moravě je hradiště Přerov. V roce 1990 zde bylo při archeologickém záchranném výzkumu prováděném Archeologickým ústavem Akademie věd v Brně na místě zbořených domů čp. 19 a 20 na Horním náměstí nalezeno 5 mincí. Tři z nich bylo možné určit jako tzv. křížové denáry ražené na konci 10. století v Sasku. Vzhledem k nešťastnému přechíslování mincí při zápisu do sbírky Komenského muzea v Přerově nelze je s jistotou přiřadit ke konkrétním nálezovým okolnostem. Situaci neosvětluje ani jejich publikace, kde nekoreluje vyobrazení s popisy se seznamem s inventárními i přírůstkovými čísly.⁴⁷⁶

1. SASKO, křížový denár před 1000

AR; 0,599 g; 18,53 mm; (cca 3/4 mince).

Určení: **Dannenberg 1329; CNP 375; Kilger KN4MgHP.**

Lit.: Procházka, R. – Kučerovská, T. – Chumchal, M. – Kohoutek, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Naleziště: **Přerov 6. 8. 1990**; lokace: Horní náměstí čp. 19–20.

Sbírka: Komenského muzeum v Přerově, inv. č. N 8802 (193/2000/1)

2. SASKO, křížový denár před 1000

AR; 0,347 g; reálný rozměr neuveden; (cca 2/3 mince).

Určení: **Dannenberg 1329; CNP 375 či 378; Kilger KN4MgHP.**

Lit.: Procházka, R. – Kučerovská, T. – Chumchal, M. – Kohoutek, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Naleziště: **Přerov 6. 8. 1990**; lokace: Horní náměstí čp. 19–20.

Sbírka: Komenského muzeum v Přerově, inv. č. N 8803 (194/2000/1).

3. SASKO, křížový denár před 1000

AR; 0,253 g; reálný rozměr neuveden; 3 zlomky (cca 2/3 mince).

Určení: **Dannenberg 1329; CNP 375; Kilger KN4MgHP.**

Lit.: Procházka, R. – Kučerovská, T. – Chumchal, M. – Kohoutek, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Naleziště: **Přerov 29. 8. 1990**; lokace: Horní náměstí čp. 19–20.

⁴⁷⁶ PROCHÁZKA, R. – KUČEROVSKÁ, T. – CHUMCHAL, M. – KOHOUTEK, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Sbírka: Komenského muzeum v Přerově, inv. č. N 8801 (192/2000/1)

4. Neurčitelná ražba

AR; 0,170 g; 7,3 x 13,0 mm; zlomek.

Určení: ?.

Lit.: Procházka, R. – Kučerovská, T. – Chumchal, M. – Kohoutek, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Naleziště: **Přerov 1990**; lokace: Horní náměstí čp. 19–20.

Sbírka: Komenského muzeum v Přerově, inv. č. N 8804 (195/2000/1).

5. Neurčitelná ražba

AR; 0,110 + 0,060 g; větší zlomek 8,6 x 10,2 mm; 2 zlomky.

Určení: ?.

Lit.: Procházka, R. – Kučerovská, T. – Chumchal, M. – Kohoutek, J.: *Raně středověké mince*, s. 3–16.

Naleziště: **Přerov 1990**; lokace: Horní náměstí čp. 19–20.

Sbírka: Komenského muzeum v Přerově, inv. č. N 8805 (196/2000/1).

Mince byly nalezeny na třech místech, z nichž na jednom byly odkryty tři exempláře pohromadě (? č. 1 a 2 – 6. 8. 1990). Nálezové okolnosti dovolují interpretovat soubor dvojím způsobem, a to jako drobný depot o třech mincích a dvě jednotlivé ztrátové mince, nebo jako jeden roztroušený drobný depot o pěti mincích. Křížové denáry se na našem území vyskytují sporadicky, a to jako součást pokladů – na Moravě vlastně ve všech velkých depotech v Kelči, v Kojetíně-Popůvkách i v Komárově, v Čechách v Čistěvsi, v Chlístově a mladší varianty v Praze – Kanálské zahradě a v okolí Mělníka. V Kelči a v Kojetíně-Popůvkách se vyskytují stejné typy jak v Přerově. Datace tohoto typu křížových denárů se různí v počátcích ražby, shoda však panuje v tom, že byly raženy před rokem 1000 snad v mincovně Halle-Giebichenstein.⁴⁷⁷ V této době tedy mohly být uloženy či ztraceny.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ KILGER, s. 49–50.

⁴⁷⁸ DANNENBERG 990–1000; JAMMER 975–1000; KILGER 985–1000;

3. 2. 3. 5. Brno-Líšeň – Staré zámky a Velatice

Dalším významným střediskem přemyslovské domény na Moravě je hradiště Staré zámky v Brně-Lišni.⁴⁷⁹ I zde se v poslední době velmi rozšířila pramenná základna o nálezy získané soukromými sběrateli z detektorových nálezů. Poslední nejnovější soupis ražeb denárového období nalezených na Starých zámkách v Brně-Lišni čítá 17 exemplářů, z toho 11 níže popsanych z 10. století, 5 uherských Štěpána I. (997–1038) – 1x, Ondřeje I. (1046–1060) – 3x a Kolomana I. (1095–1116) – 1 x a jeden český královský z 12. století Vladislava I. (II.) (1140–1158–1172). Vyjma prvních dvou mincí se jedná o nové detektorové nálezy učiněné po roce 2009. Tedy opět velký nárůst pramenů – tentokrátě pětinasobný.⁴⁸⁰ Hodnota nálezových informací je však dle jejich předkladatele různá.⁴⁸¹ Z tohoto hlediska je třeba i na většinu nových nálezů pohlížet s vysokou opatrností. Soubor nalezených mincí doplňuje a rozšiřuje nejen znalosti o hradišti ve Starých zámkách, ale také o mincovní situaci na Moravě v 10. století, která se až donedávna omezovala na několik jednotek kusů mincí ze čtyř lokalit – Olomouc, Přerov, Brno-Líšeň a Velatice.⁴⁸²

Chronologický soupis mincí z hradiště Staré zámky v Brně-Lišni⁴⁸³

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), denár / obol (?) typu ruka / kaplice.

Av.: ruka;

opis: nesrozumitelný.

Rv.: kaplice, pod ní položené meče;

opis: nesrozumitelný.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: ? **blízký Cach 169**, (popřípadě méně pravděpodobně Cach 30 se zkorumpovanými

opisy ???).

⁴⁷⁹ ČIŽMÁŘ, M.: *Encyklopedie*, s. 92–93.

⁴⁸⁰ Z nových nálezů byl nejprve publikován bavorský obol Oty Švábského VACHŮT, P. – VIDEMAN, J. – RAJLICHOVÁ, A.: *Řezenský obol*, s. 191–195; posléze celý soupis VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 201–219; nejnověji VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 215–216.

⁴⁸¹ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 202.

⁴⁸² V roce 2008 uzavřený grantový projekt *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*, reg. č. 404/05/2134., evidoval 20 nálezů českých ražeb na Moravě. Tato kapitola vychází z výsledků grantového projektu, studie POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 103–116, kapitoly v POLANSKÝ, L.: *Archeologické nálezy*, s. 57–70 a je jejich upravenou, rozšířenou a doplněnou verzí (z tohoto důvodu necituji dále sama sebe, s výjimkou změny názoru na některé otázky).

⁴⁸³ Mince jsou řazeny chronologicky podle dat nalezení. Poslední soupis mincí 10. století ze Starých zámek publikoval VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 202–205, č. 01–10, ze kterého jsou převzaty údaje o předtím nepublikovaných mincích a jejich fotografie; doplněné o nejnovější z VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 215–216.

Lit.: Kříž, M.: *Kůlna*, s. 73; Červinka, I. L.: *Slované*, s. 85; Nálezy 1649; Cach N 25 (chybně); Hásková, J. – Staňa, Č.: *Půldenár*, s. 107–108; Polanský, L. – Sláma, J.: *Denárové ražby*, s. 112; VP N 25, s. 434; Videman, J.: *Významná centra*, s. 202, č. 01.

Sbírka: neznámá.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 1893**; lokace: hradiště Staré zámky, výzkum.

Již v letech 1890–1891 byl na hradišti nalezen při výzkumu Martina Kříže denár.⁴⁸⁴ V Cachově soupisu byl interpretován jako typ číslo 63.⁴⁸⁵ Zde však evidentně došlo k pochybení, když byly s líšeňskou lokalitou spojeny informace o denáru z Velatic, který v této práci zcela chybí. Tento omyl pak převzala další literatura.⁴⁸⁶ Ve skutečnosti se jedná o jiný denár, jehož popis není bohužel příliš přesný. „*Na Starých zámcích samých našli jsme v neporušené vrstvě se střepy s vlnitou okrasou také stříbrnou minci, mající na jedné straně ruku prozřetelnosti, na druhé chrámovou kapličku a pod ní vedle sebe položené meče; na obou je legenda nesrozumitelná. Mince tohoto druhu považují se za obchodní a kladou se do X. a XI. století (Ed. Fiala Beschreibung der böhmischen Münzen. 1891. pag. 22–27).*“⁴⁸⁷ Kdybychom vzali popis doslovně, museli bychom konstatovat, že se jedná o zcela neznámý typ českého denáru. Popis však dovoluje dvojí interpretaci. První klade tento typ do blízkosti blíže nepřirazených typů ruka/kaplice, obzvláště pak typu Cach 169, který má pod lomenicí písmeno I a položený meč. Absence zmínění znaků vedle ruky a nápisu pod lomenicí však umožňuje interpretovat popis jako laickou deskripci denáru mající na lici ruku samotnou a na rubu pak kaplici bez nápisu, kdy za meče mohly být omylem považovány ne zcela zřetelně vyražené či špatně dochované dva pražce. V tomto druhém případě by tak mohlo jít o variantu denáru Cach 30 se zkorumpovanými opisy, jak je známe například u typu Cach 42, který také na rubní straně nemá žádný nápis pod lomenicí. Bližší zařazení tohoto ztraceného denáru bohužel na základě dochovaných poznámek není možné.

⁴⁸⁴ KŘÍŽ, M.: *Kůlna a Kostelík*, Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomouckého 10, 1893, s. 73; ČERVINKA, I. L.: *Slované na Moravě a říše velkomoravská. Jejich rozšíření, památky a dějiny*, Brno 1928, s. 85; NÁLEZY II. 1, č. 1649.

⁴⁸⁵ CACH, F.: *Nejstarší české mince I.*, s. 54, č. nálezu 25.

⁴⁸⁶ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 108.

⁴⁸⁷ KŘÍŽ, M.: *Kůlna a Kostelík*, s. 73.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha (?), obol typ ruka/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků vycházející mezi písmenem I a znakem \equiv , který se dotýká ruky; téměř nedochovaný obvod řídce vroubkovaný (?);

opis 12 h $\uparrow \cup$: +**AVDIVOZIVT+CI-**

Rv.: kaplice s ONO pod lomenicí; obvod vroubkovaný;

opis 12 h $\downarrow \cup$: **PAVGA.V.CILFACI**

AR; 0,695 g; 16,82 x 16,73 mm; 9,5 h.

RFA: Cu 3,24 %, Zn 0,03 %, Au 0,65 %, Pb 0,74 %, Bi 0,15 %, Ag 95,06 %, Sn 0,13 %.

Určení: Cach neuvádí; **nová varianta.**

Lit.: Hásková, J. – Staňa, Č.: *Půldenár*, s. 107–108; Polanský, L. – Sláma, J.: *Denárové ražby*, s. 103–104; VP N 26, s. 434; Videman, J.: *Významná centra*, s. 202–205, č. 02.

Naleziště: **Brno-Líšeň 1959**; lokace: hradiště Staré zámky, v zásypu jámy zahloubené v destrukci opevnění z počátků 10. století při archeologickém výzkumu.

Sbírka: Archeologický ústav AVČR Brno, inv. č. 105.0-s-519/59.

3. BAVORY, Ota Švábský (976–982), mincovna Řezno, obol.

Av.: kříž se čtyřmi body v úhlech (\cup 1-1-1-1);

opis 12 h $\uparrow \cup$: +**•OTTODVX•**

Rv.: kaplice s $\Lambda\Lambda$ pod lomenicí;

opis 1 h $\uparrow \cup$: R**•O•**[?G]V[???]S.

AR; 0,5753 g; 14,5 mm; EDX: Ag 83%.

Určení: **Hahn G 18i3.**

Lit.: VP N 27, s. 434; Vachůt, P. – Videman, J. – Rajlichová, A.: *Řezenský obol*, s. 191–195;

Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 03.

Naleziště: **Brno-Líšeň 2009**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole – jihovýchodní část.

Sbírka: soukromá.

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), obol.

Av.: v hladkém kruhu ruka (pravice) vycházející ze dvou oblouků mezi \perp a V, nad písmenem V vodorovná čárka.⁴⁸⁸

Rv.: kaplice s **OIO** pod lomenicí.

AE; 0,74 g; 18 mm; povrchově pokovené měděné jádro.

Určení: **Cach 178 var.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 10.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2012**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole – jihovýchodní část, v blízkosti nálezů obolu Oty Švábského.

Sbírka: soukromá.

5. ČECHY, Boleslav I. (936–972), mincovna *Praha*, denár.

Av.: kříž se znaky (U) O-O-•-N v úhlech.

Rv.: kaplice s **OIO** pod lomenicí.

AR; 0,655 g; 18,5 mm.

⁴⁸⁸ U následujících mincí, u kterých chybí opisy viz vyobrazení. Reprodukce opisů mincí, které jsem neměl v ruce, vyjma jednoznačných, vynechávám z důvodu vytvoření možné chyby.

Určení: **Cach 78.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 04; Lukas, J.: *Nález*, 2014, s. 117–122.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

Kom.: tato mince patří do nejstarší skupiny denárů tzv. mladšího bavorsko-švábského typu (Cach 23, 24, 25 a 78), která byla ražena po starším bavorsko-švábského typu, tj. devítibodovém typu kříž / kaplice.⁴⁸⁹ Časově tak podle mého názoru spadá do konce vlády Boleslava I. (936–972). K chronologii viz níže.

6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), denár.

Av.: kříž se znaky (C) D-Δ-• v úhlech.

Rv.: hlava Krista.

AR; 0,93 g; 20,2 mm.

Určení: **Cach 84.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 05.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

⁴⁸⁹ LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby*, s. 82–85; LUKAS, J.: *Nález*, 2014, s. 117–122.

7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **W** a **A**, nad písmeny vodorovné čárky;

opis 1,5 h ↑ **W**: **XDVXBOLEZLAVS**(ležaté)•

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek;

opis 10,5 h ↑ **W**: **XOMERIZ•RRACA•CIV**•

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 123**.

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 06.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (levice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi **W** a **A**, nad písmeny vodorovné čárky.

Rv.: v hladkém kruhu tzv. ethelredské poprsí zprava, před ním křížek.

AR; 0,62 g; 17,4 x 10,5 mm.

Určení: **Cach 123**.

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 07.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (pravice) vycházející ze dvou oblouků mezi + a V, nad písmenem V vodorovná čárka.

Rv.: kříž se čtyřmi body v úhlech (U 1-1-1-1).

AR; 1,41 g; 20,25 mm.

Určení: **Cach 100.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 08.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), obol.

Av.: v hladkém kruhu ruka (pravice) shora vycházející ze dvou oblouků mezi O a O.

Rv.: v hladkém kruhu pták zleva se skloněnou hlavou.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 165.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 205, č. 09.

Naleziště: **Brno-Líšeň před 2013**; lokace: hradiště Staré zámky, akropole – jižní část.

Sbírka: soukromá.

11. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna (?), denár.

Av.: v hladkém kruhu ruka (pravice) vycházející ze dvou oblouků mezi + a V, nad písmenem
V vodorovná čárka.

Rv.: kříž se čtyřmi body v úhlech (☩ 1-1-1-1).

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 100**.

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 01.11.

Naleziště: **Brno-Líšeň 2016**; lokace: hradiště Staré zámky, na blíže neurčeném místě.

Sbírka: soukromá.

Velatice

S nálezy v Brně-Lišni je dáván do souvislostí nález z nedalekých Velatic.⁴⁹⁰ I zde byl totiž objeven v neznámé době (před rokem 1932) denár, který lze velmi dobře určit. Na základě Červinkova popisu⁴⁹¹ lze konstatovat, že se jedná o ražbu Boleslava II. z pražské mincovny typu kříž/kaplice mající ve třech úhlech kříže po jednom kroužku a ve čtvrtém jeden bod a pod lomenicí ONO. Jedná se o variantu typu Cach 63 (Fiala II/9),⁴⁹² velmi blízkou variantě z nálezu v Poděbradech typ XII var. 5.⁴⁹³ Je-li přepis opisu líce (+BZLAVDV+) správný, jedná se o nové razidlo rozšiřující o další exemplář již tak docela značnou variabilitu kolků tohoto typu. Zároveň lze tento typ poměrně velmi dobře datovat do první poloviny 70. let 10. století, a to na základě výzkumu přeražeb denárů z poděbradského nálezu a z ní vyplývající revize vnitřní relativní chronologie tohoto a jemu blízkých typů.⁴⁹⁴

Perokresba denáru typu Cach 63. Ilustrační obrázek.

⁴⁹⁰ NÁLEZY 1650; v Cachově soupisu nález zcela chybí; VP N 266, s. 472

⁴⁹¹ ČERVINKA, I. L.: *Nálezy mincí z Moravy*, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 45, 1932, s. 8; NÁLEZY II. 1, č. 1650.

⁴⁹² FIALA, E.: *České denáry*, s. 233, typ VII, č. 88–91, tab. II, č. 9.

⁴⁹³ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, typ 12–5.

⁴⁹⁴ Oproti článku LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 85, ve kterém jsem podlehl absolutnímu datování opřené o hypotetické pozdní počátky českého mincovnictví, se nyní domnívám, že denár byl ražen přibližně v první polovině 70. let. Relativní chronologie vzniklá na základě mého rozpoznání přeražených mincí zůstává samozřejmě v platnosti. K dataci počátků českého mincovnictví viz výše.

3. 2. 3. 6. Brněnsko

Kolekce 12 mincí z brněnské sídelní oblasti je druhým největším souborem denárů a obolů z celé Moravy. Je výjimečný i svým obsahem. Z 11 mincí ze Starých zámků je šest denárů a pět obolů. Zatímco čistě české denáry jsou běžných typů (Cach 24/78, 84, 123–2x), snad až na vzácnější typ Cach 100 (2x) se zkorumpovanými opisy, mezi oboly jsou unikátní a vzácné ražby. Hned první dochovaný obol, se kterým odbornou veřejnost seznámila již před čtvrt stoletím v krátkém článku J. Hásková, je unikátní ražbou. Nejnovější zjištění numismatického bádání mě přiměla se touto nesporně zajímavou denárovou ražbou opět zabývat.⁴⁹⁵

*Správná perokresba mince,
kresba Luboš Polanský.*

*Chybná perokresba mince
podle Hásková – Staňa, Půldenár, obr. 1.*

Popsaná mince se díky své ikonografii, metrologii a nalezišti stala námětem několika hypotetických úvah. Mince je jediným v současné době známým exemplářem svého typu. Za unikátní je třeba označit především část obrazové náplně líce. Tři téměř vodorovné pruhy vedle ruky se nevyskytují na žádném jiném českém denáru.⁴⁹⁶ Ostatní části, tedy ruku, kaplici s ONO a opisy na obou stranách, lze označit za dosud neznámé varianty vzorů, které však již byly v literatuře zaznamenány.

Mince svou metrologií, tedy váhou a rozměrem, a téměř nečitelnými opisy patří mezi tzv. blíže nepřirazené ražby kladené přibližně do konce 10. století. Jejich společným znakem je nízká hmotnost pohybující se cca v rozmezí 0,35 až 0,75 g, menší průměr cca 15,0 až

⁴⁹⁵ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108. Na možnost jiné klasifikace líšeňské ražby upozornil Zdeněk Petrů v knize LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 114–115, pozn. 295.

⁴⁹⁶ Stejný obraz na líci mince popisuje však již SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 67 ve svém výčtu variant denárů dnes označovaných jako tzv. blíže nepřirazené, a to jako skupinku „e) ruka s I na pravé a s třemi šikmými, mírně prohnutými liniemi na levé straně a kaplice v níž OHO“. Mince odpovídá lícem popisu mince ze Starých zámků (Skalský popisuje tzv. heraldickým způsobem), liší se však od ní na rubu nápisem pod lomenicí, kde je uvedeno zrcadlové N. Jednalo by se tak o variantu mince ze Starých zámků. Skalský bohužel neuvádí původ této mince, ani odkud informaci případně převzal.

18,5 mm, korumpované opisy a originální kombinace znaků podél rukou, někdy i v kaplici a v neposlední řadě i v samotném obrazu. Podle nižší hmotnosti a průměru jsou některými autory tyto ražby nazývány buď oboly nebo půldenáry. Otázka jejich vzniku, funkce a původu nebyla doposud jednoznačně vyřešena. Dodnes bylo mezi tzv. nepřirazené ražby počítáno přibližně 21 typů, resp. variant.⁴⁹⁷

Nejhojnějším a i v nálezech se nejčastěji vyskytujícím typem těchto denárů je typ Cach 170. Jednotlivé nám známé exempláře patřící obecně ke skupině blíže nepřirazených mincí jsou však až na výjimky raženy každý z jiného razidla vykazujícího tu menší tu větší variabilitu v obrazu i opisu, jak nám například ukazují dochované exempláře z Čistěvsi a Nagyarsány.⁴⁹⁸ Cach 170 je také obolu č. 2 ze Starých zámek ikonograficky nejbližší, od exempláře z Čistěvsi B 43 se liší jen drobnými odchylkami v opise a znakem u ruky (viz obr. níže).

ČECHY, blíže nepřirazeno, mincovna *Praha (?)*, denár typ ruka/kaplice.

AR; 0,742 g; 18,1 x 18,2 mm; 9 h;

Určení: **Cach 170**; Šmerda 68 c.

Lit.: Polanský – Tomková B42.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896**.

Sbírka: Muzeum východních Čech, Hradec Králové, inv. č. N-3304.

⁴⁹⁷ CACH, F.: *Nejstarší české mince I.*, s. 31–32, č. 165–184; ŠMERDA, J.: *Denáry*, s. 54, č. 66 a–c, 67, 68 a–o, 69 a–b.

⁴⁹⁸ Viz např. POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsi. Revize popisu a dochované části depotu*, Numismatický sborník 21, 2006, (dále jen Polanský – Tomková), č. 42 a 43 či revizní zpracování depotu z Nagyarsány v Maďarsku (autoři Luboš POLANSKÝ – Csaba TÓTH), které je v přípravě.

ČECHY, blíže nepřiráženo, mincovna *Praha (?)*, denár typ ruka/kaplice.

AR; 0,582 g; 18,4 x 17,8 mm; 6 h; dvojráz.

Určení: **Cach 170**; Šmerda 68 c.

Lit.: Polanský – Tomková B43.

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896**.

Sbírka: Muzeum východních Čech, Hradec Králové, inv. č. N-3305.

ČECHY, blíže nepřiráženo, mincovna *Praha (?)*, denár typ ruka/kaplice.

AR; 0,595 g; 17,0 x 17,1 mm; 10,5 h; excentrický ráz.

Určení: **Cach 170**; Šmerda 68 c.

Naleziště: Nagyharsány.

Sbírka: Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, inv. č. L.6/1975-57.

Objev této mince vyprovokoval vznik několika nadstavbových hypotéz týkajících se přiřazení, původu a důvodu ztráty mince, na jejichž základě postupně vznikly další teorie dotýkající se politických dějin.

Pavel Radoměský hypoteticky připustil, že by bylo možné ve skupině blíže nepřirázených ražeb hledat nejstarší moravské ražby.⁴⁹⁹ Jejich reprezentantem by mohla být především výše popsaná mince nalezená v Brně-Lišni. K tomuto názoru se přiklonil např.

⁴⁹⁹ RADOMĚSKÝ, P.: *K počátkům moravského mincovnictví feudálního období*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno 1966, s. 59.

Dušan Třeštík, který připustil, že by se mohlo jednat o olomouckou ražbu Boleslava II.⁵⁰⁰ Jak si však níže ukážeme o moravskou ražbu s největší pravděpodobností nejde.

Nález mince v destrukci opevnění hradiště vedl k vytvoření představy o dobytí hradiště Přemyslovci na počátku 90. let 10. století.⁵⁰¹ Tato hypotéza byla založena zejména na určení mince publikované Jarmilou Háskovou.⁵⁰² Jarmila Hásková interpretovala ražbu jako obol (půldenár) Boleslava II. z mincovny Praha blízký ražbám Cach č. 121 a 125 a tím datovaný před rok 995. Vycházela především z provedení mince, vyobrazení tzv. široké ruky, nezvyklého zobrazení třech hřebů, typu použitého písma a písmen samotných. Tuto interpretaci odmítl Zdeněk Petráň, který jej podle nominálu (obol), obrazového typu, kompletně korumpovaných opisů i místa nálezu řadí do skupiny blíže nepřirazených denárů, konkrétně k typům Cach 170, 171–173 nebo 178. Namítá, že tyto typy mají ikonograficky řadu společných znaků nejen s přemyslovskými, nýbrž i se slavníkovskými ražbami. Pravidelně nečitelné opisy, ale i netypická metrologická data, podle Zdeňka Petráně, zatím nedovolují tyto mince přesněji lokalizovat časově ani místně.⁵⁰³

Perokresby denárů typu Cach 121, 125 a 170

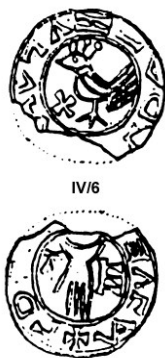
⁵⁰⁰ TŘEŠTÍK, D.: *Sv. Vojtěch a formování střední Evropy*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998, s. 92, 106, pozn. 50; oproti tomu např. SEJBAL, J.: *Základy*, s. 87 pouze na tuto hypotézu upozorňuje, sám je spíše považuje za napodobeniny českých denárů, které se na Moravu dostaly dálkovým obchodem ze severských zemí.

⁵⁰¹ STAŇA, Č.: *Mince jako historický pramen v archeologických nálezech 8.–12. století*, in: Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 87; TÝŽ, *Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha 2000, s. 205; SLÁMA, J.: *Nové nálezy mincí v české archeologické literatuře*, Numismatické listy 48, 1993, s. 2; TŘEŠTÍK, D.: *Sv. Vojtěch*, s. 92 a 106, pozn. 50; tak i POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 109 po rozboru náleзовých okolností s Jiřím Slámou však musíme konstatovat, že mince nalezená v druhotném zásypu jámy zahluobené v destrukci opevnění z počátků 10. století mohla pocházet z jakékoli vrstvy 10. století. Destrukce tak nebude spojena s dobytím hradiště Přemyslovci, kteří s nejvyšší pravděpodobností ovládali tento prostor daleko dříve, ale patrně s dobytím Moravy Boleslavem Chrabrým kolem roku 1002. Toto úspěšné dobytí lze spojit se situací v Olomouci, kde narozdíl od Líšně došlo pouze k destrukci neopevněného podhradí. Za konzultace a sdělení těchto závěrů z archeologických výzkumů děkuji Josefu Bláhovi.

⁵⁰² HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108; POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 109.

⁵⁰³ LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 114–115, pozn. 295.

Mezi mince ze skupiny tzv. blíže nepřirazených ražeb patří svým nominálem a místem nálezu i ražba Cach 125. Je znám pouze jeden kus nalezený v polské Bystrzyci. Jedná se o obol typu ruka/poprsí. Dříve jsem na tomto místě uvedl, že Cach 125 má opisy také zkorumpované, připomínající sice jméno knížete Boleslava a pražské mincovny, nicméně interpretace jména panovníka je minimálně velice sporná, lze z něj totiž vyčíst i jméno Soběslav,⁵⁰⁴ jak si však níže ukážeme byl to chybný argument. Typ Cach 125 do souvislosti s lišeňským unikátním půldenárem uvedla Jarmila Hásková,⁵⁰⁵ na základě vyobrazení široké ruky se třemi hřeby. O znaku vedle ruky na našem denáru však nelze jednoznačně tvrdit, že se jedná o tři hřeby. Od klasického vyobrazení tzv. třech hřebů se velice liší.⁵⁰⁶ Tři téměř vodorovné čárky mohou být i nedoraženým vyobrazením písmene E tak, jak ho vidíme na jiném denáru z bystrzyckého nálezu.⁵⁰⁷

*Perokresba denáru typu Fiala IV.6
nalezeného ve slezské Bystrzyci (Byrč, Peisterwitz).*

Oproti denáru Cach 125 má mince Cach 121 zcela jasně vyražené opisy BOLESLAV DVX a PRAGA CIVITCI a podél ruky písmena alfa a omega. K tomuto obolu existují navíc, na rozdíl od půldenárů ze skupiny blíže nepřirazených, i ikonograficky zcela shodné ražby denárového nominálu (typ Cach 120). Obě ražby jsou známy v hojném počtu exemplářů a byly objeveny ve vícero nálezech. Typ Cach 121 lze jednoznačně přidělit knížeti Boleslavovi a pražské mincovně. Ze skupiny blíže nepřirazených obolů tak vypadává, přestože má k většině těchto typů velice blízko nejen svou základní obrazovou náplní (typ ruka/kaplice), ale také provedením svého opisu, jak si níže ukážeme.

⁵⁰⁴ POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 110.

⁵⁰⁵ HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108.

⁵⁰⁶ Tři linie vedle ruky avšak zcela odlišného provedení, tj. sbíhající se směrem k ruce a patrně znázorňující nedoražené tzv. tři hřeby jsou vyraženy také na denáru typu Cach 85. Porovnáním originálu mince z poděbradského nálezů (typ XIX–1–1) se starozámeckým denárem přesvědčivě ukazuje, že tento typ, stejně tak jako denár Cach 125, nemá v tomto ohledu žádnou ikonografickou návaznost na náš exemplář.

⁵⁰⁷ MENADIER, J.: *Der Denarfund von Peisterwitz*, s. 122, č. 76, tab. V/9.

Líšeňská mince má společné znaky především s typem Cach 170 a potažmo Cach 121. Mince těchto typů jsou známy z více variant s obdobnými drobnými odchylkami v obrazech a v opisech. Spojitost je patrná na rubní straně nejen v obraze kaplice s ONO či OHO pod lomenicí, ale především v opise. Rubní opis lze totiž číst nejen na naší minci, jak již zmínil Gustav Skalský a po něm i Jarmila Hásková,⁵⁰⁸ jako koruptelu opisu Praga civitas, ale i na typu Cach 170. Zde vykazuje velikou variabilitu, ale stále je jej možné interpretovat stejným způsobem. Dostáváme zde jakousi vývojovou řadu opisu postupně se na jednotlivých typech korumpující.

Základní opis PRAGACIVIT CI na Cach 121 se korumpuje na PVIAGIVCIVITV CI na typu Cach 170 (PAVGACIVITI CI či DAIVGIAPAATIVC) a na PAVĠA.V.CILI' A CI na našem denáru. Na tomto vývoji je znát snaha po symetrizaci opisu vrcholící na našem denáru vložím písmene V odděleného tečkami do opisu tak, aby tvořil protipól vrcholu kaplice a zároveň vyrazení počátku a konce opisu P A a A CI.

P R A G	A	C I V I T	CI	
P VI A G I V		C I V I T	V CI	VI = R
D AIV G I A		P A A T I V C		P = CI zrcadlově
P A V G	A	C I V I T I	CI	
P A V Ġ	A .V.	C I L I	' A CI	

Rubní opisy na našem půldenáru a obolech typu Cach 170 lze interpretovat jako koruptelu PRAGACIVITAS. Oproti tomu lícní opisy vykazují větší variabilitu a znešvaření. Nicméně i v tomto případě je zcela zřejmé, že náš půldenár a varianty typu Cach 170 jsou si velmi blízké a chtěly vyjádřit jedno a totéž.⁵⁰⁹

+AIVACVDIOIZVCI
 +VIVOZIVACIV
 +AVDIVOZIVT+CI–

Typ Cach 170 lze na základě opisu líce rozdělit do dvou variant podle počtu písmen v tomto opise, a to na variantu s krátkým a dlouhým opisem. Koncové CIV vyskytující se na variantách s krátkým opisem a našem (zde – = nedoražené V) je chybně vyražené DV[X], kde CI = CI = D. Varianty opisu jména knížete však na rozdíl od rubní strany nepřinášejí jasnou vývojovou linii. Jen nepřímou tak lze předpokládat, že se jedná o jméno knížete Boleslava II. Vyplývá to z indicií, kterými jsou pražská mincovna, titul *dux* a přibližná datace tohoto typu.

⁵⁰⁸ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 67; HÁSKOVÁ, J. – STAŇA, Č.: *Půldenár*, s. 107–108.

⁵⁰⁹ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 68.

Na základě opisů a ikonografie obrazové náplně lze náš půldenár přiřadit do blízkosti typu Cach 170 raženém po typu Cach 121. Tento typ (ruka/kaplice) je chronologicky zařazen před tzv. ethelredský typ ruka/poprsí. Jiné varianty tohoto typu (Cach 132–135, 142–143) jsou pak kladeny až za ethelredský typ, dokonce až do počátků vlád Boleslava III (Cach 185) a Jaromíra (Cach 228–229). Předpokládáme-li počátek ražby tzv. ethelredského typu nejdříve na konci 80. let 10. století, je možné náš půldenár klást zhruba do širokého rozmezí počínaje koncem 80. let 10. století a konče počátkem 11. století. Pouze na základě vývoje opisu a použitých znaků vedle ruky je možné vyslovit upřesňující hypotézu, že tato mince mohla být spíše vyražena až v druhé polovině vymezeného období.

K těmto výše zmíněným závěrům jsem došel spolu s J. Slámou před nalezením dalších typů obolů na Starých zámkách.⁵¹⁰ Pomineme-li první nález s pravděpodobně neznámou variantou obolu blízkou Cach 169, tak ze dvou nových českých obolů je první typ Cach 165 s ptákem zleva a rukou mezi O a O, známý ze tří severských nálezů, druhý pak novou variantou Cach 178 či přímo vlastním typem od Cach 178 se lišícím ve znaku vpravo od ruky, kde místo Λ má nový obol V. Svého druhu unikátním nálezem je objevení obolu bavorského vévody Oty Švábského.⁵¹¹ Nejen, že se jedná o druhou známou ražbu tohoto typu, ale v obecné rovině jsou bavorsko-švábské oboly sami o sobě velice vzácné.⁵¹² V přibližně stejné době jako tento obol byly nelezeny i dva denáry Oty Švábského, a to unikátní ražba v Kosticích – Zadním hrůdu a běžný exemplář z Přítluk-Nových mlýnů (okr. Břeclav)⁵¹³ Z Moravy tak známe tři velmi vzácné ražby tohoto panovníka.

Na základě souboru mincí ze Starých zámek a dalších nových nálezů z Moravy vyslovil J. Videman nové teze, pro které se poté snažil snést argumenty:

- „1) Obol ze Starých zámek a celá skupina obolů Cach 165–184, nebo alespoň podstatná část těchto mincí, jsou skutečně moravského původu.
- 2) Jejich produkce spadá do 90. let 10. století a zahájena byla nejspíše někdy před polovinou dekády.
- 3) Ke skupině obolů Cach 165–184 náleží i obol Cach 125 a denáry Cach 99 a Cach 100, případně i další ražby.
- 4) Mince vznikly jako místní napodobeniny českých denárů a jsou dokladem obchodních kontaktů a zapojení Moravy do dálkového obchodu v závěru 10. století.

⁵¹⁰ K těmto závěrům jsme došli v POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby z hradiště Staré zámky v Brně-Lišni a nedalekých Velatic*, Numismatické listy 63, 2008, s. 103–116,

⁵¹¹ VACHŮT, P. – VIDEMAN, J. – RAJLIHOVÁ, A.: *Řezenský obol*, s. 191–195.

⁵¹² Otovi oboly viz Hahn MR + G 18c5 a 183i. tamtéž viz přehled ostatních.

⁵¹³ NOVÁK, V. et al.: *Depot*, s. 143; VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 222, č. M 17.1.

- 5) Na základě stávajících nálezových dokladů nelze (v rámci Moravy) bezpečně určit místo jejich ražby.
- 6) Usuzovat z nich na přímý mocenský vliv či spojovat je s konkrétními historickými událostmi lze jen s nejvyšší opatrností.
- 7) Ražba mohla probíhat v režii pražského knížete, pravděpodobnější se však jeví iniciativa místních velmožů⁵¹⁴.

Pro ad 1) *Obol ze Starých zámků a celá skupina obolů Cach 165–184, nebo alespoň podstatná část těchto mincí, jsou skutečně moravského původu*, Videman argumentuje 11 kusy ztrátových obolů nalezenými na Moravě, z Čech nezná žádný jednotlivý nález. Z území Čech však známe minimálně 8 ks z nálezů v Čistěvsi a minimálně dva z nálezů v Mančicích. Nevýskyt na českém území v žádném případě nemůže dokládat nečeskou provenienci, řadu typů známe pouze z nálezů mimo české území. V době, kdy mince odcházely s obchodem ve velkém počtu z míst své ražby, tak logicky domácích nálezů bude méně. Z toho plyne, že Morava byla příjemcem těchto mincí ražených v Čechách.

Videman odmítá interpretaci rubního opisů, ve které zcela jasně dokládám vývoj koruptely od vzorového správného opisu. Zmatečně argumentuje, že popírám příbuznost typu Cach 121 a Cach 170 a že neexistuje jediný nepřirazený denár s opisem PRAGA CIVITAS. Naopak, jak jsem výše již napsal, předobrazem pro blíže nepřirazené oboly typu ruka/kaplice byl obol Cach 121 stejného typu s opisem PRAGACIVITCI . Jasná vývojová linie opisů na denárech Cach 170 začíná na téměř neporušeném opise PVIAGIVCIVITVCI, kde VI=R a pouze druhé I je navíc.

Dalším argumentem je, že Cach 121 je starší, než jím předpokládaná doba ražby nepřirazených obolů v 2. polovině 90. let. Denár a obol Cach 120 a 121 klade hlouběji před rok 985. Zde je třeba podotknout, že denár nemá vazbu jen na denáry Cach 23–25 svým rubem, ale také na denáry ethelredského typu svým lícem. Ruka mezi alfou a omegou jej pojí s ražbami ethelredského typu, které nemohly být raženy dříve než roku 980, a které jsou obecně datovány do 1. poloviny 90. let. S ethelredským typem je přímo obrazově svázán obol Cach 125. Navíc oboly s ptákem Cach 165–167 jsou ikonograficky provázány s denárem Soběslava a Vojtěcha Cach 159 kladeném před ethelredské typy do 80. let. Z tohoto důvodu nyní odvolávám své upřesnění datace obolů do 2. poloviny 90. let s tím, že posunuji i původní

⁵¹⁴ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 207–214.

počátek období pro možnou dobu ražby na 1. polovinu 80. let. Hlavní produkce tak podle mne spadá přibližně do let 985–995, jak si níže v kapitole věnované obolům ukážeme.

To je také již částečná odpověď na 2) bod Videmanových tezí, že „jejich produkce spadá do 90. let 10. století a zahájena byla nejspíše někdy před polovinou dekády.“ Z metodologického hlediska argumentuje zcela chybně ohledně počátků ražby obolů. Ať již byly nalezeny až v depotech s *tpq.* 991 nebo 995, tak tento fakt nijak neupřesňuje možné počátky jejich ražby. Stejně metodicky nesprávným argumentem je, že nebyly-li nalezeny v nálezech ze slavníkovského prostředí, nemohou být vydány před 995 a nemohou být slavníkovského původu. Absence není důkaz. Navíc v čistěveském nález z cca roku 995 se oboly Cach 167 a 170 setkávají se slavníkovskými ražbami.

Ad 3) *Ke skupině obolů Cach 165–184 náleží i obol Cach 125 a denáry Cach 99 a Cach 100, případně i další ražby.* S touto tezí lze souhlasit. Denáry Cach 99 a 100 mají ikonografické i nálezové vazby na nepřirazené oboly, mezi které bezpochyby patří i Cach 125, jak jsem již dříve sám uvedl, patří mezi ně ovšem jako jejich vzor i obol Cach 121. Nicméně Cach 125 je dalším typem, který časově zapadá k souběžným ražbám ethelredského typu do 1. poloviny 90. let. Obecně vzato všechny oboly, u kterých předpokládáme starší provenienci, jsou zároveň oboly, na kterých najdeme jednu a touž vývojovou linii opisu vycházející z původního PRAGA CIVITAS přes PPAGACIVITCI na typu Cach 121, PVIAGIVCIVITVCI (PAVGACIVITICI či DAIVGIAPAATIVC) na typu Cach 170, k PAVGA.V.CILIACI na líšeňském unikátním obolu a DAIVIADIATVCI na Cach 167.

Oproti tomu opisy na Cach 125 rozhodně nelze prohlásit za zkomolené, jak uvádí Videman, pouze za sporné, jak jsem sám dříve uvedl. Opis líce netradičně na straně s ethelredským poprsím totiž nejen připomíná, ale i v mírně korumpované formě uvádí jméno knížete Boleslava. Sporné je pouze čtení na druhé straně, které lze interpretovat dvojím způsobem.⁵¹⁵

Ad 4) *Mince vznikly jako místní napodobeniny českých denárů a jsou dokladem obchodních kontaktů a zapojení Moravy do dálkového obchodu v závěru 10. století.* První část tvrzení jsme si již vyvrátili dříve. Mincovní nálezy v daném místě nejsou v žádném případě důkazem pro místní ražbu, ba právě naopak. Argument, že Morava, resp. její elity měly menší ekonomickou sílu a díky tomu se tu stal hlavním nominálem půldenár, lze také jen stěží připustit. Nálezy obolů ukazují jejich rozprostření na stejném území jako depoty denárů. Na základě v současnosti známých nálezů obolů se jeví, že cílovou oblastí pro půldenáry byla

⁵¹⁵ K tomu viz níže kapitola Tzv. blíže nepřirazené oboly.

oblast podél severo-jihovýchodní obchodní trasy od Švédska, přes Pomořany, Velkopolsko (Ołobok), Slezsko (Bystrzyca), Moravu až po Uhry (Nagyharszány). Moravské nálezy obolů jsou pouhým zlomkem všech jejich nálezů. Ty proto nemohou být důvodem ani nepřinášejí důkaz pro jejich ražbu na Moravě.

Ad 5) *Na základě stávajících náleзовých dokladů nelze (v rámci Moravy) bezpečně určit místo jejich ražby.* S tím se lze naprosto ztotožnit. Na základě náleзовých dokladů samotných jednotlivých mincí nepůjde místo ražby určit nikdy. To by se totiž podařilo pouze tehdy, našli-li bychom samotnou mincovnu s mincemi a razidly. Nicméně tu je třeba připomenout, že na Moravě na konci 10. století mince ražena byla. Denár Cach 136 nese jméno mincovny Olomouc a mincmistra Mizlenty. K tomu viz kapitola Počátky moravského mincovnictví níže.

Ad 6) *Usuzovat z nich [naleзовých dokladů] na přímý mocenský vliv či spojovat je s konkrétními historickými událostmi lze jen s nejvyšší opatrností.* S tím lze také jen plně souhlasit, nicméně J. Videman v argumentaci činí přesně pravý opak. Na základě svých hypotetických tezí vydávaných vzápětí za fakt vyvozuje konkrétní závěry: „Z hlediska ryze numismatického můžeme konstatovat, že moravské ražby z konce desátého století jsou dokladem pokusu o zahájení systematické mincovní činnosti na Moravě. Nejedná se přitom o žádný krátkodobý jev symbolického charakteru, ale o aktivitu vyvolanou nesporně ekonomickými potřebami. O relativně velkém rozsahu svědčí pestrá a bohatá škála razidel, která je zdokladována zejména hromadnými nálezy mimo vlastní území Moravy. To nasvědčuje předpokladu, že účelem ražby bylo přednostně zapojení do dálkového obchodu.“⁵¹⁶ Domácí nálezy jsou mu tedy dokladem pro moravské mincovnictví, a když toto takto vytvoříme, tak zahraniční nálezy jsou hned důkazem pro zapojení do dálkového obchodu. Nemluvě o předchozím argumentu v č. 4, že moravské elity měly menší ekonomickou sílu a díky tomu se tu stal hlavním nominálem půldenár. Je třeba dodat, že by to tak mohlo vypadat vycházejíc ovšem z nemnoha zatím známých a nahlášených nálezů. Jsou tedy oboly domácí měnou, nebo součást dálkového obchodu? Jistě, že součástí dálkového obchodu, stejně jako oboly bavorské, švábské a české. Jejich nižší kupní síla byla využívána nejen na Moravě, ale v celé oblasti mezi Pobaltím a Uhry. Nic méně ani víc z toho třeba není vyvozovat.

7) *Ražba mohla probíhat v režii pražského knížete, pravděpodobnější se však jeví iniciativa místních velmožů.* Ražba probíhala pouze v režii panovníka, jeho blízkých

⁵¹⁶ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 211.

příbuzných a později i biskupů. Tak je to ve všech okolních zemích a není důvod pro Moravu spekulovat o něčem jiném, obzvlášť, když o místních velmožích nevíme z pramenů vůbec nic. Olomoucká ražba denárů Cach 136 byla evidentně v režii pražského knížete. Její existence nevylučuje možnost, že v Olomouci byly také raženy oboly, ba naopak je to zcela hypoteticky v obecné rovině možné.

Mince jsou mnohdy jediným „písemným“, politickým i ekonomickým pramenem. I proto se nemůžeme vyhnout interpretacím stávající pramenné situace, byť vždy s výhradou možného omylu. Nálezy přemyslovských denárů ražených v 10. století již nejsou na Moravě tak vzácné jako dříve. Nehledíme-li na jejich výskyt v pokladech zakopaných někdy na počátku 11. století v Kelči a ve slezském Komárově, kde je doprovázejí některé zahraniční i mladší přemyslovské ražby, potom je známe již z několika nálezů z Olomouce, ze Starých zámků, Velatic,⁵¹⁷ nově, počítáme-li mezi ně i blíže nepřirazené oboly a soudobá falsa, z Kostic – Zadního hrůdu a Držovic (nálezy z Kojetína, Přerova, Radslavic a Jevíčka obsahují jen cizí mince či jejich falsa). Denáry Boleslava II. nalezené v Olomouci bývají historicky spojovány s přemyslovským ovládnutím středoevropské části významné obchodní magistrály, která vycházela z kordóbského chalífátu a přes západní Evropu, Prahu, Olomouc, Krakov a Kyjev směřovala dále na východ.⁵¹⁸ Pro Přemyslovce bylo obchodní podnikání spojené s touto cestou zdrojem obrovského bohatství. Doklad přemyslovského ovládnutí severní Moravy, kudy stezka procházela, bývá spatřován v existenci moravského biskupa zmiňovaného jedinkrát, a to v souvislosti s jeho účastí na církevním soudu konaném v dubnu 976 v Mohuči nad chrámovým kantorem Gozmarem. Tam byl moravský biskup přítomen spolu s dalšími třemi sufragány mohučského metropolity. Podřízenost moravského biskupa právě tomuto církevnímu hodnostáři je nejlépe vysvětlitelná právě přemyslovským mocenským zásahem na Moravě, neboť si až do té doby na toto území po církevní stránce činilo nárok arcibiskupství solnohradské, resp. biskupství pasovské.⁵¹⁹

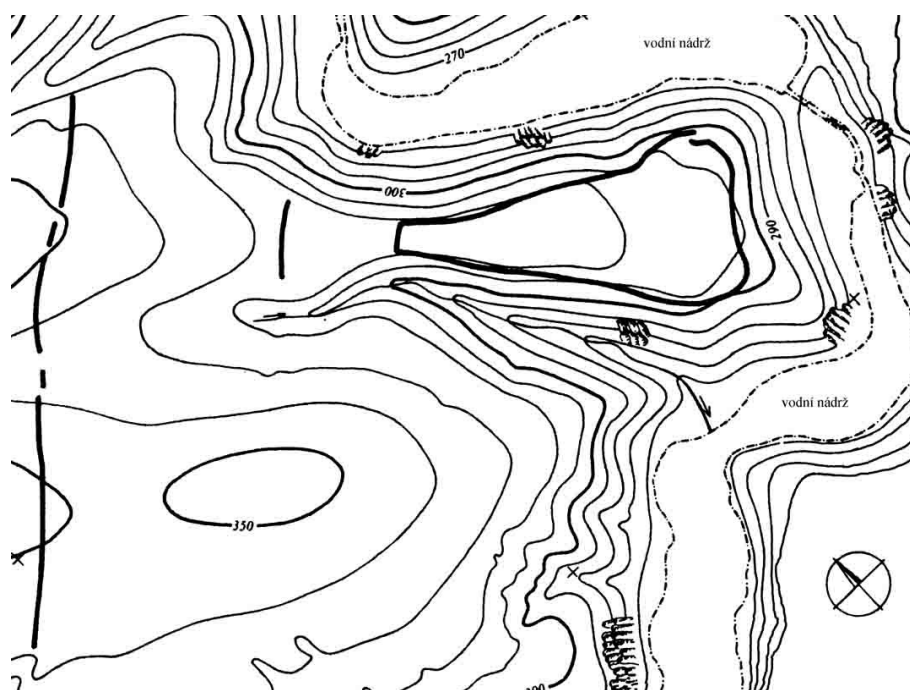
Druhým a nyní i největším moravským nalezištěm českých denárů ražených v 10. století je hradiště v poloze „*Staré zámky*“ u Líšně na Brněnsku. Díky intenzivnímu

⁵¹⁷ KUČEROVSKÁ, T.: *Moravské nálezy mincí z 10. a 11. století a jejich význam pro objasnění nejstarších dějin země*, in: *Nálezy mincí – významná součást sbírkových fondů našich muzeí*, Praha – Ostrava 1996, s. 19–22.

⁵¹⁸ K olomouckým nálezům denárů Boleslava II: srov.: BLÁHA, J.: *Topografie*, s. 188; BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález*, s. 147–150; BLÁHA, J. – LUKAS, J. – VIDEMAN, J.: *Revize*, s. 22–54.

⁵¹⁹ TŘEŠTÍK, D.: *Moravský biskup*, s. 211–220.

archeologickému výzkumu je líšeňské hradiště poměrně dobře známo.⁵²⁰ K jeho stavbě byla vyhlédnuta ostrožna ve tvaru protáhlého rovnoramenného trojúhelníka vymodelovaná v terénu krasovým potokem Říčkou a úzkou strží. S okolní krajinou je ostrožna spojena pouze úzkou šíjí. Již v pravěkém období byla tato plocha několikrát osídlena. Naši slovanští předkové tam někdy v průběhu 9. století vybudovali mohutně opevněné hradiště. Na jeho nejvyšším místě (na akropoli) postavili dvorec ohrazený palisádou. Na jeho ploše stály velké srubové stavby a snad i kostel. Hradiště tehdy bylo nepochybně mocenským centrem na dnešním Brněnsku. Po čase však potkala hradiště katastrofa. Velký požár zničil jeho zástavbu a poničil i část opevnění. Tato událost je spojována se zánikem velkomoravské říše na počátku 10. století.

Půdorysný plán hradiště Staré zámky v Brně-Lišni

Život na líšeňské ostrožně touto událostí však nezanikl a pokračoval – byť již s menší intenzitou – i po celé 10. století. Na nejvyšším místě někdejšího velkomoravského hradiště byla vybudována nová hradba, která zmenšila plochu původní akropole přibližně na polovinu. S touto fází opevnění je spojena stavba několika srubových příbytků. Do života hradiště však po čase opět zasáhly jakési boje, jejichž důsledkem byla destrukce opevnění i přilehlých

⁵²⁰ Výsledky archeologických výzkumů líšeňského hradiště publikoval v řadě studií Čeněk Staňa, který se pokusil i o historickou interpretaci těchto výsledků. Srovnej poslední nejdůležitější studie věnované této tématice: STAŇA, Č.: *Velkomoravské hradiště*, s. 109–171; TÝŽ, *Archäologische Erforschung*, s. 265–275; TÝŽ, *Pronikání Boleslava II.*, s. 197–208.

staveb. Archeologové kladou tuto událost kamsi do poslední třetiny 10. století. Ani tehdy však lidé líšeňskou ostrožnu neopustili. Opevnění hradiště sice již neobnovili, ale na jeho ploše si postavili své příbytky. Jeden menší objekt byl dokonce postaven v místech rozvaleného opevnění a přilehlého zavaleného příkopu. Když přestala být tato stavba používána, dostal se do jejího zásypu výše popsany unikátní český obol nalezený v roce 1959. Z celkové nálezové situace je zřejmé, že se tak stalo až po určité době po zániku stavení při samovolném zaplňování objektu zeminou z jeho blízkého okolí. Někde tam se nejspíše jako ztrátová mince denár nalézal. O nálezových okolnostech denáru získaného na líšeňském hradišti již v roce 1890–1891 není nic známo. Totéž se týká i denáru nalezeného v nedalekých Velaticích. Nálezy nových mincí jsou povrchovými sběry z oblasti akropole Starých zámků.

Výskyt denárů a obolů na líšeňském hradišti i v jeho blízkém okolí je nepochybně odrazem určité historické situace. V této souvislosti je zapotřebí upozornit, že na líšeňském hradišti se sporadicky našly i zlomky keramických lahví nejspíše české provenience. Úvahy o tom, že se stejně jako Olomoucko i Brněnsko někdy v průběhu 10. století dostalo do zájmové sféry Přemyslovců má nepochybně své opodstatnění. Brněnskem např. procházela jedna ze stezek, jež vycházela z Čech a po překročení Českomoravské vysočiny směřovala k jihovýchodu a dále do karpatské kotliny. O úzkých kontaktech pražských Přemyslovců s uherským prostředím svědčí např. tzv. chazarská korespondence, na jejímž zdárném doručení měl český kníže svůj podíl.⁵²¹ V souvislosti s přemyslovským zásahem na jižní Moravě nutno vzpomenout i některých údajů v listině bavorského vévody Jindřicha II., datované kamsi do let 985–991, která se při stanovení vlastnictví pasovského biskupství ve Východní marce zmiňuje též o moravské hranici kdesi u Štokravy (tam tuto hranici musel někdo mocensky prosadit) a potom o českých kolonistech usedlých u Perschlingu.⁵²² Jistě není nutno v této souvislosti zvlášť připomínat často citovaný Metodějův slib daný při křtu knížeti Bořivoji, že se po přijetí křtu stane pánem pánů svých. Pokud Metodějovým slovům rozumíme tak, že se tato předpověď vztahuje i na Bořivojovy potomky a že již došlo k jejímu naplnění, potom by museli Přemyslovci ovládnout Moravu někdy před dobou sepsání Kristiánovy legendy, která Metodějova slova cituje.⁵²³ Méně přesvědčivý je potom případný odkaz na Kosmovu větu o obsazení Prahy a Moravy polským Boleslavem Chrabrým, kde

⁵²¹ KAPLONY, A.: *Routen*, s. 140–168; PUTÍK, A.: *Notes*, s. 169–175; MMFH III, s. 245, č. 112.

⁵²² CDB I, č. 35, s. 41–42; MMFH III, s. 94, č. 61.

⁵²³ *Kristiánova legenda*, kap. 2, s. 18.

z uvedení hlavního přemyslovského sídla a Moravy v jedné větě se někdy usuzuje na jejich úzký vztah.⁵²⁴

O přemyslovském zásahu na jižní Moravu současné historické bádání nepochybuje.⁵²⁵ Otázkou však zůstává, kdy k němu došlo a zda je s ním možné spojovat destrukci mladšího opevnění na líšeňské akropoli. Archeologický materiál umožňuje zkázu tamější hradby pouze přibližně datovat kamsi do poslední třetiny či čtvrtiny desátého století. K přesnějšímu datování nám nepomůžou ani nalezené mince, roky 995 a poté 990 v této souvislosti zmiňované nemají v mincovním nálezovém materiálu žádnou oporu.

I když archeologické i historické bádání hledá po zániku líšeňského objektu nové správní centrum Brněnska nejčastěji na území dnešního Starého Brna, dosavadní pouze příležitostný archeologický výzkum v těchto místech nepřinesl odpověď na otázku, kdy k jeho založení došlo.⁵²⁶ Zatím také nevíme, jak situaci na Brněnsku ovlivnila polská nadvláda nad Moravou na počátku 11. století, která jinde na Moravě zanechala přesvědčivé stopy. Je ovšem nepochybné, že v polovině 11. století náleželo již Brno k předním přemyslovským moravským správním hradům.

Morava – neznámé naleziště 1

S nálezy na Starých zámcích byla hypoteticky spojena J. Videmanem⁵²⁷ skupina čtyř mincí, která je v následujícím katalogu popsána jako z neznámé lokality vzdálené méně než 2 km od důležitého moravského hradiště.⁵²⁸ Tato skupina se vyznačuje obdobným složením jako soubor ze Starých zámků. Má obsahovat české denáry Boleslava II. typu Cach 99, 100, 124var. a obol dosud nezaznamenané kombinace razidel dvou variant tzv. blíže nepřirazených typů, a to na lici s vyobrazením ruky mezi dvěma kroužky jako na variantách Cach 165 či 166, na rubu pak vyobrazení kaplice s OHO pod lomenicí, ve které je umístěn trojúhelníkový klín. Kombinaci nápisu OHO pod lomenicí s klínkem na vrcholu vnitřní lomenice kaplice známe z varianty typu Cach 170 z pokladu v Nagyarszány (viz níže zde v popise české části pokladu č. 9 = HU-MNM, inv. č.: L.6/1975-54), klíny uprostřed lomenice pak na variantách Cach 168 a 169, které však mají jiné kombinace znaků pod lomenicí. Ať tak či onak, je-li

⁵²⁴ KOSMAS I. 40, s. 75.

⁵²⁵ WIHODA, M.: *Morava v 10. století*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 53–73; SLÁMA, J.: *Přemyslovci a Morava*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 51–68.

⁵²⁶ ZAPLETALOVÁ, D.: *Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace*, Archeologické rozhledy 58, 2006, s. 759–771 (tam shrnuta i starší literatura k uvedenému tématu).

⁵²⁷ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 201–202.

⁵²⁸ VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 225–226, č. M 25.1–4.

popis mince správný alespoň v základních informacích, jedná se o nový obol typu „ruka mezi
o a o / kaplice s **OHO**“.

3. 2. 3. 7. Kostice – Zadní hrúd

Novou velmi významnou oblastí, co se týče raně středověkých nálezů mincí, je okolí Břeclavi, především oblast mezi obcemi Ladná a Lanžhot, kde bylo nalezeno více než 170 mincí. Pro 10. století z této oblasti vystupuje lokalita s pomístním názvem Zadní hrúd v obci Kostice. Bylo zde odkryto pět mincí z této doby. V publikaci nálezů sami autoři rozlišují tři skupiny podle způsobu získání, a to archeologickým výzkumem (č. 3 a 4 viz níže) nebo nelegální povrchovou prospekci pomocí detektorů kovů, kterou pak dělí na skupinu (?) s ověřenými (č. 2 a 5) a bez ověřených nálezových okolností (č. 1).⁵²⁹ Mince jsou v následujícím soupisu řazeny chronologicky podle data nálezů:

1. ČECHY, blíže nepřirazeno, mincovna Praha (?), obol typ ruka/kaplice 981-988/990.

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou oblouků vycházející mezi písmenem I písmenem V
vodorovná čárka.⁵³⁰

Rv.: kaplice s ONO pod lomenicí.

AR; hmotnost a rozměry nezaznamenány.

Určení: **Cach 170.**

Lit.: VP N 28, s. 434; Videman, J. – Macháček, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 857, č. 1.

Naleziště: **Kostice cca 2002–2009**; lokace: Zadní hrúd; detektorový nález bez ověřených
nálezových okolností.

Sbírka: soukromá.

⁵²⁹ Následující seznam a v něm obsažené informace vychází především z publikace VIDEMAN, J. – MACHÁČEK, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 851–871; viz též VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 218, č. M 06.1–5.

⁵³⁰ U následujících mincí, u kterých chybí opisy viz vyobrazení. Reprodukce opisů mincí, které jsem neměl v ruce, vyjma jednoznačných, vynechávám z důvodu vytvoření možné chyby.

2. ŠVÁBSKO, Ota Švábský (973–982), mincovna Augšpurk (?), denár 973/4 (?) či méně
pravděpodobně **BAVORY, Ota Švábský (976–982), mincovna (?), denár 976 (?)**.

Av.: kříž s 9 body v úhlech (⊕ 3-3-3-0);

opis 12 h ↑ ⊕: +OTTODVX•

Rv.: kaplice s HI pod lomenicí;

opis 11 h ↑ ⊕: I•UST•VD+

AR; 1,043 g; 19,5 mm.

EDX: Ag 94,4 %, Cu 5,6 %.⁵³¹

Určení: Hahn nezná; **nový typ**.

Lit.: Videman, J.: *Neznámý typ*, s. 13–21; Videman, J. – Macháček, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 856, č. 5; Videman, J.: *K postavení*, s. 21, č. M-02.

Naleziště: **Kostice 2009**; lokace: Zadní hrúd; detektorový nález s prokazatelnými nálezovými okolnostmi (?).

Sbírka: soukromá, inv. č. V02.

Kom.: Videman považuje za imitativní ražbu z důvodu zkomoleného opisu rubu.⁵³² Rub má sice zkorumpovaný opis, ale ražba je evidentně dle líce řádná. Opis rubu je zkrácen, snad z důvodu souměrnosti s kratším opisem líce. Po směru hodinových ručiček zní +CIV•TSU•I (písmeno U tu představuje nepovedené G). Čteme-li ho však ve stejném směru jako opis líce, tedy proti směru hodinových ručiček, obsahuje písmena z označení mincovny AVGVSTA a označení CIV, tedy I•GST•VD = [AV]•GST•VIC+. Z tohoto důvodu se přiklání k výkladu, že se jedná o ražbu Oty (973–983) jako švábského vévody z augšpurské mincovny, stejného tedy devítibodového typu jako ražby biskupa Jindřicha I. (973–982) z roku 973–978,⁵³³ ražené však v době první revolty Jindřicha II. Bavorského v letech 973–974

⁵³¹ RICHTERA, L. – VIDEMAN, J. – ZMRZLÝ, M.: *Materiálové analýzy*, s. 872–877.

⁵³² VIDEMAN, J.: *Neznámý typ*, s. 13–21; VIDEMAN, J. – MACHÁČEK, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 860; VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 21, č. M-02.

⁵³³ HAHN G 134.

propuknuvší právě proti obsazení švábského vévodství Otou. Na straně Jindřicha II. byl i jeho bratranec augšpurský biskup Jindřich, který měl potíže s převzetím biskupského stolce. Císař Ota spolu se svým bratrancem Otou Švábským Jindřicha II. v roce 974 porazili a uvěznili. Mince daleko lépe zapadá do počátku bojů s Jindřichem, kdy byl Otou obsazen Augšpurk i Řezno, a to právě svým netradičním opisem na rubu i nápisem pod lomenicí. Augšpurk navíc bylo švábské město, takže měl Ota právo k zahánění ražby z titulu švábského vévody kdykoli za své vlády. To nemůžeme říci o Řezně a Nabburku, jejichž vládcem se stal až po jmenování vévodou v roce 976. Opis i nápis na rubu také nemá žádnou návaznost na mladší ražby Oty Švábského, a to ani řezenské či nabburské kladené do let 976–982, ani augšpurské řazené do let 978–982.⁵³⁴ Do takto nastíněného časového zařazení ražby zapadá i změna typu z devítibodového na čtyřbodový, jejichž návaznost v době bojů proti Jindřichům v letech 973–974 dokládá ražba nalezená v Kotovicích s téměř shodnými opisy a nápisem.⁵³⁵ Čtyřbodový typ pak Ota použil po svém nástupu v roce 976 v Řezně i Nabburku a v roce 978 po potlačení poslední rebelie tří Jindřichů i v Augšpurku, avšak ve všech případech v návaznosti na ražbu svých předchůdců, co se týče provedení mince, opisů i nápisů pod lomenicí.⁵³⁶

3. BAVORY / ŠVÁBSKO / [ČECHY] ?, denár 962/7–973/6.

Av.: kříž s 9 body v úhlech (☩ 3-3-3-0);

opis nečitelný.

Rv.: kaplice;

nápis i opis nečitelný.

AR; 0,944 g; 20,7 mm, dvojráz.

⁵³⁴ HAHN G 134, s. 158; srovnej VIDEMAN, J.: *Neznámý typ*, s. 14–15.

⁵³⁵ Na kterou upozornil VIDEMAN, J.: *Neznámý typ*, s. 16–17. HAHN IP 50; FMP IV, 31:1168.

⁵³⁶ HAHN MR 17 Řezno, 70 Nabburk, 135 Augšpurk.

EDX: Ag 90,9 %, Cu 9,1 %.⁵³⁷

Určení: Hahn nezná.

Lit.: Videman, J. – Macháček, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 854, č. 2; Videman, J.: *K postavení*, s. 20, č. M-01.

Naleziště: **Kostice 2009–2010**; lokace: Zadní hrúd; objekt 73 podlouhlá jáma, těsně nad dnem, archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav AVČR (Brno), inv. č. 5221.

Kom.: J. Videman má za imitativní. Díky oboustrannému dvojrázu, v případě rubu i vicerázu nejsme schopni přečíst opisy, to však neznamená, že se jedná o imitativní ražbu. Dle provedení mince se jedná spíše o ražbu bavorskou či švábskou než českou.

4. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna *Řezno*, ADAL, denár 962/7–973/6.

Av.: kříž s 9 body v úhlech (U 3-3-3-0);
opis nedochován.

Rv.: kaplice s ADA[L] pod lomenicí;
opis nedochován.

AR; 0,404 g; 15,5 x 15,2 mm; olámaný.

EDX: Ag 91,4 %, Cu 8,6 %.⁵³⁸

Určení: **Hahn G 15a1.**

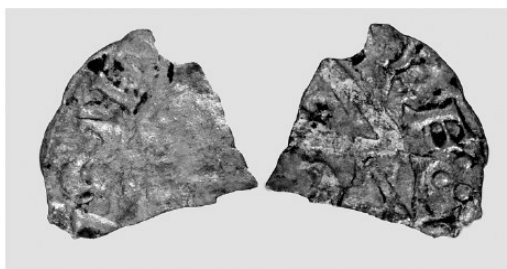
Lit.: Videman, J. – Macháček, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 854, č. 1.

Naleziště: **Kostice 2009–2010**; lokace: Zadní hrúd; objekt 66, povrch objektu, archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav AVČR (Brno), inv. č. 4848.

⁵³⁷ RICHTERA, L. – VIDEMAN, J. – ZMRZLÝ, M.: *Materiálové analýzy*, s. 872–877.

⁵³⁸ RICHTERA, L. – VIDEMAN, J. – ZMRZLÝ, M.: *Materiálové analýzy*, s. 872–877.

5. BAVORY, Jindřich II. (955–976, 985–995), mincovna Řezno, denár 962/7–973/6.

Av.: kříž s [9] body v úhlech;

opis: [???V]SD[???].

Rv.: kaplice s [A]DAL pod lomenicí;

opis: RE.: [???].

AR; 0,225 g; 11,0 x 12,5 mm; zlomek.

EDX: Ag 96,8 %, Cu 3,2 %.⁵³⁹

Určení: **Hahn G 15a.**

Lit.: Videman, J. – Macháček, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 856, č. 4.

Naleziště: **Kostice 2009–2010**; lokace: Zadní hrúd; detektorový nález s prokazatelnými
nálezovými okolnostmi (?).

Sbírka: soukromá, inv. č. V01.

Kom.: mince má stejné rubní razidlo jako mince předchozí (č. 4), které však bylo použito v kombinaci s lícím razidlem dvou typů mincí, a to devítibodového (Hahn G 15a) a šestibodového (Hahn G 16a). Z postavení jediného bodu na dochovaném zlomku se domnívám, že jde s vysokou pravděpodobností o typ devítibodový. Bod je umístěn v blízkosti obrazového kruhu, což naznačuje, že v úhlu kříže byly vyraženy tři body. U šestibodového jsou dva body vyraženy uprostřed úhlu, tedy dále od kruhu.⁵⁴⁰

Soubor z Kotic je významný z několika důvodů. Předně pro české mincovnictví přináší další nález obolů Boleslava II. (č. 1; k obolům souhrnně viz níže). Důležité poznatky však přináší pro bavorsko-švábskou oblast, a to v podobě nové dosud neznámé augšpurské ražby Oty Švábského z období rebelie Jindřicha II. proti císaři Otovi II. v letech 973–974 (č. 2). Bavorské ražby Jindřicha II. z let 962/7–973/6 jsou zde zastoupeny dvěma exempláři stejného typu Hahn G 15a (č. 4 a 5) a pravděpodobně i ražbou, která má kvůli vícerazu

⁵³⁹ RICHTERA, L. – VIDEMAN, J. – ZMRZLÝ, M.: *Materiálové analýzy*, s. 872–877.

⁵⁴⁰ Srovnej VIDEMAN, J. – MACHÁČEK, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 860; VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 218, č. M 06.1–5.

nečitelné opisy. Vysoké zastoupení mincí z bavorsko-švábské oblasti dokládá obnovení obchodních styků po porážce Maďarů v bitvě na Lechu, a to až již přímo Podunajím či prostřednictvím Čech. Analýzy bavorských a švábských ražeb prokázaly jejich vysokou jakost v rozmezí 909–968/1000.

3. 2. 3. 8. Přítluky-Nové Mlýny

Novou lokalitou s nálezy mincí je i pole na katastru Nových Mlýnů, jež jsou částí obce Přítluky na Břeclavsku. Pomocí detektoru kovů tu byly nalezeny tři mince z 10. a 11. století. 10. století zastupuje řezenská ražba bavorského vévody Oty Švábského z let 976–982.

1. BAVORY, Ota Švábský (976–982), mincovna Řezno, denár 976–982.

Av.: kříž s 4 body v úhlech (☩ 1-1-1-1);

opis 12 h ☩↑: +OTTODVX•

Rv.: kaplice s ENCI pod lomenicí;

opis 1 h ☩↑: REOIACIVIAS.

AR; 1,082 g; 20,4 mm.

Určení: **Hahn 17e2.1.**

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 215, pozn. 13; NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143; Videman, J.: *Finds*, s. 222, č. M17.1.

Naleziště: **Přítluky-Nové Mlýny** (okr. Břeclav) **před 2013**; lokace: detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Jedná se již o třetí nález ražby švábského a bavorského vévody Oty Švábského na Moravě. Po švábském augšpurském denáru nového typu z Kostic a bavorském řezenském obolu z Brna-Líšně jsou jeho ražby doplněny i o standardní bavorský řezenský denár z let 976–982.

3. 2. 3. 9. Moravský Krumlov-Rokytná

Další detektorový nález bohužel blíže neurčitelného zlomku oto-adlétského denáru pochází z hradiště Rokytná ze severovýchodního cípu Znojemska směrem na Brno.

SASKO, Ota III. (983–1002), oto-adlétský denár.

Av.: kříž s [O]D[DO] v úhlech (čteno po řádcích).

Rv.: kaplička v kruhu.

AR; [0,353] g; [12,3 x 7,5] mm; zlomek.

Určení: **Hatz III** – blíže neurčitelný.

Lit.: Videman, J.: *Významná centra*, s. 215, pozn. 13; NOVÁK et al.: *Depot*, s. 143; Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 19.1.

Naleziště: **Moravský Krumlov-Rokytná** (okr. Znojmo) **před 2010**; lokace: hradiště Rokytná; detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Rokytnský nález je jeden ze čtyř registrovaných objevů oto-adlétských denárů na Moravě. Tři další byly nalezeny ve Slavoníně a Dubu nad Moravou na Olomoucku a v Komárově na Opavsku. Tam měl být údajně navíc nalezen ještě nepublikovaný avšak v literatuře zmíněný oto-adlétský obol.⁵⁴¹ Tyto denáry pak především obsahovaly všechny tři moravské poklady z Opavy-Komárova, Kelče a Kojetína-Popůvek.

⁵⁴¹ KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207.

3. 2. 3. 10. Zálesí

Zajímavý depot čtyř mincí byl nalezen v severozápadní části Znojemska na hranicích s Třebíčskem na katastru obce Zálesí. Obsahuje čtyři denáry tzv. tříbodového typu raženého v letech 948–962/7 v Bavorském vévody Jindřichem I. (948–955) a Jindřichem II. (955–976, 985–995) a ve Švábsku ve stejnou dobu biskupem Oldřichem (923–973). *Tpq* pokladu je tedy rok 948.

1. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či II. (955–976, 985–995), mincovna Řezno, denár typ kříž/kaplice 948–962/7.

Av.: v perlovém obvodu rovnoramenný kříž se čtyřmi body v úhlech (U1-1-0-1);

opis 12 h U↑: •XVHEM–DSX

Rv.: kaplice s CNĚ (korumpované a převrácené ENC) pod lomenicí;

opis 11 h U↑: REGIHACITAC

AR; 1,445 g; 22 mm.

Určení: **Hahn G 10f2.2/79.**

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 223–225, č. M 22.1.

Naleziště: **Zálesí** (okr. Znojmo) **před 2015**; lokace: v lese u potoka na hranici s k. ú. Dešov (okr. Třebíč), detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

2. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **II.** (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár
typ kříž/kaplice 948–962/7.

Av.: v perlovém obvodu rovnoramenný kříž se čtyřmi body v úhlech (C 0-1-1-1);

opis 12 h C†: +H[?????]SDVX

Rv.: kaplice s **PER** pod lomenicí;

opis 11 h C†: N[?]VALIACVS

AR; 1,266 g; 21 mm.

Určení: **Hahn G 65a1.1/16.**

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 223–225, č. M 22.2.

Naleziště: **Zálesí** (okr. Znojmo) **před 2015**; lokace: v lese u potoka na hranici s k. ú. Dešov
(okr. Třebíč), detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

3. BAVORY, Jindřich I. (948–955) či **II.** (955–976, 985–995), mincovna *Nabburk*, denár
typ kříž/kaplice 948–962/7.

Av.: v perlovém obvodu rovnoramenný kříž se čtyřmi body v úhlech (C 0-1-1-1);

opis 12 h C†: +HCI[????]SDVX

Rv.: kaplice s **PER** pod lomenicí;

opis 11 h C†: NAVA[???]CIV[?]S

AR; 0,872 g; 21,2 mm; prasklý.

Určení: **Hahn G 65a1.2/11.**

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 223–225, č. M 22.3.

Naleziště: **Zálesí** (okr. Znojmo) **před 2015**; lokace: v lese u potoka na hranici s k. ú. Dešov
(okr. Třebíč), detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

**4. ŠVÁBSKO, Augšpurk – biskupství, Oldřich (923–973), mincovna Augšpurk, denár typ
kříž/kaplice 948–962/7.**

Av.: v perlovém obvodu rovnoramenný kříž se čtyřmi body v úhlech (☩ 1-1-1-0);

opis 12 h ☩↑: **VDALRICVSX**

Rv.: kaplice s **ENC** pod lomenicí;

opis 11 h ☩↑: **AVGVSTACIVS**

AR; 0,877 g; 21,2 mm.

Určení: **Hahn G 131d9.1/11.**

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 223–225, č. M 22.4.

Naleziště: **Zálesí** (okr. Znojmo) **před 2015**; lokace: v lese u potoka na hranici s k. ú. Dešov
(okr. Třebíč), detektorový nález.

Sbírka: soukromá.

Nález depotu ze Znojemska spolu s obolem z Věrovan jsou dalším dokladem importu mincí vyražených před zahájením vlastního mincovnictví v Čechách. Jsou tak nejstaršími nálezy mincí na Moravě po pádu Velké Moravy. Srovnatelnou lokalitou v Čechách je Libice, kde byly také nalezeny tříbodové bavorské ražby. Současně s těmito ražbami se rozrůstá i počet obolů nalezených na našem území, především na Moravě. Tato skutečnost je však dána stavem archeologických výzkumů lokalit a jejich přístupnosti. Dá se očekávat, že k podobným objevům bude docházet častěji a na celém území naší republiky.

3. 2. 3. 11. Opava-Komárov

Severní oblast středověké Moravy Holasicko, resp. Opavsko zastupují v tomto výčtu nálezy z revizního výzkumu hradiště na katastru městské části Opavy Komárova provedeným Archeologickým ústavem Akademie věd v Brně. První nález z této lokality pod označením Opava-Kylešovice, lokalita Hradisko (nalezeno 24. 7. 2015) byl poprvé zmíněn v publikaci pokladu z Kojetína-Popůvek. Jedná se o další dosud řádně nepublikovaný avšak zcela mimořádný nález jednotlivé mince – zlomku bújovského dirhamu raženého za panovníka Rukn ad-Dawla (AH 335–366 / AD 947–977) v roce AH 344 / AD 955.⁵⁴²

Z lokalizace vyplývá, že byl nalezen na hradišti nacházejícím se na k. ú. Komárov, části města Opava. Jedná se o nížinné hradiště zbudované na mírné vyvýšenině na pravém břehu řeky Opavy u soutoku s říčkou Moravicí po levé straně silnice Opava – Komárov. Hradiště kdysi známé jako komárovské je dnes v literatuře citované jako Kylešovice (část obce Opava, okr. Opava) či jako Opava-Kylešovice.⁵⁴³ Obec Kylešovice byla 1. 11. 1945 připojena k Opavě.⁵⁴⁴ Dle současného katastrálního členění je hradiště situované v severovýchodní části katastrálního území Komárov (na dnešních parcelách č. 1001/1, 1001/2 a 989/2). Název by tak měl znít hradiště Komárov (okr. Opava), resp. Opava-Komárov, protože 1. února 1970 byl Komárov přičleněn k Opavě. Výzkum hradiště provedený v letech 1946–1947 a 1965 brněnskou pobočkou Státního archeologického ústavu (J. Poulík) za finančního přispění Slezského muzea prokázal, že poloha byla osídlena již v 9. století a nejspíše na přelomu 10. a 11. století byla opevněna mohutnou, cca 18 m širokou, hradbou s vnitřní roštovou konstrukcí, připomínající raně piastovské kastelánské fortifikace. Tehdy získaná dendrodata prokázala, že konstrukce byla opravována ještě koncem 11. století a během 12. století zanikla.⁵⁴⁵

V letech 2015 a 2016 proběhl nový archeologický výzkum, který ukázal na základě získaných dendrodat, že k opevnění došlo již ve 40.–60. let 10. století.⁵⁴⁶ Toto zjištění ve spojitosti s faktem, že opevnění bylo vystaveno technikou běžnou v polském prostředí, je v rozporu s dosavadní chronologickou konstrukcí historického vývoje této oblasti. Autory

⁵⁴² Samostatně nepublikován, zmíněn v NOVÁK et al.: *Depot*, s. 82; VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 223–225, č. M 12.1.

⁵⁴³ ČIŽMÁŘ, M.: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, s. 162–163; KOUŘIL, P.: *Slovanské osídlení*, s. 33–35.

⁵⁴⁴ GEBAUER, J. – ŠRÁMEK, P.: *Náměstí*, s. 75, 81.

⁵⁴⁵ POULÍK, J.: *Ochrana*, s. 172; RADOMĚŘSKÝ, Pavel: *Poklad komárovský*, s. 1–10; NOVOTNÝ, B.: *Výzkum slovanského hradiska*, s. 72–73; KRÁL, J.: *Slovanské hradisko*, s. 72–73; KOUŘIL, P.: *Slovanské osídlení*, s. 33–35; TÝŽ: *Schlesien*, s. 57–67; TÝŽ: *Život*, s. 27–28; KOUŘIL, P. – PRIX, D. – WIHODA, M.: *Hrady*, s. 41; PROCHÁZKA, R.: *Vývoj*, s. 151–152; KOUŘIL, P. – GRÝC, J.: *Hradiska*, s. 156–158; MICHNOVÁ, V. – POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K. – TYMONOVÁ, M.: *Komárovský poklad*, s. 99–126.

⁵⁴⁶ KOUŘIL, P. – GRÝC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 185–214, zvl. 209–213.

načrtnutá řešení jsou, jak sami upozorňují, hypotetická. Podle mého názoru tak opevnění hradiště pravděpodobně vzniklo ve 40.–60. letech 10. století v české přemyslovské režii, bylo však zhotoveno technikou běžnou pro oderskou oblast. Do polské moci se dostalo buď po roce 999, kdy Boleslav Chrabrý dobyl Krakovsko, nebo v roce 1002, kdy se uvažuje o dobytí Moravy,⁵⁴⁷ nejpozději však přešla do polských rukou spolu s Čechy a Moravou po roce 1003, kdy se stal Boleslav Chrabrý českým knížetem. Do českých rukou se vrátila nejdříve s Moravou v roce 1019, kdy Moravu (do které je po celý středověk počítáno i Holasicko, t.j. Opavsko) získal zpět kníže Oldřich, nebo nejpozději v roce 1039, kdy získal zpět Břetislav slezské regiony.⁵⁴⁸

Výzkum v letech 2015 a 2016 přinesl nejen v úvodu zmíněný zlomek dirhamu, ale také další mince, které byly bohužel zatím v literatuře pouze stručně zmíněny a které chystá k publikaci J. Videman.⁵⁴⁹

1. BÚJOVCI, Rukn ad-Dawla (AH 335–366 / AD 947–977), dirham AH 344 / AD 955.

AR; hmotnost a rozměry nepublikovány.

Lit.: Novák et al.: *Depot*, s. 82; Videman, J.: *Finds*, s. 220, č. M12.3.

Naleziště: **Opava-Komárov 24. 7. 2015**; lokace: hradiště Komárov („Opava-Kylešovice“), archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav Akademie věd (Brno).

2. FRANKY, Ota I. (936–973), denár.

AR; hmotnost a rozměry nepublikovány; zlomek.

Určení: **Hävernack 29**.

Lit.: Videman, J.: *Finds*, s. 220, M12.1; Kouřil, P. – Gryc, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207 jako mohučský císařský denár Oty I.

Naleziště: **Opava-Komárov 2015–2016**; lokace: hradiště Komárov („Opava-Kylešovice“), archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav Akademie věd (Brno).

⁵⁴⁷ Spojovat připojení Moravy s Vladivojovým přijetím léna je však zcela zbytečné. Tak PROCHÁZKA, R. – WIHODA, M.: *Polský průnik*, s. 632. Daleko pravděpodobnějším důvodem tohoto Vladivojova aktu byla eliminace hrozby ze strany v říšském exilu přebývajících bratrů Jaromíra a Oldřicha.

⁵⁴⁸ KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Hradiska*, s. 156–158, tam i další literatura

⁵⁴⁹ Následující seznam je vytvořen podle publikace VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 220, kde však není uvedena čtvrtá mince – oto-adlétský obol zmíněný v KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207 v témže sborníku. Rozdíly mezi oběma publikacemi jsou i v určení ražby Oty I., která je v KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207 určena jako mohučská císařská ražba. J. Videmanem připravovaná samostatná publikace těchto nálezů snad vnese do tohoto nesouladu jasno.

3. SASKO, Ota III. (983–1002), oto-adlétský denár.

AR; hmotnost a rozměry nepublikovány; vylomený.

Určení: **Hatz III.6.**

Lit.: Kouřil, P. – Gryc, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207; Videman, J.: *Finds*, s. 216, č. M 12.2.

Naleziště: **Opava-Komárov 2015–2016**; lokace: hradiště Komárov („Opava-Kylešovice“), archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav Akademie věd (Brno).

4. SASKO, Ota III. (983–1002), oto-adlétský obol.

AR; hmotnost a rozměry nepublikovány; mírně vylomený okraj.

Určení: **Hatz III.6.**

Lit.: Kouřil, P. – Gryc, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 207.

Naleziště: **Opava-Komárov před 2018**; lokace: hradiště Komárov („Opava-Kylešovice“), archeologický výzkum.

Sbírka: Archeologický ústav Akademie věd (Brno).

P. Kouřil a J. Gryc spekulují o možnosti, že všechny nalezené mince z hradiště mohly být součástí rozptýleného pokladu zlomkového stříbra (?!), který měl podobné složení a byl uložen ve stejné době jako komárovský depot z roku 1881.⁵⁵⁰ K tomu nás však nic nenutí, mince z hradiště jsou nejčastěji jednotlivé ztrátové kusy dokládající obchodní transakce probíhající na daném území. Jak dokládají výše uvedené moravské nálezy jednotlivých mincí.

Nález zlomku bújovského dirhamu Rukn ad-Dawla zapadá do dnešního obrazu, kdy oblast severní Moravy považujeme za součást severské obchodní oblasti používající ražené a šperkové stříbro ve zlomcích jako hodnotu používanou na váhu. Představiteli této oblasti u nás jsou hromadné depoty především zlomkového stříbra z Kelče a Kojetína-Popůvek a nyní i tento jednotlivý ztrátový kus. U staršího hromadného nálezu z Opavy-Komárova 1881 je přiřazení k této skupině sporné, protože zprávy o tomto pokladu mluví jen o celých mincích a špercích. Dle těchto zpráv by se hypoteticky spíše podobal slezským nálezům

⁵⁵⁰ KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 208.

z Karwian, kde byly nalezeny pouze celé ozdoby, nebo Gębic, kde celé mince a šperky váhově i početně převažují.⁵⁵¹

⁵⁵¹ BUTENT-STEFANIAK, B. – MALARCZYK, D.: *Obieg*, s. 195, (Karwiany – s. 47, č. 25; Gębice – s. 41, č. 17); i když u Karwian v FMP IV, s. 272, č. 25 jsou vedeny šperky jako zlomky (?).

3. 2. 3. 12. Morava – neznámá naleziště

První neznámé naleziště bylo zmíněno již výše za nálezy z brněnské oblasti. Poslední dvě mince nalezené podle neověřitelných informací na Moravě prošly aukcemi a jejich katalogy. Jedna v roce 1932 aukcí firmy Cahn ve Frankfurtu nad Mohanem, druhá pak v roce 2011 aukcí brněnské pobočky České numismatické společnosti. Obě mince publikoval J. Videman ve svém soupisu,⁵⁵² jedná se o:

Morava – neznámé 2

BAVORY, Jindřich IV. (995–1002), mincovna *Řezno*, denár.

AR; hmotnost a rozměry nepublikovány.

Určení: **Hahn G 25c5.1.**

Lit.: Videman, J.: *Findy*, s. 225, č. M 24.1; Cahn Frankfurt nad Mohanem aukce 77, 1932, pol. č. 433.

Naleziště: **Morava – neznámé 2.**

Sbírka: soukromá.

Morava – neznámé 3

ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár – soudobé falsum.

AE; 0,65 g; 16–17 mm.

Určení: **Cach 25.**

Lit.: Videman, J.: *Findy*, s. 226, č. M 26.1; ČNS Brno aukce 26. 3. 2011, pol. č. 79.

Naleziště: **Morava – neznámé 3.**

Sbírka: soukromá.

Tato poslední mince – soudobé falsum denáru či obolu typu Cach 25 – by byla, pokud by byl údaj o moravském původu jejího nálezu pravdivý, spolu s denárem typu Cach 78 z Brna-Líšně nejstarší domácí českou jednotlivě ztracenou ražbou na území Moravy pocházející z úplného počátku doby vlády Boleslava II. (972–999).⁵⁵³

⁵⁵² VIDEMAN, J.: *Findy*, s. 225–6, č. M 24.1 a 26.1.

⁵⁵³ Viz Brno-Líšeň č. 5 výše. Přiřazení tak časně české ražby, byť falešné na Moravu, jak činí v soupisu sic s otázkou VIDEMAN, J.: *Findy*, s. 225–6, č. M 26.1 považuji za velmi nepravděpodobné, jak ukáží dále v textu.

3. 2. 4. Moravské poklady

Z území historické středověké Moravy evidujeme pouze tři hromadné nálezy obsahující mince 10. století. Nejstarším depotem je nález mincí a šperků z Opavy-Komárova odkrytý na podzim roku 1881 při regulaci říčky Moravice (Nálezy 1653). Z tohoto pokladu se bohužel dochovalo jen torzo, takže jsme z většiny odkázáni na archivní zprávy. V roce 2010 proběhla revize numismatického i archivního materiálu, z níž vychází i níže uvedená kapitola věnující se tomuto pokladu doplněná o nové poznatky vyplývající z archeologického výzkumu na katastru Komárova a nových nálezů mincí a pokladů v oblasti i na celé Moravě.⁵⁵⁴

Druhým depotem byl v roce 1891 učiněný nález v obci Kojetín (Nálezy 1651). Mělo se za to, že zde zaznamenané 4 mince z konce 10. století jsou torzem většího nálezu. Tato domněnka se potvrdila v letech 2009–2013, kdy byl detektorem kovů dohledán zbytek pokladu. Tento druhý nejpočetnější (co se týče dochované části – 54+77 západoevropských denárů, 1+150 islámských mincí, 2+16 stříbrných šperků) poklad zlomkového stříbra byl kompletně publikován v roce 2016 a taktéž bude zmíněn na svém místě.⁵⁵⁵

Posledním třetím, avšak vůbec největším depotem zlomkového stříbra u nás je depot z Kelče (Nálezy 1652).⁵⁵⁶ Byl nalezen v roce 1938, v letech 1989–1994 a 1997–1998 byl pak nadvakrát dohledáván detektorem kovů. Současný počet evidovaných kusů činí 798 evropských denárů a jejich zlomků, 1+1222 islámských mincí, 306 stříbrných zlomků šperků a 58 neurčitých zlomků. Islámská, římská a byzantská část pokladu byla již nově zrevidována a publikována,⁵⁵⁷ nejnovější revizi české části přináším níže a zbylý nemalý počet zlomků evropských ražeb a šperků revizí prochází či na ni čeká.

⁵⁵⁴ NÁLEZY 1653; MICHNOVÁ, V. – POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K. – TYMONOVÁ, M.: *Komárovský poklad*, s. 99–126.

⁵⁵⁵ NÁLEZY 1651; NOVÁK, V. et al.: *Depot*, 208 s.

⁵⁵⁶ KATZ, V.: *Nález*, s. 10–22; NÁLEZY 1652; SKUTIL, J.: *Význam*, s. 13–15, 34–38; ŠTĚPKOVÁ, J.: *Islámské stříbro*, s. 73–95; TÁŽ: *The Structure*, s. 73–95; TUREK, R.: *Zlomkové stříbro*, s. 83–113; CACH N 17; KUČEROVSKÁ, T.: *Nález*, s. 235–248; TÁŽ: *Ke struktuře*, s. 9–12; TÁŽ: *Kelčský nález*, s. 63–187; NOVÁK, V.: *Revize*, s. 45–108; TÝŽ: *The Kelč Hoard*, 115 s.; POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, L.: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603.

⁵⁵⁷ NOVÁK, V.: *Revize*, s. 45–108; TÝŽ: *The Kelč Hoard*, 115 s.; POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, L.: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603.

3. 2. 4. 1. Opava-Komárov (okr. Opava) 1881

Komárovskému pokladu⁵⁵⁸ nebyla doposud věnována pozornost, jakou by si vzhledem ke svému významu zasloužil, zvláště, představuje-li jediný nález tohoto druhu, objevený na území Opavska. Tento stav není způsoben jen nedostatečným podchycením nálezových okolností, zapříčiněným neodborným vyzvednutím, při němž se podařilo zachránit pouze torzo představující pouze nepatrnou část původního celku, nýbrž i rozptýlením jeho obsahu v muzejních sbírkách, kde část mincovní složky depotu pozbyla důležité identifikační údaje. V neposlední řadě nelze opomenout ani jednostranně orientované hodnocení z pohledu historicko-archeologického, numismatického a uměnovědného bádání, důsledkem čehož dosud schází souhrnné zpracování a vyhodnocení tohoto cenného pramene, odrážejícího nejen úroveň hmotné kultury, ale i společensko-ekonomické vztahy a od nich se odvíjející směnné aktivity spojující naše země se sousedními oblastmi v raně středověkém období. Z těchto důvodů je velice žádoucí sumarizovat základní fakta a pokusit se o revizi relevantních poznatků akceptujících současný stav poznání.⁵⁵⁹

Nálezové okolnosti

K objevu stříbrných předmětů došlo v podzimních měsících roku 1881 při regulaci říčky Moravice západně od jejího bývalého soutoku s Opavou na dohled od zaniklého slovanského hradiště. Jak tehdy zaznamenal dobový tisk, narovnání řečiště Moravice u soutoku s Opavou mělo zabránit každoročním záplavám, které ohrožovaly pozemky náležející k majetkům knížete Jana Lichtenštejna, jehož nákladem byl celý podnik financován. Realizací projektu pověřila knížecí správa firmu prostějovského podnikatele Františka Součka, jehož dělníci od začátku září do počátku prosince provedli výkop nového, západněji posunutého koryta, při němž přemístili 8000 kubíků zeminy a zkrátili tak původní řečiště Moravice ze 720ti na 140 m, čímž vrchnostenské komoře zachránili minimálně 8 jiter zemědělsky využitelné půdy. Přesunutí řečiště bylo technicky velmi náročné, protože dříve než mohl být vodní tok vpuštěn do nové přeložky (hl. – 3 m, š. – 20 až 25 m), musel být zpevněn pravý břeh dubovými piloty. Po jejím zprovoznění bylo meandrující rameno odpojeno, původní tok byl přepažen dřevěnou hrází a bývalé ústí do Opavy bylo přehrazeno kamennou hrází (d. – 50 m, š. – 9 m, v. 1,6

⁵⁵⁸ NÁLEZY 1653. Z ostatních nálezových registárů uvádějících komárovský depot uveďme například – KALUS, J.: *Bibliografie*, s. 33, včetně citací další literatury; GUMOWSKI, M.: *Nálezy*, s. 106.

⁵⁵⁹ Kapitola vychází z článku MICHNOVÁ, V. – POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K. – TYMONOVÁ, M.: *Komárovský poklad*, s. 99–126, a je doplněna o novou literaturu a poznatky získané po zveřejnění článku.

m).⁵⁶⁰ Kdy narazili najatí dělníci na „*stříbrné sošky a mince*“, o tom se novinové zprávy nezmiňují, víme jen, že z celého nálezů se podařilo zachránit pouze nepatrný zlomek tím, že majitel stavební firmy několik stříbrných předmětů od nálezců vykoupil a prostřednictvím svého syna Václava je zaslal darem do Muzea království Českého v Praze.

O předání vzácné akvizice referoval na poslední schůzi správního výboru muzea dne 18. 12. 1881 sekretář muzejní společnosti A. J. Vrt'átko v přípisu uloženém v registratuře Národního muzea, k němuž byly přiloženy ještě další tři dopisy Františkova syna Václava, obsahující důležité podrobnosti upřesňující okolnosti nálezů.⁵⁶¹ V prvním z nich ze 14. 11. 1881 se píše: „*Co se týče místa, kde věci ty nalezeny byly, jest 2 metry při ústí Moravice do Opavy na levém břehu v hloubce 1,80 metru*“.⁵⁶² Ze svědectví Václava Součka, žáka páté třídy prostějovské reálky, se sice dovídáme, kde k objevu došlo, ale není v něm zmínka o nedalekém hradišti,⁵⁶³ o jehož existenci, a tudíž významu pro pozdější interpretaci nálezů, neměl on ani ostatní nálezcí většího povědomí.⁵⁶⁴ Názornější představu o terénní situaci poskytl náčrt pořízený za okupace laborantem prehistorického oddělení muzea W. Titzem, z něhož je patrné, že původní meandr Moravice dosahoval až téměř k valovému opevnění, jehož severozápadní stranu obtékal.⁵⁶⁵ K osvětlení nálezových okolností přispívá i další zmínka ze Součkových dopisů: „...*jak předměty položeny byly také určitě nemohu neboť v místě kde nalezeny byly byl písek s hlinou pomišený velice vodou prosáklý, tak že dělníci zpozorovali předměty až když vytahovaly ony řetízky, které u sošek upevněny jsou, před tím snad asi dvě lopaty penízků a sošek hodily do hlubiny, která vedle jest, na hledání těchto předmětů nebylo lze pomyslití neboť v hlubině je náramně silný proud*“.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ První kratičká zpráva o úpravě toku Moravice byla uveřejněna v Troppauer Zeitung (Locales, Troppau, 1. Dezember) 1881, č. 275, Freitag, 2 December; druhou obsírnější otiskl Opavský týdeník, roč. XII, 1881, č. 51, sobota, 17. prosince 1881.

⁵⁶¹ Informaci o existenci těchto písemností uložených v Archivu Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (neprotokolované písemnosti) zveřejnil SKLENÁŘ, K.: *K okolnostem nálezů zlomkového stříbra v Komárově*, Časopis Slezského muzea 35, 1986, s. 61–62.

⁵⁶² Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 14. 11. 1881).

⁵⁶³ Jedná se o nížinné hradiště zbudované na mírně vyvýšenině na pravém břehu řeky Opavy u soutoku s říčkou Moravicí po levé straně silnice Opava – Komárov. Hradiště kdysi známé jako komárovské je dnes v literatuře citované jako Kylešovice (část obce Opava, okr. Opava) či jako Opava-Kylešovice. ČIŽMÁŘ, M.: *Encyklopedie*, s. 162–163; KOUŘIL, P.: *Slovanské osídlení*, s. 33–35, srovnej též výše komárovský nález jednotlivé mince.

⁵⁶⁴ Zmínku o hradišti v pramenech z poloviny 16. století uvádí ZUKAL, J.: *Rozdíl*, s. 27; TÝŽ: *O Vlčinec*, s. 292. Do odborné literatury lokalitu uvedl G. Stumpf, který ji považoval za tvrz z 15. století STUMPF, G.: *Funde*, s. 121–122. Za okupace se hradiskem intenzivně zabývala německá archeologie, především G. Raschke, o čemž svědčí hlášení zasílaná tehdejšímu Landesamtu für Vorgeschichte Teplitz-Schönau a Reichsgaumuseum Troppau, jejichž opisy jsou uloženy v Archivu archeologického pracoviště SZM (č. 105–111). Některé z nich se po válce dostaly do rukou ředitele SAÚ v Praze J. Böhma (Archiv SAÚ, pob. Brno č. j. 1136 a 1139/45), který inicioval provedení výše uvedeného zjišťovacího výzkumu J. Poulika.

⁵⁶⁵ Terénní skica byla pořízena dne 17. 4. 1941 v souvislosti se zprávou G. Raschkeho, který 22. 4. 1941 lokalitu osobně navštívil (Archiv archeologického pracoviště SZM č. 106).

⁵⁶⁶ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 25. 11. 1881).

Rekonstrukce výkopových prací ukazuje, že k takové situaci mohlo dojít nejspíše při prokopávání zbylého úseku těsně při ústí do Opavy, do jejíhož řečiště byla v chvatu odhazována zemina promíšená pískem a vším, co v ní bylo, tedy i oněmi stříbrnými soškami s řetízky a mincemi a kdyby tehdy byla možnost stříbrné předměty zachránit, zcela jistě by tak kopáči učinili. Je tedy zřejmé, že k nálezu s jistotou nedošlo uvnitř hradiště či v jeho těsné blízkosti, ale v poloze od hradiště oddělené původním meandrem Moravice.

Říčka Moravice vždy tvořila přirozenou hranici mezi obcemi Opava a Komárov.⁵⁶⁷ Z historického hlediska tak byl nález odkryt na bývalém území katastru Opava-Předměstí, které se v současné době nachází v prostoru toku říčky Moravice, resp. ústí Moravice do Opavy. Nové řečiště je dle dnešních map středem toku rozděleno mezi katastrální území Opava-Předměstí (parcela č. 3043) a Komárov (parcela č. 986/1). Vzhledem k šířce nového koryta říčky (přes 20 metrů) a údaje V. Součka, že k nálezu došlo „2 metry při ústí Moravice do Opavy na levém břehu“,⁵⁶⁸ lze soudit, že byl poklad nalezen na území dnešní parcely č. 986/1 v katastru obce Komárova.⁵⁶⁹ Název komárovského nálezů je tak v souladu se současným katastrálním členěním. Dnes Komárov tvoří samosprávnou část města Opavy, odtud tedy název Opava-Komárov.

Mincovní složka

Dochované mince z nálezů byly zevrubně popsány Pavlem Radoměřským v roce 1956. Tato studie však byla bohužel publikována v málo dostupném Časopise Slezského muzea.⁵⁷⁰ Numismatická složka tak bývá často opomíjena a nebývá citována a uváděna v člancích věnujících se souhrnně nálezům z tohoto období na území České republiky. Chybí např. i v základním soupisu českých denárů a jejich nálezů z pera Františka Cacha.⁵⁷¹ Článek má tak za svůj cíl představit poklad nejen uceleně, tj. s mincemi a soškou najednou, ale také dopodrobna s jeho mincovní složkou, její revizí, novými poznatky a zařazením do kontextu ostatních nálezů.

⁵⁶⁷ Dnes je Komárov částí obce Opava.

⁵⁶⁸ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 14. 11. 1881).

⁵⁶⁹ Za „opavský nález“ jej na základě mylné dedukce, že byl poklad vyzdvižen na levém břehu dnešního toku, považoval RADOMĚŘSKÝ, P.: *Poklad*, s. 1, pozn. 2. Na levém břehu nového toku nebylo tehdy co prokopávat.

⁵⁷⁰ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Poklad*, s. 1–10.

⁵⁷¹ CACH, F.: *Nejstarší české mince. I.*; chybí také v soupise nejstarších českých ražeb, kde by měl být český exemplář Cach 3 uveden: HAHN, W.: *Die älteste böhmische Münzprägung*, s. 379–392, 558–561.

Osudy mincovní složky

Základní informace o nálezu čerpáme z několika málo nepřímých zmínek – z dopisů Václava Součka sekretáři muzejní společnosti A. J. Vrtátkovi, z jeho záznamů v oficiálních dokumentech uložených v Archivu Národního muzea a dvou stručných zprávách o nových akvizicích v periodikách Památky archeologické a Časopis muzea Království českého.⁵⁷²

Z pramenů vyplývá, že 14. 11. 1881 František Souček mistr zednický provádějící úpravu toku řeky Moravice daroval a poslal prostřednictvím svého syna Václava, jenž vedl korespondenci s muzeem, tyto předměty: „3 penízky, 1 soška a část řetízku“,⁵⁷³ které odkoupil od dělníků stavbu provádějících. Na dotaz o možnosti nákupu dalších předmětů odpovídá 25. 11. 1881 V. Souček, že na to „nelze ani pomyslet, neboť vše to co se našlo roznese dělníci a není po tom ani té sebe menší stopy. Já ještě mám tři penízky, které jsem pro sebe ponechatí minil ale pošlu je též na druhý týden do Vašeho museum.“⁵⁷⁴ Dále pak popisuje již citované okolnosti nálezů. K poslednímu dopisu ze dne 4. 12. 1881 připojuje zmíněné „tři penízky“.⁵⁷⁵ V následujících dochovaných dokumentech – návrhu na poděkování,⁵⁷⁶ poděkování samém⁵⁷⁷ a zprávách v již jmenovaný periodikách – je zmiňováno vedle sošky šest denárů.

Do Národního muzea se tak nepochybně, a to na dvakrát, dostalo šest mincí z nálezů. Jejich přesnější určení je však možné jen na základě dvou zmínek. Poslednímu dopisu V. Součka předchází záznam A. J. Vrtátka v přírůstkové knize Národního muzea ze dne 3. 12. 1881, ve kterém jsou do sbírky zapsány „tři mince stříbrné Jindřicha II. (váhy 4 gr.)“.⁵⁷⁸ Oproti tomu v Památkách archeologických je uveden popis: „Mince: 6 denárů nalezených pohromadě se stříbrnou soškou, právě uvedenou, blíže Komárova; dokud znalejší určití lze, náleží jeden Adelheidě, bábě císaře Oty III. (z let 991–995)), druhý císaři Jindřichu II. (1002–1024) a třetí jest saský z XI. stol. – od p. V. Součka v Prostějově; ...“⁵⁷⁹ P. Radoměřský se na základě této druhé zprávy domníval, že zbývající tři mince nebylo možné určit. Pisatelem zprávy v Památkách archeologických byl pravděpodobně jejich redaktor Josef Smolík.⁵⁸⁰

⁵⁷² Zprávy a drobnosti, s. 679–680; EMLER, J.: Valné shromáždění, s. 341.

⁵⁷³ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 14. 11. 1881).

⁵⁷⁴ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 25. 11. 1881).

⁵⁷⁵ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 4. 12. 1881).

⁵⁷⁶ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia („Poděkovatí se za dary. Vrtátka. Prot. 21.II. 2“ z 18. 12. 1881).

⁵⁷⁷ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1882, č. 5 (dopis z 27. 12. 1881).

⁵⁷⁸ Přírůstková kniha Národního muzea, přír. č. 32/1881 ze dne 3. 12. 1881.

⁵⁷⁹ Zprávy a drobnosti, Památky archeologické 11, 1881, s. 679.

⁵⁸⁰ Nikoli A. J. Vrtátka, jak se domnívá RADOMĚŘSKÝ, P.: Poklad, s. 2, pozn. 6, což níže zdůvodňuji.

Z pramenů a jejich časového zařazení však vyplývá, že první tři mince byly 3. 12. 1881 ještě před příchodem druhých tří (odeslány 4. 12. 1881 – v muzeu bezpečně před 18. 12. 1881) zapsány do přírůstkové knihy s poznámkou „*nalézají se při jeho daru archeologickém, zapsaným v protokolu archaeol. pod dnešním datem*“. Uloženy byly tedy spolu se soškou v oddělení historické archeologie, tj. v dnešním oddělení starších českých dějin.⁵⁸¹ Záznam v přírůstkové knize o zařazení druhých tří denárů do muzejní sbírky chybí. V návrhu na poděkování a poděkování samém označuje A. J. Vrtátko denáry jako „*šest mincí stříbrných z počátku 12. století*“.⁵⁸² Tato datace se odlišuje od popisu v Památkách archeologických a je tedy nasnadě, že druhé tři mince dostal k určení Josef Smolík, který jejich dataci opravil a publikoval. Další osudy všech šesti denárů nejsou známy.

Druhá část dochovaného torza nálezu taktéž čítající šest exemplářů měla poněkud jiné osudy. Až do roku 1956, kdy došlo k pořádání numismatické sbírky opavského gymnaziálního muzea externím numismatickým pracovníkem Slezského zemského muzea v Opavě Františkem Papouškem, se o ní nic nevědělo. Na základě jejího objevu publikoval komárovský nález Pavel Radoměřský.⁵⁸³ Původ mincí z gymnaziálního muzea dokládají záznamy k mincím připojené. Čtyři denáry (č. 1–3 a 6 viz níže), jak poznamenal tehdejší kustod sbírky Jan Neumann na původním sáčku, byly získány jako mince v Národním muzeu darem od Františka Součka („*Bracteaten. Ausgegraben bei der Flussumlegung an der Mohra. Geschenkt vom Herrn Unternehmer Souček*“). Dva denáry (č. 4 a 5) byly darovány muzeu obchodníkem Hirschem, jak vyplývá z textu na přiloženém lístku („*Kaiser Otto u. Adelheide, gef. beim Ausgraben des neuen Flussbettes 1881. Gesch. v. Kaufm. Hirsch*“).⁵⁸⁴

V rámci řešení grantového projektu „Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích“ měl být nález revidován. Prvotní informace ze Slezského zemského muzea však zněla, že jej nelze dohledat a že je již dlouho považován za ztracený. Teprve po nástupu nové kurátorky numismatické sbírky Věry Michnové se jí, ve spolupráci s autorem v roce 2007 podařilo ztracené mince dohledat a identifikovat.

Revize nálezu

K dochované mincovní složce nálezu, co se struktury týče, je v této části přistupováno nově zvláště při posuzování tří oto-adlétských denárů z majetku Slezského zemského muzea

⁵⁸¹ Nic nespovídá pro tvrzení Pavla Radoměřského (RADOMĚŘSKÝ, P.: *Poklad*, s. 2), že mince byly později odtrženy od beránka a bez udání lokality rozřazeny v numismatické sbírce Národního muzea.

⁵⁸² Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia („Poděkovati se za dary. Vrtátko. Prot. 21.II. 2“ z 18. 12. 1881); Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1882, č. 5 (dopis z 27. 12. 1881).

⁵⁸³ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Poklad*, s. 3.

⁵⁸⁴ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Poklad*, s. 3.

v Opavě. Z typologického hlediska můžeme u všech tří exemplářů sledovat jednu opakující se obrazovou náplň: na líci kříž (v jehož úhlech jsou umístěna písmena Otova jména, transformovaná do podoby ODDO), rub nese obraz stylizované církevní stavby (kaple či spíše kapličky). Pět decenníí uplynulých od doby prvního podchycení opavské části pokladu, přineslo za stále vzrůstajícího počtu dalších, avšak opakovaně se vyskytujících variant, nové – rozsáhlé uspořádání oto-adlétských denárů,⁵⁸⁵ které se zdá být přirozeným a logickým východiskem pro další možná řešení dlouhodobě sporných otázek provázejících tyto ražby. Dosavadní české materiálové studie⁵⁸⁶ zatím většinou opomíjely při svých popisech kupříkladu přítomnost značek, které jsou nezřídka součástí ať lícních či rubních mincovních obrazů oto- dlétských denárů; kde, s největší pravděpodobností při hojně raženém počtu těchto mincí, plnily snad prostou funkci související s označováním jejich jednotlivých (časově, či místně limitovaných ?) emisí. Oto-adlétské denáry jsou popisovány podle stávající typologie Very Hatz.

Katalog dochované části torza pokladu

1. ČECHY, Boleslav I. (935–972), mincovna *Praha*, denár 962/5–cca 970.

Av.: v perlovci rovnoramenný kříž s devíti body (0-3-3-3) v úhlech; vnější obvod – perlovec;

opis **BOLEZLAVDVX**

Rv.: kaplice s PER pod lomenicí;

opis **PRA'GVDIATLVS**

⁵⁸⁵ HATZ, V.: *Zur Frage*, s.107–143. Jejím východiskem byl materiál uveřejněný H. Dannenbergem a J. Menadierem. DANNENBERG, H.: *Die deutschen Münzen*; MENADIER, J.: *Deutsche Münzen*, s. 152–162, 167–172; 3, 1895, s. 237n. Trestí předchozích mnohaletých badání je jedna z dalších prací věnovaná dané problematice – HATZ, V.: *Die Otto-Adelheid-Pfennige*, s. 25–57. Autorka se v práci přiklání k období ražby oto-adlétských denárů za vlády Oty III., což ostatně představuje dnes převládající názor. Srv. SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa*. K místu ražby těchto východosaských obchodních mincí (v návaznosti na mincovnu Goslar) a ke společné ražbě Oty III. a Adelheidy (od roku 991 po smrti Otovy matky) jako poručnice jedenáctiletého Oty blíže HATZ, G.: *Otto-Adelheid-Pfennige*, s. 9–24.

⁵⁸⁶ KUČEROVSKÁ, T.: *Kelčský nález*, s. 63–187; KATZ, V.: *Nález mincí*, s. 10–22; RADOMĚRSKÝ, P.: *Poklad*, s. 5–6.

AR; 1,179 g; 20,74 x 20,45 mm; 0,5 h; místy nedoražené opisy, 1 zásek na líci (cca na 2 h).

RFA: Cu 4,75 %, Zn <0,3 %, Au 0,35 %, Pb 0,74 %, Bi <0,1 % Ag 94,03 %, Sn <0,1 %.

Určení: **Cach 3; Hahn BM 5.**

Lit.: Radoměský 1.

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-1.

Kom.: tato varianta typu Cach 3 je poměrně vzácná. Hahn udává pouze dva exempláře z tohoto páru razidel (kombinace V). Na rozdíl od většiny ostatních variant (3-3-3-0) má pootočené postavení kříže (0-3-3-3). Hahnem podchycené kusy pocházejí z nálezu v Kórníku a z vyobrazení uvedeného v publikacích Gustava Skalského a Zdeňka Petráně.⁵⁸⁷ Devítibodová varianta s PER pod kaplicí typu kříž /kaplice je nověji považována českými badateli za vůbec první českou ražbu.⁵⁸⁸ Zlomek tohoto devítibodového typu denáru avšak ve variantě s nápisem RƎP pod kaplicí byl nalezen v nedalekém pokladu zlomkového stříbra z Kelče (Kučerovská 1).

2. BAVORY, Jindřich II. (955–983, 985–995), mincovna *Řezno*, denár 985–995.

Av.: v perlovci rovnoramenný kříž s kroužkem – bodem – ničím – bodem v úhlech; vnější obvod – perlovec; opis **+NI•VHVVSVI**

Rv.: kaplice s MAO pod lomenicí; vnější obvod – perlovec;
opis **IRIII••RHIIVSA**

AR; 1,616 g; 22,79 x 23,03 mm; 5 h; líc excentrický k 7,5 h, záseky 2/6.

RFA: Cu 4,02 %, Zn <0,3 %, Au 0,28 %, Pb 0,73 %, Bi <0,1 %, Ag 94,67 %, Sn <0,1 %.

⁵⁸⁷ SKALSKÝ, G.: *Denár knížete Václava*, tab. I.7; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 194.

⁵⁸⁸ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 63–64; POLANSKÝ, L.: *Nález denáru bavorského vévody Jindřicha II.*, s. 140; PETRÁŇ, Z.: *Problematika*, s. 129–135.

Určení: **Hahn SC 22 f 1.3 + 77.**

Lit.: Radoměřský 2.

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-2.

Kom.: denár téhož typu se taktéž vyskytl v kelčském nálezu – Kučerovská 92.

3. ŠVÁBSKO, Ota III. (983–1002), mincovna *Štrasburk*, denár.

Av.: ve vroubkovaném obvodu rovnoramenný kříž s liliovitými zakončeními ramen; vnější obvod vroubkovaný;

opis ☩: +.OTTO[???]AIP

Rv.: ve vroubkovaném obvodu štrasburská kaplička;

opis [???]NTI[???]

AR; 0,995 g; 16,85 x 16,91 mm; 3 h; zprohýbaný, nedoražené opisy, rub špatně čitelný, záseky 3/1.

RFA: Cu 4,64 %, Zn <0,3 %, Au 0,22 %, Pb 0,67 %, Bi <0,1%, Ag 94,33%, Sn <0,1%.

Určení: **Danennberg 910 var.**

Lit.: Radoměřský 3.

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-3.

Kom.: denáry císaře Oty III. (983–1002) z mincovny Štrasburk avšak jiného typu byly také součástí kelčského nálezu. Kučerovská 66, 67 (typ Dannenberg 913).

4. SASKO, Ota a Adelheida, mincovna Goslar (?), denár po roce 983

Av.: ve vnitřním, částečně jemně vroubkovaném, částečně hladkém kruhu rovnoramenný kříž s D – O – D – O v úhlech; u prvního písmene O jedna tečka a u druhého O dvě tečky; obvod jemně vroubkovaný;

opis +D'IGR'A+R[?X]

Rv.: v hladkém kruhu kaplička s částečně (pouze na bocích stavby) zřetelnými příčnými břevny, uprostřed bod; obvod jemně vroubkovaný;

opis A[???]AH[LHT]

AR; 1,43 g; 19,10 x 19,02 mm; 11 h; ražba rubu je mírně excentrická k 9 hodinám, nedoražený, záseky 4/0.

RFA: Cu 5,45 %, Zn <0,3 %, Au 0,47 %, Pb 0,32 %, Bi 0,48 %, Ag 93,20 %; Sn <0,1%.

Určení: **Hatz III.6h.**

Lit.: Menadier, líc 37, 45, rub 20, písmo blízké č. 26; Radoměský 4.

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-4.

Kom.: Nápadně rovný střížek s poměrně zřetelnou ražbou líce, na rubu však s téměř nečitelným opisem, o to více však nápadnou, nezvykle subtilní kresbou kapličky; svým vzhledem náleží (s výjimkou pěti záseků, ověřujících kvalitu materiálu, které vidíme i na komárovském exempláři) k oněm málo oto-adlétským denárům, které zůstaly takto dochovány – bez známek zprohýbání, nastřihávání, či stop svědčících o lámání, nebo ohýbání střížků. Mince opatřené znaménky typu III skupiny 6h, přiřadila V. Hatz ve skupině švédských nálezů převážně k závěru 10. století a období následujícímu po jeho zlomu. Vezmeme-li pro srovnání čtyři mince z kelčského nálezů zařazené k totožnému typu III a stejné skupině a variantě 6h (jsou to kupříkladu

inv. č. VMO – N 10137, 10138, 10145, 10168)⁵⁸⁹ – je na prvý pohled nápadný nejen zcela jiný charakter písma, ale i celý odlišný ráz použitých razidel. S jemným provedením kresby a písma, které jeví značnou příbuznost s komárovským exemplářem, se v celém, poměrně obsáhlém kelčském souboru setkáváme pouze u tří mincí (inv. č. VMO – N 10124, 10203, 10209). Všechny tři mince náleží typu III a skupinám s čísly 6 a 7 (konkrétně variantám 6d a 7a). Vyznačují se obdobně jako i komárovský exemplář jemnou kresbou, dovedenou až do formy jakési „úspornosti“ obrazu, a především charakteristicky pojatým písmem v opisech mincí. Odhlédneme-li od užití unciálního C, provázejícího řadu oto-adlétských denárů, pak jsou dalším společným znakem písmena A s horní patkou vytaženou vlevo ve slově ATCAHLHT. Na lícni straně pak tečky v písmenu X (ve slově REX). Hlavním rozlišovacím znakem je u těchto denárů ovšem mimo užitého písma především podoba kapličky, s pouze naznačenými příčnými břevny při stěnách budovy. Dalším znakem je typicky jemně vroubkovaný vnější obvod, provázející většinou rub mince s obrazem kapličky – což vyvolává dojem stejného předobrazu, či stejné ruky tvůrce. Přesto, že rozřazování materiálu pouze podle znamének a jejich umístění v rámci lícního a rubního obrazu podle stávající typologie, může budít v první chvíli a za nedostatku většího množství zkoumaných mincí dojem jisté samoúčelnosti, je zřejmé, že u výše popsaného komárovského oto-adlétského denáru, a to – při možnostech jeho srovnání s odpovídající složkou depotu z Kelče, je jistá vazba na relativní časovou posloupnost zřejmá. Což ostatně ukáží a snad i potvrdí další výzkumy a jejich zpracování.

5. SASKO, Ota a Adelheida, mincovna *Goslar* (?), denár po roce 983.

⁵⁸⁹ Materiál, označený inventárními čísly s písmeny VMO – N, označuje mince z kelčského nálezu, které byly zapůjčeny ke studiu Vlastivědným muzeem v Olomouci. Za jejich zpřístupnění ke zpracování a možnost jejich publikace děkuji Mgr. Zdeně Hanuškové z numismatického oddělení olomouckého muzea.

Av.: ve vnitřním hladkém kruhu rovnoramenný kříž s O – O – D – D v úhlech; uvnitř obou písmen O tečky; obvod hladký;

opis +[?]IGR'A+REX [ve třech hořejších úhlech písmene X po jednom bodu]

Rv.: v hladkém kruhu kaplička se třemi příčnými břevny, uprostřed bod; obvod hladký;

opis: ATEAHLHT

AR; 1,351 g; 18,90 x 18,74 mm; 8 h; ražba aversu je mírně excentrická ke 12 hodinám, ražba reversu je posunutá více, opět směrem ke 12 hodinám. Mince je ve středu prasklá po celé čtvrtině obvodu vnitřního kruhu. Střížek je rovný, mírně zprohýbaný, na lící straně nese 7 záseků. Ražba je celkem zřetelná s výjimkou části opisu na rubu, který mezi 1 a 4 hodinou zcela chybí, a u posledních tří písmen opisu jsou zřetelné pouze spodní dříky písmen.

RFA: Cu 5,04 %, Zn <0,3 %, Au 0,15 %, Pb 0,52 %, Bi <0,1 %, Ag 94,20 %, Sn <0,1%.

Určení: **Hatz III.7b.**

Lit.: Menadier, líc 64v, rub 21v; Radoměský 5.⁵⁹⁰

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-5.

Kom.: Uvedený denár je dokladem jisté zákonitosti, kterou při třídění kelčského depotu již více jak před šedesáti léty zohledňoval také V. Katz. Vedle teček, zakomponovaných do mincovního obrazu, hrály totiž u oto-adlétských denárů nemalou roli rovněž tečky, spíše body dělicí slova v opise, či mnohem častěji se vyskytující body, které byly umístěny v jednotlivých úhlech písmene X na aversní straně ve slově REX. Opis, (jehož celé znění bylo +D'I GR'A + REX), končící písmenem X, měl tak často v úhlech mezi dříky písmene jeden (Menadier č. 26, 36, 39, 46),⁵⁹¹ nejčastěji však dva body (Menadier 14, 19, 59, 60, 76).⁵⁹² Menadier podchytil dokonce opis, kdy u písmene X bylo vždy po jednom bodu (tedy čtyři) v každém z jeho úhlů, a to u vyobrazení č. 50.⁵⁹³ Povšiml si rovněž jakési návaznosti mezi existencí těchto

⁵⁹⁰ Zde je nutno upozornit na jisté nepřesnosti, které se vloudily do textu při prvním popisu nálezů, srv.

RADOMĚSKÝ, P.: *Poklad*, s. 5. V citovaném článku u popisu oto-adlétského denáru číslo 5 (pro srovnání a snadnější orientaci se přidržujeme stejného číslování materiálu jak uvádí Radoměský), je publikován jednak nepřesný popis kapličky na rubu mince (kupříkladu bez charakteristického bodu uprostřed stavby), jednak je zaznamenána chybná váha, rozměry a citace literatury. Při korekturách zde došlo k přehození odstavce, neboť uvedená pasáž se opakuje a náleží k popisu předchozího denáru. Podrobná data k denáru č. 5 nebyla zaznamenána.

⁵⁹¹ MENADIER, J.: *Der Hochzeitspfennig*, s. 156, 157, 158.

⁵⁹² MENADIER, J.: *Der Hochzeitspfennig*, s. 155, 159, 161.

⁵⁹³ MENADIER, J.: *Der Hochzeitspfennig*, s. 158.

bodů a mincovním obrazem, stejně jako i písmem užitým v opise. Na spojitost tohoto vzájemného vztahu – tedy mincovního obrazu a podoby písmene X v opise neopomenul upozornit V. Katz (rovněž při determinaci materiálu z kelčského nálezů).⁵⁹⁴ Stejný typ denáru jako komárovský exemplář v soupise vyčlenil samostatně pod číslo 108, a to dokonce se zvláštním podrobným popisem.⁵⁹⁵

6. SASKO, Otto a Adelheida (?), mincovna (?), denár – následná ražba.

Av.: ve vnitřním hladkém, jemně vroubkovaném kruhu rovnoramenný kříž s O – D – O – D v úhlech; obvod hladký;
opis korumpovaný.

Rv.: v hladkém vnitřním kruhu kaplička vykreslená jednoduchou linií, bez vnitřního krovu, s pouze naznačenými svislými břevny; obvod hladký;
opis korumpovaný.

AR; 1,560 (0,855+0,705) g; 20,98 x 20,72 mm; 1 h; mince je v polovině prasklá,⁵⁹⁶ na lící straně má řadu rýh a oboustranně nese několik záseky 2/2.

RFA: Cu 3,91 %, Zn 0,60 %, Au 0,56 %, Pb 0,95 %, Bi 0,11 %, Ag 93,53 %, Sn 0,34 %.

Určení: **Hatz V**, vnější tvar střechy jako **2f3** (ovšem bez vnitřního naznačeného krovu), uvnitř budovy pouze naznačená svislá břevna jako u denárů skupiny **III.11b**;

Lit.: Menadier 71; Radoměský 6.

Naleziště: **Opava-Komárov 1881**; lokace: dnešní ústí Moravice do Opavy, při regulaci toku.

Sbírka: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. VK-6.

⁵⁹⁴ KATZ, V.: *Nález*, s. 17, č. 108.

⁵⁹⁵ KATZ, V.: *Nález*, s. 17. V popisu uvádí, že denár odpovídá Menadierovu vyobrazení číslo 19, s tím rozdílem, že písmeno X „má po tečce v hořejších třech úhlech“ (ve slově REX).

⁵⁹⁶ Že byl střížek rozlomený již v padesátých letech, je zřejmé z obrazové přílohy k článku P. Radoměského. RADOMĚSKÝ, P.: *Poklad*, č. 6.

Kom.: Právě tato mince se zcela vymyká ostatnímu materiálu a je nutno ji řadit mezi následné ražby. Střížek je větší, mincovní obraz zcela jiného charakteru než u denárů předchozích, písmo zkorumpované. Charakteristickým rysem této ražby je zcela zjednodušená kresba kapličky v rubu s pouze u stěn naznačenými *svislými* břevny, která má svůj předobraz v denárech, soustředěných V. Hatz k typu III do skupiny 11. V. Hatz takto přiřazený denár se v kelčském nálezu nachází pouze v jediném exempláři.

Nedochovaná část torza

Nedochovaná část torza nálezu z Národního muzea obsahovala, jak na základě výše uvedených pramenných zmínek vyplývá, tyto takto popsané mince:

3 denáry Jindřicha II.

1 denár Adelheidy, báby císaře Oty III. (z let 991–995)

1 denár císaře Jindřicha II. (1002–1024)

1 denár saský z XI. století.

Zatímco první tři denáry jsou pravděpodobně určeny J. A. Vrtátkem při zápisu do přírůstkové knihy Národního muzea, druhé tři určil nejspíše Josef Smolík pro Památky archeologické. Další indicii, jaké mince byly obsahem tohoto depotu, podává druhý dopis Václava Součka, ve kterém se píše: „*Penízky byly jen s malým rozdílem stejné, [jako tři denáry Jindřicha II. – pozn. aut.] na některých u křížků byla jedna na jiných dvě a více teček [následuje v závorce nákres tří křížů – první s jedním, druhý se dvěma a třetí se třemi body v každém úhlu kříže – pozn. aut.] tak asi to bylo na penízkách, které jsem viděl.*“⁵⁹⁷

Z obou záznamů lze vyvodit, že Václav Souček s nejvyšší pravděpodobností mohl vidět a viděl čtyř-, šesti- a devítibodové typy bavorských vévodů Jindřicha I. (948–955), Jindřicha II. (955–976, 985–995) z doby jeho první vlády a Jindřicha III. (983–985), z nichž tři, dle zápisu v přírůstkové knize Jindřicha II., zaslal Národnímu muzeu. Následující dvě mince (oto-adlétský denár a denár císaře Jindřicha II.) jsou poměrně jasně určené alespoň, co se přidělení panovníkům týče. Největší interpretační problém je denár označený jako „*saský z XI. století*“.⁵⁹⁸ Pavel Radoměský napsal, že pokud bychom považovali toto určení za pevné, museli bychom posunout konečné datování nálezu „*až do 2. poloviny 11. století, ne-*

⁵⁹⁷ Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia (dopis z 25. 11. 1881).

⁵⁹⁸ J. A. Vrtátko při poděkování V. Součkovi [Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia („Poděkovati se za dary. Vrtátko. Prot. 21.II. 2“ z 18. 12. 1881); Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1882, č. 5 (dopis z 27. 12. 1881)]píše o „*šesti mincích stříbrných z počátku 12. století*“. Vzhledem k dataci v Památkách archeologických a použití množného čísla se domnívám, že jde o pouhou chybu a správně má být „*z počátku 11. století*“.

li přímo na skloněk tohoto století“.⁵⁹⁹ Z tohoto důvodu určení mincí svými předchůdci zpochybnil a prohlásil, že „v přítomnosti jsou pro posouzení doby, kdy byl komárovský nález ukryt do země, směrodatné pouze mince uchované v Slezském zemském muzeu v Opavě“.⁶⁰⁰ S tímto tvrzením však není možné souhlasit. Jistě mohlo dojít k jakémukoli pochybení při určování, nicméně tímto způsobem bychom mohli zpochybnit určení jakéhokoli starého nedochovaného nálezu.

Je proto třeba k popisu přistupovat z pohledu presumpce neviny a nikoli naopak. Rekonstrukce toho, co mohlo být myšleno popisem „saský [denár] z XI. století“, je navíc velmi prostá a zapadá do širšího kontextu. Saským denárem doslova v této době bývaly označovány také mince známé dnes spíše jako tzv. křížové denáry (Sachsenpfennige,⁶⁰¹ Wendenpfennige, Randpfennige). Za saské z 11. století by ale mohly být také považovány například mince vévody Bernharda I. (973–1011).⁶⁰² Podle mého názoru však prosté označení „saský“, bez bližšího upřesnění, o které se ten, jenž mince popisoval nepochybně, jak dokládá určení předešlých dvou, snažil, svědčí pro denáry křížové.

Vyhodnocení mincovní složky

Revize komárovského pokladu ukázala, že nález mimo nezaregistrované kusy a vedle neznámého počtu bavorských denárů čtyř-, šesti- a devítibodového typu z let 948–985, obsahoval 12 mincí, a to:

- 1 denár český knížete Boleslava I. (935–972),
- 4 denáry bavorského vévody Jindřicha II. (955–976, 985–995), z toho jeden bezpečně z jeho druhé vlády,
- 1 denár švábský císaře Oty III. (983–1002),
- 1 denár císaře Jindřicha II. (1002–1024),
- 4 denáry tzv. oto-adlétské a
- 1 denár saský, pravděpodobně tzv. křížový.

Komárovský poklad tak sice datuje nedochovaná mince určená jako denár císaře Jindřicha II. z let 1002–1024), datace však odpovídá i zařazení nejmladší dochované minci císaře Oty III. (983–1002). Lze tedy jednoznačně konstatovat, že *terminus post quem* byly mince ukryty, je rok 1002.

⁵⁹⁹ RADOMĚRSKÝ, P.: *Poklad*, s. 3.

⁶⁰⁰ RADOMĚRSKÝ, P.: *Poklad*, s. 8.

⁶⁰¹ Dnes tak např. srv. KLUGE, B.: *Numismatik*, s. 97.

⁶⁰² KLUGE, B.: *Numismatik*, s. 318–319, č. 311.

O celkovém rozsahu nálezů nás informuje ve svém druhém dopise V. Souček. Píše že, než dělníci zpozorovali řetízky, „*před tím snad asi dvě lopaty penízků a sošek hodily do hlubiny*“. Je tedy nasnadě, že se jednalo o dosti rozsáhlý poklad obsahující vedle mincí, sošky a řetízky.

Svým obsahem i rozsahem nás přímo vybízí ke srovnání s neméně rozsáhlým pokladem z Kelče a nově objeveným z Kojetína-Popůvek.⁶⁰³ Kelčský a kojetínský nález jsou jediné nálezy tzv. sekaného stříbra na našem území, obsahující vedle celých mincí, velké množství různě velkých fragmentů mincí a šperků. Kelčský a komárovský poklad mají společné to, že všechny mince, resp. ražby stejných panovníků, identifikované v komárovském nálezu obsahuje i nález kelčský. Oba obsahovaly šperky či ozdoby. Kojetínský však neobsahuje žádný český denár (pokud jím není blíže neidentifikovatelný zlomek typu kříž s 9 body / kaplice).⁶⁰⁴ Dochovaný stav celých mincí všech tří nálezů (především záseky na mincích a jejich zprohýbání) svědčí pro jejich oběh v severském pobaltském obchodu. Komárovský a kelčský nález podle dochovaných složek byly pravděpodobně ukryty někdy po roce 1002 (*tpq* 1002 Komárov a 999 Kelč s tím, že obsahuje několik ražeb spadajících pravděpodobně až do počátku 11. století), tedy v době polského ovládnutí okolního území. Kojetínský depot je mladší, jeho *tpq* je 991.

Otázkou zůstává, obsahoval-li komárovský depot zlomkové stříbro z mincí a šperků. Dochované texty o ničem takovém nemluví, hovoří-li o vícero soškách a řetízcích, nikde nezmiňuje jejich případný fragmentální stav. Na druhou stranu při popsání způsobu objevení a vyzvednutí pokladu, nelze zcela vyloučit, že by poklad zlomkové stříbro neobsahoval. Stejně jako u kelčského pokladu, mohly nálezce prioritně zajímat pouze celé, dobře zachovalé kusy.⁶⁰⁵ Nicméně ani tento závěr nás neopravňuje k hypotetickému doplňování nedoložených částí pokladu.⁶⁰⁶ Jedinou potvrzenou či v písemnostech zmíněnou součástí depotu byly české, bavorské, švábské a saské denáry spolu s „*řetízky, které u sošek upevněny jsou ...*“ a „*snad asi dvě lopaty penízků a sošek.*“

⁶⁰³ NOVÁK, V. et al: *Depot*.

⁶⁰⁴ NOVÁK, V. et al: *Depot*, s. 127, č. 256.

⁶⁰⁵ Tak MICHNOVÁ et al., *Komárovský poklad*, s. 98–126.

⁶⁰⁶ Tak bohužel z neznámého důvodu NOVÁK, V. et al: *Depot*, s. 82, č. 3.

„Komárovský beránek“ – stříbrná zvířecí plastika

V naplaveném písku řeky Moravice, jak již bylo řečeno, dělníci přicházeli nejen na mince, ale též na „sošky“.⁶⁰⁷ Zachráněna pro muzejní sbírky však byla pouze jediná z nich. Ačkoliv byla v r. 1881 detailní publikace nálezu avizována, předmět upadl na více jak 40 let v zapomnění. K jejímu znovuobjevení přispěl až J. Schránil, který plastiku v rámci studie o významných raně středověkých nálezech a jejich výpovědi o kulturních proudech působících v raně středověkých Čechách důkladně popsal a pokusil se též o jeho první rozbor v pasáži *Stříbrný „Agnus Dei“ nalezený u Komárova ve Slezsku*.⁶⁰⁸ Právě touto studií se tedy datuje vznik dnes již tradičního označení předmětu jako komárovský „beránek“. V souvislosti s publikací výsledků výzkumu na nedalekém hradišti se předmětem zabýval B. Novotný, který dospěl k názoru, že zobrazované zvíře představuje koně a nikoliv beránka.⁶⁰⁹ Naposledy poznatky o předmětu v podobě hesel shrnuli M. Lutovský a D. Stehlíková.⁶¹⁰

Většina badatelů se opřela o Schránilovo určení zvířete jako beránka, které vyplývalo z interpretace kroužku na hlavě zvířete jako svatozáře, B. Novotný dospěl k závěru, že zobrazované zvíře by mohl být kůň. K. Benda ve zvířeti viděl pro změnu spíše býčka.⁶¹¹ Rozlišení druhu zvířete, který měla plastika představovat, má přitom naprosto odlišné další konotace směřující na jedné straně k interpretaci v rámci duchovního světa křesťanského a na straně druhé – podle B. Novotného a K. Bendy – pohanského. Jedná se o natolik unikátní předmět, že veškerá konkrétní přiřazení jsou hypotetická. Zvíře má znaky nejen beránka či koně, ale i další zvláštnosti, které jsou s těmito určeními v rozporu. Jde především o ztvárnění hlavy, na která jsou například vyobrazeny ostré zuby zvířete. Vzhledem k tomu, že jsme zatím nenalezli k předmětu přímou analogii, doporučovali bychom za vhodné se v budoucnosti držet obecného pojmenování zvířecí / animální plastika.⁶¹²

⁶⁰⁷ *Zprávy a drobnosti*, s. 679–680. Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda se za označením „sošky“ skrývaly pouze předměty obdobného charakteru jako komárovský beránek, nebo zda nemohl depot obsahovat i šperky.

⁶⁰⁸ SCHRÁNIL, J.: *Několik příspěvků*, s. 175–177.

⁶⁰⁹ NOVOTNÝ, B.: *Archeologický výzkum*, s. 72–73.

⁶¹⁰ LUTOVSKÝ, M.: *Encyklopedie*, s. 132; STEHLÍKOVÁ, Dana ed.: *Svatý Václav*, s. 166.

⁶¹¹ BENDA, K.: *Svatováclavská přilba*, s. 114.

⁶¹² Problematice zařazení komárovské plastiky do kontextu animálního šperku, kterému se věnuje K. Tomková, bude předmětem samostatného příspěvku publikovaného v některém z archeologických periodik.

Zvířecí plastika z komárovského nálezů. Sbirka Národní muzeum. Foto Jan Rendek.

Provedená rentgenová fluorescenční analýza prokázala, že všechny části plastiky, tj. figurka zvířete, podložní destička i řetízky se závěsy, byly vyrobeny ze stejně kvalitního stříbra. Porovnáme-li složení mincovního stříbra a výsledky analýzy měření z různých částí plastiky (tab. 1), pak je však patrné, že plastika byla vyrobena ze stříbra, které se odlišuje od mincovního kovu odlišným poměrem olova a zlata. I když technologický rozbor plastiky nebyl dokončen, je možno předběžně konstatovat, že se jedná o náročnou klenotnickou práci, kterou musel provádět zkušený odborník.

Č. měření	Popis	Cu	Zn	Au	Pb	Bi	Ag	Sn
16075	Denár 1	4,75	<0,3	0,35	0,74	<0,1	94,03	<0,1
16076	Denár 2	4,02	<0,3	0,28	0,73	<0,1	94,67	<0,1
16081	Denár 3	4,64	<0,3	0,22	0,67	<0,1	94,33	<0,1
16080	Denár 4	5,45	<0,3	0,47	0,32	0,48	93,20	<0,1
16079	Denár 5	5,04	<0,3	0,15	0,52	<0,1	94,20	<0,1
16077	Denár 6	3,91	0,60	0,56	0,95	0,11	93,53	0,34
16074	Zvíře – zadní levá část	3,84	<0,3	0,43	0,42	<0,1	95,19	<0,1
16088	Zvíře – zadní pravá část	3,20	<0,3	0,44	0,42	<0,1	95,90	<0,1
16089	Zvíře – podstavec uprostřed	2,09	<0,3	0,39	0,40	<0,1	97,05	<0,1
16090	Zvíře – přívěsek – celý	2,73	<0,3	0,50	0,27	<0,1	96,48	<0,1
16091	Zvíře – přívěsek střední	3,28	<0,3	0,53	0,44	<0,1	95,65	<0,1
16092	Zvíře – přívěsek malý	1,98	<0,3	0,52	0,25	<0,1	97,13	<0,1
16093	Zvíře – korálek s 1 přívěskem – spodní část	4,42	<0,3	0,31	0,55	<0,1	94,52	0,10
16094	Zvíře – korálek se 2 přívěsky – spodní část	3,92	<0,3	0,38	0,33	<0,1	95,06	0,26
16095	Zvíře – kroužek u 1 přívěsku	2,42	<0,3	0,34	0,31	<0,1	96,89	<0,1
16096	Zvíře – kroužek u 2 přívěsků	2,87	<0,3	0,51	0,53	<0,1	95,86	<0,1
16097	Zvíře – řetízek u 1 přívěsku mezi kroužkem a korálkem	2,04	<0,3	0,56	0,32	<0,1	97,00	<0,1
16098	Zvíře – levé ucho	4,24	<0,3	0,46	0,46	<0,1	94,67	0,13
16099	Zvíře – očko na hlavě	3,73	<0,3	0,32	0,51	<0,1	95,36	<0,1

Tabulka výsledků RFA kovů mincí a zvířecí plastiky. ÚJF AV ČR v Řeži. Měřil Marek Fikrle.

Datování depotu

K datování torza depotu můžeme přistoupit z různých stran. Datování zvířecí plastiky z Komárova se odvíjelo v minulosti jak od časového zařazení numismatického, tak dle zařazení předmětů, které byly v té které době považovány za analogie. J. Schráníl se domníval, že: „Soška beránka vznikla pod vlivy východními a jak ukazuje shoda s figurkami z nálezů Rudelsdorfského možno klást její vznik do doby kol roku 1000.“ Cítuje přitom denár náležející Jindřichu II (1002–1024) a další saský z 11. století.⁶¹³ P. Radoměský

⁶¹³ SCHRÁNIL, J.: *Několik příspěvků*, s. 177; SCHRÁNIL, J.: *Země české*, s. 19 uvádí „Z konce X. věku“.

přítom upozornil v souvislosti s vývojem numismatického poznání na možnou záměnu denárů 11. století s denáry století předcházejícího.⁶¹⁴ V případě zvažované shody s nálezem z Rudelsdorfu, dnešního Radzikówa, je třeba konstatovat, že zpracování animálního motivu je komárovské plastice dle dnešního stavu poznání více než vzdálené a opírat se o něj při datování nelze.

V letech 2015 a 2016 proběhl nový archeologický výzkum nedalekého hradiště u Komárova zcela měnící původní obraz vycházející především z výzkumu J. Poulika v letech 1946–1947 a později získaných dendrodat. Z nich vyplývalo, že k opevnění již od 9. století osídlené polohy došlo až v závěru 10., či na přelomu 10. a 11. století, fortifikace byla opravována ještě koncem 11. století a během 12. století zanikla – na rozdíl od osídlení, které je nadále doloženo.⁶¹⁵ Nový výzkum však ukázal na základě získaných dendrodat, že k opevnění došlo již ve 40.–60. let 10. století. Toto zjištění ve spojitosti s faktem, že opevnění bylo vystaveno technikou běžnou v polském prostředí, teprve čeká na svou historickou interpretaci.⁶¹⁶ Z tohoto pohledu se potenciální časový interval rozšiřuje, a to zvláště směrem k celému 11. století, aby poznatky numismatiky o moravských mincovních nálezech a zvláště depotech, tento interval opět zúžily na období zhruba první třetiny, eventuálně poloviny 11. století. Depoty, ukládané na Moravě ve 2. polovině 11. až ve 12. století se totiž vyznačují zcela odlišnými charakteristikami – denáry malého střížku, absencí českých denárů velkého střížku, stejně jako šperku v kombinaci s mincemi.⁶¹⁷ Pokud se vůbec na Moravě setkáváme s cizí mincí, tak v naprosté většině pochází od jižních sousedů, a jedná se hlavně o uherské denáry a rakouské feniky.

Torzo depotu z Komárova, ač rozsahem nevelké, zaujímá ve struktuře českých a moravských depotů velkého střížku významné postavení. Již P. Radoměský⁶¹⁸ si uvědomil význam tohoto nálezu pro V. Katzem na základě zpracování depotu v Kelči formulovaný názor, že bude třeba posunout hranice nálezů sekaného stříbra na území Moravy, kladené původně severněji. Ponechme nyní stranou diskusi, co je a co není „Hacksilberfund“⁶¹⁹ a problematiku významu rozlišování depotů s prezencí či absencí stříbra ve zlomkové podobě. Depoty v Kelči a Komárově, či resp. jejich dochované části v každém případě reprezentují poklady stříbra a skutečně – v souladu s názory výše uvedených badatelů – vyznačují jižní

⁶¹⁴ RADOMĚSKÝ, P.: *Poklad*, s. 3.

⁶¹⁵ KOUŘIL, P.: *Slovanské osídlení*, s. 35; PROCHÁZKA, R.: *Vývoj*, s. 151–152.

⁶¹⁶ KOUŘIL, P. – GRYC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 185–214, zvl. 209–213.

⁶¹⁷ Srov. HRUBÝ, V.: *Raně středověké poklady*, s. 83–106; CACH, F.: *Nejstarší české mince II*, s. 56–80.

⁶¹⁸ RADOMĚSKÝ, P.: *Poklad*, s. 7.

⁶¹⁹ V RADOMĚSKÝ, P.: *Poklad*, s. 7 je překvapivě komárovský depot označen jako poklad „sekaného stříbra“, i když autor zdůrazňuje, že tak činí v širším významu tohoto označení. Přitom v téže práci v pozn. 22 správně upozorňuje na některé české depoty, které by do této skupiny vlastně neměly být zahrnovány.

hranici jejich výskytu/jsou důkazem jižnější hranice jejich výskytu. Zajímavý je v této souvislosti i jejich širší kontext. Depot z Komárova leží v blízkosti hradiště, jehož fortifikace zřetelně ukazuje na polské, piastovské prostředí. Depot v Kelči není sice přímo vázán na blízké hradiště, avšak hradiště v Přerově – opět s konstrukcí polské stavební tradice – leží necelých 30 km západním směrem. V souladu s názory formulovanými P. Kouřilem, D. Prixem a M. Wihodou,⁶²⁰ lze oba depoty přiřknout období, kdy se Slezsko, Malopolsko a Morava dostaly pod svrchovanost polského státu. Expanzivní politika Piastovců na moravsko-slezském pomezí aktivizovala komunikace vedoucí Moravskou branou a vytvořila předpoklady pro průnik severského obchodu a s ním spojené zvyklosti tezaurování na toto území. Jejich historický kontext se tudíž odlišuje od kontextu soudobých depotů z českého území.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že komárovský nález představuje torzo depotu, jehož původní velikost a celkové složení neznáme. Z dochovaných částí a pramenných zmínek vyplývá, že se pravděpodobně nejedná o zcela klasický poklad sekaného stříbra „Hacksilberfund“, nicméně náleží k pokladům tohoto typu tezaurujícím stříbro a nalézaným v oblasti zahrnující přibližně území dnešního Polska. Nález vedle stříbrných figurek s řetízky a možná původně i šperků obsahoval časově poměrně rozsáhlou kolekci mincí počínaje minimálně 70. léty 10. století a konče někdy po roce 1002. Z výše uvedených informací tak vyplývá, že depot byl pravděpodobně zakopán nejdříve na počátku 11. století.

⁶²⁰ KOUŘIL, P.: *Slovanské osídlení*, s. 35; KOUŘIL, P. – PRIX, D. – WIHODA, M.: *Hrady českého Slezska*, s. 405, 412; KOUŘIL, P. – GRÝC, J.: *Hradiska*, s. 120–129 – zde však nelze souhlasit s výkladem, že Komárovský poklad je pokladem sekaného stříbra a že byl nalezen na předhradí. Mince byly zakopány v místě odděleném od hradiště řekou Moravicí.

3. 2. 4. 2. Kojetín-Popůvky (okr. Přerov) 1891, 2009–2013

Druhým depotem byl v roce 1891 učiněný nález v obci Kojetín (Nálezy 1651). Předpokládalo se, že se jedná o dnešní místní část Nového Jičína, avšak dohledaná archiválie potvrdila, že poklad evidovaný v Nálezech je depotem z města Kojetín u Kroměříže (okr. Přerov). Mělo se za to, že zde zaznamenané 4 mince z konce 10. století jsou torzem většího nálezu. Tato domněnka se potvrdila v roce 2009, kdy do obecného povědomí vstoupil nález odkrytý v katastru obce Popůvky, která je částí Kojetína. Před rokem 2009 byl tento depot postupně vysbíráván pomocí detektoru kovů. Ze soukromých rukou se jej podařilo v letech 2009–2012 odkoupit, a to včetně informace o lokalitě. Díky tomu byla v srpnu 2013 provedena dohledávka pracovníky Archeologického ústavu Akademie věd v Brně, která nejen ověřila místo nálezu, ale také ještě zdvojnásobila původní počet zachráněných mincí. Druhá dohledávka v roce 2014 již žádný nový materiál nepřinesla a lze tedy konstatovat, že se podařilo zbytek tohoto rozoraného depotu zlomkového stříbra vyjmout celý.

Poklad byl v roce 2016 zevrubně publikován, proto se zde omezím na jeho stručnou charakteristiku.⁶²¹ Dochovaná část celkem obsahuje 55 celých mincí a 227 zlomků mincí evropských a islámských, 2 celé a 16 zlomků šperků. Z toho je jedna celá a 150 zlomků islámských mincí z let 775 až 991 (997) ražených Abbásovci, Sámánovci, Bújovci, Zíjárovci na Středním Východě a povolžskými Bulhary v Povolží. Evropská složka obsahuje 54 celých a 77 zlomků z let 936 až 991 (1011) ražených převážně v německé části říše doplněné o vždy po jedné minci z italské části říše, Anglie a Dánska. *Tpq* ukrytí pokladu je tak rok 991, k samotnému uložení mohlo podle autorů dojít v letech 995/996, kam jsou dnes kladeny ražby saského vévody Bernharda. Ty však byly dříve považovány za mladší.

Vzhledem k tomu, že se jedná o poklad zlomkového stříbra, který na naše území přišel přes polsko-pobaltskou oblast, a i vzhledem k obsahu mincí Bernharda, jejichž ražba je dnes kladena do let 995–997,⁶²² a Oty III. z Kostnice (983–1002)⁶²³ předpokládám, že skutečná doba ukrytí pokladu mohla být až po roce 1002. To by také korespondovalo s datem obsazení Moravy polským Boleslavem Chrabrým. Právě s polským zábořem je spojován do objevení tohoto pokladu nález zlomkového stříbra z Kelče, jehož *tpq* je 1002, skutečná doba ukrytí pak cca po roce 1004. Obdobně tak i u tohoto pokladu můžeme předpokládat tuto spojitost a klást jeho ukrytí až do doby po roce 1002.

⁶²¹ NÁLEZY 1651; NOVÁK, V. et al.: *Depot*, 208 s.

⁶²² BRAHME, S.: *Zum Beginn*, s. 167–195.

⁶²³ KLEIN, U.: *Die Konstanzer Münzprägung*, s. 213–266.

Zajímavou skutečností je, že poklad neobsahoval jistě identifikovatelnou českou ražbu. Český tak pouze hypoteticky může být zlomek devítibodového typu kříž/kaplice ražený však nejen v Čechách, ale také v Bavorsch a Švábsku.⁶²⁴

⁶²⁴ NOVÁK, V. et al.: *Depot*, s. 127, č. 256.

3. 2. 4. 3. Kelč (okr. Vsetín) 1938, 1989–1994, 1997–1998

V rámci mého grantového projektu „Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích“, bylo započato s revizí největšího pokladu zlomkového stříbra nalezeného v Českých zemích. Depot byl objeven v říjnu roku 1938 při vyorávání brambor na poli u vrchu Strážné domkářem K. Hradilem. Z ohromného pokladu se podařilo podchytit pouze cca polovinu nálezu. Tu nejprve stručně či částečně publikovali V. Katz, J. Štěpková, J. Skutil, R. Turek a nakonec v roce 1996 souhrnně T. Kučerovská, která zpracovala 246+367 evropských denárů, 1+876 islámských mincí, 246 zlomků šperků, zlomky hliněné nádoby a torza rezné tkaniny. Tento materiál byl rozhojněn o nový, který se mi podařilo dohledat v muzejní pozůstalosti po J. Háskové v roce 2008. Ta převzala do muzejní sbírky v roce 1996 a 1998 nadvakrát dohledávky pokladu, které probíhaly pomocí detektoru kovů v letech 1989–1994 a 1997–1998.⁶²⁵

Největší část pokladu tak dnes vlastní Vlastivědné muzeum v Olomouci – 465 evropských, 875 islámských mincí, 237 zlomků šperků a 7 fragmentů textilu. Druhou nejpočetnější část má numismatické oddělení Národního muzea – 260 evropských, 345 islámských mincí a zlomků, 6 neurčitých a 61 šperkových zlomků. Muzeum a galerie Hranice vlastní 47 evropských mincí/zlomků, 52 neurčitých zlomků, 8 zlomků šperků a 1 fragment textilu, Muzeum regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí pouze jeden islámský zlomek. Moravské zemské muzeum v Brně a soukromá moravská sbírka disponují 23 evropskými mincemi a 1 celým dirhamem, soukromá sbírka z Přerova pak 3 evropskými a 1 islámským zlomkem. Současný výčet evidovaných kusů (798 evropských denárů a jejich zlomků, 1+1222 islámských mincí, 306 stříbrných zlomků šperků, 58 neurčitých zlomků a 8 textilních fragmentů), resp. počty v rámci dílčích položek odpovídají stavu k letošnímu roku, které se s probíhající revizí a podrobnou determinací zlomků nezpracované části mohou ještě měnit.

Po objevení poslední části torza pokladu byla zrevidována a nově publikována především početná islámská část⁶²⁶ a marginální římská a byzantská část pokladu.⁶²⁷ Nejnovější revizi české části přináším zde, viz níže. Revizí prochází či na ni čeká zbylý nemalý počet mincí a zlomků evropských ražeb a zlomků šperků.

⁶²⁵ KATZ, V.: *Nález*, s. 10–22; NÁLEZY 1652; SKUTIL, J.: *Význam*, s. 13–15, 34–38; ŠTĚPKOVÁ, J.: *Islámské stříbro*, s. 73–95; TÁŽ: *The Structure*, s. 73–95; TUREK, R.: *Zlomkové stříbro*, s. 83–113; CACH N 17; KUČEROVSKÁ, T.: *Nález*, s. 235–248; TÁŽ: *Ke struktuře*, s. 9–12; TÁŽ: *Kelčský nález*, s. 63–187; NOVÁK, V.: *Revize*, s. 45–108; TÝŽ: *The Kelč Hoard*, 115 s.; POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, L.: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603.

⁶²⁶ NOVÁK, V.: *Revize*, s. 45–108; TÝŽ: *The Kelč Hoard*, 115 s.

⁶²⁷ POLANSKÝ, L. – VACINOVÁ, L.: *The Roman and Byzantine Coins*, s. 599–603.

V poslední publikaci byla česká část reprezentována 3 denáry a 13 zlomky.⁶²⁸ Revize tohoto materiálu ukázala, že dva zlomky nelze považovat za české.⁶²⁹ Naproti tomu bylo identifikováno 8 českých zlomků a jedna celá mince z dohledávky v letech 1989–1994. Celý soubor tak k dnešnímu dni čítá 4 celé denáry a 19 jejich zlomků.⁶³⁰

1. ČECHY, Boleslav I. (935–972), mincovna Praha, denár.

Av.: v perlovém kruhu kříž s 9 body (☩ [3]-3-3-[0]) v úhlech;

opis nečitelný.

Rv.: kaplice s RΞP pod lomenicí;

opis ☩↑: [???]L[???]

AR; [0,466] g; [14,51 x 11,72] mm; 6 h; zlomek, silně deformovaný, zkroucený, s nepravidelnými výběžky vzniklými nastřížením.

Určení: **Hahn BM 9; Cach 2 var.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 1 jako Cach 3, Fiala 66.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10419.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Praha, denár typ kříž/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s (☩) ●●O● v úhlech;

opis 1 h ☩↑: +D[???]A[?]

Rv.: kaplice s [?N]O pod lomenicí;

opis 1 h ☩↑: [??????]TD(obrácené)

AR; [0,392] g; [18,09 x 11,29] mm; 11 h; zlomek, zprohýbaný.

Určení: **Cach 24.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 7 chybně jako Cach 25 v., Fiala 99.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10345.

⁶²⁸ KUČEROVSKÁ, T.: *Kelčský nález*, s. 85–89.

⁶²⁹ KUČEROVSKÁ, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 6 a s. 89, č. 16.

⁶³⁰ Vzhledem k zprohýbanosti zlomků a mincí jsou jejich skeny velmi neostré, proto nejsou připojeny.

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ ruka/kaplice.

Av.: ve vroubkovaném kruhu ruka;

opis ⤵: [??]LEZL[??]

Rv.: kaplice s [?] pod lomenicí;

opis 1 h ⤴: [??]AG[??].

AR; [0,276] g; [14,16 x 9,01] mm; 12 h; zlomek, zprohýbaný; záseky

Určení: **Cach 29.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 5 jako Cach 29, Fiala 153 v.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10351.

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kříž/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s (⤵) [••]O• v úhlech;

opis 12 h ⤵: [+]**BOV**[EZΛAVDV+•]

Rv.: kaplice s [VV?] pod lomenicí (část jednoho horního dříku viditelná);

opis 1 h ⤴: [+PPDΛGA]**CIV** (písmena I a V spojené rytou čárkou v ligaturu písmen NV).

AR; [0,342] g; [11,65 x 12,52] mm; 3 h; zlomek, zprohýbaný.

Určení: **Cach 32.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 4 chybně jako Cach 24 v., Fiala 84.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10348.

Kom. jiná razidla než u čísla 5. Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 4 chybně jako Cach
24 v.

5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kříž/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s (⤵) ••O• v úhlech;

opis 12 h ⤵: +**BOVEZLAV DVX**

Rv.: kaplice s **VV** pod lomenicí a • v lomenici;

opis 1 h ⤴: +**PPDAGACIV**

AR; 0,906 g; 18,77 x 19,21 mm; 1 h; zprohýbaný, při okraji nepatrně prasklý, záseky.

Určení: **Cach 32 var.**

Lit.: Katz, V.: *Nález*, s. 13, č. 3; Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 2 jako Cach 32, Fiala 127.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10011.

Kom. jiná razidla než u čísla 4.

6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kříž/kaplice.

Av.: ve vroubkovaném kruhu [kříž];

opis ♂↑: [??]ZLV[??]

Rv.: kaplice s [VV] pod lomenicí;

opis 11 h ♂↓: +dR[??]

AR; [0,31] g; [15,09 x 7,12] mm; zlomek.

Určení: **Cach 34**.

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303821.

7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ meč/kaplice.

Av.: v perlovém kruhu meč s kovadlinou;

opis ♂↑: X:II[??]

Rv.: kaplice s :Ξ pod lomenicí;

opis ♂↑: [??]+[??]

AR; [0,36] g; [12,14 x 16,05] mm; 12 h; zlomek, zprohýbaný.

Určení: **Cach 47 nová var.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303822.

Kom.: Lukas, J.: *Denáry mečového typu I*, nezná, denár je ale blízký typu C47:4g, a to jak opisem v líci s bezpatkovými písmeny II, tak v rubu sestavou pod lomenicí :Ξ včetně mezi : směřující patky neznámého písmene, má však pod :Ξ vyražen v opise křížek.

8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kotva/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu [kotva položená přes loď mezi dvěma] oblouky;

opis 1,5 h ⤴: +B^oLEZLAV•

Rv.: kaplice s oooo pod lomenicí;

opis 1 h ⤴: PR•AGA+O

AR; 1,187 g; 19,62 x 19,89 mm; 6 h; zprohýbaná, nastřižená.

Určení: **Cach 59.**

Lit.: Katz, V.: *Nález*, s. 13, č. 4; Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 3 jako Cach 59, Fiala 133.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10012.

9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kotva/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu [kotva položená přes loď mezi dvěma] oblouky;

opis ⤴: [?]B^oL[??]

Rv.: kaplice s [oooo] pod lomenicí;

opis 1 h ⤴: PR[??]

AR; [0,15] g; [9,67 x 10,01] mm; 6 h; ohlé okraje zlomku.

Určení: **Cach 59.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303823.

Kom.: část dochovaného obloučku na zlomku a jedinečné opisy líce i rubu shodné s razidly předchozího čísla 8, nedovolují jinou interpretaci než, že se jedná o typ Cach 59.

10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kříž/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s (⤴) O•OO v úhlech;

opis 12 h ⤴: XIOΛZZ[??]X

Rv.: kaplice s N pod lomenicí;

opis 11 h ⤴: [??]GACAI

AR; 1,00 g; 19,75 x 20,41 mm; 6 h; zprohýbaný, záseky, prasklý na 7 h.

Určení: **Cach 66.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303824.

11. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár typ kříž/kaplice.

Av.: v hladkém kruhu kříž s (☩) O • [? ?] v úhlech;

opis ☩↑: [??]LA[??]

Rv.: kaplice s [?] pod lomenicí;

opis ☩↑: [??V]C[??]

AR; [0,11] g; [8,14 x 10,15] mm; zlomek.

Určení: **Cach 76?** (popř. 25, 32, 65, 66, 78).

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303825.

Kom.: dle zbytku opisu na rubu pod pražci by mohlo jít o typ Cach 76, popř. o opisové
varianty typů Cach 25, 32, 65, 66 a 78.

12. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ kříž/hlava Krista.

Av.: ve vroubkovaném kruhu kříž s (☩) • [? ? ?] v úhlech;

opis: [??]

Rv.: ve vroubkovaném kruhu hlava Krista zředu;

opis ☩↑: [??]C[??]

AR; [0,24] g; [10,28 x 8,04] ;5 h; zlomek.

Určení: **Cach 82 var.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303826.

Kom.: razidla Poděbrady XXC.3.

13. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ kříž/hlava Krista.

Av.: ve vroubkovaném kruhu kříž s (☩) [? ? ?] v úhlech;

opis: [???

Rv.: ve vroubkovaném kruhu hlava Krista zředu;

opis: [???

AR; [0,106] g; [9,50 x 4,70] mm; zlomek.

Určení: **Cach 84.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 8 chybně jako Cach 112, Fiala 180, mincovna

Praha, s popisem: L: Ruka mezi dvěma značkami; R: Kotvovitý kříž, ve třech

kvadrantech po jedné kuličce, ve čtvrtém kvadrantu trojpraporek. Zlomek z obvodové části vznikl odstřihováním a lámáním. Užito bylo poměrně nové ražby.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Muzeum a galerie Hranice, inv. č. Muzeum a galerie Hranice, inv. č. VMP 131/64/11.

14. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ ruka/hlava Krista.

Av.: v hladkém kruhu ruka nalevo od ní → (kotva);

opis: [???

Rv.: ve vroubkovaném kruhu hlava Krista zředu;

opis: [???

AR; [0,127] g; [6,89 x 6,87] mm; zlomek.

Určení: **Cach 86.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 12 chybně jako ruka / poprsí, blíže neurčeno.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10394.

15. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, denár.

Av.: ve vroubkovaném kruhu [?];

opis ☩↓: [???]ZL[??]

Rv.: [? kaplice];

opis: [???]G[??]

AR; [0,133] g; [8,03 x 5,94] mm; zlomek, deformovaný přehýbáním a překládáním.

Určení: blíže neurčitelný.

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 13.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Muzeum a galerie Hranice, inv. č. VMP 131/64/15.

Kom.: dle užití vroubkovaného kruhu se pravděpodobně jedná o ražbu z období před fríským typem.

16. ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ ruka/kříž.

Av.: v hladkém kruhu ruka mezi [?];

opis $\cup \uparrow$: [??]Z \exists [??]

Rv.: v hladkém kruhu kříž s (\cup) \supset [? ? ?] v úhlech;

opis $\cup \uparrow$: [??]D \forall [??]

AR; [0,11] g; [8,67 x 8,16] mm; zlomek.

Určení: **typ kříž/ruka, tzv. fríský.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303827.

17. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad*, mincmistr Conrad, denár typ ruka/kříž.

Av.: v hladkém kruhu [ruka mezi o] a ω ;

opis: [??]

Rv.: [kříž] s kotvou z oblouku [??] v úhlech;

opis: [??]

AR; [0,055] g; [4,61 x 4,21] mm; zlomek.

Určení: **Cach 138 / 118 / 119.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 9 jako Cach 118, Fiala 187–191, 193–196.

mincovna Praha.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Muzeum a galerie Hranice, inv. č. VMP 131/64/18.

18. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, mincmistr Omeriz, denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka mezi ω a $[\Lambda]$, nad písmeny čárka;

opis $\mathfrak{U}\uparrow$: $[?V]XB[??]$

Rv.: v hladkém kruhu poprsí zprava, před ním křížek;

opis $\mathfrak{U}\uparrow$: $[???]XOM[??]$

AR; [0,21] g; [9,99 x 8,02] mm; 1,5 h; zlomek.

Určení: **Cach 123.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303828.

Kom.: tzv. ethelredský typ.

19. ČECHY, Boleslav II. (972–999) / **Emma** (989–1006) / **Soběslav** (981–995), denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka;

opis: $[???]A[??]$

Rv.: v hladkém kruhu poprsí;

opis: $[???]A[??]$

AR; [0,114] g; [8,59 x 6,35] mm; 7 h; zlomek, zprohýbaný.

Určení: **typ ruka/poprsí tzv. ethelredské.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 10 jako Cach 128 v., Fiala 239–251, mincovna
Praha, mincmistr Nacub.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor
K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Muzeum a galerie Hranice, inv. č. VMP 131/64/17.

20. ČECHY, Boleslav II. (972–999) / **Emma** (989–1006) / **Soběslav** (981–995), denár typ
ruka/poprsí.

Av.: v hladkém kruhu ruka;

opis: $[??]$

Rv.: v hladkém kruhu poprsí;

opis: $[??]$

AR; [0,059] g; [6,77 x 4,4] mm; 2 zlomky (rozlomeno druhotně).

Určení: **typ ruka/poprsí tzv. ethelredské.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 11 jako Cach 140, Fiala 257–261, mincovna Praha, mincmistr Zanta [?!].

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Muzeum a galerie Hranice, inv. č. VMP 131/64/16.

21. ČECHY, Boleslav III. (999–1002, 1003), mincovna *Praha*, mincmistr Mizleta, denár typ kaplice/kříž.

Av.: kaplice s [O]**MO** pod lomenicí;

opis ⤴: [??]**VSD**[??]

Rv.: v hladkém kruhu kříž s ▼ O [??] v úhlech;

opis ⤴: [??]**ETA**[??]

AR; [0,252] g; [11,71 x 10,48] mm; 4 h; zlomek, zprohýbaný.

Určení: **Cach 189.**

Lit.: Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 15 jako Cach 189, Fiala 334, 2911, 2912.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10354.

22. ČECHY, Boleslav III. (999–1002, 1003) typ trojramenný kříž/kříž 999–1002.

Av.: ve hladkém kruhu trojramenný kříž;

opis ⤴: [??]**VE**[R??]

Rv.: v hladkém kruhu kříž s (⤴) [? ?] ∴ **⤵** v úhlech;

opis ⤴: +[??]**CV**

AR; [0,21] g; [14,77 x 8,33] mm; zlomek.

Určení: **Cach 225.**

Lit.: nepublikován.

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **1989–1994**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Národní muzeum, inv. č. H5-303829.

Kom.: s novou datací typu Cach 226 na základě revize pokladů v Žatci, Hradci Králové a nového pokladu z Mladé Boleslavi-Podlázek (viz výše) do doby konce vlády Boleslava II. (972–999) je spojeno i nové zařazení typu Cach 225 s obdobnými opisovými koruptelami. Podle mého názoru spadá do doby vlády Boleslava III. (999–1002, 1003).⁶³¹

23. ČECHY, Boleslav III. (999–1002, 1003) či Boleslav Chrabrý (1003–1004), denár.

Av.: uprostřed pole silný kroužek s tečkou uvnitř;

opis 12 h ⤿: +NIIC+IIII

Rv.: v hladkém kruhu kříž se třemi body (⤿ 1-0-1-1);

opis 12 h ⤿: VTCSVLVV– [C obrácené, S ležetě, L převrácené].

AR; [1,030] g; [19,35] x 20,41 mm; 1,5 h; vylomený okraj mezi 6 a 9 h., zprohýbaný, záseky.

Určení: **Cach 197 var.**

Lit.: Katz, V.: *Nález*, s. 13, č. 4; Kučerovská, T.: *Kelčský nález*, s. 85, č. 14 jako Cach 197, Fiala 341, mincovna Praha, mincmistr Mizleta? [?!].

Naleziště: **Kelč** (okr. Vsetín) **říjen 1938**; lokalita: Strážné, říjen 1938 při vyorávání brambor K. Hradilem; 1989–1994 a 1997–1998 detektorové dohledávky.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10013.

Kom.: oproti Cach 197 má variantní opis rubu.

Česká část kelčského pokladu tak obsahuje 4 celé a 19 zlomků, z nichž až na jeden lze alespoň rámcově všechny určit. Ze 14 mincí popsanými T. Kučerovskou došlo k potvrzení atribuce (počítáme-li i variantní) pouze u 6 kusů, tři byly příliš konkrétní, jedna příliš široká, 4 zcela odlišné. Z celého souboru pak bylo možné konkrétně na variantu určit 17 mincí, 2 na více variant, tři na základní typ a jednu pouze rámcově na období před frízským typem.

Česká část obsahuje mince od počátku českého mincovnictví do konce krize českého státu v roce 1004, a to 1 kus Boleslava I., 17 mincí Boleslava II., dvě přiřaditelné Boleslavu II., Emmě (989–1006) či Soběslavu (981–995), dvě Boleslava III., jednu Boleslava III. či Boleslava Chrabrého. Nejmladší české ražby pokladu tak vznikly v letech 1002–1004, což je i *tpq* pro českou část pokladu.

Nejstarší českou ražbou je typ Cach 2 s variantním nápisem pod lomenicí RΞP, která patří mezi první české ražby vůbec. Zastoupení typů 10. století je v pokladu rozvrstveno mezi

⁶³¹ K staršímu chybnému zařazení typů Cach 225 a Cach 226 viz LUKAS, J.: *Poznámky II*, s. 97–111 a TÝŽ: *Poznámky III*, s. 1–10.

20 popsaných, resp. 19 určitelných exemplářů velice rovnoměrně – obsahuje skoro všechny typy – bavorsko-švábský starší (1: Cach 2 var.) i mladší v šesti kusech (6: Cach 24, 32, 32 var., 34, 66, 76?), se širokou rukou (1: Cach 29), mečový (1: Cach 47 var.), vzácný kotvový dokonce ve dvou kusech (2: Cach 59), byzantizující zastoupený třemi kusy (3: Cach 82 var., 84 a 86), dva ruka / kříž (2: Cach 138/118/119 a obecně fríský) a tři ethelredské (3: Cach 123 a dva blíže nepřirazené). Zajímavé je, že tři ze čtyř celých českých mincí patří spíše chronologicky starším mincím. Z výjimečných exemplářů soubor obsahuje novou neznámou variantu mečového typu Cach 47 a 2 kusy vzácného kotvového typu Cach 59. Z mincoven je zastoupena v naprosté většině Praha s dvěmi kusy mincmistrů Omerize a Mizlety a jedním exemplářem Vyšehrad.

Celý poklad je typickým příkladem depotu zlomkového stříbra a jako takový patří mezi poklady severské provenience. Po Kojetínu-Popůvkách je druhým nejjižnějším pokladem tohoto typu ve střední Evropě. Skládá se z několika složek. Nejstarší reprezentuje jeden římský denár císaře Trajána (112–117), 10. století pak 4 byzantské miliaresiony (945–976), denáry a jejich zlomky 23 českých (962–1004), jeden uherský (997–1038), 106+ západoevropských (901–1016), 342+ oto-adlétských a křížových konce 10. století, 1223 exemplářů islámských mincí (717–997) a 306 zlomků stříbrných šperků. Původ mincí souboru sahá od Anglie až po Střední Východ. Dobu ukrytí pokladu určuje uherský denár Štěpána (997–1038) typu LANCEA REGIS a odvisí od různých teorií jeho datace. V poslední době se spíše počítá s počátky jeho ražby v prvním desetiletí 11. století, jistě však po královské korunovaci Štěpána na přelomu roku 1000/1001.⁶³² Uherský denár spolu s českými ražbami krize českého státu tak datují ukrytí celého kelčského pokladu do období po roce 1001/1003.

⁶³² SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 121–132; TÝŽ: *Włócznia*, s. 98; KOVÁCS, L.: *Mincovníctví*, s. 72.

Moravské poklady závěrem

Dva ze tří doposud podchycených pokladů z území historické Moravy (Kelč a Kojetín-Popůvky) představují typické depoty zlomkového stříbra (tzv. Hacksilberfund) obsahující vedle celých šperků a mincí nejen evropského, ale také islámského původu i, a to v dominantním množství jejich zlomky. U třetího pokladu z Opavy-Komárova si bohužel nemůžeme být obdobným obsahem jisti. Dochované artefakty i zprávy hovoří pouze o celých mincích a špercích s řetízky. Tento poklad tak lze spíše přiřadit k těm pokladům, ve kterých dominuje složka celých mincí a šperků. Přesto i tyto jsou kladeny do spojitosti s poklady typu Hacksilberfund a s polsko-pobaltskou oblastí obchodu založeného na váženém zlomkovém stříbře.⁶³³ Tím se výrazně liší od pokladů z území vlastních Čech, u nichž „zlomková a šperková“ složka buď vůbec chybí, nebo je jen zcela marginální.⁶³⁴

⁶³³ JAKIMOWICZ, R.: *O pochodzeniu*, s. 103–137; POLANSKÝ, L.: *The 10th century Bohemian deniers*, s. 129–130; nejnověji s odvážnou hypotézou JANKOWIAK, M.: *Two systems*, s. 137–148.

⁶³⁴ Nepočítáme-li blíže nepopsaný poklad z Litoměřic (NÁLEZY 1437).

3. 2. 5. Uložení pokladů mincí 10. století

V raném období přemyslovského mincování používaly se jako schránky při ukládání mincovních pokladů do země téměř výlučně keramické nádoby.⁶³⁵ Tato praxe se udržela i v následujících staletích až do raného novověku, kdy začaly být poklady ukládány i do jiných schránek, zazdívány v budovách apod. Z celkem dvaceti nejstarších českých a moravských mincovních depotů denárů 10. století se keramické nádoby či jejich části dochovaly pouze u jedenácti (Čistěves, Hradec Králové, Chýšť, Choustník, Chrášťany, Kelč, Mančice, Ostroměř, Poděbrady, Stará Boleslav, Žatec). U novodvorského nálezu bezpečně víme, že byl ukryt rovněž v nádobce, bohužel nedochované. Naproti tomu chodovlický poklad byl do země vložen nejspíše pouze v jakémsi textilním váčku, a to bez nádoby. Kelčský poklad byl bezpochyby zabalen nejprve do textilního obalu a poté vložen do keramické nádoby, torza látky i nádoby se podařilo zachránit. Dochovaná látka je unikátním historickým pramenem (další spojené s nálezy mincí pochází až z 2. poloviny 13. století). Dokládá tak, že se stejná lněná tkanina používá pro tyto účely dlouhodobě.⁶³⁶ Z nálezového stavu mincí a šperků ze žateckého pokladu, uloženého původně v nádobce, jejíž horní část byla odorána, se usuzuje, že jeho obsah byl původně zabalen do jakési látky a tak vložen do nádoby. U zbývajících devíti pokladů chybějí informace nejen o tom, jak byly původně uloženy do země, ale často velmi torzovité a neúplné jsou i údaje o jejich velikosti a mincovním složení.

Jako keramické schránky sloužící k ukládání pokladů byly téměř výlučně používány láhve, které se k tomuto účelu nejlépe hodily. Jejich baňaté tělo poskytovalo totiž dobrou ochranu uloženým mincím a šperkům. Byly vybírány především menší láhve se širším hrdlem, do kterých bylo možné poklad snadno vložit, ale i vyjmout. Právě tyto dva znaky jsou důvodem, proč někdy vzpomínané mincovní schránky bývají v odborné literatuře spíše označovány jako lahvovité hrnce.

K ukládání pokladů nebyly používány nádoby zvlášť pro tento účel zhotovené, ale keramika běžně dostupná v tehdejších domácnostech. Některé nádoby byly již před vložením

⁶³⁵ Kapitola vychází z nepublikovaného rukopisu SLÁMA, J. – POLANSKÝ, L.: *Keramické nádoby použité jako schránky nejstarších českých mincovních pokladů*, Praha 2008 a publikovaného exkurzu BRAVERMANOVÁ, M.: *Rozbor textilních fragmentů z Kelče*, které vznikly jako výsledky grantového projektu GAČR 404/05/2134 *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*. Základní literaturou k problematice, ze které tato kapitola čerpá je: TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 485–535; RADOMĚRSKÝ, P. – RICHTER, M.: *Korpus*, s. 57–171. Zde publikovaný katalog obsahuje fotografie a perokresby pouze těch nádob, které jsem měl osobně možnost zpracovat.

⁶³⁶ BRAVERMANOVÁ, M.: *Rozbor*, s. 94–97; TÁŽ: *Analysis*, s. 107–111.

do země poškozené, jiné měly při okraji sekundárně zhotovené otvory. To, že byly použity láhve na povrchu zdobené a některé s keramickými značkami na dnech (což by obojí při vložení do země ztrácelo smysl), dokládá, že se nejednalo o speciální keramiku.

Vzhledem k tomu, že při nálezech zmíněných pokladů nebyl nikdy přítomen archeolog, řada informací o nich nám uniká. Nevíme například, jak byly nádoby zabezpečeny, aby do nich nepadala hlína. Pouze u mančického pokladu se domníváme, že dózovitou nádobku s pokladem přikryla poklička zhotovená ze dna jiné keramické nádoby. Staroboleslavskou láhev s pokladem vložili do země dnem vzhůru a tím dosáhli stejného cíle.

Choustnický a mančický poklad nechránily keramické láhve, ale nádoby jiných tvarů. U Choustníku to byla zoomorfní nádoba starším bádáním označovaná jako aquamanile.⁶³⁷ Vzhledem k tomu, že obřadní mytí rukou v liturgickém i profánním prostředí není u nás tak záhy doloženo (a nikde na území severně od Alp nejsou zatím tak starobylá aquamanilia bezpečně doložena), je tato funkční interpretace u choustnického nálezu nyní odmítána a hovoří se pouze o zoomorfní nádobce blíže nespecifikované funkce.⁶³⁸ Také dózovitá nádobka z Mančic je zatím v našem raně středověkém inventáři unikátem. Nejbližší má k jedné nádobce z pražského pohřebiště na Malovance.⁶³⁹

⁶³⁷ TUREK, R.: *K předrománským keramickým aquamaniliím*, s. 163–168.

⁶³⁸ KLÁPŠTĚ, J.: *Aquamanilia*, s. 131–146.

⁶³⁹ TOMKOVÁ, K.: *Hmotná kultura*, s. 290, obr. 17: 1258 1b.

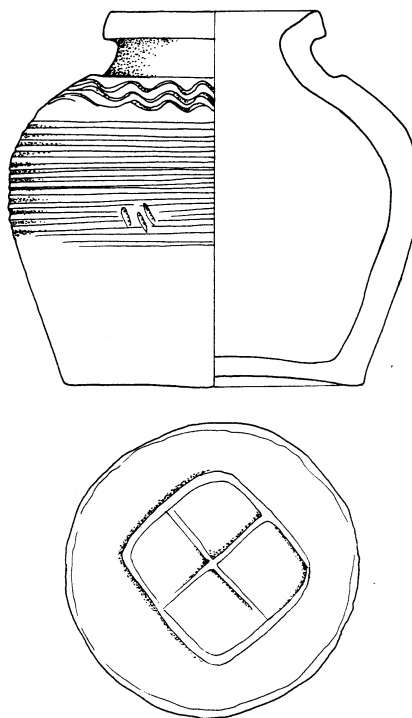
Lahvovitým nádobám v raně středověkém západoslovanském prostředí věnovalo již předchozí bádání značnou pozornost.⁶⁴⁰ Jejich nálezy v českých raně středověkých mincovních pokladech pocházející z časového úseku několika málo desetiletí nezachycují však vývojové tendence těchto nádob. Spíše ukazují na jejich značnou současnou tvarovou různorodost. Vzhledem k tomu, že v posledním období se jen nepatrně rozšířil nálezový fond nádob pocházejících z nejstarších českých a moravských mincovních nálezů, a to pouze o neúplné nádoby, zůstávají v podstatě v platnosti názory vyslovené o této keramice předchozím bádáním.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ VÁŇA, Z.: *Lahvovité tvary*, s. 105–150.

⁶⁴¹ TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 485–535; RADOMĚRSKÝ, P. – RICHTER, M.: *Korpus*, s. 57–171.

Katalog nádob

1. Čistěves (okr. Hradec Králové)

Nižší láhev mírně konického spodku přecházejícího širším zaobleným lomem ve vrchní, nepatrně vyklenutou část nádoby. Nízké, vně vytažené hrdlo s okrajem na vnitřní straně prožlabeným, na vnější kolmo seříznutým. Dno mírně konkávní s plastickou keramickou značkou děleného čtverce. Těsně pod hrdlem nízká pravidelná hřebenová vlnice, pod ní široký pruh nepravidelně tažených hřebenových pásů. Materiál promíšen ostřivem a pískem. Na vnější straně hlazena. Barva okrová. Tvrdé vypálení. Část okraje odlomena.

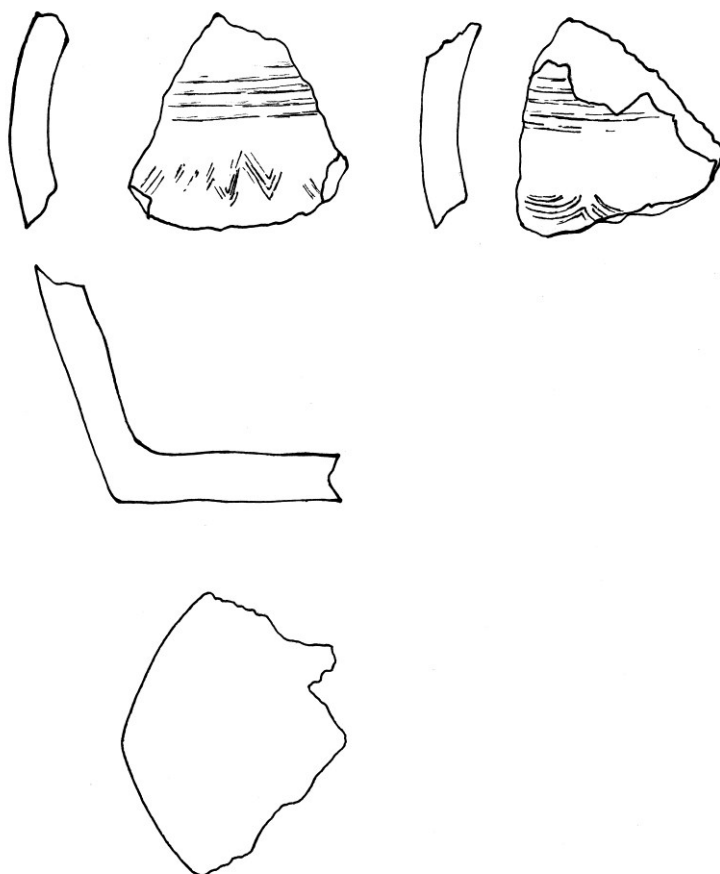
V: 100 mm.

Sbírka: Muzeum Východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 3298.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 490, obr. 1:7; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 69, obr. 1.

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová.

2. Hradec Králové

Kromě denárů byly v místě sekundárního uložení nalezeny čtyři zlomky patřící jedné nádobě, z nichž pouze dva na sebe navazují. Jejich malý počet nedovoluje její celkovou rekonstrukci a tím i určení jejího objemu. Obdobně vzhled střepů neumožňuje přesnější datování v rámci intervalu 10.–11. století. Bezprostřední souvislost s depotem nelze ani jednoznačně prokázat, ani vyloučit. S ohledem na to, že archeologický průzkum v místě původního uložení ve Veverkově ulici byl negativní, je souvislost denárů a uvedených zlomků pravděpodobná.

Zlomek dna přecházející ve spodní část těla, odhadovaný původní průměr mezi 6–7 cm. Dva zlomky stěn s nevýraznými stopami hřebenové výzdoby – pásu a vlnice. Pro zlomky je charakteristická barevná nehomogenita, kolísající mezi světle hnědou (vnější povrch, část

keramické hmoty dna), tmavší šedou (vnitřní hmota na řezu), světle šedou až okrově šedou (vnitřní stěna zlomků stěn). Povrchy stěn nesou stopy hlazení, makroskopicky patrné ostrživo vystupuje na vnější povrch, který je jemně drsný. Spojení hladkého rovného dna s tělem nádoby je plynulé bez okrajové lišty.

V (dochované části): neznáma, odhadovaný původní průměr dna: 60–70 mm.

Sbírka: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 77/1970.

Lit.: Sigl, J.: *Drobné záchranné výzkumy a průzkumy na území Hradce Králové v letech 1970–1976*, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 5, 1978, s. 55–65, zvl. s. 58.

Foto: Martin Frouz; kresba: Miloslava Housková.

3. Choustník (okr. Tábor)

Částečně u hrdla poničená nádoba konického tvaru s plochým, mírně konkávním dnem a se střechovitě uzavřeným hrdlem s nevelkým, nejspíše okrouhlým nálevním otvorem. Na jedné straně uzavřeného hrdla výlevka, původně snad tvarovaná do podoby zvířecí hlavičky. Na opačné straně ouško upravené jako zatočený zvířecí ocas. Ten zdoben šikmými rýhami. Povrch nádoby hladký. Na vnitřní straně stopy po modelování. Keramická hmota s příměsí slídy a ostrživa. Dobře vypálena. Barva světle šedá, místy až hnědošedá. U hrdla poničena.

V: 130–138 mm.

Sbírka: Blatské muzeum v Soběslavi.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 494, obr. 11; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 70, obr. 6.

4. Chrást'any (okr. Kolín)

Lahvovitá nádoba výrazně dvojkonického tvaru s poměrně ostrým lomem přibližně v polovině její výšky. Horní mírně nepravidelná část nádoby volně vybíhá v nepatrně rozevřené širší hrdlo, jehož okraj je odlámán. Ne zcela kruhové dno je hladké. Uvnitř nádoby stopy po modelování. Těsně pod hrdlem mnohonásobný rytý pás šroubovic, který nad lomem přechází ve dvě dvoj- až trojnásobné nízké vlnice. Na výduti a těsně pod ní je rytá šroubovice. Materiál silně promíšen slídou. Barva šedočerná, místy až hnědá. Vypálení dobré. Nádoba slepena z několika střepů a částečně doplněna.

V: 148 mm.

Sbírka: Národní muzeum.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 495, obr. 2:1; Radoměřský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 73, obr. 8.

Foto: Martin Frouz.

6. Chýšť (okr. Pardubice)

Dochovaná spodní část nádoby sestávající z 12 fragmentů má tvar vejčitého hrnce, kvůli nedochované části nelze s jistotou mluvit o lahvovitém tvaru celé nádoby. Ostré dno, spodní část směřující kónicky ven výše plynule navazuje na klenuté plece. Plece zdobeny rytou oběžnou šroubovicí provedenou jednohrotým nástrojem. Barva nádoby je hnědá s černými a šedými skvrnami, vnitřní strana je černá. Jako ostríva použito ve větší míře slidy.

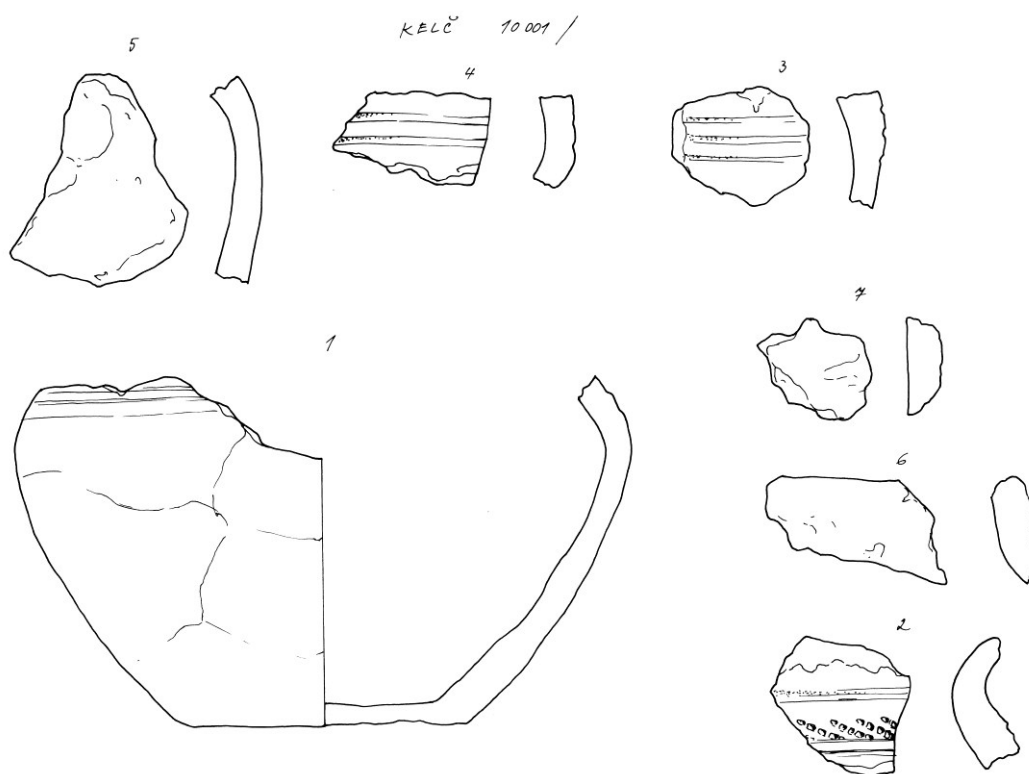
V: neznáma; odhadovaný původní průměr dna: 80 mm.

Sbírka: Východočeské muzeum v Pardubicích.

Lit.: Kašpárek, F. J.: *Nálezová nádoba*, s. 27–31.

7. Kelč (okr. Vsetín)

a. Keramika. Ze sekundární polohy bylo v Kelči získáno několik keramických úlomků, které s velkou pravděpodobností pocházejí z nádoby, která náležela k tamějšímu mincovnímu nálezů. Jedná se o část nádoby slepené z několika úlomků a potom se šesti samostatných zlomků. Z tohoto materiálu nelze určit tvar nádoby. Keramický materiál je promíšen hrubým ostřivem a tuhou. Na některých zlomcích je patrna výzdoba tvořená vodorovným pásem rýh a potom šikmých rýh. Na rovném dně o průměru asi 9 cm je zřejmé ostřívo. Chronologicky mohou nalezené keramické zlomky náležet do období zakopání kelčského pokladu.

V: neznáma; odhadovaný původní průměr dna: 90 mm.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 10001/1–7.

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová.

Lit.: nepublikována.

b. Textil.

Ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci a Městského muzea v Hranicích se dochovaly fragmenty textilních obalů pokladu (7 + 1 fragment), ve kterých byly mince uloženy. Na fragmentu N-10003 je viditelné původní použití plátna jako váčku. Ve všech případech se jedná o lněné plátno s nitěmi stkanými v zákrutu Z tkané plátnovou vazbou a s obdobnou dostavou. Na základě dostavy lze tkaninu rozdělit sice do čtyř skupin, na nejhrubší plátno (fragment bez. inv. č. a N-10006), hrubší (N-10004, 10005, 10007 a 10008), středně jemné

(N-10003) a jemnější plátno (N-10002), nicméně rozmezím 10–20 nití na cm v osnově i útku se jedná o přibližně stejně hrubé plátno pro raný středověk nejběžnější. Neznamená to však nutně, že se jedná o čtyři různé tkaniny. Rozdíl v hustotě dostavy mohl vzniknout při nestejném tkaní.

Inv. č., rozměry, hustota dostavy:

VMO-N-10002; 140 x 180 mm; 22 x 20 nití na cm.

VMO-N-10003; 140 x 140 mm; 20 x 16 nití na cm.

VMO-N-10004; 80 x 40 mm; 18 x 13 nití na cm.

VMO-N-10005; 110 x 200 mm; 18 x 13 nití na cm.

VMO-N-10006; 160 x 140 mm; 14 x 12 nití na cm.

VMO-N-10007; 110 x 90 mm; 18 x 14 nití na cm.

VMO-N-10008; 120 x 130 mm; 18 x 14 nití na cm.

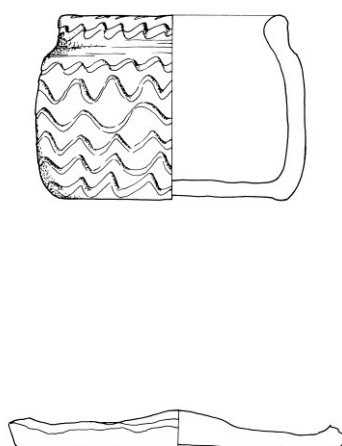
MMH-sine; 60 x 50 mm; 13 x 11 nití na cm.

Sbírka: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. N-10002 až 10008 (7 fragmentů);

Městské muzeum v Hranicích, bez. inv. č. (1 fragment).

Lit.: Bravermanová, M.: *Rozbor*, s. 94–97; táž: *Analysis*, s. 107–111.

8. Mančice (okr. Kolín)

a. Nízká válcovitá nádoba (dóza) mírně soudkovitého tvaru s nepatrně odsazeným válcovitým hrdlem. Okraj je zaoblený, svrchu zarovnaný. Dno mírně konkávní s nepatrnou obvodovou lištou. Na dně špatně patrné plastické lištičky někdy interpretované jako keramická značka ve tvaru kříže ve čtverci. Pod okrajem jednoduchá nízká vlnice. V místech nasazení hrdla pás kapkovitých vpichů; na ostatním povrchu nádoby pět jednoduchých mělkých nepravidelných vlnic. Keramická hmota promísená pískem. Na vnitřní straně stopy po horizontálním vyhlazování. Barva okrově hnědá, místy tmavošedá. Vypálení kvalitní.

V: 68 mm.

b. Nádoba byla patrně jako pokličkou přikryta dnem odlámaným z jiné nádoby. To mělo mírně konkávní tvar na obvodu s lištou. Stopy po obtáčení. Materiál promísen pískem. Barva hnědošedá. Vypálení velmi dobré.

V: průměr dna 118 mm.

Sbírka: Národní muzeum.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 495–496, obr. 2: 8a, 8b; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 69, obr. 2.

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová.

9. Ostroměř (okr. Jičín)

Nízká baňatá láhev se široce vyklenutým konickým spodkem přibližně v polovině výšky nádoby přecházejícím širokým zaobleným lomem v nižší, mírně na vnější straně vyklenuté podhrdlí. Z něho vychází širší a nižší vně vytažené hrdlo zakončené kolmo seříznutým okrajem na vnitřní straně prožlabeným. Nádoba na podhrdlí zdobena vodorovným pásem hřebenových rýh, který na spodu lemuje šikmo do leva překocný vlnicový pás, po kterém následuje přes baňatost vedený široký pás vodorovných rýh. Materiál promíšen ostrživem, které dobře patrné v dolní partii nádoby. V horní části nádoby stopy po vyhlazování, uvnitř stopy po modelování. Dno rovné s otisky snad dřívěk. Barva okrová, místy až šedá. Vypálení dobré.

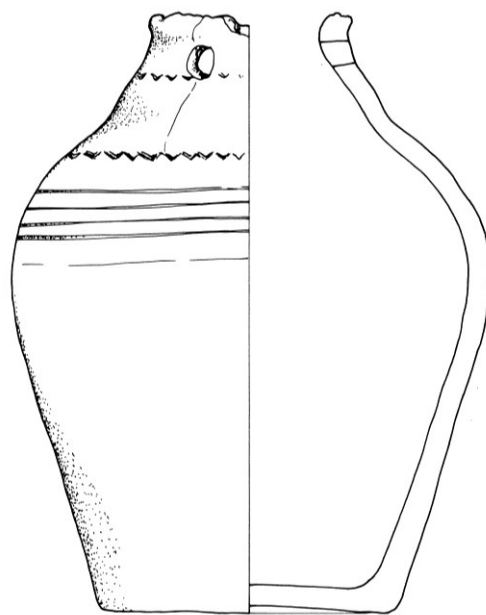
V: 113 mm.

Sbírka: Národní muzeum.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 498, obr. 2:3; Radoměřský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 69, obr. 3.

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová; kolorovaná kresba: Kronika obce Ostroměř.

10. Poděbrady (okr. Nymburk)

Baňatá láhev s největší výdutí posazenou nad polovinou její výšky. Mírně konicky vzhůru se rozevírající spodek nádoby přechází v obou výdut' a výrazněji klenuté podhrdlí. Z něho plynule vychází krátké konické hrdlo s odlámaným okrajem. Dno je mírně konkávní, hladké. Nádoba na povrchu drsná. Na podhrdlí pás jemných rýžek, nad baňatostí jsou dvě řady obdobných větších rýh a na baňatosti pás několika mělkých ostrých rýh. Keramická hmota s drobným ostrivem. Barva sienová, načervenalá, místy až šedá. Vypálení dobré. Nádoba slepena ze střepů. Okraj odláman.

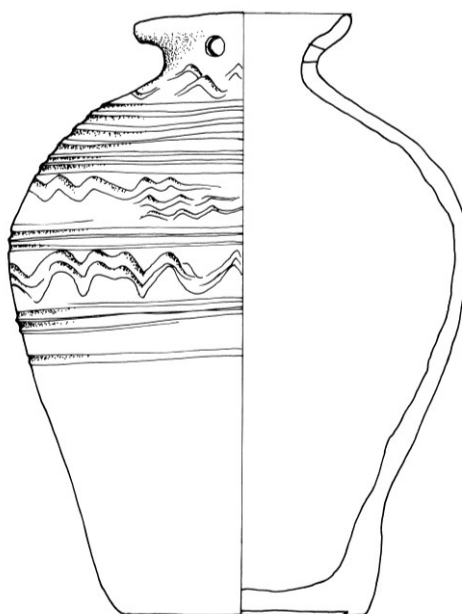
V: 156 mm

Sbírka: Polabské muzeum v Poděbradech

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 498–499, obr. 3:1; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 70, obr. 4.

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová.

11. Stará Boleslav (okr. Praha-východ)

Mírně nepravidelná soudkovitá láhev s krátkým, šikmo vzhůru vytaženým hrdlem a nepatrně profilovaným okrajem na vnitřní straně vyžlabeným. Nádobu od hrdla až po největší výduť bohatě zdobena. Ve výzdobě se celkem třikrát opakuje motiv dvojité nepravidelné vlnice a pod ní nepravidelné šroubovice. Povrch je vyhlazen, ve spodní partii nádoby mírně

nepravidelný tvar. Hladké dno má obvodovou lištu. Barva sienová, načervenalá. Vypálení dokonalé. U okraje poškozena. Na hrdle dva protilehlé provrtané otvory.

V: 150 mm.

Sbírka: Národní muzeum.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 499–501, obr 3:2; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 70, obr. 3

Foto: Martin Frouz; kresba: Vanda Příhonská-Pincová.

12. Žatec (okr. Louny)

Zbytek nádoby, jejíž vršek byl v minulosti odlámán (nejspíše odorán). Zachovaná spodní část nádoby má konický, mírně vyklenutý tvar plynule přecházející v oblou výduť s částí podhrdlí. Hrdlo nedochováno. Přesný původní tvar nelze rekonstruovat. Dno rovné s nízkou obvodovou lištou. V dochované části na podhrdlí pás vpichů, pod ním pás nízká šestinásobná vlnice lemovaná na spodu dvěma jednoduchými vlnicemi. Uvnitř nádoby stopy po modelování, na vnější straně vyhlazena. V keramické hmotě ostrivo. Barva šedočerná, místy nahnědlá. Dokonale vypálená.

V (dochované části): 125 mm.

Sbírka: Regionální muzeum K. A. Polánka v Žatci.

Lit.: Turek, R.: *České hradištní nálezy*, s. 502, obr. 5:1; Radoměský, P. – Richter, M.: *Korpus*, s. 73, obr. 7.

3. 2. 6. Poklady mincí 2. poloviny 10. století v českých zemích

Českých pokladů mincí 2. poloviny 10. století obsahujících více jak deset exemplářů tak v současné době známe pětadvacet z Čech a tři z Moravy.⁶⁴² Dvacet z nich bylo uloženo ještě před rokem 1002, tedy v době vlády českých Boleslavů. Větší část nálezů bohužel není vůbec dochována, u některých nemáme ani podrobné informace o obsahu a nálezových okolnostech. Česká skupina nálezů je charakteristická vysokým obsahem domácích mincí. Jediným nálezem s větším počtem cizích – bavorských – mincí je nejstarší nález z Nového Dvora.⁶⁴³ Významnou složku cizích mincí, přibližně jednu třetinu, obsahoval nález čistěveský.⁶⁴⁴ Poté následuje řada nálezů, ve kterých se vyskytují cizí mince maximálně v jednotlivých kusech. Výraznou výjimku zde tvoří moravské nálezy z Kelče a Kojetína-Popůvek, jež obsahovaly širokou škálu cizích mincí od antických, přes orientální až po soudobé bavorské a saské mince.⁶⁴⁵ Teprve v nejmladších nálezech obsahujících mince 10. století uložených po roce 1012 se opět objevují cizí ražby. Jedná se o nálezy z Žatce⁶⁴⁶ a Chlístova.⁶⁴⁷ Některé mladší nálezy s českými denáry 11. století obsahují i drobnou příměs cizích mincí 10. století – Želčany a Praha – Kanálská zahrada.⁶⁴⁸ Novou specifickou složkou depotů jsou nové drobné nálezy z období před i po počátku českého mincovnictví obsahující pouze mince bavorské – Cebiv-Bezemín, Přerov a Zálesí.⁶⁴⁹ (viz tab.).

Č	PNM	CN	N	Naleziště	Druh nálezů	tpq	Počet kusů,	z toho č.	Datum nálezů
1				CEBIV-BEZEMÍN	hromadný	937	12	0	před 2016
2	3	2	1424	ČIŠTĚVES	hromadný	990	356	247	1896
3	5	6	1425	DŘEVĚNICE	drobný	990	5	5	před či v 1938
4	6	505		HRADEC KRÁLOVÉ	hromadný	1012	přes 414	413	1970
5	7	10		CHLÍSTOV	hromadný	1012	přes 133	10	1904
6	8	11	1447	CHODOVLICE	hromadný	1002	asi 160	160	1928
7	9	12	1448	CHOUSTNÍK	hromadný	1004	přes 530	525	1923
8	10	13	1454	CHRÁŠTANY	hromadný	1012	asi 330	330	1897

⁶⁴² Viz výše kapitola Nálezy denárů 10. století v českých zemích.

⁶⁴³ FIALA, E.: *České denáry*, s. 152; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 22; NÁLEZY II.1, s. 10, č. 1422; CACH N 31.

⁶⁴⁴ FIALA, E.: *Nález Čistěveský*, s. 255–258, 337–346, tab. XXXV; SCHNEIDER, L.: *Silberfund*, s. 272–274; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 23; NÁLEZY II.1, s. 10, č. 1424; CACH N 2; POLANSKÝ, L.: *Denár Boleslava II.*, s. 64–65; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; viz též výše dodatek.

⁶⁴⁵ KATZ, V.: *Nález mincí*, s. 10–22; ŠTĚPKOVÁ, J.: *Islámské stříbro*, s. 73–96; NÁLEZY II.1, s. 54, č. 1652; CACH N 17; TUREK, R.: *Zlomkové stříbro*, s. 83–117; KUČEROVSKÁ, T.: *Nález*, s. 235–248; TÁŽ: *Kelčský nález*, s. 63–187; NOVÁK, V. et al., *Depot*.

⁶⁴⁶ PREIDEL, H.: *Der Silberschatz von Saatz*, s. 546–589; NÁLEZY II.1, s. 17, č. 1452; CACH N 54; RADOMĚRSKÝ, D.: *Der Silberschatz von Saatz*, s. 19–34; ČECH, P.: *Žatec*, s. 54–114.

⁶⁴⁷ MATĚJKA, J.: *Nález*, s. 73–75; ŠŮLA, J.: s. 17–18; CACH N 10.

⁶⁴⁸ NÁLEZY 1473 A 1478; CACH N 36 A 55.

⁶⁴⁹ Viz výše v předchozích kapitolách.

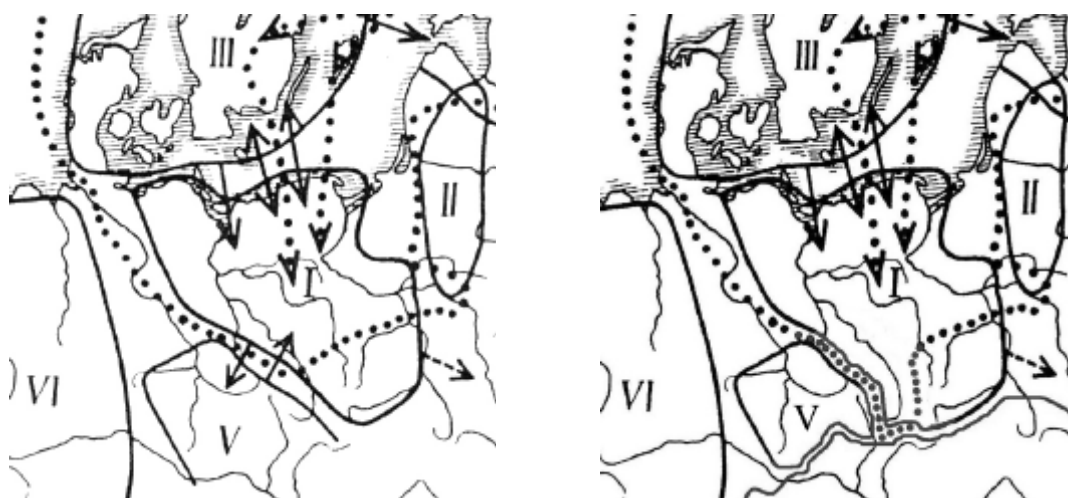
9				CHÝŠŤ	hromadný	989/999	přes 1500	1500	2015
10	11	17	1652	KELČ	zlomkový	1001	přes 1451	17	1938, 1989- 94, 1997-8
11	12		1651	KOJETÍN-POPŮVKY	zlomkový	995	přes 281	0 či 1 ?	1891, 2009-13
12	14	18	1426	KŘINEC	hromadný	995	přes 13	13	před či v 1829
13	16	21	1427	LIBICE NAD CIDLINOU 1	hromadný	990	10	10	1896
14	25	26	1428	LITOMĚŘICE 1	hromadný	990	?	2	před 1800
15	26	27	1429	LITOMĚŘICE 2	hromadný	990	?	3	okolo 1885
16	27		1437	LITOMĚŘICE 3	zlomkový	?	?	0	před 1892
17	29	30	1431	MANČICE 1	hromadný	990	přes 111	111	1890
18				MLADÁ BOLESLAV- PODLÁZKY	hromadný	998/999	přes 15	15	2011
19	34	31	1422	NOVÝ DVŮR	hromadný	974	asi 300	90	1869
20	13		1653	OPAVA-KOMÁROV	hromadný	1002	přes 12	1	1881
21	47	32	1433	OSTROMĚŘ	hromadný	990	asi 415	409	1903
22	48	33	1423	PODĚBRADY 1	hromadný	974	asi 300	?	okolo 1885
23	49	34	1434	PODĚBRADY 2	hromadný	990	přes 1410	1408	1936
24		36	1473	PRAHA - KANÁLSKÁ ZAHRAHA	hromadný	1050	přes 3000	2991	1894
25	55	38	1445	PRAHA-OLŠANY	hromadný	1002	přes 4	4	1853
26	61			PŘEROV 1	drobný	975/985	3 či 5	0	1990
27				SBĚŘ	hromadný	962	5	0	před 1901
28	67	44	1436	STARÁ BOLESLAV 2	hromadný	990	přes 1015	1015	1931
29	75		1438	ŠLUKNOV	hromadný	?	?	?	po 1880
30	76	50	1442	ÚSTÍ NAD LABEM- OKOLÍ	drobný ?	995	? 2	2	před 1895
31				ZÁLESÍ	drobný	948	4	0	před 2015
32	78			ZBEČNO	drobný	1012	9	1	1938
33	79	54	1452	ŽATEC	hromadný	1004	357	191	1937
34	80	55	1478	ŽELČANY	hromadný	1050	přes 2116	2083	1884

Co se týče nemincovní složky, problematická je otázka mančického nálezu, který obsahoval vedle českých mincí 10. století údajně i velmi mladší mince bavorské a rakouské. Čtyři kusy sekaného stříbra z tohoto nálezu tak nelze blíže časově zařadit.⁶⁵⁰ Celé šperky obsahovaly nálezy Čistěves,⁶⁵¹ Chodovlice⁶⁵² a Žatec.⁶⁵³ Stříbrné polotovary – tyčinky a

⁶⁵⁰ FIALA, E.: *České denáry*, s. 156; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 23; FIALA, E.: *Nález*, s. 256; SKALSKÝ, G.: *Poznámky k nálezu mančickému*, s. 119–121; TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 495–498; NÁLEZY II.1, s. 12, č. 1431; CACH N 30.

⁶⁵¹ FIALA, E.: *Nález*, s. 255–258, 337–346, tab. XXXV; SCHNEIDER, L.: *Silberfund*, s. 272–274; TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 490–493; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 106–117.

drátky – pak nálezy v Chodovlicích a Žatci. Vyloženě zlomkové stříbro z mincí a šperků obsahovaly pouze nálezy z Kelče a z Kojetína-Popůvek.⁶⁵⁴ Na základě obsahu nálezů lze tak konstatovat, že české nálezy nepatří mezi nálezy zlomkového stříbra. Jedinými nálezy tohoto typu u nás jsou moravské nálezy z Kelče a z Kojetína-Popůvek, které svým obsahem plně zapadá mezi obdobné nálezy polské. České nálezy tak tvoří zcela specifickou skupinu. Obsahem ukládaným do země se tak velice liší od okolních oblastí, zejména od říšské (německé) a pobaltské (polsko-skandinávské). Lze tak upravit staré Jakimowiczovo teritoriální rozdělení nálezů do skupin podle svého obsahu tak, že oblast střední a severní Moravy nepatří na počátku 11. století do skupiny V („české“), ale do skupiny I („polské“).⁶⁵⁵

Skupiny pokladů podle Romana Jakimowicze

původní mapa

upravená mapa

Zde je třeba říci, že v případě mnoha nálezů, které byly v době svého objevení považovány za zachráněné ze své větší části či údajně celé, se dnes s odstupem času dovídáme, že tomu tak nebylo. Zdá se, že v některých případech mohla být zatajena druhá nádoba, tak možná v případě nálezu v Čistěvsi a Hradci Králové, či si nálezci rozebrali tu část nálezu, která byla dobře dochována.⁶⁵⁶

V české numismatické literatuře se neustále setkáváme s názorem, že české nálezy byly zakopávány v dobách válek a nepokojů v blízkosti dálkových obchodních tras

⁶⁵² SKALSKÝ, G. – SCHRÁNIL, J.: *Nález*, s. 49–50; *NÁLEZY II.1*, s. 15, č. 1447; CACH N 11.

⁶⁵³ PREIDEL, H.: *Der Silberschatz*, s. 546–589; TUREK, R.: *Zlomkové stříbro*, s. 107; ČECH, P.: *Žatec*, s. 79–80.

⁶⁵⁴ KATZ, V.: *Nález mincí*, s. 10–22; ŠTĚPKOVÁ, J.: *Islámské stříbro*, s. 73–96; *NÁLEZY II.1*, s. 54, č. 1652; CACH N 17; TUREK, R.: *Zlomkové stříbro*, s. 83–117; KUČEROVSKÁ, T.: *Nález*, s. 235–248; TÁŽ: *Kelčský nález*, s. 63–187; NOVÁK, V. et al., *Depot*; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 114.

⁶⁵⁵ JAKIMOWICZ, R.: *O pochodzeniu*, s. 103–137.

⁶⁵⁶ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 84–86, 101–103; KUČEROVSKÁ, T.: *Nález*, s. 236; TÁŽ: *Kelčský nález*, s. 174–175.

obchodníky putujícími skrze České země do oblasti Pobaltí. Tyto nálezy se opravdu nacházejí poblíž těchto tras, zároveň se však také objevují v blízkosti významných českých hradišť. Díky obsahu a lokalizaci těchto nálezů lze spíše podpořit domněnku v literatuře již zmíněnou, že se jedná o domácí tezauraci mincí, pravděpodobně prováděnou příslušníky vládní elity, kteří byly pověřeni správou vybraných hradišť.⁶⁵⁷ Jedinou výjimkou by tu byl poklad ze Žatce, který vedle mincí a šperků obsahoval velké množství stříbrných polotovarů. Zde je na místě uvažovat o možnosti ukrytí pokladu řemeslníkem či místním obchodníkem s tímto zbožím.⁶⁵⁸

Revize nálezů přináší také přesnější informace o době uložení českých nálezů. Dle starších názorů byly nálezy ukládány do země v období válek a nepokojů. Tak byly nálezy datovány k roku 995, kdy byli vyvražďeni Slavníkovci, či k letům 1003 až 1004, kdy došlo k několika válečným změnám na českém trůnu.⁶⁵⁹ Nové datace však v souladu s dnes již obecně přijímaným názorem na ukládání pokladů ukazují, že nálezy byly naopak uloženy v klidných dobách mezi těmito událostmi.⁶⁶⁰ Události samotné jsou pak daleko spíše příčinou, proč tyto poklady nebyly ze země vyzdvíženy a použity. Tak tomu s největší pravděpodobností je u revidovaných nálezů z Čistěvsí, Poděbrad (oba uloženy po r. 990 a pravděpodobně před rokem 995) a Kelče (po roce 1001/1003), a nic nenasvědčuje tomu, že by tomu nemohlo tak být i u ostatních nálezů.

Na přelomu 80. a 90. let dochází v Čechách k rozmachu mincovnictví nejen co do objemu ražeb, ale také k organizačnímu rozkvětu. Na mincích se objevují jména nových mincoven, přibývají jména mincmistrů a mince samotné vydávají vedle panovníka i jeho žena Emma⁶⁶¹ a synové Slavníka, Soběslav a biskup Vojtěch.⁶⁶² Co je k tomu opravňovalo? Dříve byl předpokládán mincovní regál v držení panovníka.⁶⁶³ Vysvětlení existence jiných ražeb než vládních tím, že Emma razí díky svému královskému původu⁶⁶⁴ a že Slavníkovci regál

⁶⁵⁷ TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 490–499, 522; SKALSKÝ, G.: *Český obchod*, s. 40–41; KIERSNOWSKI, R.: *Česká mince*, s. 67–98; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Kilka uwag*, s. 133–162; RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 86–87; WARNKE, Ch.: *Zur Problematik*, s. 302–310; SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa*, s. 65–69; HÁSKOVÁ, J.: *Česká mince*, s. 21; TÁŽ, *K úloze biskupa*, s. 49–54; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, Praha 1998, s. 41–42; RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 80 (typ 48), 90.

⁶⁵⁸ ČECH, P.: *Žatec*, s. 79–80.

⁶⁵⁹ KRZEMIENSKA, B.: *Krise*, s. 497–532; ŽEMLIČKA, J.: *Expanse*, s. 205–222; TÝŽ, *Das „Reich“*, s. 267–278; TÝŽ, *Čechy v době knížecí*, s. 33–51; *Přemyslovský stát*, passim.

⁶⁶⁰ WARNKE, Ch.: *Zur Problematik*, s. 302–310.

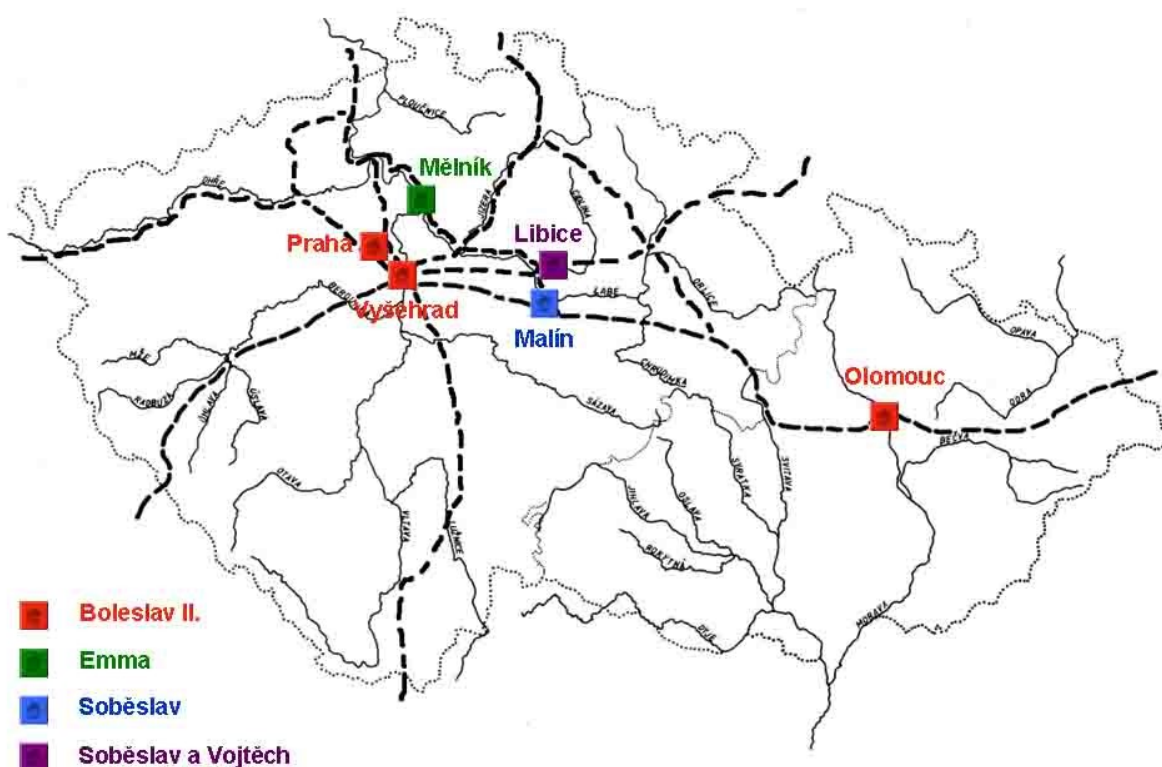
⁶⁶¹ POLANSKÝ, L.: *Spory*, s. 27–48. Novější doplněné a rozšířené vydání viz: POLANSKÝ, L.: *Pře*, s. 11–44.

⁶⁶² Naposledy LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 89–130. Tam i starší literatura.

⁶⁶³ FIALA, E.: *České denáry*, s. 55–61; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 6–8; POŠVÁŘ, J.: *Mincovní regál*, s. 38–39; TÝŽ, *K organizaci*, s. 46–47; TÝŽ, *Mincovní právo*, s. 103; TÝŽ, *Vývoj*, s. 22; HÁSKOVÁ, J.: *K úloze*, s. 49–54.

⁶⁶⁴ HÁSKOVÁ, J.: *Emma Regina*, s. 81–89; POLANSKÝ, L.: *Spory*, s. 44, 48. Tam i veškerá starší literatura.

usurpovali,⁶⁶⁵ je z historického hlediska neudržitelné. Stejně tak nelze jednoznačně přijmout nejnovější názor zcela zpochybňující existenci mincovního regálu.⁶⁶⁶ Odpověď se pravděpodobně nachází někde mezi. V tomto případě nám možná může pomoci genealogie. Slavníkovci byli s vysokou pravděpodobností s Přemyslovci spřízněni po přeslici.⁶⁶⁷ Právo razit mince by tak mohlo být vázáno k vládnoucímu rodu jako celku a jeho využití by záviselo na ekonomických možnostech člena rodu. Mince tak mohli razit ti, kteří byli zajištěni stabilní apanáží v podobě zisků a vlády nad některým z hradských okrsků.⁶⁶⁸

Mincovny v 2. polovině 10. století.

⁶⁶⁵ HÁSKOVÁ, J.: Slavníkovci v historické výpovědi svých mincí, *Archeologické rozhledy* 47, 1995, s. 225; TÁŽ, *K úloze*, s. 49–54.

⁶⁶⁶ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 141, 155–156; LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 90–93.

⁶⁶⁷ SLÁMA, J.: *Slavníkovci*, s. 184–188; TÝŽ, *Die*, s. 441–443; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 419–440; ŽEMLIČKA, J.: *Přemyslovci – Piastovci – Slavníkovci*, s. 37–48; TÝŽ, *Přemyslovci. Jak žili*, s. 43–45; *Přemyslovci. Budování českého státu*, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, 779 s.

⁶⁶⁸ POLANSKÝ, L.: *Spory*, s. 44, 48; TÝŽ, *Mince*, s. 126–149; TÝŽ, *Oldřich*, s. 133–144.

3. 3. České mincovnictví konce 10. století

3. 3. 1. Imitativní ražby a soudobá falsa

Když v roce 1986 opublikoval W. Hahn svou přednášku o imitativních ražbách vytvořil tak přes okamžité odmítavé postoje českých numismatiků fenomén, se kterým se setkáváme v literatuře dodnes.⁶⁶⁹ Základní myšlenkou Hahnovy práce bylo vyčlenění části napodobenin či beischlägů a fals bavorsko-švábských mincí z let 948–985 tzv. 3, 9, 6 a 4 bodových variant typu kříž / kaplice, které nemají vazbu na oficiální ražby a hledání jejich jiného původu. Při této akci však spojil do jedné skupiny, kterou nazval imitativními ražbami, různé typy mincí. Pod jedno označení se tak dostávají ražby s nečitelnými (korumpovanými, degenerovanými či barbarizovanými) opisy a nápisy pod lomenicí, mince, na kterých jsou písmena nahrazena nic neříkajícími puncí či vrypy (různé čáry, kroužky, křížky, body či ryté čárky), hybridní ražby spojující razidla českých a bavorských panovníků, a to vše jak v kvalitním provedení ze stříbra, tak falešném z různě pokovených měděných střížků. Tyto mince se objevují souběžně s bavorskými, švábskými a českými mincemi stejných typů v hromadných nálezech především severně od našeho území, v menší míře pak také u nás.⁶⁷⁰ Zde většinou jako ztrátové jednotlivé kusy.

Z rozložení jejich nálezů, kdy se nevyskytují v bavorském prostředí, u nás v menší míře a hromadně na severu a z faktů, že nejsou známy imitativní ražby 6 bodového typu neraženého u nás, že bavorské mince narozdíl od vyčleněných mají tzv. kvadratické vedení razidel a že existují ražby spojující bavorská a česká razidla, vyvodil závěr, že tyto tzv. imitativní mince byly raženy v Čechách. Odmítá také jejich vznik jako doprovodný jev oficiálních ražeb protože byly imitovány 3 bodové typy ražené před zahájením českého mincovnictví, jehož byly vzorem až následující 9 bodové typy. Proto přichází s myšlenkou, že v Čechách před zahájením oficiální ražby fungovaly mincovny razící imitativní ražby, z nichž jedna poté měla být dána do služeb nové vévodské ražbě. Je třeba dodat, že v tuto dobu spojuje W. Hahn počátek českého mincovnictví s rokem 973,⁶⁷¹ kdy na sněmu v Quedlinburku měly být vedle zřízení biskupství, sňatku knížete Boleslava II. s císařovou neteří Emmou, také řešeny otázky mincovního práva pro českého knížete.⁶⁷² V této práci již

⁶⁶⁹ HAHN IP, s. 285–299.

⁶⁷⁰ LUKAS, J.: *Neznámý nález*, s. 101–107; VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 10–25.

⁶⁷¹ HAHN, W.: *Herzog*, s. 166 s širším datem 973/974.

⁶⁷² HAHN IP, s. 290.

W. Hahn posouvá konec ražby bavorského 9 bodového typu k roku 974 z roku 973, oproti předchozí práci, kde argumentoval pro udělení tohoto typu Boleslavovi II. ve chvíli, kdy byl v Bavořech opuštěn.⁶⁷³

Rozeberme si tedy jednotlivá tvrzení vedoucí k Hahnově hypotéze o českém původu všech tzv. imitativních ražeb.⁶⁷⁴ Rozložení nálezů těchto ražeb, tj. že nebyly nalezeny na území Bavor, ale v Čechách sporadicky a severněji v hojném počtu, nedokazuje nemožnost jejich ražby v Bavořech. Bavorských nálezů mincí je natolik málo, že zde nebyla nalezena většina variant bavorských mincí, ba i dokonce celý 6 bodový typ. Opět se tu dostáváme k zásadě – neexistence něčeho není důkazem, což platí i pro další argument, že nejsou známy imitativní ražby 6 bodového typu, který se v Čechách nerazil. Jak již bylo řečeno tento typ nebyl nalezen v Bavořech a u nás je znám jen ze dvou kusů v nálezu ve Zbečně a jedné ztrátové mince z Veltrub-Hradištka I. Byl ražen v nepoměrně menším množství po dobu velmi krátkou a tomu odpovídá i neexistence či spíše nedochování imitativních ražeb, kterých muselo být při stejném poměru k oficiálním ražbám velmi málo. Tento důkaz nedůkaz je třeba proto odmítnout.

Nejen bavorské mince mají tzv. kvadratické vedení razidel mince, tj. že osa líce a rubu je oproti sobě natočena vždy v úhlech po 90°, tedy na 3, 6, 9 a 12 h. Naprostá většina českých typů a variant, které obsahuje nález z Poděbrad,⁶⁷⁵ ukázala při mnou provedené revizi, že má stejné kvadratické vedení, což platí zejména v případech starších typů. Rozkolísanost se objevuje ve větší míře u mladších typů a to ještě většinou u variant s korumpovanými opisy, tedy u ražeb z mladších kopírovaných či upravovaných razidel. Tedy u všeobecně nepořádné mincovní práce spojované s běžným dlouhodobým provozem dané mincovny a s působením různě zdatných pracovníků. Tím padá další z argumentů W. Hahna pro český původ imitativních ražeb.

Posledním argumentem jsou společné ražby 9 bodového typu Boleslava II. a Jindřicha II., které váže s historickými událostmi na přelomu let 976 a 977, kdy byl Jindřich II. na útěku z říše u Boleslava II. Nepřipouští možnost, že by tyto ražby, ať již jsou oficiálními či beischlágy, mohly být raženy v Bavořech. S tím lze naprosto souhlasit, tyto ražby vznikly na základě vazeb razidel nepochybně v Čechách.⁶⁷⁶ Co je však třeba odmítnout a sám Hahn připouští, že je to spíše nepravděpodobné, že by Boleslav připustil na svých

⁶⁷³ HAHN, W.: *Die administrativen Grundlagen*, s. 113.

⁶⁷⁴ K otázce datace bavorských a českých mincí viz výše.

⁶⁷⁵ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 11–94.

⁶⁷⁶ LUKAS, J: *K činnosti*, s. 62–66; HAHN BM, s. 379–392.

ražbách oficiálně vyrazit jméno Jindřicha II.⁶⁷⁷ Alianční ražba se totiž nekonala. Jméno Jindřicha II., stejně tak jako označení řezenské mincovny, a později i jméno anglosaského krále Ethelreda a mincmistrů Aneie (?) a Aelfsiga se na české mince dostaly díky práci řezačů kolků, kteří z nepozornosti při tvorbě razidel buď použili jako vzor cizí ražbu, nebo v případě, že připustíme jejich bavorský či anglosaský původ vypuncovali nesprávné opisy (které dříve dlouhodoběji používali) po paměti či sebou prostě přinesli dříve používaná razidla. Navíc, a to především, není existence této skupiny mincí ražené po zahájení českého mincovnictví a provázané s českými razidly,⁶⁷⁸ v žádném případě argumentem pro český původ ostatních tzv. imitativních mincí.

Na základě těchto, jak jsme si ukázali, neakceptovatelných domněnek, pak přichází s myšlenkou, že v Čechách před zahájením oficiální ražby fungovaly mincovny razící imitativní ražby (bez účasti a svolení panovníka !),⁶⁷⁹ z nichž jedna poté měla být dána do služeb nové vévodské ražbě.⁶⁸⁰ Máme tomu rozumět tak, že u nás bylo několik mincoven specializujících se na různé typy imitací? Jedna tak asi imitovala ražby s korumpovanými opisy, ale z kvalitního stříbra, druhá se soustředila na falšování všech možných typů od správných po barbarizované? To vše za nezájmu panovníka. Musíme se tu ptát spolu J. Šulou,⁶⁸¹ kdo a pro koho by tyto divoké ražby mincoval?

Hahnovu urputnou snahu zbavit bavorské mincovnictví těchto nehezkých a nekvalitních ražeb tak nelze přijmout. Každé mincovnictví mělo a má své nepovedené a falešné ražby, ve středověku navíc velmi často vznikající v oficiálních mincovnách. Nelze tu proto nezmínit nadčasový názor V. Katze, že na tyto mince je třeba pohlížet na každou jednotlivě, protože nepředstavují žádnou jednotnou skupinu.⁶⁸² Také jak jsme si částečně již výše ukázali a níže ještě ukážeme, korumpování opisů v oficiálních mincovnách, buď k nepřechtení,⁶⁸³ nebo až k významu zcela jinému, je u typů, které známe v hojném počtu zcela běžným jevem.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ HAHN IP, s. 294.

⁶⁷⁸ Sám Hahn je řadí mezi české HAHN BM 23 a 31–34; BOGUCKI, M.: *Zachodniosłowiańskie naśladownictwa monet bawarskich z X i XI w.*, in: Pieniądz i banki na Śląsku 2, Poznań 2012, s. 85–110.

⁶⁷⁹ Tak např. v HAHN, W.: *Blagota*, s. 77.

⁶⁸⁰ HAHN IP, s. 293

⁶⁸¹ ŠŮLA, J.: *Adiva*, s. 190–191 zcela jednoznačně odmítl Hahnovu dataci počátků i divoké mincovnictví v Čechách bez vědomí panovníka.

⁶⁸² KATZ, V.: *O chronologii*, s. 38–39.

⁶⁸³ Tak např. ukazuje již FIALA, E.: *České denáry*, s. 93; dobrým přehledem jsou tu varianty uvedené v poděbradském nálezů RADOMERSKÝ, P.: *Studie*. Pro nejstarší mince 9 bodového typu např. Hahn BM 8.

⁶⁸⁴ Příkladem je jméno Vyšehradu změněné na Prahu, a pravděpodobně i vývoj k opisům čteným jako jména anglosaských mincmistrů Anei a mincoven Derby a Lincoln. Viz níže.

Také W. Hahnem použitý zastřešující pojem imitativní ražby je zavádějící. První české mince typu kříž / kaplice jsou imitativními ražbami bavorsko-švábských vzorů. Z tohoto důvodu nepovažuji tento termín za šťastný, stejně tak jako celou skupinu, kterou má dle Hahna zastřešovat, za jednotnou, slučitelnou a oddělitelnou od ostatních ražeb. Ražby, které zastřešuje je třeba i nadále rozlišovat na ražby s korumpovanými opisy a soudobá falsa. Jejich vznik je třeba klást v prvním případě zcela jistě do oficiálních mincoven jako dílo degradující práce řezačů želez (jak dokazují mince s vazbami razidel na řádné ražby) a skupinu falešných mincí, falšující bez rozdílu jak řádné tak korumpované ražby. V problematice jejich vzniku je zatím mnoho otázek, ale i v tomto případě se osobně domnívám, právě na základě existence ražeb falšujících řádné ražby, že vznikaly v oficiálních mincovnách.

Jediným otazníkem zůstává dle mého názoru, jestli se jedná o záměrné oficiální použití s posvěcením panovníka či se jedná o nezákonné jednání mincovního podnikatele „mincmistra“, v obou případech vytvářející zisk. Teorie divokých mincoven razících v Čechách bez svolení či vědomí panovníka v raně středověké striktně hierarchizované společnosti je nepředstavitelná a podle mého názoru i nemožná.⁶⁸⁵ Stejně nemožná jako hypotéza, že technologicky náročné (a to více než ražba řádných ražeb) falšování, ať již pokovením měděných střížků či přidáním mědi do mincovní slitiny, prováděl někdo v Čechách (dle Hahna mincovna zabývající se imitacemi), kde ještě nebyla žádná zkušenost s vlastní regulérní ražbou.

Z tohoto důvodu je třeba rozdělit Hahnem vytvořený nehomogenní soubor na několik skupin.⁶⁸⁶ Základním členěním by mělo být rozdělení na korumpované typy a soudobá falsa. V rámci nich pak je třeba vydělit mince 3 bodového typu jako ražby bavorsko-švábské. 9 a 4 bodové ražby bude nezbytné zkoumat kus od kusu, ty, jejichž původ nebude možné jakkoli upřesnit, pak můžeme shrnout do skupiny bavorsko-švábsko-českých korumpovaných či falešných mincí.

Jak složité a propletené osudy korumpovaných ražeb dokládá výše uvedený příklad libického a lasovického falsa a staroměstské pražské ražby.⁶⁸⁷ Oba exempláře fals dokládající vývoj korumpování nabburského 9 bodového typu kříž / kaplice s PER (Hahn MR 68b). K velmi podobné koruptele dospěl i český 9 bodový typ kříž / kaplice s PER (v řadě Cach 3-2-5-13 = Hahn BM 2-9-10-29). Toto korumpování je velmi dobře podchytitelné v opisu rubní

⁶⁸⁵ Tak již ŠŮLA, J.: *Adiva*, s. 191.

⁶⁸⁶ Stejně tak jako nově publikovaný soupis imitativních ražeb z českých zemí v článku VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 10–25.

⁶⁸⁷ Viz výše denáry Libice č. 7 a Praha – Staré Město č. 1.

strany od PRAGVDIATLVS přes AGVDIATLVS po zrcadlovou mírnou koruptelu ΠCIVDIATLVS na Cach 13 doprovázené korumpováním zdánlivě spolu nijak nesouvisejících nápisů pod lomenicí od PER přes REP, PDD po CDO. Ve všech případech jsou tu zavádějící publikované perokresby, které již sami o sobě obraz i text interpretují. Na ražbách samotných je tato návaznost z reálných tvarů vyražených jednotlivých písmen rozpoznatelná.

Obdobně avšak přeci jen o něco lépe viditelný je analogický vývoj od PER k P ⊃ ⊃ na nabburských ražbách. Obě koruptely jsou si v jednu chvíli natolik podobné, že by je bylo možné téměř zaměnit (nikoli však shodné). Vysvětlení je tu dvojí, buď při dlouhodobé produkci došlo k paralelnímu podobnému korumpování původně stejného nápisu, nebo, že nejen řádné, ale i korumpované tvary na nabburských ražbách mohly být vzorem pro ražby české.

V poslední době se objevily snahy tyto tzv. imitativní ražby, resp. jejich část v podobě dobových fals⁶⁸⁸ spojit s vyšším rozsahem monetizace lokální směny a dokonce s jejich možnou ražbou na lokální úrovni, především na Moravě.⁶⁸⁹ Důvody k odmítnutí lokální produkce jsou v podstatě shrnuty výše při odmítnutí hypotézy o jejich českém původu. Vznik fals mimo oficiální mincovny by představovalo předpokládat přístup nelegálních dílen k vyspělé technologii a především k surovině, falšování by se i přes tyto náklady muselo vyplatit. Falsa dokládající dlouhodobější použití razidel jejich opravováním (dorýváním) ukazují, že tato činnost nebyla o jednotlivých kusech, ale o celých sériích ražeb vzešlých z jednoho páru razidel ve stejném množství jako předpokládáme u řádné produkce. Představovalo by to přístup k surovinovým zdrojům, a to v případě stříbra a mědi v ne nemalém rozsahu. Proto je podle mého názoru lokace těchto ražeb mimo oficiální mincovny nereálná.

⁶⁸⁸ Okolnosti vzniku soudobých fals shrnul J. Videman v: FOJTÍK, Pavel – VIDEMAN, Jan – RICHTERA, Lukáš – MAZÍK, Michal – ZMRZLÝ, Martin: *Dva mincovní nálezy*, s. 159 do čtyř bodů:

„A) Může se jednat o falza vyrobená v pokoutných dílnách nelegálními výrobci z opotřebovaných, či zcizených razidel, pocházejících z oficiálních mincoven.

B) Totéž, avšak s obměnou, že se jedná o falza z razidel vyrobených přímo falzátory.

C) Falza vyrobená nelegálně personálem oficiálních mincoven přímo v těchto dílnách.

D) Ražby produkovány v oficiálních mincovnách z iniciativy jejich emitenta souběžně s plnohodnotnými ražbami, za účelem podnícení peněžní směny na daném území. Tato role však zatím bývá, zejména v novějších pracích, přisuzována až pozdějším ražbám z 11. století, Z období přechodu k lokální směně.“ Podle mého názoru je možné uvažovat pouze o řešení D okrajově „doplněné“ o nikdy ne zcela vylučitelnou činnost v podobě C.

⁶⁸⁹ VIDEMAN, J.: *K postavení*, s. 25; BOGUCKI, M.: *Forged Coins*, s. 209–236; WIECHMANN, R.: *Kupfer*, s. 267–312; MACHÁČEK, J. – VIDEMAN, J.: *Monetisation*, s. 177–199. Vyšší monetizaci lokální směny lze však spojit až s obdobím teritorializace měny. V předcházejícím období monetizovaného dálkového obchodu (10. – počátek 11. století) snad pouze v cílové oblasti pohybu peněz, tj. v Pobaltí.

Falsa byla pravděpodobně běžnou příměsí oficiálních emisí určených především „na vývoz“ v rámci dálkového obchodu. Jejich rozpoznání především v blízkém časovém horizontu po ražbě bylo nesnadné, s časem však rozdíly vystupovaly. Z tohoto důvodu nejsou v naprosté většině součástí tezaurovaných pokladů narozdíl od zkorumpovaných ražeb soudobá falsa. I když výjimky potvrzují pravidlo – Lasowice jsou příkladem.⁶⁹⁰ Soudobá falsa po jejich rozpoznání obchodníkem končila, jak mimo jiné dokládají výše uvedené nálezy ztrátových mincí na hradištích svou pout' v bahně tržišť.⁶⁹¹

⁶⁹⁰ Mince si však narozdíl od ztrátových také zachovala souvislou vrstvu pokovení.

⁶⁹¹ Vyšší počet „nahlášených“ soudobých fals z hradišť nemusí být bohužel jen odrazem skutečné nálezové situace, ale také selektivním předáváním informací o těchto nálezech. Pěkné a dobře prodejné mince končí většinou na aukcích a ve sbírkách, zbývající nepěkné, falešné a „neprodejné“ pak putují do muzeí. Tak se namnoze děje i s velkými poklady (především v sousedním Polsku), kdy celé, pěkné a prodejné mince jsou prodány na aukcích, zbytek v podobě neprodejných zlomků mincí i šperků je nabízen k prodeji jako „celek“. Odborní pracovníci se tak dostávají většinou až k těmto torzům nálezů.

3. 3. 2. Obol mrtvých za vlády tří Boleslavů v Čechách

Revize starších dochovaných nálezů mincí, znovuobjevení starších záznamů a výše uvedené nové nálezy mincí uložené jako obol mrtvých⁶⁹² nebyvale rozhojňují pramennou základnu dokládající užití mincí doby tří českých Boleslavů v rámci tohoto pohřebního rituálu. Dosud se po většinou předpokládalo rozšíření tohoto zvyku u nás až v počátcích 11. století. V rámci této teorie však musely být zpochybněny některé doklady o starším použití mincí tímto způsobem. Následující přehled je řazený podle datace mincí.

1. Nejstarší jistou nezpochybnitelnou ražbou uloženou jako obol mrtvých je bavorský denár Jindřicha I. (948–955) či Jindřich II. (955–976, 985–995) z řezenské mincovny typu (Hahn 10e5, Dannenberg 1057d) kříž se 3 body v úhlech / kaplice s EHC ražený v letech 948–962/7. Byl nalezen v roce 1931 u kostry v hrobě (č. 1/1931) při výzkumu u severní strany kostela Panny Marie na hradišti **Budeč** v obci Kováry.⁶⁹³

2. I druhou minci lze na základě nálezové zprávy prohlásit za jistý obol mrtvých, bohužel mince byla určena pouze jako denár Boleslava II. (972–999). Byl nalezen po žních 1916 při archeologickém výzkumu Františka Dvořáka v Miskovicích-**Hořanech** (okr. Kutná Hora) na pohřebišti v hrobě se 2 esovitými stříbrnými záušnicemi, korálem z bílého skla v dlani levé ruky. Ve starších soupisech nebyl zohledněn. Za jeho znovuobjevení vděčíme J. Lukasovi.⁶⁹⁴

3. Třetí mince je také s vysokou pravděpodobností obolem mrtvých. Byla nalezena 22. 8. 1990 na výhozu u hrobu v „hrudce písčité hlíny“ náležející k tomuto hrobu (objekt 12, hrob) při záchranném archeologickém výzkumu Zbyňka Sedláčka způsobeném hloubením plynovodní rýhy na hradišti **Hradištko** v obci Veltruby-Hradištko I. Jedná se o zlomek denáru Boleslava II. ethelredského typu ruka / poprsí Cach 123.⁶⁹⁵

4. Čtvrtý nález je specifický. Jde o objev deseti mincí Boleslava II. typu ruka/ethelredské poprsí (Cach 123, 136 a 141) v kostrovém hrobě č. 53 při archeologickém výzkumu pohřebiště prováděném Janem Hellichem při stavbě nové budovy železniční stanice

⁶⁹² RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*; KOLNÍKOVÁ, E.: *Obolus* s. 189–254; KOVÁČZ, L.: *Einzelne Fragen*, s. 35–41; SUCHODOLSKI, S.: *Początki obola zmarłych w Wielkopolsce*, s. 266–307; BARTOŠKOVÁ, A. – SLÁMA, J.: *Nové mincovní nálezy*, s. 150–152; KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 774–808; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44; BARTOŠKOVÁ, A.: *Obolus*, s. 129–138; SUCHODOLSKI, S.: *Początki obola zmarłych wEuropie*, s. 211–220; SLÁMA, J.: *Nové studie*, s. 141–142.

⁶⁹³ NÁLEZY 1538; GUTH, K.: Praha, s. 767; RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, s. 16, č. 3, s. 39; BARTOŠKOVÁ, A. – SLÁMA, J.: *Nové mincovní nálezy na Budči*, Numismatické listy 52, 1997, s. 150–152; KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 778, č. 15; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 15, č. 18.

⁶⁹⁴ LUKAS, J.: *Nálezy*, s. 150; bližší informace viz též výše.

⁶⁹⁵ LUKAS, J.: *Nálezy*, s. 146–151; bližší informace viz též výše.

roku 1896 v **Libice nad Cidlinou** (okr. Nymburk) v podhradí hradiště. Domnívám se, jak jsem výše zdůvodnil, že hotovost deseti denárů byla původní a že se tak jednalo o bohatý obol mrtvých.⁶⁹⁶

5. Pátá mince byla jako obol mrtvých zpochybňována.⁶⁹⁷ V rámci revize nálezů, ale byly zjištěny nové skutečnosti, které ji jako obol mrtvých rehabilitují.⁶⁹⁸

Řepov (okr. Mladá Boleslav)

ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, mincmistr ?, denár.

Av.: ruka mezi omegou a alfou, nad písmeny čárka;

opis 1,5 h ↓ ∪: +[??]LIZLVAS(ležaté)

Rv.: poprsí s křížkem zprava;

opis 3 h ↑ ∪: +[??] (okraje obloučku)ACΛ(„I“ část následujícího písmene)

AR; [0,532 + 0,058 = 0,590] g; 21,7 x [18,2] mm; olámaná.

Určení: ethelredský typ dle dochované části rubního opisu prozatím blíže nepřiraditelný.⁶⁹⁹

Lit.: Nálezy 1435; Cach N 42; Píč, J. L.: *Archeologický výzkum*, s. 710–712; Smolík, J.:

Drobné zprávy, s. 183; Radoměský, P.: *Obol*, s. 23, č. 24, s. 39, s. 65, č. 3; Polanský,

L.: *Unikátní obol*, s. 20–21.

Naleziště: **Řepov** (okr. Mladá Boleslav) **jaro 1890**.

Sbírka: Národní muzeum, prehistorického oddělení, inv. č. H1-54462.

V roce 1892 informuje J. L. Píč na stránkách Památek archeologických o nálezu mince – denáru Boleslava II. v Řepově vykopaném při dobývání písku na poli starosty p. Repše

⁶⁹⁶ CACH N 21; NÁLEZY 1427; HELICH, J.: *Archeologický výzkum*, s. 682–683; HELICH, J.: *Nálezy*, s. 38–39; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 24, č. 5, s. 90, č. 352; RADOMĚSKÝ, P.: *Obol*, s. 18–19, č. 11; HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 131, č. IV.1.a; MAŘÍK, J.: *Libice*; MAŘÍK, J.: *Topografie*, s. 340; bližší informace viz též výše.

⁶⁹⁷ RADOMĚSKÝ, P.: *Obol*, s. 23, č. 24, s. 65, č. 3, minci do seznamu zařadil, avšak na s. 42 toto zařazení zpochybnil; do svých soupisů ji poté nezařadili či za obol ji nepovažují KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 774–808, zdůvodnění s. 782, pozn. 3; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44; KRÁSNÝ, F. – LUKAS, J.: *Nález*, s. 255.

⁶⁹⁸ POLANSKÝ, L.: *Unikátní obol*, s. 20–21.

⁶⁹⁹ Tak i RADOMĚSKÝ, P.: *Obol*, s. 23, pozn. 53. TUREK, R.: *České hradištní nálezy*, s. 510 přiřazuje mincmistru Nacubovi (= Cach 128), což přebírá i Cach N 42.

na jaře roku 1890. Denár byl nalezen v místech, kde od roku 1888 byly vykopávány kostry s různorodou výbavou: esovité záušnice, prstýnky, náhrdelník z 30 perel z jantaru a skla, nádoby. Denár byl na pohřebišti datovaném do 10.–11. století nalezen přibližně v jeho středu. J. L. Píč minci popsal jako „denar Boleslava II. na jedné straně s poprsím a křížem, pak opisem **Praga civi(tas)**, na druhé ruka spravedlnosti, značka *Io* a opis *Boleslaus d(ux)*, (obr. č. 9.). Denárek byl poněkud porouchaný a podle písmeny I bylo zcela jasně viděti polovici dírky provrtané, z čehož se souditi dá, že denár ten nesen byl na krku;“.⁷⁰⁰ Většina autorů tuto interpretaci bez výhrad přejímá.⁷⁰¹ Ta má však jeden podstatný nedostatek. Popis mince sice odpovídá jeho vyobrazení, resp. vyobrazení pouze rubní strany (lícni není vyobrazena), nikoli však realitě na minci samé. Oproti době jejího prvního popisu sice došlo k rozlomení a odlomení části mince, nicméně dochovaná část odpovídá tvaru původního vyobrazení v Památkách archaeologických. Co však neodpovídá, a to zcela, je text J. L. Píčem citovaného rubního opisu a jeho vyobrazení na obrázku (viz perokresba výše). Stejný problém je i s J. L. Píčovým tvrzením, že je vidět polovice dírky u písmene I. Za prvé tam, kde J. L. Píč předpokládá a vyobrazuje písmeno I, toto písmeno na minci není. Za druhé, jak podle vyobrazení, tak podle dochované části, nemůže jít o okraj provrtání. Vyobrazený oblouk předpokládaného otvoru je natolik u kraje mince a takového poloměru, že není možné předpokládat jeho uzavření v rámci denáru. To potvrzuje i dochovaná část mince – ve stejném místě na originálu denáru také není dostatek prostoru pro funkční provrtání.⁷⁰² Všechny tyto důvody – nesprávná J. L. Píčova interpretaci opisu, velmi nepřesná perokresba obsahové náplně mince, prostorová nemožnost umístění J. L. Píčem popisovaného provrtání – vedou k jedinému závěru, který již kdysi vyjádřil R. Turek,⁷⁰³ a to že denár Boleslava II z Řepova nebyl s nejvyšší pravděpodobností provrtán. V takovém případě, i přestože neznáme přesnou polohu mince v hrobu, lze na základě zprávy z vykopávek, že byl denár nalezen o jednu jen řadu hrobů dále k východu od hrobu s jantarovým náhrdelníkem, s výhradou možného omylu prohlásit, že se jedná o další doklad použití české mince jako obolu mrtvých na našem území.

⁷⁰⁰ PÍČ, J. L.: *Archeologický výzkum*, s. 710–712, obr. 9 na s. 707, citovaný text s. 711; SMOLÍK, J.: *Drobné zprávy. III. Mince*, s. 183, v seznamu darů Národnímu muzeu pouze stručně informuje o daru mince „denar Boleslava II. s dírkou z pohřebiště řepovského – od p. prof. Dra. Jos. Píče“.

⁷⁰¹ Tak např. RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, s. 23, č. 24, s. 42; naposledy KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 782, pozn. 3.

⁷⁰² Pokud bychom zcela pominuli perokresbu jako nereálnou, mohl J. L. Píče pravděpodobně zmást zbytek oblouku písmene na okraji vylomení na místě, kde předpokládá otvor. V tomto případě však jde zcela jistě o zbytek ražby písmene nedochovaného vcelku. Dnes viditelný otvor mezi zlomky byl vytvořen odlomením až při pozdějším rozlámání. RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, tab. I:3 má vyobrazen chybně přiložený menší zlomek.

⁷⁰³ TUREK, R.: *Mince jako ozdůbka*, s. 104. K nalezišti a určení mince již dříve TÝŽ: *České hradištní nálezy*, s. 510–512.

6. Nejnovějším objevem obolu mrtvých v Čechách je nález ze **Starého Plzně** (okr. Plzeň-město). Zde byl v roce 2013 při záchranném archeologickém výzkumu v jižní části bývalého Blochova statku (roh ulic Husova a Za statkem) na pohřebišti v zázemí hradiště v hrobě č. 14 cca 23 cm od předpokládané polohy dlaně nalezen unikátní denár Boleslava III. (999–1002, 1003) z mincovna Praha mincmistra Mizlety typu kříž / kříž Cach 205.⁷⁰⁴

7. Posledním obolem mrtvých je tak denár Boleslava III. (999–1002, 1003) donedávna některými badateli považovaný za první jistý doklad užití české ražby v rámci tohoto rituálu.⁷⁰⁵ Denár typu trojramenný kříž / kříž Cach 225 donedávna považovaný buď za ražbu mezivládí roku 1003⁷⁰⁶ či za ražbu Boleslava Chrabrého,⁷⁰⁷ nově po přehodnocení zařazení denáru Cach 226 na základě mnou provedených revizí pokladů z Žatce, Hradce Králové a Mladé Boleslavi-Podlázek, kladený na sklonek vlády Boleslava III., byl nalezen v **Čáslavi** (okr. Kutná Hora) u kostry na jižní straně hradiště Hrádek při výzkumu Klimenta Čermáka v roce 1890.⁷⁰⁸

Nové i staronové výše sestavené nálezy obolů mrtvých z českého území posouvají počátky tohoto zvyku do 2. poloviny 10. století. Tento posun je i v souladu s novými nálezy v Polsku, kde se na starších i nově odkrytých pohřebištích stále častěji objevují mince (včetně českých) použité v rámci tohoto rituálu. Tak např. pohřebiště Niemcza ve Slezsku (2 hroby)⁷⁰⁹ či Bodzia na Kujavách (24 hrobů s mincemi).⁷¹⁰ A nejen to, v těchto hrobech jsou nacházeny i menší poklady, sestávající z mincí, šperků a polotovarů z drahých kovů ve formě celých či zlomků. To staví do nového světla i náš obol mrtvých z Libice, který tak zapadá mezi bohaté hroby raně středověkých pohřebišť 10. století.⁷¹¹

⁷⁰⁴ LUKAS, J. – ORNA, J. – DUDKOVÁ, V.: *Hrobový nález*, s. 248–254, č. 5; bližší informace viz též výše.

⁷⁰⁵ KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 778, č. 2; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44.

⁷⁰⁶ Tak FIALA, E.: *České denáry*, č. 364; RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, s. 16.

⁷⁰⁷ Tak CACH 226; LUKAS, J.: *Poznámky*, s. 97–111.

⁷⁰⁸ NÁLEZY 1443; CACH N 1; RADOMĚRSKÝ, P.: *Obol*, s. 16, č. 4, s. 39; KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 778, č. 2; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 15, č. 2.

⁷⁰⁹ FMP IVB, č. 47, s. 342–344, Kde byl nalezen v ženském hrobě č. 91 poklad z 16 zlomků mincí a šperků obsahující i 3 denáry Boleslava I. a II. (k dataci viz výše).

⁷¹⁰ SUCHODOLSKI, S.: *The Obol of the Death*, s. 316–340 (dva hroby s 6 a 7 mincemi u hlavy); FMP III, č. 7, s. 44–51, kde byl nalezen např. denár Boleslava II. se zlomky plíšků ze zlata a stříbra (hrob D171) a pod.

⁷¹¹ Ke starší diskusi nad bohatými oboly mrtvých o vícero mincích v Čechách srovnej též: KLÁPŠTĚ, J.: *Příspěvek*, s. 774–808; MARETHOVÁ, B.: *Příspěvek*, s. 7–44; BARTOŠKOVÁ, A.: *Obolus*, s. 129–138; viz též výše kapitola o libických nálezech.

3. 3. 3. Tzv. blíže nepřirazené oboly

V předchozí části jsem se dotkl problematiky přiřazení a bližšího určení tzv. blíže nepřirazených obolů typů Cach 165–184, kde jsem vyvrátil jejich hypotetickou lokalizaci na Moravu. Jedním z důvodů pro toto odmítnutí je epigrafický rozbor opisů, těchto mincí, v předešlé části aplikovaný na denár ze Starých zámků v Brně-Líšni a na jemu nejbližší typ obolu Cach 170. Tato argumentace se dá i dále rozvést. Než však k tomuto přistoupím, je třeba představit nejdůležitější dochované soubory těchto mincí, a to sbírku Národního muzea a poklad z uherského Nagyhasánya z roku 1968. Ve sbírce Národního muzea jsem objevil dosud nepublikované varianty i typy a podařilo se dokonce identifikovat i jeden nálezový kus. Nagyhasánský poklad byl sice publikován v roce 1972,⁷¹² nicméně s velmi nepřesnými určeními neuherských mincí, které byly bohužel převzaty do české literatury.⁷¹³ Oboly tu byly navíc určeny velmi obecně.

⁷¹² GEDAI, I.: *XI. századi kincslelet Nagyhasányból*, s. 85–90.

⁷¹³ Cach N 588.

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

Bliže nepřirazené české ražby z konce 10. století (typy dle Cacha).

3. 3. 3. 1. Tzv. blíže nepřirazené oboly ze sbírky Národního muzea

Ve sbírce Národního muzea se nachází 14 exemplářů obolů patřící 11 typům. Pouze běžně nejhojnější ze všech obolů typ Cach 170 je zastoupen 4 kusy a typ Cach 173 dvěmi variantami. Každý kus souboru je ražen vlastními razidly, pouze ve dvou případech se pravděpodobně jedná o přepuncovaná opravovaná razidla lícních stran (č. 5 a 7; č. 11 a 12). Soubor obsahuje dosud neznámé typy i varianty. Novými typy jsou č. 8 s **O◄◄◄** pod lomenicí a č. 9 s **INO** pod lomenicí, neznámými variantami pak č. 7 s tečkou nad písmenem N v kaplici (var. Cach 170), č. 10 s **Λ** pod pražci v obraze navíc (var. typu Cach 173) a číslo 14 s bodem navíc v obraze rubu. Mince č. 11 s korumpovaným **OHO** na **OAI** pod lomenicí (var. typu Cach 173) je druhý exemplář vyražený ze stejného razidla jako mince Fiala č. 18.⁷¹⁴ Fiala však interpretuje nápis pod lomenicí chybně jako **OMO**. Stejný nápis je v textu uveden i u nálezů v Ołoboku, kde však není vyobrazen. Tyto mince prozatím řadím pod jeden typ.

V souboru byl identifikován podle záznamu u J. Smolíka pod č. 472 uvedený obol z Čistěvsí.⁷¹⁵ Mince ve sbírce odpovídá obrazově, opisově i hmotnostně Smolíkem popsané a vyobrazené minci na tab. č. VII.147 (perokresba byla pravděpodobně vyhotovena podle tohoto exempláře, který se podařilo získat do sbírky Národního muzea). V publikaci čistěveského nálezů, ale E. Fiala tuto minci v textu neuvádí (zde uvedeny pouze dva kusy typu ruka / pták i s odkazem na tentýž typ ve sbírce Donebauerově č. 158), přesto sám na tab. XXXV.89 vyobrazuje typ pták / kaplice (s poněkud odlišným překreslením opisů).⁷¹⁶ Fiala tedy popisuje dva kusy typu Cach 165, ale vyobrazuje typ Cach 167 s tím, že vyobrazení je odlišné od vyobrazení u Smolíka a tedy i od muzejního exempláře.⁷¹⁷ Zdá se tedy, že v čistěveském pokladu byly 2 kusy typu Cach 167, podle kterých byly vytvořeny perokresby, a že chyba je v popisu, přesto však nelze vyloučit možnost, že i typ Cach 165 nálezu obsahoval, protože by svědčil Fialův odkaz na minci uvedenou a vyobrazenou v Donebauerovi na tab. V.158.⁷¹⁸ Vyloučit tak nelze ani variantu, že v pokladu mohlo být vždy jen po jednom kusu typů Cach 165 a 167. Souhrn všech typů obolů ze sbírek a nálezů viz tabulka.⁷¹⁹

⁷¹⁴ FIALA, E.: *Staré mincovny*, s. 103–104, č. 18, tab. V.18.

⁷¹⁵ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 106, č. 472, tab. VII.147.

⁷¹⁶ FIALA, E.: *Nález Čistěveský*, s. 346, č. 89, tab. XXXV.89.

⁷¹⁷ K nepřesnostem Fialových perokreseb viz POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nálezu*, s. 84, 103–105. K dalším dodatečně objeveným exemplářům z čistěveského nálezů viz níže.

⁷¹⁸ FIALA, E.: *Beschreibung der Sammlung Böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Praha 1888, s. 19, č. 158

⁷¹⁹ Ve studii POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, na s. 106 byla nedopatřením publikována nesprávná zcela chybná verze tabulky nálezů obolů.

Přehled tzv. blíže nepřirazených obolů ze sbírky Národního muzea:

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, obol.

Av.: ruka mezi **o** a **o**.

Rv.: pták zleva se skloněnou hlavou.

AR; 0,7096 g; 17,95 x 17,76 mm; 6 h.

Určení: **Cach 165.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6533 (Katz).

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: pták zleva se skloněnou hlavou.

Rv.: kaplice s **ONO** pod lomenicí.

AR; 0,7703 g; 17,97 x 18,40 mm; 1,5 h.

Určení: **Cach 167.**

Naleziště: **Čistěves** (okr. Hradec Králové) **9. 4. 1896.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-2162.

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, obol.

Av.: ruka mezi V a Λ, nad V a po Λ čárka.

Rv.: kaplice s I a mečem pod lomenicí, v lomenici ▲.

AR; 0,5299 g; 17,07 x 16,66 mm; 7,5 h; vylomený.

Určení: **Cach 169.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6530 (Katz).

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi I a V, nad V čárka.

Rv.: kaplice s ONO pod lomenicí;

opis: PVIAGIVCIVITVD = PRAGA CIVITAS

AR; 0,5906 g; 17,22 x 17,18 mm; 6 h.

Určení: **Cach 170.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6528 (Katz).

5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi I a V, nad V čárka.

Rv.: kaplice s **ONO** pod lomenicí.

AR; 0,6098 g; 16,63 x 17,18 mm; 11 h; dvojráz na rubu.

Určení: **Cach 170**.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6529 (Katz).

Kom.: téměř shodné razidlo líce jako č. 7 liší se v detailech písmen (D) a v postavení některých z nich. Razidlo této mince bylo pravděpodobně přepuncováno na razidlo pro č. 7.

6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi **I** a [?V].

Rv.: kaplice s [O]**NO** pod lomenicí

AR; [0,3452] g; 17,76 (uhlopříčný průměr); 12 h; zlomek (1/2 mince).

Určení: **Cach 170**.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-156 (Fiala).

7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi **I** a **V**, nad **V** čárka.

Rv.: kaplice s **ONO** pod lomenicí, nad **N** tečka.

AR; 0,5613 g; 17,42 x 17,15 mm; 4,5 h.

Určení: **Cach 170 – nová varianta**.

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-68.

Kom.: téměř shodné razidlo líce jako č. 5, liší se v detailech písmen (D) a v postavení některých z nich. Pravděpodobně se jedná o přepuncované razidlo č. 5.

8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi I a V, nad V čárka.

Rv.: kaplice s O◄◄◄Opod lomenicí.

AR; 0,5877 g; 16,47 x 16,28 mm; 4,5 h; excentricky oboustranně vyražen.

Určení: **Cach nezná – nový typ.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6532 (Katz).

9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Praha*, obol.

Av.: ruka mezi I a V, nad V čárka.

Rv.: kaplice s INO pod lomenicí.

AR; 0,4922 g; 17,59 x 17,41 mm; 6 h.

Určení: **Cach nezná – nový typ.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6531 (Katz).

10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Vyšehrad, obol.

Av.: ruka mezi I a A, nad A čárka;

opis +ATIVZVOBCILV = BOVZLIVA+V LIC

Rv.: kaplice s **OIO** pod lomenicí a A pod pražci.

opis: IOATVCvVTAIC = IOATVGRAT VIC

AR; 0,5865 g; 17,53 x 17,71 mm; 8 h.

Určení: **Cach 173 – nová varianta.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-2128.

11. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna Vyšehrad, obol.

Av.: ruka mezi I a A, nad A čárka.

Rv.: kaplice s **OAO** pod lomenicí.

AR; 0,7687 g; 17,77 x 17,78 mm; 1 h.

Určení: **Cach 173 – korumpovaná varianta.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-155.

Kom.: téměř shodné razidlo líce jako č. 12, liší se jen v detailu ligatury A. Pravděpodobně se jedná o přepuncované razidlo č. 12.

12. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad*, obol.

Av.: ruka mezi I a A, nad A čárka.

Rv.: kaplice s \supset IV pod lomenicí;

opis: V \supset VZRAVTVAS

AR; 0,6266 g; 18,45 x 18,38 mm; 4,5 h; mírně neupravený okraj střížku.

Určení: **Cach 176.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6524 (Katz).

Kom.: téměř shodné razidlo líce jako č. 11, liší se jen v detailu ligatury A. Razidlo této mince bylo pravděpodobně přepuncováno na razidlo pro č. 11.

13. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, obol.

Av.: ruka mezi V a V, nad V vlevo \therefore , nad V vpravo čárka.

Rv.: kaplice s OIO pod lomenicí.

AR; 0,4878 g; 18,20 x 18,32 mm; 6h; nepravidelný střížek; rub vyražen excentricky k 12 h.

Určení: **Cach 180.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-6525 (Katz).

14. ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna *Vyšehrad* ?, obol.

Av.: ruka mezi V a A, nad V čárka, pod A čárka.

Rv.: razící lavice, razidlo, kladivo a bod.

AR; 0,4662 g; 16,24 x 15,79 mm; 7 h; neupravený okraj střížku.

Určení: **Cach 184 – nová varianta.**

Sbírka: Národní muzeum, Numismatické oddělení, inv. č. H5-117.

Kom: unikátní vyobrazení na rubu nezobrazuje válečnou sekeru s doprovodnými prvky, ale s nejvyšší pravděpodobností razící lavici, razidlo, kladivo a minci.⁷²⁰

Soubor z Národního muzea tedy obsahuje 1 ks typu Cach 165, 1 nálezový exemplář typu Cach 167 z Čistěvsi jinde nezaznamenaný, 1 ks typu Cach 169 s mečem pod lomenicí, 3 kusy plus 1 zlomek ve 2 variantách typu Cach 170, dva nové typy příbuzné typu Cach 170, dvě varianty typu Cach 173, typ Cach 176, jeden exemplář typu Cach 180 a drobnou variantu typu Cach 184.

⁷²⁰ Na toto téma připravuji samostatný článek.

3. 3. 3. 2. Poklad z Nagyharsány

Poklad byl nalezen v roce 1968 v obci Nagyharsány v maďarské župě Baranya. Obsahoval minimálně 70 mincí, 5 neražených stříbrných střížků, 1 stříbrný slitek, 23 esovitých stříbrných záušnic, zlatý prsten, 2 plátky zlata a fragment keramické nádoby. Numismatická složka dochované části se skládá ze 3 ořezaných byzantských zlatých solidů Konstantina VII. a Romana II. (945–959), 40 uherských denárů Štěpána I. (997–1038), 20 českých denárů a obolů, 3 bavorské řezenské ražby Jindřicha II. (1002–1009), 1 francká wormska mince, 1 saský oto-adlétský denár, 2 švábské augšpurské biskupské ražby, z nichž ta, která patří biskupovi Brunovi (1006–1029), datuje uložení celého pokladu do období po roce 1006.

Česká složka byla původně určena s chybami, ty byly převzaty do katalogu F. Cacha, který tak uvádí 16 českých mincí, z toho po jednom exempláři typů Cach 96, 100, 158, 164, 239 a jedenáct blíže nepřirazených obolů typů Cach 168–180. Mezi české nepočítá 4 kusy denárů, které Gedai přiřadil do bavorských Solnohrad. Po osobní revizi pokladu mohu konstatovat, že z vyjmenovaných typů není v pokladu mince Soběslava Cach 158 (spleteno s obolem Cach 166) a Jaromírův denár není typ Cach 239 ale 240. Co se týče obolů tak jich není 11, ale 12.

Nagyharsánský poklad také přinesl a přináší nové typy a varianty obolů. Obsahuje po jednom od typu Cach 166 (č. 3) a 168 (č. 4), 5 kusů typu Cach 170, a to dvojí varianty s ONO (č. 5–6) a OHO (č. 7–9) pod lomenicí, dvě ražby nového typu příbuzného typu Cach 175 avšak s Λ / OHI (č. 10 a 11) a 3 typu Cach 180 každý jiné varianty (č. 12–14). Mince nového typu s Λ u ruky a OHI pod lomenicí (č. 10 a 11) byly vyraženy stejným razidlem lící strany.

Přehled českých denárů a obolů z pokladu v Nagyharsány:

1. ČECHY, Boleslav II. (972–999), m: Praha (?), denár.

AR; 1,120 g; 20,95 x 21,14 mm; 9,5 h; zprohýbaný;

RFA: Cu 3,22 %; Zn %; Pb 2,86 %; Bi %; Au 1,83 %; Ag 91,99 %.

Určení: Fiala 83, tab. IV:4; **Cach 96**; Poděbrady 29-1, A1–R1.

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 49.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–49.

2. ČECHY, Boleslav II. (972–999), m: *Praha (?)*, denár.

AR; 1,434 g; 22,10 x 22,87 mm; 1 h;

RFA: Cu 3,72 %; Zn %; Pb 5,45 %; Bi %; Au 1,59 %; Ag 89,14 %.

Určení: Fiala 205 var. tab. III:11 var.; **Cach 100 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 51.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–51.

3. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,680 g; 18,27 x 18,08 mm; 1,5 h;

RFA: Cu 5,63 %; Zn %; Pb 5,19 %; Bi %; Au 1,73 %; Ag 87,35 %.

Určení: **Cach 166.66c.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 63.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–63.

4. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,504 g; 17,08 x 17,00 mm; 10,5 h;

RFA: Cu 3,94 %; Zn %; Pb 2,72 %; Bi %; Au 1,17 %; Ag 92,07 %.

Určení: **Cach 168.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 62.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–62.

5. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,595 g; 16,95 x 17,11 mm; 10,5 h;

RFA: Cu 4,48 %; Zn %; Pb 1,00 %; Bi %; Au 5,76 %; Ag 86,66 %.

Určení: **Cach 170.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 57.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–57.

6. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; [0,340] g; 16,71 x [15,44] mm; 7,5 h; 3 zlomky (0,316+0,015+0,009)

RFA: Cu 14,05 %; Zn %; Pb 4,06 %; Bi %; Au 2,71 %; Ag 79,08 %.

Určení: **Cach 170.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 58.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–58.

7. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,742 g; 18,44 x 18,30 mm; 5,5 h;

RFA: Cu 1,34 %; Zn %; Pb 2,80 %; Bi %; Au 6,86 %; Ag 88,91 %.

Určení: **Cach 170 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 61.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–61.

8. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,446 g; 16,40 x 16,14 mm; 10,5 h;

RFA: Cu 12,15 %; Zn %; Pb 2,77 %; Bi %; Au 2,56 %; Ag 82,72 %.

Určení: **Cach 170 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 52.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–52.

9. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,490 g; 16,57 x 16,32 mm; 12 h;

RFA: Cu 16,11 %; Zn %; Pb 3,18 %; Bi %; Au 1,24 %; Ag 79,37 %.

Určení: **Cach 170 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 54.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–54.

Kom.: obraz rubu má klín na vrcholu vnitřní lomenice a tečku nad II v nápisu OHO.

10. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,550 g; 16,17 x 15,60 mm; 11 h;

RFA: Cu 9,45 %; Zn %; Pb 7,50 %; Bi %; Au 0,74 %; Ag 82,21 %.

Určení: **Cach 175 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 59.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–59.

11. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,417 g; 15,54 x 15,43 mm; 7,5 h; stejné razidlo líce jako B14.

RFA: Cu 10,32 %; Zn %; Pb 4,72 %; Bi %; Au 0,35 %; Ag 84,51 %.

Určení: **Cach 175 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 60.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–60.

12. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,585 g; 17,70 x 17,95 mm; 1,5 h;

RFA: Cu 20,54 %; Zn %; Pb 0,87 %; Bi %; Au 0,65 %; Ag 77,84 %.

Určení: **Cach 180.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 56.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–56.

Kom.: obraz rubu má v lomenici malý klín.

13. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,470 g; 16,51 x 16,80 mm; 7,5 h;

RFA: Cu 8,78 %; Zn %; Pb 5,39 %; Bi %; Au 0,88 %; Ag 84,85 %.

Určení: **Cach 180.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 55.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–55.

14. ČECHY, Boleslav II. (972–999), blíže nepřirazený obol.

AR; 0,574 g; 18,05 x 18,25 mm; 9,5 h;

RFA: Cu 9,99 %; Zn %; Pb 6,06 %; Bi %; Au 2,14 %; Ag 81,72 %.

Určení: **Cach 180 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 53.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–53.

15. ČECHY, Praha – biskupství, Thiddag (998–1017), mincovna *Vyšehrad*, mincmistr

Atha[nasiu]s (?), denár 1003–1004.

AR; 1,426 g; 22,13 x 22,34 mm; 6 h; ohlý k rubu podle osy 12 – 7 h.

RFA: Cu 4,59 %; Zn %; Pb 3,07 %; Bi %; Au 1,60 %; Ag 90,65 %.

Určení: **Cach 164 var.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 50 určuje chybně jako Fiala 202, má být 201.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–50.

16. ČECHY, Jaromír I. (1004–1012, 1033–1034), mincovna *Praha (?)*, mincmistr Aelfzige (?), denár z let 1004–1012 typ kříž/kaplice.

AR; 1,105 g; 20,07 x 19,73 mm; 6,5 h;

RFA: Cu 24,53 %; Zn %; Pb 1,77 %; Bi %; Au 2,60 %; Ag 71,00 %.

Určení: **Cach 240.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 64 určuje chybně jako Fiala 432 má být 433.

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–64.

Do souboru zařazují i Gedaiem určené mince jako bavorské solnohradské ražby blízké typu Dannenberg 1130. Ten má však jiné provedení a znaky, a to jak v kříži tak pod lomenicí. Bavorské mincovnictví nezná kombinaci znaků v úhlech kříže (**O•O•**). Podobný znak pod lomenicí M či ΛΛ nese řezenský 9bodový typ Hahn 15k6, mince jsou však odlišné fabrikou a provedení. Vysvětlení nízkého obsahu stříbra je dvojitý, buď se jedná o falsa neznámého typu, nebo jde o regulerní ražbu se zkorumpovanými opisy patřící době krize českého státu, kdy Boleslav III. a Vladivoj razili obdobně nekvalitní denáry stejného složení, hmotnosti i rozměrů (nález Chodovlice). Na českých denárech Jaromíra najdeme i stejnou kombinaci znaků v kříži (Cach 231, 244, 246, 247), stejně tak jako i typy, které mají také velmi korpumpované opisy (Cach 251). V opisech těchto ražeb lze vidět různé části použité u jmen Boleslava a Jaromíra, nebo také na biskupském denáru Thiddagově. Pro to vše se domnívám, že se jedná o mince panovníků těchto jmen či biskupa z doby krize, tedy z let 1002–1004, popřípadě jde o méněhodnotné ražby dosud neznámého typu denárů z počátku vlády Jaromíra.

17. ? ČECHY, Boleslav III. (999–1002,1003) či Jaromír I. (1003, 1004–1012) či Praha – biskupství, Thiddag (998-1017), denár cca 1002–1004.

AE; 0,606 g; 20,47 x 20,57 mm; 12 h;

RFA: Cu 42,05 %; Zn %; Pb 3,00 %; Bi %; Au 2,80 %; Ag 49,05 %.

Určení: **nový typ.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 45 určuje chybně jako Dannenberg 1130 ?

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–45.

18. ? ČECHY, Boleslav III. (999–1002,1003) či Jaromír I. (1003, 1004–1012) či Praha – biskupství, Thiddag (998-1017), denár cca 1002–1004.

AE; 0,562 g; 19,60 x 19,64 mm; 12 h;

RFA: Cu 29,55 %; Zn %; Pb 4,35 %; Bi %; Au 2,54 %; Ag 63,47 %.

Určení: **nový typ.**

Dannenberg 1876, č. 1130 ?

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 46 určuje chybně jako Dannenberg 1130 ?

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–46.

19. ? ČECHY, Boleslav III. (999–1002,1003) či Jaromír I. (1003, 1004–1012) či Praha – biskupství, Thiddag (998-1017), denár cca 1002–1004.

AE; 0,556 g; 19,68 x 18,83 mm; 12 h; okraj olámaný;

RFA: Cu 45,05 %; Zn %; Pb 2,70 %; Bi %; Au 2,10 %; Ag 50,05 %.

Určení: **nový typ.**

Dannenberg 1876, č. 1130 ?

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 47 určuje chybně jako Dannenberg 1130 ?

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–47.

20. ? ČECHY, Boleslav III. (999–1002,1003) či Jaromír I. (1003, 1004–1012) či Praha – biskupství, Thiddag (998-1017), denár cca 1002–1004.

AE; 0,496 g; 18,55 x 19,20 mm; 12 h; okraj olámaný;

RFA: Cu 48,04 %; Zn %; Pb 2,30 %; Bi %; Au 0,40 %; Ag 49,24 %.

Určení: **nový typ.**

Lit.: Gedai, I.: *XI. századi*, s. 85–90, č. 48 určuje chybně jako Dannenberg 1130 ?

Naleziště: **Nygyharszány 1968.**

Sbírka: Maďarské národní muzeum, inv. č.: L.6/1975–48.

3. 3. 3. 3. Nálezy obolů

Za současného průběžného neuzavřeného stavu zpracování známe 21 míst, kde byly nalezeny tzv. blíže nepřirazené oboly typů Cach 165 až 184.⁷²¹ Poprvé se objevily tyto mince v Pomořanech, nejdříve na neznámém místě před rokem 1857 jeden kus (Cach 170),⁷²² poté v Miastku 2 kusy (Cach 165 a 170).⁷²³ Dva jednotlivé nálezy byla také objeveny ve Švédsku v Lännäs (Cach 180)⁷²⁴ a v Glemminge (Cach 165).⁷²⁵ Poprvé ve větší míře dodnes však nepřekonané se tato skupina mincí objevila v nálezu ze slezské Bystrzyce [Byrč, Peisterwitz]. Julius Menadier⁷²⁶ popisuje 64 kusů v dvaceti dvou variantách (dle Cacha jedenáct typů 165–166, 169, 171, 173, 176–177, 179–180 a 183–184), z nichž u třinácti se dosud jedná o jediné známé naleziště. Dvanáct kusů o devíti variantách bylo zastoupeno v uherském Nagyhaszány (Cach 166, 168, 170, 175, 180),⁷²⁷ devět + tři zlomky o 7 variantách pochází z velkopolského Ołoboku (Cach 165, 166, 168, 170, 173, 180).⁷²⁸ Typ Cach 170 pak byl nalezen v lubušském Lisówku (1 ks),⁷²⁹ ve velkopolském Jarocinu (2 ks),⁷³⁰ Łeknu (1 ks),⁷³¹ Kaliszi-Rajskówě (4ks),⁷³² a v blíže nespecifikované polském nálezu, jehož část zakoupil v roce 1930 V. Katz (2 ks).⁷³³ Z českých nálezů byly oboly nalezeny v Čistěvsi – 8 kusů ve dvou popř. třech variantách (Cach 167 a 170, 165?)⁷³⁴ a v Mančicích několik kusů typů Cach 170 a 173 (bohužel bez blíže specifikovaných počtů). Výčet doplňují nálezy ztrátových kusů z Moravy popsané výše. Tři exempláře (Cach 165, nový typ a falsum nové varianty) v Brně-Líšni, dva kusy z Pekařské ulice v Olomouci (Cach 170/173/180 a falsum Cach 170/172/180), jeden exemplář z Kostic – Zadního hrůdu (Cach 170), dvě falsa z Držovic (Cach 165 a 170/173/180) a jedna nová varianta z neznámého moravského naleziště. U dvanácti

⁷²¹ Rešerše a revize nálezů není plně dokončena, jedná se tedy o průběžné výsledky studia. CACH N uvádí u jednotlivých nálezů těchto mincí často chybné údaje neodpovídající původním publikacím nálezů.

⁷²² DANNENBERG, H.: *Zur Münzkunde*, s. 199, č. 115; FMP II. 278:410.

⁷²³ DANNENBERG, H.: *Der Münzfund*, s. 33, č. 79–80; FMP II. 139:636 a 637.

⁷²⁴ HATZ, V. – HATZ, G.: *Böhmische Münzen*, s. 91, č. 5.

⁷²⁵ HATZ, V. – HATZ, G.: *Böhmische Münzen*, s. 92, č. 15.

⁷²⁶ MENADIER, J.: *Der Denarfund von Peisterwitz bei Ohlau in Schlesien. Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschrift für Numismatik 15, 1887, s. 113–169.

⁷²⁷ Viz výše revizní katalog nálezů Nagyhaszány.

⁷²⁸ FRIEDENSBURG, F.: *Zwei Denarfund*, s. 208, č. 55a–e, 56 a 57.

⁷²⁹ BAHRFELDT, E.: *Der Silberfund*, s. 12, č. 72.

⁷³⁰ JAŹDZIEWSKI, W.: *Wykopisko*, s. 30–30, č. 34–35.

⁷³¹ Vlastní zpracování dosud celkově nepublikovaného nálezů. Stručná informace viz katalog výstavy *Skarby średniowieczne Wielkopolski*, s. 27, č. 15.

⁷³² Vlastní zpracování dosud celkově nepublikovaného nálezů. Stručná informace viz katalogy výstav *Skarby średniowieczne Wielkopolski*, s. 23, č. 11; *Od Kalisii do Kalisza. Skarby doliny Prosnay*, s. 83, č. 15; viz též SUCHODOLSKI, S.: *Tadeusza Wolańskiego zwycięstwo*, s. 575.

⁷³³ KATZ, V.: *O chronologii*, s. 10, pozn. 1.

⁷³⁴ FIALA, E.: *Nález*, s. 346, č. 89 a 90; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, 95, č. B42 a B43.

popsaných variant této skupiny naleziště neznáme (po čtyřech variantách starých, nových a publikovaných – Cach 172, 174, 178, 181).

Revize těchto nálezů ukázala, že tzv. nepřirazené oboly jsou zastoupeny nikoli 20 variantami jak je uvedeno u Cacha (165–184), ale 48 variantami založenými na změnách v obrazové části, tedy bez započítání opisových variant. Tento fakt spolu s celkovým dnes známým počtem minimálně 114 nálezových, 56 sbírkových a 4 falešných exemplářů, 21 nalezišti ve střední a severní Evropě a s minimálním doloženým počtem použití stejného razidla (3x) svědčí o velmi významné produkci těchto obolů.

Datace výše zmíněných nálezů svědčí o tom, že minimálně nejpočetnější a základní typy (Cach 167, 170, 173 a 180) byly raženy před rokem 991/2.⁷³⁵ Jejich vzorem tedy, a také denárovým protějškem, nemohly tak být ražby typu ruka/kaplice ražené po ethelredském typu. To nám však výrazně posouvá tyto oboly k ražbám typu Cach 120 (denár) a Cach 121 (obol) raženým před frízským a ethelredským typem. S tímto typem (Cach 120–121) a s tzv. mladším bavorsko-švábským typem oboly spojuje v prvním případě obrazová typová shoda (ruka/kaplice), v obou pak rubní obrazová i opisová podoba (kaplice s ONO a ONC; opis zakončený variantně PRAGACIVITR/P/D). S typy od tzv. mladšího bavorsko-švábského po tzv. frízský typ je pak spojují podobné koruptely opisů (včetně nečitelných), záměny písmen a použití znaků v obrazové části.⁷³⁶ Také vznik obolů s vyobrazením ptáka (Cach 165–167) spadá do období, kdy byl ražen tento motiv na denárech samých, tedy kolem roku 985.

Ikonografické analogie spolu s nálezy tak naznačují, že tyto oboly byly raženy souběžně s typy, které na naše mince přinesly tzv. úzkou ruku, tedy především s tzv. frízským typem. Tzv. úzká ruka se poprvé vyskytuje na ražbách anglosaského krále Ethelreda II. (978–1016) vzápětí po jeho nástupu v roce 979.⁷³⁷ I když není zcela jisté, že právě tyto ražby by musely být přímým vzorem pro naše, úzká ruka se mohla i nezávisle vyvinout z naší široké ruky,⁷³⁸ přesto lze konstatovat, že frízský typ byl ražen nejdříve po roce 980 a nejpozději před cca rokem 988/990, kdy jej střídá typ ethelredský, tedy jeho emise připadá přibližně do let 981–989.⁷³⁹ Typy Cach 120 a 121 jsou kladeny před frízský typ. Podle datace nálezů jejich

⁷³⁵ Lännäs *tpq* 991/995; Kalisz-Rajsków *tpq* 992 – *Skarby średniowieczne Wielkopolski*, s. 23, č. 11; *Od Kalisii do Kalisza. Skarby doliny Prosný*, s. 83, č. 15; viz též SUCHODOLSKI, S.: *Tadeusza Wolańskiego zwycięstwo*, s. 575.

⁷³⁶ K tomu viz níže.

⁷³⁷ HILDEBRAND, B. E.: *Anglosachsiska mynt*, tab. 3; *Coins of England*, s. 118, č. 1144.

⁷³⁸ Tak např. KATZ, V.: *O chronologii*, s. 53.

⁷³⁹ V dataci frízského typu přes drobné odchylky panuje dnes shoda.

ražba jistě spadá před rok 983,⁷⁴⁰ tedy cca do doby okolo roku 980/1. Počátek ražby obolů s úzkou rukou reprezentovaný typem Cach 121 tak lze klást na počátek 80. let, nepřirazené oboly stejného typu pak po bok frízského typu do 80. let 10. století.

Jak jsem již uvedl u nálezů z Brna-Líšně nemohu po podrobném studiu pramenné základny souhlasit s datací obolů do druhé poloviny 90. let 10. století.⁷⁴¹ Ač jsem se k tomuto dříve sám přikláněl, tak jako i ostatní především na základě předpokladu, že obol by měl být přinejmenším stejného typu, resp. alespoň stejného základního motivu, tedy v našem případě ruka/kaplice.⁷⁴² Ten byl ražen vyjma typu Cach 120 až po typu ethelredském, tedy po roce 995. Tyto typy (Cach 132–135, 142–143, 1017–18, 1020–21 a 1023) mají také většinou nižší průměrnou hmotnost (cca kolem 1 g) a menší rozměry než typy předcházející, tj. frízský a ethelredský (cca 1,3 g), resp. měly. V nově objeveném nálezu z Chýště má ethelredský typ hmotnost cca 1,1 g a typy ruka / kaplice ji převyšují. Tuto situaci lze však dobře vysvětlit tím, že ražby ethelredského typu pocházejí ze závěru své produkce, zatímco ražby typů ruka/kříž byly nové a držely tedy ještě daný standard. Je to další důkaz toho, že teorie položené na metrologických údajích malého vzorku se nedají použít pro žádné závěry. Po započítání chýšťského depotu se průměrné hmotnosti typu frízského, ethelredského a ruka/kaplice k sobě velmi přiblížily a budou tak pravděpodobně původně přibližně na stejné úrovni. Rozdíl tak zůstává jen u rozměru mince, který byl u typu ruka/kaplice viditelně zmenšen. Pro zařazení obolů s průměrnou hmotností okolo 0,65 g nám tak metrologické analýzy mnoho nepomohou.

Jiné závěry nám však nabízí výskyt těch nejpočetnějších a nejběžnějších typů obolů v domácích nálezech uložených po roce 990 (Mančice brzy po 990, Čistěves před 995) a v zahraničních datovaných dokonce již k letům 991 či 992 (Lännäs a Kalisz-Rajsków). Především první a poslední dva zmíněné svědčí pro dataci produkce obolů do 80. let. V případě typu Cach 121, který byl nalezen v pokladech ještě starších s *tpq* 983 (Kapiel⁷⁴³) a 985 (Gębice⁷⁴⁴), můžeme předpokládat, že ostatním typům předcházela a byl ražen již na počátku 80. let. To už se ale také dostáváme do blízkosti ražeb, které vedle standardní velikosti a hmotnosti vykazují i odpovídající exempláře s velikostí a hmotností cca poloviční

⁷⁴⁰ Především Kapiel *tpq* 983, Gralewo II *tpq* 983 jen Cach 120, Gębice *tpq* 985. Srovnej PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 74–83; LUKAS, J. – POLANSKÝ, L.: *Přeražby*, s. 78–82; ANDRAŁOJC, M. – ANDRAŁOJC, M. – TUSZYŃSKI, M.: *Wczesnośredniowieczny skarb*, s. 138–139. Nemohu však souhlasit s J. VIDEMANEM, *Významná centra*, s. 215, pozn. 9, o provázanosti razidla Kapiel 528 s razidlem Poděbrady II.5 (RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 20–21, tab. I). Vazba je tu čistě motivická. K tomu viz již výše.

⁷⁴¹ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 201–219.

⁷⁴² POLANSKÝ, L. – SLÁMA, J.: *Denárové ražby*, s. 111.

⁷⁴³ ANDRAŁOJC, M. – ANDRAŁOJC, M. – TUSZYŃSKI, M.: *Wczesnośredniowieczny skarb*, s. 175; *Skarby średniowieczne Wielkopolski*, s. 22, č. 10 a BOGUCKI, M.: *Skarby*, dokonce 983.

⁷⁴⁴ FMP IVB.15; SUHLE, A.: *Münzfund*, s. 16–35; SUCHODOLSKI, S.: *Dziesiętowieczny skarb*, s. 211–218.

(např. Cach 25, 33, 37, 53, 54, 67, 70, 80, 81). I zde však musíme být velmi obezřetní, protože ve většině případů nemáme relevantní dostatečný počet exemplářů, abychom mohli činit jednoznačné úsudky na základě metrologických dat.⁷⁴⁵

Jak ošemetná mohou být data založená na malém či jednom souboru ukazuje příklad uvedený výše v souvislosti s chýštským nálezem, který změnil dosavadní pohled na hmotnosti jeho typů, a druhý, na který poukázal J. Lukas, když srovnal průměrnou hmotnost typů Cach 47 a 49 ze dvou nálezů – Poděbrady a Gębice. V Poděbradech při 23 kusech činila průměrná hmotnost 1,14 g, v Gębici pak při 33 exemplářích 0,87 g. J. Lukas tuto situaci vysvětluje rozdílným způsobem střežení pokladu, předpokládá, že do poděbradského byly vybírány pouze těžší kusy (?!).⁷⁴⁶ To by však znamenalo, že hmotnost mince v Čechách měla svou váhu, že byť nepatříme k oblasti, jejíž obchod je založen na váženém zlomkovém stříbre, tak i zde se hodnota mince liší podle hmotnosti. Ražba v 10. století však probíhala *al marco*, tedy z určité váhy byl vyražen určitý počet nehledě na hmotnost jednotlivých kusů. Tento způsob ražby tak vylučuje smysl vybírání (důvod ságrování). Vážila-li se mince, bylo jedno jakou tezaurojete, nevážila-li se a její hodnota byla považována za jednotnou, pak také bylo jedno jakou platíte. Smysl výběru by tak jedině platil v případě, že u nás byla hodnota dána nominálem a v severských oblastech hmotností. Platil by však pouze pro dálkové obchodníky, pro něž u nás měla „vyšší“ kupní sílu mince lehčí, na severu pak „těžší“, tedy by se jim u nás vyplatilo platit mincí lehčí a nechat si platit mincí těžší, jejíž kupní síla byla pak na severu dána hmotností a tedy větší. Předpokládat u osob jiných než dálkových obchodníků znalost a vůli shromažďovat „těžší“ kusy do rodinného pokladu mi přijde neodpovídající gramotnosti střežících osob i „nehodno“ jejich postavení. Tyto poklady měly takovou hodnotu, že předpokládaná hmotnost jednotlivých mincí pro ně byla zcela irelevantní.

Rozdíl v hmotnosti souborů tak ukazuje na zcela jiný problém, a to metodický. Veškerá metrologická data získaná na malém vzorku či na vzorku z jednoho pokladu nemohou být relevantní pro jakékoli závěry obecnějšího charakteru. Naprostá většina hmotnostních průměrů většiny typů či variant je vypočítána na základě měření několika málo kusů. Z tohoto důvodu nepovažuji metody stavějící na metrologii denárů 10. století za průkazné. To podporují i jasná zjištění u souborů s větším počtem měřených exemplářů,

⁷⁴⁵ V. Katz nepovažuje tyto ražby za oboly, ale za důsledek ražby *al marco* a právě důsledek nerelevantních souborů. KATZ, V.: *O chronologii*, s. 87–88.

⁷⁴⁶ LUKAS, J.: *Denáry mečového typu I*, s. 256 tzv. ságrování.

kdy hmotnostní rozptýl u denáru jednoho typu činí až 0,7 gramu.⁷⁴⁷ Zachovaly-li by se krajní mince či soubory odděleně, mohlo by se zdát, že máme co do činění s denárem a obolem téhož typu.⁷⁴⁸

Další zcela zásadní metodologickou chybou, se kterou se velmi často setkáváme u velkého počtu badatelů, je důkaz „nebytím“. Často používaný argument, chybí-li mince v pokladu, nemohla být ražena před datem jeho ukrytí. Pomineme-li fakt, že známe více pokladů ukrytých ve stejné době, které však nemají vždy zcela shodný obsah, pak obzvláště u nejstarších pokladů, kterých známe velice málo, je takový argument nepřipustný. Pro nejstarší poklady je často spojován s dalším argumentem, že mince by do těchto pokladů měly „dorazit“ do cca 5–10 let po jejich emisi.⁷⁴⁹ Neexistují však žádná relevantní data, která by toto pravidlo potvrzovala. Ba naopak, existence mincí bez známých nálezových okolností spolu s poklady, ve kterých se nacházejí mince ražené i před několika desetiletími, aniž bychom je znali z pokladů starších, zcela jasně ukazují, že i tato metoda datování mincí není jednoznačná.

Proto nelze souhlasit s „přesnějším vymezením“ datace počátků ražby obolů na základě nálezů, jak činí J. Videman.⁷⁵⁰ Ten jedním dechem potvrzuje, že typy nalezené v nejstarších nálezech byly raženy těsně před jejich předpokládaným deponováním, tj. rokem 995 (pomíjí zde pro změnu úplně dobu předpokládanou jinými pro jejich cestu do daného depotu ? 5–10 let), aby vzápětí na základě „absence“ ostatních typů v těchto pokladech předpokládal jejich ražbu až ve druhé polovině 90. let. Skutečnost, že dané typy byly nalezeny v pokladech z roku 995, nijak neupřesňuje možné počátky jejich ražby před tímto datem.

K podpoření této své hypotézy používá další „absenčním“ argument, nebyly-li oboly nalezeny v nálezech ze slavníkovského prostředí (bez definice, co je tím myšleno), nemohou být vydány před 995 a nemohou tak být slavníkovského původu (přitom pomíjí, že ve východočeském pokladu z Čistěvsi z roku 995 se oboly Cach 167 a 170 setkávají se slavníkovskými ražbami, podle některých starších překonaných teorií tedy na „domácí“ slavníkovské půdě). To je stejně metodicky nesprávný argument jako předchozí (absence není důkaz), motivovaný navíc zcela jednoznačným záměrem dokázat nemožnost teorie o slavníkovském původu a odůvodnit svou hypotézu o původu moravském.

⁷⁴⁷ Tak KATZ, V.: *O chronologii*, s. 23; srovnej RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*; POLANSKÝ, L.: *Hradec Králové*, v přípravě; i sám LUKAS, J.: *Denáry mečového typu I*, na s. 256 v tab. pro jednotlivé typy Cach 47: 0,73–1,3 a Cach 49: 0,68–1,26.

⁷⁴⁸ Proto se plně ztotožňuji se skepticismem KATZE, V.: *O chronologii*, s. 23 a 89–90.

⁷⁴⁹ SUCHODOLSKI, S.: *Spór*, s. 10.

⁷⁵⁰ VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 210.

K moravskému původu jsem se již vyjádřil výše, zde bych se vrátil k obecné rovině určování provenience mincí. Pro 10. století v žádném případě neplatí, že mince nalezené jako ztrátové dokládají místní provenienci. Pokud bychom aplikovali tuto teorii jen pro české mince, pak by Boleslav nerazil na Vyšehradě, Emma na Mělníce a Soběslav na Libici ani Malíně. Naopak Boleslav by podle této teorie v Čechách razil na Libici, kde je nalezeno nejvíce jeho ztrátových ražeb. Stejně tak jako již dříve byla odmítnuta teorie o ražbě zkorumpovaných a falešných denárů Slavníkem na Libici, je ze stejných důvodů třeba i odmítnout ražbu obolů a fals moravskými velmoži na Moravě. Mince ražené v mincovnách, jejichž jméno je na nich uvedeno, byly určeny pro dálkový obchod, jež směřoval severním a východním směrem. Pro mince ražené v bavorsko-švábsko-české oblasti tak cílovým trhem byly oblasti rozprostírající se severně a východně od Prahy.

Oboly vznikaly v oficiálních mincovnách vedle ražeb standardních, ikonograficky byly buď shodné, nebo nesly obrazy ze standardní ražby kombinované s alternativním obrazem.⁷⁵¹ V Čechách tak zprvu nesou také shodné obrazy na obou stranách, aby posléze alternovaly jednu ze stran jiným obrazem. Tak po roce 980, kdy denáry nesly obraz ruka / kříž či ruka / pták, zatímco oboly ruka / kaplice nebo pták / kaplice (vedle ruka / kaplice). Je velmi zajímavé, že ve dvojici denár – obol alternují motivy z nejstaršího českého typu raženého po celou dobu před typem fríským, tj. z typu kříž / kaplice (denár k úzké ruce přejímá kříž, obol kaplici). Oba nominály pak motivicky zcela bez pochyb navazující na obrazovou náplň tzv. mladšího bavorsko-švábského typu.

Nedávno připomněl S. Suchodolski metody, které jediné dovolují upřesnit dobu vzniku mincí: 1) ikonografickou a epigrafickou ve vazbě na analogie; 2) typologickou a metrologickou za předpokladu, že starší jsou lépe provedené než mladší; 3) nálezově kontextovou – žádná mince z pokladu nemůže být mladší než je doba jeho ukrytí a 4) historickou – v korelaci s údaji v písemných pramenech.

Historické prameny nám v tomto případě nepomáhají. Nálezy nám ukázaly, že obol typu Cach 121 byl ražen před rokem 983 a oboly typu Cach 165, 167, 170, 173 a 180 (tedy ty v nálezech nejběžnější a nejpočetnější) před rokem 991, poslední nejmladší obol Cach 125 musel být vyražen dle jediného nálezu před rokem 999. Typologicky jasná je vazba nejstaršího obolu Cach 121 ruka / kaplice na shodný denár Cach 120 z počátku 80. let. Typologický rozbor ostatních obolů tohoto typu ukazuje návaznost na tentýž typ a spojitost

⁷⁵¹ Hahn MR – vzhledem k jednomu celo bavorskému typu pro 10. století – kříž/kaplice se i oboly drží tohoto typu, ojediněle alternují znaky v úhlech kříže.

s frízským typem ruka / kříž raženým v 80. letech. Také ptačí motivy na obolech ruka / pták a pták / kaplice dokládají vzájemný vztah s denáry raženými v Praze a na Libici v průběhu 80. let. Všechny metody použitelné pro datování obolů (vazby na zahraniční vzory, ikonografie, typologie a nálezové okolnosti) jednoznačně ukazují, že skupina tzv. blíže nepřirazených obolů Cach 165–184 byla ražena v průběhu 80. let 10. století.

3. 3. 3. 4. Epigraficko-ikonografický rozbor obolů a jejich typologie

Jediným obolem typu ruka / kaplice s bezproblémově čitelnými opisy je typ Cach 121, který nese texty XBOEZLAVDVX / PPAGACIVITCI, tedy zcela bez pochyby +BOLESLAV DVX / PRAGA CIVITAS. Jak ukázal rozbor nálezů je tento typ pravděpodobně nejstarší z celé skupiny. Dalším denárem patřícím k nejstarším a nejběžnějším je obol Cach 170. Díky tomu, že je i nejpočetnějším, lze na něm vysledovat vývoj opisu na rubní straně, kde původně bylo s největší pravděpodobností vyraženo jméno mincovny Praha, a to až ke drobné koruptele na líšeňské variantě tohoto denáru, jak jsme si již ukázali u obolu z Brna-Líšeň. Do této vývojové řady koruptel patří i rubní strana typu Cach 167.

☞↑: P R Λ G Λ C I V I T CI	(Cach 121)
☞↑: P Λ V G Λ C I V I T I CI	(Cach 170)
☞↑: P VI Λ G I V C I V I T V CI VI = R	(Cach 170-NH + NM) ⁷⁵²
☞↑: P V Λ Ġ V .Λ. C I L I · V CI	(Brno-Líšeň)
☞↑: D VI Λ . I V B V L T I V ⊃	(Cach 170-perokresba)
☞↑: B VI Λ I V I ⊃ I V i T V CI	(Cach 167)

Oproti tomu lícní opisy této skupiny vykazují větší variabilitu a znešvaření. Nicméně i v tomto případě je zcela zřejmé, že líšeňský obol a varianty typu Cach 170 jsou si velmi blízké a chtěly vyjádřit jedno a totéž.⁷⁵³

☞↓: XBOEZLAV DVX	(Cach 121)
☞↓: +ViVOZIVL+ CIV	(Cach 170-Čistěves B43)
☞↓: +ΛVTZVΛV QVTVI	(Cach NT-NM 09)
☞↓: +ΛVDIVOZIVT+ CI-	(Brno-Líšeň) (– = nedoražené V)
☞↓: +ΛIVΛQVDIOIZV CIΛ	(Cach 170-perokresba)
☞↓: +ΛIVΛQLdIVOIZV CIΛ	(Cach 170-NM 05)

⁷⁵² NH = Nagyarsány; NM = Národní muzeum, viz výše katalogy.

⁷⁵³ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 68.

Typ Cach 170 tak lze na základě počtu použitých písmen popisu líce rozdělit do dvou variant, a to na variantu s krátkým a dlouhým textem. Koncové CIV vyskytující se na některých variantách je chybně vyraženo DV[X], kde CI = C = D. Tuto koruptelu známe i z jiných typů. U kratších variant lze vysledovat koncové –zlav před du[x]. Jen nepřímo tak lze předpokládat, že se jedná o jméno knížete Boleslava II., protože mluví i další indicie, kterými jsou pražská mincovna, titul *dux* a přibližná datace tohoto typu.⁷⁵⁴

Druhou skupinou, na které můžeme velmi dobře rekonstruovat opisy je soubor typů Cach 173, 176, 179. Začneme opět nejprve rubní stranou:

- U†: V⊃VZRAVT∇S (R = převrácené, S = ležaté) (Cach 176-NM 12)
 U†: VCVZRAVTiVu (Cach 177-perokr.)
 U†: VAZVR[Λ]I∇TΛ⁹ (Cach 179-aukce)
 U†: IMIZAICATC V (Cach 175-NH 10)
 U†: †E↓ZV⁹ΛTΛ† (Cach 173-perokr.)
 U†: IOATVGv VTAIC (v je položené pod G symetricky pod kaplicí) (Cach 173-NM 10)

Opisy interpretují tímto způsobem:

V⊃VZRAVT∇S	= VCVZRAT [CIV]TAS	= V[I]SZGRAT [CIV]TAS
IMIZAICATC V	= IVVIZRGAT CIV	= VVIZGRAT CIV[ITAS]
†E↓ZV ⁹ ΛTΛ†	= VEVIZVGRAT AS	= VVIZEGRAT [CIVT]AS
IOATVGv VTAIC	= IOVSGRAT VIC	= VOISGRAT CIV[ITAS]

Licní strana má pak méně variant popisu:

- A †VIZVA †EV+ (Cach 173, 176, 177)
 ATΛZVVA[?]VTA (Cach 179-aukce)
 +ATIVZVOBCILV (Cach 173-NM 10)

Opisy interpretují tímto způsobem:

A †VIZVA †EV+	= 3OLVIZLAV EV+	= BOLEZLAV DV+
ATAZVVA[?]VTA+	= A LVZLLA[?]V TV+	= B LEZLLAV DV+
ATIVZVO3CILV+	= V+ATIVZVOB DV	= BOVZLIVAV DV+

kde A je původně ligatura pro ležící 3O nahrazená z nepochopení písmenem A.

⁷⁵⁴ PAUKERT, J.: *Další varianta*, s. 83–85 publikuje opisovou variantu Cach 170, který hypoteticky přiděluje na základě předatování českých náleží a rozboru opisů knížeti Vladivojovi. Tato hypotéza není možná především s ohledem na nálezové okolnosti obolu tohoto typu, jak jsme si ukázali výše.

Z interpretace opisů tak jasně vyplývá rozdělení obolů na dvě skupiny – pražskou a vyšehradskou. Je třeba podotknout, že u ostatních obolů nelze díky stavu a počtu dochování relevantní rekonstrukci provést. Rozdíl mezi skupinami podtrhuje jiná fabrika provedení opisů na vyšehradských obolech, která má navíc zcela evidentní vazby na vyšehradské frízské a ethelredské typy Cach 138 a 139, např. použitím \vdash pro písmeno L, Z v názvu mincovny. V neposlední řadě jsou na obolech použita označení mincovny podobná jak zkomolenému opisu na Cach 141, tak i velmi četným variantám na typech Cach 133, 142, 144.

Důležitým znakem pro rozlišení obolů obou mincoven jsou však vedle výše uvedených čitelných opisů znaky podél ruky. Po přečtení dobře interpretovatelných opisů se totiž ukázalo, že jméno pražské mincovny je na denárech, které vedle ruky nesou kombinaci I a V, zatímco u vyšehradských je vždy I a Λ . Na dochovaných exemplářích s těmito znaky avšak s více korumpovanými či nečitelnými opisy jsem nenašel nic, co by tomuto rozdělení odporovalo. Vedle těchto ražeb však existují další s jinými kombinacemi znaků u ruky, které však prozatím nelze na základě nedostatečného materiálu takto roztrždit. Je pravděpodobné, že se mezi těmito exempláři nachází oboly, které v budoucnu bude možné spojit např. s ražbami slavníkovskými.

Ikonografické rozlišovací znaky nám bohužel nepomohou u podle mého názoru nejmladšího obolu celé skupiny, obolu typu Cach 125 ruka / poprsí, který byl zaveden souběžně s ethelredským typem denárů. Rekonstrukce jeho opisu je totiž poněkud složitější. Zatímco lící opis netradičně vyražený u ethelredského poprsí nebudí sebemenší potíže a nese jméno knížete Boleslava. Rubní opis můžeme číst dvojím způsobem, který nám připomíná problém se čtením opisu na typu Cach 133. V opisech tedy čteme

na líci:	+ \supset OA3ZI AVTI V [†]	, kde TI je původně ležaté S
	+BOLEZLAVS VD	, čteno od křížku na obě strany ⁷⁵⁵
na rubu:	+ Λ CVDPAIVTIV [†]	, kde Λ I je původně ležaté S a [†] je D, ⁷⁵⁶ resp. I C
	+AGARP S ATIVD	, tedy zrcadlově +CIVITAS PRAGA.
	+VCVGRA[DC]IVTIVD	, tedy +VISEGRAD CIVITAS
	popřípadě čteno od křížku na obě strany	
	+VCVGRA I VTIVD	+VCVGRA I +CIVITA I

⁷⁵⁵ Tak jako např. na typu Cach 128.

⁷⁵⁶ Záměna T za D na líci i rubu této mince je doložena také i na jiných obolech.

Podle mého názoru je nejpravděpodobnější poslední verze čtení, tj. vyšehradská na obě strany. Zápis pražské mincovny v pořadí +CIVITASPRAGA není na ethelredském typu a ani jinde obvyklý. Jednostranný vyšehradský předpokládá zbytečné doplňování a přehazování písmen. Obousměrné čtení s minimálními koruptelami jednotlivých písmen nejlépe vystihuje znění opisu +VISEGRAD CIVITAS a navíc je užitě na obou stranách mincí, což odpovídá úzu praktikovanému především na vyšehradském frízském a ethelredském typu. Také znění koruptely je blízké opisu na typu Cach 141 VCEGV DV. Nicméně dokud se nenaleznou další lépe dochované exempláře je toto čtení pouhou hypotézou.

3. 3. 4. Počátky vyšehradského mincovnictví

Při hledání analogií k opisům na vyšehradských obolech jsem narazil na skupinu denárů frízského typu používající v opise různé tvary písmen a ligatury. Jedná se o ležaté T = 𐌹 , jež je často špatně vyraženým L, tj. L jehož dřívky nejsou vždy správně spojeny, V doplněné o čárku uprostřed 𐌶 (Poděbrady 36-9), použití grafému 3. Tato skupina frízského typu je provázaná dalšími společnými znaky. Výchozím bodem pro její zařazení je vyšehradský denár Cach 138 mincmistra Konráda typu kříž s body vždy po jednom ve 3 úhlech a kotvičkou hrotem visícím z oblouku na jedné a rukou mezi o a ω na druhé straně. S tímto typem zcela koreluje typ Cach 118 svou obrazovou částí obou stran včetně detailů v kříži a u ruky, opis je buď jen na rubní straně nebo na obou zkomolený, přesto lze vysledovat v částech opisů s 3EMuIV označení mincovny Vyšehrad. Tento typ pak s dalším frízským spojuje, nejen opět užití ligatur, ale také shoda ve znacích v úhlech kříže, zatímco u ruky dochází ke změně. Jedná se o typy Cach 108 a 109, který má v kříži tři úhly vždy s jedním bodem a čtvrtý s kotvičkou hrotem visícím z oblouku a ruku tentokrát mezi I a O nebo O a I. Obě tyto varianty pak v různorodě korumpovaných opisech nesou na některých exemplářích podle mého názoru založeném na kompletní revizi poděbradského nálezu původní opis +VILE:€OLDD:.. Přesně stejný opis na rubu mince nacházíme pak dokonce na byzantizujícím typu Cach 88 (Poděbrady 24:1). Rozborem poděbradských exemplářů jsem dospěl k názoru, že se jedná o mírně korumpovaný název mincovny Vyšehrad:

+VILE:€OLDD:.. (Poděbrady 37:2)

+VISE:GRAD CI[VITAS]

To však není vše, jak jsme již dříve poznamenali u obolů, je to právě mince typu Cach 109 (exemplář Poděbrady 36-9), který má stejnou ligaturu s obolem Cach 173. Ani tím podobnost nekončí. Všechny ražby typů Cach 108, 109 a 118 se od ostatních frízských liší obdobně jako oboly ikonograficky, mají v úhlu kříže kotvičku hrotem visícím z oblouku narozdíl od samotné kotvičky na všech ostatních ražbách. Připočteme-li k tomu, že stejnou ikonografickou pomůckou se liší i mince typu ruka / kaplice ražené po ethelredském typu (omega vedle ruky je na nich nahrazena také kotvou, avšak různého provedení na pražských a vyšehradských ražbách),⁷⁵⁷ můžeme konstatovat, že se ražby pražské a vyšehradské mincovny, jinak vždy si velmi blízké, vedle opisů záměrně rozlišují v obrazové části.

⁷⁵⁷ Rozlišení jednotlivých značek v mincovnách jsem poprvé přednesl na konferenci v Kutné Hoře 15. 5. 2007 v referátu *Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem*. POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 106–107; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

Vyšehradské ražby byzantizujícího a frízského typu nebývale mění starší názory nejen na počátky vyšehradského mincovnictví, ale také na počátky samotného Vyšehradu. Dříve předpokládaný počátek spojený s poslední variantou tzv. frízského typu datovanou cca k roku 990 posouvají tyto ražby blíže k počátku 80. let 10. století.⁷⁵⁸ Padá také hypotéza Z. Petráně o rozdělení původní mincovny v pražském podhradí na dvě a jejich přenesení na Pražský hrad a Vyšehrad.⁷⁵⁹ Co je však jisté, že pražská a vyšehradská mincovna si byly i nadále natolik blízké, a to jak ikonograficky tak i provedením, což pro nás má za důsledek jen velmi těžké rozlišení jejich ražeb v případě korumpovaných opisů (viz příklad IOEZRRACACIZ dále). Podrobnou revizí jsme však získali (pravděpodobně stejně tak jako tehdy negramotná část zaangažovaných osob) velmi podstatnou ikonografickou pomůcku rozlišující tyto dvě mincovny. Je však třeba podotknout, že tyto rozlišovací znaky platí až od zavedení vyšehradské mincovny, před tím se vyskytují na pražských ražbách vedle sebe.⁷⁶⁰ Vyšehradská mincovna tak byla zřízena v době, kdy byzantizující typ nahrazuje frízský,⁷⁶¹ k čemuž dle mého názoru mohlo dojít nejdříve v roce 980, pravděpodobněji v polovině 80. let 10. století.

⁷⁵⁸ J. Hásková na základě nepodložených hypotéz o přesídlení Boleslava na Vyšehrad kladla počátky k roku 992. HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 109–116; TÁŽ: *Vyšehrad*, s. 86–99.

⁷⁵⁹ PETRÁŇ, Zdeněk: *První české mince*, s. 175–184.

⁷⁶⁰ Hypoteticky bychom mohli uvažovat, že předtím odlišovaly tyto znaky např. jednotlivé dílny v rámci pražské mincovny, z nichž jedna přešla po zřízení vyšehradské mincovny tam.

⁷⁶¹ Můžeme uvažovat i o krátkém překrytí ražeb obou velmi si blízkých typů.

3. 3. 4. 1. Praha versus Vyšehrad

Na počátku vyšehradského mincovnictví tak stojí ražba Cach 88, která tvoří dvojici k ražbě tzv. byzantizujícího typu Cach 87. Provedení vyobrazení poprsí Krista však přebírá z typu Cach 86.⁷⁶² Rozdíl je tu ve vyobrazení ve čtvrtém úhlu kříže, kde pražský typ má jednoduché ztvárnění kotvy, které vyšehradská doplňuje o oblouček (stylistické znázornění lodě, ze které je kotva pověšená realisticky za svou špičku).⁷⁶³

Praha, Cach 87, Poděbrady 23-1

Vyšehrad, Cach 88, Poděbrady 24-1

Následují dvě dvojice tzv. frízského typu, na rubní straně se stejným rozlišením jako předchozí typ. Na lící straně dochází také k rozlišení, když vedle I (Iesus) uvedeného u obou mincoven doplňuje na Vyšehradě O (alternativně vysvětlované jako symbol nahrazující omegu – konec, nebo kruh ve smyslu nekonečnosti, věčnosti), v Praze pak doplněný o tři body (symbol božské trojice) spojené s kruhem čárkou (tedy spojení věčného trojjediného božství).⁷⁶⁴

Praha, Cach 114, Poděbrady 41-1

Vyšehrad, Cach 108, Poděbrady 37-2

⁷⁶² RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 50, č. 24:1 (= Cach 88) uvádí použití shodného razidla pro stranu s hlavou jako na denáru č. 20:7 (zde má správně být 21:7; = Cach 86), to však neodpovídá skutečnosti, jak jsem v rámci revize pokladu zjistil. Obrazově se jedná o velmi blízká razidla v detailech se však liší.

⁷⁶³ POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95.

⁷⁶⁴ Srovnej FRIEDENSBURG, F.: *Die Symbolik*, s. 59–73.

Praha, Cach 117, Poděbrady 44-1

Vyšehrad, Cach 109, Poděbrady 36-16

Do doby ražby frízského typu podle mého názoru spadá i ražba výše zmíněných obolů, z nichž základní a nejpočetnější typy lze rozdělit, jak jsme si ukázali, také mezi pražskou a vyšehradskou mincovnu. Ikonografickým rozlišovacím znakem vedle I na obou variantách jsou písmena V pro Prahu a Λ pro Vyšehrad.

Praha, Cach 170

Vyšehrad, Cach 176

Třetí dvojici v rámci frízského typu tvoří typy Cach 119 v Praze a Cach 118 na Vyšehradě. Ikonografický rozdíl je tu znázorněn pouze stejným způsobem jako na předešlých, tedy rozdílným ztvárněním kotvy v úhlu kříže. Lící strany jsou obrazově shodné. Pražský typ Cach 119 je velmi vzácný. Naopak vyšehradský Cach 118 má několik opisových variant.

Praha, Cach 119

Vyšehrad, Cach 118, Poděbrady 45-9

V podstatě je vyšehradský typ Cach 118 opisovou variantou typu Cach 138, která nese shodné motivy líce i rubu, v rubním opise má však uvedeno zcela zřetelně jméno mincovny ve zkratce VISZG a mincmistra CONRAD. Vzhledem k počtu vyražených exemplářů a nálezům, ve kterých je typ Cach 118+138 nejstarším doprovázejícím mladší ražby počínající ethelredským typem (Stará Boleslav, Hradec Králové), a naopak ethelredský typ Cach 139 mincmistra Conrada je vzácný, se domnívám, že Conrad razil frízský typ ještě v době, kdy všichni ostatní mincmistři – Athaz na Vyšehradě, Omeriz a Nacub v Praze přešli již na typ ethelredský. Na ten nakonec přešel i Conrad.

Vyšehrad, Conrad, Cach 138, Mančice = var. 1 typu = Vyšehrad, Cach 118, Poděbrady 45-9

V rámci ethelredského typu dochází zpočátku ke sjednocení ikonografie pražských i vyšehradských typů, rozdíl je pouze v jasně vyjádřené opisové části uvádějící jméno mincovny a mincmistra.

Praha, Omeriz, Cach 123

Vyšehrad, Athaz, Cach 141

Na tyto mince pak ikonograficky navážou typy ruka/kaplice, které používají k rozlišení rozdílné vyobrazení kotvy na jedné straně ruky (kotva vycházející z obloučku znázorňující loď) na pražské minci ve „standardním“ postavení, je na vyšehradské minci

otočena o 90°, z kotvy je tak vidět příčné břevno a z ramen pouze jejich rozšíření. Použití tohoto technického realitě přesně odpovídajícího detailu je naprosto jedinečné.⁷⁶⁵

Rozdělení typu ruha/kaplice mezi pražskou (nahore) a vyšehradskou (dole) mincovnu s novým zařazením typu Cach 133.

Typ ruha / kaplice pak tvoří párové ražby i v rámci nápisů pod lomenicí. Tak se setkáváme u dvojic v pořadí Praha / Vyšehrad s nápisy DEUS / BOZE a NON / ONO.

Praha, Nacub, Cach 134, (DEUS)

Vyšehrad, Cach 142, (BOZE)

⁷⁶⁵ POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 106–107; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

Praha, Nacub, Cach 132 (NON)

Vyšehrad, Cacz, Cach 133, (ONO)

Tímto typem ikonografické rozlišení pražské a vyšehradské mincovny končí. Celé toto období, tedy 80. a 90. léta představuje zcela výjimečnou příležitost vstoupit do myšlení tvůrců motivů použitých na českých mincích. České mincovnictví na konci 10. století pro toto disponuje naprosto ojedinělým jevem – rozdílným výtvarným a jazykovým ztvárněním symbolicky totožných obrazových a opisových náplní pražských a vyšehradských denárů.

3. 3. 5. Počátky moravského mincovnictví v 10. století

O moravském mincovnictví v 10. století se dlouho vůbec neuvažovalo. První vážný pokus přidělit některé ražby tohoto období na Moravu vyšel z pera Eduarda Fialy. Ten přisuzoval některým členům Přemyslova rodu jako moravským úředním knížatům různé typy, tak Boleslavovi II. před rok 967 meče/pták Cach 93–96,⁷⁶⁶ Václavovi prvorozenému synovi Boleslava II. před rok 990, kdy měl zemřít, tzv. svatováclavské denáry a typy Cach 152–154⁷⁶⁷ a Soběslavovi, jinak neznámému Přemyslovcovi, typy Cach 155–159.⁷⁶⁸ Tato přidělení mincí však nenalezla žádnou odezvu v následující literatuře a zanikla ve víru sporů o svatováclavský denár a uznání mincovnictví Soběslava Slavníkovce.

Další pouze letmou zmínkou vyjádřenou hypotézu vyslovil Pavel Radoměřský, který nadhodil, že by bylo možné ve skupině blíže nepřirazených obolů hledat nejstarší moravské ražby. Jejich reprezentantem by podle něj mohl být především výše popsany unikátní obol nalezený v Brně-Líšni v roce 1959.⁷⁶⁹ K tomuto názoru se přiklonil např. Dušan Třeštík, který připustil, že by se mohlo jednat o olomouckou ražbu Boleslava II.⁷⁷⁰ J. Sejbal oboly považoval spíše za napodobeniny českých denárů, které se na Moravu dostaly dálkovým obchodem ze severských zemí.⁷⁷¹ Naposledy se nově k myšlence moravského původu přihlásil Jan Videman.⁷⁷² Jak jsme si však výše ukázali o moravskou ražbu v tomto konkrétním případě jistě nejde, stejně jako v případě všech dnes známých obolů.⁷⁷³

Při epigrafickém rozboru opisů jednotlivých variant razidel tzv. ethelredského typu jsem v roce 2008 dospěl k názoru, že denár typu Cach 136 je moravskou olomouckou ražbou Boleslava II.⁷⁷⁴ Tento typ nese v rubním opise vedle více či méně korumpovaného jména mincmistra Mizlety/Mizlenty skupinu písmen, ze které nelze vyčíst jméno ani pražské ani vyšehradské mincovny. Tyto mince v rámci ethelredského typu vydělil již J. Menadier

⁷⁶⁶ FIALA, E.: *České denáry*, s. 232.

⁷⁶⁷ FIALA, E.: *České denáry*, s. 249–250.

⁷⁶⁸ FIALA, E.: *České denáry*, s. 250–252.

⁷⁶⁹ RADOMĚŘSKÝ, P.: *K počátkům*, s. 59.

⁷⁷⁰ TŘEŠTÍK, D.: *Sv. Vojtěch*, s. 92, 106, pozn. 50; oproti tomu např. ŠMERDA, J.: *Denáry*, s. 17 a SEJBAL, J.: *Základy*, s. 87 pouze na tuto hypotézu upozorňují.

⁷⁷¹ SEJBAL, J.: *Základy*, s. 87.

⁷⁷² VIDEMAN, J.: *Významná centra*, s. 207–214; VIDEMAN, J.: *Finds*, s. 228.

⁷⁷³ VIDEMAN, J. – PAUKERT, J.: *Moravské denáry*, s. 419, uvažuje i o minci FIALA, E. *České denáry*, tab. IV.6 jako o moravské ražbě a dává ji do spojitosti s moravským biskupem známým z roku 976. K této ražbě více viz výše v kapitole o poděbradském pokladu.

⁷⁷⁴ S interpretací opisů na denáru Cach 136 jako jména mincmistra Mizlety a mincovny Olomouc jsem poprvé přišel na konferenci v Kroměříži 25. 4. 2008 v referátu *Počátky mincování na Moravě*; viz též POLANSKÝ, L. – PETRÁŇ, Z.: *Denáry*, s. 192–195; POLANSKÝ, L.: *Jména*, s. 236–246; POLANSKÝ, L.: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

ve svém popisu bystrzyckého nálezu, ze kterého je také známo nejvíce variant tohoto typu (viz obr.).⁷⁷⁵ E. Fiala se poté jako první a vlastně jediný pokusil o výklad této části opisu, ve kterém četl jméno mincovny v Lemusech (LVMVCIN).⁷⁷⁶ J. Smolík je považuje za nápodobky s nesrozumitelnou částí opisu vyražené v některé mincovně za hranicemi Čech, část jich však vyobrazuje u mincí Omerizových považujíc je za zkomoleninu jeho jména.⁷⁷⁷ G. Skalský a V. Katz je považují za pražské, aniž by jakkoli řešili rubní opis.⁷⁷⁸ Toto zařazení pak přebraly i následující katalogy F. Cacha a J. Šmerdy.⁷⁷⁹ J. Videman a J. Paukert pak mé přiřazení uvádějí jako sporné.⁷⁸⁰ Zpracování královehradeckého nálezu navíc ukázalo, že Cach 136 není jedinou variantou, jejíž původ můžeme hledat na Moravě.

Varianta 1 – mincmistr Mizleta, mincovna Olomouc

Základem přiřazení mincí je epigrafický rozbor dochovaných či publikovaných exemplářů typu Cach 136 Prvním větším nálezem, ve kterém byl tento typ ruka mezi alfou a omegou/poprsí s křížkem zastoupen, byl poklad z velkopolské Bystrzyce.⁷⁸¹ Rubní opisy (viz obr.) na jednotlivých ražebních variantách denáru typu Cach 136 z tohoto nálezu čtu následujícím způsobem:

128. Hand Gottes zwischen $\bar{\omega}$ und $\bar{\alpha}$ — Gekröntes Brustbild mit Kreuzstab nach rechts 7 St.

† DVAX 3OLCILVA ∞ .	MIILCHFAID3AWC
† DVX 3OLCILAV ∞ .	MIILINTANACLA \circ
† DVX 3OLEI·LAVS	MIILHLAVMVCI·N·
† DAVX 3OLCILVA ∞	MIILCNFA·3IVCVM
† DVX IPODIFAV ∞	MIILLV·HFCVMV
† DAX 3OLEILVA ∞	WIIFNVLCAWE
† DAX 3OLEI·LVA ∞	WIIILNIVNVCVOVI

Přepisy opisů typu Cach 136 z bystrzyckého nálezu podle J. Menadiera.

⁷⁷⁵ MENADIER, J.: *Funde*, s. 154, č. 128.

⁷⁷⁶ FIALA, E.: *České denáry*, s. 70, s. 245, typ LXIX, tab. III.19.

⁷⁷⁷ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 87–88 a 82.

⁷⁷⁸ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 37; KATZ, V.: *O chronologii*, s. 56, pozn. 218.

⁷⁷⁹ CACH 136; ŠMERDA 44, dokonce přiděluje některé varianty Mizletových mincí Omerizovi – viz č. 31d a 31f?

⁷⁸⁰ VIDEMAN, J. – PAUKERT, J.: *Moravské denáry*, s. 419.

⁷⁸¹ MENADIER, J.: *Funde*, s. 100–168.

MIZLENTA IIDCAWC	= CMVC DII = OMVC CIV (čteno od M na obě strany)
MIZLINT Λ NACLAo	= ΛNVCVN o (Λ společné)
	= oLVCVN = OL[M]VCVN (čteno od o na obě strany)
MIZ – NT Λ VMVCI•N•	= ΛLMVCIN (Λ společné)
MIZIENTA • CIVCVM	= OL[M]VCVM
MIZ[L]ELV • HLCVMV	= ΛL[M]VCVM (H=N a V přehozeny, Λ společné)
či VMVCVH•	= VMVCVN (čteno od M k • na obě strany)
MIZLNAT CAWE	= OMVC (čteno od M na obě strany)
MIZLENT Λ NVCVOVI	= ΛNVCV CVI (Λ společné)
či IV OLCVN	= [C]IV OL[M]VCVN (čteno od M na obě strany)

Druhý významný poklad s tímto typem, nález z Hradce Králové,⁷⁸² obsahuje 5 exemplářů tohoto typu se čtyřmi lícními a pěti rubními variantami razidel (MVČ HK, inv. č. 15738–15740, 15836–837).⁷⁸³

Přehled opisových variant lícních razidel:

- var. La1: ⤵↑ XDVXƏoΓCZΓAVS•
var. Lb1: ⤵↑ +DV+ƏoΓCZ•ΓAVSV
var. Lc1: ⤵↑ +DV+ƏoΓCZΓAVSI
var. Ld1: ⤵↑ +D+VƏoΓCZΓAVS•S

Přehled opisových variant rubních razidel:

- var. Ra1: ⤵↑ •MIZLINT Λ IΛCVMO = ΛNVCVM O
či = OMVCVN (čteno od • na obě strany)
var. Rb1: ⤵↑ MIZLENT Λ NACVIc = ΛNVCVI c (Λ společné)
var. Rc1: ⤵↑ M•ZITNT Λ WIIΛCVu = ΛMNVCV c (Λ společné)
var. Rd1: ⤵↑ MIZLE NT Λ MVcΛN = ΛMVCVN (Λ společné)
var. Rd2: ⤵↑ [???]LENT Λ MVcΛN = ΛMVCVN (Λ společné)

⁷⁸² Nález z Hradce Králové připravuji k vydání se zpracováním jednotlivých mincí do úrovně razidel. Následující údaje jsou dílčími výsledky této práce.

⁷⁸³ Písmena jsou přepsána pomocí dostupných znaků, neodpovídají proto vždy přesně originálu. Písmeno S je například většinou v ležaté poloze, C převrácené, a pod. Malé c nahrazuje ležaté otevřené C skoro ležaté G nebo zaoblené V, malé u je u s jedním koncem vyšším a bez patky, tj. ? ležaté G. Originální opisy viz obr. mincí.

Tabulka kombinací razidel varianty 1 (=typu Cach 136) z královehradeckého nálezů:

Var. 1	La1	Lb1	Lc1	Ld1
Ra1	1			
Rb1		1		
Rc1			1	
Rd1			1	
Rd2				1

Jednotlivé exempláře:

Komb. 01: La1/Ra1

1. AR; 1,3001 g; 22,63 x 22,44 mm; 9 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15740.

Komb. 02: Lb1/Rb1

1. AR; 1,2737 g; 21,54 x 21,73 mm; 12 h; naprasklý na 5 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15837.

Komb. 03: Lc1/Rc1

1. AR; 1,1825 g; 22,28 x 21,18 mm; 1,5 h; okraj olámaný mezi 11 a 1 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15836.

Komb. 04: Lc1/Rd1

1. AR; 1,1100 g; 20,92 x 22,15 mm; 4,5 h; proražený u okraje na 6 a 7 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15739.

Komb. 05: Ld1/Rd2

1. AR; 1,2166 g; 22,35 x 22,36 mm; 6,5 h; líc i rub excentricky vyraženy.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15738.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že vedle jména mincmistra je různými avšak zcela běžnými způsoby zápisu opisu (v kruhu či z jednoho místa na obě strany, společné použití grafému Λ)⁷⁸⁴ zapsáno jedno a totéž slovo, které interpretuji jako označení mincovny Olomouc. Verze zápisu zní Olmucun, Omucun, Almucin, Amucun, kdy koncovka CVN může patřit k pojmenování města či může být při zdvojení C i zkratkou označení civitas.

Varianta 2 a 3 – mincmistr Mizleta ?, mincovna Olomouc

K předchozí variantě se v královehradeckém nálezu druží skupina čtyř mincí dvou nových variant, které mají na lici jméno knížete ve dvou velmi rozdílných korumpovaných opisových variantách a na rubu taktéž ve dvou tentokrát však téměř totožných variantách razidel název mincovny (MVČ HK, inv. č. 15741, 15832–15834). Pátý denár se nachází ve sbírce Národního muzea (NM, inv. č. H5p55/1958,12) a je spolu s šestou mincí, která byla součástí pokladu z Chýště (MČV P, inv. č. N1-50-306), vyražen z kombinace razidel La1 a upraveného rubního razidla Ra2upr.⁷⁸⁵

Přehled opisových variant lícních razidel:⁷⁸⁶

var. La1: ☉↑ +DVTADϯZFCISCI

var. Lb1: ☉↑ X☉_VCXRVRICI R•V

Přehled opisových variant rubních razidel:

var. Ra1 i 2: ☉↑ XVCIVOΓAEXMVD

Tabulka kombinací razidel varianty 2 a 3 (= nových variant) z královehradeckého a chýštského nálezů:

Varianta	2	3
	La1	Lb1
Ra1	2	
Ra2	1	1
Ra2upr.	2	

⁷⁸⁴ K možným způsobům čtení opisů viz výše.

⁷⁸⁵ LUKAS, J.: *Katalog*, s. 78, inv. č. N1-50-306.

⁷⁸⁶ Lící razidla se odlišují různou koruptelou opisu. Vzhledem k tomu, že jsou provázány rubními razidly a že nevíme, je-li rozdíl v opisech způsoben změnou významovou či se jedná jen o koruptelu, nejsou rozděleny na dvě samostatné varianty, ale tvoří dvě specifické skupiny jedné varianty.

Lícní opis z razidla La1 lze interpretovat jako:

+DVΓAD Ὡ ΖΓC I S CI

+DVXBOLEZLAVS CI

Druhý lícní opis je na provedení epigrafické analýzy bohužel již příliš korumpován.

Rubní opis lze interpretovat jako

XVCIVOΓAЄXMVD = X MVD XV CIVOΓAЄ = + MVD +V CIVOΓAЄ

tj. + MVD +V CIVOΓAЄ po doplnění Λ

= +[Λ] MVC +V CIV I TAS, tedy Olomouc civitas.

Jednotlivé exempláře varianty 2:

Komb. 01: La1/Ra1

1. AR; 1,3612 g; 21,89 x 21,99 mm; 11 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15833.

Komb. 01: La1/Ra1

2. AR; 1,8514 g; 22,48 x 21,94 mm; 11 h; dvojráz rubu.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15832.

Komb. 02: La1/Ra2

1. AR; 1,2075 g; 21,51 x 21,24 mm; 10 h; prasklý na 4 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15834.

Komb. 03: La1/Ra2upr.

1. AR; 1,2267 g; 22,38 x 22,09 mm; 5 h.

Sbírka: NM, inv. č. H5p55/1958, 12.

2. AR; 1,16 g; 22,1 x 22,4 mm.

Sbírka: VČM P, inv. č. N1-50-306.

Jednotlivé exempláře varianty 3:

Komb. 03: Lb1/Ra2

1. AR; 1,2165 g; 21,83 x 22,15 mm; 12 h; částečně nedoražené či setřelé opisy.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15741.

Tyto mince jsou pravděpodobně protějškem pražských, malínských a mělnických ethelredských ražeb, které také neuvádí jméno mincmistra (Cach 130 a 144–151).

Varianta 4 – mincmistr Mizleta, mincovna Olomouc či Praha

Na tuto razidly provázanou skupinu pak navazuje další jinak neznámá varianta v jediném exempláři (MVČ HK, inv. č. 15835), která tvoří přechod mezi Mizletovými typy Cach 136 a 137, a je blízká typu Cach 131. Na lící straně nese ruku mezi alfou a kotvou, shodnou s kotvou na typu Cach 131, na rubu pak ethelredské poprsí s Mizletovým jménem.

Přehled opisových variant lícních razidel:

var. La1: ☪↑ **XDV+BCFDZ•ΓAS**

Přehled opisových variant rubních razidel:

var. Ra1: ☪↓ **MIEZLAΛHΛCLP** (kde **P** je nedovyražené A či R)

Jednotlivé exempláře:

Komb. 01: La1/Ra1

1. AR; 1,1117 g; 21,59 x 21,96 mm; 3,5 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15835.

Rubní opis tohoto typu lze interpretovat dvojím způsobem. Poslední písmeno na rubu je pravděpodobně dle pozůstatků v místě, kde ražba chybí, nedovyražené. Důvody mohou být dva. První, že písmeno není dovyraženo kvůli „nedostatku“ materiálu způsobeném negativním promítnutím lícního písmene, druhé, že se tak stalo při opravě razidla, kdy bylo původní písmeno, jímž mohlo být A či R, nahrazeno písmenem P. Díky tomu nejsme schopni s jistotou rozlišit, ve které mincovně byla mince vyražena (ALC by spíše naznačovalo Olomouc, RAC Prahu). Nepomáhá ani písmeno C, které je vyraženo sice téměř jako G, ovšem v tomto tvaru jej známe pro písmeno C i v opisech se jménem Olomouce.

Paradoxem je, že tato varianta svojí ikonografií chronologicky zapadá na rozhraní mezi olomoucké a pražské ražby mincmistra Mizlety. Předchází jí Cach 136 (varianta 1) s novými variantami z hradeckého nálezů (varianty 2 a 3) a navazují na ní pražské varianty

Cach 131 (varianta 5) a nová varianta známá z nálezu ve Wurmově ulici v Olomouci zastoupená jedním kusem i v hradeckém nálezu (varianta 6).

Varianta 5 – mincmistr Mizleta, mincovna Praha

Pátou variantu představuje unikátní exemplář Cach 131 s neznámými nálezovými okolnostmi ze sbírky Národního muzea (inv. č. H5-2129). Jedná se již o pražskou ražbu mincmistra Mizlety.

Přehled opisových variant lícních razidel:

var. La1: ☪↑ +DVXЭΓAVZEMS = +DVX [BOL]E[Z]LAV ZEM S

Přehled opisových variant rubních razidel:

var. Ra1: ☪↓ XMEVTXZVЯЯAVG = +MELT+ZA PRAAG, tedy přeházené
+M ZLETA + PRAGA.

Jednotlivé exempláře:

Komb. 01: La1/Ra1

1. AR; 1,3606 g; 21,87 x 22,32 mm; 7,5 h.

Sbírka: NM, inv. č. H5-2129.

Varianta 6 – mincmistr Mizleta, mincovna Praha

Šestou poslední ethelredskou variantu mincí mincmistra Mizlety z doby vlády knížete Boleslava II. zastupují dva exempláře. Poprvé byla tato varianta rozpoznána v nálezu z Olomouci – Wurmovy ulice (NPÚ ÚOPO, přír. č. 699-19/1999),⁷⁸⁷ podruhé pak v pokladu z Hradce Králové (MVČ HK, inv. č. 15618). Mince jsou ze stejného páru razidel.

⁷⁸⁷ Viz výše; BLÁHA, J. – POLANSKÝ, L.: *Nález nové varianty denáru Boleslava II. typu ruka / poprsí ve Wurmově ulici 3 v Olomouci*, Numismatický sborník 20, 2005, s. 147–150.

Přehled opisových variant lícních razidel:

var. La1: Ɱ↑ +DV+ OΓDΓZΓAS
(= +DVX[B]OLELZLAS).

Přehled opisových variant rubních razidel:

var. Ra1: Ɱ↑ oPPDV+ΓVAΓZI

Rubní opis je třeba číst od kroužku na obě strany ke křížku jako:

oPPDV+ = oPP[A]DA+ = oPRAGA+ a oIZLAVL+ = o[M]IZLAVL+ = oMIZLATA+

Jednotlivé exempláře:

Komb. 01: La1/Ra1

1. AR; 0,895 g (po čištění a slepení z 5 částí); 22,3 x 21,9 mm; 9 h.

Sbírka: NPÚ ÚOPO, přír. č. 699-19/1999.

Komb. 01: La1/Ra1

2. AR; 1,2734 g; 22,34 x 22,58 mm; 11,5 h; prasklý či nastřížený na 5,5 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15618.

Varianta 7 a 8 – mincmistr Mizleta, mincovna Praha

Na závěr pro ukázkou poslední varianty, sedmá a osmá, ražeb mincmistra Mizlety kladené do doby vlády Boleslava II. (972–999). Jedná se o varianty typu Cach 137 a 1019 ruka/kříž, z nichž sedmá Cach 137 je na rozdíl od všech ostatních zatím spíše ojediněle dochovaných variant známa z většího počtu exemplářů, a co víc velkého počtu razidel a jejich kombinací. V samotném královehradeckém pokladu je zastoupen 34 exempláři v 13 variantách 23 kombinací 23 lících a 29 rubních razidel.

Ukázka varianty 7 (Cach 137):

AR; 1,1403 g; 18,96 x 19,18 mm; 6 h.

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15681.

Jako v případě první a druhé varianty, má i sedmá svou osmou variantu, která je ikonograficky totožná pouze v opise není uvedeno jméno mincmistra. Takovéto mince byly raženy často souběžně s ražbami označenými mincmistrovskými jmény (ruka/poprsí – naše varianty 2 a 3 v Olomouci vedle Mizlety; Cach 130 v Praze vedle Nacuba, Omerize a Mizlety; ruka/kříž – Cach 1019 v Praze vedle Mizlety; ruka/kaplice – Cach 1017 v Praze vedle Nacuba a Cach 142 na Vyšehradě vedle Cacze). S většinou z nich nás obeznámil právě královehradecký poklad (var. 2 a 3, Cach 1017 a 1019).

Ukázka varianty 8 (Cach 1019):

AR; 1,3378 g; 20,59 x 20,49 mm; 4,5 h

Sbírka: MVČ HK, inv. č. 15697.

3. 3. 5. 1. Mizletovo olomoucké a pražské mincovnictví v 90. letech 10. století

Z prezentovaných známých i nových ražeb dostáváme relativní chronologii typů a obraz mincovních aktivit mincmistra Mizlety v době vlády Boleslava II. (972–999). Mizleta byl pověřen založením nové vládní mincovny v Olomouci v době, kdy české mincovnictví začalo používat ethelredský typ, tj. cca 988/990, který tak vidíme na jeho první variantě (varianta 1 = Cach 136). Za jeho působení v Olomouci byly raženy i dvě vzájemně provázané varianty beze jména mincmistra s korumpovaným jménem panovníka (varianty 2 a 3 = nové varianty z královehradeckého pokladu), což svědčí o větší produkci mincovny než bychom z dosud známých exemplářů mohli soudit. V době, kdy byla na ethelredském typu nahrazena omega vedle ruky kotvou, přechází Mizleta do pražské mincovny. Tuto dobu reprezentuje další nová varianta (varianta 4 = nová varianta s kotvou a neidentifikovaným jménem mincovny), buď z olomoucké nebo již z pražské mincovny. Následuje unikátní varianta Cach 131 (varianta 5) ražená již jistě v pražské mincovně. Jí velmi blízká je i další poslední Mizletova ethelredská varianta z pražské mincovny zastoupená dvěma vzácnými nálezovými kusy z Olomouce – Wurmovy ulice a Hradce Králové (varianta 6). Po zrušení ražeb ethelredského typu přechází Mizleta na typ ruka/kříž (varianta 7 a 8), a to narozdíl od ostatních mincmistrů v Praze a na Vyšehradě, kteří začínají razit typ ruka/kaplice.

V době po přechodu z „klasického“ ethelredského typu s alfou a omegou u ruky na jeho variantu s alfou a kotvou je olomoucká mincovna pravděpodobně z nám neznámého důvodu zrušena a mincmistr Mizleta přechází do Prahy.⁷⁸⁸ V absolutním datování to znamená, že mincmistr Mizleta razil za Boleslava II. přibližně v letech 988/990–999 osm nám dosud známých variant mincí, z toho první tři až čtyři v mincovně v Olomouci. Olomoucké mincovnictví, a tím i první etapa oficiálního vládního mincovnictví na Moravě se tak překrývá s dobou ražby tzv. ethelredského typu v Čechách, tedy přibližně s lety 990–995.

⁷⁸⁸ V Praze působí ještě za Boleslava III., Vladivoje a Boleslava Chrabrého. Poté jeho jméno z mincí mizí.

3. 3. 6. Mincovny a mincmistři na českých denárech konce 10. století⁷⁸⁹

Specifickou charakteristikou českých mincí z přelomu tisíciletí je uvedení jména mincmistra a mincovny v opise na rubní straně denáru. Jedná se o výjimečný jev pro celé kontinentální mincovnictví. Srovnatelnou situaci nalézáme pouze v anglosaském prostředí odkud jsme tento zvyk spolu s ikonografickými vzory převzali.⁷⁹⁰ Název mincovny byl uveden na českých denárech již od počátku jejich ražby za Boleslava I., jména mincmistrů se na nich objevují od 80. let 10. století na tzv. frízském typu. Najdeme je ještě na denárech Jaromíra I., kdy se však začínají na rubu střídát s christologickými hesly a jménem sv. Václava. Od dob Oldřicha I. se již v rubních opisech denárů velkého střížku, ale později i malého, tj. po celé 11. a 12. století, setkáváme v naprosté většině případů pouze se jménem sv. Václava či jmény dalších světců.⁷⁹¹

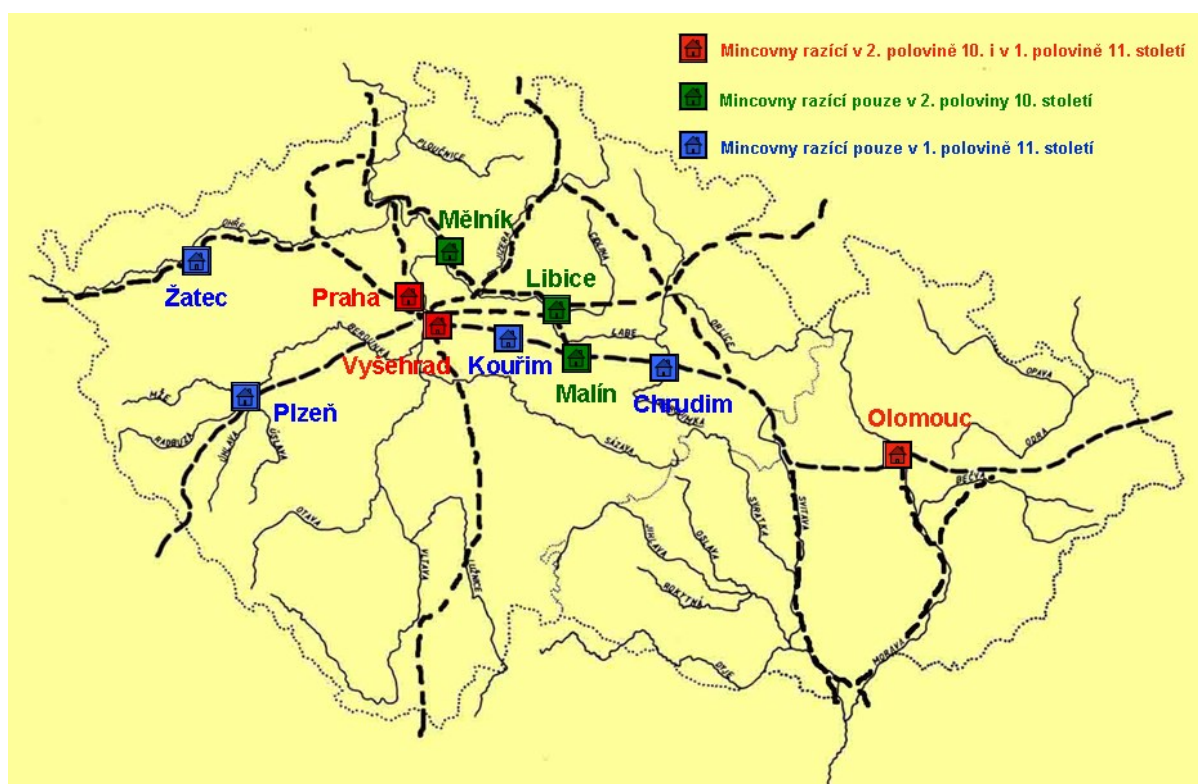
Kníže razil mince nejprve jen v Praze. V 80. letech 10. století, jak jsme si výše ukázali, se rozšiřuje nejprve okruh mincoven a poté i osob, které nechali mince razit. První novou další vládní mincovnou je tak Vyšehrad počínající byzantizujícím a frízským typem. Ve stejnou dobu, tj. v 80. letech se přidávají mincovny Soběslava, syn Slavníka, a to Libice začínající taktéž „byzantizujícím“ typem s hlavou Krista a Malín či Libice ptačím typem. V první polovině 90. let. se na české mincovní produkci podílí ethelredským typem vedle již razících mincoven v Praze a na Vyšehradě a nově zřízené vládní mincovny v Olomouci, také manželka Boleslava II. Emma na Mělníce a Soběslav na Malíně. Do českého mincovnictví zasáhnou i dva pražští biskupové, a to Vojtěch společnou ražbou se svým bratrem Soběslavem (na Libici či Malíně ptačím a ethelredským typem) na přelomu 80. a 90. let a Thiddag v letech 1003–1004 svým specifickým biskupským denárem z Vyšehradu. Krizi na přelomu tisíciletí však přežívají pouze pražská a vyšehradská mincovna. Teprve za Jaromíra se opět jejich počet rozrůstá. Kníže zakládá další mincovny v Plzni a v Kouřimi. V Kouřimi a v Chrudimi razí Oldřich, a to dokonce již za vlády svého bratra Jaromíra. Na sklonku první poloviny 11. století před rokem 1050 pak razí za vlády Břetislava I. na svém

⁷⁸⁹ Tato část věnovaná jménům mincmistrů vychází z kapitoly v mé rigorózní práci POLANSKÝ, L.: *Archeologické nálezy*, s. 39–50 a z článku POLANSKÝ, L.: *Jména*, s. 236–246. Je však místy reinterpretovaná a doplněná o nová zjištění ze zpracování nových i revize starých nálezů.

⁷⁹⁰ HILDEBRAND, B. E.: *Anglosachsiska mynt*; DOLLEY, R. H. M.: (ed.), *Anglo-Saxon Coins*, 296 s.; DOLLEY, M.: *A Note*, s. 159–162; SMART, V. J.: *Moneys*, s. 191–276; SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa w Europie*, s. 91; TÝŽ, *Imitation of the Coinage of Æthelraed II*, s. 157–168. Ethelredský typ českých denárů (panovníkovo poprsí/boží ruka) razili Boleslav II., jeho žena Emma regina a Soběslav, syn Slavníka, přibližně od 988/990 do 995/999 podle vzoru mincí anglosaského krále Ethelreda II. (979–1016). Dosavadní názory na ethelredský typ shrnuji v: POLANSKÝ, L.: *Pře*, s. 11–44.

⁷⁹¹ Přehled typů českých denárových ražeb viz CACH, F.: *Nejstarší české mince*.

žateckém údělu Spytihněv denáry typu Cach 321. Všechny vzniklé mincovny v tomto období, vyjma mělnické, se nacházejí na hlavních trasách tzv. transevropské obchodní magistrály protínající Evropu ze Španělska přes Prahu až do Asie. Česká knížata se tak snažila využít ekonomický potenciál obchodu na této cestě ve svůj prospěch. Příznačný je tu především nejen nárůst mincoven za Jaromíra a Oldřicha po roce 1004, ale také rozmach mincovnictví samého projevující se jak četností typů, tak i ikonografickými vzory přijímanými od Byzance po Skandinávii.⁷⁹²

Hlavní cesty a mincovny v 2. polovině 10. a první polovině 11. století.

Ve stejnou dobu jako se rozrůstá počet mincoven začínají se na mincích objevovat i jména mincmistrů. Na pražských mincích byla rozpoznávána jména Omeriz, Nacub, Mizleta, Anei (?), Ioez, Iohan, Aelfsige (?), na vyšehradských Noc, Zanta, Zensa (?), na kouřimské Otesa (?). Některá jména známe pouze z jedné varianty či typu a jejich čtení bývá sporné (Zensa a Otesa).

Pozoruhodná jsou jména vyskytující se v anglických opisech objevených na českých denárech – Anei a Aelfsige – doplněná na lících stranách mincí jménem anglosaského krále

⁷⁹² O Jaromírových a Oldřichových mincích podrobně CACH, F.: *Mince českého knížete*, s. 41–60, tab. I–II; POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149; TÝŽ, *Oldřich*, s. 133–144. O vzorech pro české denáry obecně HÁSKOVÁ, J.: *Česká mince v době románské*; TÁŽ, *Obchodní styky*, s. 129–133; TÁŽ, *Skandinávské vlivy*, s. 99–103.

Ethelreda II.⁷⁹³ Otázkou je, proč se opisy z anglosaských mincí objevují na ryze českých denárech? Dokazuje to přítomnost anglosaských mincmistrů či jen řezačů želez (tvůrců razidel) a nebo je to pouze projev napodobování anglosaských vzorů? Ač byly vysloveny všechny tyto hypotézy, žádná z nich nenabyla nad ostatními vrchu. Obecně přijímaným závěrem je, že na české ražby na konci 10. století, pro kontinent zcela atypicky, působil silný vliv ostrovního mincovnictví.

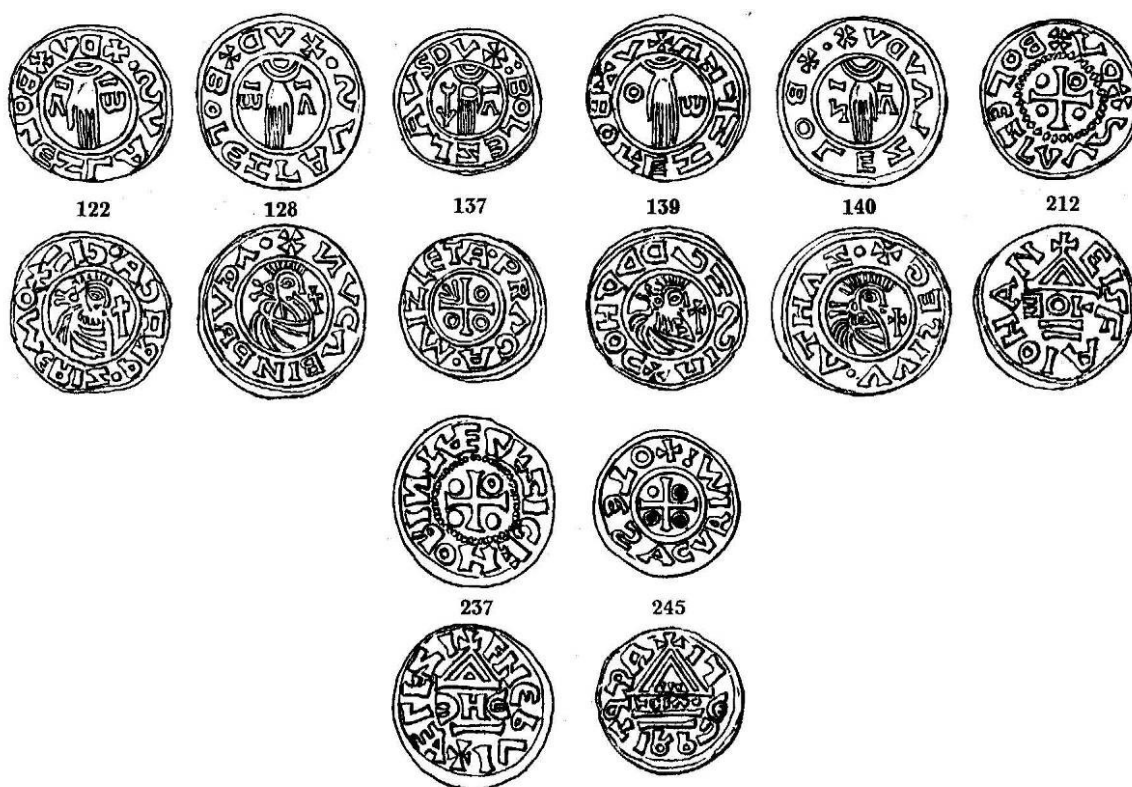
To však jméno anglického krále a mincmistra může potvrdit pouze pro dobu Jaromíra (Ethelred a Aelfsige – Cach 236-241) nikoli pro dobu Boleslavovu (Ethelred a Anei – Cach 109). Nesdílím totiž jistotu P. Radoměského ve výkladu čtení tohoto opisu, který postavil na počátek řady mincí tohoto typu (Poděbrady 36). P. Radoměský jej interpretuje jako ANEI MO[NETARIUS] DERBY / EDELRED ANG[LORUM].⁷⁹⁴ Opis je takto sice možné číst, ale zároveň je třeba upozornit, že některá písmena jsou příliš volně interpretována. Obzvláště rubní opis vykazuje na variantách tohoto typu spíše opačnou posloupnost vývoje koruptely a mohl by tak být jen jednou z koruptel původního označení mincovny.⁷⁹⁵ Důležitým aspektem je i provedení „anglického“ opisu. Ani mincmistra Aneie ani označení mincovny Derby koruptelou Deorady z anglosaských mincí neznáme, u jména Ethelreda pak chybí titul rex. Mince samotná patří do skupiny ražeb s velmi proměnlivými nečitelnými opisovými koruptelami a opis tak spíše může jen zcela náhodně připomínat P. Radoměským navržené čtení.⁷⁹⁶

⁷⁹³ RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 91; SUCHODOLSKI, S.: *Imitation*, s. 163–166; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 136.

⁷⁹⁴ RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 90–92.

⁷⁹⁵ Jak ošemetné je přijímat „zcela jasné“ čtení opisu bez kritického vyhodnocení si ukážeme níže na typu Cach 133.

⁷⁹⁶ POLANSKÝ, L.: *The 10th century*, s. 141–143. Mince se poprvé neobjevily v Poděbradech, ale byly známe již z Čistěvsí (FIALA, E.: *Nález Čistěveský*, s. 341, č. 25; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 24) a Ostroměře (SMOLÍK, J.: *Nález denárů v Ostroměři*, s. 517, č. 14f). J. Smolík například četl opis ANEIMODEORADY jako koruptelu jména Jaromír. Kvůli této ražbě Smolík celý nález z Čistěvsí předatoval do počátku vlády knížete Jaromíra, tedy po roce 1004 (SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 24). Srovnej též POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 104–105; PETRÁŇ, Z.: *Příspěvek*, s. 94.

Denáry se jmény mincmistrů (typy dle Cacha):

122 – Omeriz, 128 – Nacub, 137 – Noc, 140 – Zanta, 212 – Iohan, 237 – Aelfzige a 245 – Otesa.

Ostatní jména se na mincích vyskytují častěji – Omeriz, Nacub a Mizleta v Praze, Noc a Zanta na Vyšehradě. S jejich výskytem je spojen spor o chronologii denárů na konci 10. století. Tato jména se totiž vyskytla na několika typech a někteří badatelé hledali v pořadí střídání mincmistrů doklady pro svá tvrzení.⁷⁹⁷ Opakování se jmen a střídání mincmistrů na několika typech však podporuje hypotézu, kterou vyslovil již Smolík, že byly v Praze mincovny dvě.⁷⁹⁸ Odpůrci této teorie argumentovali střídáním se mincmistrů z politických či mocenských důvodů.⁷⁹⁹ Celá problematika souvisí s naším pohledem na fungování mincovny v 10. století. Převažuje pohled vycházející z mladších českých poměrů známých z písemných pramenů 13. století (jedna mincovna = jeden mincmistr).⁸⁰⁰ I sám Smolík rozlišuje mezi dvěma mincmistry a dvěma mincovnami odmítajíc jednu mincovnu se dvěma

⁷⁹⁷ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 35–38; KATZ, V.: *O chronologii*, s. 54–63; SKALSKÝ, G.: *Nejstarší české mince*, s. 31–57; KATZ, V.: *Nejstarší české mince*, s. 58–84; SKALSKÝ, G.: *Doslovem*, s. 85–89; KATZ, V.: *V závěru polemiky*, s. 90–93; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 135.

⁷⁹⁸ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 111. (S tím nesouvisí důvody, které vedly k hypotéze o dvou mincovnách v Praze PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 92–104 – založené na myšlence dva souběžné typy = dvě mincovny).

⁷⁹⁹ SKALSKÝ, G. – SCHRÁNIL, J.: *Nález*, s. 46; SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 42; KATZ, V.: *O chronologii*, s. 58.

⁸⁰⁰ FIALA, E.: *České denáry*, s. 62–65; HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 113–114. Rozlišují funkce mincmistra – úředník a mincíře – výrobce.

mincmistry.⁸⁰¹ Sporé doklady z 10. století především však z anglosaského světa ukazují na zcela jinou situaci.⁸⁰² V anglosaských mincovnách, které byly rozprostřeny po celé zemi a ze kterých jsme převzali zvyk uvádět jména mincmistrů na denáry, pracuje v této době více mincmistrů souběžně. I zde se opakují stejná jména na několika typech, která mají na rozdíl od našich ustálenou chronologii.⁸⁰³

Analogicky tak lze předpokládat, že obdobná situace jako v Anglii byla i u nás. O to více, máme-li doklady vzájemného vlivu nejen co se týče ikonografie, ale také uvádění jmen mincmistrů na mincích, nemluvě o dokladech přímého použití anglosaských opisů na českých ražbách. Terminologické spory, je-li v opise uvedeno jméno mincmistra (tento termín je v numismatické literatuře zažit, proto jej také dále v textu používám), mincíře či nájemce mince (*magister monetae*, *monetarius*),⁸⁰⁴ lze při tehdy předpokládaném způsobu práce redukovat na to, že všechny tyto funkce byly v této době spojeny v jedné osobě – majiteli dílny, který měl oprávnění k ražbě.⁸⁰⁵

Název města na minci lze, spíše než jako označení mincovny samotné, vyložit jako mincovní místo, tedy město, ve kterém byla mince vyražena. Povinnost razit veřejně a na místech k tomu ustanovených zmiňuje pro mincmistry již v roce 864 *Edictum Pistense*.⁸⁰⁶ Jediný český pramen, který lze k tomuto tématu v nejstarší době vztáhnout, je úryvek z Kosmovy kroniky, kde autor zmiňuje ústy Virpirk manželky Konráda I. Brněnského existenci „*monetarii opulentissimi*“ v pražském podhradí a ve vyšehradské ulici.⁸⁰⁷ Mincovnu bychom si tak v této době mohli představit jako veřejné místo v blízkosti trhu (pražské podhradí, vyšehradská ulička), kde byly soustředěny dílny jednotlivých mincmistrů. Byla-li to jedna budova či ulice, jednotná instituce či nezávislé dílny nám písemné prameny prozatím nedovolují specifikovat. Určitou nezávislost mincmistrů lze vyvozovat pouze z mincí samotných, a to nejen kvůli jejich jménům na mincích, ale také díky rozdílné fabrice ražeb.

⁸⁰¹ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 111. Oproti tomu SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 92, nevylučuje možnost, že by v jedné mincovně byly dva mincmistři či mincíři, jejichž jména se na mincích objevili.

⁸⁰² KINSEY, R. S.: *Anglo-Saxon Law*, s. 12–50.

⁸⁰³ HILDEBRAND, B. E.: *Anglosachsiska mynt*, s. 25–29; METCALF, D. M.: *An Atlas*, s. 104.

⁸⁰⁴ SKALSKÝ, G.: *O denárech*, s. 186; TÝŽ, *Nález*, s. 52; SMART, V. J.: *Moneyers*, s. 211–213; SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 91–92; HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 113–114. Z raně středověkých pramenů nelze jednoznačně určit úlohy a funkce nositelů těchto titulů. Analogicky podle vzoru jiných hodností lze mluvit o neustálém procesu v utváření obsahu funkce. Zjednodušeně se dá říci, že se jednalo o osobu odpovědnou za výrobu mince, ať již minci razil sám, nebo na ražbu jen dohlížel.

⁸⁰⁵ Srovnej SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 92 odmítá, že by mohlo jít o podnikatele či nájemce.

⁸⁰⁶ *Edictum Pistense 864*, c. 13, s. 490, LLI.

⁸⁰⁷ KOSMAS II. 45, s. 152.

O jménech mincmistrů uvedených na mincích bylo napsáno několik článků, bohužel většinou jen z jazykovědného hlediska bez důkladného studia pramene samotného.⁸⁰⁸ Původ jmen je bez dalšího vysvětlení odhadován každým autorem zabývajícím se touto dobou, a tak se můžeme setkat s interpretacemi opisu OMERIZ jako Oměř, Oměřic, Omařic i Omeriz. Po většinou se projevovala snaha „počeštit“ opisy, a těmto jménům bylo věnováno také následně více pozornosti. Původ jmen tak byl nalézán zejména ve slovanském prostředí Oměřic, Žanta – Žanda, Žeňa – Čista – Žeža, Noc, Myzleta, Otěša, v židovském či semitském Omeriz a Nacub, popřípadě neurčitém Johan. V následujících kapitolách si však ukážeme, že není vše tak, jak se na první pohled může zdát.

⁸⁰⁸ Naposledy PALKOSKOVÁ-BÖHMOVÁ, O.: *Jazyk*. Přes upozornění petrifikovala své starší studie, které souhrnně vydala bez přihlédnutí k nové numismatické literatuře. Vývoj českého jazyka tak dokládá např. na polském tzv. svatováclavském denáru (nutno dodat, že jej považuje za moravskou olomouckou přemyslovskou ražbu z 50. až počátku 70. let 10. století !), nesprávném čtení opisů a pod.

3. 3. 6. 1. Vyšehradští mincmistři

Ve starší české literatuře je především vyšehradské mincovnictví a na jeho základě i Vyšehrad samotný považován za místo se silnými kořeny staroslověnské vzdělanosti a liturgie.⁸⁰⁹ Jedním z důkazů pro toto tvrzení měly být i slovanská jména a výrazy použité na vyšehradských mincích.⁸¹⁰ Podle této teorie se na nich setkáváme s jasným nápisem BOZE pod lomenicí kaplice⁸¹¹ (v opozici proti výrazům na pražských mincích GOT a DEUS⁸¹²), s písmeny řecké či slovanské abecedy⁸¹³ a s mincmistry slovanského (českého či dokonce polského) původu jménem Noc a Zanta.⁸¹⁴

Mincmistr NOC

Opis rubu:
VISZG.RADNOC, VISZG.DARNOC
VISZGDADNOC, VISZGRARNOC
=
VISEGRAD (mincovna)
NOC (mincmistr)

Mincmistr ZANTA

Opis rubu:
+ZANTA.VVISEG, +ZANTAVVISEG,
+ZAHTA.VISEG, +ZAHTAVVISEG,
+ZHTAVCEGVRV
=
ZANTA (mincmistr)
VISEG[RAD] (mincovna)

Stará interpretace opisů na vyšehradských denárech.

⁸⁰⁹ Různé názory na toto téma srovnej např. v: GRAUS, F.: *Slovanská liturgie*, s. 473–495; RYNEŠ, V.: *Emauzy*, s. 39–40; SLÁMA, J.: *Výkladový heslár*, s. 451–453; NECHVÁTAL, B.: *Vyšehrad*, s. 42–53; PLESZCZYŃSKI, A.: *Vyšehrad*, s. 40–61; TŘEŠTÍK, D.: *Slovanská liturgie*, s. 189–218; SLÁMA, J.: *Svatý Prokop*, s. 99–103; SOMMER, P.: *Svatý Prokop*, s. 100–101.

⁸¹⁰ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 105–160; PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 142–154; HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehrad*, s. 86–99.

⁸¹¹ CACH 142.

⁸¹² CACH 7–9, 31 (GOT), č. 134 (DEVS).

⁸¹³ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 120; PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 142–154.

⁸¹⁴ PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 142–145.

Vyšehradské mince 10. století mají na rubu denárů vyražen buď opis ZANTAVVISEG či ZAHTA.VVISEG čtené jako zkratka jména mincovny Vyšehrad a jméno mincmistra Zanty,⁸¹⁵ nebo VISZGRADNOC či VISZG.DARNOC interpretované jako celé jméno mincovny Vyšehrad a mincmistra Noce.⁸¹⁶ Při zpracovávání mincí tohoto typu jsem si všiml dvou jevů. Nejprve mě zaujala pravidelnost umístění tečky v opise VVIZEG.DARNOC,⁸¹⁷ která stejně jako v případě opisu ZAHTA.VVISEG⁸¹⁸ dělí opis na dvě přibližně stejné části. Poté jsem postřehl, že na některých variantách opisu VVIZEGRADNOC, a to především na variantách s tečkou, jsou prohozená písmena D a R.⁸¹⁹ Výsledkem bylo zjištění, že část oddělená tečkou dává při čtení v opačném směru jiný smysluplný význam, a to jméno CONRAD.⁸²⁰ Zbylá část opisu dává také smysl, a to stejně jako v případě druhého opisu, zkrácené jméno mincovny. To dokládá i nově objevená varianta denáru Cach 140, která má na konci opisu na rubu jméno mincovny VISEG⁻ s vodorovnou čárku značící zkrácení slova (viz obr.). Na mincích ethelredského typu se s tímto znakem setkáváme především na typech mincmistra Omerize ve zkratce označení civitas nad písmenem V, tedy CIV⁻.

Varianta denáru Cach 140 se zkratkou jména mincovny na Vyšehradu.

AR; 1,1632 g; 22,01 x 21,92 mm; 5 h.

Sbírka: NM, inv. č. H5-113.

⁸¹⁵ FIALA, E.: *České denáry*, s. 70 a 95; SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 88–89; KATZ, V.: *O chronologii*, s. 55–58; PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 143–144.

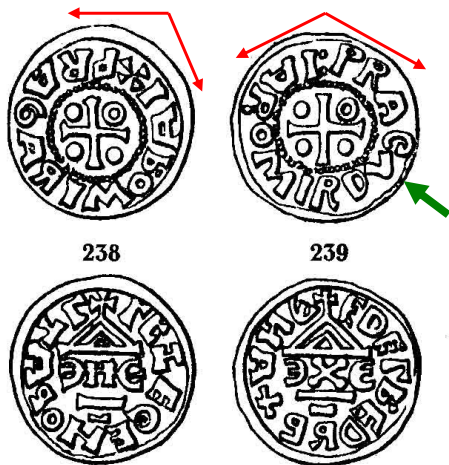
⁸¹⁶ SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 88–90; KATZ, V.: *O chronologii*, s. 55–58; PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 142–143.

⁸¹⁷ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 124–128, typ č. I.1.f-j, m, I.2.c-e.

⁸¹⁸ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 128–132, typ č. III.1.b-c, f-n, p, III.2.a.

⁸¹⁹ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 123–128, typ č. I.1.f-o, I.2.e, II.1.a.

⁸²⁰ Jméno Konrád ve formě Conrad používá ze soudobých pramenů např. kronika DĚTMARA IV.4, s. 151. Na soudobých německých mincích se většinou vyskytuje latinizovaná starší forma tohoto jména panovníků, a to Chuonradus, ale zároveň již i forma CONRAD IMPET, CORADVS IM, CONRADVS. Viz DANNENBERG 495, 566 – císař Konrád II. (1024–1039) a 1679 – král Konrád Burgundský (937–993). Jméno Konrád se o něco později vyskytuje i na mincích knížete Konráda I. (1061–1092) ve tvarech CONRAT, CONRAD i CHVONRAD, viz CACH 360–368. Za cenné rady a konzultace k jazykovým rozběrům jmen děkuji lingvistovi PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph. D. z Filosofické fakulty University Palackého v Olomouci.

Opis líce:

+IAROMIRAGARP

=

IAROMIR (kníže) a PRAGA (mincovna)

či

:IAROMIRDV[X] PRAG

=

IAROMIRDV[X] (kníže) a
PRAGA (mincovna)

Čtení opisů na mincích Jaromíra.

Opis rubu:

+VISZG.DARNOC or +VISZG DAD DAR RAD RAR NOC

=

WISEG.[RAD] (mincovna) a CONRAD (mincmistr)

či

WISEGRAD (mincovna) a CONRAD (mincmistr)

Mincmistr CONRAD

Opis rubu:

+ZAHTA.VISEG či +ZHTA VCEGRV

=

ATHAS. (mincmistr) a VISEG[RAD]+ (mincovna)

či

ATHS (mincmistr) a V[I]SEGRA[D]+ (mincovna)

Mincmistr Athas. = Atha[na]s[ius]

Nová interpretace opisů na vyšehradských denárech.

Vzhledem k tomu, že z denárů o několik let mladších patřících knížeti Jaromírovi (1004–1012) jsou známy případy, kdy je opis mince zapsán od jednoho rozdělovacího znaménka na obě strany (Cach 238)⁸²¹ či se dokonce prolíná jako na denáru Cach 239,⁸²² lze konstatovat, že i na vyšehradských denárech mohly být opisy zapsány tímto způsobem.⁸²³ Aplikujeme-li tento styl čtení opisu na vyšehradské mince, získáváme vedle zkráceného jména mincovny Vyšehrad i jména mincmistrů ve tvarech CONRAD a ATHAS (Athanasius).

Na rozdíl od dosavadní interpretace opisů nacházejících v nich slovanská jména Noc a Zanta⁸²⁴ pro 10. století ničím nedoložená, nové čtení představuje jména známá a používaná. Jediným slovanským prvkem na vyšehradských mincích tak zůstává nápis BOZE.⁸²⁵ Hledat v něm však slovanskost Vyšehradu v opozici proti Praze, ve které se razily mince s nápisy GOT a DEUS, není opodstatněné. Jak jsme si výše ukázali, je pravděpodobně pouze pouhým projevem symbolického odlišení dvou sobě si blízkých mincoven.

Přesto v celkovém výčtu o slovanského mincmistra na Vyšehradě nepřicházíme. Při zpracovávání nálezů z Žatce, Hradce Králové a Mladé Boleslavi-Podlázek jsem při určování dospěl k typům ruka / kaplice a všiml si nesrovnalosti v jejich ikonografii. Zatímco všechny vyšehradské varianty (Cach 142, 143, 1020 a 1021) měly vedle ruky stejný symbol, pražské (Cach 132, 133, 134, 1017, 1018, 1023) nikoli, resp. až na jednu výjimku, a to typ Cach 133, také ale jiný.⁸²⁶ Jak jsme si již výše uvedli jedná se o různá ztvárnění kotvy (pootočená o 90°) visící z lodě.⁸²⁷ Symbol na „pražském“ typu Cach 133 odpovídal symbolům na typech vyšehradských. Typ Cach 133 byl do té doby interpretován na základě opisu IOEZRRACACZ• jako pražská ražba mincmistra jménem Ioez (Johanes), tedy IOEZ PRAGA CV̄. Znali-li bychom pouze tuto variantu typu, pak by jistě nikdo nepochyboval, že se jedná o správné čtení. Avšak srovnání se všemi variantami opisů vyšehradských mincí tohoto typu ukázalo, že se jedná o postupně korumpovaný opis se jménem vyšehradské mincovny. Na jeho počátku stojí opis VISEGRADCIVITA:S, resp. V SEGRAIDICITAS: typu Cach 142

⁸²¹ CACH 238.

⁸²² CACH 239.

⁸²³ Stejný způsob čtení jsem aplikoval na minci CACH 269. Viz POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 137–149; TÝŽ, *Oldřich*, s. 133–144.

⁸²⁴ PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 143–145.

⁸²⁵ CACH 142 – nápis pod lomenicí kaplice.

⁸²⁶ Rozlišení jednotlivých symbolů mincoven jsem poprvé přednesl na konferenci v Kutné Hoře 15. 5. 2007 v referátu *Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem*. Viz POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 106–107; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171. Viz též výše kapitoly o žateckém, královehradeckém a podlázském pokladu.

⁸²⁷ POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95; TÝŽ, *Interpretace*, s. 106–107; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

(s DEVS pod lomenicí), který se mění v V 2ICZRRATCACE na typu Cach 1020 (CVCE), VCZRRACTACE a VOZRRACTACE typu Cach 143 (CNEU), VZRRACTACЄ• na nové variantě předchozího typu (s CNE pod lomenicí),⁸²⁸ IUZRRACTACE na typu Cach 1021 až po náš opis IOCZRRACACZ na typu Cach 133. Potud bychom se mohli domnívat, že se jedná o korumpovaný opis označení Visegrad civitas. Královéhradecký nález však přináší nové varianty rubních opisů typu Cach 133, které vnáší do celé záležitosti jiné světlo:

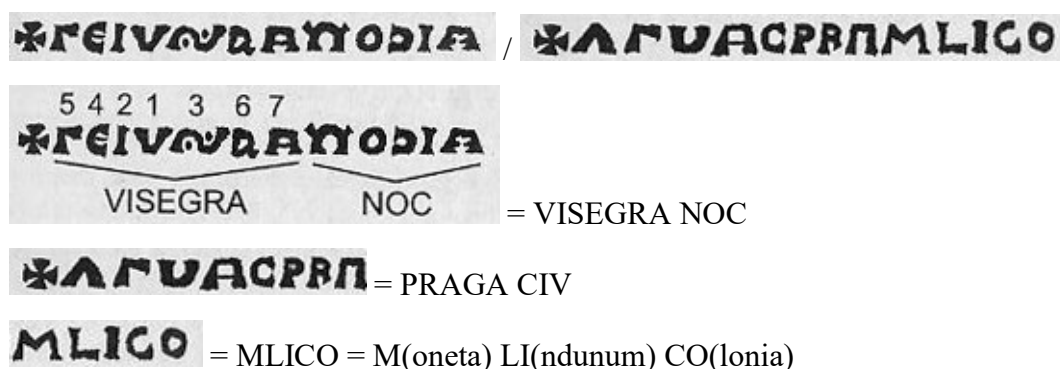

Tyto varianty zcela zřetelně oddělují část s označením mincovny IOCZRRRA od slova CACZ. Jako oddělovací znaménko používají vedle tradiční tečky • i zcela netradiční písmeno ^T v horním indexu. Toto T ač oddělovacím znaménkem zároveň doplňuje předchozí text na IOCZRRRA^T, tedy zkomolené VISEGRAT. Následující slovo bychom i nadále mohli pokládat za korumpované civitas, ale takto precizní oddělení jména a označení místa mincovny nedávají smysl. Sáhne-li k analogiím na denárech, a to především na předchozích vyšehradských, dostaneme odpověď, že oddělovací znaménka rozdělují jména mincovny od jmen mincmistrů. Tento výklad tedy, že slovo CACZ je jménem mincmistra podporují i opisy na předchozích variantách Cach 1020, 143 a 1021, kde Cach 1020 nese jméno CACE, Cach 143 a 1021 přehozením písmen T a C v opise pak místo CACE –

⁸²⁸ U typů CACH 142, 1020, 143 začíná opis na 11 h. tak, že písmeno V je ještě před křížkem kaplice. Na typech CACH 1021 a 133 toto V již chybí.

TACE.⁸²⁹ Další indicií pro to, že se jedná o jméno mincmistra je jeho užití pod lomenicí na typu Cach 1020 – CVCE. Také analogie s pražskou mincovnou nám tu opět pomáhá, v souběžných pražských ražbách těchto typů je také jedna varianta, která nenese jméno mincmistra (Cach 1017), všechny ostatní pak nesou jméno NACVB. Analogicky na Vyšehradě typ Cach 142 nenese jméno mincmistra, všechny ostatní pak ano, a to jméno CACZ/CACE. Podle mého názoru je tak na těchto mincích slovanské jméno Cáč/Cáče, resp. Čáč doložené v Kosmově kronice (III.4) jako jméno předáka v 11. století.⁸³⁰

S mincmistrem jménem Conrad je spojována také další vyšehradská ražba v literatuře známá jako denár Boleslava II. se jménem anglické mincovny Lincoln.⁸³¹ P. Radoměřský ve svém krátkém článku o této minci, která měla potvrdit jeho hypotézu o silných anglosaských vlivech na české mincovnictví prostřednictvím dynastického spojení,⁸³² rozpoznal vedle mincovny Vyšehrad a jména mincmistra Noce na lící straně i jméno pražské a lincolnské mincovny na straně rubní. Lící opis čte na základě zpřeházení písmen jako VISEGRA NOC, rubní rozdělený na dvě části jako zpřeházené PRAGA CIV a zkratku MLICO = M(oneta) LI(ndunum) CO(lonia), tedy zkratku „mince Lincolnu“ používanou na lincolnských denárech Ethelreda II.

Radoměřského dělení opisu na tři části se jmény třech mincoven.

Epigrafický rozbor opisů dvou variant této ražby z královehradeckého nálezu spolu se zjištěním uvedeném výše o možnosti korumpování jména Vyšehradu až do podoby jména Prahy (typ Cach 133), rozdělení jména Vyšehradu křížkem (Cach 142) a možností čtení opisů na dvě strany z jednoho místa nám umožňují přecíst tyto opisy přeci jen věrohodněji.

⁸²⁹ Za jméno mincmistra TAGE považoval tuto část opisu, jak jsem později zjistil, už FIALA, E.: *České denáry*, s. 64.

⁸³⁰ KOSMAS III.4.

⁸³¹ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Neznámý denár*, s. 10–12. Tak i PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 179–180.

⁸³² RADOMĚŘSKÝ, P.: *Emma*, s. 166; TÝŽ: *Studie*, s. 90–91.

IA * REIV * AN

I V + S E I V G R A D

AN * O * C

D A R N O C (zrcadlově CONRAD)

s prolínáním RAD či DAR z obou stran, jak je užito na denárech Cach 138 a 139, včetně užití stejné ligatury jako na typu Cach 138.

Vyšehradské ražby typu Cach 138, 139, 108, resp. jejich opisy vykazují použití velkého množství nestandardních znaků a ligatur, jak známých tak „nově“ vytvořených spojení ne vždy regulérně zapsaných (korumpovaných) písmen. Nejinak tomu je i na našem denáru. Pro čtení rubního opisu je důležité (opět, jak jsme si ukázali výše) použití tečky v rubním opisu a jí předcházející ligatury písmene Λ doplněné rytým obloučkem:

* Λ * V U A S R B M L I C O

V U A S R B M L I

C O * Λ *

• V U S E G R A D C V I C O + Π [rad]•, tedy

• VYSEGRAD C[I]VI[TAS] CON[RAD]•

Podle mého názoru tak před sebou máme minci, která nese na obou stranách jméno mincovny a mincmistra, v tomto případě Vyšehradu a Conrada. Toto určení a přidělení mince na Vyšehrad doplňuje mezeru v typologii mincmistra Conrada o regulérní ražbu s písmeny alfa a omega podél ruky a je tak jeho třetím typem. Zkorumpovaným opisem tak sekunduje svému kolegovi Athanasovi, který ve stejnou dobu ve stejné mincovně razil stejný typ také s korumpovaným opisem (Cach 141), a typům Cach 152 až 154 s oboustranně obdobně znějícími zkorumpovanými opisy.

3. 3. 6. 2. Čeští mincmistři konce 10. století

Nová interpretace opisů nám otevírá cestu k jinému úhlu pohledu na české mincovnictví. Jména mincmistrů nám dokládají „internacionalitu“ českého mincovnictví 10. a 11. století. Přestože o národnostech konkrétních osob jména samotná přímo nevypovídají, svým původem alespoň naznačují vazby k určitým kulturním (geografickým, národním) okruhům. Nepochybně slovanské jméno nosil mincmistr Cacz/Cace razící na Vyšehradě a Mizleta/Mizlenta působící nejprve v Olomouci a později v Praze. Zde působili i Omeriz a Nacub. Zatímco první jméno lze jen stěží zařadit a interpretace oscilují mezi slovanským a semitským původem, je židovský původ druhého jména všeobecně přijímán. O anglosaském původu jména Aelfsige není pochyb, naopak existence mincmistra jménem Anei je více než pochybná. Původem hebrejské jinak však obecně křesťanské jméno Johan(es) nám mnoho nepoví. Naopak zajímavá jsou nově interpretovaná jména z vyšehradských denárů. Jméno Konrád napovídá, že jeho držitel měl vazby na germánské prostředí. Poslední jméno na mincích vyražené ve tvaru ATHAS je možné s nejvyšší pravděpodobností interpretovat jako zkratku řeckého jména Athanas – Athanasios – Athanasius.⁸³³

Pro přítomnost jména řeckého původu na českých denárech, ač by se to mohlo zdát záhadou, existuje několik možných vysvětlení. První je, že jeho nositel byl Řek, který do Prahy přišel z Byzantské říše a zde se usadil. Styky s Byzancí máme přímo doloženy nejen nálezy mincí,⁸³⁴ ale i písemným pramenem. Z něho vyplývá, že v Praze působili někdy okolo roku 1018 židovští kupci z Byzance zásobující trh s otroky v Konstantinopoli.⁸³⁵ Je třeba i podotknout, že přibližně ve stejné době, kdy se objevuje jméno Athanase na českých mincích, zemřela v říši císařovna Theofano (+15.6.991), která byla neteří byzantského císaře Jana Cimiska a v letech 983–991 byla faktickou vládkyní říše jako regentka za nezletilého syna, císaře Otu III. Díky Theofano pronikali ve větší míře na říšský dvůr nejen byzantské kulturní vlivy, ale i zboží a lidé.⁸³⁶

Druhé vysvětlení přítomnosti osoby s řeckým jménem v Praze je spojeno se sv. Vojtěchem, se kterým mohl přijít roku 992 z Itálie. V tomto případě mohl být buď sám Řekem a pak by přišel jako laický doprovod, nebo, ať již byl jakéhokoli původu, přijal řecké jméno prostřednictvím řecko-latinského kláštera sv. Bonifáce a Alexia v Římě a do Čech přišel jako mnich. Pro přelom tisíciletí máme v Čechách doložena pouze tři řecká jména.

⁸³³ POLANSKÝ, L.: *Jména*, s. 236–246.

⁸³⁴ MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 125–136.

⁸³⁵ *Iehuda b. Me'ir ha-Kohen, Sefer ha-dinim*, s. 36–37.

⁸³⁶ von EUW, A. – SCHREINER, P. (ed.): *Kaiserin Theophanu*.

První nesl Prokop, později opat sázavského kláštera a svatý,⁸³⁷ a druhé, doložené však až pozdější tradicí, nesl Anastasios, první opat břevnovského kláštera.⁸³⁸ Zatímco Anastas si své jméno přinesl z Itálie, Prokop jej musel získat v Břevnově. Obě jména jistě nejsou jejich původní, ale přijatá při vstupu do kláštera, tedy řeholní.⁸³⁹

Zdánlivý rozpor, že by se osoba spojená s benediktinskými mnichy ať již v Itálii či v Čechách, mohla zabývat mincovnictvím, lze vysvětlit. Členy Vojtěchova doprovodu vracejícího se z Itálie nebyli pouze mniši určení k založení nového benediktinského kláštera v Praze na Břevnově,⁸⁴⁰ ale také další osoby. V legendách se hovoří i o širším doprovodu, který šel s Vojtěchem z Čech do Itálie⁸⁴¹ a pravděpodobně také zpět. Jedním z nich byl v legendách vystupující komoří-probošt-vilik Myzl (Willik),⁸⁴² který se z titulu své funkce musel starat o biskupa i po strážce finanční a který se později sám také stal mnichem v Monte Cassinu.⁸⁴³ S mnichy z Itálie tak stejným způsobem mohla přijít osoba, která měla na starosti finanční zabezpečení a hladký průběh jejich cesty.

Obecně se přijímá, že nad mincovnictvím měli dohled osoby spojené s církevní organizací, archipresbyterem či se samotným biskupem, které buď přímo dohlíželi na správnost vyražených mincí – jejich obrazového i písemného obsahu, nebo minimálně dodávali, jako jedni z mála gramotných, podklady či vzory, podle kterých byly mince raženy.⁸⁴⁴ Nelze proto vyloučit, že se Athanas mohl po příchodu z Itálie zapojit do procesu výroby mincí, v kteréžto činnosti pokračoval i po druhém odchodu Vojtěcha z Čech a vyvraždění Slavníkovců, a to ve funkci mincmistra. Toto vysvětlení by nás však nutilo posunout začátek ražby Athanasiových mincí až za rok 992. Pravděpodobněji tak půjde o osobu, kterou zavály její nám neznámé osudy do české kotliny již před počátkem 90. let 10. století, ať již přímo z Byzance, prostřednictvím Itálie či samotného císařského dvora.

Řecké jméno mincmistra Athanase nám pak dovoluje vysvětlit více jevů na českých denárech přelomu tisíciletí. Prvním z nich je výskyt řeckých písmen na vyšehradských mincích,⁸⁴⁵ druhým pak byzantské motivy a vzory na českých denárech Soběslava a

⁸³⁷ SOMMER, P.: *Svatý Prokop*, 337 s.

⁸³⁸ CDB I, č. 38, s. 45; PULKAVA, c. 24, s. 29.

⁸³⁹ SOMMER, P.: *Svatý Prokop*, s. 102–107.

⁸⁴⁰ SLÁMA, J.: *Výkladový heslář*, s. 393–395; SOMMER, P.: *Das Kloster*, s. 418–419; KOUTNÁ-KARG, D.: *Die Anfänge*, s. 219–230; ŽEMLIČKA, J.: *K hodnověrnosti*, s. 25–39.

⁸⁴¹ CANAPARIUS, c. 16.

⁸⁴² CANAPARIUS, c. 11–12; SLÁMA, J.: *Výkladový heslář*, s. 453–454; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 137–139; TÝŽ, *Myzl – Mizleta?*, s. 65–67.

⁸⁴³ BRUNO Z QUERFURTU, c. 8.

⁸⁴⁴ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 114.

⁸⁴⁵ HÁSKOVÁ, J.: *Vyšehradská mincovna*, s. 120; PALKOSKOVÁ, O.: *Projevy*, s. 150; TÁŽ: *Jména*, 14–16.

Jaromíra⁸⁴⁶ či obdobná fabrika mincí mincmistra Athanase a tzv. biskupského denáru. Denár s opisem HIC DENARIUS EST EPISCOPI⁸⁴⁷ má mimo fabriku i velice podobné značky (písmena) vyražené v obraze vedle ruky boží, a je proto možné uvažovat, že se na jeho tvorbě mohl podílet mincmistr Athanas.⁸⁴⁸

Pestrá směsice původů jmen zcela koresponduje nejen s obrazem českého mincovnictví této doby, ale také s obchodními a kulturními vazbami přemyslovského státu na přelomu tisíciletí. Dokládá, že Praha byla významným střediskem, nejen jako „veliký trh Slovanů“, ale také jako místo, které přijímalo kulturní vlivy ze všech světových stran ze zemí blízkých i vzdálených – z říše, Byzance, Itálie, Francie, Skandinávie i ostrovní Anglie – a dokázalo je přetavit v materiál a představy sobě vlastní.

⁸⁴⁶ LUKAS, J.: *Příspěvek*, s. 98–112; MILITKÝ, J.: *Nový pohled*, s. 125–136, tam i starší literatura.

⁸⁴⁷ CACH 164.

⁸⁴⁸ Luboš POLANSKÝ *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 148; s tímto názorem hlouběji rozvedeným a s hypotézou, že vydavatelem mince byl biskup Thidag (998–1017) jsem vystoupil na konferenci „*Mincovnictví církevních institucí ve střední Evropě*“ v Kroměříži v dubnu 2008. VIDEMAN, J. – POLANSKÝ, L. *Mincovnictví*, s. 178; POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 91–111; POLANSKÝ, L.: *Marginal legends*, s. 1168–1171; viz níže následující kapitolu o nevládních v Čechách.

3. 3. 7. Nevládní ražby v Čechách

České mincovnictví konce 10. století a počátku 11. století nezná jen ražby vladařů – tří českých Boleslavů, Vladivoje a Boleslava Chrabrého, ale také mince dalších členů vládnoucí elity. Nejblíže panovnickým ražbám jsou denáry se jmény jejich manželek. Zatímco první – manželka Boleslava I. Biagota je pouze na minci svého manžela zmíněna,⁸⁴⁹ druhá, žena Boleslava II. Emma razí vlastní mince bez uvedení jména panovníka, navíc s titulem *regina* ve svém věnném údělu na Mělníce. Její denáry jsou stejného typu a souběžné s ethelredským typem Boleslava II. Byly jistě raženy po roce 989 (datum příchodu Emmy do Čech) a před vyhnáním Emmy z Čech nejpozději v roce 1002. Kopírují-li pouze dobu ražby ethelredského typu Boleslava II. 988/990–cca 995, či pokračovala-li Emma v jejich ražbě dále, je otázkou. Podle mého názoru bylo její mincovnictví uzavřeno nejpozději okolo roku 999, kdy umírá Boleslav II. a vládní denáry Boleslava III. doznávají ikonografické a metrologické změny.⁸⁵⁰

Radikálních změn v poslední době především díky Z. Petráňovi doznalo mincovnictví Slavníkovců. Následující kapitoly proto budou věnovány mým příspěvkům k této problematice. V první části se budu věnovat tzv. biskupskému denáru s opisem HICDENARIVZEZTEPIZ / EOOVLZIAZDLCDIVVFT, jehož rubní část se mi podařilo díky analogiím a podrobnému epigrafickému rozboru interpretovat. Druhá část pak bude pojednávat o mincovnictví slavníkovských bratrů Soběslava a Vojtěcha, a to jak konkrétním typům, sporným přiřazením některých z nich, tak obecně slavníkovskému mincovnictví.⁸⁵¹

⁸⁴⁹ Nesouhlasím s interpretací W. Hahna, že na minci není vyraženo jméno Boleslavovy manželky HAHN BM, s. 379–392. Starší názory viz POLANSKÝ, L.: *Úvahy*, s. 41–53. Viz též výše v kapitole o datování počátků českého mincovnictví.

⁸⁵⁰ Mincovnictví Emmy se zde podrobněji zabývat nebudu. Poslední názory viz POLANSKÝ, L.: *Pře*, s. 11–44; PETRÁŇ, Z.: *Mince mělnické kněžny*, s. 67–80; LUKAS, J.: *Nálezové exempláře*, s. 106–116. Viz též výše kapitola o nálezech z Českolipska.

⁸⁵¹ Následující kapitoly vycházejí z mých předešlých studií, které významně opravují a dopňují: POLANSKÝ, L.: *Soběslav*, s. 93–106; TÝŽ: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152; TÝŽ: *Archeologické nálezy*, 146 s.; TÝŽ: *Jména*, s. 236–246; TÝŽ: *Interpretace*, s. 91–111; TÝŽ: *Marginal legends*, s. 1168–1171.

3. 3. 7. 1. Ražba biskupa Thiddaga

Mince s opisem HICDENARIVZEZTEPIZ, tj. HIC DENARIVS EST EPIS[COPI], resp. TENTO DENÁR JE BISKUPŮV je známa numismatické literatuře více jak 150 let.⁸⁵² První zmínka je z pera Hermanna Dannenberga z roku 1863, který ji stejně jako Eduard Fiala v roce 1895 zařadil mezi české denáry Boleslava II., aniž by interpretoval její opis.⁸⁵³ Ten poprvé správně přečetl v roce 1899 Josef Smolík, ale právě díky tomuto textu ji prohlásil za zahraniční.⁸⁵⁴ Teprve Gustav Skalský ji v roce 1929 označil za český denár biskupa Vojtěcha.⁸⁵⁵ Toto přiřčení až do roku 2005 nikdo nezpochybnil. V uvedeném roce Z. Petrůň naznačil, aniž by dále rozváděl, že by mohli tuto minci nechat vyrazit i jiní pražští biskupové (Dětmar, Thiddag a další), s tím však, že svým stylem patří spíše do počátku 11. století.⁸⁵⁶ A právě tato myšlenka mne přiměla se na minci podrobněji podívat.

Ukázka mincí typu Cach 164.

⁸⁵² CACH 164.

⁸⁵³ FIALA, E.: *České denáry*, s. 241, č. 201 a 202, tab. III, č. 10.

⁸⁵⁴ SMOLÍK, J.: *Denáry*, s. 121, č. 552. Ve svém článku POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 91 jsem omylem Smolíkovu publikaci datoval do roku 1908.

⁸⁵⁵ SKALSKÝ, G.: *Denáry pražského biskupa*, s. 26–46.

⁸⁵⁶ LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavíkovci*, s. 112.

Opisy

Zatímco čtení opisu na lící straně HICDENARIVZEZTEPIZ, tj. HIC DENARIVS EST EPIS[COPI], resp. TENTO DENÁR JE BISKUPŮV, lze poměrně jednoduše rekonstruovat z dochovaných exemplářů, rubní opis dlouho odolával obdobnému jednoduchému řešení. Vzhledem k tomu, že o přiřazení mince biskupovi Vojtěchovi nebylo od roku 1929 pochyb, vyznívaly všechny pokusy o přečtení rubního opisu dost jednoznačně ve prospěch buď Vojtěchova bratra Soběslava (až na jednu výjimku čeští badatelé) či českého knížete Boleslava II. (především polští badatelé). S přiřazením tohoto denáru Gustavem Skalským biskupu Vojtěchovi, byla v rubním opisu hledána v českém prostředí především vazba na jeho bratra Soběslava a tím i na slavníkovské mincování. Již v roce 1932 přečetl Václav Hrubý za pomoci zpřeházení písmen rubní opis EOOVLZIAZDLCDIVVFT jako ZOBEZLAV LIIDVTFAER a tento výklad v roce 1984 vylepšený Rostislavem Novým na ET LIUB[ICENSIS] DVX ZAIZLAO pevně zakořenil v české numismatické, historické i archeologické literatuře.⁸⁵⁷ Tato čtení, u jejichž zrodu byla především „přání otcem myšlenky“, byla jedním ze základních kamenů pro vytvoření tzv. slavníkovského mýtu o jisté nezávislosti slavníkovské domény, soupeření s Přemyslovci, výjimečnosti a ambicích Slavníkovců, a teorie, že teprve jejich vyvražděním došlo ke sjednocení území Čech.⁸⁵⁸ Tento slavníkovský mýtus však v poslední době prošel rozsáhlou revizí se zcela jasným závěrem, vše, o co se opírala na poli numismatiky, je fikcí založenou na mylných závěrech předešlých badatelů.⁸⁵⁹

Souběžně s českou slavníkovskou teorií probíhala v Polsku geneze teorie přemyslovské, jež po dlouhou dobu zůstávala českou numismatikou nepovšimnuta. Již v roce 1934 přišel s alternativním čtením rubního opisu polský numismatik Marian Gumowski, který v něm viděl text BOLEZLAI DVCIS FAVORIS.⁸⁶⁰ V roce 1939 svou interpretaci upřesnil.

⁸⁵⁷ HRUBÝ, V.: *Deset let*, s. 118; NOVÝ, R.: *Mincovní epigrafika*, s. 137–138.

⁸⁵⁸ Tak především dvojice autorů Rudolf Turek a Jarmila Hásková. Z jejich rozsáhlé literatury např. TUREK, R. – HÁSKOVÁ, J. – JUSTOVÁ, J.: *LIVBVZ METROPOLIS*; TUREK, R.: *Slavníkovci a jejich panství*; HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci v historické výpravě*, s. 225–230. Přehled literatury viz LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*.

⁸⁵⁹ K tomuto tématu PETRÁŇ, Z.: *Mince doposud spojované s biskupem*, s. 113–130; Viz též z pohledu numismatiky PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 140–159; nověji LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 89–130; PETRÁŇ, Z.: *Mincovníctví Slavníkovce*, s. 57–82; TÝŽ, *Co vypovídají mince*, s. 107–121. K zařazení jednotlivých typů mincí mezi slavníkovské srovnej též POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124, zvl. s. 101; POLANSKÝ, L.: *Soběslav*, s. 93–106; TÝŽ, *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152. Z pohledu historie a archeologie SLÁMA, J.: *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost*, s. 182–224; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 419–440; nověji SLÁMA, J.: *Slavníkovci v pohledu*, s. 9–12; TŘEŠTÍK, D.: *Proč byli vyvražďeni*, s. 13–19; a další články v monotematickém čísle periodika Antiqua Cuthna 2, 2006 [2007], *Slavníkovci v českých dějinách*, či Antiqua Cuthna 3, 2007 [2014], *Po stopách svatého Vojtěcha*.

⁸⁶⁰ GUMOWSKI, M.: *Denary św. Wojciecha*, Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 16, 1934 [1935], s. 29–34.

Opis četl obráceně ETFVVIDCLDZAIZLAOO a interpretoval jej jako ET FAVOR DVCIS BOLEZLAVI.⁸⁶¹ Až do počátku nového tisíciletí však tento výklad zůstal v českých zemích nepovšimnut. Teprve s počátkem revizních pohledů na úlohu Slavníkovců v českých dějinách pak souvisí starší výklad Z. Petráně. Z. Petrán interpretoval text jako záměrně zahuštěný tak, aby odpovídal lícímu opisu. Po seškrtnání zdvojených písmen došel k závěru, že na minci byl vyražen text BOLZIAZDVCIVIT, tedy BOLIZLAV DVX (PRAGA) CIVIT.⁸⁶² V roce 2001 a 2002 pak rozpracoval Gumovského výklad S. Suchodolski, když navrhl čtení koruptely rubního opisu ETFAVIDCLDZAIZTVOO způsobem ET FAVI BOLEZAI ZTAB, tedy ET FAV[ORE] BOLEZ[L]AI STA(B)[ILITVS].⁸⁶³ Společně s lícím čtením tak na minci čte proklamativně-informativní text „To je denár biskupův / přízní Boleslava umocněný“.⁸⁶⁴

Václav Hrubý 1932

EOOVLZIAZDLCRIVVFT
↓
ZOBELZAV LIIDVTFAER

Marjan Gumowski 1934

EOOVLZIAZDLCRIVVFT
↓
BOLEZLAI DVCIS FAVTORIS

Marjan Gumowski 1939

ETFVIRCLDZAIZLVOO
↓
ET FAVOR DVCIS BOLEZLAVI

Rostislav Nový 1984

EOOVLZIAZDLCRIVVFT
↓
ET LIUB(ICENSIS) DVX ZAIZLAV

Zdeněk Petrán 1998

EOOVLZIAZDLCRIVVFT
↓
BO LZIAZDVC IV T
↓
(BOLIZLAV DUX (PRAGA) CIVIT)

Stanisław Suchodolski 2001

ETFVIRCLDZAILVOO
↓
ET FAVI BOLEZAI ZTAB
↓
ET FAVORE BOLEZLAI STAB(-ILIS, -ILATUS)
= et favore Bolesłai stabilis/stabilatus

Starší čtení rubního opisu biskupského denáru.

⁸⁶¹ GUMOWSKI, M.: *Corpus nummorum Poloniae I.*, s. 76–80.

⁸⁶² PETRÁN, Z.: *První české mince*, s. 170.

⁸⁶³ SUCHODOLSKI, S.: *Die Münzen des heiligen Adalbert*, s. 82; TÝŽ, *Monety świętego Wojciecha*, s. 449.

⁸⁶⁴ SUCHODOLSKI, S.: *Monety*, s. 449. V polském originále „To jest denar biskupa zarazem łaską Bolesława umocniony.“

Když jsem v roce 2007 připravoval referát na konferenci v Kutné Hoře věnovanou sv. Vojtěchovi, podrobněji jsem prohlédl biskupský denár i literaturu mu věnovanou a došel jsem ke zcela novému názoru na čtení jeho rubního opisu.

Předně je třeba předeslat, že opis na rubní straně každé dochované biskupské ražby vykazuje stejný stupeň zkorumpování jako opis na lici. Není-li lícní opis čitelný, není ani rubní, je-li, pak na rubu vidíme stabilní koruptelu tradičně přepisovanou jako EOOVLZIAZDLCDIVVFT, popřípadě dle potřeb autorů jednotlivých teorií zrcadlově převrácenou či začínající o jedno písmeno dříve či později. Stejným způsobem jsem postupoval i já. Posunul jsem začátek čtení opisu o jedno písmeno TEOOVLZIAZDLCDIVVF, což mi umožnilo tento opis interpretovat dvojím, resp. trojím způsobem, a to jako TEODATZI VZRAD CIVAF či se zdvojeným použitím zvýrazněných písmen TEODATZIVZ VZRAD CIVAF nebo TEODATZIVZ RAC DIVAF. Spolu s lícním opisem pak toto čtení dávalo dohromady proklamativní texty HIC DENARIVS EST EPIS[COPI] / TEODATSI (TEODATSIVS) V[I]S[EG]RAD CIV[IT]AS či HIC DENARIVS EST EPIS[COPI] / TEODATSIVS [P]RAC[A] CIV[IT]AS.

164

- a) IZIDOTTETZVINAHICCOH — HOOVILIAZDLCDIVAFIT kaplica
ręka między Ô — Ź z O NV i V-A (Dannenberg)
- b) ZIPOT<EZVIR.VICCIH — EOOVLZIAZDLCDIVAFIT j. w.
j. w. (zbiór Donebauera)
- c) ZIPOTTEZVIRAHICCOH — EOOVLZIAZDLCDIVAFIT
j. w. j. w. (zbiór Donebauera)
- d) AVDZNCIGZVVC — ACVVIOOAVO kaplica z OW
ręka między Ô — Ź i Z-A (Fiala, České denary)
- e) ZIPOTTEZVIRAHICCOH — EOOVLZIAZDLCDIVAFIT
j. w. kaplica z O NV (Bahrfeldt)
- f) ZIPOTTEZVIRAHICCOH — EOOVLZIAZDLCDIVAFIT kaplica
ręka między Ô — Ź lica z ONV i V-A (Młyn Lejsow)..
- g) AVDZHC...VZVVC...AVD — CAVIVFOOAVO kaplica z OW
ręka z O — N V-A (zbiór prywatny)
- h) ZIPOTTEZVIRAHICCOH — EOOVLZIAZDLCDIVAFIT kaplica
ręka z Ô — Ź z O NV i V-A (Smolik)

Přepisy opisů dle Marjana Gumovského.

Dospěl jsem tehdy k názoru, že rozhodnout o tom, byla-li na denáru vyražena zkratka Prahy či Vyšehradu, na základě samotného opisu nelze. Koruptely obou jsou si natolik podobné, že je lze lehce zaměnit. Příkladem je tu již výše zmíněný případ špatně interpretovaného opisu denáru ruka/kaplice (Cach 133) IOEZRRACACZ vyloženého jako IOEZ PRACA CZ, tedy mincmistr Ioez (?), mincovna Praha.⁸⁶⁵ Dle provedení mince, vyobrazení znaku vedle ruky a především zpracování nových exemplářů tohoto typu⁸⁶⁶ se jedná o koruptelu opisu vyšehradských ražeb tohoto typu ve vývoji VSEGRADCITAS – VCZRRACTACE – IUZRRACTACE – IOEZRRACACZ. Pražské a vyšehradské mince tohoto typu se na první pohled od sebe liší jen drobnými detaily, a to např. dvojicemi nápisů pod lomenicemi DEVS – BOZE a provedením kotvy vedle ruky.⁸⁶⁷ Provedení kotvy na denáru Cach 133 je typické pro vyšehradskou mincovnu.

Miléniové jubileum úmrtí biskupa Thiddaga v roce 2017 připomenuté dvěma akcemi kulatým stolem a konferencí na Pražském arcibiskupství, podněty z nich vzešlé, nový soupis dochovaných mincí spolu s vypořádáváním námitek přednesených na konferenci v roce 2017 v Brně S. Suchodolským, který stále trvá na svém čtení opisu, mne přimělo k ještě podrobnější argumentaci ve prospěch nového čtení rubního opisu.⁸⁶⁸

Předně je třeba zdůraznit, že na rubní straně nejlépe dochovaných exemplářů, na jejichž lící straně vidíme jasný text HIC DENARIVS EST EPIZ[COPI], čteme v první části opisu stejně nepochybně jméno Thiddagovo ve tvaru TEOOATZIVZ, tj. TEODATZIVZ. Již toto „jednoduché řešení“ by mělo být dostatečným důvodem pro jednoznačné přiřazení mince biskupu Thiddagovi. Zbylou část ve tvaru DLCRIVVF či DLCDIVVF jsem poté interpretoval jako koruptelu jména mincovny při zachování stejných interpretačních pravidel, tedy přípustnosti záměny jednotlivých podobných písmen druhými. Stejným způsobem postupoval S. Suchodolski při čtení části tohoto opisu RCLDZAI, resp. DCLDZAI jako BOLEZ[L]AI. Zatímco v mém čtení je hlavní sdělení, tj. jméno vydavatele biskupa Thiddaga, vyraženo zcela zřetelně, pouze s jedinou záměnou písmene D za O, čtení S. Suchodolského vyžaduje záměnu tří písmen (R,C a D za B, O a E) a doplnění jednoho chybějícího (L). Na tom nic nemění ani to, že pro všechny tyto záměny, zkratky a doplnění

⁸⁶⁵ Viz výše kapitola o vyšehradském mincovnictví.

⁸⁶⁶ POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 106; TÝŽ, *Hradec Králové*, v přípravě.

⁸⁶⁷ POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95; TÝŽ, *Soběslav*, s. 105.

⁸⁶⁸ Příspěvek byl mezitím opublikován SUCHODOLSKI, S.: *Mince svatého Vojtěcha*, *Folia numismatica* 32/1, [2019], s. 3–17, článek jsem měl k dispozici pouze ve formě rukopisu proto neuvádím konkrétní stránky.

najdeme na jiných mincích analogie (snad jen ne pro interpretaci dvou OO jako písmene B). Jak jsme si výše ukázali, analogie lze najít i pro zcela odlišné čtení opisu než jak na první pohled vypadá (viz výše typ Cach 133). Hledání jména vydavatele slovy všech předchozích badatelů „v nečitelné koruptele“ a jeho interpretace takto složitým způsobem, vytvářejícím nestandardně znějící text rubní strany, se jeví naprosto zbytečná. Samotné spojení lícních a rubních textů nezní příliš logicky „Tento denár je biskupův (a) přízní Boleslava umocněný“. Spojka et (a) se tu jeví nadbytečná. Naopak u jména knížete chybí jeho titul (dux) a u titulu biskupa (episcopus) jeho jméno. Proč by vydavatel mince kníže Boleslav neuvedl své jméno s titulem na druhé straně mince jednoduše jako na jiných denárech? Co a proč mělo být jeho přízní umocněno? Suchodolského interpretace tak spíše vyvolává více otázek než odpovědí. Přitom se nabízí velmi jednoduché řešení.

Druhá část rubního opisu za jménem biskupa Thiddaga mi dříve také nedávala jinou možnost než použít běžných přípustných záměn písmen k jeho interpretaci. Obě verze vidící v DLCRIVAF či DLCDIVAF, resp. VZDLCRIVAF či VZDLCDIVAF zkratky textů [P]RAC[A] CIV[IT]AS nebo V[I]S[EG]RAD CIV[IT]AS, tak vycházely ze stejných východisek interpretace korumpovaného textu.⁸⁶⁹ Nevzal jsem však dříve v potaz třetí možnost čtení opisu, a to z jednoho místa na obě strany, které máme doloženo jak na mincích knížete Boleslava II. z vyšehradské mincovny, tak na mincích knížete Jaromíra z pražské mincovny.⁸⁷⁰

V tomto případě by rubní opis běžel od rozdělovacího znaménka ve tvaru F (interpretovaného jako špatně vyražený křížek) po směru hodinových ručiček, kde by bylo ve tvaru TEOOATZIVZ uvedeno jméno biskupa Thiddaga, tj. TEODATZIVZ, a proti směru hodinových ručiček, kde by bylo ve tvaru AVIRCLD uvedeno jméno mincovny Vyšehrad, AVIRGAD – VVIRGAD, tj. VVI[SE]GRAD. Toto čtení je nejméně násilnou formou interpretace této části opisu. Nebude asi náhodou, že poprvé je na českých denárech použit tento způsob zápisu v opisu na vyšehradských denárech Boleslava II. za mincmistrů Konráda a Atha(na)se, podruhé pak na mincích knížete Jaromíra s opisy se jmény mincmistra Aelfziga a anglického krále Ethelreda, kde snad mají odlišit běžné společné psaní jména mincmistra (Nacub) a mincovny (Praga) od nezvyklého společného zapsání jména knížete (Jaromir) a mincovny (Praga) na stejné straně opisu. Oproti předešlým interpretacím toto čtení pouze

⁸⁶⁹ K Suchodolského námitce, že má interpretace je proti jeho příliš spekulativní snad jen, že v mé původní verzi čtení pro Vyšehrad je doplněno 5 písmen, dvě jsou čtena dvakrát a všechny tři záměny písmen jsou doložené, zatímco Suchodolski doplňuje 10 písmen, z nich 3 jsou rozepsáním zkratky, z použitých čtyř záměn si sám není jistý nahrazením dvou OO písmenem B, které doloženo nemáme.

⁸⁷⁰ POLANSKÝ, L.: *Jména*, s. 236–246; viz též zde výše v kapitole o vyšehradských mincmistrech.

doplňuje dvě písmenka do jména mincovny (SE) a přehazuje písmena R a C, resp. R a G ve svém pořadí. Jak s vynecháním písmenek, tak se záměnou C za G, i s přehozením jednoho písmenka se běžně setkáváme na vyšehradských mincích Boleslava II. typu Cach 138–143. Na vyšehradských mincích Boleslava III. typu Cach 213 a 214 však navíc najdeme dokonce přesnou analogii zápisu dvou VV ve tvaru AV a vynechání písmene E ve jméně mincovny Vyšehrad (AVISGRAD).

DACRIVA F TEOOATZIVZ

DACRIVA = AVIRGAD = VVIGRAD + TEODATZIVZ
VVI[SE]GRAD TEODATSIVS

HIC DENARIVS EST EPIS[COPI] / TEODATSIVS + VVI[SE]GRAD

Čtení rubního opisu denáru biskupa Thiddaga.

S. Suchodolski také vyslovil námitku, že nelze číst opis na líci jedním směrem a na rubu druhým. Pomineme-li skutečnost, že jeden opis, jak jsme si výše ukázali, lze číst na obě strany, tak je třeba vyvrátit i tuto námitku, protože v tomto případě pravdou je opak a v některých případech bychom mohli konstatovat, že je takové čtení téměř pravidlem. Takto jsou vyraženy z mincí Boleslava II. například typy Cach 120, 121, 128, 130, 133, 135, 143 jak z Prahy, tak z Vyšehradu, oba typy kněžny Emmy reginy Cach 144 a 145, či ethelredské typy společných ražeb Soběslava a Vojtěcha Slavníkovců Cach 155–157, pražské typy Boleslava III. Cach 186, 187, 189, 202, 204, 205 a 212 a všechny jeho vyšehradské typy Cach 213–215, za Jaromíra pak například typy Cach 229–232, 236, 241, 243 a další. U Boleslava III., pomineme-li nečitelné opisy, je tento způsob ražby spíše pravidlem.

Ikografie

Rubní opis není jediným ikonografickým oříškem této mince. Vyobrazení na líci a na rubu, motivicky ruka/kaplice, vykazují oproti jiným známým ražbám tohoto typu podstatné rozdíly.

Boží ruka tak vystupuje mezi A a O na jedné a V a N na druhé straně v různě převrácených polohách. Kaplice na rubu je netradičně uzavřena v kruhu, pod lomenicí je písmeno O a N (často rozvinuté do podoby ligatury NV, tj. spojených písmen N a V). Nad stranami lomenice jsou pak písmena V a Λ. Tyto znaky a provedení spojují tuto ražbu s několika mincemi raženými po ethelredském typu ruka mezi alfou a omegou/poprsí.⁸⁷¹ Předně je to vyšehradská ražba z konce vlády Boleslava II. od mincmistra Athanasia, která mimo velmi blízkého provedení, má vedle ruky taktéž písmeno N (Cach 140).⁸⁷² Stejný typ avšak jiné provedení s tzv. oto-adlétskou kaplicí v kroužku, má nepřirazený obol z konce 10. století (Cach 182). Kaplici v kroužku má také typ kaplice/meče (Cach 97) přiřazený Cachem Boleslavu II. k typům meče/pták před frízský a ethelredský typ. Jedná se však o unikátní minci bez nálezových okolností, a tak její bližší zařazení není jednoduché. Vykazuje totiž v opise určité podobnosti a znaky s mincemi mladšími – z konce vlády Boleslava II. a ražbami Boleslava III. S mincemi z konce vlády Boleslava II. tento unikátní denár pojí trojtečka v opise použitá např. u denáru Cach 142 z vyšehradské mincovny, hojněji poté využívaná jako rozdělovací znaménko až za Jaromíra. U mincí Boleslava III. má spojitost se dvěma typy, a to meč/kříž (Cach 209) a kříž/kříž (Cach 203), které mají navíc na rubu stejný motiv kříže včetně výplní úhlů. S prvním ho spojuje motiv meče a s druhým pak velmi blízce provedený opis na líci.⁸⁷³

⁸⁷¹ Již GUMOWSKI, M.: *Corpus*, s. 79 si všiml, že určité znaky minci spojují spíše s ražbami okolo roku 1000.

⁸⁷² Ke jménům mincmistrů a vztahu vyšehradských denárů mincmistra Athanasia k biskupskému denáru viz: POLANSKÝ, L.: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 144–148; TÝŽ, *Jména*, s. 236–246.

⁸⁷³ Není tedy možné spojovat biskupský denár ikonograficky a potažmo i chronologicky pouze s počátky ethelredského typu, jak činí Suchodolski. Ikonograficky navazuje zcela evidentně na denáry ražené po ethelredském typu, na typy s rukou s rozvinutými znaky / kaplice, kterým svojí základní obrazovou náplní sama odpovídá.

Pro dobu ražby po ethelredském typu:
nálezy (?),
rozvinuté znaky u ruky,
písmena v kaplici a kaplice v kruhu,
vazba na typ kaplice v kruhu/meče,
který je opisovými koruptelami a
náměty blízký denárům Boleslava III.

Obrazové a opisové podobnosti s dalšími typy českých denárů.

Boleslav II.,
mincovna Vyšehrad

Biskup Thiddag,
mincovna Vyšehrad

Dílna mincmistra Atha(na)sia (?)

Nápisy a písmena v obrazu

Vraťme se však k samotné interpretaci opisů a nápisů na této minci. Nejprve k písmenům u ruky a u kaplice. Jediným badatelem, kterým se jimi přímo zabýval, byl S. Suchodolski interpretující je jako parafrázi písmen alfa a omega, či latinského slova anuo, annuo, -ere (pokynutím vyjádřit souhlas, přitakat, potvrdit).⁸⁷⁴ S výkladem, že se jedná o parafrázi písmen alfa a omega kolem ruky lze jako s jednou z možností souhlasit. Písmeno II tu dle analogie na denáru Cach 140 může nahrazovat omegu. Znak Λ či V nad O a II pak mohou nahrazovat vodorovné čáry nad písmeny běžně užívané, a nebo dle jiných analogií (Cach 135 a 226) písmeno alfa a dotvářet tak po obou stranách ruky symboly alfa a omega v podobě ΛO a ΛII. Další možnost vychází z nápadné shody písmen obou obrazů jak na líci, tak na rubu mince Λ-V-O-N. Zatímco na líci u ruky je toto zcela zřetelné, na rubu tvoří nápis písmena pod lomenicí kaplice O a ligatura NV (na některých mincích jen O a N) a písmena po stranách nad lomenicí Λ a V). Přečteme-li je v obou případech odzadu, získáme slovo NOVA, na jedné straně v souvislosti s rukou představující boží prozřetelnost NOVA [DEXTERA DEI], na druhé s kaplicí znázorňující církev NOVA [ECCLESIA], nelze tak nedat si tento výklad do spojitosti s reformními hnutími v této době či samotným rokem 1000.

Stanisław Suchodolski

parafráze alfy a omegy
či
anuo, annuo, -ere

164

Luboš Polanský

parafráze alfy a omegy
či
líc: nova [dextera dei]
rub: nova [ecclesia]

Nápisy u ruky a kaplice.

⁸⁷⁴ SUCHODOLSKI, S.: *Monety*, s. 451.

Denár biskupa Thiddaga z vyšehradské mincovny se, tak svými ikonografickými a epigrafickými analogiemi s mincemi Boleslava II., Boleslava III. a Jaromíra I. spolu s nálezovými okolnostmi (nejstarší nález s touto mincí z velkopolské Jarocině je datován po roce 1004),⁸⁷⁵ jednoznačně hlásí do období krize českého státu, resp. do počátku jeho episkopátu, tj. do let 998–1004.⁸⁷⁶

Metrologie

Častou výhradou k zařazení mince biskupa Thiddaga do období let krize českého státu 999–1004 je jeho metrologie. V této době došlo k výraznému poklesu hmotnosti denárů, které až na výjimky pohybují pod 1 g. Průměrná hmotnost Thiddagovy mince se pohybuje okolo 1,3 g. Předně je však třeba předeslat, že průměrné hodnoty většiny typů vycházejí z měření několika málo exemplářů. V případech, kdy máme dochován větší počet mincí jednoho typu, je hmotnostní rozdíl jednotlivých krajních denárů velmi vysoký, nezdědka činící až polovinu hmotnosti. Proto je třeba být k závěrům vyplývajícím z měření několika kusů velmi obezřetný. Nicméně trend, kdy mince ražené před a po krizi dosahují větší hmotnosti než mince z období krize, je prokazatelný. Thiddagova mince se tak, dá-li se vůbec usuzovat z šesti zvážených mincí, spíše řadí k ražbám Boleslava II. a Jaromíra I., než Boleslava III., Chrabrého a Vladiovoje I. Tento rozdíl je možné vysvětlit snahou zachovat původní standard Boleslava II. jako protipól ke snížení hmotnosti mincí Boleslavem III. Thiddag, tak stejně jako po svém nástupu Jaromír I., záměrně navazoval svými ražbami na hmotnostně vyšší standard knížete Boleslava II.

⁸⁷⁵ Nejnověji SUCHODOLSKI, S.: *Monety*, s. 447–452; Zpráva, kterou má FIALA, E.: *České denáry*, s. 154 a CACH, F.: *Nejstarší české mince*, s. 63, č. 74 o exempláři z nálezů ve švédském Föhlagen na ostrově Gotland (uložený cca okolo roku 1000) vznikla pravděpodobně omylem u E. Fialy, *České denáry*. Viz *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden. 1. Gotland. 2. Bäl – Buttle*, s. 79, č. 7. Taktéž nový exemplář připisovaný Josefem PAUKERTEM, *Nová varianta denáru*, s. 47–48 nálezů z Čistěvsi (cca 995) je mylnou informací. Mince se na numismatickém trhu objevila po roce 1970, kdy byl objeven a z části do soukromých sbírek rozptýlen nález Hradec Králové (po 1012). Z tohoto důvodu jsem vyslovil domněnku, že by tento exemplář mohl z tohoto nálezů pravděpodobně pocházet. Jeho původ je však natolik obestřen různorodými informacemi, že jej již nikdy nebude pravděpodobně možné spojit s žádným známým nálezem. Zcela hypoteticky by bylo možné s velkou výhradou možného omylu uvažovat o jeho české nálezové provenienci. K Čistěvsi srovnej POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124; k Hradci viz POLANSKÝ, L.: *Hradec Králové*, v přípravě. Katalog Thiddagových mincí a jejich nálezů viz následující kapitola.

⁸⁷⁶ Není tu snad třeba zdůrazňovat, že většinu nejbližších analogií nacházíme na mincích spojených s mincovnou Vyšehrad.

Závěr

Biskupská ražba rozpoznaná jako denár třetího pražského biskupa Thiddaga, který zastával úřad v letech 998–1017, vyražený v mincovně na Vyšehradě je důležitým historickým pramenem. Doplnuje významným způsobem informace písemných pramenů zmiňujících se o tomto biskupovi, jako je soudobá Dětmárova a mladší Kosmova kronika.⁸⁷⁷ Thiddag⁸⁷⁸ byl původně mnich benediktinského kláštera v Nové Korveji (Corbeia nova) na horní Veseře proslulý lékařskými schopnostmi. Okolo roku 995 léčil v Praze Boleslava II., poté působil jako kaplan na dvoře Oty III. Odsud si ho vyžádal Boleslav II. po smrti Vojtěcha za pražského biskupa. Z dalších osudů biskupa Thiddaga víme, že byl několikrát vyhnán Boleslavem III. (999–1002, 1003), od kterého musel trpět mnohá příkoří. Zpět ho pokaždé dosadil míšeňský markrabě Ekkehard. V roce 1004 hrál významnou roli v nastolení Jaromíra po vyhnání Boleslava Chrabrého z Čech. V pramenech je hodnocen pozitivně. Měl, avšak ne ze své viny, jednu špatnou vlastnost, přes míru pil. Byl totiž stížen paralýzou, třesem rukou. Ten tlumí alkohol, který zřejmě z tohoto důvodu nadmíru užíval.⁸⁷⁹

Osudem v době krize českého státu kolem roku 1000, resp. tím, že byl Boleslavem III. vyháněn z Čech, připomíná Thiddag historii Jaromíra a Oldřicha.⁸⁸⁰ Z jeho významné úlohy při nastolení Jaromíra lze usuzovat, že stál na straně přemyslovských bratrů. Tuto interpretaci výrazně podporuje právě Thiddagova ražba na Vyšehradě. Byl to s největší pravděpodobností on, kdo udržel Vyšehrad po jejich vyhnání po dobu okupace Prahy Boleslavem Chrabrým, chráněn svým církevním úřadem, Jaromírovi věrnými bojovníky a valy vyšehradského hradiště. Do této doby je totiž dle nálezových okolností třeba klást i ražbu biskupského denáru. Příhodné podmínky k ražbě byly pouze na sklonku vlády Boleslava II., popř. na počátku vlády Boleslava III., než došlo k jejich sporům, které myslím můžeme spojit s Boleslavovým „nekřesťanským“ postupem proti svým bratrům někdy po roce 1000, nebo poté v době rezistence proti Boleslavu Chrabrému na Vyšehradě, popř. nejpozději hned na počátku vlády Jaromíra. Vyšehradská provenience mince však zcela vyklání misky vah ve prospěch jediného možného výkladu, a to Thiddagova mincovnictví v letech 1003 až 1004. Pro ražbu pražského biskupa na Vyšehradě v předchozí ani následující době totiž není jediný důvod. Vznik první české biskupské ražby má tak prozaický základ. V době, kdy většinu

⁸⁷⁷ DĚTMAR VI.12, s. 331–3, VII.56, s. 549; KOSMAS I. 30, s. 55, I.31, s. 56, I.39, s. 72.

⁸⁷⁸ Jméno Thiddag se v pramenech vyskytuje v několika verzích. DĚTMAR užívá verzi Thieddegus; KOSMAS – Theadagus, Thegdagus, Tegdagus; DALIMIL – Teddak, Tehdak, Tekdak; CODEX GIGAS má Tyadagus; další prameny pak toto jméno přepisují Theddag, Thiddag, Theodatus, Deodatus, apod.

⁸⁷⁹ O zdravotním stavu biskupa Thiddaga ve světle historických pramenů a medicíny viz blíže PETRÁŇ, Z.:

Mince doposud spojované s biskupem, s. 127.

⁸⁸⁰ Srovnej POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 126–149; TÝŽ, *Oldřich*, s. 133–144; TÝŽ, *Pře*, s. 11–44.

země okupoval Boleslav Chrabrý a přemyslovští bratři byli v exilu v Říši, bylo třeba vyplácet věrné bojovníky. V této situaci třetí pražský biskup Thiddag jako zástupce přemyslovských bratrů v zemi a vůdce jim věrných bojovníků z řad Čechů nechal vyrazit minci s opisy HIC DENARIVS EZT EPIZ[COPI] / DARG[ES]IVV+TEODATZIVZ, tedy hrdé sdělení „TENTO DENÁR JE BISKUPŮV / THIDDAG + VYŠEHRAD“.

Thiddag
pražský biskup 998–1017

Mnich benediktinského
kláštera v Nové Korveji,
proslulý lékařskými
schopnostmi,

okolo 995 léčil v Praze
Boleslava II.,

poté kaplan na dvoře Oty III.

**PRAHA - biskupství,
Thiddag (998–1017),
mincovna Vyšehrad,
dílna mincmistra Atha(na)sia (?)
denár z let 1003–1004**

Vyšehradské ražby třetího pražského biskupa Thiddaga z 1003–1004.

3. 3. 7. 2. Ražby biskupa Vojtěcha Slavníkovce

Druhý pražský biskup Vojtěch-Adalbert díky svým soudobým legendistům vystupuje z příšeří poznání českých dějin 10. století jako svítící pochodeň. Přitahoval tak a stále přitahuje pozornost mnoha badatelů snažících se přispět k poznání tohoto bezesporu výjimečného Čecha. Vedle archeologů, historiků a dalších nezůstali pozadu ani numismatici. Osobnost biskupa Vojtěcha byla a v některých případech i je, jak u podobných postav bývá zvykem, po všech stránkách idealizována, jsou s ní spojovány pozitivní jevy této doby i výjimečné předměty, na druhou stranu jsou případné kritické připomínky narušující obraz všestranně ideálního světce marginalizovány. Svatý Vojtěch však zcela jistě, aniž bychom ubírali cokoli z jeho výjimečnosti, nebyl jedinou významnou a zajímavou postavou české historie konce 10. století. S osobou biskupa Vojtěcha byly mimo již popsaného denáru s opisem HIC DENARIVS EST EPIS[COPI], postupně spojovány další tři typy mincí.

Prvním z nich je mince označovaná jako typ Cach 163.⁸⁹⁵ Byla nalezena s mnoha jinými v nálezu z Poděbrad. Pavel Radoměřský v rámci popisu mincí v roce 1956 vyřkl domněnku, že v opisech tohoto jinak i ikonograficky zvláštního denáru lze číst zkratku ADALBIZCO, tedy *Adalbertus episcopus*.⁸⁹⁶ Tuto hypotézu zprvu přijímanou zpochybnil nejprve obecně Stanisław Suchodolski,⁸⁹⁷ později se pak stejně jako Zdeněk Petrůň pokusil o konkrétní rekonstrukci opisu.⁸⁹⁸ Oba vidí v opise jméno knížete Boleslava, každý z nich však k jeho jménu dospěl jiným způsobem.⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ CACH163.

⁸⁹⁶ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Studie*, s. 80 a 90. Toto přiřazení autor sám uvádí v katalogu s otazníkem a v textu pak s douškou v závorce (*cum grano salis*).

⁸⁹⁷ SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa w Europie*, s. 65.

⁸⁹⁸ PETRÁŇ, Z.: *Mince biskupa Vojtěcha*, s. 55–77 zprvu věřil ve Vojtěchův „poděbradský“ denár ; o něco později však připustil možnost čtení opisu jako koruptely jména knížete Boleslava. PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 168–169; SUCHODOLSKI, S.: *Die Münzen des heiligen Adalbert*, s. 79–93; TÝŽ, *Monety świętego Wojciecha*, s. 447–452.

⁸⁹⁹ Přesto později PETRÁŇ, Z.: *Příspěvek k diskuzi*, s. 95–96 překvapivě opět připouští Radoměřského interpretaci opisu.

ADALBIZCO – Adalbertvs episcopvs či Bolezlavs dvx?

Pavel Radoměřský

✠ ^ D ^ V S I Z C O ✠
A D A L (EP) I S C O

Zdeněk Petráň

✠ O Z I B L L D V X ✠
O E Z I B L L D V X
B O L I E Z L D U X

Stanisław Suchodolski

✠ O Z I B V A D V X ✠
[b] O [l] E Z I B V A D V X

Luboš Polanský

✠ O Z I B V A D V X ✠
[B] O [L] E Z L A V S D V X

Zatímco Z. Petráň předpokládá přeházení písmen v opise,⁹⁰⁰ S. Suchodolski vidí opis jako koruptelu, ve které chybí dvě písmena. Revize poděbradského nálezu, kterou jsem prováděl v rámci grantového projektu,⁹⁰¹ umožnila posunout Suchodolského správnou interpretaci o kus dál, zrekonstruovat vznik koruptely, a to především na líci obrazově shodném s typy Cach 76 a 82.⁹⁰² Boleslavovo jméno je tu postupně korumpováno nedoražením či naopak doplněním a nepochopením jednotlivých písmen na svých místech a vynecháním písmene prvního a třetího (toto je v opise vynecháváno poměrně běžně a často). Dochované mince v nálezu, a nejen v něm, nám tak zcela zřetelně ukazují vznik této koruptely. Na rubní straně zasáhl stejný vývoj nejen opis, ale také pravděpodobně obrazovou

⁹⁰⁰ Předpoklad, že tvůrci razidel písmena přehazovali, je velmi nepravděpodobný. Tvůrce vycházel z předlohy, kterou se snažil přenést na razidlo. Koruptely tak vznikaly díky chybám při tomto přenosu vynecháním písmene či jeho části, spojením dvou písmen, mírou schopnosti tvůrce napodobit vzor a v neposlední řadě snahou opravit chyby a nedostatky předlohy. Důležitým faktorem vzniku koruptel byla i předpokládaná negramotnost tvůrců razidel. Čtením opisů pomocí přehazování písmen můžeme docílit téměř vždy několika výsledků, jejich další použití v interpretacích, jak si níže ukážeme, je zavádějící a nebezpečné.

⁹⁰¹ Projekt Grantové agentury České republiky *Nejstarší přemyslovské mince 10. století a jejich nálezy v českých zemích*, reg. č. 404/05/2134.

⁹⁰² POLANSKÝ, L.: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 135–136.

náplň, zde však bohužel nemáme k dispozici obdobnou vývojovou linii pro její rekonstrukci. V tomto případě tak můžeme zcela jasně konstatovat, že se jedná o minci Boleslava II. vyraženou v 80. letech 10. století pravděpodobně v pražské mincovně, která patří do skupiny mincí typu kříž/ruka (tzv. frízský typ Cach 102, 103, 105) s úzkou vazbou na typy kříž/kaplice (tzv. mladší bavorsko-švábský typ Cach 76 a 77) a kříž/hlava a ruha/hlava (tzv. byzantizující typ Cach především 82 a 86).

+ZOBĈ+ZLVA / .T.VPFAĈR+EOS – Zobezlav et Adalbertvs episcopvs?

Druhou skupinou mincí, na které mělo být vyraženo Vojtěchovo jméno, jsou mince jeho bratra Soběslava typů Cach 155 až 159.⁹⁰³ V roce 1995 vyslovila Jarmila Hásková hypotézu, že vedle opisu na lici znějícím ZOBEZLAU, lze koruptelu .T. VDFĈR+EOS na rubní straně těchto mincí více než pravděpodobně číst jako [E]T ADALB[E]R[T] + E[PISC]O[PU]S.⁹⁰⁴ Toto čtení bylo součástí interpretace a hypotéz vycházejících ze špatné chronologie slavníkovského mincovnictví Gustava Skalského,⁹⁰⁵ která byla odmítnuta již K. Turnwaldem a S. Suchodolským⁹⁰⁶ a jeho interpretace revidovány jako celek Z. Petráněm⁹⁰⁷ především na základě nových názorů na úlohu Slavníkovců z pohledu archeologie a historie od Jiřího Slámy a Dušana Třeštíka.⁹⁰⁸ Z pohledu čistě interpretujícího opisy na daném souboru typů, je však čtení J. Háskové, které bylo pouze jakoby mimochodem zmíněno a nijak nerozvedeno, možné.⁹⁰⁹

Koruptela na rubu pěti variant třech typů mincí Soběslava je stabilní, vykazuje pouze drobné odchylky v ražbě jednotlivých písmen, ve kterých se však dá vyčíst jistý vývoj. Tento vývoj plně koresponduje s novou chronologií slavníkovského mincovnictví. Na počátku stojí typ ruha s mečem/pták (Cach 159) nesoucí opisy +ZOBĈ+ZLVA / .T.VPFAĈR+POS. Stejný opis nese i typ ruha mezi ō a ō/pták (Cach 158), pouze písmeno P ve zkratce POS je nahrazeno E na EOS. Tato změna je pravděpodobně vynucenou opravou původního textu.

⁹⁰³ CACH, s. 30.

⁹⁰⁴ HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci v historické*, s. 225–230.

⁹⁰⁵ SKALSKÝ, G.: *Denáry pražského biskupa*, s. 26–46; TÝŽ, *Nález*, s. 64–78; TÝŽ, *Význam slavníkovského mincovnictví*, s. 5–26.

⁹⁰⁶ TURNWALD, K.: *K chronologii*, s. 9–10, tab. 7, 12–15; SUCHODOLSKI, S.: *Początki*, s. 60–64.

⁹⁰⁷ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 140–159; nověji LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 89–130; PETRÁŇ, Z.: *Mincovnictví Slavníkovce*, s. 57–82; TÝŽ, *Co vypovídají mince*, s. 107–121. K zařazení jednotlivých typů mincí mezi slavníkovské srovnej též POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 83–124, zvl. s. 101; POLANSKÝ, L.: *Soběslav*, s. 93–106; TÝŽ, *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152.

⁹⁰⁸ Především SLÁMA, J.: *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost*, s. 182–224; TŘEŠTÍK, D.: *Počátky*, s. 419–440; nověji SLÁMA, J.: *Slavníkovci v pohledu*, s. 9–12; TŘEŠTÍK, D.: *Proč byli vyvražďeni*, s. 13–19; a další články v monotematickém čísle periodika Antiqua Cuthna 2, 2007, *Slavníkovci v českých dějinách*, ed. Vojtěch VANĚK – Jiří K. KROUPA.

⁹⁰⁹ HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci*, s. 228–229.

Svědčí o tom především použití kvadrátního E, přestože v celém původním opise je písmeno € vyraženo jako unciální.⁹¹⁰ Kvadrátní E se pak vyskytuje na všech dalších typech a variantách na tomto místě vedle unciálního na všech místech ostatních. Zároveň jsou na této minci (Cach 158) zaměněny trojúhelníkové punce křížů body a znak Λ běžně vyjadřující písmena A, L a V je nahrazen v některých případech hranatější formou ze tří příček místo dvou Π. Tyto znaky jsou pak na dalším typu (ruka/ethelredské poprsí) a jeho variantách (Cach 155 a 156) vyměněny za tvar písmene A s horní vodorovnou příčkou. Vzniká tak situace, kdy znak Λ původně správně vyjadřující písmena A, L a V je nahrazen písmenem A, které je však umístěno na místech, kde mají být správně písmena V a L, evidentně někým kdo textu nerozuměl. Na poslední variantě (Cach 155) je pak tato chyba částečně napravena, a to pouze na líci nahrazením písmene A písmenem S, ZOBEZLAA → ZOBEZLAS. Opis na rubu je však dále korumpován, došlo tedy k opravě pouze jednoho razidla. Tento vývoj spolu s počtem dochovaných exemplářů nám umožňuje za předpokladu, že písmena stojí na správných místech, jen nebyla řezači želez správně pochopena a vypuncována, rekonstruovat původní text v podstatě téměř ve shodě s J. Háskovou.⁹¹¹

.T.VDFA €R +E O S
[E]T.ADAL[B]ER[TVS] +E[PISC]O[PV]S

Ne nepodstatnou indicií pro tuto interpretaci je část opisu znějící EOS. Jeho interpretaci jako zkratky titulu *episcopvs* nám umožňují ražby říšských biskupů, z nichž nejstarší a našim denárům nejbližší jsou bohaté ražby biskupa Oldřicha ve švábském Augšpurku.⁹¹² Říšské církevní ražby 10. a 11. století doplňují jméno biskupa celou škálou zkratek používajíc různá písmena titulu samotného (EPISCOPVS → EPS, EPO, ECS, EDS, ERS, ER, EA, ES, EPIS a pod. Zkratka se později nejen na mincích ustálí ve tvaru EPS). U části z nich dochází k běžnému nahrazování jednotlivých písmen podobnými znaky (P → R, D, C, O), a tak ke vzniku různých koruptel.

Důležitou roli tu hraje i oprava mezi typy Cach 159 a 158. Původní tvar POS je nahrazen EOS. Tento zásah do textu se vymyká ostatním „grafickým“ úpravám opisu mezi

⁹¹⁰ Tato oprava jinak ponechávající zbývající text korumpovaný, je na jiných mincích běžná. Pro případ nemusíme chodit daleko. Zkorumpovaný text na líci typů Cach 156 a 157 ZOBE+ZLAA je na typu Cach 155 „opraven“ na ZOBEZLAS, přestože je rubní opis dokonce dále nově korumpován.

⁹¹¹ HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci*, s. 228–229.

⁹¹² Biskupské ražby z bavorsko-švábské oblasti viz přehledně např. HAHN MR, s. 94–105, augšpurské ražby 100–105, č. 130–133; k biskupovi Oldřichovi viz podrobněji HAHN G 13, s. 158–162; Ostatní biskupské ražba viz porůznu např. v: DANNENBERG.

prvním a druhým typem. Použití jiného tvaru písmene E jednoznačně evokuje jednorázový opravný zásah z vnější. Všechna tato písmena se vyskytují ve slově **EPISCOPVS**. Původně chybně použité „první“ písmeno opisové zkratky může mít základ ve fonetickém znění nelatinských forem titulu v této době (pozdější české biskup či německé Bischof – užitě např. na denáru z poloviny 11. století v opise HIR STEID TE BISCO),⁹¹³ či v prostém vynechání prvního písmene.

**+ZOB E+ZLVA
.T.VDFΛER+POS**

**+ZOB E+ZΛΠ Π
.T.VPFΠER+EOS**

**+ZOB E+ZLAA
.T.VDFAER+EOS**

Jarmila Hásková

**.T. VDFΛ ER +E O S
[E]T.ADAL[B]ER[TVS] +E[PISC]O[PV]S**

**Soběslav
a
biskup Vojtěch**

K této interpretaci je však třeba zcela jednoznačně odmítnout staré teorie o důvodu ražby mince s tímto opisem. Žádný návrat k biskupskému mincovnímu regálu v podání

⁹¹³ DANNENBERG 1220–1223.

J. Háskové se nekonal.⁹¹⁴ Nejen proto, že vycházel ze špatné chronologie, ale také žádný neexistoval.⁹¹⁵ Důvod vyražení biskupova jména byl velmi pravděpodobně týž jako důvod ražby mincí jeho bratra Soběslava a královny Emmy. Razili příslušníci vládnoucího rodu, kteří k tomu měli své ekonomické zázemí. Emma na Mělníce, Soběslav na Libici a na Malíně.⁹¹⁶ Ať již byla příslušnost Slavníkových synů vládnoucímu rodu vedena po meči či po přeslici, jejich podíl na vládě i samotný fakt příbuznosti není dnes zpochybňován a na tomto místě se jím proto není třeba zabývat.⁹¹⁷ Celý případ „společné“ ražby Slavníkových synů dobře zapadá i do současné nové chronologie a demytizovaného příběhu tohoto rodu. Na počátek nové chronologie slavníkovského mincovnictví klade Z. Petrů na Libici ražbu typu hlava/kaplice a na Malín typu ruka s mečem/pták.⁹¹⁸ Spojujeme-li libickou ražbu s počátkem Soběslavovy samostatné „úřední“ vlády po smrti Slavníka v roce 981, je možné podobně spojit počátek ražby se jmény Soběslava a Vojtěcha nejdříve s nástupem druhého z nich do úřadu biskupa v roce 982. Nejedná se tu tedy o využití „biskupského“ mincovního práva. Soběslav začal razit sám. Po uvedení Vojtěcha do biskupského úřadu, nechal vyrazit na svých mincích i jméno a titul svého mladšího bratra. Oba bratři tu na jejich rodu svěřeném území razili společnou minci jako jeho senioři a čelní představitelé. Otázkou zůstane, bylo-li uvedení biskupova jména odrazem jeho postavení a rodinného spříznění se Soběslavem, či jeho reálného mocenského vlivu v doméně svěřené jeho rodu.

Mince motivy zcela odpovídají soudobým ražbám Boleslava II. Pro vzor libického denáru nemusíme chodit do říše. Motiv hlava/kaplice se vyskytuje na tzv. ražbách se jménem OTTO (Cach 79–81), které byly raženy cca před polovinou 70. let 10. století.⁹¹⁹ Hlava samotná pak hlavně na mincích tzv. byzantizujícího typu raženého cca v letech 976–983. Stejně tak jako jsou do 80. let kladeny ptačí typy Boleslava II., spadají sem i ptačí typy Soběslava. V obou případech je provedení odlišné, ale motivy jsou stejné (hlava Krista a rajsý pták). Vzorem tu tak nebyly samotné Boleslavovy ražby. Předloha pro řezače byla vytvořena nově na základě jejich motivů, teprve u ethelredských typů vychází z vládních

⁹¹⁴ HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci*, s. 225–230.

⁹¹⁵ K tomu srovnej POŠVÁŘ, J.: *Mincovní regál*, s. 38–39; TÝŽ, *K organizaci*, s. 46–47; TÝŽ, *Mincovní právo*, s. 103; TÝŽ, *Vývoj mincovního práva*, s. 22; SCHLESINGER, W.: *Der Markt*, s. 262–293; HÁSKOVÁ, J.: *K úloze biskupa Vojtěcha*, s. 49–54; PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 141, 155–156, 171; POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 139; LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 90–93; PETRÁŇ, Z.: *Co vypovídají mince*, s. 108.

⁹¹⁶ K tomu srovnej POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 139, 148; TÝŽ, *Oldřich*, s. 141–144.

⁹¹⁷ Nejnovější názor na příbuzenství Slavníkovců s Přemyslovci a shrnutí starších v POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 544 a 552 (heslo Sřezislava).

⁹¹⁸ LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 123–125; PETRÁŇ, Z.: *Mincovníctví*, s. 72–74.

⁹¹⁹ Viz výše. Srovnej též LUKAS, J.: *K datování*, s. 36.

mincí. Mince Soběslava však vždy a ve všech případech přináší nové doplňkové symboly k základním motivům. Stejně jako počátek společné ražby slavníkovských bratrů je i konec možné spojit s konkrétní událostí – odchodem Vojtěcha do Říma v roce 989, popř. až v roce 994. Soběslav se poté vrátil k samostatné ražbě a v závěru své vlády razil mince s opisem MALIN CIVITAS. Soběslavovo mincovnictví tak, oprostíme-li ho od nejistě a mylně dříve přiřazovaných skupin typů (Cach 152–154 a 160–161),⁹²⁰ představuje jednotný typologicky provázaný soubor mincí s vlastním grafickým a doplňkově symbolickým provedením hlásícím se však svými základními motivy jednoznačně k přemyslovskému mincovnictví.

Adalbertvs – český nebo cizí?

Třetí mincí, která měla nést jméno biskupa Vojtěcha, je ražba objevená v nálezů z Öster Ryftes ve Švédsku na ostrově Gotland.⁹²¹ Nález objevený v roce 1871 obsahoval vedle dvou českých denárů Boleslava II. (Cach 32 a 86) a tzv. svatováclavského denáru také blíže neurčenou minci, kterou prohlásili za možnou ražbu biskupa Vojtěcha v roce 1997 P. Radoměský a Z. Petrán.⁹²² Základem pro jejich tvrzení byla dle jejich mínění česká ikonografie denáru spolu s jasným opisem ADA[LB]ERTVS na lící straně a nerozluštěným opisem ...VTNIVL.. na straně rubní. Viděli v ní českou ražbu patřící mezi pražské denáry frýzského typu z první poloviny 80. let 10. století. Náplň úhlů na rubu denáru měla být podle autorů shodná s přemyslovskými typy kříž/kaplice Cach 68–73, především č. 70 mající v úhlech střídavě tři hřeby a kroužek.⁹²³ Z publikovaných vyobrazení nebylo možné příliš s tímto výkladem polemizovat, nicméně především vyobrazení ruky bylo podezřelé a nečeské. Teprve poté co jsem obdržel nové zvětšené fotografie, bylo možné na jejich základě tuto hypotézu zcela odmítnout.⁹²⁴ Předně vyobrazení ruky odpovídá ražbám císaře Jindřicha II. či hraběnky Adély z počátku 11. století z mincovny v Deventru⁹²⁵ a i její případný český původ by musel být dán do souvislosti s ražbami tzv. ethelredského typu s rukou mezi alfou a omegou z devadesátých let 10. století a ne s ražbami první poloviny 80. let. Typově (ruka

⁹²⁰ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 101; POLANSKÝ, L.: *Soběslav*, s. 93–106; TÝŽ, *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 137–141.

⁹²¹ STENBERGER, M.: *Die Schatzfunde*, s. 76–100, zvl. s. 93, tab. 5, č. 532.

⁹²² RADOMĚSKÝ, P. – PETRÁN, Z.: *Nový neznámý typ*, s. 136–138; dále pak PETRÁN, Z.: *První české mince*, s. 173–174; LUTOVSKÝ, M. – PETRÁN, Z.: *Slavníkovci*, s. 118, zde Z. Petrán poprvé připouští, že by se nemuselo jednat o českou ražbu, stále však ji nevyklučuje. Teprve na základě mé přednášky proslovené na 2. kutnohorském kulatém stole na téma sv. Vojtěch konaném 15.5.2007 v Kutné Hoře, ze které tento článek vychází, od českého původu upustil. PETRÁN, Zdeněk: *Mince doposud spojované s biskupem*, s. 113–130.

⁹²³ PETRÁN, Z.: *První české mince*, s. 173–174.

⁹²⁴ Jak jsem také učinil již v přednášce *Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem* proslovené na 2. kutnohorském kulatém stole na téma sv. Vojtěch konaném 15.5.2007 v Kutné Hoře.

⁹²⁵ DANNENBERG 563 (Jindřich II.), s. 473, č. 1237 (Adela) – ve vydavateli rozpoznána hraběnka Adela až v DANNENBERG 1237.

mezi alfou a omegou/kříž) se mince shoduje s ražbou hraběnky Adély, pouze výplň úhlů kříže je jiná.⁹²⁶ Rubní strana totiž zcela jistě nemá v úhlech kříže ani „deventerskou“ sestavu čtyř bodů ani „českou“ sestavu tři hřeby – kroužek – tři hřeby – kroužek, ale s daleko vyšší pravděpodobností písmena C a V vyskytující se jako součást výplně úhlů slovem CRVX. Tato výplň se v Čechách poprvé objevuje podle západních vzorů až za knížete Jaromíra na jeho plzeňské ražbě a s naším denárem tak nemá nic společného.⁹²⁷ Také provedení mince, jejíž lícní strana se nápadně podobá deventerským ražbám a především rubní strana, kde jsou použity zcela zvláštní odlišné punce pro patky písmen v nesrozumitelném opise +[...]VTNIVL[...],⁹²⁸ ukazuje, že se nejedná o minci české provenience. Čtení opisu rubu lze však rozšířit o části dalších písmen na +[...L]VTNIVL[O...] či +[...L]VTNIVL[D...], resp. [... D]LVINTV[L...] a interpretovat jej jako koruptelu DAVINTVA, tedy koruptelu označení mincovny DAVANTRIA. Vydavatele mince – Adalberta – tak bude nejspíše třeba hledat v říšském prostředí v okolí Deventru.

⁹²⁶ DANNENBERG 1237.

⁹²⁷ Písmena slova CRVX v úhlech kříže se běžně vyskytují na anglosaských a skandinávských mincích na přelomu 10. a 11. století, výjimečně i na některých ražbách říšských. Dánskou ražbu tohoto typu Svena Tveskjaega (985–1014) obsahoval i nález z Öster Ryftes (HATZ, V.: *Corpus*, s. 99, č. 1927).

⁹²⁸ Viz DANNENBERG 563, srovnej též opisy a jejich koruptely na č. 560–576.

**+ADALBERTVS
...VTNIVL...**

70

Gräfin Adela.

**Neznámý
Adalbert**

Závěrem tak lze konstatovat, že jedinou skupinou mincí, o které lze uvažovat, že by mohla být spojena s biskupem Vojtěchem, je skupina typů Cach 155 až 159 se jménem Vojtěchova bratra Soběslava. Tyto mince však nelze v žádném případě označit za „biskupské ražby“. Opis jednoznačně ukazuje, že se jedná o ražbu slavníkovských bratří, v první řadě Soběslava a v druhé pak Vojtěcha, u kterého je uveden jeho titul biskupa.

3. 3. 7. 3. Ražby Soběslava Slavníkovce

Prvním numismatikem, který přidělil mince v Čechách 10. století někomu jinému než vládnoucímu knížeti, byl Julius Menadier. Ten v roce 1887 ve svém popisu bystrzyckého nálezu zařadil mezi ražby Soběslava Slavníkovce vedle dodnes všech jemu prisuzovaných mincí také denár zvláštního provedení typu ruka mezi Λ E / pták s + a tři typy obolů.⁹²⁹ Přes počáteční odpor českých numismatiků, bylo toto přiřazení postupně přijato. Obraz slavníkovského mincovnictví tak, jak byl donedávna znám a prezentován, vytvořil ve třicátých letech 20. století na základě zpracování staroboleslavského nálezu Gustav Skalský. Neztotožnil se však s Menadierovým názorem zcela. Nesouhlasil docela s přiřazením denáru zvláštního provedení typu ruka mezi Λ a E / pták s + a tři typů obolů. Na druhou stranu rozšířil Soběslavovy ražby o jiné, jak si níže ukážeme, ještě spornější mince.⁹³⁰ Přestože chronologie ražeb Boleslava II. doznala ve stejnou dobu radikální změny z pera Viktora Katze, Soběslavových ražeb se nijak nedotkla.⁹³¹ Ze Skalského původní řazení až do sklonku minulého století vycházely všechny práce týkající se Slavníkovců a na jejich základě vznikla řada rozsáhlých hypotéz a teorií. Tehdy Skalského závěry podrobil kritickému pohledu Zdeněk Petrů.⁹³² Jeho zásluhou je oproštění slavníkovského mincovnictví od řady mýtů a legend. Základním kamenem nového pohledu se stalo obrácení zažité chronologie Soběslavových ražeb a tím i její logické uvedení v typologický soulad s mincemi Boleslava II.⁹³³ Revizní výzkum nálezů mincí obsahujících slavníkovské denáry v celku potvrzuje nové názory a přináší další nové poznatky a argumenty.

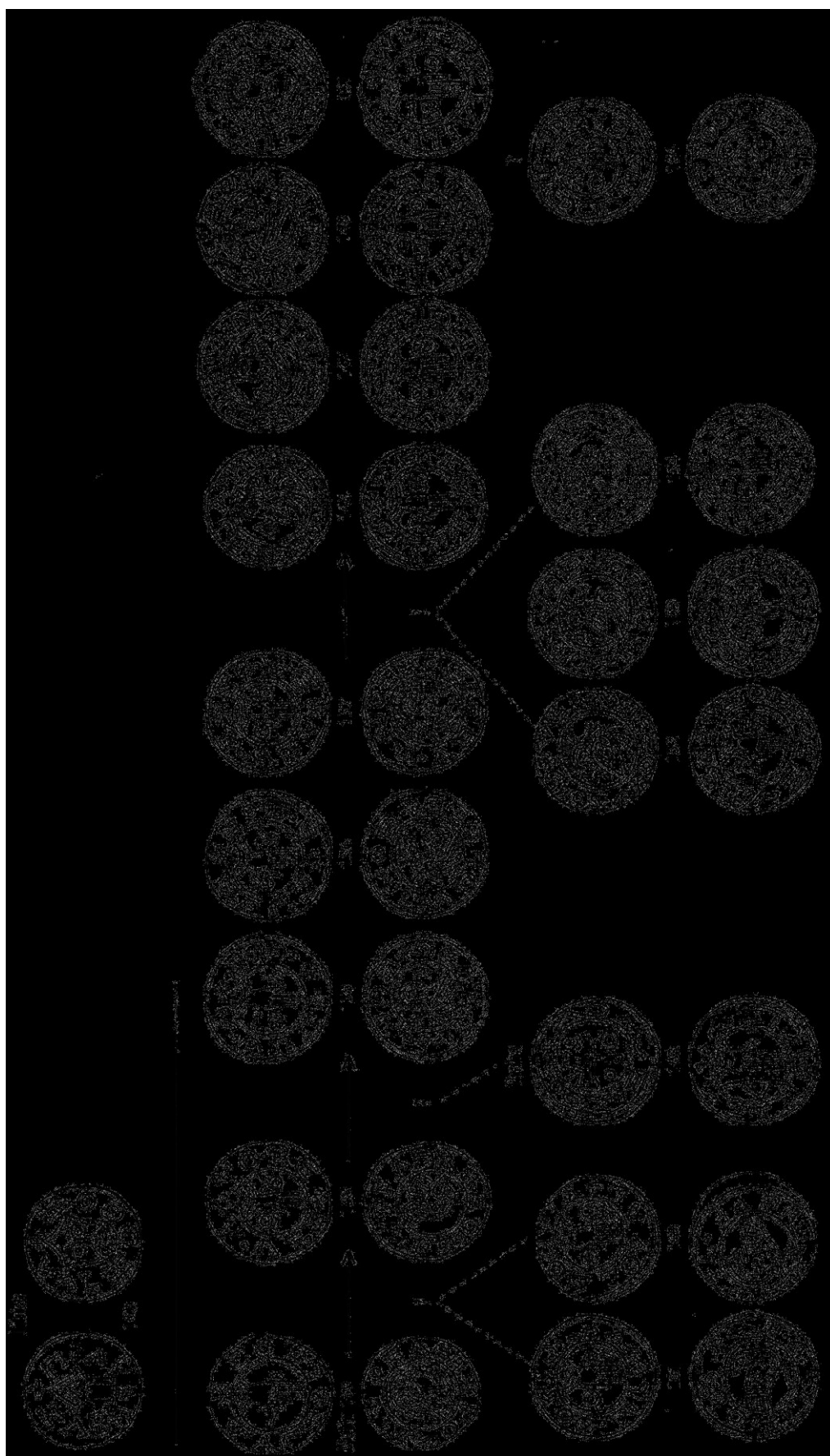
⁹²⁹ MENADIER, J.: *Funde*, s. 119–133; k tomuto denáru viz výše v kapitole o poděbradském pokladu.

⁹³⁰ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 57–78.

⁹³¹ KATZ, V.: *O chronologii*.

⁹³² LUTOVSKÝ, M. – PETRŮ, Z.: *Slavníkovci* 4, s. 89–130; Z. PETRŮ, *Mincovnictví Slavníkovce*, s. 57–82; TÝŽ, *Soběslavův titul*, s. 73–81.

⁹³³ Tak již TURNWALD, K.: *K chronologii*, s. 9–10, tab. 12–15; SUCHODOLSKI, S.: *Początki mennictwa w Europie*, s. 60–64. Tyto práce však nebyly v mladší české literatuře akceptovány. Obrat přinesla až práce PETRŮ, Z.: *První české mince*, s. 140–159.

Nová chronologie slavníkovských mincí podle Zdeňka Petráně

SOBESLAV LibV[ICENSIS] DV[X]

Vedle správné chronologie patří Z. Petránovi i zásluha na vyvrácení dalších mýtů. Není třeba komentovat odmítnutí tzv. útočných motivů na Soběslavově denáru typu ruka s mečem / pták.⁹³⁴ Důležitým objevem pro další pohled na Soběslavovy mince bylo zjištění ohledně denáru typu Cach 151,⁹³⁵ na kterém měl být údajně vyražen i jeho titul LibV[ICENSIS] DV[X].⁹³⁶ Bližší prozkoumání prvotní publikace mince Z.. Petráněm ukázalo, že opis byl špatně přečten a přepsán.⁹³⁷ V návaznosti na tuto informaci jsem (v rámci revize staroboleslavského nálezu) upozornil, že se pravděpodobně jedná o variantu (NRVDV) koruptel opisu (NARAI, NAIAD, NARVI, NARA) známého z jiných exemplářů tohoto typu (Cach 146–150).⁹³⁸ Toto zjištění po přezkoumání ostatních mincí totiž ukázalo, že Soběslav na svých mincích titul *dux* vůbec nikdy nepoužil, a hraje důležitou roli, jak si dále ukážeme, v otázce přiřazení tzv. sporných typů právě Soběslavovi.

⁹³⁴ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 151–152.

⁹³⁵ CACH 151.

⁹³⁶ NOVÝ, R.: *Mincovní epigrafika*, s. 136; TÝŽ, *ZOBESLAV Lib.U DUX*, s. 246–248.

⁹³⁷ PETRÁŇ, Z.: *Soběslavův titul*, s. 73–81.

⁹³⁸ CACH 146–150.

+VZOIC+VEZVAESD – Soběslav nebo Boleslav ? – poprvé

Z. Petrů zpochybil i přiřčení celé skupiny typů mincí Soběslavovi, typů (Cach 152–154)⁹³⁹ s korumpovaným opisem +VZOIC+VEZVAESD,⁹⁴⁰ který za jméno Soběslava Slavníkovce prohlásil teprve Gustav Skalský⁹⁴¹ – hlavní konstruktér staré teorie o významném slavníkovském mincovnictví.⁹⁴² Zprvu jsem se přikláněl k názoru, že čtení opisu jako koruptely jména Soběslava je pravděpodobnější. Protože však zcela nešlo vyloučit ani čtení opisu jako koruptely jména Boleslav, vyčlenil jsem tuto skupinu mincí ze slavníkovského mincovnictví a prohlásil ji prozatím minimálně za blíže nepřiraditelnou či spornou.⁹⁴³ Nyní jsem však na základě třech podstatných indicií přesvědčen, že se jedná o ražby Boleslava II. Prvním argumentem je skutečnost, že v opise čteném jako ZOIC+VEZVAES DXV je obsažena koruptela označení DVX. Titul kníže není vyražen ani na jedné z mincí, které lze s jistotou přiřadit Soběslavovi.⁹⁴⁴

Gustav Skalský: ZOICXU3ZVA3SDXV = ZOBVEZLAVS DVX

Zdeněk Petrů: korumpovaná forma opisu BOLESLAVS DVX

⁹³⁹ CACH 152–154.

⁹⁴⁰ LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŘ, Z.: *Slavníkovci*, s. 120; PETRÁŘ, Z.: *Mincovnictví*, s. 71–72.

⁹⁴¹ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 57–61, 65; avšak již SMOLÍK, J.: *Denary*, s. 118, č. 541 čte jako Soběslav, ale na s. 120 jej odmítá považovat za Slavníkovce.

⁹⁴² SKALSKÝ, G.: *Význam*, s. 5–27.

⁹⁴³ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 101

⁹⁴⁴ Typ CACH 151 nemá uveden titul DVX (PETRÁŘ, Z.: *Soběslavův titul*, s. 73–81, viz též výše). Typy CACH 152–154 o nichž je řeč, mají jako jediné koruptelu titulu DXV a typy CACH 160–161 sice titul DVX mají, ale nebyly raženy Soběslavem. Na ostatních mincích Soběslava titul uveden není. K otázce užití titulu dux Soběslavem viz níže v textu.

Druhý také souvisí s opisem. Mezi ethelredskými typy vystupuje řada mincí, která má více či méně korumpované opisy. Jeden takový exemplář, který je podle mého názoru přechodným článkem dokazujícím, že původní ražba pro tyto mince vycházela z opisu +DVXBOLEZLAVS, je součástí sbírky Národního muzea (NM, inv.č. H5–157). Tato mince nese opisy, z nichž oba pravděpodobně představují koruptelu téhož, tj. jména knížete Boleslava. V prvním více korumpovaném jej spíše tušíme,⁹⁴⁵ v druhém se dá zcela jasně rekonstruovat (viz též obr.):

XCZUMCXLVAXOCI / ƎVLOXWIVAZDVX,
= BOLEXZLAVSDVX

Denár NM, inv. č. H5–157 (AR; 1,1654 g; 21,38 x 20,80 mm; 4 h).

Třetím velmi podstatným podpůrným argumentem pro vyřazení mince ze Soběslavových ražeb jsou nálezové okolnosti těchto denárů. Především jejich vysoké množství v čistěveském nález, kde svými 106 kusy tvoří nejpočetnější skupinu mincí v rámci depotu (30% mincí z celého nález). Její přidělení jednomu z emitentů radikálně mění pohled na obsah a zařazení celého nález.⁹⁴⁶ Čistěveský depot byl dosud považován za jediný poklad s převažující slavníkovskou složkou o 125 kusech (19+106, 35 % z celého nález a 49 % z české části). Přiřkneme-li však sporné mince Boleslavovi II. (122+106=228), byla by slavníkovská složka v rámci celého depotu okrajovou příměsí o 19 kusech (5 % z celého nález a 7 % z české části) a přemyslovské ražby by se naopak staly se svými 228 kusy (64 % z celého nález a 89 % z české části) jeho naprosto dominantní složkou.⁹⁴⁷ Tato varianta by pak odpovídala pravidelně menšímu obsahu slavníkovských mincí oproti přemyslovským v jiných nálezech.⁹⁴⁸ Čistěveský depot by tak v rámci českých nálezů přestal být výjimečný svým obsahem. Z těchto důvodů se proto přikláním k přiřazení těchto mincí Boleslavovi II.

⁹⁴⁵ FIALA, E.: *České denáry*, s. 93 ukazuje posloupnost do jaké míry se dá opis zkorumpovat k nečitelnosti. Jak si níže ukážeme koruptela může dosáhnout ještě horších přitom však v některých případech stále rekonstruovatelných variant.

⁹⁴⁶ TUREK, R.: *Nálezy mincí z doby*, s. 42.

⁹⁴⁷ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 101

⁹⁴⁸ V nálezu Ostroměř – 0,5 % denárů, v nálezu Poděbrady – 8,8 % a v nálezu Stará Boleslav – 7,1 % z české části.

+DVXBOZLOLAV – Soběslav nebo Boleslav ? – podruhé

Mezi slavníkovské typy českých denárů jsou také kladeny mince ze skupiny *ruka mezi O a poprsím* či *hlavičkou / pták s hlavou obrácenou zpět*⁹⁴⁹ se zkorumpovanými opisy.⁹⁵⁰ Minci tohoto typu roku 1846 poprvé uvádí jako denár Boleslava II. Heinrich Philipp Cappe.⁹⁵¹ Obraz na straně s rukou popisuje převráceně, ruka mu vystupuje zdola ze dvou oblouků, kroužek obsahuje tečku a hlavičku vedle ruky označuje jako „Löwenkopf“. V následujících soupisech českých mincí však tento denár chybí. Znovu se s ním setkáváme až v popisu staroboleslavského nálezu z pera Gustava Skalského.⁹⁵² Ten popisuje dva denáry z tohoto nálezu a uvádí ještě jeden další ze soukromé sbírky Viktora Katze.⁹⁵³ Všechny tři denáry pak řadí mezi mince Soběslava Slavníkovce.⁹⁵⁴ Druhým a zároveň posledním nálezem obsahujícím tento typ byl nález poděbradský.⁹⁵⁵ Pavel Radoměřský v jeho popisu uvádí šest exemplářů, které také bez dalšího komentáře přiděluje Soběslavu Slavníkovci. Známe tak deset exemplářů tohoto typu. Denáry ze staroboleslavského nálezu a mince V. Katze jsou dnes součástí sbírky numismatického oddělení Národního muzea (dále jen NM) a pět denárů z poděbradského nálezu je uloženo v numismatické sbírce Polabského muzea v Poděbradech (dále jen PMP). „Nezvěstnými“ tak zůstávají pouze dva exempláře, a to popsany H. Ph. Cappem a jeden z poděbradského nálezu, který byl v době jeho popisu ve vlastnictví F. Cacha a později byl prodán do jiné soukromé sbírky.

⁹⁴⁹ CACH 160 a 161; ŠMERDA 61 a 62.

⁹⁵⁰ Za poskytnutí mincí ke zpracování a publikaci a za zpřístupnění veškerých dostupných informací velice děkuji Mgr. Petru Šormovi a PhDr. Janu Vinduškovi z Polabského muzea v Poděbradech.

⁹⁵¹ CAPPE, H. Ph.: *Die ältesten Münzen Böhmens*, s. 44, č. 45.

⁹⁵² SKALSKÝ, G.: *Nález* (dále v textu a katalogu jen Skalský či nález Stará Boleslav), s. 30, typ D (tab. III:32) a D1 (tab. III:33).

⁹⁵³ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62, č. 3, obr. č. 8.

⁹⁵⁴ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62, 72–73; TÝŽ, *Význam slavníkovského mincovnictví*, Numismatický sborník 2, 1955, s. 7.

⁹⁵⁵ RADOMĚŘSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51, var. 1–3 (6 ks).

Perokresby dle Kristiána Turnwalda (a), Pavla Radoměského (b) a Františka Cacha (c).⁹⁵⁶

Již G. Skalský ve svém popisu staroboleslavského nálezů rozčlenil zde nalezené denáry této skupiny na dva typy⁹⁵⁷ – D (Cach 160) a D1 (Cach 161) – podle postavení ptáka na rubu mince.⁹⁵⁸ Katzův exemplář, který měl mít podle G. Skalského shodné rubní razidlo s variantou D, označil díky obrazu i opisům za přechodní ražbu mezi typem D a D1.⁹⁵⁹ P. Radoměský v popisu poděbradského nálezů rozlišil mezi šesti zde nalezenými kusy tři varianty typu Skalský D (Cach 160). Po jednom exempláři ke dvěma známým variantám a čtyři kusy nové varianty tohoto typu.⁹⁶⁰

Katalog⁹⁶¹

Katalog všech dosud známých mincí skupiny *ruka mezi O a poprsím* či *hlavičkou / pták s hlavou obrácenou zpět*⁹⁶² zachycuje základní informace o jednotlivých ražbách. Mince jsou řazeny podle ikonografického vývoje, jež je podrobně rozepsán níže. Vzhledem k tomu, že jsou v katalogu vyobrazeny dobře čitelné skeny, jsou v prepisech opisů v rámci možností

⁹⁵⁶ TURNWALD, K.: *České a moravské denáry*, tab. XXXIX:6–7; RADOMĚSKÝ, P.: *Studie* (dále v textu a katalogu jen Radoměský či nálezy Poděbrady), s. 81, typ 51; CACH 160–161. Vyobrazené perokresby publikované uvedenými autory naprosto neodpovídají skutečnosti. Perokresby K. Turnwalda a F. Cacha přitom znázorňují stejné mince ze staroboleslavského nálezů.

⁹⁵⁷ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62, hovoří v důsledku existence pouze tří exemplářů o dvou variantách jedné skupiny denárů. RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 81 rozlišuje několik variant Skalského varianty D, kterou cituje jako typ 51, podle SKALSKÝ, G.: *Význam*, tab. I, č. 7 (kde č. 7 = D a č. 8 = D1). V ostatních pracích se již tyto Skalského varianty citují jako dva typy. D = Cach 160 = Šmerda 61; D1 = Cach 161 = Šmerda 62. V článku proto také vždy hovořím o dvou typech této skupiny mincí.

⁹⁵⁸ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 30.

⁹⁵⁹ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62.

⁹⁶⁰ RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51 – tuto novou variantu bez bližšího zdůvodnění postavil na první místo před varianty ostatní. Jak si níže ukážeme není k tomuto zařazení žádný důvod.

⁹⁶¹ Autorem skenů a perokreseb pokud není uvedeno jinak je autor článku. Vyobrazení mince č. kat. 1–3–1 je převzato z: RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, tab. XVII.

⁹⁶² CACH 160, č. 161; ŠMERDA, J.: *Denáry*, č. 61 a 62.

textového editoru použity jednotlivým písmenům nejvíce odpovídající znaky. Opisy jsou uvozeny údajem o místě počátku opisu uvedeným v hodinách (3 h), šipkou vyjadřující postavení písmen od středu mince – správné, normální (↑) či ke středu mince – obrácené, excentrické (↓) a znakem znázorňujícím směr, ve kterém opis běží – po směru hodinových ručiček – běžný (↻) či proti směru – zrcadlový (↺). Opis sám je pak přepsán v postavení a v pořadí vyplývajícím z uvedených znaků. Rozměry jsou měřeny dle vodorovné x svislé osy líce, osa (tj. vzájemná poloha lícního a rubního razidla) je uvedena v hodinách. Skupina je rozdělena na dva typy a v rámci typu pak dále členěna na varianty, které v našem případě představují mince vyražené z jednoho páru razidel. V rámci varianty jsou dále očíslovány jednotlivé kusy. Katalogové číslo je tedy vytvořeno z kombinace typ–varianta–exemplář.

ČECHY, Boleslav II. (972–999), mincovna ?, mincmistr ?, denár (typy ruka mezi O a poprsím či hlavičkou / pták s hlavou obrácenou zpět)

Typ 1, varianta 1:

1-1-1

1-1-2

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou hladkých oblouků vycházející mezi o a poprsím, vnější kruh hladký.

Opis: 3 h ↑↻ +>[.]✠OZLOΛVΓ

Rv.: v hladkém kruhu kropenatý pták z levé strany s hlavou obrácenou zpět, na krku dva pruhy – hladký a perličkovaný, vnější kruh hladký.

Opis: 10,5 h ↑⤿ + <-HΛ'⊐||⊐⊐|=IZ>

Lit.: Skalský D, tab. III.32; Radoměský LI-2(1), Cach 160, Šmerda 61

1-1-1 (= PMP, inv. č. LI-2(1); nález Poděbrady LI-2(1))

1,252 g; 19,5 x 19,5 mm; 9 h; RFA: Cu 4,45 %, Pb 0,68 %, Bi 0,08 %, Au 0,33 %, Ag 94,46 %; excentrická ražba k 8 h líce; opis mezi 7 a 9 h líce částečně mimo střížek; dvojřáz líce mezi 11 a 3 h v opisové části.

1-1-2 (= NM, inv. č. 4602; nález Stará Boleslav D)

1,259 g; 20,1 x 19,9 mm; 3 h; RFA: Cu 6,06 %, Pb 0,55 %, Bi 0,25 %, Au 0,27 %, Ag 92,86 %; excentrická ražba k 1 h líce a 8 h rubu; opis mezi 11 a 3 h líce a 6 a 10 h rubu částečně mimo střížek.

Typ 1, varianta 2:

1-2-1

1-2-2

Av.: ve vroubkovaném kruhu ruka shora ze dvou hladkých oblouků vycházející mezi ☉ a vousatou hlavičkou, vnější kruh hladký.

Opis: 3 h ↑⤿ + >< >⊐OZLOΛVΓ

Rv.: v hladkém kruhu kropenatý pták z levé strany s hlavou obrácenou zpět, na krku dva perličkované pruhy.

Opis: 10,5 h ↑⤿ +<-HΛ'⊓||⊔⊓||=IZI

Lit.: Skalský, s. 62, obr. 8; Radoměský LI-3(1), Cach 160, Šmerda 61

1-2-1 (= PMP, inv. č. LI-3(1); nález Poděbrady LI-3(1))

1,368 g; 18,7 x 18,9 mm; 9 h; RFA: Cu 5,25 %, Pb 0,64 %, Ag 94,11 %; excentrická ražba k 7 h líce; opis mezi 5-9 h líce částečně mimo střížek; přeražba.

1-2-2 (= NM, inv. č. 2174; dříve sbírka V. Katz⁹⁶³)

1,274 g; 19,11 x 19,91 mm; 9 h; RFA: Cu 4,61 %, Pb 0,47 %, Bi <0,05 %, Au 0,7 %, Ag 94,19 %; excentrická ražba k 6 h líce; opis mezi 4 a 8 h líce částečně mimo střížek; povrch razidla poškrábaný.

1-2-3 [??] (= Cappe 45)

Av.: Opis (?): ⊓OZLΛV'⤿+<><+

Rv.: Opis (?): BOVI=IZ+Λ-H+VII

Typ 1, varianta 3:

1-3-1

1-3-2

1-3-3

1-3-4

Av.: ve hladkém kruhu ruka shora ze dvou perličkovaných oblouků vycházející mezi o a vousatou hlavičkou s čelenkou, vnější kruh hladký.

Opis: 3 h ↑⤿ +><×<OZVOΓVΓ

⁹⁶³ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62, obr. č. 8.

Rv.: v hladkém kruhu kropenatý pták z levé strany s hlavou obrácenou zpět, na krku dva perličkované pruhy, vnější kruh hladký.

Opis: 10,5 h ↑☪ +<-HΛ'∩IIΣVΠI=IZI

Lit.: Radoměřský LI-1(1-4), Cach 160, Šmerda 61.

1-3-1 (nález Poděbrady LI-1(1); dříve sbírka F. Cach)

1,380 g; 20 mm.⁹⁶⁴

1-3-2 (= PMP, inv. č. LI-1(2); nález Poděbrady LI-1(2))

1,421 g; 21,0 x 20,6 mm; 3 h; RFA: Cu 6,54 %, Pb 0,31 %, Au 0,32 %, Ag 92,84 %; líc trojráz.

1-3-3 (= PMP, inv. č. LI-1(3); nález Poděbrady LI-1(3))

1,412 g; 20,0 x 19,9 mm; 3 h; RFA: Cu 6,34 %, Pb 0,69 %, Bi <0,05 %, Au 0,52 %, Ag 92,38 %; líc mírně excentrický k 6 h.

1-3-4 (= PMP, inv. č. LI-1(4); nález Poděbrady LI-1(4))

1,277 g; 21,2 x 21,4 mm; 3 h; RFA: Cu 6,31 %, Pb 0,39 %, Au 0,35 %, Ag 92,95 %; líc i rub dvojráz.

Typ 2, varianta 1:

2-1-1

Av.: v hladkém kruhu ruka shora ze dvou hladkých oblouků vycházející mezi o a vousatou hlavičkou z poloviny skrytou za rukou, vnější kruh hladký.

Opis: 3 h ↑☪ +≥OO_ΔII-ΛV\O-O-

Rv.: v hladkém kruhu kropenatý pták z pravé strany s hlavou obrácenou zpět, na krku dva pruhy – hladký a perličkovaný, vnější kruh hladký.

Opis: 1 h ↓☪ +<OOLΓ' / LV•II\Λ

⁹⁶⁴ Hmotnost a rozměry uvedeny dle RADOMĚŘSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51-1(1). Hmotnostní údaj u naprosté většiny mincí poděbradského nálezu odpovídá skutečnosti, rozměr (P. Radoměřský nespecifikuje, jaký údaj uvádí) je však pouze orientační.

Lit.: Skalský D1, tab. III.33; Cach 161, Šmerda 62.

2–1–1 (= NM, inv. č. 4603; nález Stará Boleslav D1)

1,493 g; 20,0 x 20,2 mm; 9,5 h; RFA: Cu 6,04 %, Pb 0,61 %, Bi <0,05 %, Au 0,68 %, Ag 92,61 %; na líci opis pravděpodobně doplněný symetricky o čtyři (? pět) čárky nesouvisející s textem, na rubu dvojřáz.

Analýzy

Všechny přístupné mince byly podrobeny rentgen-fluorescenční analýze (RFA), tedy nedestruktivní analýze jejich povrchové vrstvy.⁹⁶⁵ Výsledky ukazují na materiálově homogenní soubor vyražený pravděpodobně ze stejné suroviny s vysokým obsahem stříbra pohybujícím se mezi 92,38 % a 94,46 %, tj. v průměru 93,3 %.⁹⁶⁶

Č. kat.	Č. měření	Inv.č.	Nález	Citace	Cu	Pb	Bi	Au	Ag
1-1-1	16062	PMP-51-2(1)	Poděbrady	Radoměřský 51-2(1)	4,45	0,68	0,08	0,33	94,46
1-1-2	16069	NM-H5-4602	Stará Boleslav	Skalský D	6,06	0,55	0,25	0,27	92,86
1-2-1	16063	PMP-51-3(1)	Poděbrady	Radoměřský 51-3(1)	5,25	0,64	–	–	94,11
1-2-2	16071	NM-H5-2174		Skalský obr. 8	4,61	0,47	<0,05	0,70	94,19
1-3-2	16059	PMP-51-1(2)	Poděbrady	Radoměřský 51-1(2)	6,54	0,31	–	0,32	92,84
1-3-3	16060	PMP-51-1(3)	Poděbrady	Radoměřský 51-1(3)	6,34	0,69	<0,05	0,52	92,38
1-3-4	16061	PMP-51-1(4)	Poděbrady	Radoměřský 51-1(4)	6,31	0,39	–	0,35	92,95
2-1-1	16070	NM-H5-4603	Stará Boleslav	Skalský D1	6,04	0,61	<0,05	0,68	92,61

Tab.: Výsledky RFA analýz dochovaných mincí.

⁹⁶⁵ Analýza byla provedena v Ústavu jaderné fyziky AV ČR, v.v.i. v Řeži u Prahy Ing. Markem Fikrlem a RNDr. Jaroslavem Fránou, CSc.

⁹⁶⁶ FIKRLE, M. – FRÁNA, J.: *Rentgen-fluorescenční posouzení stříbrných předmětů z nálezů v Čistěvsi*, in: POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsi. Revize popisu a dochované části depotu*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 121–124.

Přeražba

Exemplář č. 1-2-1 z poděbradského nálezu i muzea je přeražbou jiného denáru.⁹⁶⁷ Obraz a opis původní ražby vystupuje na několika místech. Na lici zřetelně v obraze ruky a v opise především pod písmenem O. Na rubu pak především v opisové části pod ptákem. Především díky znázornění ruky, která je svou dlaní ideálním místem pro uchování původního obrazu, můžeme konstatovat, že lici strana přerazila rubní stranu tzv. oto-adlétského denáru. V obraze ruky totiž zcela zřetelně vystupuje zobrazení oto-adlétské kapličky s hroty směřujícími dovnitř a s bodem uprostřed. Z opisu se zachovalo uncíální E v písmeně O Boleslavovy ražby. Původní ražba je oproti přeražbě otočena o 180 stupňů. Uncíální E odpovídá umístění písmene v opise původní ražby ATEAHLHT.⁹⁶⁸ Bohužel nelze z dochované části přeražby přesněji určit typ tohoto oto-adlétského denáru.⁹⁶⁹ Přijmeme-li však jejich současnou dataci, že byly raženy od roku 983, získáváme datum, po kterém byl vyražen i náš exemplář.

Charakteristika souboru

Díky nebývalé různorodosti deseti známých exemplářů pocházejících z minimálně čtyř párů razidel⁹⁷⁰ můžeme dnes o těchto denárech říci více. Lze je tedy rozdělit na dva typy, z nichž první sestává ze tří variant. Typy se od sebe liší především zrcadlově převráceným vyobrazením ptáka, jiným způsobem korumpovanými opisy i obecně odlišným ikonografickým ztvárněním obrazu. Ruka, poprsí, pták i opisy jsou na typu 2 znatelně zjednodušeny a více geometrizovány. Varianty typu 1 se oproti tomu od sebe liší v nepoměrně menším počtu znaků. Hlavním rozlišovacím znakem je tu mimo kruhů, oblouků ruky především ztvárnění poprsí a vývoj opisové koruptely na lici a na rubu pak pouze jemné

⁹⁶⁷ K přeražbám z poděbradského nálezu srovnej POLANSKÝ, L. – LUKAS, J.: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu*, s. 39–90, kde i další literatura.

⁹⁶⁸ Srovnej např. podobný exemplář uvedený v: ILISCH, P.: *Überlegungen*, s. 39–62, na s. 61, obr. č. 7 z nálezu Ulejno. Zde i k dataci oto-adlétských denárů.

⁹⁶⁹ HATZ, V.: *Zur Frage*, s. 107–143.

⁹⁷⁰ Z pátého razidla mohl být vyražen exemplář uvedený v: CAPPE, H. Ph.: *Die ältesten Münze*, s. 44, č. 45.

rozdíly v kresbě ptáka a nepatrné odchylky v opisech. Zde je třeba říci, že každá z variant této skupiny je vyražena jiným razidlem. G. Skalský, jehož názor převzal poté i P. Radoměský, se domníval, že varianty 1-1 a 1-2 mají shodné razidlo rubu.⁹⁷¹ Jak již bylo řečeno rubní strany variant typu 1 jsou si na první pohled velice podobné. Vznikly na základě jednoho předobrazu, na mnoha místech se shodují, ale zároveň se liší v podstatných detailech. Těmito detaily jsou počet perliček na těle ptáka, hladký či perličkovaný první pruh na krku ptáka, rozdělení zobáku, zcela zjevné odlišnosti se nacházejí v opise – postavení a provedení písmene H a posledního písmene opisu, kde je buď I nebo > a v neposlední řadě drobné posuny v postavení obrazu i písmen opisu. Tyto rozdíly nemohly vzniknout opotřebením razidla a jeho přepracováním. Stejně tak je nutné odmítnout poznámku P. Radoměského, že by ruby variant 1-1 a 1-2 byly vyraženy z přepracovaného rubního razidla varianty 1-3.⁹⁷² V tomto případě jsou odlišnosti v kresbě i opisu natolik zjevné, že lze tuto myšlenku jednoznačně odmítnout. Všechny tyto úvahy o shodě razidel pramení z prostého faktu téměř dokonale opakovaného přepisu znění opisu a reprodukce obrazu za pomoci stejných punců pravděpodobně rukou jednoho a téhož tvůrce razidel. S tímto jevem se setkáváme u mnoha dalších typů. Hranice mezi rozlišením nového razidla a možného použití opravovaného, upravovaného či přepracovaného razidla je velice tenká a mnohdy záleží na kvalitě i kvantitě dochovaných exemplářů abychom byly schopni s jistotou vyřknout svůj verdikt. Ve své podstatě je však každé razidlo, které bylo opravováno, upravováno či přepracováno, třeba považovat za nový kolek.

Jediným ne zcela jistým zařazením mince do katalogu je případ exempláře uvedeného v Cappeho publikaci.⁹⁷³ K dispozici máme bohužel pouze písemný popis. Z něho zcela jasně vyplývá, že tento exemplář odpovídá svou obrazovou náplní variantě 1-2. Otázkou zůstává věrohodnost Cappeho přepisu opisů mince. Pokud bychom bez výhrad přijali jeho přepis opisů, museli bychom jej prohlásit za další variantu typu 1 lišící se od varianty 1-2 pouze opisem. Existuje však i možnost, že se jedná o třetí exemplář této varianty. Cappeho čtení opisu líce (COZLAV^U+><>+) mohlo vzniknout jako výklad ne zcela dochovaného opisu. Toto čtení si lze například dobře představit v případě jen nepatrně větší excentricity ražby, než jakou vidíme u exempláře 1-2-2 (Katz).⁹⁷⁴ Také čtení opisu rubu (BOVI=IZ+Λ-H+VII) mohlo být ovlivněno excentrickou či špatně čitelnou ražbou. Může se však také jednat o Cappeho

⁹⁷¹ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62; RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51.

⁹⁷² RADOMĚSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51-2, v poznámce.

⁹⁷³ CAPPE, H. Ph.: *Die ältesten Münze*, s. 44, č. 45.

⁹⁷⁴ CAPPE, H. Ph.: *Die ältesten Münze*, s. 44, č. 45 tu díky excentricitě mohl číst opis podobně jako SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 62 v případě Katzova exempláře. Oba dva při čtení svých exemplářů vynechali písmeno O.

přepis či svým způsobem již výklad opisu (v této době naprosto běžně používaný při prepisech opisů), ve kterém viděl jméno Boleslava II. (+<-HΛ'∟II∑∟ΠI=IZI → +Λ-H+VIIBOVI=IZ → BOVI=IZ+Λ-H+VII). Tato možnost je o to pravděpodobnější, že opisy rubu všech ostatních exemplářů tohoto typu se na rozdíl od Cappeho kusu, který by se jinak z této řady mincí vymykal, od sebe liší jen nepatrně.⁹⁷⁵ Přesto zařazení Cappeho denáru již navždy zůstane otevřenou otázkou. Možnost ztotožnění tohoto denárů s exemplářem 1-2-2 pocházejícím z Katzovy sbírky je podle mého názoru nepravděpodobná právě pro Cappeho čtení opisu rubu. Katzův exemplář 1-2-2 je totiž na rubní straně dobře čitelný a Cappeho čtení by tak na mnoha místech neodpovídal realitě.

Seřazení typů a variant denárů ve výše uvedeném katalogu vychází z vývoje obrazové náplně a opisů na dochovaných exemplářích. Relativní chronologie v rámci této skupiny mincí je nejlépe sledovatelná na vývoji ztvárnění poprsí – hlavičky vyobrazené vedle ruky.⁹⁷⁶ Na variantě 1-1 je znázorněno poprsí s nimbem za hlavou. Na dalších variantách se postupně ztrácí původní význam ztvárnění nimbu a ramen poprsí. Dochází nejprve k vyrazení vousaté hlavy (var. 1-2) – se zachováním linií ramen a s již nepochopenými zbytky nimbu nad i vedle hlavy. Pozůstatek nimbu nad hlavou se posléze mění v jakousi čelenku, vedle hlavy mizí zbytky nimbu zcela a vousy jsou již znázorněny pouze jednostranně ve směru k ruce (var. 1-3). Na nejmladším typu 2-1 je hlavička již znázorněna bez čelenky a se silně stylizovaným vousem vedeným stejným směrem jako na předchozí variantě. Tuto posloupnost pak potvrzuje i způsob ztvárnění čela a nosu na hlavičce, který je postupně zjednodušován a geometrizován.

1-1-1-av

1-2-1-av

1-3-3-av

2-1-1-av

Současně s hlavičkou se vyvíjí i opis, jehož písmena jsou postupně zjednodušována a ztvárňována pomocí ostrých tvarů. Až na typ 2, který přichází s jinými ještě více

⁹⁷⁵ Viz katalog a dále níže v textu.

⁹⁷⁶ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 81, typ 51 uvádí odlišné pořadí jednotlivých variant tohoto typu. Bez bližšího zdůvodnění postavil na první místo variantu dle v tomto článku uvedeného katalogu č. 1-3, následovanou variantami č. kat. 1-1 a č. kat. 1-2.

korumpovanými opisy, je vždy zachován smysl a počet písmen původního opisu. Díky tomu jsme schopni potvrdit nejen časovou posloupnost odvozenou z vývoje hlavičky (vývoj korumpování písmene $B \rightarrow \text{B} \rightarrow \text{C} \rightarrow \text{C}$), ale také alespoň částečně rekonstruovat předobraz opisu vyraženého na mincích.

Na základě opisů líce typu 1 a obou opisů rubu typu 2 přiřadil G. Skalský tuto skupinu denárů mezi mince slavníkovské. Podle jeho slov „opis na rubu D1 chce snad vyjádřit jméno Soběslavovo jako opis na líci všech tří kusů.“⁹⁷⁷ Kvůli nesrozumitelnosti rubního opisu na denárech typu 1 vyslovil dokonce domněnku, nešel-li vývoj od denáru typu 2 k denáru typu 1, ač, jak sám poznamenal, „stránka ikonografická nutí k soudu opačnému.“ S tím lze naprosto souhlasit až na to, že i vývoj na opisech potvrzuje tuto chronologii. Stačí totiž nehledat v opise něco jiného než tam je a vývoj korumpování tak násilně neobracet proti vývoji ikonografickému.

Na typu 1 lze poměrně jednoduše rekonstruovat opis na líci:

1-1-av: 3 h ↑ \cup + >[.] *B OZLOΛVΓ

1-2-av: 3 h ↑ \cup + >< >C OZLOΛVΓ

1-3-av: 3 h ↑ \cup + >< × < OZVOΓVΓ

Rekonstrukce opisu líce: +DVXBOZLOLAV

Rubní opis oproti tomu opravdu prozatím zůstává nerozluštěnou koruptelou:

1-1-rv: 10,5 h ↑ \cup + <-HΛ' C II S J Π I = I Z >

1-2-rv: 10,5 h ↑ \cup + <-HΛ' C II S J Π I = I Z I

1-3-rv: 10,5 h ↑ \cup + <-HΛ' C II S V Π I = I Z I

Na typu 2 jsou opisy stejně jako obrazy daleko více schematizovány a geometrizovány, přesto i zde lze vysledovat náznaky původního znění:

2-1-av: 12 h ↑ \cup + ≥ O O Δ I I Λ V O – O –

2-1-rv: 1 h ↓ \cup + < O O L Γ' / L V • I I V Λ

Rekonstrukce opisu rubu: + < B O L E Z L A • V S

V opise líce je vidět snaha po symetrickém vyražení znaků. Po vynechání téměř symetricky rozložených vodorovných čar dostáváme na jednu stranu opis podobný opisu na líci typu 1. V tomto případě vývoje by byly v opise hranaté tvary nahrazeny oblými a písmeno O přemístěné tak, aby spolu s vodorovnými čarami vytvářelo téměř symetrický opis:

2-1-av: 3 h ↑ \cup \ O O + > O O Δ I I Λ V

1-3-av: 3 h ↑ \cup + >< × < O Z V O Γ V Γ

⁹⁷⁷ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 73.

Na druhou stranu je opis líc i velice podobný opisu rubu. Liší se především tím, že místo dvou znaků uprostřed opisu jsou vyraženy na konci dvě O symetricky ke dvěma O na počátku:

2-1-av: 12 h ↑ ∪ +>OO ΔII–Λ ∨ OO

2-1-rv: 1 h ↓ ∪ +<OOLΓ'/LV•II∨Λ

Je tedy nepochybné, tak jak si povšiml již G. Skalský, že se jedná o ražby opisů, které měli vyjádřit jedno a totéž.⁹⁷⁸ Je s podivem, že se G. Skalský rozhodl přiřadit tyto mince Soběslavu Slavníkovci, ač sám při popisu typu 1-1 (Skalský D) přepsal opis jako převrácené ... BOZLOΛVT.⁹⁷⁹ Při rozboru slavníkovských denárů však vzápětí vyjádřil tezi, že tento opis vyjadřuje jméno Soběslavovo, a to na základě čtení opisu daleko více korumpovaného typu 2 (Skalský D1),⁹⁸⁰ který je navíc evidentně ikonograficky mladší. Uvedené opisy variant 1-1 (+>[.]×⊞OZLOΛVT) a 2-1 (+<OOLΓ'/LV•II∨Λ) lze podle mého názoru daleko spíše rekonstruovat do tvarů DVX BOZLOLAV a +DBOLEZLA•VS a jejich vysvětlení jako koruptely označení DVXBOLEZLAVS je tedy nasnadě. Přiřazení těchto denárů knížeti Boleslavovi však nevychází pouze z uvedené rekonstrukce opisů, ale tuto interpretaci podporují i další neméně důležité argumenty. Jde především o použití určitých znaků v opisech a obrazech.

Co se týče opisů, jedná se nejen o jednotlivé znaky, ale také o jeho celkové znění. S denáry typu ruka/ruka (Cach 110 a 111) je poji velice blízké provedení znaku S a použití písmen bez patek (na typech Cach 110 a 111 částečně, na našich pravidelně).⁹⁸¹ S pololežatým písmenem H⁹⁸² jako na rubním opise typu 1 se setkáváme na několika typech Boleslava II., např. na některých variantách byzantizujícího (Cach 83 a 86)⁹⁸³ a fríského typu (Cach 109).⁹⁸⁴ Podobnou koruptelu jména Boleslav jako je na lících opisech typu 1 nacházíme opět na variantě byzantizujícího typu +BO⊞ZVOV+ (Cach 87)⁹⁸⁵ a především na několika variantách mečového typu – staršího +VOEZVOVE: (Cach 50), BVOLEZLVO (Cach 51) a +VO⊞ ZVOV⊞: (Cach 57) a na jedné z variant mečového typu – mladšího

⁹⁷⁸ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 73.

⁹⁷⁹ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 30, typ D.

⁹⁸⁰ SKALSKÝ, G.: *Nález*, s. 30, s. 72–73.

⁹⁸¹ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 64, typ 38 a 39.

⁹⁸² Tento tvar může také vyjadřovat písmeno Z či N.

⁹⁸³ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 49, typ 22.

⁹⁸⁴ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 59–60, typ 36.

⁹⁸⁵ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 50, typ 23.

+EZVOLAVD+• (Cach 90),⁹⁸⁶ který je blízký ptačím typům (Cach 93–96).⁹⁸⁷ S ptačími typy Boleslava II. nemá společný pouze motiv ptáka, ale především u typů (Cach 94–96) i velice podobné koruptely opisů. Zatímco lící koruptela DBO.EZVAVI je blízká opisu na rubní straně typu 2-1, rubní koruptela CHAOMCVSIDT připomíná počátečními písmeny opisu a podobně nesrozumitelným zněním rubní opis na variantách typu 1. Také symetrizace opisu na lici typu 2 poukazuje opět na společné znaky s denáry byzantizujícího typu. Zdvojená písmena OO na opisech typu 2 tento denár spojují s variantou typu kříž/kříž :OOLEZLAVVL (Cach 101)⁹⁸⁸ a s opisem na tzv. biskupském denáru ETFAVIDCLDZAIZLVOO (Cach 164). Zatímco na druhé minci je zdvojené OO, jak jsme si výše ukázali, ztvárněním OD,⁹⁸⁹ na první je OO jednoznačně interpretováno jako písmena BO. Toto čtení podporuje správnost výše uvedené rekonstrukce opisů na typu 2. Dalším argumentem podporujícím přiřazení tohoto typu Boleslavovi II. je, že korumpované opisy obou typů s největší pravděpodobností obsahují titul DVX, který na jiných Soběslavovi s jistotou přiřaditelných denárech nemáme.⁹⁹⁰

Další a nejpodstatnější skupinou, která nám pomáhá vyřešit otázku přiřazení mincí je obrazová náplň ražeb. Denáry s vyobrazením ptáka se v českém mincovnictví 10. století vyskytují v několika typech a variantách. Jedná se o typy pták/meč (Cach 93), dva meče/pták (Cach 94–96), ruka/pták (Cach 98; Cach 158–161 a 165–166) a pták/kaplice (Cach 167). Tyto ptačí typy lze dále nejen rozdělit na jednotlivé varianty, ale také přidělit různým vydavatelům. Většinu typů razil Boleslav II., typ ruka/pták i Soběslav Slavníkovec a stejný typ spolu s typem pták/kaplice je kladen mezi nepřirazené české oboly. Motiv ptáka vykazuje vysokou obrazovou variabilitu a dodnes není zcela jasné, s jakým druhem se na vyobrazeních setkáváme. V literatuře se objevily interpretace vyobrazení jako orla, holuba, pelikána, kohouta či páva. Podle posledního názoru Stanisława Suchodolského je na většině typů vyobrazen páv.⁹⁹¹ Tato interpretace se však netýká našich denárů s ptáky, kteří tvoří

⁹⁸⁶ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 51, typ 25, var. 2.

⁹⁸⁷ CACH 93–96, 98.

⁹⁸⁸ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 54, typ 32.

⁹⁸⁹ Viz kapitola o ražbách biskupa Thiddaga.

⁹⁹⁰ Typ CACH 151 nemá uveden titul DVX (PETRÁŇ, Z.: *Soběslavův titul*, s. 73–81; POLANSKÝ, L.: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 127–152). Typy CACH 152–154 mají koruptelu titulu DXV, nepatří však pravděpodobně mezi ražby Soběslava (LUTOVSKÝ, M. – PETRÁŇ, Z.: *Slavníkovci*, s. 120; PETRÁŇ, Z.: *Mincovnictví*, s. 71–72; POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný*, s. 101; POLANSKÝ, L.: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 137–139) a typy CACH 160–161, o kterých je zde řeč sice titul DVX mají, ale také nebyly raženy Soběslavem. Na ostatních mincích Soběslava titul uveden není. K otázce užití titulu *dux* Soběslavem na mincích souhrnně POLANSKÝ, L.: *The 10th Century Bohemian Deniers*, s. 139–141.

⁹⁹¹ SUCHODOLSKI, S.: *Orzeł czy paw?*, s. 153–169, kde i starší literatura k tématu; TÝŽ, *Ikongrafia monet Sobiesława*, s. 127–146; ptáka na jedné z mincí tohoto typu interpretoval jako páva již FIALA, E.: *České denáry*,

svébytnou ikonografickou skupinu lišící se jak od boleslavských tak soběslavských ztvárnění. Obraz na rubu typů 1 i 2 byl vykládán buď jako holubice nebo orel.⁹⁹² Na základě samotného obrazu bohužel není možné konkrétní druh ptáka určit. Interpretace vesměs zaleží na přiřazení smyslu tomuto vyobrazení na minci.⁹⁹³

Jiná situace je však s ikonografickým provedením obrazu na líci této mince. Prvním znakem, který hovoří spíše pro boleslavský původ mince, je ztvárnění vnitřního kruhu na variantě 1-2. Jak si již G. Skalský všiml, společným znakem mincí Soběslava jsou hladké kruhy na všech jeho ražbách.⁹⁹⁴ Varianta 1-2 má však vnitřní kruh vroubkovaný.

Oproti tomu další znak spadá stejně jako vyobrazení ptáka do kategorie ojedinělých. Na variantě 1-3 se poprvé a pro 10. století také zcela výjimečně setkáváme na české minci s vyobrazením oblouků, ze kterých vychází boží ruka, pomocí perliček. Tento způsob ztvárnění v době vlády Boleslavů na českých denárech vždy hladce vyražených oblouků se objevuje až na mincích Jaromíra (Cach 273–275), Oldřicha (Cach 281–282, 287–289) a Břetislava I. (Cach 300).

Z ikonografického hlediska je tato skupina denárů nejvíce zajímavá díky vyobrazení poprsí a hlavičky vedle ruky boží. Jak poprsí tak z něho vzniklé hlavičky mají svůj předobraz ve vyobrazeních tzv. byzantizujícího typu Boleslava II. (Cach 82–88). Na obou typech mincí se nejprve setkáváme s vyraženými obrazy znázorňující poprsí či hlavu Krista s křížovým nimbem (Cach 82, 83, 85), která se na pozdějších variantách mění, zjednodušuje, schematizuje a geometrizuje až v silně stylizovanou hlavu vousatého muže (Cach 87),⁹⁹⁵ což svědčí o tom, že byl původní význam zapomenut. Podobnost těchto ztvárnění samozřejmě s přihlédnutím k „miniaturizaci“ obrazu vedle ruky je až zarážející.

Mince typů *ruka mezi O a poprsím* či *hlavičkou / pták s hlavou obrácenou zpět* tvoří nepochybně svébytnou skupinu, která na jedné straně nezapadá do obrazu mincování Soběslava Slavníkovce, avšak je svým způsobem výjimečná i ve vztahu k mincům Boleslava II. Již G. Skalský o této skupině podotknul, že je po stránce typologické pevně uzavřeným celkem.⁹⁹⁶ S. Suchodolski se domnívá na základě „pseudolegend a pseudoliter“

s. 264, č. 416 a 417, tab. IV:6 (uvádí 2 exempláře z kabinetu v Berlíně a z nálezů v Mančicích); nejnověji SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia monet Sobiesława*, s. 301–321, tam i shrnuta poslední literatura k tématu.

⁹⁹² NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Krásy*, s. 38–39 – holubice; HÁSKOVÁ, J.: *Slavníkovci v historické výpovědi*, s. 228 – orel; SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia*, s. 133 – uvádí obě možnosti s tím, že raději vidí ve obraze orla.

⁹⁹³ Ptačím typům bude věnována studie autora. Nástin možného směřování interpretace obrazu viz níže v závěru textu. O ptácích na denárech souhrnně SUCHODOLSKI, S.: *La symbolique des oiseaux*, s. 1251–1258, kde i výčet dosavadní literatury, a naposledy pak TÝŽ, *Ikonografia*, s. 132–136.

⁹⁹⁴ SKALSKÝ, G.: *Nálež*, s. 60, pozn. 2.

⁹⁹⁵ RADOMĚRSKÝ, P.: *Studie*, s. 50, typ 23.

⁹⁹⁶ SKALSKÝ, G.: *Nálež*, s. 72–3.

použitých v opise, že mince byly vydány v horší mincovní dílně či z rukou horšího řemeslníka.⁹⁹⁷ Tak britké odsouzení práce však není na místě. Obrazová část je po ikonografické stránce velice pečlivě provedena a opisy rozhodně nevykazují větší variabilitu než soudobé ražby Boleslava II. I to je spíše důvod k zařazení mincí mezi přemyslovské. Slavníkovské mince mají, pravděpodobně i díky své menší produkci,⁹⁹⁸ méně korumpované opisy.⁹⁹⁹ Všechny výše uvedené skutečnosti nám podle mého názoru tuto skupinu mincí dovolují začlenit mezi mince Boleslava II. s tím, že je maximálně možné uvažovat o původu těchto mincí z jiné mincovní dílny či z rukou jednoho řemeslníka. Časově je lze zařadit do blízkosti denárů s ptačími a mečovými motivy a především mincí s tzv. byzantizujícím poprsím.

Neméně zajímavé jsou tyto mince i z pohledu výkladu vyobrazených motivů. Obraz na líci má zřejmou návaznost na ruku boží mezi alfou a omegou, počátkem a koncem. Tyto symboly byly na několika typech mincí Boleslava II. nahrazeny jinými znaky, které v podstatě vyjadřují totéž, pouze nepatrně posunují symbolickou rovinu výkladu. Tak byla omega (konec) nahrazena kotvou – symbolem naděje či jinde alfa (počátek) křížem – symbolem vykoupení a nového křesťanského počátku.¹⁰⁰⁰ Ke stejnému nahrazení došlo i na našich denárech – jako symbol počátku byl znázorněn sám Ježíš Kristus. Symbolická síla tohoto denáru však netkví pouze ve znázornění samotného Krista, lze ji totiž ještě umocnit, interpretujeme-li obrazy líce a rubu společně jako jeden celek. Nelze totiž vyloučit možnost, že se na jedné straně mince setkáváme se symbolickým ztvárněním Boha Otce (boží ruka) a Syna (poprsí Krista) a na druhé straně Ducha svatého v podobě holubice. Takto interpretovaná mince by byla zcela výjimečnou ukázkou jedinečného využití prostoru vyhrazeného obrazové náplni pro vyjádření složitých symbolických motivů křesťanské ikonografie na českých denárech.

⁹⁹⁷ SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia*, s. 129.

⁹⁹⁸ Zde bych chtěl upozornit na nerovnováhu mezi počtem použitých razidel a do dnešní doby zachovaných počtu kusů této skupiny mincí. V protikladu k této skutečnosti je případ typu CACH 159 Soběslava Slavníkovce, který se vyskytuje v nepoměrně více exemplářích v různých sbírkách avšak byl vyražen ze dvou párů razidel. Počet dochovaných kusů nám ne vždy signalizuje objem ražeb daného typu. Produkce naší skupiny byla, vycházíme-li z počtu známých razidel, pravděpodobně dosti vysoká. Viz PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, Praha 1998, s. 99.

⁹⁹⁹ Nedomáhá se na nich k takovému korumpování, abychom nebyli schopni přečíst jednotlivá písmena. Jinou otázkou je čtení některých částí opisů jako např. NARAI, .T.ADFAER+EOS.

¹⁰⁰⁰ CACH 129–132, 134, 137, 185 – místo omegy (konce) je kotva (naděje), viz POLANSKÝ, L.: *Ikonografie*, s. 85–95; CACH 106–107 – místo alfy (počátku) je kříž (vykoupení); obě tyto záměny se spolu pravděpodobně objevují na minci Jaromíra (CACH 228), kde je místo alfy kříž a místo omegy kotva (symbolické nahrazení počátku a konce novým křesťanským počátkem – vykoupením a nadějí).

Shrnutí

Denáry, které byly doposud přiřazovány Soběslavovi, lze tak rozdělit do dvou skupin – první, na které je jméno Soběslava vyraženo zcela zřetelně,¹⁰⁰¹ a druhou, na které jsou opisy nejasné.¹⁰⁰² Dalším podstatným znakem rozlišujícím tyto skupiny je fakt, že nejasné opisy obsahují více či méně korumpovaný titul *dux*, zatímco na jasných denárech uveden není. Tento titul ve vztahu k Slavníkovcům použil poprvé až kronikář Kosmas.¹⁰⁰³ Ostatní prameny této době daleko bližší jej nepoužívají.¹⁰⁰⁴ Titul *dux* byl v této době na rozdíl od doby Kosmovy vyhrazen pravděpodobně pouze vládnoucímu knížeti.¹⁰⁰⁵ Kosmas mezi knížata ve své době počítá i všechny příbuzné Přemyslovců, tedy i ty, kteří jsou spřízněni po přeslici.¹⁰⁰⁶ Slavníkovci nepochybně byli příbuzní Přemyslovců, jak dokládá i samotná ražba mincí a to pravděpodobně po přeslici skrze Střezislavu manželku Slavníka a matku jeho synů.¹⁰⁰⁷ Zdá se však, že titul *dux* jim pravděpodobně minimálně v případě oficiální titulatury na mincích nepříslušel.

Všechny výše uvedené informace vztahující se k oběma skupinám s nejasnými opisy, tj. nepravděpodobnost užití titulu *dux* Soběslavem, poměr počtu mincí těchto typů oproti ostatním českým denárům v nálezech, interpretační možnosti opisů DVX BOZLOAVT a VEZVAESDXVZOIC+, nás přivádějí k závěru, že tyto mince s největší pravděpodobností není možné považovat za slavníkovské.

¹⁰⁰¹ CACH 146–151, 155–159, 162.

¹⁰⁰² CACH 152–154, 160–161.

¹⁰⁰³ KOSMAS, I.27, s. 49

¹⁰⁰⁴ dále jen DĚTMAR, VI. 12., s. 331 (Zebizlovo, frater Adthelberti); CANAPARIUS, c. 4, s. 7, 52; BRUNO, c. 1, s. 3, 45 (dominus terrae); SLÁMA, J.: *Slavníkovci*, s. 204–205; TYŽ, *Die Přemysliden*, s. 441–443.

¹⁰⁰⁵ SLÁMA, J.: *Slavníkovci*, s. 205; NOVÝ, R.: *ZOBEZLAV*, s. 246–247.

¹⁰⁰⁶ ŽEMLIČKA, J.: „*Dvacet pánů*“, s. 293–309.

¹⁰⁰⁷ KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 552.

Ikonografický rozbor Soběslavových denárů

Se Soběslavovými ražbami byly spojovány, jak jsme si již výše uvedli, i další ražby, a to především s motivem ptáka. Zatímco ražba Fiala IV.6 přiřazená Soběslavovi J. Menadierem¹⁰⁰⁸ má svůj zcela specifický rukopis a na první pohled nezapadá do slavníkovského mincovnictví a díky němu měla i problém se zařazením mezi české ražby,¹⁰⁰⁹ tak skupinka obolů (Cach 165–167) s motivem ptáka se skloněnou hlavou nachází obrazovou odezvu na konkrétní minci slavníkovských bratrů Soběslava a Vojtěcha.

Oboly s ptákem se skloněnou hlavou se dělí na dva typy. Jak jsme si výše ukázali, typ Cach 167 pták / kaplice podle opisu na rubu je pražskou ražbou knížete Boleslava z 80. let 10. století. Přibližně v první polovině tohoto desetiletí byly raženy typy meče / pták (Cach 93–96) a ruka / pták (Cach 98). Obol pták / kaplice tak pravděpodobně vznikl v souvislosti s těmito pražskými ražbami. Díky velikosti střížku však pojal ztvárnění ptáka poněkud odlišně.¹⁰¹⁰ Tento ikonografický rys je pak použit nejen na dalších obolech (Cach 165–166), ale také na denárové ražbě slavníkovských bratrů Soběslava a Vojtěcha (Cach 159).¹⁰¹¹ Od zmíněných ražeb se však liší svým provedením a detaily jako je například znázornění peří pomocí obloučků narozdíl od bodů použitých na ostatních. S typem Cach 159 si je však bližší v provedení delšího ocasu, s oboly Cach 165–166 pro změnu v provedení pařátů. Evidentně se tedy jedná o skupinu navzájem motivicky provázanou. Její ikonografický vývoj naznačuje tuto možnou cestu motivů: v pražské mincovně byl nejprve k typům meče / pták (Cach 93–96) vytvořen obol typu pták / kaplice (Cach 167). Tento motiv byl po zavedení typu ruka / pták slavníkovskými bratry převzat na rubní stranu denáru Cach 159, která jak jsme výše ukázali stojí na počátku jejich společných ražeb. Motiv ruky a meče použitý na líci pak odpovídá soudobým motivům na mincích Boleslava II., tedy mečů na typech meče / pták a nově zaváděné úzké ruce na typech ruka / kaplice, ruka / kříž i ruka / pták. Autor obrazové výplně tak jen originálně spojil tři soudobé motivy do obrazu dvou stran mince. V následujícím typu však na denáru přešel ke konvenčnímu znázornění ptáka i ruky (Cach 158), přičemž jako znaku u ruky je tu také použito kroužku, který nacházíme po obou stranách ruky na obolu. Tyto varianty denárů a obolů typu ruka / pták pak byly Soběslavem a Vojtěchem raženy v průběhu 80. let 10. století, než byly nahrazeny ražbami ethelredského rázu.

¹⁰⁰⁸ MENADIER, J.: *Funde*, s. 122, č. 76.

¹⁰⁰⁹ K této sporné nikým v současnosti nikam nezařazené minci viz výše kapitola o poděbradském pokladu.

¹⁰¹⁰ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 151; SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia*, s. 308, se domnívá, že denár znázorňuje boj dobra se zlem v podobě ptáka bojujícího s hadem, kterého vidí pod jeho pařáty.

¹⁰¹¹ SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia*, s. 301–321.

*Obol typu ruka / pták Cach 167 Boleslava II. z pražské mincovny
(NM, inv. č. H5-2162).*

*Denár typu ruka / pták Cach 159 Soběslava a Vojtěcha
(PMP, inv. č. 52-1-1).*

*Obol typu ruka / pták Cach 165 Soběslava a Vojtěcha
(NM, inv. č. H5-6533).*

První slavníkovská mince

Otázka první slavníkovské mince byla úzce spjata z pohledem na chronologii slavníkovských mincí vůbec.¹⁰¹² Zásluhou S. Suchodolského a Z. Petráně byla uvedena v soulad s chronologií mincí Boleslava II., což potvrdil i mnou provedený epigrafický rozbor těchto denárů.¹⁰¹³ Názory obou badatelů se poněkud liší ohledně jediné mince kladené na Libici typu hlava / kaplička. S. Suchodolski hledá vzory pro její lící stranu ve schodě se starším nápadem R. Turka¹⁰¹⁴ na mincích Oty III. z Deventru (Ilisch 1.3; Dbg. 560), nevylučuje však ani hlavu na byzantizujících denárech Boleslava III. typu Cach 87. V prvním případě se domnívá, že Soběslav nechal vyrazit na své minci přímo vyobrazení císaře (které se velmi podobá vyobrazení na Soběslavovi minci – široké obočí, dlouhý nos a vous) na základě vzdáleného příbuzenství a demonstrace dobrých vztahů s nejmocnějším mužem Evropy, který udělil investitu sv. Vojtěchovi. Hledal tím u svého suveréna podporu a ochranu před silnějším sousedem. U druhé možnosti nejprve odmítá kvůli použité koruně její ztotožnění s Kristem, aby v ní našel obraz korunovaného mučedníka, tedy odraz svatováclavské úcty Slavníkovců známé z písemných pramenů. Nakonec se přiklání k druhé možnosti s tím, že neexistují analogie k vyobrazení císaře na českých (i polských) mincích 10. i 11. století (ale to do počátku 11. století není ani u světců) a že koruna na hlavě není shodná s císařskou korunou, zredukovaná koruna na hlavě tak má být korunou mučednickou. Přesto na závěr považuje za vzor vyobrazení hlavy především deventerské denáry.¹⁰¹⁵ Oproti tomu Z. Petráně mluví o vyobrazení hlavy s diadémem na nástupním denáru Soběslava,¹⁰¹⁶ mlčky předpokládajíc jako všichni čeští badatelé, že se jedná dle popisu o jeho vlastní hlavu.

Předně je třeba odmítnout velkou podobnost s denárem Oty III. hlava je tu naopak vyražena zcela jiným způsobem a jako přímý vzor nemůže být brána vážně. Také na našem denáru nemůže být řeč o královské koruně, ale maximálně o jakémsi diadém, popř. mučednické koruně. Spojovat tuto hlavu jak s císařem, tak se sv. Václavem je vracení se k demonstrativním tendencím na Soběslavových mincích, které česká numismatika obecně, ale hlavně perem Z. Petráně odmítla. (Oba případy také nejsou pro 10. století odjinud doloženy. S. Suchodolski si tu také neuvědomil, že se jedná o denár z počátku vlády Soběslava, tedy nikoli z doby sporů, ve kterých teprve zaznívají, a to je třeba zdůraznit, pouze v legendistických pramenech, přemyslovsko-slavníkovské antagonismy.

¹⁰¹² Viz výše v kapitole o datování počátků českého mincovnictví.

¹⁰¹³ POLANSKÝ, L.: *Interpretace*, s. 91–111; viz též výše.

¹⁰¹⁴ TUREK, R.: *K otázkám*, s. 33–36.

¹⁰¹⁵ SUCHODOLSKI, S.: *Ikonografia*, s. 314–319.

¹⁰¹⁶ PETRÁŇ, Z.: *Co vypovídají*, s. 112.

Oč prostší je Suchodolskim odmítnutá varianta, že se jedná o hlavu Krista, jen na základě toho, že Kristus král se na mincích objevuje až ve 13. století. Předně nejde o korunu královskou, ale mučednickou, jak sám Suchodolski dokládá a připouští ve své svatováclavské verzi. Hlava Krista na nimbu s křížem je ražena na současných mincích Boleslava II. Tyto mince i přes veškerou snahu Suchodolského¹⁰¹⁷ najít rozdíly nesou naší minci obraz nejpodobnější, přebírá z nich dokonce určité detaily nemluvě o motivické příbuznosti. Vychází z nich především ve vykreslení detailů tváře – obočí (nikoli vlasů jak píše Suchodolski), obloučků pod očima, nosu a tváří (Cach 86 a 88; viz obr.). Rozdíl je tu v podstatě jediný. Zatímco původní hlava Krista na Boleslavských denárech je vyobrazena na svatozáři s křížem a přechází ve varianty bez znázornění kříže až i po chybějící nimbus, ve většině případů je i nad hlavou v opise vyražen křížek, tak soběslavský denár jakoby v korumpování tohoto obrazu pokračoval a tento křížek spojil s okrajem tváře do tvaru evokujícího mučednický diadém. Co je však důležité ve všech případech před sebou máme vyobrazení Krista mučedníka.

Druhá strana mince nese vyobrazení kapličky pro české mincovnictví zcela atypické. Je podobná kapličce na saských tzv. oto-adlétských denárech (tak Suchodolski) a mincích ražených ve franckých městech Mohuči, Špýru a Wormsu (tak Petrán).¹⁰¹⁸ Zatímco francké ražby s kapličkou byly raženy za všech tří Otů (936–973; 973–983; 983–1002), počátek oto-adlétských je nyní kladen k roku 983, tj. počátku vlády nezletilého Oty III. (983–1002). Francké byly vzorem pro saské ražby, přesto se v detailech liší, také libická ražba přebírající základní tvar kapličky přináší vlastní provedení. Předně narozdíl od franckých a saských předobrazů není vyražena v obvodovém kruhu, chybí jí pražec a nemá žádnou výplň uvnitř. Se saskou by jí snad mohl spojovat kříž zakončený body na vrcholu kapličky, nicméně stejné provedení kříže vidíme i na hlavě Krista na líci, nemusí mít tedy spojitost čistě s kapličkou. Libická kaplička je však jakoby „posazená“ na kopci znázorněném několika rytými čarami a ozdobeném křížkem. Je tedy zcela evidentní, že jde o vlastní ztvárnění motivu, nikoli konkrétní ražby. Z tohoto důvodu nemůžeme vyloučit ani francké ani saské vzory.

Libický denár tak představuje svébytný typ jehož předobrazy byly sice soudobé české a říšské denáry, které ale přetváří způsobem sobě vlastním. Svým provedením se tak hlásí do

¹⁰¹⁷ Nelze také souhlasit s vyjádřením SUCHODOLSKI, S. *Ikonografia*, s. 313, že je na první pohled vidět, že chybí na obou stranách mince obodek, což v českém mincovnictví 10. století nemá mít precedens. Předně obodek chybí na všech typech s kaplicí v obraze. Jediným dalším typem, který nemá obvod, je tzv. byzantizující poprsí Krista, tedy přímý vzor pro Soběslavův denár. To jen naopak podporuje jeho užití jako vzoru (císařská hlava na deventerském denáru obodek má!). Naopak na první pohled je vidět rozdíl u kapličky, kdy Soběslavova obodek nemá, stejně jako české kaplice a narozdíl od všech jejích předpokládaných vzorů z říše.

¹⁰¹⁸ SUCHODOLSKI, S. *Ikonografia*, s. 317–318; PETRÁŇ, Z.: *Co vypovídají*, s. 115.

první poloviny 80. let 10. století, kdy byly raženy jeho vzory, především soudobý pražský tzv. byzantizující typ, ale i otonské typy s kapličkou. Z. Petráň klade tuto minci na počátek vlády Soběslava (981–995) a hypoteticky o ní uvažuje jako o nástupním denáru.¹⁰¹⁹

FRÍZSKO, Ota III. (983–1002), *Deventer*, typ Ilisch 1.3.

SASKO, OTA III. (983–1002), oto-adlétský denár typ Hatz III.7a.

ČECHY, Libicko-malínský úděl, Soběslav (981–995), *Libice*, denár typ Cach 162.

ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ Cach 87.

ČECHY, Boleslav II. (972–999), denár typ Cach 86.

¹⁰¹⁹ Tak i PETRÁŇ, Z.: *Co vypovídají*, s. 112; s tím, že byla první mincí raženou Soběslavem lze plně souhlasit, uvažovat o ní jako o nástupním denáru z roku 981 se mi zdá nadbytečné.

Slavníkovské mincovnictví

Libický denár se také příliš neliší od ostatních slavníkovských mincí. Hned druhá ražba (typ ruka s mečem / pták) je také, jak jsme si výše ukázali, kreativním ztvárněním soudobých motivů, tentokrát již čistě českých. Teprve od třetího typu (ruka / pták) dochází ke klasickému přejímání pražských vzorů. Také fabrikou jsou si první a druhý typ velmi podobné, a společně se pak neliší od provedení ostatních soudobých českých ražeb.

Spojitosť mezi těmito prvními ražbami, spolu se všemi zjištěními o ikonografickém odlišování jednotlivých mincoven v Čechách na konci 10. století, mi vnikla nápad na nové zařazení denárů se jmény Soběslava a Vojtěcha, na kterých není uvedeno jméno mincovny. Dosud se předpokládalo, že patří do malínské řady mincí (viz or. výše). Tyto typy počínajíc variantou ruka s mečem / pták Cach 159, přes ruka / pták Cach 158 až po varianty ruka / poprsí Cach 157–156–155 tvoří jeden ikonograficky a epigraficky uzavřený celek na sebe navazujících variant končící klasickým ethelredským typem (a to včetně uvedení jména Soběslava u ruky jako na Boleslavových ražbách). Domnívám se, že tyto typy navázaly na první Soběslavovu minci raženou na Libici, poté co Vojtěch byl zvolen roku 982, spíše však poté co přijal biskupské svěcení roku 983. Soběslav dal na nové mince vyrazit i jméno svého bratra a z toho důvodu není na mincích uvedeno označení mincovny. Místem, kde tyto mince byly raženy však nadále zůstala, podle mého názoru, Libice.

Na počátku 90. let, kdy dochází k rozšíření mincovnictví o nové mincovny na Mělníce a v Olomouci a rozšíření počtu mincmistrů v Praze (k Omerizovi Nacub) a na Vyšehradě (ke Konrádovi Athanas), připojuje se k této akci stejným způsobem také Soběslav a otevírá mincovnu na Malíně. Zde pak razí dvě řady mincí ethelredského typu. Ty se spolu s libickým ethelredským typem od sebe odlišují znaky před poprsím panovníka. Zatímco libická řada jako původní používá klasický křížek, a jak již bylo řečeno i boleslavské uvedení jména vladaře u ruky, malínské ražby nesou Soběslavovo jméno u poprsí, které má před sebou buď patriarchální kříž (typy Cach 149–151) nebo, a zde se opět setkáváme se znakem opětovně využívaným k tomuto účelu, kotvu (typy Cach 149–148). Znaky podél ruky jsou na počátku ražby těchto malínských skupin shodné, tj. o a ω, a totožné se znaky, které používá mincmistr Konrád na Vyšehradě.

To je další důkaz provázanosti mincoven, resp. jednotného ikonografického a epigrafického úzu závazného pro české mincovnictví 80. a 90. let 10. století. Svědčí to pro jednotné řízení výroby všech českých mincí z jednoho centra, jímž nemohlo být nic jiného než vzdělané prostředí kléru okolo pražského dvora.

Chronologická tabulka typů a dílen v mincovnách na Libici a Malíně.

Mincovny	Libice		Malín	
„dílny“	+	obol	++	↑
hlava Krista / kaplička	162			
ruka s mečem / pták	159	166		
ruka/pták	158	165		
ruka / poprsí	157		151	148
	156		149	146
	155		150	147

4. Závěrem – počátky českých dějin ve světle numismatického poznání

Mince 9. a 10. století v archeologických nálezech z českých zemí jsou zcela výjimečným historickým pramenem, který přináší mnoho nových podnětů k našemu pohledu na nejstarší české dějiny. Mince jsou pramenem poznání celé škály odborných aktivit sledujících různé lidské činnosti. Jsou proto přínosem nejen pro obory humanitní ale také přírodovědné či technické. Zkoumání obsahu kovu zasahuje do oborů geologie, mineralogie a hornictví, jejich tvorba a použité nástroje do výrobní technologie, obrazová a textová náplň pak do ikonografie, epigrafiky, dějin umění a církevní symboliky, jejich vznik do monetárních, hospodářských, církevních a politických dějin, jejich užívání do obchodních, ekonomických, geografických i diplomatických vazeb a dějin každodennosti, jejich teaurace pak vedle archeologie, chronologie navíc i do představ o posmrtném životě. Jména a názvy na mincích oživují zapomenuté osudy osob a míst na nich uvedených. V mnoha případech se jedná o jediné soudobé písemné prameny, které máme pro dobu jejich vzniku dochovány.

Současný stav poznání nálezů mincí 9. a 10. století z našeho území dovoluje rozpoznat určité vývojové tendence monetizace českého prostředí postižitelné v čase a prostoru. Předně ukazují, že situace v Čechách a na Moravě se až do poloviny 10. století diametrálně liší. Marginální přísun mincí na Moravu nachází analogie v okrajových částech Karpatské kotliny, především na Slovensku, a to jak v období před i po maďarském záboru. V obou horizontech navíc naprosto převládají doklady o nemonetární využití nalezených mincí. Situace se mění až po porážce Maďarů na řece Lechu a Moravě, kdy se celá Morava dostává pod vládu Přemyslovců.

Oproti tomu Češi od svého vstupu do dějin kopírují situaci v bavorsko-švábské oblasti. V první etapě 1. poloviny 9. století jsou jako součást bavorského *regna* stejnými příjemci franckých karolinských mincí, které byly raženy na západ od Rýna a na jih od Alp. V druhé polovině 9. století tento příliv polevuje, aby se opět projevil v 1. polovině 10. století v podobě nově ražených bavorských řezenských a solnohradských mincí nemajících v jiných okolních zemích obdoby. Nálezy mincí tak potvrzují úzké politické vazby Čech na bavorské centrum východní části francké říše zmiňované v písemných pramenech. Po zapojení Čech do systému bavorského *regna* a jeho *pertinencií* v roce 806 nastala dlouhá doba spolupráce vrcholící křtem knížecího „klanu“ v roce 845. Tento vývoj byl záhy přerušen a Čechy se v druhé polovině 9. století zmítají mezi odbojem a spoluprací s říší. Po krátkém nedobrovolném

přímém začlenění do moravské říše v letech 988–994 se roku 895 sami hlásí do svazku bavorského národa. Zvrátit tento stav se poté nejprve pokusila Drahomíra po smrti knížete Vratislava v roce 921, ale následující rok byla poražena. Druhý déletrvající pokus vymanit se z bavorské, a tím i říšské moci učinil po zavraždění knížete Václava v roce 925 jeho bratr Boleslav. Doba mezi lety 911 a 938 je také dobou druhého přílivu tentokrát již bavorských mincí do Čech. Tyto mince se zatím neobjevují v jiných oblastech. Do polských pokladů se dostávají jako starší příměs teprve na počátku 3. třetiny 10. století spolu s mladšími bavorskými, ale již i českými mincemi. To již však ve zcela jiném kontextu. Nálezy 9. a 10. století se koncentrují okolo řezenského centra bavorsko-švábsko-české oblasti a jsou tak odrazem „domácího“ používání denárů, ať již jakkoli omezeného. Oproti následujícímu období se také nálezy obou etap z počátků 9. a 10. století koncentrují ve středních a západních Čechách.

Když se v roce 950 Boleslav I. podrobil králi Otovi I., byl jím předán pod dozor jeho bratra bavorského vévody Jindřicha I. Češi se tak vrátili do péče bavorského vévody a zůstali v ní až do vlády Boleslava III., který se stal vazalem míšeňského markraběte Ekkeharda. Spolupráce bavorských Jindřichů a českých Boleslavů prolíná celou druhou polovinou 10. století. Projevila se ve společném boji proti Maďarům a jejich vytlačení z Rakous a jihovýchodní Moravy po roce 955, ražbě mincí po roce 962/5 zpočátku stejných typů, poté i nadále stejné „fabriky“, tj. provedení, Boleslavovou podporou Jindřichových snah o získání císařské koruny v letech 973 a 983, či o navrácení vlády nad Bavorsky v 976/7, a poskytnutím azylu Jindřichovi, Jindřichovým zprostředkováním sňatku Emmy reginy s Boleslavem II. po roce 988, poskytnutím azylu Emmě a Boleslavovým synům Jaromírovi a Oldřichovi, jejich podporou a pomocí se získáním ztraceného pražského stolce po roce 1000.

Jedním z vrcholů této vzájemné úzké vazby mezi Bavorsky a Čechy bylo Boleslavovo zapojení se do bavorsko-východošvábské mincovní unie. Jak dokazuje rozbor zahraničních nálezů a identifikace přeražby mezi lety 962 a 965 došlo ke změně typů mincí ražených v Řezně, Augšpurku a Nabburku, ke kterému se připojila i nově zřízená mincovna v Praze. Přímým vzorem pro 1. českou minci byla typologicky a ikonograficky shodná ražba z mincovny v Nabburku. Nabburské ražby jsou nejčastějšími ztrátovými mincemi nalézanými v Čechách těsně před i po zaražením vlastní mince. Byly nalezeny v Praze, na Libici, ale také například na jižní Moravě v Zálesí. Typologický rozbor mincí však ukazuje, že se poměrně záhy po počátku mincování začaly české denáry ikonograficky odlišovat, přicházely s vlastními či odjinud převzatými motivy, ačkoli si i nadále zachovávaly stejný typický „bavorský ráz“ a způsob provedení. K prvním odchylkám docházelo již při ražbě staršího

bavorsko-švábského typu, tzv. 9 bodového, který se narodil od současných bavorských a švábských mincí rozvíjí do podoby 10, 5 a pravděpodobně i 4 bodových variant.

V 60. letech dochází v ekonomických vztazích k zásadnímu přelomu. Západoevropské mince se postupně začínají objevovat v polských a pobaltských nálezích zlomkového stříbra, nejprve jako doplněk k mincím islámským, aby na konci 10. století již tvořily podstatnou část těchto depotů. Orientace na obchod s touto oblastí je natolik významná, že zcela mění obraz nálezů mincí 2. poloviny 10. století oproti předchozí době. Naprostá většina západoevropských mincí plyne a je tezaurována v této oblasti. V českém prostředí se to projevuje teaurací většiny mincovních pokladů v severní a východní části země.

Tento monetární „boom“, na kterém měla ve velkém profitovat Praha jako veliký trh Slovanů, byl spojován s přesunem trasy transevropské obchodní magistrály vedoucí z pyrenejského poloostrova přes Řezno Podunajím, Potisím a karpatskými průsmyky na Kyjev a dále Povolžím na Střední Východ severně od karpatské kotliny po jejím obsazení Maďary alternativní trasou přes Prahu a Krakov. Numismatický materiál však ukazuje na zcela jiný směr svého putování. Hromadné nálezy západoevropských mincí uložené před rokem 1000 na východ od Čech, bychom na Krakovsku hledali marně, na Moravě pak v úvahu přichází jediný – torzo pokladu z Kojetína-Popůvek, u něhož je *tpq* rok 995. Jeho vznik a čas uložení je však dáván díky svému obsahu do souvislosti s polským zábořem Moravy po roce 1002.

Všechny mince až na výjimky tak plynou severním směrem do Pobaltí. Také časová osa souvislosti přesunu tras mimo karpatskou kotlinu příliš nesedí. Mincemi doložitelný rozvoj obchodu a jeho vrchol totiž spadá již do doby po porážce Maďarů po roce 955 a jejich zapojení do křesťanského společenství po roce 973. Důvod musel být někde jinde. Posun trasy se totiž netýkal jen západ-východní, ale také severo-jihní transevropské magistrály, tzv. jantarové stezky. Její přesun západním směrem tedy místo z Pobaltí přes Moravu a podél východního oblouku Alp do Benátek, přes Čechy a Bavorsy Brennerským průsmykem a údolím řeky Pád, vytvořil základní předpoklad pro obchodní vzestup Prahy a Řezna. Praha se tak stala centrální křižovatkou evropského dálkového obchodu, ze které se rozbíhaly vedle již zmíněných další důležité obchodní přímé cesty směrem na Mohuč, Magdeburk či přes Moravu do karpatské kotliny. Význam této křižovátky dokládají písemné prameny židovských obchodníků a diplomatů (chazarská korespondence a Ibrahim). Toto postavení si Praha jako metropole Boleslavovy české říše a veliký trh Slovanů udržela i po zprůchodnění starých tras přes karpatskou kotlinu. Teprve s krizí českého státu a rozkladem přemyslovské moci na počátku 11. století dochází ke ztrátě tohoto postavení.

Po překonání krize se již český stát ocitá v jiné politické, ekonomické i obchodní realitě. Dálkový obchod přestává hrát tak významnou roli, což se projevuje i v nálezech mincí.

Součástí využití obchodního potenciálu této severo-jihní či lépe severo-jihozápadní trasy (zprostředkovávající obchod mezi Pobaltím a Pyrenejským poloostrovem) bylo jistě i zapojení se do mincovní produkce v první polovině 10. století. K rychlému a zdárnému zavedení této novinky jistě přispěly i staré vazby Čech na Bavorsy a zdejší „zkušenosti“ s používáním mincí. Nové nálezy jednotlivých ztrátových exemplářů na hradištích a v jejich širším zázemí spolu s rostoucími doklady užívání denárů jako obolu mrtvých naznačují větší zapojení mincí i v „místním“ obchodě elit. K monetizaci vyšší společnosti a k nahrazení staré „šátečkové“ měny tak došlo pravděpodobně velmi rychle.

Provázání českých pokladů s elitou tehdejší společnosti naznačuje několik důležitých skutečností. Předně je to složení nálezů z Žatce a Hradce Králové, které obsahují dvě složky denárů. V obou případech jsou starší složkou ražby Boleslava II., mladší v případě Žatce mince Jaromíra, u Hradce pak úřední kroužkové a vládní denáry knížete Oldřicha. Stradatelé mincovní složky tak s vysokou pravděpodobností sdíleli v době krize českého státu, kdy byli Jaromír, Oldřich a Emma vyhnáni z Čech (1000–1004), osudy svého „pána.“ Tyto poklady pak podle mého názoru odrážejí skutečnost, že majiteli těchto pokladů nebyli bohatí obchodníci věnující se dálkovému obchodu, ale lidé z nejbližšího okolí knížat, ať již se jednalo o elitu vojenskou – družiníky, či výrobní – špičkový řemeslník. Další dokladem je bohatý obol mrtvých z hrobu na Libici. Jen člen velmi zámožného rodu mohl být pohřben s tak cenným obolem. Naprostá většina českých pokladů je také ukryta v blízkosti, v dohledu či v rychle dosažitelné vzdálenosti od významných hradišť.

Jiný obraz, ale svým způsobem také signifikantní, ukazují moravské nálezy zlomkového stříbra z Kojetína-Popůvek a z Kelče. Kelčský nález byl prezentován jako nejjižnější doklad pronikání severského typu obchodu založeném na zlomkovém stříbře moravskou bránou v souvislosti s polským zábohem Moravy po roce 1002. S tím lze spojit i uložení druhého pokladu z Kojetína-Popůvek. Naskytá se však otázka, je-li přítomnost těchto pokladů projevem pronikání „severského“ způsobu obchodu na Moravu či teaurací hotovosti elit. První případ by předpokládal pohyb zlomkového oběživa jižním směrem, tedy opačným, než máme doložen. Druhý by naopak tento „neobchodní“ pohyb dobře vysvětloval. Byl by projevem platby „severským“ způsobem, ať již příslušníkovi polské družiny působící na Moravě nebo místní elitě s Poláky spolupracující. Časově by do doby polského záboru mohl zapadat i poklad z Litoměřic s blíže nespecifikovaným obsahem zlomků islámských mincí a šperků. Ojedinelými doklady použití zlomkového islámského stříbra v oběhu by pak

byly nálezy z Dřevíče a Opavy-Komárova. Všechny tyto nálezy by tak teoreticky mohly být výjimečným dokladem ilustrujícím politický a mocenský průnik postižitelný však právě pouze pro jeho „protichůdnost“ oproti běžným pohybům peněz a zboží.

Důležitým poznatkem rozboru nálezů mincí 2. poloviny 10. století je skutečnost, že rozšíření přemyslovské moci na nová teritoria nezasahuje nijak do zvyklostí a pravidel místního obchodu. Česká říše tak v 2. polovině 10. století zahrnovala čtyři rozdílné oblasti. Čechy s tezaurovanými velkými poklady především domácích denárů a různorodými ztrátovými mincemi z hradišť a jejich zázemí, Slezsko s přechodovým modelem zahrnující ve velké míře tezauraci celých mincí s příměsí zlomkového stříbra, Moravu reprezentovanou pouze ztrátovými denáry z hradišť a jejich zázemí a Krakovsko bez dokladu o významnější tezauraci mincí. S tím koresponduje i stav v 1. polovině 11. století na Moravě, kde jsou nejpočetnější nálezovou složkou uherské denáry a teprve později s teritorializací oběhu mince se prosazuje domácí česká měna. Opět to potvrzuje hlavní pohyb mincí z jihu na sever koncentrující se především na linii Čechy – Slezsko – Velkopolsko – Pomořany a potvrzující tak významnou roli této obchodní magistrály.

Součástí elit pohybujících se okolo knížat a významných hradských center nebyli jen správci a družiníci, ale také řemeslníci a obchodníci. I oni zanechali na českém území otisk ve významných nálezech. Žatecký poklad je dokladem tezaurace surovin a polotovarů s vysokou pravděpodobností patřící špičkovému odborníkovi na zpracování drahých kovů – šperkaři. Poklad z Mladé Boleslavi-Podlázek je vedle toho pro naše končiny zcela unikátním dokladem pohybu obchodníka s dvěmi sadami obchodních závaží severského typu doplněné mincemi, šperky a polotovary surovin.

Vedle nálezů samotných je důležitým zdrojem nových informací mince samotná. Především ikonografický a epigrafický rozbor přináší důležité informace pro výklad k průběhu počátků českých dějin. Mince byly často využívány pro podporu či dokonce jako základ pro různé dalekosáhlé teorie a výklady dějin, aniž by byla věnována patřičná pozornost jim samým. V minulosti se proto setkáme s mnoha případy úprav opisů zpřehazováním písmen tak, aby vyhovovaly autorovým hypotézám. Na nemožnost takového postupu ukázal Z. Petrů, který zahájil demystifikaci českého mincovnictví 10. století. Především jeho zásluhou je odmítnutí antagonistického postoje Přemyslovců a Slavníkovců údajně se projevujícího na jejich denárech, uvedení chronologie slavníkovských mincí v typologický soulad s přemyslovskými a odhalení, že na mincích Soběslava není užíván titul *dux*.

Tento nový základní rámec mne přivedl k podrobnému epigrafickému přezkoumání nejstarších českých ražeb, který přinesl velmi zajímavé výsledky. Základním kamenem této

práce bylo odmítnutí čtení opisů pomocí libovolného přehazování písmen. Opisové legendy vykazují širokou škálu koruptel základního znění opisů, které na sebe navazují a je tak možné vysledovat v případě dostatečného množství variantního materiálu jejich postupnou degradaci. Ta se jen v ojedinělých případech projevuje prohozením písmen, a to především k sobě přilehlých. Nejčastějším projevem degradace je nepochopení a úprava písmene z rukou negramotného řezače želez, tendence vynechat či naopak doplnit opis tak, aby rovnoměrně vyplňoval plochu, v krajním případě pak snaha o symetrizaci opisu samého.

Důležitým přelomem ve využití epigrafie byla aplikace výsledků rozboru dobře zachovalých opisů současných či časově blízkých mincí. Ukázalo se, že opisy na mincích nejsou zapisovány pouze v jednom směru, resp. po či proti směru hodinových ručiček, ale jak dokazují především ražby Jaromíra i z jednoho bodu nejčastěji od křížku na obě strany současně a konce těchto opisů se mohou, dovolí-li to jejich znění, na svém konci i prolínat.

Aplikace tohoto pravidla na mince konce 10. století ukázala záhy, že tento jev je používán i na nich, a to především na mincích vyšehradských. Podivná rádoby slovanská jména vyšehradských mincmistrů vytvářela základ celé škále hypotéz od jazykového rozboru po staroslověnskou baštu učenců sídlících na tomto hradišti. Pečlivý rozbor však ukázal, že za jmény NOC a ZAHTA se neskrývají slovanští mincmistři s těžko doložitelnými jmény Noc a Žanta, ale zcela prozaičtí Conrad a Athaz (Athanasius). Hypotetické používání grafémů slovanské cyrilice na vyšehradských mincích tak dostalo vysvětlení v podobě použití řecké abecedy známé i z jiných než vyšehradských ražeb (alfa a omega). Jméno Conrada pak bylo rozpoznáno i na českých mincích ethelredského typu, které měly nést označení třech mincoven – pražské, vyšehradské a lincolnské (MLICO = M[oneta] LI[ndunum] CO[lonia]), ač nesou s vysokou pravděpodobností na obou stranách jméno Conrada a mincovny Vyšehrad.

Aplikace tohoto způsobu čtení pak přinesla nečekaný výsledek v případě tzv. biskupského denáru, na jehož nejlépe dochované variantě je dobře čitelná zkratka opis HIC DENARIVS EST EPISCOPI. Rubní stranu se proto většina badatelů snažila číst tak, aby vyhovovala jejich teoriím. Na jedné straně se tak setkáváme s výkladem, který čte v opise jméno Vojtěchova bratra Soběslava s knížecím titulem, na druhé pak jméno knížete Boleslava. V prvním případě za pomoci zpřehazování písmen, v druhém buď na základě vynechání některých, nebo jejich úprav tak, aby se dospělo ke zkratce podivného ne zrovna správně latinsky zapsaného prohlášení „a láskou knížete Boleslava umocněn“. Všechny tyto teorie byly vedeny snahou prokázat, že se jedná o minci sv. Vojtěcha, variantně vyraženou dle teorií autorů v součinnosti buď s bratrem Soběslavem či knížetem Boleslavem. Ukázalo se, že

čtení opisu z jednoho bodu při nejmenším počtu oprav koruptel jednotlivých písmen dovoluje opis čist prostým a jednoduchým způsobem jako jméno biskupa Thiddaga – TEODATSIVS a mincovny Vyšehrad v koruptele AVIRGAD – VVIRGAD, tj. VVI[SE]GRAD. Přičemž koruptela AVISGRAD je známa z mincí Boleslava III. Jednoduché řešení mající za následek přínos pro poznání historie krize českého státu a role biskupa Thiddaga v ní. Tato ražba svým způsobem potvrzuje Kosmovu zprávu, že Vyšehrad zůstal věrný vyhnaným přemyslovským bratrům Jaromírovi a Oldřichovi. Potvrzuje Dětmarovu zprávu o několikerém vyhnání biskupa Thiddaga Boleslavem III. z Čech. Jeho vynucený návrat byl pravděpodobně spojen s jeho odsunutím z Pražského hradu na Vyšehrad, který se tak stal baštou opozice vůči Boleslavovi III. i Boleslavovi Chrabrému, jak dokazují písemné prameny.

Podrobný epigrafický vývoj opisů spolu s detailním ikonografickým rozbořem dokázal upřesnit i zařazení jedné nesporné mince. Typ Cach 133 s opisem IOEZRRACACZ jednoznačně všemi čteným jako jméno mincmistra IOEZ – Johanes a označení mincovny RRACA CZ – Praga civ. Ikonografický znak použitý vedle ruky však naznačoval jeho vyšehradský původ. Vývoj opisu na stejném typu mincí z vyšehradské mincovny pak prokázal, že se jedná o zkorumpovaný opis ve vývojové linii V2ICZRRATCACE – VCZRRACTACE – VOZRRACTACE – VZRRACTACĚ• – IUZRRACTACE – IOEZRRACACZ. Hradecký poklad pak přinesl varianty tohoto denáru záměrně jej rozdělující na dvě části IOEZRRAC^TCACZ a OEZRRAC[•]CACZ. Spolu s výskytem takto záměrně oddělené části ve tvaru CVCE na jedné variantě v kaplici pod lomenicí je pravděpodobné, že představuje slovanské jméno Cáč/Cáče, resp. Čáč doložené v Kosmově kronice jako jméno předáka v 11. století.

Dalším výsledkem epigrafického rozboru je odhalení nové mincovny na mincích ethelredského typu Cach 136. Tento typ spolu s dalšími objevenými v Hradci Králové nese vedle jména mincmistra Mizlety menší či větší avšak vždy dobře rozpoznatelné koruptely označení jména mincovny OMVC – VMVCVN – AVMVCIN – OLVCVN. Tento zásadní objev posouvá počátky moravského mincovnictví více jak 30 let zpět. Přestože toto olomoucké mincování bylo pravděpodobně krátkou epizodou, dobře koresponduje s historickým vývojem, jak jej známe z písemných a archeologických pramenů. Přináší také důkaz o mobilitě mincmistrů v tomto období. Mizleta totiž z Olomouce odchází razit mince do Prahy.

Nová čtení opisů přináší pestré směsici původů jmen (Omeriz a Nacub v Praze, Conrad, Atha[nasiu]s, CacZ a Johan? na Vyšehradě, Mizleta v Olomouci a v Praze), která zcela koresponduje nejen s obrazem českého mincovnictví této doby, ale také s obchodními

a kulturními vazbami přemyslovského státu na přelomu tisíciletí. Dokládá, že Praha byla významným střediskem, nejen jako „veliký trh Slovanů“, ale také jako místo, které přijímalo kulturní vlivy ze všech světových stran ze zemí blízkých i vzdálených – z říše, Byzance, Itálie, Francie, Skandinávie i ostrovní Anglie – a dokázalo je přetavit v materiál a představy sobě vlastní.

Ale mince přinášejí nejen jména mincmistrů a mincoven. Hlavním jménem je jméno vydavatele mince vládnoucího knížete. To v průběhu 10. století na českých mincích buď doplňuje či nahrazuje jméno jeho manželky (BIAGOTA CONIVX či EMMA REGINA). Další nevládní ražbou jsou mince se jménem Soběslava Slavníkovce, na některých typech doplněné jménem jeho bratra biskupa Vojtěcha. Původně rozsáhlá škála typů přidělovaná Soběslavovi byla na základě epigrafického a ikonografického rozboru zredukována. Přesto tvoří zajímavou kapitolu potvrzující významné postavení slavníkovských bratrů v rámci vládnoucího rodu.

Ikonografický rozbor českých mincí ukázal, že poté co došlo k rozšíření mincovnictví mimo Prahu není uvedením jmen vydavatelů, mincoven a mincmistrů jejich jediným rozpoznávacím znakem. Pravděpodobně jako značka dané mincovny, ať již určená pro negramotné tvůrce či příjemce mincí, vyskytují se na mincích znaky (v úhlech kříže či vedle ruky, nápisy pod lomenicí) typické pro danou mincovnu vyjadřující totéž avšak v jiném ztvárnění, resp. v opozici vůči sobě (v kaplicích DEUS / BOZE, ONO / NON, vedle ruky či v kříži kotva v různých provedeních, kotva / latinský / patriarchální kříž před poprsím). Rozpoznání těchto znaků nám umožňuje nejen rozeznat souběžné ražby, ale také ukazují na centrální organizaci mincovnictví. Tyto rozdíly totiž nemohly vzniknout samovolně. Spolu s jednotnou ikonografickou náplní mincí tak lze předpokládat předepisování základního vzhledu ražených mincí z jednoho místa. Rozvoj této praxe nastává především se zavedením ethelredského typu v letech 988/990. Určité indicie napovídají, že byly součástí širší reorganizace mincovnictví, postavené na anglosaském vzoru – konec souběžné ražby různých typů, jednotná základní ikonografie, uvedení jmen mincmistrů, sjednocená metrologie, rozšíření počtu mincoven o Olomouc, Mělník a Malín. To vše nám dovoluje vyslovit domněnku, že (stejně jako v Anglii o několik let dříve) mohlo dojít i v Čechách konce 80. let k první měnové reformě na našem území.

5. Prameny a literatura

5. 1. Seznam zkratk

- CACH (CACH N + číslo nálezu) – CACH, František.: *Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I.*, Praha 1970, 96 s., tab.
- CACH, František.: *Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. Do doby brakteátové*, Praha 1972, 111 s., tab.
- CACH, František.: *Nejstarší české mince IV. Dodatky*, Praha 1982, 48 s., tab.
- DANNENBERG – DANNENBERG, Hermann: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit I, II, III, IV*, Berlin 1876, 1894, 1898, 1905.
- DOC 3.1 – BELLINGER, Alfred R.– GRIERSON, Philip: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection 3.1. Leo III to Michael III 717-867*, Washington 1973.
- DOC 3.2 – BELLINGER, Alfred R.– GRIERSON, Philip: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection 3.2. Basil I to Nicephorus III, 867–1081*, Washington 1973.
- EMMERIG – EMMERIG, Hubert: *Der Freisinger Münzschatzfund und das Geldwesen in Bayern zur Karolingerzeit. Mit einer Auswertung des Freisinger Traditionsbuches als geldgeschichtlicher Quelle*, Sammelblatt des historischen Vereins Freising 38, 2004, s. 11–75.
- FIALA BM - FIALA, Eduard: *Beschreibung Böhmischer Münzen und Medaillen*, Prag 1891, 117 s., tab.
- FIALA Don. - FIALA, Eduard: *Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Praha 1888, 32 s., 5 tab, 1 rk.
- FIALA ČD - FIALA, Eduard: *České denáry*, Praha 1895, 534 s., tab
- EMMERIG – EMMERIG, Hubert: *Der Freisinger Münzschatzfund und das Geldwesen in Bayern zur Karolingerzeit. Mit einer Auswertung des Freisinger Traditionsbuches als geldgeschichtlicher Quelle*, Sammelblatt des historischen Vereins Freising 38, 2004, s. 11–75.

- MEC – GRIERSON, P. – BLACKBURN, M.: *Medieval European Coinage with a Catalog of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge I. The Early Middle Ages (5th-10th centuries)*, Cambridge 1986.
- FMP II - *Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar II. Pommern*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2016
- FMP III - *Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar III. Masowien. Podlachien. Mittelpole*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2015.
- FMP IV - *Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar IV. Kleinpolen. Schlesien*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2013.
- FMP V - *Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar V. Ermland und Masuren. Funde aus Polen 2011-2013. Addenda et corrigenda*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2016.
- HAHN BM - HAHN, Wolfgang: *Die älteste böhmische Münzprägung Boleslaus II. – eine Materialzusammenstellung*, in: *Moneta mediaevalis*, ed. R. Kiersnowski et al., Warszawa 2002, s. 379–392, 558–561
- HAHN G - HAHN, Wolfgang: *Grundzüge der altbayerischen Münz- und Geldgeschichte*.
- HAHN IP - HAHN, Wolfgang: *Imitativprägungen nach frühen bayerischen Münztypen in böhmischen und polnischen Schatzfunden*, in: *Denárová měna na Moravě*, Brno 1986, s. 285–299.
- HAHN MR - HAHN, Wolfgang: *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976, 151 s., tab.
- NÁLEZY - *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. 2. Nálezy antických mincí*, sest. Eugen Pochitonov, Praha 1955.
- NÁLEZY – *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. 1. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového*, sest. P. Radoměský, Praha 1956.
- NÁLEZY SK II – HLINKA, Jozef – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef: *Nálezy mincí na Slovensku II. Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku*, Bratislava 1968.
- NÁLEZY SK III – HLINKA, Jozef – KOLNÍKOVÁ, Eva – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef: *Nálezy mincí na Slovensku III*, Bratislava 1978.
- PSW I - SŁASKI, J. – TABACZYŃSKI, S.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1959.

- PSW II - KIERSNOWSCY, T. i R.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1959.
- PSW III - GUIPENIEC, A. – KIERSNOWSKI, R. – KIERSNOWSKI, T.:
Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia. Materiały, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, 66 s., 21 tab.
- PSW IV - HAISIG, M. – KIERSNOWSKI, R. – REYMAN, J.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, 121 s., 14 tab.
- PSW P- KIERSNOWSKI, R.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Połabia. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, 84 s.
- ŠMERDA - ŠMERDA, Jan: *Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století*, Brno 1996, 155 s.
- VP (VP N + číslo nálezu) - VIDEMAN, Jan – PAUKERT, J.: *Moravské denáry 11. a 12. století*, Kroměříž 2009.

5. 2. Prameny

- Annales Altahenses Maiores*, ed. Edmund von OEFELE – Wilhelm von GIESEBRECHT, MGH Scriptores rerum Germanicarum 4, Hannover 1894.
- Annales Fuldenses, Magnae Moraviae Fontes Historici I*: ed. D. Bartoňková a L. A. Havlík, Praha-Brno 1966.
- Annales Hildesheimenses*, ed. Georg WAITZ, MGH Scriptores rerum Germanicarum 8, Hannover 1878.
- Annales regni Francorum*, ed. F. KURZE, MGH SRG 6, Hannoverae 1895.
- Annales Sangallenses maiores*, ed. I. Ab Arx, MGH SS I, Hannover 1826.
- Gesta aeipiscoporum Magdeburgensium*, ed. Georg WEITZ, MGH Scriptores 14, Hannover 1883.
- Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1881 varia.
- Archiv Národního muzea, registratura NM, karton 31, 1882, č. 5.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (805-1197)*, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1904-1907.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (1198-1230)*, ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1912.
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, ed. B. BRETHOLZ – W. WEINBERGER, MGH Scriptores rerum germanicarum, Nova series II, Berlin 1923.
- Dětmár z Merseburku, Kronika*, Edice Memoria medii aevi, Praha 2008.
- Widukind z Corvey. Dějiny Sasů*, Edice Memoria medii aevi, ed. Jakub Izdný, Kateřina Spurná, Praha 2016.
- Kristiánova legenda, Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, ed. Jaroslav Ludvíkovský, Praha 1978.
- Edictum Pistense 864*, edd. A. BORETIUS – V. KRAUSE, Monumenta Germaniae historica. Capitularia regum Francorum 2, Hannover 1897, c. 13, s. 490, LLI.
- Ekkehardi Uraugiensis chronica*, ed. G. WAITZ, Monumenta Germaniae historica. Scriptores VI, Hannoverae 1844, s. 248
- Iehuda b. Me'ir ha-Kohen, *Seper ha-dinim*, ed. F. KUPFER – T. LEWICKI, Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy, Wrocław – Warszawa 1956, s. 36–37.

- Kanovník vyšehradský*, ed. J. EMLER, *Fontes rerum Bohemicarum II. Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus*, Praha 1874.
- Kosmova Kronika česká*, přel. K. HRDINA – M. BLÁHOVÁ, Praha 1975.
- Kristiánova Legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, ed. Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, Praha 1978.
- Kronika Thietmara*, ed. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953.
- Magnae Moraviae fontes historici III*, Brno 1969
- Mnich sázavský*, ed. J. EMLER, *Fontes rerum Bohemicarum II. Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus*, Praha 1874.
- Ordinatio imperii a. 817*, MGH, Capp. I., č. 136, s. 270
- První pokračovatelé Kosmovi*, vyd. K. HRDINA, Praha 1950.
- Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, 1. rec., ed. J. EMLER, *Fontes rerum Bohemicarum V*, Praha 1893.
- Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*, ed. J. KOWALSKI, *Monumenta Poloniae historica, Nova series I.*, Kraków 1946, s. 48.
- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I. Vydání textu a veškerého textového materiálu*, k vydání připravili J. DAŇHELKA – K. HÁDEK – B. HAVRÁNEK – N. KVÍTOVÁ, Praha 1988.
- Św. Wojciecha biskupa i męczennika Żywot pierwszy*, ed. J. KARWASIŃSKA, *Monumenta Poloniae historica, Nova series IV. 1*, Warszawa 1962.
- Św. Wojciecha biskupa i męczennika Żywot drugi napisany przez Brunona z Kwerfurtu*, ed. J. KARWASIŃSKA, *Monumenta Poloniae historica, Nova series IV. 2*, Warszawa 1969.

5. 3. Literatura

- ADÁMKOVÁ, Iva: *Kostel Panny Marie na Pražském hradě v nejstarších písemných pramenech*, in: *Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách*, red. Ivo Štefan – Martin Wihoda, Praha 2018, s. 56–63.
- ANDRAŁOJC, Małgorzata – ANDRAŁOJC, Mirosław – TUSZYŃSKI, Mariusz: *Wczesnośredniowieczny skarb, z Kapieli, Gm. Czerniejewo*. Poznań 2005.
- ALBRYCHT-RAPNICKA, D.: *Les monnaies bavaroises et tchèques dans les trouvailles polonaises du haut Moyen Age*, in: *I. Miedzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej*, Warszawa 1968, s. 159–177.
- ALTHOFF, Gerd: *Otto III.*, Darmstadt 1996.
- BAHRFELDT, Emil: *Der Denarfund*, op. cit. 145, č. 138.
- BAHRFELDT, Emil: *Der Silberfund von Leissower Mühle*, Berlin 1896.
- BAHRFELDT, Emil: *Nachträge zum Aufsätze von Dr. Menadier: „Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter“*, Zeitschrift für numismatik 16, Berlin 1888, s. 93–98.
- BAHRFELDT, Emil – BURKHARDT, Robert: *Der Denarfund von Quilitz*, Berliner Münzblätter. Neue Folge 47, 1927, s. 33–35, 65–68, 108–112, 147–148, 163–169, 48, 1928, s. 199, 245–247, 278–281.
- BARTCZAK, Andrzej – BUTENT–STEFANIAK, Barbara: *Skarb monet z X wieku z miejscowości Lasowice, woj. Opolskie*, Wiadomości numismatyczne 41, 1997, s. 29–69.
- BARTELS, Christoph – HEMKER, Christiane: *Těžba stříbra ve středověku – montánněarcheologické bádání v Německu*, in: *Stříbrná horečka a volání hor. Archeologie středověkého hornictví v Sasku a Čechách*, ed. Regina Smolnik, Drážďany 2015, s. 27–38.
- BARTOŠKOVÁ, Andrea: *Obolus mrtvých a jeho význam pro datování archeologických pramenů*, Archaeologia historica 38, 2013, č. 1, s. 129–138.
- BARTOŠKOVÁ, Andrea – SLÁMA, Jiří: *Nové mincovní nálezy na Budči*, Numismatické listy 52, 1997, s. 150–152.
- BAXA, Peter – POLANSKÝ, Luboš – BISTÁK, Peter: *Hrobový nález denáru Oldřicha I. (1012–1033, 1034) v Kostol'anoch pod Tribečom (Slovensko). Příspěvek k česko – uherským kontaktům na přelomu 10. a 11. století*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 304–309.

- BELLINGER, Alfred R. – GRIERSON, Philip: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection 3.1. Leo III to Michael III 717–867*, Washington 1973.
- BELLINGER, Alfred R. – GRIERSON, Philip: *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection 3.2. Basil I to Nicephorus III, 867–1081*, Washington 1973.
- BENDA, K.: *Svatováclavská přilba ve výtvarném vývoji přemyslovských Čech*, *Umění* 20, 1972, s. 114–148.
- BERGER, Stephan: *Auctions–Catalog I, Specialsammlung böhmischer Münzen und Medaillen*, München 1901, s. 4, č. 93.
- BERGHAUS, Peter – MÄKELER, Hendrik: *Deutsche Münzen der Wikingerzeit sowie des hohen und späten Mittelalters*, in: *Studia Numismatika Uppsaliensa* 2, Uppsala 2006.
- BEYSCHLAG, Daniel Eberhardt: *Versuch einer Münzgeschichte Augsburgs in dem Mittelalter*. Stuttgart-Tübingen 1835.
- BLÁHA, Josef: *Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše*, in: *Velká Morava mezi Východem a Západem*, eds. Galuška L. – Kouřil P. – Měřinský Z., Brno 2001, s. 41–68.
- BLÁHA, Josef: *K raně středověké topografii Olomouce se zvláštním zřetelem k oblasti tzv. Předhradí*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica* 31 – 2002, *Sborník prací historických* XIX, Olomouc 2003, s. 13–28.
- BLÁHA, Josef: *Ke genezi komunikační sítě a tržišť v prostoru Olomouce*, in: Matuzsková, J. (red.): *Staré stezky* 9. *Sborník referátů 9. semináře uspořádaného NPÚ, územním odborným pracovištěm v Brně*, Brno 2004, s. 50–57.
- BLÁHA, Josef: *Olomouc im 10. – 11. Jahrhundert. Topographie und die Frage der Kontinuität eines frühmittelalterlichen Zentrums*, in: *Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Internationales Symposium Praha 9. – 10. Februar 1999, Colloquia mediaevalia Pragensia II*, hrsg. Petr Sommer, Praha 2001, s. 325–361.
- BLÁHA, Josef: *Olomouc (k. ú. Olomouc – město, okr. Olomouc), Wurmova ul. č. o. 1, čp. 614, parcela č. 199*, Nепublikovaný rukopis.
- BLÁHA, Josef: *Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při Památkovém ústavu v Olomouci*, in: *Okresní archiv v Olomouci* 1990, Olomouc 1991, s. 97.
- BLÁHA, Josef: *Slovanská a středověká Olomouc v archeologických pramenech*, in: *Archeologické zrcadlení*, Olomouc 2001, s. 137.

- BLÁHA, Josef: *Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), ed. Luboš Polanský – Jiří Sláma – Dušan Třeštík, Praha 2000, s. 179–196.
- BLÁHA, Josef: *Útvar archeologických výzkumů. Důležitější archeologické výzkumy – Wurmova ulice č. o. 3, třída 1. Máje č. o. 36*, in: Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1999, Olomouc 2000, s. 61–63.
- BLÁHA, Josef – LUKAS, Jiří – VIDEMAN, Jan: *Revize souboru mincí nalezených při archeologickém výzkumu v letech 1983–1984 v Pekařské ulici v Olomouci*, Numismatické listy 70, 2015, s. 22–54.
- BLÁHA, Josef – POLANSKÝ, Luboš: *Nález nové varianty denáru Boleslava II. typu ruka/poprsí ve Wurmově ulici 3 v Olomouci*, Numismatický sborník 20, 2005, s. 147–150.
- BLÁHA, Radek – HEHAL, Petr – SKALA, Jan: *Raně středověké olověné artefakty z katastru Roudnice (okr. Hradec Králové)*, in: Argenti fossore et alii, Wrocław 2013, s. 289–306.
- BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a: *Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197*, Praha–Litomyšl 1999.
- BLAŽKOVÁ, Kateřina – NOVÁK, Vlastimil – SMÍŠEK, Kamil – ŠÁMAL, Zdeněk: *Zlomek sámánovské mince objevený na hradišti Dřevíč (okr. Rakovník) v kontextu raně středověkých českých a moravsko-slezských nálezů islámského stříbra*, s. 43–56.
- BOGUCKI, Mateusz: *Denar Ludwika Pobožného. Znaleziony w Janowie Pomorskim Truso*, Wiadomości Numizmatyczne, R. L. 2006, z 2, str. 173–180.
- BOGUCKI, Mateusz : *Forged Coins in Early Medieval Poland*, Wiadomości Numizmatyczne 52, 2009, s. 209–236.
- BOGUCKI, Mateusz : *Zachodniosłowiańskie naśladownictwa monet bawarskich z X i XI w.*, in: Pieniądz i banki na Śląsku 2, Poznań 2012, s. 85–110.
- BOGUCKI, Mateusz – REBKOWSKI, Marian (ed.): *Wolińskie Spotkania Mediewistyczne II*, Szczecin 2013.
- BOGUCKI, Mateusz – ILISCH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław: *Frühmittelalterische Münzfunde aus Polen Inventar IV, Klempolen, Schlesien*, Warszawa 2013.
- BOHÁČOVÁ, Ivana – BLAŽKOVÁ, Gabriela: *Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze-Hradčanech. Archeologická výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky I*, Castrum Pragense 11, 2011, 347 s.

- BOHÁČOVÁ, Ivana – BLAŽKOVÁ, Gabriela: *Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze-Hradčanech. Archeologická výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky II*, *Castrum Pragense* 11, 2011, 312 s.
- BÖHMOVÁ – PALKOSKOVÁ, Olga: *Nejstarší české denáry Boleslava I. z jazykového hlediska*, *Numismatické listy* 47, 1992, s. 129–133.
- BORECKÝ, Ladislav – VIDEMAN, Jan: *Nejstarší český denár se jménem sv. Václava v opise: příspěvek k přidělení a dataci denáru Cach 320*, *Numismatické listy* 65, Praha (2010), s. 51–58.
- BORKOVSKÝ, Ivan: *Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců*, Praha 1965.
- BRAHME, S.: *Zum Beginn*, s. 167–195.
- BRAVERMANOVÁ, Milena: *Analysis of the textile fragments from Kelč*, excursus in: Vlastimil Novák, *The Kelč Hoard revised: Fragments of Islamic Silver Coins*, Praha 2010, s. 107–111.
- BRAVERMANOVÁ, Milena: *Rozbor textilních fragmentů z Kelče*, exkurs k: Vlastimil Novák, *Revize islámského zlomkového mincovního stříbra z nálezu v Kelči (okr. Valašské Meziříčí)*, *Numismatický sborník* 23, 2008, s. 94–97.
- BUBENÍK, Josef: *Slovanské osídlení středního Poohří*, Praha 1988.
- BUDAJ, Marek – ČAMBAL, Radoslav: *Byzantská minca z 10. Storočia zo Sládkovičova*, *Slovenská numizmatika* 18, Nitra 2007, s. 241–244.
- BUTENT-STEFANIAK, Barbara: *Monety ze skarbu z Kotowic, pow. Wrocławski, w zbiorach Ossolineum*. in: Kiersnowski, R. – Kuczyński, S. K. – Meclewska, M. – Mielczarek, M. – Paszkiewicz, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin*. Warszawa 2002, s. 61–66.
- BUTENT-STEFANIAK, Barbara – MALARCZYK, Dorota: *Obieg pieniędzy na Śląsku we wczesnym średniowieczu (od X do połowy XII wieku)*, Wrocław 2009.
- CACH, František: *Denáry Boleslava II. se jménem Otto*, *Numismatické listy* 1, 1945, s. 1–13.
- CACH, František: *Mince českého knížete Jaromíra (1003–1012)*, *Numismatický sborník* 6, 1960, s. 41–60, tab. I–II.
- CACH, František.: *Poznámky k úvahám o chronologii nejstarších českých mincí*, *Numismatické listy* 22, 1967, s. 40–45.
- CACH, František: *Poznámky k denárům biskupa Vojtěcha Slavníkovce*, s. 6.

- CAPPE, Heinrich Ph.: *Die ältesten Münzen Böhmens, insbesondere diejenigen der ersten christlichen Herzöge und Könige, von Boleslaw I. bis Wenzel II.*, Mittheilungen der numismatischen Gesellschaft in Berlin 1, 1846, s. 29–74, tab. III.
- CAPPE, Heinrich Ph.: *Die Münzen der Herzöge von Baiern, der Burggrafen von Regensburg und der Bischöfe von Augsburg aus dem zehnten und elften Jahrhunderte*, Dresden 1850.
- CAPPE, Heinrich Ph.: *Die ältesten Münzen Böhmens*, Mittheilungen der numismatische Gesellschaft 1, 1846, s. 29–74, tab. III.
- Coins of England and The United Kingdom*, 42nd edition, Standard Catalogue of British Isles, Spink 2007.
- Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt - Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden*, Stockholm 1975 et al.
- Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden. 1. Gotland. 2. Bäl – Buttle*, ed. Brita Malmer, Stockholm 1977.
- COUPLAND, SIMON: *Die Münzen Karls des Grossen neue Einblicke*, NNB 5/10.
- ČECH, Petr: *Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století)*, In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (eds.): *Žatec 2004*, s. 54–114, Praha.
- ČERNÝ, Viktor: *Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu*, Archeologické rozhledy 57, 1995, č. 2, s. 301–313.
- ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *Nálezy mincí z Moravy*, Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 45, 1932, s. 8–20.
- ČERVINKA, Inocenc Ladislav: *Slované na Moravě a říše velkomoravská. Jejich rozšíření, památky a dějiny*, Brno 1928, s. 85.
- ČIŽMÁŘ, Miloš: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004, 303 s.
- ČTVERÁK, Vladimír – LUTOVSKÝ, Michal – SLABINA, Miloslav – SMEJTEK, Lubor: *Encyklopedie hradišť v Čechách*, Praha 2003, 431 s.
- DANNENBERG, Hermann: *Der Münzfund von Rummelsburg*, str. 28.
- DANNENBERG, Hermann: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit I, II, III, IV*, Berlin 1876, 1894, 1898, 1905.
- DANNENBERG, Hermann: *Zur Münzkunde*, s. 199, č. 115.
- DEHNEROVÁ, Hana – ŠLEZÁR, Pavel: *Nové nálezy raně středověkých severských závaží z Olomouce*, in: *Archeologie a vlastivěda PhDr. Pavlu Michnovi k sedmdesátým narozeninám* ed. Josef Unger, Brno 2014, s. 145–149

DEKÓWNA, Maria – REYMAN, Janusz – SUCHODOLSKI, Stanisław:

Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Zalesia powiat Słupca, t. II (Monety bizantyjskie. Monety zachodnioeuropejskie. Ozdoby), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.

Denárová měna na Moravě. Sborník prací III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.–12. století), Brno 1986.

DEPEYROT, Georges: *Le numéraire Carolingien. Corpus des monnaies*, 3. vyd., Wetteren 2008, č. 340, s. 214.

DERWICH, Marek: *Římská církev a slovanský jazyk (do konce 9. století). Ze studií o christianizaci raně středověké Evropy*, in: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, ed. Eva Doležalová – Petr Meduna, Praha 2011, s. 101–110

DOLLEY, Michael: *A Note on the Dating of Bohemian Coins by Alleged English Prototypes*, *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 9–10, 1955–56, s. 159–162.

DOLLEY, Michael: (ed.), *Anglo-Saxon Coins. Studies Presented to F. M. Stenton on the Occasion of His Eightieth Birthday*, London 1961, 296 s.

DRECHSLER, Aleš – PROCHÁZKA, Rudolf – SCHENK, Zdeněk: *Počátky osídlení Přerova a Předměstí*, *Vlastivědný věstník Moravský* LVIII, 2006, 3, 244.

DRECHSLER, Aleš – PROCHÁZKA, Rudolf – SCHENK, Zdeněk: *Raně středověká sídlení aglomerace Přerov (8.–12. století) – současný stav poznání*, *Archeologické rozhledy* LVIII, 2006, 4, 683.

DVOŘÁK, František: *Pravěk Kolínska a Kouřimska. Soupis archeologických památek*, Kolín 1936.

ELLMERS, Detlev: *Frühmittelalterliche Handelsschiffahrt in Mittel- und Nordeuropa*, Neumünster 1984, 2. vyd., 359 s., 2 mapy.

EMLER, Josef: *Valné shromáždění společnosti Musea r. 1882*, *Časopis musea Království českého* 56, 1882, s. 341.

EMMA REGINA – CIVITAS MELNIC. *Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+2.11.1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměrského (*23.11.1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník*, red. Jan Kilián – Luboš Polanský, Mělník – Praha 2008, 151 s.

EMMERIG, Hubert: *Der Freisinger Münzschatzfund und das Geldwesen in Bayern zur Karolingerzeit. Mit einer Auswertung des Freisinger Traditionsbuches als*

- geldgeschichtlicher Quelle*, Sammelblatt des historischen Vereins Freising 38, 2004, s. 11–75.
- Europas Mitte um 1000*. Wiczorek, A. – Hinz, H-M. (eds.), Stuttgart 2000.
- FELCZAK, A. – MAŁARCZYK – MAŁACHOWSKA, S.: *Skarb*, s. 1–27. obra nowa wn 41, 1997 W NUMISMATYCE, s. 188.
- FIALA, Anton: *Byzantské mince na Slovensku (6. –12. storočie)*, Slovenská numizmatika 10, 1989, s. 57–64.
- FIALA, Anton: *Kontakt der Slowakei mit Byzanz im früheren Mittelalter im Lichte der Münzfunde*, in: Mitteldonauegebiet und Südosteuropa im frühen Mittelalter, Studia Archaeologica et Mediaevalia 1, Bratislava 1995, s. 47–55.
- FIALA, Eduard: *Beschreibung Böhmischer Münzen und Medaillen*, Prag 1891, 117 s., tab.
- FIALA, Eduard: *Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer*, Praha 1888, 32 s., 5 tab, 1 rk.
- FIALA, Eduard: *České denáry*, Praha 1895, 534 s., tab
- FIALA, Eduard: *Nález Čistěveský*, Památky archaeologické a místopisné 17, 1896–1897, s. 255–256, 337–346, tab. 35.
- FIALA, Eduard: *Nález Olobocký (Olobok)*, Památky archeologické 15, 1890–1892, s. 47–56, 114–122, 160.
- FIALA, Eduard: *Poznámky k nálezu Sitnickému, blíže hradu Choustníka*, Věstník Numismatické společnosti československé v Praze 5, 1923, s. 242–245.
- FIALA, Eduard: *Staré mincovny: Kouřim, Libice, Malín, Vratislav a Mělník*, Věstník Numismatické společnosti československé, Praha 1921, s. 97–104.
- FIALA, Vlastimil: *Nová varianta půldenáru Boleslava II. se jménem Otto*, Numismatické listy 37, 1982, s. 147–149.
- FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy*, Praha 1965.
- FIKRLÉ, Marek – FRÁNA, Jaroslav: *Rentgen-fluorescenční posouzení stříbrných předmětů z nálezů v Čistěvsi*, in: Luboš Polanský – Kateřina Tomková, Hromadný náález denárů a šperků z Čistěvsi. Revize popisu a dochované části depotu, Numismatický sborník 21, 2006, s. 121–124.
- FILIP, Jan: *Pravěké Československo*. Praha 1948.
- FOJTÍK, Pavel: *Držovice na Moravě 2013, „Technická infrastruktura, ul. Levandulová, k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov”*, č. akce 40/13, Archiv ÚAPP Brno, v. v. i., č. j. 177/13, Brno, Nепublikovaný rukopis, 2013.

- FOJTÍK, Pavel: *Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov)*, Přehled výzkumů 55/2, 210–212, obr. 46–47, Brno, 2014a.
- FOJTÍK, Pavel: *Držovice na Moravě 2014–2015*, „Obytný soubor Držovice s 25 RD, k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov”, č. akce 466/14, Archiv ÚAPP Brno, v. v. i., č. j. 216/15, Brno, Nепublikovaný rukopis, 2015.
- FOJTÍK, Pavel: *Pravěké a raně historické osídlení katastru obce Držovice, okr. Prostějov*, Střední Morava (vlastivědná revue) 38, 2014b, s. 43–74.
- FOJTÍK, Pavel: *Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť*, Olomouc, 2008.
- FOJTÍK, Pavel – ŠMÍD, M.: *Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku*, Pravěk-Supplementum 18, Brno, 2008.
- FOJTÍK, Pavel – VIDEMAN, Jan – RICHTERA, Lukáš – MAZÍK, Michal – ZMRZLÝ, Martin: *Dva mincovní nálezy z konce 10. století z Držovic (okr. Prostějov)*, Numismatický sborník 29/2, 2015 [2016], s. 149–161.
- FORST, Matěj – LUKAS, Jiří: *Nález bavorského denáru z 10. století na hradišti Hradištko I (okr. Kolín)*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 223–225.
- FRAÇKOWIAK, Maksymilian: *Wczesnośredniowieczny skarb z Zalesia, pow. ślupecki, woj. wielkopolskie*, Fontes Archaeologici Posnanienses. Annales musei archaeologici posnaniensis 45, Poznań 2009, s. 227–262.
- FRIEDENSBURG, Ferdinand: *Der Münzfund von Posen*, Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 3/1902, str. 8.
- FRIEDENSBURG, Ferdinand: *Die Symbolik der Mittelaltermünzen I.–III.*, Berlin 1913, 448 s.
- FRIEDENSBURG, Ferdinand: *Zwei Denarfunde*.
- FRIEDLÄNDER, Julius: *Der Fund von Althöfchen*, Grotes Münzstudien 8/1877, s. 267.
- FROLÍK, Jan: *Pohřebiště u kostela Panny Marie*, in: *Kostel Panny Marie na Pražském hradě*. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, red. Ivo Štefan – Martin Wihoda, Praha 2018, s. 64–99.
- FROLÍK, Jan: *Pražský hrad v 9. a 10. století*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 175–192.
- FROLÍK, Jan: *Pražský hrad v raném středověku*, in: *Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 2000, s. 101–120.
- Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar II. Pommern*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2016.

- Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar III. Masowien. Podlachien. Mittelpolen*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2015.
- Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar IV. Kleinpolen. Schlesien*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2013.
- Frühmittelalterliche Münzen aus Polen. Inventar V. Ermland und Masuren. Funde aus Polen 2011–2013. Addenda et corrigenda*, hrsg. von BOGUCKI, Mateusz – ILISH, Peter – SUCHODOLSKI, Stanisław, Warszawa 2016.
- GEBAUER, Josef – ŠRÁMEK, Pavel: *Náměstí a ulice města Opavy. Historický místopis*, Opava 1990, s. 75, 81.
- GEDAI, István.: *Commercial connections between Central and Northern Europe in the X–XIth centuries*, Actes du 9ème Congrès International de Numismatique, ed. T. Hackens – R. Weiller, Louvain-La-Neuve – Luxembourg 1982, s. 733–803.
- GEDAI, István: *XI. századi kincslelet Nagyharsányból*, A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 17–18, 1972–1973, [1975], s. 85–90.
- GEDAI, István: *István Király denára*, Numizmatikai közlöny 70–71, 1971/1972, s. 23–32.
- GORLIŃSKA, Dobrochna – SUCHODOLSKI, Stanisław – BOGUCKI, Mateusz – ILISCH, Peter – MALARCZYK, Dorota – NOWAKIEWICZ, Tomasz: *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar III, Masowien, Podlachien, Mittelpolen*, Warszawa 2015.
- GOTTWALD, Antonín: *Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku*, Prostějov, 1924
- GRAUS, František: *Slovanská liturgie a písemnictví v přemyslovských Čechách*, Československý časopis historický 14, 1966, s. 473–495.
- GRIERSON, Philip – BLACKBURN, Mark: *Medieval European Coinage with a Catalog of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge I. The Early Middle Ages (5th–10th centuries)*, Cambridge 1986.
- GROSSMANOVÁ, Dagmar, *Ženy a peníze v Českých zemích ve středověku a novověku*, in. Teatrum Historiae 6, Pardubice 2010, str. 235–248.
- GROTE, Hermann: *Baierische Münzgeschichte*. Münzstudien 8. Leipzig 1877.
- GUMOWSKI, Marian: *Corpus nummorum Poloniae I. Monety X i XI w.*, Kraków 1939, s. 76–80.
- GUMOWSKI, Marian: *Denary św. Wojciecha*, Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne 16, 1934 [1935], s. 29–34.

- GUMOWSKI, Marian: *Nálezy mincí ve Slezsku z 10. a 11. století*, Časopis Slezského musea 8, 1959, s. 106.
- GUIPENIEC, A. – KIERSNOWSKI, R. – KIERSNOWSKI, T.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski Środkowej, Mazowsza i Podlasia. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, 66 s., 21 tab.
- HAHN, Wolfgang: *BLAGOTA CONIUNX und EMMA REGINA - einige Randbemerkungen zu den ältesten böhmischen Herzogsmünzen*, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 28/29, 1978/1979, s. 65–80.
- HAHN, Wolfgang: *Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für die Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen*, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 31/32, 1981/1982, s. 103–115.
- HAHN, Wolfgang: *Die älteste böhmische Münzprägung Boleslaus II. – eine Materialzusammenstellung*, in: *Moneta mediaevalis*, ed. R. Kiersnowski et al., Warszawa 2002, s. 379–392, 558–561
- HAHN, Wolfgang: *Eine bayerisch-böhmische Allianzprägung des Jahres 977?*, Geldgeschichtliche Nachrichten 19, 1984, s. 205–206.
- HAHN, Wolfgang: *Fund- und mengestatistische Erwägungen zur Chronologie der bayerischen Münzen König Heinrichs II. (1002–1024)*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI*, Sigtuna Papers, Stockholm 1990, s. 83–86
- HAHN, Wolfgang: *Grundzüge der altbayerischen Münz- und Geldgeschichte*.
Teil 1: 6. bis 8. Jahrhundert, Money trend 32, 2000, č. 7–8, s. 56–60.
Teil 2: Die Karolingerzeit bis zu König Arnulf, Money trend 32, 2000, č. 11, s. 58–62.
Teil 3: Die neuartige Regensburger Prägung in der ausgehenden Karolingerzeit (unter Arnulf v. Kärnten, 887/8–899, und Ludwig d. Kind, 900–11), Money trend 32, 2000, č. 12, s. 58–63.
Teil 4: Die ältere Luitpoldingerzeit (911 bis 947) – Baiern unter den Herzögen Arnulf, Eberhard und Berthold, Money trend 33, 2001, č. 1, s. 58–61.
Teil 5a: der Münztyp Herzog Heinrichs I. in der Münzstätte Regensburg (948–967), Money trend 33, 2001, č. 3, s. 58–63.
Teil 5b: der Münztyp Herzog Heinrichs I. in der Münzstätte Regensburg (948–967), Money trend 33, 2001, č. 4, s. 58–63.
Teil 6: Die Prägungen der Liutolfsrevolte und der Münztyp Herzog Heinrichs I. in der Münzstätte Nabburg (953–967), Money trend 33, 2001, č. 5, s. 56–60.

Teil 7: Der Beginn der Augsburger Münzprägung unter Bischof Ulrich (950er / 960er Jahre), Money trend 33, 2001, č. 6, s. 56–61.

Teil 8a: Die Regensburger Münzprägung in den Jahren 967–976: Frühe Typen Herzog Heinrichs II., Money trend 33, 2001, č. 10, s. 56–59.

Teil 8b: Die Regensburger Münzprägung in den Jahren 967–976: Frühe Typen Herzog Heinrichs II., Money trend 33, 2001, č. 11, s. 116–122.

Teil: 9 Die Nabburger Münzprägung in den Jahren 967–976: Frühe Typen Herzog Heinrichs II., Money trend 34, 2002, č. 2, s. 132–136.

Teil 10: Die Münzprägung der Heiligen Königin Kunigunde in Nabburg (1009–1017), Money trend 34, 2002, č. 11, s. 116–118.

Teil 11: Die Regensburger Münzprägung unter Herzog Otto 976–982, Money trend 35, 2003, č. 7–8, s. 138–143.

Teil 12: Die Nabburger Münzprägung unter Herzog Otto 976–982, Money trend 35, 2003, č. 11, s. 174–177.

Teil 13: Die Augsburger Münzprägung unter den Bischöfen Ulrich und Heinrich I. in den Jahren 967–977 und der Übergang der Münzstätte an Herzog Otto 977–982, Money trend 36, 2004, č. 4, s. 158–162.

Teil 14: Die Münzprägung Herzog Heinrichs III. (983–985) in Regensburg, Nabburg und Augsburg, Money trend 36, 2004, č. 7–8, s. 158–161.

Teil 15: Die Augsburger Münzprägung unter Herzog Heinrich II. (985–988?) und mit dem Namen des Bischofs Liutolf (988/9–996), Money trend 37, 2005, č. 2, s. 154–160.

Teil 16a: Die Regensburger Münzprägung während der 2. Regierung Herzog Heinrichs II. (985–995, Money trend 37, 2005, č. 4, s. 158–163.

Teil 16b: Die Regensburger Münzprägung während der 2. Regierung Herzog Heinrichs II. (985–995), Money trend 37, 2005, č. 5, s. 164–170.

Teil 17: Die Münzprägung der 2. Regierung Herzog Heinrichs II. (985–995) in den Nebenmünzstätten (Nabburg, Neuburg, Cham, Eichstätt, Freising, Salzburg), Money trend 37, 2005, č. 7–8, s. 156–160.

Teil 18a: Die Regensburger Münzprägung unter Herzog Heinrich IV. (995–1002), Money trend 37, 2005, č. 10, s. 158–162.

Teil 18b: Die Regensburger Münzprägung unter Herzog Heinrich IV. (995–1002), Money trend 37, 2005, č. 11, s. 156–159.

Teil 19: Die Münzprägung Herzog Heinrichs IV. (995–1002) in den Nebenmünzstätten (Nabburg, Neuburg, Cham, Eichstätt und Salzburg), Money trend 38, 2006, č. 10, s.

146–150.

Teil 20a: Die Münzen der 1. Prägeperiode König Heinrichs II. aus Regensburg (1002–1009), Money trend 39, 2007, č. 11, s. 140–147.

Teil 20b: Die Münzen der 1. Prägeperiode König Heinrichs II. aus Regensburg (1002–1009), Money trend 39, 2007, č. 12, s. 128–133.

Teil 21a: Die Münzen der ersten Prägeperiode König Heinrichs II. aus den Nebenmünzstätten: Nabburg (1002–1009), Money trend 40, 2008, č. 1, s. 142–145.

Teil 21b: Die Münzen der 1. Prägeperiode König Heinrichs II. aus den Nebenmünzstätten: Neuburg, Cham und Salzburg (1002–1009), Money trend 40, 2008, č. 2, s. 140–144.

Teil 22: Die Münzen der zweiten Prägeperiode König Heinrichs II. aus Regensburg (1009–1017), Money trend 46, 2014, č. 11, s. 202–214.

Teil 23: Die Münzen König Heinrichs II. aus Augsburg (1009–1024), Money trend 46, 2014, č. 12, s. 190–198.

HAHN, Wolfgang: *Herzog Heinrich II. von Bayern und die Anfänge der böhmischen Münzprägung*, Wiadomości Numizmatyczne 21, 1977, s. 162–167.

HAHN, Wolfgang: *Imitativprägungen nach frühen bayerischen Münztypen in böhmischen und polnischen Schatzfunden*, in: Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 285–299.

HAHN, Wolfgang: *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*, Braunschweig 1976, 151 s., tab.

HAHN, Wolfgang: *Nachträgliches zum Fund von Lasswitz*, Wiadomości numismatyczne 53, 2009, s. 41–55.

HAHN, Wolfgang: *Nové poznatky k metalurgii českých mincí 10. století*, Zprávy brněnské pobočky Československé numismatické společnosti č. 61–62, 1987, s. 9–11.

HAHN, Wolfgang: *Stempelkritische Bemerkungen zur bayerischen Münzgeschichte an Hand polnischer Schatzfunde des 10. Jahrhunderts*, Wiadomości Numizmatyczne 19, 1975, s. 68–75.

HAHN, Wolfgang: *Weitere Ergebnisse aus mikrochemischen Metallanalysen: Vergleichsserien bayerischer, böhmischer, polnischer und imitativer Münzen aus dem 10. und beginnenden 11. Jahrhunderts*, Literae numismaticae Vindobonenses 3, 1987, s. 543–554;

HAHN, Wolfgang: *Zwei Notizen zur Münzkunde des 10. Jahrhunderts: Eine Nabburger Überprägung als Datierungshilfe in der Diskussion um die älteste böhmische Herzogsprägung-nachmals Blagota Coniunx*, Folia numismatica 8–9, Supplementum

- ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales, 78–9, 1993/94, 1996, s. 19–23.
- HAISIG, Marian – KIERSNOWSKI, Ryszard – REYMAN, Janusz: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, 121 s., 14 tab.
- HALAČKA, Jan: *Nález byzantské mince v Mikulčicích*, Moravské numismatické zprávy 7, 1960, s. 52–53.
- HANKA, Václav: *Popsání a vyobrazení českých mincí*, Památky archaeologické a místopisné 1, 1855, s. 234–236, 282–283, 328–329, 369; 2, 1857, s. 42, 88–89, 141–143.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Česká mince v době románské. Příspěvek k ikonografii českých denárů 10. – 12. století*, Cheb 1975, 96 s.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Denarij iz Regnum Bohemorum. Drevnečešskaja moneta vremen svjatogo Vaclova*, in: Kazaň. Na styke civilizacij i tysjačletij 5–6, 1999, s. 35.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Die böhmische Münztechnik in der Zeit des Feudalismus*, in: Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Band 20/21, ed. Werner Coblentz, Berlin 1976, s. 559–582.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Emma Regina in the Numismatic and Historical Sources*, Actes du 9ème Congrès International de Numismatique, ed. T. Hackens – R. Weiller, Louvain-La-Neuve – Luxembourg 1982, 793–797.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *K problematice počátku slavníkovského mincování*, Sborník Národního muzea A 39, 1985, s. 51–53.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *K problematice českého stříbra v období raného feudalismu*, Folia historica Bohemica 10, 1986, s. 61–73.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *K obchodním stykům českých Slovanů s říší franckou*, in: I. międzynarodowy kongres archeologii słowianskiej, s. 275–278.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *K úloze biskupa Vojtěcha ve slavníkovském mincování*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998, s. 49–54.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Nález karolinského denáru v Šárce. K obchodním stykům českých Slovanů s říší franckou*, Numismatický sborník 9, 1966, s. 5–10.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Nová varianta vyšehradského denáru*, Numismatické listy 56, 1999, s. 14–15.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Numismatický příspěvek k česko-moravským stykům v 7. – 11. Století*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, Brno 1966, s. 52–53.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Obchodní styky českých Slovanů s Byzancí*, Numismatické listy 35, 1980, s. 129–134.

- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Počátky českého mincování ve výpovědi nálezu z Kazaně*, Numismatické listy 54, 1999, s. 106–111.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Počátky Prahy v historické výpovědi mincí*, Archeologica Pragensia 5, 1984, s. 61.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Skandinávské vlivy na české denáry*, Numismatické listy 45, 1990, s. 99–110.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Slavníkovci v historické výpovědi svých mincí*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 225–230.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Slavnickovské mincování*, in: LIVBVZ METROPOLIS. *Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*, Libice nad Cidlinou 1981, s. 19–22.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Státní ideologie raně feudálních Čech*, Numismatické listy 29, 1974, s. 71–76.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských mincí*, in: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Kostelní Vydří 2007, s. 86–99.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Vyšehrad ve výpovědi nejstarších přemyslovských mincí*, in: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Praha 2007, s. 86–99.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Úvod do problematiky českého denárového období*, Praha 1978.
- HÁSKOVÁ, Jarmila: *Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století*, Sborník Národního muzea A 29, 1975, s. 105–160.
- HÁSKOVÁ, Jarmila – JUSTOVÁ, Jarmila – TUREK, Rudolf: *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*, Libice nad Cidlinou 1981.
- HÁSKOVÁ, Jarmila – STAŇA, Čeněk: *Půldenár Boleslava II. z hradiště „Staré zámky“ v Brně Líšni*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica I, 1993, s. 107–108.
- HÁSKOVÁ, Jarmila – STAREC, Petr: *Nález německého denáru z 10. století v Husově ulici v Praze I*, Numismatické listy 50, 1995, s. 118–119.
- HATZ, Gert – HATZ, Vera – ZWICKER, Ulrich – GALE, Noel – GALE Zofia: *Otto-adelheid-Pfennige*, Stockholm 1991.
- HATZ, Gert: *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*, Lund 1974.
- HATZ, Gert: *Otto-Adelheid-Pfennige, Literaturüberblick 1952–1990*, in: Commentationes de

- nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis 7, Stockholm 1990, s. 9–24
- HATZ, Vera und Gert: *Böhmischen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in schwedischen Funden*, Numismatický sborník 13, 1973–1974, s. 85–101.
- HATZ, Vera: *Die Otto-Adelheid-Pfennige in den schwedischen Funden der Wikingerzeit*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis 7*, Stockholm 1990, s. 25–57
- HATZ, Vera: *Zur Frage der Otto–Adelheid Pfennige. Versuch einer systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis I*. Stockholm 1961, s. 107–143.
- HELLICH, Jan: *Archeologický výzkum ve středních Čechách. Novější výzkumy v okolí Libice u Poděbrad*, Památky archeologické 17, 1897, s. 671–694.
- HELLICH, Jan: *Nálezy denárů Boleslava II. na Libici*, Numismatický časopis československý 1, 1925, s. 38–39.
- HEß, Wolfgang: *Bemerkungen zum innerdeutschen Geldumlauf im 10., 11. und 12. Jahrhundert*, in: *Proceedings of the Sigtuna symposium 1.–4.6.1990*, Antikvariska Serien, Stockholm, s. 113–119.
- HILBERG, Volker: *Zwischen Innovation und Tradition. Der karolingische Einfluss auf das Münzwesen in Skandinavien*, s. 133–216
- HILDEBRAND, Bror Emil: *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinetet funna i Sveriges jord*, Stockholm 1881. s. 25–29.
- HILSCH, Peter: *Zur Rolle von Herrscherinnen: Emma Regina in Frankreich und in Böhmen*, in: *Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa*, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 70), München 1992, s. 81–89.
- HLINKA, Jozef – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef: *Nálezy mincí na Slovensku II. Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku*, Bratislava 1968
- HLINKA, Jozef – KOLNÍKOVÁ, Eva – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef: *Nálezy mincí na Slovensku III*, Bratislava 1978.
- HOLODŇÁK, Petr – EBELOVÁ, Ivana (ed.): *Žatec*, Praha 2004.
- HORVATH, Ciprián: *Archäologische angaben zum bezihuengenssystem des Karpatenbecken und des ostalpenraumes im 10.-11. Jahrhundered-von west nach ost*, in: *Acta Archeologica Academia Scientiarum Hungarice* 66, 2015, str. 387 – 451.
- HRUBÝ, Vilém: *Deset let československé práce numismatické*, Naše věda 13, 1932, č. 5–6, s. 118.

- HRUBÝ, Vilém: *Hradisko sv. Klimenta u Osvětiman*, Časopis Moravského muzea, vědy společenské 44, 1959, s. 40.
- HRUBÝ, Vilém: *Raně středověké poklady šperků na Moravě*, Časopis Moravského muzea 45, 1960, s. 83–106.
- HRUBÝ, Vilém: *Staré město. Velkomoravský Velehrad*, Praha 1965, [Monumenta Archaeologica 14].
- HRUBÝ, Vilém: *Staré město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“*, in: Československá Akademie věd. Monumenta Archeologica III, Praha 1955.
- HRUBÝ, Vilém: *Velkomoravské hradisko*.
- HUNKA, Ján: *Finds of Byzantine Coins from the 5th–10th century from the northern part of the Carpathian basin*, in: Byzantine Coins in Central Europe between 5th and 10th Century, ed. M. Wołoszyn, Moravia Magna. Seria Polona III, Kraków 2009, s. 395–401.
- HUNKA, Ján: *Karolínske mince zo Slovenska a ich význam*, in: Zborník Slovenského národného múzea 2011. Archeológia supplementum 4, s. 47–52.
- HUNKA, Ján: *Mince Arpádovců z rokov 1000–1301, ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*, Nitra 2013.
- HUNKA, Ján: *Mince z Prikostolného cintorína v Ducovom*, in: Slovenská archeologia LI-X 2, 2011, str. 337–367.
- HUNKA, Jan – BUDAJ, Marek: *Výnimočný nález zlatej byzantskej mince zo svätého Jura*, in: Zborník Slovenského národného múzea XCIX 2005.
- HUSZÁR, Lajos: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, München 1979.
- CHARVÁT, Petr: *Dálkový obchod v raně středověké Evropě*, Brno 1998.
- CHAURA, Karel: *Poklad z Choustníku*, Numismatické zprávy 5, 1938, č. 2, s. 86–88, č. 3, s. 96–104, č. 4, s. 109–117, č. 5, s. 125–139.
- CHAURA, Karel: *Pravda o denáru svatováclavském*, Praha 1929.
- CHUZIN, Fajaz: *Stará Kazaň v období od 10. do počátku 13. století*, Numismatické listy 54, 1999, s. 101–105.
- ILISCH, Peter: *Ueberlegungen zur datierung der Otto-Adelheid-Pfennige der Stufen Hatz II, III und IV*, Wiadomości numismatyczne 49, 2005, 39–62.
- ILISCH, Peter: *Zum Schatzfund von Turwia in Grosspolen*, In: Kiersnowski, R. – Kuczyński, S. K. – Meclewska, M. – Mielczarek, M. – Paszkiewicz, B. (ed.): *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznice urodzin*. Warszawa 2002, s. 81–88.

- ILISCH, Lutz – SCHWARZ, Florian: *Die Analyse der islamischen Münzen*, in: Ilisch, L. – Lorenz, S. – Stern, W.B. – Steuer, H. (eds.): *Dirham und Rappenpfennig. Mittelalterliche Münzprägung in Bergbauregionen*, Bonn 2003, s. 51–126.
- JAKIMOWICZ, Roman: *O pochodzeniu ozdób srebrnych, znajdujących w skarbach wczesnohistorycznych*, *Wiadomości archeologiczne* XII, 1933, 103–137.
- JANKOWIAK, Marek: *Two systems of trade in the Western Slavic lands in the 10th century*, in: *Wolińskie Spotkania Mediewistyczne II. Economies, Monetatisation and Society in the West Slavic Lands 800–1200 AD*, eds. Mateusz Bogucki – Marian Rębkowski, Szczecin 2013, s. 137–148.
- JAŹDZEWSKI, Władysław: *Wykopalisko Jarocińskie a mianowicie monety Bolesławów Czeskich*, Poznań 1879.
- JEČNÝ, Josef: *V Plzenci pod Hůrkou*, *Numismatický časopis československý* 9, 1933, s. 110.
- JISL, Lumír: *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*, *Časopis Slezského muzea* II, Serie B, 1952, s. 33–64.
- JONSSON, Kenneth: *Fyndet frl'n Smiss i Tingstäde sn p'l Gotland. Nordisk Numismatisk Lrsskrift*,
- JONSSON, Kenneth: *The New Era. The Reformation of the Late Anglo-Saxon coinage*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Nova Series* 1, London 1987.
- JUSTOVÁ, Jarmila: *Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a jeho zázemí v letech 1980–1984. Předběžná zpráva*, *Archeologické rozhledy* 37, 1985, s. 308–318, 357–360, tab. I–III.
- JUSTOVÁ, Jarmila: *Archeologický výzkum na libickém předhradí v letech 1974–1979. Předběžná zpráva*, *Archeologické rozhledy* 32, 1980, s. 241–264, 351–357, tab. I–VII.
- Kaiserin Theophanu. Begegnung des Ostens und Westens um die Wende des ersten Jahrtausends. Gedenkschrift zum 1000. Todesjahr der Kaiserin*, ed. Anton von EUW – Peter SCHREINER, Köln 1991, 2. sv.
- KALČÍK, Libor: *Povelkomoravské osídlení hradiska Staré Zámky u Lišně*, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity, Brno, 2013, Nepublikovaný rukopis magisterské práce.
- KALHOUS, David: *Boleslav III.: kníže na konci časů?*, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, red. T. Borovský – L. Jan. – M. Wihoda, Brno 2004, s. 221–229.

- KALHOUS, David: *Záhadné počátky pražského biskupství*, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, vyd. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 195–208.
- KALHOUS, David – KOPAL, Petr – MORAVCOVÁ, Irena – POLANSKÝ, Luboš: *Přemyslovská dynastie: Soupis členů původního českého panovnického rodu*, red. Luboš Polanský, in: Přemyslovci. Budování českého státu, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, s. 541–573.
- KALUS, Jaromír: *Bibliografie numismatické literatury o Slezsku a Kladsku*, Slezské museum v Opavě 1958, s. 33
- KAPLONY, Andreas: *Routen, Anschlussrouten, Handelshorizonte im Brief von Hasdāay b. Šaprūt an den hazarischen König*, in: Ibrahim ibn Yaʿqub at Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800–1300 A. D., Praha 1969, s. 140–168.
- KAŠPÁREK, František Janošek: *Nálezová nádoba z Chýště v kontextu východočeské raně středověké keramiky*, in: Denárový poklad z Chýště. Katalog unikátního nálezu českých mincí z konce 10. století, red. Ladislav Nekvapil, Pardubice 2016, s. 27–35.
- KAŠPÁREK, František Janošek: *Raně středověké osídlení v okolí mincovního nálezu*, in: Denárový poklad z Chýště. Katalog unikátního nálezu českých mincí z konce 10. století, red. Ladislav Nekvapil, Pardubice 2016, s. 36–37.
- KATZ, Viktor: *Nález mincí a sekaného stříbra ze začátku 11. století u Kelče na Moravě*, Numismatický časopis československý 15, 1939, s. 10–22, tab. 1–7.
- KATZ, Viktor: *Nejstarší české mince. Odpověď Gustavu Skalskému*, Numismatický časopis československý 11–12/1935–1936, s. 58–84.
- KATZ, Viktor: *O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Praha 1935, 124 s., 8 tab.
- KATZ, Viktor: *Symbolika písmen na nejstarších denárech českých*, Věstník Numismatické společnosti československé, Praha 1921, s. 104–110
- KATZ, Viktor: *Úvahy o chronologii českých denárů na počátku XI. století*, Praha 1937.
- KATZ, Viktor: *V závěru polemiky*, Numismatický časopis československý 11–12/1935–1936, s. 90–93.
- KIERSNOWSKI, Ryszard: *Česká mince v raně středověkém Pomořansku*, Numismatický sborník 5, 1958, s. 67–98.
- KIERSNOWSKI, Ryszard: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polabia. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, 84 s.

- KIERSNOWSCY, T. i Ryszard: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1959.
- KILGER, Christoph: *Pfenigmärkte und Währungslandschaften*, Stockholm 2000
- KINSEY, R. S.: *Anglo-Saxon Law and Practice Relating to Mints and Moneyers*, British Numismatic Journal 29, 1958, s. 12–50.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *Aquamanilia – otazníky kolem jednoho artefaktu*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 131–146.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách*, Archeologické rozhledy 51, 1999, s. 774–808.
- KLEIN, Ulrich: *Die Konstanzer Münzprägung*, s. 213–266.
- KLÍMA, Václav J.: *Nález denáru Boleslava I. ve Starém Plzenci*, Numismatické listy 16, 1961, s. 1–3.
- KLÍMA, Václav: (rec.) *Petráň, Z.: První české mince*, Numismatické listy 54, 1999, s. 25–26.
- KLUGE, Bernd: *Deutsche Münzgeschichte von der späten karolingerzeit bis zum ende der salier (ca. 900 bis 1125)*, Speyer 1991
- KLUGE, Bernd: *Numismatik des Mittelalters 1. Handbuch und Thesaurus Nummorum Medii Aevi*, Berlin – Wien 2007, 511 s.
- KLUGE, Bernd: Überlegungen zu den Otto-Adelheid-Pfennigen. Stempelkritische Untersuchungen der Typen Hatz II (Dbg. 1166, 1170) und AMEN (Dbg. 1171), in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI*, Sigtuna Papers, Stockholm 1990, s. 167–82
- KÓČKA-KRENZ, Hanna: *Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań 1993.
- KÖHNE, B.: *Der Fund von Tureff*, Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg 5, 1851, s. 241–248.
- KÖHNE, B.: *Über die im Russischen Reiche gefundenen abendländischen Münzen des 10., 11. und 12. Jahrhunderts*, Mémoires de la Société impériale d'archéologie et de numismatique de St. Petersbourg 4, 1850.
- KOLNÍKOVÁ, Eva: *Prvý nález*, s. 12–24
- KOLNÍKOVÁ, Eva: *Obolus mŕtvých vo včasnostredovekých hroboch na Slovensku*, Slovenská archeológia 15, 1967, č. 1, s. 189–254.
- KOLNÍKOVÁ, Eva: *Streit und die historishe Deutung der karolingischen Fundmünze aus Nitra (Zum Problem der Aussagekraft der Einzelfunde)*, Moneta Mediaevalis, Warszawa 2002, s. 51–60.

- KONZAL, Václav: *Filologický názor na kazaňskou minci*, Numismatické listy 54, 1999, s. 112–113.
- KOŠNAR, Lubomír: *K původu několika raně středověkých nálezů z Čech – Zur Herkunft einiger frühmittelalterlichen Funde aus Böhmen*, Archeologické rozhledy 61, 2009, s. 666–672.
- KOTYZA, Oldřich – LUKAS, Jiří: *Nález otto-adeheidského denáru v Doksanech (okr. Litoměřice)*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 227–232.
- KOUŘIL, Pavel: *Schlesien in der Geschichte des böhmischen Staates des 9. bis 12. Jahrhunderts (Archäologische Abhandlung zusammenfassende Übersicht)*, in: Slezsko v dějinách českého státu, Opava 1998, s. 57–67.
- KOUŘIL, Pavel: *Slovanské osídlení českého Slezska*, Opava – Český Těšín 1994
- KOUŘIL, Pavel: *Starí Maďaři a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé, nepřátelé*, in: Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi, Praha 2016, s. 102–143.
- KOUŘIL, Pavel: *Starí Maďaři a Morava z pohledu archeologie*, in: Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, ed. Jan Klápště – Eva Plešková – Josef Žemlička, Praha 2003, s. 110–146.
- KOUŘIL, Pavel: *Život v raně středověkém městě ve světle archeologie*, in: Opava, Praha 2006, s. 27–28.
- KOUŘIL, Pavel – TŘEŠTÍK, Dušan: *Pád Velké Moravy*, in: Typologie raněfeudálních slovanských států ve střední a jihovýchodní Evropě, Praha 1987s. 33–34
- KOUŘIL, Pavel – GRÝC, J.: *Early medieval Stronghold*, s. 185–214
- KOUŘIL, Pavel – GRÝC, J.: *Hradiska*, s. 156–158.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, D. – WIHODA, M.: *Hrady českého Slezska*, Brno – Opava 2000, s. 41.
- KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Rudolf et al.: *Moravian and Silesian strongholds of the tenth and eleventh centuries in the context of Central Europe*. Brno 2018. 431 s.
- KOUŘIL, Pavel – WIHODA, Martin: *Etnické trojmezí*, Archaeologia historica 28, 2003, 86.
- KOUTNÁ-KARG, Dana: *Die Anfänge des Klosters Břevnov*, in: Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr im Auftrag der Abteien Břevnov und Braunau in Rohr, St. Ottilien 1993, s. 219–230;
- KOVÁCS, László: *A magyar kalandozások zsákmányáról*, Budapest 2011.
- KOVÁCS, László: *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 35, 1983, s. 133–154.

- KOVÁCS, László: *Die Zwischen 1000 und 1141 verborgenen Hortfunde des Karpatenbeckens*, Acta archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 59, 2008.
- KOVÁČZ, László: *Einzelne Fragen der früharpadenzeitlichen (1000–1141) Münzbeigabe in der Gräberfeldern des Königreiches Ungarn*, Folia numismatica 8–9, 1993–94, s. 35–41.
- KOVÁČZ, László: *Einzelne Fragen der früharpadenzeitlichen (1000–1141) Münzbeigabe in der Gräberfeldern des Königreiches Ungarn*, Folia numismatica 8–9, 1993–94, s. 35–41.
- KOVÁCS, László: *Mincovnictví*,
- KOVÁCS, László: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*, Budapest 1989.
- KOWALSKI, T.: (ed.) *Relatio Ibrahim ibn Jakub de itinere slavico, que traditur apud Al Bekri*, Monumenta Poloniae Historica, Nova series I., Cracoviae 1946;
- KOZŁOWSKA-BUDKOWA, Z.: *Który Bolesław?*, in: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960, s. 81–89.
- KRÁL, J.: *Slovanské hradisko v Opavě-Kylešovicích*, Přehled výzkumů 1965, Brno 1966, s. 72–73.
- KRÁSNÝ, F. – LUKAS, Jiří: *Nález*, s. 255.
- KRUMPHANZLOVÁ, Z.: *Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách*, Památky archeologické LXV, 1974, 34–110.
- KRZEMIŃSKA, Barbara: *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 1999.
- KRZEMIŃSKA, Barbara: *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*, Československý časopis historický 18, 1970, s. 497–532.
- KRZYSZOWSKI, A.: *Fruhmittelalterliches Grab eines Kaufmanns aus Sowinki bei Poznań in Grosspolen*, Germania 75, 1997, č. 2, s. 639–671.
- KŘÍŽ, Martin: *Kůlna a Kostelík*, Časopis vlasteneckého muzejního spolku olomouckého 10, 1893, s. 73.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Kelčský nález*, Folia numismatica 8–9, Supplementum ad Acta musei Moraviae, scientiae sociales 78–79, 1993/94, Brno 1996, s. 63–187.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Moravské nálezy mincí z 10. a 11. století a jejich význam pro objasnění nejstarších dějin země*, in: *Nálezy mincí – významná součást sbírkových fondů našich muzeí*, Praha – Ostrava 1996, s. 19–22.

- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Münzfunde aus Mikulčice*, in: Studien zum Burgwall von Mikulčice III., ed. L. Poláček, Brno 1998, s. 151–170.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Nález zlomkového stříbra z Kelče*, in: Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 235–248.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Nálezy severoitalských mincí na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic*, Moravské numismatické zprávy 13, 1973, s. 10–15.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Peněžně–ekonomická struktura na Moravě v 9. a 10. století*, Slovenská numizmatika 10, 1989, s. 75–80.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Přeměna peněžně ekonomických vztahů v raně feudální společnosti a jejich vyústění v mincovní hospodářství*, in: Denárová měna na Moravě, ed. J. Sejbal, Brno 1986, s. 23–28.
- KUČEROVSKÁ, Taťána: *Zahlungsmittel im 9. und 10. Jahrhunderts*, in: Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave 2, Bratislava 1980, s. 215–219.
- KUNA, Martin – PROFANTOVÁ, Naďa: *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, Praha 2005.
- KURNATOWSCY, Z. i St.: „*Obol Zmarlych*“ w wielkopolskich zwyczajach pohrzebowych, in: Moneta mediaevalis, Warszawa 2002. s. 129–136.
- LEWICKI, T.: *Opis Pragi w arabskim słowniku geograficznym al-Himjariego (XV. wiek)*. Archeologia Polski 16/1971, s. 695–700.
- LUKAS, Jiří: *České denáry z nálezů Övide (Gotland)*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 261–264.
- LUKAS, Jiří: *Denár mladšího bavorsko-švábského typu Cach 24 z nálezů Kehra (Estonsko)*, Numismatický sborník 27/2, (2013), s. 253–256.
- LUKAS, Jiří: *Denáry mečového typu (I). Nejstarší varianty a jejich časové zařazení*, Numismatický sborník 26/2, 2012, s. 211–270.
- LUKAS, Jiří: *Denáry mečového typu (II). Varianty s meči na obou stranách (C 90–92) a jejich časové zařazení*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 197–221.
- LUKAS, Jiří: *Denáry mečového typu (III). Mladší varianty denárů typu meč-kaplice (C 50–52, 56–58)*, Numismatický sborník 28/1, 2014, s. 3–41.
- LUKAS, Jiří: *Denáry tzv. karolinského typu (C 40–45) a otázka jejich časového zařazení*, Numismatický sborník 25, 2010, s. 23–60.
- LUKAS, Jiří: *K činnosti bavorských řezačů kolků v pražské mincovně v 70. a 80. letech 10. století*, Numismatické listy 67, 2012, s. 62–66.

- LUKAS, Jiří: *K datování ražby denárů "se jménem Otto" (C 79–81) ve světle nálezu Karlsdorf-Geßnice*, Numismatický sborník 23, 2008 [vyd. 2009], s. 19–44.
- LUKAS, Jiří: *Katalog ražeb z nálezu v Chýšti*, in: Denárový poklad z Chýště. Katalog unikátního nálezu českých mincí z konce 10. století, red. Ladislav Nekvapil, Pardubice 2016, s. 39–79.
- LUKAS, Jiří: *Nález českých denárů Boleslava II. v Uduvere (ostrov Saaremaa, Estonsko)*, Numismatický sborník 26/2, 2011 [vyd. 2012], s. 316–319.
- LUKAS, Jiří: *Nález českých denárů v Chýšti*, in: Denárový poklad z Chýště. Katalog unikátního nálezu českých mincí z konce 10. století, red. Ladislav Nekvapil, Pardubice 2016, s. 9–24.
- LUKAS, Jiří: *Nález denáru – imitativní ražby u obce Radovesnice II (okr. Kolín)*, Numismatický sborník 28/1, 2014, s. 113–117.
- LUKAS, Jiří: *Nález denáru Boleslava II. C 78 v předpolí hradiště Hanín (k.ú. Kolín, Středočeský kraj)*, Numismatický sborník 28/1, 2014, s. 117–122.
- LUKAS, Jiří: *Nálezy denárů Boleslava II. v Hradištku I (okres Kolín), v Haníně (Kolín-Zálabí) a v Hořanech (okr. Kutná Hora)*, Numismatický sborník 25, 2010 [vyd. 2011], s. 146–151.
- LUKAS, Jiří: *Nálezové exempláře denárů kněžny Emmy z německých veřejných sbírek*, Numismatické listy 69, 2014, s. 106–116.
- LUKAS, Jiří: *Nálezy denárů z 11. a 12. století objevené pomocí detektorů kovů (I)*, Numismatický sborník 28/1, 2014, s. 57–70.
- LUKAS, Jiří: *Neznámý nález bavorských denárů z 10. století ze Sběře (okr. Jičín)*, Numismatické listy 64, 2009, s. 101–107.
- LUKAS, Jiří: *Pokus o rekonstrukci nálezu denárů z konce 10. století z okolí Ústí nad Labem (z rukopisných poznámek E. Fialy)*, Numismatické listy 72, 2017, s. 26–28.
- LUKAS, Jiří: *Poznámky k českému mincovnictví přelomu 10. a 11. století (I). Denáry typů C 196–199 a jejich zařazení*, Numismatické listy 60, 2005, s. 1–17.
- LUKAS, Jiří: *Poznámky k českému mincovnictví přelomu 10. a 11. století (II). Denáry typu kříž – tři břevna a jejich zařazení*, Numismatické listy 60, 2005, s. 97–111.
- LUKAS, Jiří: *Poznámky k českému mincovnictví přelomu 10. a 11. století (III). Denár typu ruka – kaplice C 226 a jeho zařazení*, Numismatické listy 61, 2006, s. 1–10.
- LUKAS, Jiří: *Příspěvek k otázce byzantských vlivů na slavníkovské mincovnictví. Denáry ethelredského typu s dvouramenným křížem C 149–151*, Numismatické listy 61, 2006, s. 98–112.

- LUKAS, Jiří – HUS, Miroslav: *Sbírka českých raně středověkých mincí Západočeského muzea v Plzni I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I.*, Numismatický sborník 29/1, 2015 [vyd. 2016], s. 3–59.
- LUKAS, Jiří – ORNA, Jiří – DUDKOVÁ, Veronika: *Hrobový nález vzácného denáru Boleslava III. C 205 ve Starém Plzenci (okr. Plzeň-Město)*, Numismatický sborník 29/2, 2015 [vyd. 2016], s. 248–254.
- LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Přeražby českých denárů z poděbradského nálezu. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 39–90.
- LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Přeražby českých denárů z nálezu Gębice [Karlsdorf]. K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou II.*, Numismatické listy 65, 2010, s. 146–160;
- LUKAS, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Přeražby českých denárů z nálezu Gębice (Karlsdorf). K otázce vnitřní chronologie nejstarších variant mladšího bavorsko-švábského typu a denárů se širokou rukou II.*, Numismatické listy 65, 2010, s. 147–160.
- LUKAS, Jiří – ŠORM, Petr: *Denáry Boleslava II. z archeologického výzkumu v areálu radiostanice v Poděbradech (okr. Nymburk)*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 225–227.
- LUKAS, Jiří – VIDEMAN, Jan: *Nález českých denárů z konce 10. století v Kaníně (okr. Nymburk)*, Numismatický sborník 24, 2009 [vyd. 2010], s. 326–329.
- LUTOVSKÝ, Michal: *Bratrovrah a tvůrce státu, život a doba knížete Boleslava I.*, Praha 1998, 162 s.
- LUTOVSKÝ, Michal: *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2001, 432 s.
- LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců I. zrození státu (872–972) od Bořivoje I. po Boleslava I.*, Praha 2006
- LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců II. léta krize a obnovy (972–1012) od Boleslava II. po Jaromíra*, Praha 2007.
- LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavíkovci. Mýtus českého dějepisectví*, Praha 2005, 173 s.
- LUTOVSKÝ, Michal – VIDEMAN, Jan: *Nález denárů Karla Velikého z hradiště Hradec u Hudčic, okr. Příbram*, Archeologie ve středních Čechách 15, 2011, č. 1, s. 523–537.
- MACHÁČEK, Jiří – MĚCHURA, Radek: *Raně středověké olovo, Argenti fossiores et alii*, Wrocław 2013, s. 275–287.

- MACHÁČEK, Jiří – VIDEMAN, Jan: *Monetisation*, s. 177–199.
- MACHÁČEK, Jiří – WIHODA, Martin: *Dolní Podyjí mezi Velkou a přemyslovskou Moravou. Archeologicko-historická interpretace výsledků interdisciplinárního výzkumu z let 2007–2012*, *Archeologické rozhledy* 65, 2013, s. 878–894.
- MALESZKA, M.: *Zespół odważników ze stanowiska wczesnośredniowiecznego we Wrześnicy, gm. Sławno, woj. śląskie*, *Acta Archeologica Pomeranica* 1, 1998, s. 177 n.
- MARETHOVÁ, Barbara: *Příspěvek k poznání raně středověkých pohřebišť (zvyk vkládání mincí do hrobů)*, *Studia mediaevalia Pragensia* 8, 2008, s. 7–44.
- MARTINÁSKOVÁ, H.: *Poklady zlomkového stříbra v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, seminární práce, Katedra archeologie FF MU v Brně, 1996, s. 15–27.
- MARTÍNEK, J.: *Soupis nálezů mincí na Karlovarsku a Sokolovsku*, Numismatická ročenka 1984, ČNS-pobočka Cheb 1984.
- MAŘÍK Jan: *Libice nad Cidlinou – U nádraží, „Záchranný archeologický výzkum“ z roku 1896*, *Archeologie ve středních Čechách* 7, 2003, č. 2, s. 619–623.
- MAŘÍK, Jan: *Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku*, *Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 7, Praha 2009.
- MAŘÍK, Jan: *Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou*, *Archeologické rozhledy* 57, 2005, s. 331–350.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana: *Úloha kultu a církevních center ve formování Pražského hradu v raném středověku*, in: *Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách*, red. Ivo Štefan – Martin Wihoda, Praha 2018, s. 100–130.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – MAŘÍK, Jan – POLANSKÝ, Luboš: *Centraal Europa in de 9de en 10de eeuw, [Central Europe in the ninth and tenth centuries.]*, in: *De erfenis van Karel de Grote 814–2014*, ed. Callebaut, D.; van Cuyck, H., Gent : Provinciebestuur Oost-Vlaanderen 2014, s. 163–174.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – POLANSKÝ, Luboš: *The Church of St. Mary the Virgin at Prague Castle and First Christian Mission to Bohemia*, in: *Transversal World – Focus on the Early Middle Ages in Central Europe*.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana (ed): *Dědictví Karla Velikého. Raný středověk jako kolébka evropské kultury. Průvodce výstavou. [The Legacy of Charlemagne. Early Middle Ages: the Cradle of European culture. Exhibition guide.]*, Praha 2015, 74 s.

- MAŠEK, Michal – POLANSKÝ, Luboš: *Nález denáru s opisem CVRIM na Kouřimi (okr. Kolín)*, Numismatický sborník 20, 2005, s. 150–155.
- MAŠEK, N.: *Nález karolinské mince na slovanském hradišti v Šárce*, pražský hist sb. 1965, s. 125.
- MATĚJKA, J.: *Nález mincí v Chlístově*, Hradecký kraj 4, 1907, č. 3, s. 73–75.
- MATLA-KOZŁOWSKA, Marzena: *Pierwsi Przemyslidzi i ich państwo (od X do polowy XI wieku)*, Poznań 2008, 575 s.
- MATZKE, K.: *Die Analyse der europäischen Mittelalter-Münzen*. In: Ilisch, L. – Lorenz, S. – Stern, W.B. – Steuer, H. (eds.): *Dirham und Rappenpfennig. Mittelalterliche Münzprägung in Bergbauregionen*, Bonn 2003, s. 151–204.
- MENADIER, Julius: *Der Denarfund von Peisterwitz bei Ohlau in Schlesien. Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter*, Zeitschrift für Numismatik 15, 1887, s. 113–169.
- MENADIER, Julius: *Funde deutscher Münzen aus dem Mittelalter. Zeitschrift für Numismatik 15*, 1887, s. 119–164.
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka: *Numismatika a dějiny umění*, in: Československá numismatika – současný stav, úkoly a perspektivy, red. Jiří Sejbál, Brno 1986.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Befestigte Zentren den frühen Přemysliden-Periode in Mähren und Schlesien (Thesen)*, Archaeologia historica 31, 2006, s. 57.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, Praha 2006, 967 s.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *K problematice nekropolí druhé poloviny 10. až počátku 13. století na Moravě*. In: Michna, P. – Nekuda, R. – Unger, J. (eds.): *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno, 1997, s. 87–94.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů*, Památky archeologické 77, 1986, s. 18–80.
- METCALF, D. M.: *An Atlas of Anglo-Saxon and Norman Coin Finds 973–1086*, London 1998, s. 104.
- MICHNOVÁ, Věra – POLANSKÝ, Luboš – TOMKOVÁ, Kateřina – TYMONOVÁ, Markéta: *Komárovský poklad. Revize dochované části torza depotu*, Numismatické listy 65, 2010, s. 98–126;
- MILITKÝ, Jiří: *Nový pohled na zlatou byzantskou minci z Libice nad Cidlinou. Příspěvek k problematice nálezů byzantských mincí 9.–11. století v Českých zemích*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 125–136.

- MILITKÝ, Jiří – PROFANTOVÁ, Naďa – VIDEMAN, Jan: *Pozdně římské mince a denár Karla Velikého (768–814) z areálu hradiště Tismice (okr. Kolín)*, Jiří Militký, Naďa Profantová, Jan Videman, Numismatický sborník 27/2, (2013), s. 179–190.
- MILITKÝ, Jiří – SELMI-WALLISOVÁ, Michaela: *Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupi v Praze 2-Novém Městě*, Numismatický sborník 22, 2007, s. 190–208.
- MOLVÖGIN, Arkadi: *Die Funde Westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland*, Hamburg 1994, s. 32–35.
- Moneta mediaevalis. Studia numyzymatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, ed. R. Kiersnowski et al., Warszawa 2002, 571 s.
- MÜLLER-LUCKNER, Elisabeth: *Nabburg*, München 1981, [Historischer Atlas von Bayern, Teil Altbayern, 50], s. 3.
- Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. 2. Nálezy antických mincí*, sest. Eugen Pochitonov, Praha 1955.
- Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. 1. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového*, sest. P. Radoměský, Praha 1956.
- NAVRÁTIL, Petr: *Od mohučského Ordo po Liber visionum: pojetí panovnické moci za vlády Jindřich II. a Jindřicha III. v zrcadle vybraných dobových pramenů*, Praha 2013. (diplomová práce)
- NECHVÁTAL, Bořivoj: *Vyšehrad a svatý Vojtěch*, in: *Svatovojtěšská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes*, Praha 1997, 42–53.
- NEKVAPIL, Ladislav (red.): *Denárový poklad z Chýště. Katalog unikátního nálezu českých mincí z konce 10. století*, Pardubice 2016, 92 s.
- NEMEŠKALOVÁ, Zdenka: *Pražský hrad, loretánské náměstí, výzkum 1934–37, Dr. Borkovský*, uloženo v: Archiv výzkumu Pražského hradu ArÚ AVČR, č. j. 10030/00, Praha 2000, s. 1, č. 7.
- NEMEŠKALOVÁ, Zdenka – HRDLÍČKA, L. – DRAGON, Zdeněk – RICHTEROVÁ, J., *Byzantská mince*, s. 108–109.
- NEMEŠKALOVÁ, Zdenka – JUSTOVÁ, Jarmila: *Denár Břetislava I. z libického předhradí*, Numismatické listy 33, 1978, s. 17.
- NEUMAYER, H.: *Das Grab von Matzhause*, In: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds): *Europas Mitte um 1000*, Katalog, Stuttgart, 2000, s. 192–193.

- NEVIZÁNSKY, G. – HUNKA, Ján: Talianske mince zo staromaďarského jazeckého pohrebiska v Leviciach-Géni. Slov. Num. 18, 2007, s.245–251.
- NEVIZÁNSKY, Gabriel: *K významu a vypovedacej schopnosti mincí v staromaďarských hroboch*, Slovenská numizmatika 6, 1980, s. 121–130.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Kilka uwag na temat najstarszych znalezisk denarów czeskich i współczesnych znalezisk polskich*, Wiadomości Numizmatyczne 6, 1962, s. 133–162.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: *Krása české mince*, Praha 1955, s. 38–39.
- NOVÁK, Vlastimil: *Revize islámského zlomkového mincovního stříbra z nálezů v Kelči (okr. Valašské meziříčí)*, Numismatický sborník 23, 2008 [vyd. 2009], s. 45–108
- NOVÁK, Vlastimil: *The Kelč Hoard*, 2010, 115 s.
- NOVÁK, Vlastimil – VIDEMAN, Jan – KOUŘIL, Pavel – RICHTERA, Lukáš – ZMRZLÝ, M., *Depot mincí a zlomkového stříbra z konce 10. století nalezený v Kojetíně-Popůvkách*, Praha 2016, 208 s. Monumenta numismatica, 3.
- NOVOTNÝ, Boris: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, Slezský sborník 57, 1959, s. 72–73
- NOVOTNÝ, Boris: *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, Slezský sborník 57, 1959, s. 447–463.
- NOVOTNÝ, Boris: *Výzkum slovanského hradiska v Opavě-Kylešovicích*, Časopis Slezského muzea, série B, XI, 1962, 2, s. 72–73.
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912.
- NOVÝ, Rostislav: *Mincovní epigrafika a denáry Slavníkovců*, Numismatické listy 39, 1984, s. 132–139.
- NOVÝ, Rostislav: *ZOBEZLAV Lib.U DUX*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 246–248.
- Od Kalisii do Kalisza. Skarby doliny Prosny. Katalog wystawy*, Warszawa 2010, 99s.
- PALKOSKOVÁ, Olga: *Projevy slovanské vzdělanosti v textech českých a polských denárů z přelomu 10. a 11. století*, Numismatické listy 56, 2004, s. 142–154.
- PALKOSKOVÁ-BÖHMOVÁ, Olga: *Jazyk českých denárů*, Kolín 2015.
- PALKOSKOVÁ-BÖHMOVÁ, Olga: *Lingvistický rozbor textu*, Numismatické listy 54, 1999, s. 120–121.
- PASZKIEWICZ, Borys: *Święty Wojciech i monety*, in: Środkowoeuropejskie dziedzictwo Św. Wojciecha, red. A. Barciak, Katowice 1998, s. 293–305.
- PAUKERT, Josef: *Další varianta českého obolu C 170*, Numismatické listy 57, 2002, s. 83–

- PAUKERT, Josef: *Epigrafická poznámka k olovenému předmětu z Kazaně*, Numismatické listy 54, 1999, s. 118–119.
- PAUKERT, Josef: *Ještě k denárům s písmeny RE pod kaplicí*, Numismatické listy 58, 2003, s. 97–98;
- PAUKERT, Josef: *Naše současné znalosti o počátcích českého mincovnictví*, Numismatické listy 60, 2005, s. 65–78.
- PAUKERT, Josef: *Několik poznámek k bavorskému mincovnictví 10. století*, Numismatické listy 59, 2004, s. 33–36.
- PAUKERT, Josef: *Nová varianta denáru biskupa Vojtěcha Slavníkovce*, Numismatické listy 34, Praha 1979, s. 47–48.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Co vypovídá kazaňský nález k počátkům českého mincovnictví*, Numismatické listy 56, 2001, s. 65–74.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Co vypovídají mince o Slavníkovcích*, in: Slavníkovci v českých dějinách, Antiqua Cuthna 2, 2007, s. 107–121.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Čtyřkuličkový typ denáru s RE pod kaplicí neexistuje!*, Numismatické listy 60, 2005, s. 33–35.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *České mincovnictví v 10. století*, in: České země v raném středověku, Praha 2006, s. 161–174
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Jaké mince*, s. 209–219.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Mince mělnické kněžny Emmy*, in: EMMA REGINA – CIVITAS MELNIC, s. 67–80.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Mince biskupa Vojtěcha*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998, s. 55–77.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Mince doposud spojované s biskupem Vojtěchem*, in: Po stopách svatého Vojtěcha, Antiqua Cuthna 3, 2007, Praha 2014, s. 113–130.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Mincovnictví Slavníkovce Soběslava. Geneze jednoho numismatického omylu*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 57–82.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Myzl – Mizleta?*, Numismatické listy 53, 1998, s. 65–67.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Problematika denárů Boleslava I. s písmeny RΞ pod kaplicí*, Numismatické listy 57, 2002, s. 129–135
- PETRÁŇ, Zdeněk: *První české mince*, Praha 1998, 239 s.

- PETRÁŇ, Zdeněk: *Příspěvek k diskuzi okolo počátků českého mincovnictví. K jedné nenapsané studii Pavla Radoměrského*, in: Na prahu poznání českých dějin. Sborník prací k poctě Jiřího Slámy, *Studia mediaevalia Pragensia* 7, 2006, s. 89–101.
- PETRÁŇ, Zdeněk: *Soběslavův titul libického knížete - další slavníkovský mýtus*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 73–81.
- PÍČ, Josef Ladislav: *Archeologický výzkum ve středních Čechách. X. Hroby s kostrami z počátku doby křesťanské. 4. Pohřebiště Řepovské*, Památky archaeologické a místopisné 15, 1892, s. 710–712.
- PLESZCZYŃSKI, Andrzej: *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků*, Praha 2002, s. 40–61.
- Po stopách svatého Vojtěcha, ed. Jiří K. KROUPA – Luboš POLANSKÝ – Jiří SLÁMA – Vojtěch VANĚK, *Antiqua Cuthna* 3, 2007 [2014], 254 s.
- POLANSKÝ, Luboš: *Archeologické nálezy mincí, denárů a jejich přínos k poznání českých dějin [rigorózní práce]*, Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Praha 2009, 146 s.
- POLANSKÝ, Luboš: *České denáry na severu*, *Detektor revue* 2015, č. 1, s. 9.
- POLANSKÝ, Luboš: *Denár Boleslava II. ethelredského typu z čistěveského nálezu uložený ve VM v Olomouci*, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy* 286, 2003, s. 64–65.
- POLANSKÝ, Luboš: *Denáry BOLEZLAVS DVX / MOGILN CIVITAS z Národního muzea v Praze*, in: *Nummi et humanitas. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 80 rocznicę urodzin*, red. Mateusz Bogucki, Witold Garbaczewski, Grzegorz Śnieżko, Warszawa 2017, s. 235–254.
- POLANSKÝ, Luboš: *Hradec Králové 1970. Nález denárů velkého strážku*, v přípravě.
- POLANSKÝ, Luboš: *Ikonografie denárů tzv. šípového typu*, in: *Realita, představa a symbol v numismatické ikonografii*, red. Dagmar Grossmannová – Jan T. Štefan, Ostrava 2004, s. 85–95.
- POLANSKÝ, Luboš: *Interpretace opisů na denárech spojovaných s biskupem Vojtěchem*, in: *Po stopách svatého Vojtěcha*, *Antiqua Cuthna* 3, 2007 [2013], ed. Jiří K. Kroupa – Luboš Polanský – Jiří Sláma – Vojtěch Vaněk, s. 91–111.
- POLANSKÝ, Luboš: *Jména mincmistrů na českých denárech přelomu 10. a 11. století*, in: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*, ed. Eva Doležalová – Petr Meduna, Praha 2011, s. 236–246.

- POLANSKÝ, Luboš: *Kníže a otrok. K ikonografii denáru knížete Vladislava I.*, in: Na prahu poznání českých dějin. Sborník prací k počtě Jiřího Slámy, Studia mediaevalia Pragensia 7, 2006, s. 103–111.
- POLANSKÝ, Luboš: *Manželky českých knížat Boleslava I. a Boleslava II. Příspěvek ke sňatkové politice přemyslovské dynastie v 10. století [diplomová práce]*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze – Ústav českých dějin, Praha 1997, 136 s., 5 příl.;
- POLANSKÝ, Luboš: *Marginal legends and images on Bohemian deniers of the 10th century*, in: XV International Numismatic Congress Taormina 2015. Proceedings. Volume II., ed. by Maria Caccamo Caltabiano, Roma – Messina 2017, s. 1168–1171.
- POLANSKÝ, Luboš: *Mince, mincovny a kníže Oldřich*, in: Peruc v mýtech a dějinách. Sborník příspěvků k miléniu setkání knížete Oldřicha s Boženou, Peruc 2004, s. 126–149.
- POLANSKÝ, Luboš: *Nález denáru bavorského vévody Jindřicha II. v Praze na Hradčanech*, Numismatické listy 56, 2001, č. 5/6, s. 139–141.
- POLANSKÝ, Luboš: *Nález denáru Jindřicha I. Bavorského z raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou (okr. Nymburk)*, Numismatický sborník 20, 2005, s. 146–147.
- POLANSKÝ, Luboš: *Nález z Pražského hradu a varianty denáru Bedřicha I. a Alžběty (1172–1173, 1178–1182, 1182–1189)*, Numismatické listy 56, 2001, č. 1, s. 1–7.
- POLANSKÝ, Luboš: *Nálezy mincí 10. století v Českých zemích – katalog [CD-ROM]*, Národní muzeum – Grantová agentura České republiky, projekt č. 404/05/2134, Praha 2008.
- POLANSKÝ, Luboš: *Nálezy mincí na Pražském hradě a počátky vlády Soběslava I. (1125–1140)*, in: Dějiny ve věku nejistot. Sborník u příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, usp. Jan Klápště – Eva Plešková – Josef Žemlička, Praha 2003, s. 220–230.
- POLANSKÝ, Luboš: *Oldřich nebo Jaromír? Příspěvek k lokalizaci jedné sporné mince z počátku 11. století*, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, vyd. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 133–144.
- POLANSKÝ, Luboš: *Podlázky*, in: Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách, ed. Michal Lutovský – Jiří Militký – Lubor Smejtek, Praha 2013, s. 261–262.
- POLANSKÝ, Luboš: *Pře o původ české kněžny Emmy*, in: EMMA REGINA – CIVITAS MELNIC. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+2.11.1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (* 23. 11.

- 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, usp. Jan Kilián – Luboš Polanský, Mělník – Praha 2008, s. 11–44.
- POLANSKÝ, Luboš: *Rodokmen Přemyslovců*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, příloha.
- POLANSKÝ, Luboš: *Soběslav nebo Boleslav? K spornému přiřazení denárů typu Cach 160 a 161*, in: Slavníkovci v českých dějinách, Antiqua Cuthna 2, 2006, Praha 2007, s. 93–106.
- POLANSKÝ, Luboš: *Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II.*, in: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), usp. Luboš Polanský – Jiří Sláma – Dušan Třeštík, Praha 2000, s. 27–48;
- POLANSKÝ, Luboš: *Streit um die Herkunft der böhmischen Fürstin Emma*, in: Boleslav II. Der tschechischen Staat um das Jahr 1000, Internationale Symposium, Praha 9.–10. Februar 1999, Colloquia mediaevalia Pragensia 2., usp. Petr Sommer, Filosofia, Praha 2001, s. 43–78.
- POLANSKÝ, Luboš: *The 10th Century Bohemian Deniers in the Light of Revised Finds*, in: Money Circulation in Antiquity the Middle Ages and Modern Times. Time, Range, Intensity. International Symposium of the 50th Anniversary of *Wiadomości Numizmatyczne*, Warsaw, 13–14 October 2006, Warsaw – Cracow 2007, s. 127–152.
- POLANSKÝ, Luboš: *Unikátní obol mrtvých. Nález denáru Boleslava II. na pohřebišti v západouherském Ikerváru*, Numismatické listy 70, 2015, s. 12–21, tab. I.
- POLANSKÝ, Luboš: *Úvahy nad původem a vztahem české kněžny Biagoty k Přemyslovcům*, in: Genealogia ac heraldica Bohemica, usp. Marek Starý, Praha 2002, s. 41–53.
- POLANSKÝ, Luboš – KRÁSNÝ, Filip – KOUT, Adam: *Kolínský denár Karla I. Velikého nalezený u Kostelního Hlavna*, Numismatické listy 70, 2015, s. 105–107, tab. VI.
- POLANSKÝ, Luboš – PETRÁŇ, Zdeněk: *Denáry prvních Přemyslovců*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, s. 192–195.
- POLANSKÝ, Luboš – SLÁMA, Jiří: *Denárové ražby z hradiště Staré zámky v Brně-Lišni a nedalekých Velatic*, Numismatické listy 63, 2008, s. 103–116.
- POLANSKÝ, Luboš – TOMKOVÁ, Kateřina: *Hromadný nález denárů a šperků z Čistěvsí. Revize popisu a dochované části depotu*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 83–124.
- POLANSKÝ, Luboš – VACINOVÁ, Lenka: *The Roman and Byzantine Coins in the Hoard Find from Kelč (Czech republic)*, in: Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10 th Century, ed. Marcin Wołoszyn, Kraków 2009, s. 599–603.

- POLANSKÝ, Luboš (spoluautor), *Dědictví Karla Velikého / The legacy of Charlemagne. Raný středověk jako kolébka evropské kultury / Early Middle Ages: the Cradle of European Culture. Průvodce výstavou / Exhibition Guide*, Památkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava a Archeologický ústav AVČR, Praha, v.v.i., Praha 2015, 74 s.
- PÖLLATH, Ralph: *Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern*. München, 2002.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *K organizaci mincovního regálu v Českých zemích*, Moravské numismatické zprávy 13, 1973, s. 46–47.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Mincovní regál v Čechách*, Moravské numismatické zprávy 7, 1960, s. 38–39.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Mincovní právo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1526*, Numismatické listy 32, 1977, s. 97–109.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Mincovní regál v Čechách*, Moravské numismatické zprávy 7, 1960, s. 38–39.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Platební prostředky ve Velkomoravské říši*, in: Sborník I. numismatického symposia 1964, ed. J. Sejbal, Numismatica Moravica II, Brno 1966, s. 40–48.
- POŠVÁŘ, Jaroslav: *Vývoj mincovního práva v Čechách do tolarových mincovních řádů (1520–1528)*, Právněhistorické studie 21, 1983, s. 22.
- POTIN, V.M.: *Topografija nachodok zapadnoevropejskich monet X–XIII vv. na territorii drevnej Rusi*, in: Trudy gosudarstvennogo Ermitaža IX. Numizmatika 3. 1967, s. 106–194.
- POULÍK, Josef: *Ochrana pravěkých památek a nové výzkumy na Moravě a ve Slezsku*, Z dávných věků I, 1947/1948, Brno 1948, s. 172.
- POULÍK, Josef: *Mikulčice, sídlo a pevnost knížet velkomoravských*, Praha 1975, 207 s.
- POULSEN, Robert Hemming: *Slavnikovec ve vikingském pokladu*, Detektor revue 2015, č. 1, s. 4–8.
- PREIDEL, Helmut: *Der Silberschatz von Saaz*, Mannus 31, 1940, č. 4, s. 538–589.
- PRGOMET, Lidia: *Böhmiska mynt i fynd från Vikingatiden*, C-uppsats i Arkeologi, Stockholm 1992, s. 11.
- PROFANTOVÁ, Naďa: *Byzantine coins from the 9th–10th century from the Czech Republic*, in: Byzantine Coins in Central Europe between 5th and 10th Century, ed. M. Wołoszyn, Moravia Magna. Seria Polona III, Kraków 2009, s. 581–598.

- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Karolínské importy a jejich napodobování v Čechách, případně na Moravě (konec 8.–10. stol.)*, in: *Karolínská doba a Slovensko*, ed. V. Turčan, Sborník SNM – supplementum, Bratislava 2011, s. 71–104.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Kněžna Ludmila. Vládkyně a světice, zakladatelka dynastie*, Praha 1996.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Problém importů a rekonstrukce cest v 8. a 9. století*, *Archeologica historica* 23, 1998, s. 79–88.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Přínos archeologie k poznání českých dějin devátého století*, in: *Studia mediaevalia pragensia* 2, 1991.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *The horse harness, spurs and stirrups in Bohemia in 8th and 9th century*, in: *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10 th centuries in the Carpathian Basin*, ed. Călin Cosma, Cluj-Napoca 2015, s. 281–297.
- PROFANTOVÁ, Nad'a: *Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka (Prag 6)*, *Památky archeologické* 90, 1999, s. 65–106.
- PROFANTOVÁ, Nad'a – STOLZ, Dan – VIDEMAN, Jan: *Kovové mince a ozdoby z hradiště Dřevíč, okr. Rakovník*, *Archeologie západních Čech* 4, 2012, s. 29–36.
- PROCHÁZKA, Rudolf: *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku*, Brno 2009.
- PROCHÁZKA, Rudolf – WIHODA, M.: *Polský průnik na hrad Přerov v kontextu dějin 10. století*, in: *Swiat slowian wczesnego sredniowiecza szczecin*, Wroclaw 2006, s. 632–645.
- PROCHÁZKA, Rudolf – KUČEROVSKÁ, Taťána – CHUMCHAL, Milan – KOHOUTEK, Jiří: *Raně středověké mince z hradu Přerov*, *Folia numismatica* 20, 2005, s. 3–16.
- PROKEŠ, Lubomír: *Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu /ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami/*, in: *Archaeologia medievalis Moravica et Silesiana. Supplementum* 1, Brno 2007, s. 1–50.
- Přemyslovci. Budování českého státu*, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, 779 s.
- Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 2000, 377 s.
- PUTÍK, Alexandr: *Notes on the name GBLYM in Hhasdai's letter to the Khaquan of Khazaria*, in: *Ibrahim ibn Ya'qub at Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800–1300 A. D.*, Praha 1969, s. 169–175.

- RADOMĚRSKÝ, Daniel: *Der Silberschatz von Saaz. Der deutsche Anteil der Prägungen*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1 – 1993, Z pomocných věd historických XI – Numismatica, Praha 1995, s. 19–34.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Archeologie a numismatika a otázka jejich vzájemného vztahu*, in: XXVI. dvoudenní cyklus přednášek z oboru historické archeologie, věnovaný 150. výročí založení ČNM, Praha 1977, s. 3–5.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového (10. – 12. století)*, in: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.1*, red. Emanuela Nohejlová-Prátová, Praha 1956, s. 7–73.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Emma regina. Studie o původu kněžny Emmy a o její úloze v ražbě českých mincí 10. století*, Časopis Národního muzea 122, 1953, s. 157–212.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *K počátkům moravského mincovnictví feudálního období*, in: Sborník I. numismatického symposia, Brno 1964, s. 58–68.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Mincovnictví Přemyslovců a Slavníkovců. (Příspěvek k objasnění původu materiálové základny a mincovní techniky jejich stříbrné ražby 10. věku)*, Studie z dějin hornictví 4, 1973, s. 79–101. s. 102–106, tab. na příl.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Neznámý denár Boleslava II. se jménem anglické mincovny Lincoln*, Členské informace 1, 1998, s. 10–12.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě, Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní*, in: Sborník Národního muzea A–9, Praha 1955, s. 1–81.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Olomouc – nejstarší přemyslovská mincovna na Moravě*, Moravské numismatické zprávy 1957, č. 3, s. 5–13.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Olověná „sceatta“ z pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví*, NumL 6, 1951, 29–44.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Počátky mincovnictví na Moravě*, Numismatické listy 4, 1949, s. 61–79
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Poklad komárovský – Der Silberschatzfund von Komárov*, Časopis Slezského muzea – série B 5, č. 2, 1956, s. 1–10.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Románská Praha ve světle nálezů mincí. Nálezy přemyslovských denárů v Praze*, Časopis Národního muzea 124, Praha 1955, s. 12–28
- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Studie o počátcích českého mincovnictví (I). Nález českých denárů z 10. století v Poděbradech*, Numismatický sborník 9, 1965–66, s. 11–94, tab. I–XVII.

- RADOMĚRSKÝ, Pavel – PETRÁŇ, Zdeněk: *Nový neznámý typ denáru biskupa sv. Vojtěcha*, Numismatické listy 52, 1997, s. 136–138.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel – RICHTER, Miroslav: *Korpus české středověké keramiky datované mincemi*, Sborník Národního muzea A 28, 1974 [vyd. 1976], s. 57–171.
- RADOMĚRSKÝ, Pavel – RYNEŠ, Václav: *Společná úcta sv. Václava a Vojtěcha zvláště na českých mincích a její historický význam*, Numismatické listy 13, 1958, č. 2.
- REAU, Lous: *Iconographie de l'art chrétien I.–III.*, Paris 1988, 2. vyd.
- REINDEL, Kurt: *Heinrich II.*, in: *Neue Deutsche Biographie* 8, 1969, s. 341.
- Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*, ed. J. KOWALSKI, Monumenta Poloniae historica, Nova series I., Kraków 1946, s. 48.
- RICHTERA, Lukáš – ZMRZLÝ, Martin: *Dobové falzum míšeňského groše a jeho analýza*, Folia numismatica 27/1, 2013b, s. 127–138.
- RICHTERA, Lukáš – ZMRZLÝ, Martin: *Identifikace způsobů pokovení mincovních falz a možnosti jejich citlivého ošetření*, In: *Ochrana mincí a medailí v muzejních sbírkách*, Brno, 2013A, s. 7–58.
- RICHTERA, Lukáš – VIDEMAN, Jan – ZMRZLÝ, Martin: *Materiálové analýzy mincí z 10. století z polohy Kostice – Zadní hrúd*, Archeologické rozhledy 65, 2013, s. 872–877.
- RICHTERA, Václav, *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*, in: *Historiae Artium* 2, 1958.
- RUTTKAY, Alexandr: *O nálezech mincí českého knížete Boleslava II. východně od řeky Moravy*, in: *Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, usp. Luboš Polanský – Jiří Sláma – Dušan Třeštík, Praha 2000, s. 239–246.
- RYNEŠ, Václav: *Emauzy, Vyšehrad a sv. Prokop*, in: *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*, Praha 1975, s. 39–40.
- RYNEŠ, Václav: *Svatý Vojtěch a česká mince*, Ročenka Ústřední záložny lidové v Praze II, 1942.
- RYNEŠ, Václav – HÁSKOVÁ, Jarmila: *K počátkům svatováclavského motivu na českých denárech*, Numismatické listy 22, 1967, s. 145–152.
- SALLET, von Alfred: *Zeitschrift für Numismatik*, Berlin 1890.
- SEGER, H.: *Der Silberhort von Karlsdorf, Kreis Strehlen*, Altschlesische Blätter 1940, s. 165–167.
- SEGER, H.: *Schlesischen Silberfunde der spät-slavisches Zeit*, Altschlesien, t. 2, 1929, 129–161.

- SEJBAL, Jiří: *Die Betailigung Mährens am Fernhandel mit dem Norden im Frühmittelalter nach numismatischen Quellen*, Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1.–4. June 1989, Stockholm 1990, s. 289–299.
- SEJBAL, Jiří: *K počátkům peněžní smeny ve Velkomoravské říši*, in: Časopis Moravského musea 45/1960.
- SEJBAL, Jiří: *Nález zlaté byzantské mince z hradiska sv. Klimenta u Osvětiman*, Časopis Moravského muzea, vědy společenské 44, 1959, s. 63–64, 70.
- SEJBAL, Jiří: *Nálezy denárů z pohřebiště na sadské výšině velkomoravského Starého Města*, in: Denárová měna na Moravě, ed. J. Sejbal, Brno 1986, s. 98–181.
- SEJBAL, Jiří: *Několik poznámek k diskusi o počátcích českého mincovnictví*, Numismatické listy 34, 1979, s. 116–118.
- SEJBAL, Jiří: *Podíl Moravy na dálkovém obchodě se severem v raném středověku v numismatických pramenech*, Zprávy 72–73, 1989, s. 278–280.
- SEJBAL, Jiří (rec.): *Suchodolski, S.: Początki*, Moravské numismatické zprávy 14, 1977, s. 118–123.
- SEJBAL, Jiří: *Základy středověkého mincovnictví v období Velké Moravy*, Slovenská numizmatika 10, 1989, s. 65–73.
- SEJBAL, Jiří: *Základy peněžního vývoje*, Brno, 1997, 420 s.
- SEJBAL, Jiří: *Zum Fund einer byzantinischen Goldmünze aus der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts auf dem Grossmährischen St. Klemens-Burgwall*, Moravské numismatické zprávy 6, 1959, s. 17–19.
- SCHIETZEL, Kurt: *Spurensuche Haithabu*, Neumünster – Hamburg, 647 s.
- SCHLESINGER, Walter: *Der Markt als Frühform der deutschen Stadt*, in: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter I, Göttingen 1975, s. 262–293.
- SCHNEIDER, L.: *Silberfund von Cisteves*, Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, 1898, s. 272–274.
- SCHRÁNIL, Josef: *České denáry X.–XI. věku v nordických nálezech*, Numismatický časopis československý 5, 1929, s. 47–51.
- SCHRÁNIL, Josef: *Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku – Les courants de la culture dans les pays tchèques du Xème et du XIème siècle*, Obzor prehistorický 4, 1925, s. 160–194.
- SCHRÁNIL, Josef: *Země české za doby knížecí*, Praha 1932.
- SIGL, Jiří: *Drobné záchranné výzkumy a průzkumy na území Hradce Králové v letech 1970–1976*, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 5, 1978, s. 55–65, zvl. s. 58.

- SKALSKÝ, Gustav: *Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí*, Numismatický sborník 1, 1953, s. 13–43.
- SKALSKÝ, Gustav: *Denár knížete Václava Svatého a počátky českého mincovnictví*, Praha 1929, 81 s., 3 tab.
- SKALSKÝ, Gustav: *Denáry pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovce*, Numismatický časopis československý 5, 1929, s. 26–46.
- SKALSKÝ, Gustav: *Denáry se jménem Biagoty a Emmy*, in: *Českou minulostí. Sborník prací žáků V. Novotnému k 60. narozeninám*, Praha 1929, s. 65–76.
- SKALSKÝ, Gustav: *Doslovem*, Numismatický časopis československý 11–12/1935–1936, s. 85–89.
- SKALSKÝ, Gustav: *Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem 1932, 85 s.
- SKALSKÝ, Gustav: *Nejstarší české mince. Poznámky ke spisu Viktora Katze O chronologii denárů Boleslava I. a Boleslava II.*, Numismatický časopis československý 11–12/1935–1936, s. 31–57.
- SKALSKÝ, Gustav: *O denárech vyšehradských. Příspěvek k otázce vyšehradské a ke chronologii některých typů mincí Boleslava II.*, Numismatický časopis československý 3, 1927.
- SKALSKÝ, Gustav: *Poznámky k nálezu mančického*, Numismatický časopis československý 6, 1930, s. 119–121.
- SKALSKÝ, Gustav: *Význam slavníkovského mincovnictví*, Numismatický sborník 2, 1955, s. 5–27.
- SKALSKÝ, Gustav – SCHRÁNIL, Josef: *Nález českých denárů a sekaného stříbra z prvních let 11. století*, Numismatický časopis československý 6, 1930, s. 29–50.
- Skarby średniowieczne Wielkopolski*, Lednica 2010, 74 s.
- SKLENÁŘ, Karel: *K okolnostem nálezu zlomkového stříbra v Komárově*, Časopis Slezského muzea 35, 1986, s. 61–62.
- SKRE, Dagfinn (ed.): *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age. Kaupang Excavation Project Publication Series 2*, Norske Oldfunn XXIII, Oslo 2008, 502 s.
- SKUTIL, Josef: *Význam*, s. 13–15, 34–38
- SKUTIL, Josef – MALÁ, Alena: *Soupis středo- a novověkých nálezů mincí na Moravě*, Numismatický sborník 5, 1958, s. 313–335.

- SLÁMA, Jiří: *Český kníže Boleslav II.*, in: Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 2000, s. 9–26.
- SLÁMA, Jiří: *Der heilige Prokop. Sein Leben in Legende und Wirklichkeit*, in: Der Heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa. Internationale Symposium Benešov – Sázava 24. – 26. September 2003, hrsg. von Petr Sommer, Colloquia mediaevalia Pragensia 4, Praha 2005, s. 103–106.
- SLÁMA, Jiří: *Die Přemysliden und die Slavníkiden*, in: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 1. Handbuch zur Ausstellung. Hrsg. von Alfried Wiczorek – Hans-Martin Hinz, Stuttgart 2000, s. 441–443.
- SLÁMA, Jiří: *Ekonomické proměny v přemyslovském státě za panování nástupců Boleslava II.*, in: Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 200, s. 261–266
- SLÁMA, Jiří: *Hospodářství, obchod a počátky mincovnictví*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, s. 122–136.
- SLÁMA, Jiří: *K česko-polským stykům v 10. a 11. století. Příspěvek k polskému milleniu*, Vznik a počátky Slovanů IV, 1963, s. 221–269.
- SLÁMA, Jiří: *K některým ekonomickým a politickým projevům raně středověkého přemyslovského státu*, Archeologické rozhledy 37, 1985, s. 334–342.
- SLÁMA, Jiří: *Mittelböhmen im frühen Mittelalter I. (Katalog der Grabfunde)*, Praehistorica V, Praha 1977.
- SLÁMA, Jiří: *Na okraj zajímavého numismatického nálezu v Kazani*, Numismatické listy 54, 1999, s. 97–100.
- SLÁMA, Jiří: *Nález denárů bavorského vévody Arnulfa na Žatecku?*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1 – 1993 – Z pomocných věd historických 11 – Numismatica, Praha 1995, s. 107.
- SLÁMA, Jiří: *Nejstarší kontakty Čech s křesťanským světem*, in: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu, ed. Eva Doležalová – Petr Meduna, Praha 2011, s. 13–20.
- SLÁMA, Jiří: *Nové nálezy mincí v české archeologické literatuře*, Numismatické listy 48, 1993, s. 1–3.
- SLÁMA, Jiří: *Nové studie o tzv. obolu mrtvých*, Numismatické listy 65, 2010, s. 141–142

- SLÁMA, Jiří: *Počátky přemyslovského státu*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 30–52.
- SLÁMA, Jiří: *Přemyslovci a Morava*, Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 51–68.
- SLÁMA, Jiří: *PhDr. Jiří Turek a bádání o českém raném středověku*, in: Sborník Národního musea v Praze. Řada A – Historie 66, 2012.
- SLÁMA, Jiří: *Slavíkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 182–224.
- SLÁMA, Jiří: *Slavíkovci v pohledu současného bádání*, in: *Slavíkovci v českých dějinách*, Antiqua Cuthna 2, Praha 2007, s. 9–12.
- SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu*, Praehistorica XI, Praha 1986.
- SLÁMA, Jiří: *Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu*, Praehistorica, Praha 1988.
- SLÁMA, Jiří: *Starý Plzenec*, s. 140.
- SLÁMA, Jiří: *Svatý Prokop - život v legendě a ve skutečnosti*, in: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 99–103.
- SLÁMA, Jiří: *Výkladový heslář vybraných historických osob, míst a reálií*, in: *Slavíkovci ve středověkém písemnictví*, ed. Rostislav Nový – Jiří Sláma – Jana Zachová, Praha 1987, s. 383–456.
- SLÁMA, Jiří – POLANSKÝ, Luboš: *Keramické nádoby použité jako schránky nejstarších českých mincovních pokladů*, Praha 2008.
- ŚLASKI, J. – TABACZYŃSKI, S.: *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1959.
- SMART, Veronica J., *Moneyers of the Late Anglo-Saxon Coinage 973–1016*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis II (Kungliga vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, antikvariska serien 19)*, Stockholm 1968, s. 191–276.
- SMEJTEK, Lubor – LUTOVSKÝ, Michal – MILITKÝ, Jiří: *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*, Praha 2013, 455 s.
- SMOLÍK, Josef: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, Praha 1899, 122 s.
- SMOLÍK, Josef: *Drobné zprávy. III. Mince*, Památky archaeologické a místopisné 15, 1890, s. 183.

- SMOLÍK, Josef: *Nález českých denárů a jejich rozbor*, Památky archaeologické a místopisné 12, 1884.
- SMOLÍK, Josef: *Nález denárů v Ostroměři*, Památky archeologické 20, 1902–1903, s. 517, č. 14f.
- SMOLÍK, Josef: *Nález denárů v Chrástanech u Českého Brodu*, Praha 1897
- SMOLÍK, Josef: *Popsání a vyobrazení českých mincí*, Památky archeologické a místopisné 11, 1879, s. 199–200.
- SOBIESIAK, Joanna Aleksandra: *Bolesław II. Przemyślida*, Kraków 2006, 336 s.
- SOMMER, Petr: *Das Kloster Břevnov*, in: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie. Bd. 1. Handbuch zur Ausstellung, hrsg. von Alfried Wieczorek – Hans–Martin Hinz, Stuttgart 2000, s. 418–419.
- SOMMER, Petr: *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 100–107.
- SOMMER, Petr: *Začátky křesťanství v Čechách, kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha 2001.
- STAŇA, Čeněk: *Archäologische Erforschung mährischer Höhenburgwälle*, in: Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung, Brno 1966, s. 265–275.
- STAŇA, Čeněk: *Dva unikátní raně středověké nálezy z Přerova na Moravě (Kožený svršek boty a olovené mincovní závaží)*, Archeologické rozhledy 51, 1999, s. 760–773.
- STAŇA, Čeněk: *Mince jako historický pramen v archeologických nálezech 8.–12. století*, in: Denárová měna na Moravě, ed. J. Sejbál, Brno 1986, s. 86–90.
- STAŇA, Čeněk: *Pronikání Boleslava II. na Brněnsko ve světle archeologických objevů*. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (+7. února 999), Praha, 2000, s. 197–208.
- STAŇA, Čeněk: *Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. Stavební vývoj*, Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 8, 1972, s. 109–171.
- STEHLÍKOVÁ, Dana ed.: *Svatý Václav ochránce České země*, Praha 2008, 166 s.
- STEINHÜBEL, Ján: *Kapitoly z nejstarších českých dějin 531–1004*, Kraków 2012, 204 s.
- STENBERGER, Marten: *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit II. Fundbeschreibung und Tafeln*, Lund 1947; *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden. 1. Gotland. 4.Fardhem – Fröjel*, ed. Brita Malmer, Stockholm 1982, s. 76–100.

- STEUER, H.: *Schatzfunde mit Münzen und/oder Hacksilber aus dem Ostseeraum*, in: Ilisch, L. – Lorenz, S. – Stern, W.B. – Steuer, H. (eds.): *Dirham und Rappenpfennig. Mittelalterliche Münzprägung in Bergbauregionen*, Bonn 2003, 127–150.
- STROH, A.: *Die Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz*, Kallmünz, 1954.
- STUMPF, G.: *Funde aus Burgwällen*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 4, 1928, s. 121–122.
- SUHLE, A.: *Münzfund von Karlsdorf (Gębice, pow. Strzelin bei Wrocław)*, Moravské numismatické zprávy 13, 1973, s. 16–35.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Die erste Welle der westeuropäischen Münzen im Ostseeraum*, in: *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI*, Sigtuna Papers, Stockholm 1990, s. 317–326.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Die Hauptprobleme der karolingischen Münzprägung*, in: *Litterae Numismaticae Vindobonenses* 3, 1987, 289–309, Tf. 43.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Die Münzen des heiligen Adalbert, des Schutzpatrons von Polen, Böhmen und Ungarn/Szent Adalbert, Lengyel-, Cseh- és Magyarország védőszentjének pénzei*, Numizmatikai közlöny 100–101, 2001–2002 [2003], s. 79–93.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Dziesiątowieczny skarb z Gębic – odnaleziony*, Wiadomości numizmatyczne 18, 1974, s. 211–218.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Change of transcontinental contacts as indicated by coins in the Baltic zone around 1000*, in: *Europe around the year 1000*, Warszawa 2001, s. 85–100.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Ikonografia monet Sobiesława Ślawnikowica*, Wiadomości numizmatyczne 50, 2006, s. 127–146.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Imitation of the coinage of Aethelraed II in Central Europe*, Hikuin 11, 1985, s. 157–168.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Kult św. Wacława i św. Wojciecha przez pryzmat polskich monet z wczesnego średniowiecza*, in: *Kościół – kultura – społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, Warszawa 2000, s. 87–102.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *La symbolique des oiseaux sur les monnaies tchèques et polonaises de la fin du Xe et du début du XIe siècle*, in: *XIII Congreso Internacional de Numismática*. Madrid 2003. Actas – Proceedings – Actes I., ed. Carmen Alfaro – Carmen Marcos y Paloma Otero, Madrid 2005, s.1251–1258.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Mennictwo kobiet w X/XI wieku*, in: EMMA REGINA – CIVITAS MELNIC. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí

- kněžny Emmy Reginy (+2.11.1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměského (* 23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, usp. Jan Kilián – Luboš Polanský, Mělník – Praha 2008, s. 131–145
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Mince svatého Vojtěcha*, Folia numismatica 32/1, [2019], s. 3–17.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Moneta polska i obca w średniowieczu*, Warszawa 2017, 641 s.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Moneta polska w X/XI wieku (Mieszko i Bolesław Chrobry)*, Wiadomości Numizmatyczne 11, 1967, č. 2–3, s. 67–193.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Monety Świętego Wojciecha*, in: Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej, Wrocław – Praha 2002, s. 447–452
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Náleží mincí z 10. století ve Slezsku*, Folia numismatika 4–5, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales, 74–5, 1989/90, s. 17–21.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: Numizmatyka średniowieczna, Warszawa 2012, 487 s.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Nowy obraz mennictwa bawarskiego w X i XI wieku*, Wiadomości numizmatyczne 21, 1977, s. 168–174.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *O sposobach interpretowania źródeł numizmatycznych – poglądy na powstanie mennictwa w Polsce, w Czechach i na Węgrzech*, in: Acta Universitatis Wratislaviensis 2675, Historia 170, Wrocław 2004, s. 123–134.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Orzeł czy paw? Jeszcze o denarze Bolesława Chrobrego z napisem PRINCES POLONIE*, in: Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowowschodniej ofiarowane Profesorowi Janowi Tyszkiewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej, Warszawa 2002, s. 153–169.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, 272 s., 14 tab.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Počátky mincovnictví v Čechách a v Polsku*, Numismatik 5, 2000, s. 1–6.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Początki obola zmarłych w Wielkopolsce*, in: Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum, Poznań 1998, s. 266–307.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Początki obola zmarłych w Europie Środkowej we wczesnym średniowieczu*, in: Stanisław Suchodolski, Numizmatyka średniowieczna, Warszawa 2012, s. 211–220.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Skarb monet i ozdób z X wieku oraz inne monety znalezione na cmentarzysku w Niemczy*, Wiadomości numizmatyczne 28, 1984, s. 92–105.

- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Spór o początki mennictwa w Czechach i w Polsce*, Wiadomości Numizmatyczne 42, 1998, s. 5–20.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Stemple monet czeskich z X-XI wieku źródłem do historii Czech*, in: *Historia Slavorum Occidentis* 1(8), 2015, str. 34–56.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Święty Wojciech w świetle źródeł numizmatycznych*, in: *Święty Wojciech i jego czasy*, Kraków 2000, s. 165–174.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Tadeusza Wolańskiego zwycięstwo za grobu*, in: *Moneta polska i obca w średniowieczu*, s. 571–583.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *The Obol of the Death*, in: Bodzia. A Late Viking-Age Elite Cemetery in Central Poland, ed. A. Buko, *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450*, Bd. 27, New York – Leiden 2015, s. 316–340.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Uwagi na temat obiegu monetarnego w Europie wczesnośredniowiecznej*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Numizmatyczna i Konserwatorska* 9, 1989, s. 61–66.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Włócznia świętego Stefana*, *Kwartalnik Historyczny*, 2005, s. 91–110.
- SUCHODOLSKI, Stanisław: *Zur Frage der Anfänge der böhmischen Münzprägung*, *Numismatický sborník* 13, 1973–1974, s. 75–84.
- ŠAFÁŘ, O.: *Nálezy mincí na Náchodsku*, in: *Náchodsko od minulosti k dnešku. Vlastivědný sborník muzeí náchodského okresu 2.*, Náchod 1987, s. 147–171.
- ŠIMEK, E.: *České denáry v dánských nálezech 10. – 12. století*, *Numismatické listy* 37, 1982, s. 65–72.
- ŠTEFAN, Ivo: *Pohanství a počátky křesťanství v Čechách: dialog historie a archeologie*, in: *Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách*, red. Ivo Štefan – Martin Wihoda, Praha 2018, s. 146–171.
- ŠTEFAN, Ivo: *Velká Morava, počátky přemyslovských Čech a problém kulturní změny*, in: *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*, Praha 2016, s. 190–231.
- ŠTEFAN, J. T.: *Poznámky k možnostem statistického hodnocení souborů mincí*, in: *Peníze v proměnách času*, Ostrava 1998, s. 191–194.
- ŠTĚPKOVÁ, Jarmila: *Islámské stříbro z nálezu v Kelči na Moravě*, *Numismatický sborník* 4, 1957, s. 73–96.
- ŠŮLA, Jaroslav: *Adivea, Adila a její pražský denár*, in: *Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979*, Brno 1986, s. 187–204.

- ŠŮLA, Jaroslav: *Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách*, Hradec Králové 1966.
- ŠVANCAR, V.: *Nálezy mincí ve Starém Plzenci*, in: Tisíc let staré Plzně. Sborník Západočeského muzea v Plzni, historie 1, 1976, s. 79–87.
- TALVIO, T.: *České mince ve finských nálezech z doby Vikingů*, Numismatické listy 35, 1980, s. 33–35.
- THOMSEN, C. J.: *Der Munkegaard-Fund*.
- TOMKOVÁ, Kateřina: *Bohemian coins in the tenth-to-twelfth-century silver hoards*, in: Ibrahim ibn Yaquub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe. Proceedings of the International Colloquy, 25–29 April 1994, ed. P. Charvát – J. Prosecký, Praha 1996, s. 78–92.
- TOMKOVÁ, Kateřina: *Hradiště doby Boleslava II.*, in: Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 2000, s. 93–100.
- TOMKOVÁ, Kateřina: *Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí*, Castrum Pragense 7, 2005, s. 217–304.
- TORNBERG, Carl Johan – FÖLHAGEN, Hans Hildebrand: *Fyndet*, *Antiquarisk Tidskrift för Sverige*, Stockholm 1870, s. 51
- TŘEŠTÍK, Dušan.: *Cesta Ibrahima ibn Jakuba do Prahy v roce 966*, Dějiny a současnost 5/1992, s. 9–13.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravský biskup roku 976*, in: Ad vitam et honorem Jaroslao Mezník, Brno 2003, s. 211–220.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Od příchodu Slovanů k „říši“ českých Boleslavů*, in: Přemyslovci. Budování českého státu, eds. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 2009, s. 61–96.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Pád Velké Moravy*, in: Typologie raně feudálních slovanských států ve střední a jihovýchodní Evropě, Praha 1987, s. 33–34.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1997, 658 s.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Proč byli vyvražďeni Slavníkovci?*, in: Slavníkovci v českých dějinách, Antiqua Cuthna 2, Praha 2007, s. 13–19.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Poznámky k „denáru“ z Kazaně*, Numismatické listy 54, 1999, s. 114–117.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století. Představy a skutečnost*, in: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 189–218.

- TŘEŠTÍK, Dušan: *Sv. Vojtěch a formování střední Evropy*, in: *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*, Praha 1998, s. 81–108.
- TŘEŠTÍK, Dušan: „*Veliké město Slovanů jménem Praha*“. *Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století*, in: *Přemyslovský stát kolem roku. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999)*, ed. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštík, Praha 2000, s. 49–70.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*, Praha 2001, 384 s.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Zformování se střední Evropy a symbolický rok 1000....11*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 11–29.
- TUREK, Rudolf (rec.) *Hahn, W.: Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für die Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen*, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 31–32/1981–82, s. 103–115, *Numismatické listy* 40, 1985, s. 52–54.
- TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.
- TUREK, Rudolf: *České hradištní nálezy, datované mincemi*, *Slavia antiqua* 1, 1948, s. 485–535.
- TUREK, Rudolf: *K českým nálezům cizích denárů pocházejících z doby před r. 955*, *Numismatické listy* 46, 1991, s. 8–13.
- TUREK, Rudolf: *K předrománským keramickým aquamaniliím z Čech*, *Časopis Národního muzea v Praze*, *Historické muzeum* 134, 1965, s. 163–168.
- TUREK, Rudolf: *Libice – Residenz der Slawnikiden und wahrscheinlicher Geburtsort St. Adalberts*. In: Hofmann, J. (ed.): *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien* 1993, 101–118.
- TUREK, Rudolf: *Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku*, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie* 32, 1978, 1–150.
- TUREK, Rudolf: *Libická sídelní aglomerace 9. – 10. století*, *Časopis Národního muzea, řada historická* 140, 1971, 162–189.
- TUREK, Rudolf: *Mince jako ozdůbka ve hrobě hradištního období*, *Moravské numismatické zprávy* 8, 1961, s. 104.
- TUREK, R.: *Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidlinou*, *Numismatické listy* 36, 1981, s. 33–38.
- TUREK, Rudolf: *Nálezy mincí z doby pádu Libice*, *Numismatické listy* 9, 1954, 41–45.
- TUREK, Rudolf: *Początki mennictwa czeskiego*, *PMMAEL SNK* 8/1988, s. 27–47;

- TUREK, Rudolf: *Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidlinou*, Numismatické listy 36, 1981, s. 33–38.
- TUREK, Rudolf: *Slavíkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- TUREK, Rudolf: *Typy a varianty našich nejstarších denárů*, Numismatické listy 29, 1974, 33–58.
- TUREK, Rudolf: *Zlomkové stříbro z kelčského nálezů*, Numismatický sborník 7, 1962, s. 83–117.
- TUREK, Rudolf: *Zur Herkunft der böhmisch-mährischen Hacksilberfunde*, Vznik a počátky Slovanů VI, 1966, 223–245.
- TUREK, Rudolf – HÁSKOVÁ, Jarmila – JUSTOVÁ, Jarmila: *LIVBVZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno*. Libice nad Cidlinou 1981.
- TURNWALD, Kristián: *České a moravské denáry a brakteáty*, Praha 1949.
- TURNWALD, Kristián: *K chronologii prvních českých denárů*, Praha 1968, 19 s.
- TURNWALD, Kristián: *Nález t. zv. následního denáru na Libici v r. 1949*, Numismatické listy 11, 1956, s. 1–12.
- TYSZKIEWICZ, L. A.: *Przylączenie Śląska do monarchii piastowskiej pod koniec X. wieku*, in: *Od plemienia do państwa. Śląsk na tle Wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny zachodniej*, Wrocław 1991, s. 149.
- UNGERMAN, Š.: *Počátky mladohradištních pohřebišť na Moravě*, in: *Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 231–233.
- VACHŮT, Petr – VIDEMAN, Jan – RAJLICHOVÁ, Alena: *Řezenský obol Oty Švábského a další nové doklady obchodních aktivit z hradiště Staré Zámky v Brně-Líšni*, Numismatický sborník 27/2, 2013, s. 191–195.
- VÁŇA, Z.: *Lahvovité tvary v západoslovanské keramice*, Památky archeologické 47, 1956, s. 105–150.
- VESELÝ, Petr: *Arnulf, vévoda Bavorský, v Čechách*, Numismatické listy 60, 2005, s. 141–145.
- VIDEMAN, Jan: *Finds of Coins and the Beginnings of Minting in Moravia in the Tens and Early Eleventh Centuries*, in: *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*, Brno, 2018. s. 215–228.
- VIDEMAN, Jan: *K postavení tzv. imitativních ražeb v počátcích českého (a moravského) mincovnictví v 10. století*, Numismatické listy 72, 2017, s. 10–25.
- VIDEMAN, Jan: *Neznámý typ denáru bavorského vévody Oty (976–982) nalezený na jižní Moravě*, Folia numismatica 24, 2010, č. 1, s. 13–21.

- VIDEMAN, Jan: *Významná centra na Moravě v 10.–11. století pohledem nálezů mincí: aktuální stav poznání I. Hradiště Staré zámky v Brně-Lišni, Přehled výzkumů 56–2*, 2015, s. 201–219.
- VIDEMAN, Jan – LUTOVSKÝ, Michal: *Nález karolínských denárů na Hradci u Hudčic (okr. Příbram). K problematice kontaktů franského impéria a Čech*, Numismatický sborník 26, 2011, č. 2, s. 201–210.
- VIDEMAN, Jan – MACHÁČEK, Jiří: *Nové mincovní nálezy z dolního Podyjí v kontextu raně středověké Moravy*, Archeologické rozhledy 65, 2013, s. 851–871.
- VIDEMAN, Jan – PAUKERT, J.: *Moravské denáry 11. a 12. století*, Kroměříž 2009.
- VIDEMAN, Jan – POLANSKÝ, Luboš: *Mincovníctví biskupa Jindřicha Zdíka*, in: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy, Olomouc 2009, s. 178.
- VIDEMAN, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa: *An der Ostgrenze des Frankenreiches. Ein Hortfund von Denaren von Ludwig dem Heiligen bei Jedomělice (Bezirk Kladno), Böhmen*, in: Quaestiones Medii Aevi Novae 19. Women and Femininity, 2014, s. 367–390.
- VIDEMAN, Jan – RICHTERA, L. – ZMRZLÝ, M.: *Denár Břetislava III. Jindřicha nalezený u Mšena*, Numismatické listy 69, 2014, s. 117–132.
- Vitislav (ui utizla*, in: Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového, Praha 1992, 11–19.
- VYŠOHLÍD, Martin: *Příspěvek k problematice archeologie veřejných prostranství na příkladu náměstí Republiky v Praze*, Praha 2010. (diplomová práce).
- VOIGT, M. A.: *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung*, Des ersten Bandes erste Abtheilung, Prag, 1771
- WACHOWSKI, K.: *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, Przegląd Archeologiczny 22, 1974, s. 173–207.
- WARNKE, Ch.: *Zur Problematik des thesaurierten Geldes im frühen Mittelalter*, Studien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte, Neumünster 1968, s. 302–310.
- WIECHMANN, Ralf: *Kupfer und Messing statt Silber, Münzimitationen des 11. und 12. Jahrhunderts aus Nordostdeutschland*, in: Bogucki, M. – Rebkowski, M. (eds.): *Economies, Monetisation and Society in the West Slavic Lands 800–1200 AD.*, Wolinskie Spotkania Mediewistyczne II, Szczecin 2013, s. 267–312.
- WIECHMANN, Ralf: *Haithabu und sein Hinterland - ein lokaler numismatischer Raum? Münzen und Münzfunde aus Haithabu (bis zum Jahr 2002)*, „Berichte über die

- Ausgrabungen in Haithabu“ 36: Das archäologische Fundmaterial 8, Neumünster, s. 182–278.
- WIECZOREK, Alfried – HINZ, Hans-Martin: Europas Mitte um 1000, Katalog, Stuttgart, 2000.
- WIHODA, Martin: *Druhý život mojmírovských knížat*, in: Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi, Praha 2016, s. 144–167.
- WIHODA, Martin: *Morava v 10. století*, in: České země v raném středověku, Praha 2006, s. 53–73.
- WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197*, Praha 2010, 467 s.
- WIHODA, Martin: *Od křtu českých knížat k christianizaci Čechů*, in: Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, red. Ivo Štefan – Martin Wihoda, Praha 2018, s.131–145.
- WROTH, W.: *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum I.*, London 1908.
- WROTH, Warwick: *Catalogue of the coins of the Vandals, Ostrogoths, and Lombards and of the Emperor Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London 1911.
- ZAPLETALOVÁ, Dana: *Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace*, Archeologické rozhledy 58, 2006, s. 759–771.
- ZEHETMAYER, Roman: *Rakouské Podunají kolem roku 900*, in: Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi, Praha 2016, s. 73 – 101.
- ZOLL-ADAMIKOWA, H. – DEKÓWNA, M. – NOSEK, E. M.: *The Early Medieval Hord from Zásada Lanckorońska (Upper Pistula River)*. Warszawa 1999.
- ZUKAL, J.: *O Vlčinec hraničná pře Komárovských s Kylešovskými 1770–1779*, in: Paměti opavské. Črty kulturní a místopisné, Opava 1912, s. 292
- ZUKAL, J.: *Rozdíl synův Mikuláše Kravařského ze Šlesvik o zboží otcovské r. 1550*, Věstník matice opavské 19, 1911, s. 27.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, 660 s.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Das „Reich“ des böhmischen Boleslavs un die Krise an der Jahrtausendwende. Zur charakteristik der frühen Staaten in Mitteleuropa*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 267–278.
- ŽEMLIČKA, Josef: *„Dvacet pánů“ české země. K vymezení panujícího rodu v 11. a 12. století*, Časopis Matice moravské 117, 1998, s. 293–309.

- ŽEMLIČKA, Josef: *Expanze, krize a obnova Čech v letech 935 – 1055. K systémovým proměnám raných států ve střední Evropě*, Český časopis historický 93, 1995, s. 205–222.
- ŽEMLIČKA, Josef: *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 25–39.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*, Praha 2005, 497 s.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci – Piastovci – Slavníkovci*, in: Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, red. Dušan Třeštík – Josef Žemlička, Praha 1997, s. 37–48.
- ŽIVNÝ, M.: *Poloha mincí v moravských mladohradištních hrobech a její rekonstrukce*, in: Ve službách archeologie 2007, seš. 2, Brno 2007, s. 130–147.